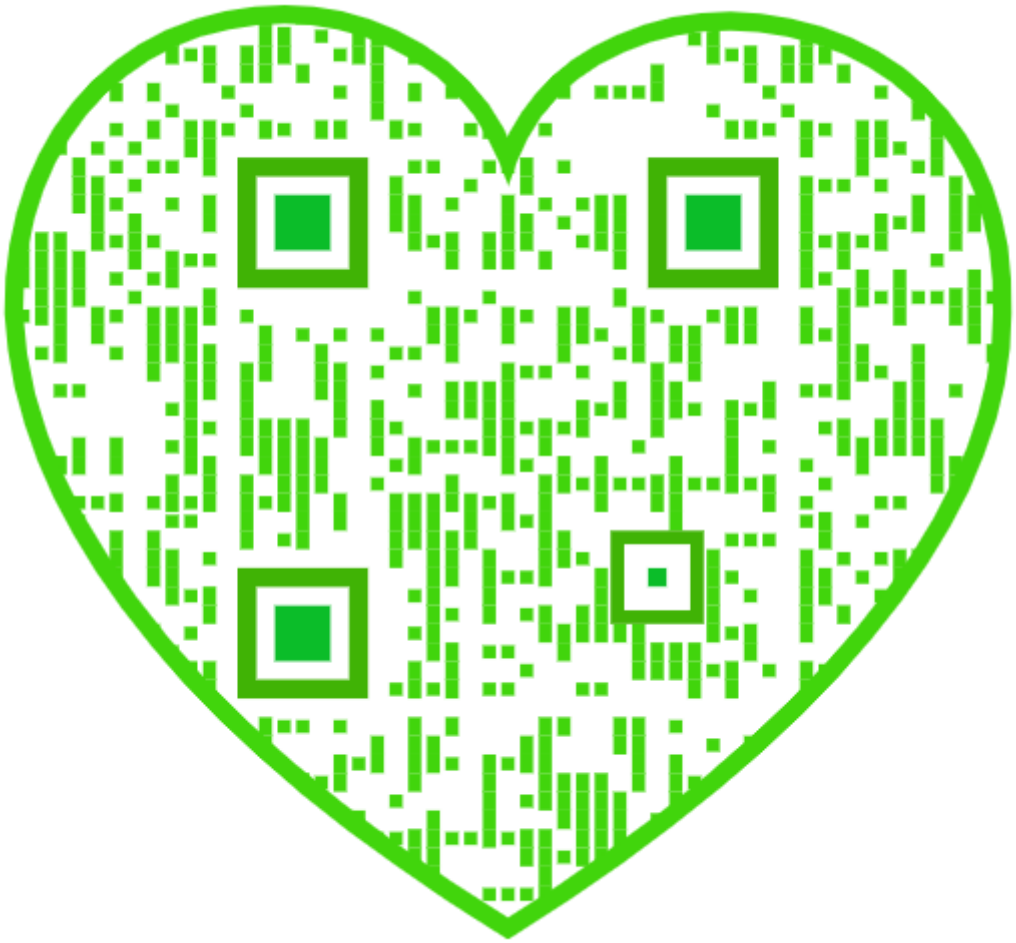

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

EEN EN ZEVENTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — VIJFDE DEEL.

1877.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Het Concordaat van Fontainebleau. I 1
II 71
P. A. DE BRUIJN.

Studiën 1876, IV. — Eene nabeschouwing.
J. D. 27

Joseph de Maistre, Over de Godsdienst in Rusland . 44

Z. D. H. Mgr. G. P. Wilmer, Bisschop van Haarlem . 65

Uitstap van Jerusalem naar Hebron.
N. J. SCHWARTZ . . . 106

De wetenschap geleid door de Kerk. — Eene lezing. I. 129
II. 206
J. G. H. C. ESSINK.

Joh. Alb. Alberdingk Thijm, Portretten van Joost van den Vondel. A. v. C. 148

Het Kathedraal Kapittel bij het openvallen van den Bisschoppelijken Zetel 167

Allocutie van Z. H. Paus Pius IX, gehouden in het Consistorie van 12 Maart 1877 189

Bladz.

La Scienza Italiana, Een grootsche onderneming. I . 225
II . 311

H. DERKSEN, O. P.

Canada's Katholieke Universiteit 248
Mgr. von Ketteler, Over de erkenning van het Oud-Katholicisme 258
Bijdrage tot de gesehiedenis der parochie Vlaardingen.
I . . 273
II . . 334

A. VAN LOMMEL, S. J.

De dichtwerken van Mr. J. F. A. Leesberg . . . 287

VERSCHEIDENHEDEN.

Het St. Gregorius-blad. — B. H. Klönne 56
Orthodoxe Dominés 60
Vincentius-Almanak voor het jaar 1877 . . . 125
Verboden boeken 127
F. C. Heynen, De Kerkelijke Statiën op Flores
H. J. J. PRENGER . . 171
De Noord-Amerikaansche Catholic Review . . . 178
Snippers uit een oud aanteekeningboek van het St. Elisabeths klooster te Huissen. J. G. H. C. Essink . 184
Jaarboekje van de Vereeniging van R K. bijzondere onderwijzers 254
Verboden boeken 255
Oudere vereerders van den H Josef 300
Huwelijken tusschen bloedverwanten 301
B. van Meurs, De slaap — H. J. J. Prenger . . 304
W. F. N. van Rootselaar, Amersfoort 777—1580
H. J. J. PRENGER . . . 361
F. J. Poelhekke, Vondel's dichtjuweelen . . . 365
Verdeeldheid in het rijk van Satan 366

SPROKKELINGEN.

Bladz.

Domme vuilaardigheid 187
Een behartigenswaardige raad van Alban Stolz . . 306
Getal predikanten te Amsterdam 307
„Woelingen, spanning en schokken" in de Ned. Herv. Kerk 374
Psychisch streven van scheepsvarkens 377

Het concordaat van Fontainebleau.

I.

Toen de ongelukkige Pius VII in zijne gevangenis te Savona, den 20 September 1811, de bul „Ex quo" onderteekend had, waarbij de besluiten van het zoogenaamd nationaal concilie van Parijs werden goedgekeurd, had, gelijk onze lezers zich zullen herinneren [1]), deze daad geenszins het gevolg, wat de Paus zoowel als zij, die met zooveel list en sluw overleg hem er toe hadden overgehaald, er van verhoopten. De vrede tusschen Keizer en Paus was niet tot stand gekomen, daar Napoleon, ofschoon verkregen hebbende wat hij verlangde, weer nieuwe en hoogere eischen verkoos te stellen. Hij wilde blijkbaar geen vrede dan een zoodanigen, die den Paus geheel en al als willoos werktuig in dienst van zijne heerschzucht aan hem overleverde. De eerste eisch, dien hij stelde, was dat Pius VII de kerkelijke institutie verleenen zou aan al degenen, die hij voor de verschillende openstaande bisschoppelijke zetels had voorgedragen. „Laat, zoo schreef hij van Gorcum uit den 6 October aan zijn minister Bigot de Préameneu, den afgevaardigden [2]) weten, dat ik op geen enkelen brief zal antwoor-

1) Verg. *De Katholiek*, dl. LXVIII, bl. 285 vv. 2) t. a. p. bl. 278.

den, noch eenige beslissing zal nemen, voor dat mijne bisschoppen hunne bullen zullen bezitten. Ik ben te oud en te zeer gewoon aan Italiaansche listen, om mij er door te laten bedriegen. De bisschoppen moeten op dit punt aanhouden met de grootste kracht. Ik zal zelfs de deputatie niet ontvangen, zoo zij niet de institutiebullen van al mijne bisschoppen medebrengt." Alsof hij evenwel vreesde, dat de Paus te spoedig zou toegeven, voegt hij er onmiddellijk een nieuwen eisch aan toe: „De deputatie der bisschoppen moet u een proces-verbaal overzenden, waarbij wordt geconstateerd, dat zij aan den Paus hebben bekend gemaakt, dat het decreet van toepassing is op al de bisdommen van het keizerrijk, waarvan de Romeinsche Staat een deel uitmaakt."

Deze laatste eisch vooral was voor de Barral en zijne medeleden der deputatie alles behalve aangenaam om te vernemen. Wel wisten zij, dat de bedoeling des Keizers van den beginne af zoo geweest was, alsook dat de Paus van deze bedoeling des Keizers niet geheel onkundig was gelaten; toch hadden zij bij hunne vroegere onderhandelingen eenparig het voorstel van de Pradt verworpen, om van Pius VII de uitdrukkelijke erkenning te eischen, dat het decreet van het Parijsche concilie „van toepassing was op al de bisdommen, die reeds vereenigd waren of nog vereenigd zouden worden met het keizerrijk of het koningrijk Italië." „Autre chose, zoo had de Barral geargumenteerd, est toutefois que le pape s'y attende, et autre chose qu'on l'oblige de force à l'insérer dans la confirmation qu'il doit donner." Voor het eerste hadden zij zorg gedragen, voor het tweede waren zij teruggeschrikt.

Hoe onaangenaam evenwel de nieuwe taak, door den

Keizer hun opgelegd, ook wezen mogt, zij waren te slaafs aan hem verbonden, om meer te durven doen, dan in een schrijven aan Bigot het betoog te leveren, dat zij aan hunne eerste instructiën niet ontrouw waren geweest [1]). Geen hunner dacht er aan zich aan het bevel des Keizers te onttrekken.

Den 17 October vervoegden zij zich gezamelijk bij Pius VII en niet zonder eenige verlegenheid deelden zij aan dezen mede, wat Napoleon hun had voorgeschreven. Reeds den volgenden dag gaf de Barral verslag van dit onderhoud aan den minister Bigot. „De Paus stemde ons toe, zoo schreef hij, dat hij kennis had gedragen van den zin, door Zijne Majesteit gehecht aan de artikelen in de algemeene congregatie van den 5 Augustus vastgesteld; maar terwijl hij die artikelen goedkeurde, had hij de hoop niet opgegeven, dat Zijne Majesteit er in zou toestemmen, om aan hem de benoeming te laten voor de bisdommen in den Romeinschen Staat, onder zekere clausulen of schikkingen, die hij zou voorstellen. De Paus heeft ons niet ontveinsd, dat afstand doen van deze benoemingen hem te zwaarder zou vallen, omdat daarin tevens zou begrepen schijnen eene renuntiatie van de souvereiniteit van Rome, eene renuntiatie, welke Zijne Majesteit niet van hem vorderde en welke hij geloofde, dat hem verboden was door den eed, dien hij had afgelegd" [2]).

---

1) Zie dit schrijven afgedrukt bij d'Haussonville, *L'église Romaine et le premier empire.* 3de Ed. V, 426 vv. Het stuk, gedagteekend den 16 October, was onderteekend door de Barral, Duvoisin en Mannay. De Pradt, die zich erg verveelde te Savona, was reeds naar Parijs teruggekeerd.

2) D'Haussonville V, 84 vv.

Gelijk bij de vroegere onderhandelingen bleef ook nu de graaf de Chabrol, prefect van Montenotte, niet in gebreke op alle mogelijke wijzen den leden der deputatie de behulpzame hand te bieden. Dat hij niet zeer keurig was in de keuze der middelen, die hij aanwendde om zijn doel te bereiken, is ons van vroeger bekend. Toen nu ook zijne pogingen om, door het schilderen van den nood der Kerk en het onophoudelijk herhalen dat het gedrag des Pausen overal sterke afkeuring vond, de gewenschte verklaring van Pius VII te verkrijgen, bleven afstuiten op diens weigering, om eenig besluit te nemen, alvorens hij zich van raadslieden omgeven zag, die zijn vertrouwen verdienden; kwam de Barral op een denkbeeld terug, dat hij reeds vroeger had geopperd, om namelijk pater Menocchio, den biechtvader des Pausen uit Rome te ontbieden. „Il ne paraît point, zoo schreef hij den 31 October aan Bigot [1]), que ce soit un homme très-lumineux, mais on assure qu'il est bien puissant. C'est un saint du troisième ou quatrième ciel et son pouvoir sur l'esprit du pape est au-dessus de toute expression." Hij schijnt echter niet al te zeker er van te zijn geweest, of pater Menocchio zich tot de schandelijke taak, hem toegedacht, zou willen leenen; althans hij gaf den raad, zich eerst te vergewissen, of wat hij van hooren zeggen wist, wel inderdaad waarheid was. De Keizer wilde evenwel van dien heilige uit den derden of vierden hemel niets weten, en zoo bleef hij ongemoeid.

Een ander middel moest derhalve worden beproefd. Den 7 November onderteekenden de Barral, Duvoisin,

---

1) a. w. p. 90.

Mannay en Bonsignori eene nota, aan de kardinalen gerigt, die door Napoleon als raadslieden aan den Paus waren gegeven, om door dezen onder de oogen van Pius VII te worden gebragt. De ijver, in dit stuk door de bisschoppen getoond, om den Paus te overtuigen van de noodzakelijkheid aan de eischen des Keizers toe te geven, was voorwaar een betere zaak waardig.

„Is er raad noodig, zoo schreven zij, waar de noodzakelijkheid spreekt? Beraadslaagt men nog, als men ziet, dat alles verloren is, zoo men niet aanstonds handelt? Zoo is zonder twijfel de toestand, waarin de Kerk van Frankrijk, de H. Stoel, de gansche Kerk zich bevinden, dat de grootste rampen dreigen, als het vergelijk, door den Keizer voorgesteld, wordt verschoven. Wij zullen tot Z. Heiligheid niet spreken van de rampen, die haar persoonlijk aangaan. Wij kennen te goed zijn moed, zijn geduld, zijn heldhaftige gelatenheid, om te gelooven dat zulk motief hem kan treffen. Niettemin smeeken wij hem te bedenken, dat wat het hoofd treft het gansche ligchaam treft; dat de Kerk onmogelijk goed kan worden bestierd, indien hij, die haar regeert, geen volle vrijheid geniet; dat de Stoel van den H. Petrus niet langer het orakel is der Kerk en de bron der geestelijke genaden, zoo de opperpriester, die op hem is gezeten, zijne stem niet kan doen hooren aan de bisschoppen en geloovigen; eindelijk dat, zoo de Kerk van Rome en het H. College nog langen tijd in hunnen tegenwoordigen toestand zouden blijven, de mogelijkheid niet te voorzien is, om aan Z. Heiligheid een opvolger te geven....

Indien het hangende geschil niet wordt beslecht ten genoegen van den Keizer, staat het te vreezen, dat Z. Majesteit gelast, alle goederen der kerken van Italië te verkoopen, en de concessiën terugneemt, aan de kerken van Frankrijk gedaan.... Van het oogenblik af, dat Z. Heiligheid de voorgestelde schikking verwerpt, zullen de oude concordaten worden beschouwd als niet meer bestaande. Op de plegtigste wijze is dit door den Keizer verzekerd.... En wie kan twijfelen, of het voor-

beeld door den Keizer gegeven niet in alle andere katholieke Staten zal worden gevolgd, en dat de H. Stoel overal en voor altijd het regt zal verliezen om de bisschoppen te institueren? .... De condities, door den Keizer voorgesteld, zijn bekend. Men gelooft, dat Z. Heiligheid ze heeft aangenomen en alom heeft men dit toegejuicht... Hoe groot zal de teleurstelling zijn der geloovigen, indien zij hunne verwachting bedrogen zien en wij, weergekeerd onder hun midden, ons in de droevige noodzakelijkheid zullen bevinden hun te zeggen, dat de Paus een verdrag heeft verworpen, wat alleen een einde kon maken aan de rampen, die de Kerk treffen" [1]).

Deze nota, met hoeveel gloed en schijnbare kracht van overtuiging ook opgesteld, had evenwel niet het gehoopte gevolg. Hoewel de zoogenaamde „roode" kardinalen, die zich bij Pius VII bevonden, en de aartsbisschop van Edessa, Bertalozzi volgens afspraak de nota der bisschoppen ondersteunden, de Paus bleef onverzettelijk. Hij verwierp absoluut het ontwerp van antwoord, dat zijne zoogenaamde raadslieden hem voorlegden en dicteerde hun een antwoord, wat duidelijk genoeg het volkomen nuttelooze der gedane poging bewees.

„In den tegenwoordigen toestand", zoo luidt de boodschap, welke de kardinalen aan de bisschoppen moesten zenden [2]), „beseft Z. Heiligheid, volgens het gewone gebruik van den H. Stoel, den pligt, de hulp te reclameren van een behoorlijken raad om eene beslissing te kunnen nemen in de zaak der bisdommen van den Romeinschen Staat en omtrent zoovele andere kerkelijke aangelegenheden, die van zoo groot belang zijn. Z. Heiligheid, verlangend naar den vrede der Kerk en het herstel harer rampen, voor alles begeerend om zijn geweten gerust te stellen, voedt daarom de gegronde hoop, dat Z. Majes-

1) Zie het gansche stuk bij d'Haussonville V, 446 vv.
2) a. w. V, 458 vv.

teit zal willen toestemmen, dat elke verdere beslissing zal worden verschoven tot op het oogenblik, waarop Z. Heiligheid in staat zal zijn, zijn apostoliesch ambt uit te oefenen, en zich omringd zal zien van een passend getal zijner raadslieden, die kennis en ondervinding hebben van de kerkelijke zaken. Als hij zich met dezen zal hebben verstaan, zal Z. Heiligheid, door hunne voorlichting geholpen en na rijpelijk hunne verschillende rapporten te hebben overwogen, met de hulp des Heeren het middel zoeken om alles tot wederzijdsche voldoening van beide partijen te schikken."

Naauwelijks hadden de kardinalen aan de bisschoppen deze nota ter hand gesteld, welke zij wel onderteekend maar geenszins geinspireerd hadden, of vol schrik haastten zij zich om te Parijs te doen weten, dat men ten onregte hen voor deze nota verantwoordelijk stellen zou.

„Ce que je puis assurer à Votre Excellence, à la prière de mes collègues", schrijft de kardinaal de Bayane [1]), „c'est que, loin de fournir à Sa Sainteté des armes contre MM. les députés, nous nous sommes servis et nous nous servons encore journellement auprès d'elle des mêmes raisons que ces messieurs."

Toch gaven zij, zoo min als de leden der deputatie en de graaf de Chabrol, de hoop op, om Pius VII tot toegeven te bewegen. De Paus was met een positief *neen* begonnen, zoo meenden zij; dat hij nu, alvorens een besluit te willen nemen, alleen om raadslieden bleef vragen, achtten zij reeds een gevolg van hunne bemoeijingen. Indien slechts niets uitlekte van 'tgeen te Savona plaats greep, bleven zij de beste verwachtingen koesteren.

---

1) Brief aan Bigot van den 23 November 1811. D'Haussonville V, 466 vv. Deze brief was reeds de tweede over dit punt. Den 17 November, den eigen dag, waarop het antwoord aan de bisschoppen was ter hand gesteld, was reeds de eerste verzonden.

Intusschen was Napoleon van zijne rondreize door de noordelijke provinciën van zijn rijk den 12 November te Parijs teruggekeerd. Te midden van al de werkzaamheden, welke zijne voorbereiding tot den oorlog met Rusland van hem vorderde, had hij de kerkelijke aangelegenheden geenszins uit het oog verloren. Hij wist zeer goed, dat de houding, die hij in de laatste jaren tegenover het hoofd der Katholieke Kerk had aangenomen, geen bijval vond, ook niet bij zijne vertrouwdste aanhangers. Geen hunner durfde hij daarom de zorg over het hangende geschil met den Paus opdragen. Hij zelf alleen begreep het karakter van Pius VII; hij alleen, daarvan hield hij zich ten minste verzekerd, zou, een weinig vroeger of een weinig later, in staat zijn, om door zelf onmiddellijk handelend op te treden, de onverzettelijkheid van dien grijsaard te doen buigen, of zoo 't noodig was, te breken. Zijn besluit was daarom genomen: of wel de Paus zou aanstonds toegeven, en in dit geval waren alle moeijelijkheden vereffend, voor de ophanden zijnde oorlog uitbrak, en behoefde hij omtrent de houding der geestelijkheid tijdens zijne afwezigheid in Rusland geen ongerustheid te voeden; of wel de Paus zou zich blijven verzetten, en alsdan moest meer dan ooit zijne gevangenschap volkomener en alle gemeenschap met de geloovigen hem volstrekt onmogelijk worden gemaakt. Eigenlijk wenschte hij wel het laatste. Als na zijn oorlog met Rusland, dat natuurlijk zou worden verslagen, de onderhandeling met den Paus zou worden hervat, kon hij immers zijne eischen hooger stellen, in overeenstemming met het nieuw behaald succes. De Paus had dan niet meer te kiezen tusschen Rome en Avignon; te Parijs

zelf zou hij verblijven, onder zijn keizerlijk toezigt en tot zijne beschikking. Zoo handelden ook de Czaren van Rusland met hunnen Paus, die erkentelijk en gedwee, door zijn voorbeeld aan alle onderdanen van het keizerrijk de volkomenste onderwerping predikte aan den wil van den meester. Welke hulpmiddelen zouden daarin voor hem gelegen zijn zoowel in al zijn binnenlandsche als buitenlandsche aangelegenheden [1])!

Den 3 December werd Bigot bij Napoleon te St.-Cloud ontboden en dicteerde hem de Keizer een nota voor de leden der deputatie te Savona, welke wij met d'Haussonville gerustelijk kunnen betitelen als „l'expression chagrine et presque irritée de ses volontés impérieuses" [2]).

„Zijne Majesteit, zoo heet het in deze nota, heeft de breve van den Paus aan het onderzoek onderworpen van eene commissie, zaamgesteld uit zijne ministers en staatsraden, die bovendien het gevoelen heeft ingewonnen van de beroemdste regtsgeleerden.

Na eene allerbreedvoerigste discussie is met eenparigheid van stemmen besloten, dat de breve niet kan worden aangenomen, vooreerst omdat zij beleedigend is voor het gezag des Keizers en voor de bisschoppen van het keizerrijk en het koningrijk Italië, daar de Paus de bisschoppen, te Parijs vergaderd, niet voor een nationaal concilie heeft willen erkennen.

Ten andere, de qualificatie aan de Kerk van Rome gegeven van *meesteres van alle kerken*, de uitdrukkingen van *ware gehoorzaamheid* en andere dergelijke, konden zonder eenige bijgevoegde verklaring niet worden geduld, aangezien het gouvernement, als de breve op zijn last gepubliceerd werd, zou worden beschouwd als te berusten in titels en formulen, waar-

---

1) D'Haussonville V, 100 vv.

2) Deze nota is afgedrukt bij d'Haussonville V, 472 vv.

van de Pausen zich hebben bediend en nog wel veel meer zullen bedienen in hun systeem om zich tot universele bisschoppen te maken.

Ten derde, eindelijk kan men het geheele gedeelte der breve niet toelaten, waar, door toevoeging aan het decreet o. a. gezegd wordt, dat de institutie, in 't geval van artikel 4, zou geschieden uit naam des Pausen; hetgeen zou veronderstellen, dat zoo de Paus weigerde of verbood, de institutie geen plaats zou kunnen hebben."

Was de commissie eenstemmig omtrent de non-acceptatie der breve zoo als zij daar lag, omtrent de verdere wijze van handelen was zij verdeeld.

Een groote meerderheid was van gevoelen de breve verworpen te verklaren en, aangezien het besluit van het concilie niet was goedgekeurd, òf het nationaal concilie op nieuw bijeen te roepen, òf eenvoudig te verklaren, dat de bisschoppen, door Z. Majesteit benoemd, zouden worden geinstitueerd door den metropolitaan, die daartoe telkens zijne onderhoorige bisschoppen in synode zou vergaderen, en dit zoolang, tot dat een algemeen concilie de zaak had beslist.

Het kon aan de gedeputeerden niet ontgaan, dat dit tweede middel onfeilbaar was. Zouden de bisschoppen het ook niet aanstonds willen aanwenden, de noodzakelijkheid zou er hen wel toe dwingen na verloop van tijd. Voorloopig konden de vicarissen, door de kapittels benoemd, de bisdommen blijven besturen.

Andere leden hadden een ontwerp van een decreet opgesteld, om de breve met eenige weglatingen aan te nemen, en ook met zekere dispositiën, die zij noodig oordeelden voor 't geval dat zij gepubliceerd werd.

Zijne Majesteit had evenwel met zijne gewone gema-

tigdheid een *mezzo termine* gekozen. „Zij heeft mij gelast bij de breve een ontwerp van zoodanige wijzigingen te maken, dat, als de Paus deze aanneemt en een conforme breve geeft, zij purement et simplement kan worden geaccepteerd."

Hierop worden de bisschoppen gelast al het mogelijke te doen, om den Paus over te halen, de voorgestelde wijzigingen aan te nemen. Mogten zij niet slagen, dan zou de breve worden verworpen en de Keizer uit de voorgestelde maatregelen kiezen naar zijn goeddunken.

„Wat de institutie betrof van de bisschoppen der Romeinsche Staten, dit was een ijdele discussie".... „Prétendre à des distinctions, c'est prétendre à tout bouleverser."

„Te gelooven, dat Zijne Majesteit ooit de *zwarte* kardinalen bij den Paus zou toelaten, ware van zijne zijde een groote inconsequentie veronderstellen. Als de Paus tot raadslieden wilde nemen de vijanden des Keizers, hen zelfs, die door hunne perfide insinuaties hem reeds zoover gebragt hebben als hij nu is, zou er niets te hopen zijn."

Overigens konden de gedeputeerden zeker zijn, dat de Keizer, zoolang dit punt niet geregeld was, op geen enkel ander zou toegeven. Evenzoo konden zij gemakkelijk begrijpen, dat de Keizer onmogelijk op den brief des Pausen kon antwoorden, op zijn minst zou dit nutteloos wezen. Hij verwacht, dat het decreet van het concilie *purement et simplement* zal worden goedgekeurd „pour croire qu'un premier pas ait été fait vers la conciliation."

Eene hartelijke ontvangst zal deze nota wel niet bij

de bisschoppen te Savona zijn ten deel gevallen. Alles wat zij tot nu toe hadden verrigt, en waarvoor zij den dank des Keizers gehoopt hadden in te oogsten, was derhalve door den oppermagtigen meester afgekeurd, en zij konden op nieuw hunne ondankbare taak aanvangen. Doch hoe groot ook hunne teleurstelling was en hoe weinig gegronde hoop zij op het welslagen hunner pogingen konden voeden, de Keizer had gesproken; en wat zouden zij, die nu eenmaal in de gunst des Keizers hun hoogst geluk stelden, anders doen dan gehoorzamen?

Den 13 December werden zij bij Pius VII ten gehoore toegelaten. Reeds aanstonds bij hun verschijnen konden zij op het gelaat des Pausen lezen, dat deze was ingelicht van het doel hunner komst, en dat zijne ziel, kalm en zacht als altoos, niettemin gevoelde, dat eene nieuwe kwelling haar wachtte. Inderdaad had de graaf de Chabrol door Bertalozzi en 's Pausen geneesheer Porta, zijne gewone vertrouwelingen, Pius VII laten verwittigen, dat er uit Parijs onaangename berigten waren ontvangen. De audiëntie was overigens niet gunstig. De bisschoppen, ofschoon zij, volgens getuigenis van de Chabrol, niets hadden gespaard om den Paus zijn toestand te doen begrijpen en elk op zijn beurt krachtig en goed hadden gesproken, waren vertrokken zonder veel hoop te koesteren.

De kardinalen, die zich te Savona bevonden, hadden nog minder reden om eenig resultaat van hunne pogingen te verwachten. De Paus, die maar al te veel grond had, om hun zijn vertrouwen te onttrekken, behield de geheele aangelegenheid voor zich, zonder hun de minste mededeeling er over te doen of hunne gevoelens in te winnen. Ondanks dat alles gaf de Chabrol den moed niet op en

de leden der deputatie moesten telkens, nu eens afzonderlijk, dan weer gezamelijk, met hunne vertoogen den ongelukkigen Paus, wiens gezondheid door deze kwellingen weer sterk begon te kwijnen, blijven lastig vallen. Toch is zijn correspondentie uit dezen tijd niet veel anders dan de uitdrukking eener aanhoudende teleurstelling. Ook hij zag zich eindelijk genoopt tot de volgende verklaring aan Bigot: „Malgré tous ces efforts, on ne peut pas dire avoir encore fait un seul pas; il n'y a donc plus d'autre ressource que dans une secousse vive et qui soit accompagnée de la crainte et de la perspective d'une rupture immédiate" [1]).

Een paar dagen later, den 13 Januarij 1812, schrijft ook de Barral aan den minister van eerdienst, wien hij verslag geeft van een vernieuwde vruchtelooze poging door hem zelven en door den bisschop van Piacenza aangewend: „Les évêques de Trèves et de Nantes y vont ensemble aujourd'hui..., D'après ce qu'aura produit leur conférence, nous enverrons ou n'enverrons pas une lettre au pape que l'on transcrit en ce moment. C'est la dernière pièce de notre arsenal" [2]).

Twee dagen later werd dit laatste stuk uit hun arsenaal voor den dag gehaald en het volgende schrijven, door al de bisschoppen der deputatie onderteekend, aan den Paus ter hand gesteld.

„De gedeputeerde bisschoppen hebben de eer aan Zijne Heiligheid mededeeling te doen van de laatste orders, welke Zijne Majesteit hun door zijnen minister heeft overgemaakt.

---

1) Brief van de Chabrol aan Bigot van den 6 Januarij 1812. D'Haussonville V, 485 vv. 2) a. w. V, 489 vv.

In een schrijven van den 30 December heeft de minister ons gezegd, dat hij het vervolg onzer correspondentie onder de oogen van Zijne Majesteit heeft gebragt; dat de mededeelingen aan den Paus gedaan den Keizer hebben getoond, dat de regels door al zijne raadslieden ingeroepen door hem zijn opgeofferd aan zijn opregt verlangen om aan de Kerk den vrede te hergeven, dien alle geloovigen verwachten, en aan den H Vader de middelen om met de passende pracht en grootheid zijn opperherderschap uit te oefenen; dat de tijd der aarzelingen, der gezochte moeijelijkheden, der valsche pretenties een einde moet hebben; dat, zoo de Paus volhardt in zijne meening, om de voorstellen, die wij belast zijn hem te doen, niet aan te nemen, op het oogenblik, waarop zijne weigering ons verpligten zal afscheid te nemen, wij hem moeten verklaren, dat van dien stond af het regt, hem door het concordaat verleend, om de bisschoppen te institueren, door Z. M. als geabrogeerd beschouwd wordt, en dat de godsdienst niet langer in het keizerrijk en het koningrijk Italië zal worden beschermd en aangemoedigd dan op voorwaarde, dat de bisschoppen, door Zijne Majesteit benoemd, de institutie zullen ontvangen hetzij van een provinciale synode, hetzij van den metropolitaan.

Zoodanig is het *ultimatum* van den Keizer.

De gedeputeerde bisschoppen hadden het voorzien, en zij hebben het verklaard in de nota van den 10 November, welke Hunne Eminenties aan Zijne Heiligheid hebben overhandigd.

Zij durven haar verzoeken deze beredeneerde nota te willen herlezen, waarin zij gelooven te hebben bewezen, dat het geloof en de essentiele discipline in geenen deele gemoeid zijn in de vragen aan den Paus gedaan, en dat in de tegenwoordige omstandigheden de Paus niet kan weigeren er gehoor aan te geven, zonder zich in de oogen der gansche Kerk verantwoordelijk te stellen voor de verschrikkelijke rampen welke onvermijdelijk het gevolg zullen zijn zijner weigering" [1]).

---

1) D'Haussonville V, 487 vv.

Daags nadat deze nota aan den Paus was ter hand gesteld, begaf de Chabrol zich tot Pius VII, om te zien, welke uitwerking zij had gehad en te gelijkertijd ook om van zijnen kant nog een laatste poging te wagen, de standvastigheid des Pausen te doen buigen. Zoo min als de bisschoppen matigde hij zich in zijne uitdrukkingen; doch het resultaat was: „de Paus is onwrikbaar gebleven bij zijn besluit."

Het pleit gewis voor het edele gemoed van Pius VII, dat hij onder deze omstandigheden het besluit vormde, om nogmaals in onmiddellijke en persoonlijke correspondentie te treden met zijnen magtigen verdrukker, die hem met zooveel minachting had laten verklaren, dat hij op geen enkelen zijner brieven een antwoord geven zou. Reeds den 12 Januarij deelde de Barral, aan wien Pius VII zijn voornemen had te kennen gegeven, dit mede aan den minister van eerdienst [1]), en men begrijpt, dat de Chabrol alles aanwendde wat mogelijk was, om den Paus te bewegen, eene positieve belofte in dit schrijven aan den Keizer te doen. Ook hierin mogt hij echter niet slagen. Had de kardinaal Ruffo nog gelegenheid gehad er den Paus, hoewel te vergeefs, over te spreken, de overige kardinalen, Bertalozzi en de bisschoppen der deputatie ontvingen het uitdrukkelijk verbod, deze zaak nog verder aan te roeren [2]).

Den 24 Januarij werd het schrijven van den Paus door de Bayane en Bertalozzi aan de Chabrol overhandigd,

---

1) t. a. p. p. 490.

2) Brief van de Chabrol aan Bigot van den 24 Januarij 1812. D'Haussonville V, 496.

met verzoek het onmiddellijk af te zenden naar Parijs. Het was van den volgenden inhoud [1]).

Na herinnerd te hebben aan zijne nota van den 17 November, in antwoord op het schrijven der bisschoppen, en nogmaals te hebben uiteengezet, hoe noodzakelijk het voor hem was, zich van een voldoend aantal zijner raadslieden omringd en in de vrije gemeenschap met de geloovigen hersteld te zien, alvorens hij een besluit nemen kon, gaat de Paus voort:

„Wanneer wij in zoodanigen toestand geplaatst zullen zijn, verzekeren wij aan Uwe Majesteit, met de hulp des Hemels te haren believen alles te zullen doen, wat met de pligten van ons apostoliesch ambt overeengebragt kan worden.

Wat onze vroegere breve betreft, moeten wij Uwe Majesteit de verzekering geven, dat wij de uitdrukkingen en den geest gevolgd zijn der algemeene conciliën en de regels der H. Kerk.

In afwachting zijn wij bereid de canonieke institutie te geven voor de oogenblikkelijk openstaande bisdommen, die begrepen zijn in de concordaten, zoodra wij in staat zullen zijn het te kunnen doen.

Wij leven in het vertrouwen op den gever van alle goed, dat wij, als Uwe Majesteit regt laat wedervaren aan 't geen wij haar omtrent dit en andere verwante punten hebben uiteen te zetten, gelijk wij het ook in onze boven aangehaalde nota hebben verklaard, alles zullen kunnen schikken tot wederzijdsche voldoening. Wat strekken zal om de geestelijke belangen der Kerk te bevorderen, zal ook wel verligting en kalmte geven aan onzen geest en aan onzen hoogen ouderdom, die ons altoos meer herinnert aan de strenge rekenschap, welke wij op het punt zijn af te moeten leggen aan God, van onze vreeselijk zware verpligtingen.

Met al de uitstorting van ons gemoed smeeken wij van den Heer over Uwe Majesteit den overvloed zijner heilige zegeningen af."

---

1) Het is afgedrukt bij D'Haussonville V, 494 vv.

Niet zoodra was deze brief door den Paus verzonden, of hij had, gelijk de Chabrol den 28 Januarij aan Bigot schrijft, zijne kalmte van geest geheel terugbekomen.

Te Parijs scheen daarentegen de kalmte geheel geweken. Althans reeds vóór dat het schrijven van Pius VII aldaar was ontvangen, zond de minister van eerdienst den 28 Januarij eene dépêche aan den prefect van Montenotte, met bijschrift: *pour lui seul*, waarbij de leden der deputatie bevel ontvingen Savona te verlaten, en ook den kardinalen werd gelast na de bisschoppen naar Parijs terug te keeren. Zij eindigde met de beteekenisvolle woorden: „tout rentrera dans le même état à Savone" [1]).

Den 3 Februarij hadden de bisschoppen een afscheidsaudiëntie bij Pius VII. De Chabrol had altoos op dat afscheid nog eenige hoop gevestigd. Ook nu kon hij haar nog niet laten varen en, ondanks de bisschoppen hem verklaarden, dat zij alle verdere poging nutteloos oordeelden, kon hij het niet van zich verkrijgen, den Paus van eene nieuwe bestorming verschoond te laten. Hij kwam evenwel terug met de overtuiging: „il est resté si ferme dans sa première détermination que je ne crois pas qu'il en puisse changer. Je l'ai quitté avec cette impression, mais aussi avec la conviction qu'aucun autre effort, ni aucun moyen de persuasion n'aurait pu l'amener" [2]). Dit laatste mogt hij wel zeggen; want waarlijk niets was gespaard, om den eerbiedwaardigen grijsaard zijne standvastige pligtsbetrachting als een ongehoord wanbedrijf voor te stellen.

---

1) D'Haussonville V, 499.

2) Zie zijn schrijven aan Bigot van den 3 Februarij, waarin hij verslag gaf van zijne audientie, bij d'Haussonville V, 500 vv.

Welk lot was intusschen het schrijven wedervaren, door Pius VII aan Napoleon gezonden? Dat het geen gunstig onthaal vinden zou bij den Keizer was te vreezen, evenzoo, dat hij zich niet verwaardigen zou zelf directelijk tot zijnen gevangene een antwoord te rigten. Dat hij echter handelde, gelijk hij deed, laat zich alleen verklaren door een hoogmoed, die aan waanzin grenst. Den 9 Februarij dicteerde hij aan Bigot een antwoord op 's Pausen schrijven in den vorm eener nota aan de bisschoppen te Savona. Het stuk is te lang om hier geheel eene plaats te vinden [1]). Ik bepaal mij daarom tot enkele passages, die genoegzaam den zin van 't geheel weergeven en die ik mij veroorloof in de eigen taal des Keizers aan te halen.

„Sa Majesté n'a pas jugé convenable de répondre. Je vous avouerai même confidentiellement qu'elle a beaucoup de regret d'avoir, dans les temps antérieurs, suivi une marche différente et de s'être laissé induire à une correspondance directe avec le pape..... Une correspondance directe entre l'empereur et le pape doit être tout amicale, toute de procédé et de conciliation; cependant que pourrait lui répondre l'empereur?.... Sa Majesté ne pourrait se dispenser de dire au pape qu'il manque à son devoir envers le souverain comme envers les évêques qui forment son conseil naturel, en ne voulant agir que par le conseil des rebelles, constitués, d'après la loi criminelle, en état d'accusation et de forfaiture.... Lorsque Sa Majesté s'est désistée de cette prérogative de sa couronne impériale (om den Paus te benoemen), elle a fait un grand sacrifice aux préjugés, aux prétentions et à l'amour-propre.

Le pape demande la communication avec les fidéles;

---

1) 't Is afgedrukt bij d'Haussonville V, 503 vv. De redenen waarom de uitgevers der *Correspondance de Napoleon I* dit stuk hebben achtergehouden, zijn ligt te bevroeden.

mais cette communication, comment l'a-t-il perdue? Il l'a perdue par la violation de tous les devoirs de son ministère de paix et de charité. Il a maudit l'empereur et l'autorité civile par une bulle d'excommunication dont l'original a été saisi à Rome. Est-ce pour maudire les souverains que Jésus-Christ s'est mis en croix?.... Quel usage a-t-il fait de son ministère? Il a envoyé des brefs pour soulever les chapitres, brefs aussi remarquables par l'ignorance des canons et des principes que par le caractère de malveillance.... Il voit de sang-froid et avec indifférence l'esprit de soulèvement qu'il a provoqué dans les États romains.... A quoi servirait d'ajouter scandale à scandale, et comment l'empereur serait-il assez peu sensé pour laisser libre la communication avec celui qui persiste ainsi à défendre de rendre à César ce qui appartient à César?....

On espère des troubles; on a mal calculé l'esprit public, désormais trop éclairé. C'est de cette coupable espérance déçue par les hommes, désavouée par la religion et par son divin auteur, dont le pape sera comptable un jour. Il parle toujours de sa conscience, mais l'empereur n'a-t-il pas la sienne?... Et comment le pape, ne se confiant pas dans ses lumières, rejette-t-il celles de cent évêques qui ont aussi chacun leur conscience?

Vous comprenez, messieurs les députés, combien il serait au-dessous de la dignité de l'empereur d'exprimer ces sévères discours au pape. Sa Majesté plaint son ignorance, et elle a pitié de voir un pontife qui pouvait remplir un si grand et si beau rôle, devenir la calamité de l'Église.... Dans les trois jours après la réception de la présente lettre, ayez une acceptation pure et simple qui embrasse tous les évêchés hors celui de Rome, ou, à défaut de cette acceptation, quittez Savone.....

Je vous ai envoyé un projet: si le pape l'adopte, le bref sera reçu ici; mais le moindre changement ne serait pas admis. S'il ne veut pas de ce bref, qu'il confirme seulement le décret.... Sa Majesté connaît toutes ces matières mieux que le pape et trop bien pour qu'elle puisse jamais s'écarter de la route qu'elle s'est tracée....

En effet, dans la fausse direction où Sa Majesté voit le pape, elle préfère autant qu'il n'adopte pas le décret, afin que, s'il refuse, il demeure couvert de la honte de son ignorance. Et s'il ne se croit pas suffisamment autorisé, suffisamment éclairé par le Saint-Esprit et par les cent évêques, pourquoi ne se démet-il pas en se reconnaissant incapable de distinguer ce qui est du dogme et de l'essence de la religion de ce qui n'est que temporel et variable? Cette distinction, si simple qu'elle serait entendue par le premier séminariste, si le pape ne la comprend pas, pourquoi ne descend-il pas de sa propre volonté de la chaire pontificale pour la laisser occuper par un homme plus fort de tête et de principes, qui répare enfin tous les maux que le pape a faits en Allemagne et dans tous les pays de la chrétienté?"

Deze, onder elk opzigt schandelijke, nota werd door den minister van eerdienst onder open couvert nog denzelfden dag verzonden aan den prefect van Montenotte, met een begeleidend schrijven, waarin deze gelast werd, om zoo de bisschoppen reeds waren vertrokken, confidentieel kennis er van te geven aan Pius VII, zonder hem evenwel eene copie er van ter hand te stellen.

Twee dagen later schreef de Chabrol aan Bigot, dat de kardinalen na de bisschoppen Savona hadden verlaten en dat overeenkomstig zijn bevel te Savona alles tot den vorigen toestand was teruggekeerd, zoodat alle gemeenschap, met wien ook, den ongelukkigen Pius VII weer volstrekt onmogelijk was gemaakt.

Daar ook Bertalozzi, ondanks de minister in zijn schrijven van den 28 Januarij vergeten had van hem melding te maken, Savona had verlaten, kwam de taak om Pius VII kennis te geven van den inhoud der nota van 9 Februarij neder op den graaf de Chabrol. Het blijkt niet, dat die taak hem bijzonder lastig viel.

Den 19 Februarij begaf hij zich tot den Paus en zonder eenige inleiding begon hij aanstonds te spreken over de zaak, die reeds zoo lang zooveel kwelling aan Pius VII had veroorzaakt. Toen de Paus zich bereid verklaarde, om de gewigtige mededeeling, welke hij had te doen, aan te hooren, nam hij de nota en vroeg, of hij haar in 't Italiaansch wilde vertalen of langzaam in 't Fransch voorlezen. Pius VII verkoos het laatste, en alsnu begon de Chabrol de voorlezing, niet verzuimende de sterkste passages tweemalen te lezen. Van tijd tot tijd protesteerde de Paus met een enkel woord tegen de grove beschuldigingen in de nota hem aangetijgd; vooral was hij ontroerd waar er gesproken werd, dat hij vrijwillig zijn pontificaat zou neerleggen; zijn hand beefde, doch hij bleef een volstrekt stilzwijgen er bij bewaren. Aan het einde der voorlezing verklaarde de Chabrol, dat hij nu geen antwoord wilde, maar den volgenden dag zou terugkomen. Hij kon het evenwel voor zich zelven niet ontveinzen, dat alle hoop op verandering bij den Paus ijdel was [1]).

Bij zijne audiëntie van den volgenden dag vond de Chabrol den Paus volkomen kalm en niet minder standvastig in zijn eens genomen besluit, dan hij zich vóór de laatste nota getoond had. Toch gaf hij het pleit nog niet beslist en de grofheden van zijn keizerlijken meester tot de zijnen makende, durfde hij den Paus toevoegen, „dat de klagten over zijne handelwijze zoo algemeen zouden worden, dat de eisch luide zou worden

---

1) Zie zijn verslag van dit onderhoud in zijn brief aan Bigot van den 19 Februarij, bij d'Haussonville V, 512—517.

verkondigd, dat hij voor het algemeen welzijn zijne waardigheid behoorde neer te leggen. Wat dan ook zijn pligt hem voorschreef, indien hij zijne angstvalligheden, die niemand als hem zelven aangingen, niet wist te overwinnen." Onmiddellijk gaf de Paus hierop ten antwoord, dat hij, wat er ook gebeuren mogt, nooit zou abdiqueren [1]).

Nadat de Chabrol nu nog eene poging gewaagd had, om door tusschenkomst van 's Pausen dienaren zijn doel te bereiken, — wat hem volkomen mislukte, daar de Paus hen zelfs niet wilde aanhooren —, zag hij eindelijk 't volkomen nuttelooze van alle verdere bemoeijingen in en den 23 Februarij begaf hij zich tot Pius VII om de laatste orders hem gegeven te volvoeren. Deze orders bestonden hierin: den Paus te notificeren, dat de Keizer de concordaten als afgeschaft beschouwde en niet de minste tusschenkomst des Pausen meer dulden zou in de canonieke institutie der bisschoppen, en van deze notificatie proces-verbaal op te maken [2]). Hiermede namen de onderhandelingen te Savona een einde en brak voor Pius VII een kort tijdstip aan van verademing; ofschoon van den anderen kant de betrekkelijke vrijheid der laatste zes maanden hem werd ontnomen en al de ellende zijner gevangenschap in verdubbelde mate zich weer aan hem deed gevoelen.

Tot den 9 Junij bleef de toestand van Pius VII onveranderd. Op dien dag evenwel zou hij op geweldige

---

1) Brief van de Chabrol aan Bigot van den 21 Februarij. D' Haussonville V, 518 vv.

2) Zie dit proces-verbaal en het begeleidend schrijven van den 23 Februarij bij D' Haussonville V, p. 523, vv. en 521 vv.

wijze ondervinden, dat Napoleon ook te midden zijner oorlogszorgen hem niet vergat. In den namiddag van dien dag was aan de prefectuur een schrijven ontvangen van den minister Bigot aan den Paus, waarin den laatste werd meegedeeld, dat het Fransche Gouvernement last had gegeven Z. H. over te brengen naar de hoofdstad, dewijl de Engelschen plan hadden eene landing te beproeven te Savona, met het doel Z. H. te ontvoeren [1]). Voorloopig zou hij moeten verblijven te Fontainebleau, totdat het aartsbisschoppelijk paleis te Parijs voor hem in gereedheid was gebragt.

Aanstonds daarop, tegen vijf uur in den middag, begaven de Chabrol en de kommandant der gendarmerie Lagorse zich gezamelijk naar den Paus, die juist zijn *Sieste* hield. Onmiddellijk lieten zij hem wekken en deelden hem mede, dat hij binnen een paar uren naar Frankrijk moest vertrekken. Pius VII maakte geen tegenwerping. Hierop gaven zij hem te kennen, dat hij niet mogt reizen in zijn pontificaal gewaad, uit vreeze dat hij onderweg zou worden herkend. En aanstonds de daad voegend bij het woord, ontdeden zij hem van zijne pantoffels, om het geborduurde kruis er af te nemen en ze geheel met inkt te besmeuren; knipten het koord door

---

1) D'Haussonville gelooft, dat Napoleon dit plan der Engelschen slechts heeft voorgewend. Een expresselijk door hem ingesteld onderzoek in het *Foreign office* en de archieven der admiraliteit te Londen leverde hem wel het bewijs, dat dit plan twee jaren vroeger in 1810 was beproefd; doch geen enkel bewijs kon hij ontdekken, dat in 1812 aan zulke onderneming gedacht was. Verg. zijn a. w. V, p. 153 vv. Crétineau-Joly in zijn bekend werk *L'Eglise romaine en face de la Révolution* I, 441 vv. verhaalt daarentegen, dat hij van kardinaal Bernetti heeft vernomen, dat het plan wel degelijk heeft bestaan. Het was echter mislukt, daar de politie van Napoleon op 't spoor er van gekomen was.

midden, waaraan het gouden kruis op zijne borst afhing, ontnamen hem het pauselijk hoofddeksel, en stelden er een gewonen priesterhoed voor in de plaats. Alleen lieten zij toe, dat hij een grijs overkleed, wat hem toebehoorde, mogt omhangen. Zoo uitgerust moest de grijze opperpriester, even voor middernacht, tusschen den graaf de Chabrol en Lagorse in, te voet en in het diepste geheim de straten van Savona doorwandelen, om buiten de stad in een rijtuig te stijgen, waarin Porta, zijn geneesheer, aan zijne zijde plaats nam. De stiptste geheimhouding werd aan 's Pausen bedienden voorgeschreven en zij moesten zich in alles zoo gedragen, alsof de Paus zich nog werkelijk in zijne vertrekken bevond. Ook de Chabrol dreef het comediespel zoo ver, dat hij zich herhaaldelijk in groot costuum naar het paleis begaf, als ging hij eene visite bij den Paus afleggen.

Intusschen zette Pius VII onder geleide en bewaking van Lagorse zijn bezwarenden en vermoeijenden togt naar Frankrijk voort. De eerste dagen ging de reis voorspoedig voor hem, doch weldra kwam er eene algeheele verandering, en toen het pauselijk rijtuig in den nacht van den 12 Junij, tusschen twee en drie uur, stilhield voor het klooster op den Mont-Cenis, meenden de kloosterlingen niet anders, of de ongelukkige grijsaard was bestemd om binnen hunne muren zijn lange en moeijelijke loopbaan te eindigen [1]).

Lagorse was hopeloos. Hij schreef naar Turijn en ontving bevel de reis voort te zetten. Dit was evenwel

---

1) Te Stupinis, het eerste station na Turijn, had ook Bertalozzi op bevel van den Keizer zich bij den Paus aangesloten.

niet mogelijk. Hij nam daarom een ander besluit en zond een estafette naar Lans-le-Bourg om een chirurgijn op te sporen. Weinige uren later verscheen deze in den persoon van Dr. Claraz. Aan zijne naauwlettende en uitstekende zorgen mogt het gelukken, na veertig uren tijds, den Paus aan 't leven te hergeven. De toestand bleef evenwel hagchelijk. Toch oordeelde Claraz, daar Lagorse bleef aandringen om te vertrekken, dat de hooge lijder de reis kon voortzetten, mits hij in zijn rijtuig op een bed werd neergelegd en een chirurgijn met zijne instrumenten hem vergezelde. Het rijtuig werd nu zoo goed mogelijk gereed gemaakt en Claraz ontving bevel den Paus te vergezellen. Nadat Pius VII eerst de H. Communie bij wijze van teerspijze had ontvangen, werd nu den 15 Junij in den avond de reis voortgezet met allen spoed, die slechts mogelijk was. Op geen enkele plaats, die maar eenigzins bevolkt was, mogt halt worden gehouden; alleen op geheel afgelegen posten werd den Paus een oogenblik rust gegund, zonder dat hij evenwel tot aan zijne aankomst te Fontainebleau het rijtuig mogt verlaten. Bij dergelijke gelegenheden werd het rijtuig, waarin Pius VII zich bevond, voor een paar uren in een stal geplaatst, welke Lagorse nooit verzuimde te sluiten, terwijl hij den sleutel zorgvuldig zelf bewaarde. Na Lyon en Chambery gedurende den nacht te zijn doorgetrokken, gelijk Napoleon uitdrukkelijk had verordend [1]), kwam eindelijk Pius VII, die te midden zijner ondragelijke pijnen geen enkele klagt had geuit, om-

---

1) Zie den brief van Napoleon aan den prins Borghèse van den 21 Maart 1812 bij D'Haussonville V, 151 vv.

trent den middag van den 19 Junij te Fontainebleau aan. Vreemd genoeg, geen appartement was gereed gemaakt om den Paus te ontvangen; de concierge van het kasteel was van niets verwittigd [1]). Op eigen verantwoording durfde deze zich niet tot bewaarder maken van een zoo hoogen gevangene en de poort van het kasteel voor den Paus ontsluiten. Dewijl het evenwel onmogelijk was, dat Pius VII voor de poort bleef wachten, totdat hij orders van hooger hand ontvangen had, bood hij den Paus aan, voorloopig zijn intrek te nemen in een hem toebehoorend huis niet verre van het paleis. In deze nederige woning ontving Pius VII in den avond het bezoek van den hertog de Cadore, die het bevel overbragt onmiddellijk de appartementen in gereedheid te brengen, die voor den Paus bestemd waren.

(*Wordt vervolgd.*) P. A. DE BRUYN.

---

1) De bijzonderheden van 's Pausen reize naar Fontainebleau ontleenden wij aan *Rilazione della translazione di Pio VII nel castello di Fontainebleau*, opgesteld door Dr. Claraz. D'Haussonville vond dit manuscript in het *British Museum* n. 8390. In het vijfde deel van zijn meermalen aangehaald werk heeft hij uitgegeven p. 557—567. Het is allezins waardig geheel gelezen te worden.

Studiën 1876, IV. — Eene nabeschouwing.

Het uitstekend tijdschrift „Studiën" geeft ons in zijn IVde afl. van den 9en jaargang, onder den titel: „*Naar de eenheid*", eene beschouwing over den twist der partijen in Nederland, door A. van Gestel, S. J.

Wij bebben die grondige beschouwing over een zoo actueel onderwerp gelezen met die belangstelling en ingenomenheid, welke zij in hooge mate verdient, gelijk alles wat uit de pen en het hart vloeit van den bekwamen ZEw. Schrijver, vooral waar het zijne geliefkoosde stof raakt, de groote kwestie van het onderwijs.

Wij geven, om er de waarde duidelijker van te doen uitkomen, een beknopt verslag van den inhoud dezer belangrijke brochure, die in vijf paragrafen is gesplitst.

In § I „*De ongezonde toestand*", schetst de Eerw. S., echter niet zoo helder en gepreciseerd als wij dat van hem gewoon zijn, of liever omschrijft hij, de grond-oorzaak van den ziekelijken toestand, de politieke zwakheid der regering van ons vaderland, namelijk: de willekeurige en onnatuurlijke scheiding van Kerk en Staat, van godsdienst en staatkunde, die in onzen gemengden constitutionelen Staat, waar het liberalisme heerschende

partij is, uitloopt op vereenzelviging van den Staat met het modern ongeloof, en dus op strijd van den Staat tegen — of overheersching over het positief geloof — de Kerk (bl. 8—13).

Duidelijker wijst de S. ons dien diepsten grond aan in § II, waar hij handelt over het onwaar en onwaardig *woordenspel*, waarvan het liberalisme zich behendig tracht te bedienen, en aan de zoogenaamde clericale partijen toedicht, dat zij de beide orden, den Staat met de godsdienst verwarren; terwijl de waarheid is, dat het liberalisme den Staat tot drager tracht te maken van de „vrije" wetenschap, in den destructieven zin van verloochening van geloof aan goddelijke openbaring, of ongeloof (bl. 28).

Nog klaarder wordt ons dit door den S. aangetoond in § III „*De overheersching der geloofsbegrippen*", waar ons het modern Byzantisme van den atheïstischen Staat handtastelijk wordt aangewezen in de wet op het hooger onderwijs, waarin door de meerderheid der Kamer, onder den bedekten naam van godgeleerdheid, de faculteit der godsdienst-wetenschap (d. i. de godgeleerdheid van den Staat) aan de lands-universiteiten werd opgenomen, met uitsluiting echter van de lessen der dogmatiek en der zedekunde: alzoo het christendom boven geloofsverdeeldheid van Thorbecke; eene godgeleerdheid die, terwijl deze wet alle universitaire geloovige godsdienst-wetenschap onmogelijk maakt, beschreven werd als nuttig en bruikbaar voor de belijders van elke geloofsbelijdenis. — Met zulk eene „vrije" wetenschap, zegt de E. S. (bl. 39) zeer juist, vereenzelvigt zich de Staat, even als hij vroeger gehuwd was aan de Protes-

tantsche Staatskerk. En verder: het kerkelijk geloof heeft nooit zulken invloed gehad op het staatsbestuur, als thans de „vrije" wetenschap uitoefent op het modern staatsbegrip.

In § IV voert de S. eene schoone en slaande controvers tegen de bewering van den ex-predikant, Dr. Kuyper, die als lid der Tweede Kamer, bij hare najaarszitting van 7 December 1875, in bloedwarme onvoorzigtigheid uit zijn koud antirevolutionair isolement sprong om, uit eene valsche aanhaling van den H. Thomas van Aquine, de Kerk te beschuldigen dat zij wel degelijk de monsterachtige leer verkondigt, en de Katholieken die leer huldigen, dat namelijk de Kerk den Staat moet overheerschen. — Of die onbesuisde uitval van den orthodoxen Hr. Kuyper als eene proeve van aanbeveling moest dienen, blijft eene gissing; zeker echter, zeggen wij den E. S. na, beneemt het den radicalen niet alle hoop van bij tijd en gelegenheid zijne hulp te ondervinden. Staats-Calvinisme toch en Staats-modernisme loopen in één punt zamen, in haat namelijk tegen het Katholicisme.

Eindelijk bespreekt de E. S., in § V, den coup d'éloquence de la tribune et du théatre, door den advocaat Kappeyne van de Coppello gerigt tegen den moedigen en welsprekenden afgevaardigde, Mr. des Amorie van der Hoeven, die, in de najaarszitting van 1875, de uitdrukking had gebezigd van „*Katholieke partij.*" De heer Kappeyne had de onbesuisdheid om die woorden te misduiden, als bestond er in de Kamer „eene partij, die „niet heeft een staatkundig, maar uitsluitend een *reli-* „*gieus* beginsel; eene partij, die als zij hier bestond,

„ook over ons land de jammeren zou uitstorten, die el-
„ders zoo pijnlijk worden gevoeld." — Meesterlijk be-
pleit de E. S. én de beteekenis, én het regt van be-
staan, én de kracht der zoogenaamde Katholieke
partij; en wij meenen dat Dr. Windhorst, het emi-
nent hoofd der Katholieke fractie in de Duitsche Rijks-
vergadering, zich in de handen zou hebben gewreven,
als hij de polemiek van den ZEw. Hr. van Gestel
tegenover den would-be Bismarck op de banken onzer
Hoogmogenden in den Haag, hadde bijgewoond.

Het grondig betoog van den E. S., dat wij een *po-
lemiesch irenicon* zouden kunnen noemen, eindigt met
een „*Besluit*", waarin als geneesmiddel tegen den on-
hebbelijken, ja doodelijken toestand van verdeeldheid,
en als heilmiddel om tot de gewenschte eenheid te ge-
raken, wordt aangeprezen: „het losmaken der staat-
kundige partijen van het godsdienstig element" (blz. 70).
„Daartegen, zegt de E. S., hebben wij niets; alleen worde
daarbij de gelijkheid en rechtvaardigheid in het oog ge-
houden."

Met dit verslag meenen wij den korten inhoud en den
gedachten-gang dezer belangwekkende brochure te heb-
ben weêrgegeven.

Edel voorzeker en lofwaardig is, vooral in onze da-
gen, waarin ons dierbaar vaderland door zoovele geva-
ren van buiten bedreigd en in eigen boezem zoo jammerlijk
wordt verscheurd door den onzaligen strijd der partijen,
iedere welgemeende poging om het geneesmiddel op te
sporen en aan te wijzen, dat tot een meer gezonden
toestand kan leiden. Maar in de verschrikkelijke crisis

der besmettelijke en acute ziekte, waarin het stuiptrekkend Europa — ook ons vaderland — verkeert: is er wel eenige gegronde hoop, dat het aangegeven middel met gunstig gevolg kan worden aangewend? Is er mogelijkheid, dat de phrenetieke kranke het zal aannemen? Zal de geneesheer niet te laat verschijnen aan het ziekbed om slechts te kunnen constateren, dat de kwaal doodelijk is? Of zal hij, in zijne uiterste verlegenheid, misschien niet mistasten en den dood slechts verhaasten?

En toch, wie zal het in den gemoedelijken geneesheer wraken, indien hij, waar de kunst te kort schiet en de wetenschap hem verlaat, nog liever eene uiterste poging waagt, dan met de treurenden werkeloos toeschouwer te blijven van de laatste worsteling van den dood met het leven?

Ook wij zullen er den E. S. geen verwijt van maken, als hij ter genezing van den uiterst ongezonden politieken toestand van ons vaderland een heelmiddel aangrijpt wat hij zelf zou verwerpen, indien het gevaar niet zoo hoog geklommen was. Daarvoor immers getuigt, wat hij zelf zegt (bl. 7):

„Door den gang der gebeurtenissen sedert een tiental jaren is voor den aandachtigen beschouwer iets zoo helder geworden als de middagzon, dat vóór dien tijd velen niet begrepen en zelfs ten sterkste ontkenden: het is de onmogelijkheid om eene staatkunde te volgen geheel zonder eenige betrekking tot den godsdienst en het geloof. Zulke staatkunde was die der liberalen van het voorgaande tijdperk. En wie herinnert zich hier niet aan Thorbecke en aan hetgeen hij daaromtrent zoo dikwijls verkondigde, aan zijne redevoeringen voornamelijk uitgesproken bij de beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van het lager onderwijs?" (vg. blz. 8—18).

En inderdaad wat zou het baten hardnekkig te worstelen tegen eene algemeene en *noodzakelijke* wet, die verbiedt staatkunde en godsdienst geheel te scheiden? eene wet die men heeft gepoogd te miskennen, doch te vergeefs, omdat zij magtiger is dan de krachtigste staatkunde? Zien wij de vruchteloosheid dier poging nog niet genoeg, door welke partij die ook werd beproefd: hetzij door de oud-liberalen, met medewerking der conservatieven, in de wet van Thorbecke op het lager onderwijs; hetzij door de modern-liberalen in die van Heemskerk op het hooger onderwijs?

„Onze staatkundige partijen, zegt de E. S. (blz. 70), vinden haren oorsprong in de verdeeldheid ten opzichte van het godsdienstige. Dus slechts alleen door de verstikking [sic!] der godsdienstige meeningen zou ook wijziging in de politieke partijen kunnen worden gebracht. Doch teekenen van eene diep ingrijpende beweging op het religieuse gebied worden tot dusver niet waargenomen. Wat nog meer is, onze politieke partijen mogen als zoodanig eene dergelijke beweging niet in het leven roepen of bevorderen."

Maar worden er dan geen teekenen van eene diep ingrijpende anti- en irreligieuse beweging waargenomen tegen het religieus gebied? Is de rigting der liberale partij niet bepaald anti-religieus? En ontzegde de geavanceerde liberale Hr. Kappeyne in de volle Tweede Kamer niet zelfs het regt van bestaan aan eene partij die zich Katholiek zou durven noemen? En zou dezelfde Jupiters bliksem niet de partij treffen, die zich anti-revolutionaire dorst heeten? Ja, *verstikking* der godsdienstige meeningen, juist dat is het wat de overheerschende partij zoekt en wil en drijft, omdat zij in haar

wezen en beginsel bepaald anti-religieus is. De oud-Thorbeckiaan en de liberaal-conservatief zijn in oppositie zoowel met de Katholieken als met de anti-revolutionairen, doordien zij het Christendom als iets geheel *individueels* opvatten, en op het gebied van den Staat, in de publieke maatschappij, alleen *een christendom boven geloofsverdeeldheid*, d. i. losmaking van het godsdienstig element, willen. De modern- of ultra-liberalen streven naar de verwezenlijking van het ideaal des ouden meesters, die eenmaal aan den Hr. Groen van Prinsterer, toen deze zijn gewaand christendom boven geloofsverdeeldheid als eene negatie van het christendom bestreed, deze veelbeteekenende woorden toevoegde: „Werpt men mij tegen, zeide Thorbecke, dat ik mij, in mijne geloofsbelijdenis, door een ideaal laat vervoeren, ik zal antwoorden, dat de werkelijkheid steeds, zooveel mogelijk, naar haar ideaal moet worden gericht." Die woorden zijn eene voorspelling geworden. Naar dat ideaal streven de liberalen; dat ideaal zoeken zij thans, als uiterste consequentie, door middel van het Staatsvermogen te verwerkelijken onder de leus van „de vrije wetenschap".

En wat die vrije wetenschap is, heeft Dr. Heynsius ons verklaard in zijne feestrede, uitgesproken bij gelegenheid van het eeuwfeest van Leidens alma mater.

„Wij bezitten, zoo sprak hij, ten aanhooren van Z. M. den Koning, de hooge regering en der natie, wij bezitten eene vrijheid van denken en gelooven, van woord en schrift als nooit te voren bestond, en er is niemand onder ons, die zelfs aan de mogelijkheid denkt om die vrijheid te beperken. De grootsche beginselen der hervorming, die onze voorouders slechts ten halve hebben verstaan, kwamen in onzen tijd vol-

komen tot hun recht.... De theologie werd onder het gemeen recht gebracht en dezelfde methode van onderzoek, die in andere analoge wetenschappen wordt gevolgd, ook op haar toegepast... De gronden die in vroegeren tijd ten bewijze eener rechtstreeksche openbaring hadden gegolden, bleken onvoldoende en, voor den christen als voor den wijsgeer, werden natuur en geschiedenis als de bronnen der godsdienst erkend waaraan door Jezus' verschijning de schoonste bladzijde is toegevoegd."

Ziedaar de theologie, welke de liberalen in de wet op het hooger onderwijs hebben binnengesmokkeld en tot Staats-theologie geijkt, onder medewerking van de conservatieven.

Wil men het bewijs, dat dit de ware bedoeling der liberale partij was? Men herinnere zich, uit de redevoering van den Israeliet Mr. Godefroi, wat daar gezegd werd bij gelegenheid dat, met uitsluiting van alle andere gemeenten in het land, aan Amsterdam het hatelijk privilegie werd geschonken een Atheneum op te rigten met dezelfde regten en voorregten welke de Rijks-universiteiten genieten. Immers kon Breda of 's Bosch of Maastricht een Atheneum oprichten, dan kon daar wel eens Katholiek hooger onderwijs worden gegeven; maar voor Amsterdam behoeft men niet bevreesd te zijn: daar zal niets dan „vrije" wetenschap worden geleeraard (Bijbl. II bl. 1130).

Is het dan te veel als wij zeggen, dat door de wet op het hooger onderwijs de theologie der liberalen tot Staats-theologie is geijkt? Wij zeggen nog meer: door die wet is het radicaal liberalisme van politieke partij, regerings-partij geworden.

Nog een enkele slag: de verbeterde (?) wet van 1857,

met schooldwang (waarom altoos het woord school*pligt* misbruikt?) en kosteloos onderwijs, die ons, als het laatste geschenk uit de handen van den staatsman boven alle staatspartijen, den conservatieven (?) Minr. Heemskerk, bedreigt: en het spel der liberalen is gewonnen, en het ideaal der radicalen is verwezenlijkt. En is die slag geslagen, dan zal ook de conservatieve partij met haren aanvoerder zijn verslagen, en staat de presidentiële minister-zetel voor den nederlandschen Bismarck (die bij zijn bezoek op het Loo verklaarde tot dan toe op non-activiteit te blijven), den Hr. Kappeyne, open. Dan zal hij tot de zoogenaamde clericale partij, in zijne vermelde redevoering genoemd: „de *belagers* van ons nationaal neutraal openbaar onderwijs", zeggen, wat Bismarck aan het Katholiek centrum toevoegde: „Ontbind u, en wij zullen de vervolging staken."

Zal het zoover komen? Wij hebben alle redenen om het te vreezen; want zoovele teekenen, in- en uitwendig, wijzen ons op het naderend gevaar. Welnu men beproeve het, hoe eer hoe beter, opdat er een einde kome aan den ongezonden en meer en meer dreigenden toestand. Wat ons troost is, dat de strijd voor ons spoediger zal eindigen dan elders, omdat men hier begint met hetgeen waarmede men in Pruissen eindigt, en waaraan (God geve het!) de culturkampf sterven gaat (Zie „*de Tijd*" 19 of 21 Nov. '76).

Neen, als wij de verschrikkelijke crisis en de grondoorzaak der tot een uiterste gekomen chronische ziekte van onzen politieken toestand ernstig beschouwen, dan kunnen wij zelfs geen flaauwe hoop koesteren, dat „*de losmaking der staatkundige partijen van het godsdien-*

stig element", ons als geneesmiddel door den E. S. aangegeven, hoe loflijk ook zijn pogen zij, mogelijk is. Telkens als gij beproeft den zieke het middel toe te dienen, zal hij verbitterd het hoofd afwenden en u toevoegen: „*medice, cura te ipsum;* wat gij mij als heul aanbiedt, zoudt gij zelf als doodelijk vergif verwerpen."

Misleiden wij ons zelven niet langer met abstractiën van *Staat, ongezonde of ziekelijke toestand.* In een constitutionelen Staat, zooals de onze, is de regerende partij, en die is hier de radicaal-liberale, *de Staat.* Die Staat is de zieke. Welnu zeg aan den Staat: *maak u los van het godsdienstig element*, en gij zult genezen zijn. Maar juist de vereenzelviging van dien Staat met de godsdienst (of liever anti-godsdienst, atheïsme), zijn assimilatie, in-zich-opneming der „vrije" wetenschap is zijn levensbeginsel, zoo hij meent. Hij waant zich volmaakt gezond, en als gij bedenkelijk het hoofd schudt en den zieke wilt beduiden dat hij lijdende is aan *mania religiosa*, dan wordt hij woedend en in een aanval van „vrije wetenschap" verwijt hij u, dat gij zelf aan een *religieus* beginsel lijdt, dat zoo jammerlijk is in zijne gevolgen.

Neen, wij zoeken het heilmiddel elders dan in hetgeen ons door den E. S. zelven zoo teregt als de oorzaak van den kanker schijnt aangewezen (blz. 35). En niemand, meenen wij, die de verdienstelijke beschouwing ernstig en nadenkend heeft gelezen, zal voor de diep, zeer diep ingekankerde wonde genezing zoeken in het opgeven van het middel des behouds (bl. 9—11), in de losmaking der staatkundige partijen van het godsdienstig element.

De Katholieke partij in ons vaderland, evenmin als

de Katholieke fractie in Duitschland, kan zich niet losmaken van het godsdienstig element, zonder een zelfmoord te begaan; want de politiek, ook hier, is zelve theologie geworden, en men zal in de beoordeeling der politieke partijen mistasten, zoo dikwijls men dit uit het oog verliest. De beide mandementen van Monseigneur de Gap en de vinnige strijd daarover tusschen de „Univers" en de liberale bladen in Frankrijk dezer dagen bevestigen dit te over.

De E. S. zelf merkt zeer juist op (blz. 10):

„De roeping [liever: streving] van den Staat in de negentiende eeuw heeft wel eenige [ja, zeer veel] overeenkomst met die van Rome bij de opkomst van het Christendom. Deze Staat onderscheidde zich van de volkeren der oudheid door zijn eerbied [onverschilligheid] voor de persoonlijke en de godsdienstige vrijheid der burgers."

De E. S. vergeve ons deze woordenverwisseling hier, waar wij spreken, niet over de doode letter, zooals die in de moderne constitutie geschreven staat, maar over de actuele beteekenis dier woorden, en de levende uitvoering der constitutie door de mannen van de daad.

Dan voorzeker beamen wij ten volle die treffende overeenkomst van onzen modernen Staat met het oude Rome. Immers die Staat was polytheïst of atheïst; de keizer was tevens *Summus Pontifex;* Angustus liet zich goddelijke eer bewijzen, en waar de christenen hunne vrijheid des gewetens en van godsdienst deden gelden, werden zij, als eene gevaarlijke sekte, van het publiek regt uitgesloten en als vijanden van den Staat (reichsfeindlich) vervolgd.

Ook onze moderne Staat is atheïst, predikt scheiding

van politiek en godsdienst, Staat en Kerk, om deze tot zijne slavin te maken, en niet slechts, als *Summus Pontifex*, haar te overheerschen, maar zich zelf te vergoden. En ieder die den Staat-God niet aanbidt en zich vermeten durft zich, tegen zijn Staats-almagt, op vrijheid van geweten en godsdienst te beroepen, is vijand van den Staat, reichsfeindlich.

Welnu is de overeenkomst niet vreeselijk treffend? Is het niet de toestand, waarvan de groote de Maistre profetiesch zeide: „nous sommes broyés, une terrible catastrophe menace l'Europe, qui dans 50 ans sera ou catholique ou païenne"? Zien wij niet die overeenkomst in haar hoogste uitdrukking verwezenlijkt in Duitschland, Rusland, Italië, en zich dreigend voorbereiden in het ons naburig België? En vernamen wij er niet de echo van in onze landsvergadering, toen een Kappeyne het wee uitsprak over eene *Katholieke partij*, die niet zou hebben een *staatkundig* maar — men lette op de antithese — een *religieus* beginsel, en die over ons land de jammeren zou uitstorten, die elders zoo pijnlijk worden gevoeld?

Door zulke *tonnerres de verbiage* mag de Katholieke partij — en wij nemen dit woord in den ruimeren zin — zich evenmin laten intimideren, als eenige jaren geleden het Duitsch Katholiek centrum, toen zekere graaf Frankenberg, op hooger instigatie, daartoe werkzaam was, en reeds het valsch gerucht verspreid werd, dat Kard. Antonelli op deszelfs ontbinding had aangedrongen.

Wij herhalen het dus: losmaking van het godsdienstig element zou, naar onze meening, geen middel ter genezing, maar een zedelijke zelfmoord, een zelfstandigheids-

vernietiging, eene oplossing zijn in den al-god van den Staat.

De radicalen mogen blijven schermen met hun valsch en sluw woordenspel: scheiding van politiek en godsdienst; hun toeleg en streven is: oplossing van de godsdienst in den Staat, verandering van *gods*dienst in *Staats*dienst (Verg. den E. S. zelven op zijne schoone blz. 34 en vv.).

Zoo ooit, dan geldt thans het woord van Proudhon: „Au fonds de toutes les questions (politiques) on trouve la théologie." Zoolang niet die verraderlijke toeleg der thans heerschende staatkunde ophoudt, en men de, in den grond, valsche leuze: „scheiding van Kerk en Staat" en: „de vrije Kerk in den vrijen Staat" niet tot de zuivere en eenig ware terugbrengt: „onderscheiding van Kerk en Staat" en: „de vrije Kerk naast en met den vrijen Staat", is er geen einde aan den strijd, geen vrede tusschen beiden denkbaar.

Wij Katholieken, wij kunnen ons niet, als onze dwalende broeders, die niet met ons op den vasten bodem der waarheid staan, en waarin wij onze kracht van zelfstandigheid en resistentie tegen menschelijke Staats-almagt bezitten, — wij kunnen ons niet als zij (sommigen onbewust, anderen bewust en willens) aan den Staat-god ten offer bieden en door hem laten verslinden. De edele von Gerlach, protestant en lid van het centrum in de Duitsche Rijksvergadering, heeft in zijne uitmuntende brochure „Kaiser und Papst", zijne geloofsgenooten tegen die idolatrie van het modern heidensche Caesarisme gewaarschuwd. Zijne stem was eene stem in de woestijn voor zijne geloofsgenooten in het eigen vaderland: wat zal zij

zijn dan een ijdele klank voor het steile Calvinistiesch Protestantisme bij ons te lande, waar het zich van zijn ontstaan af deed gelden als de overheerschende staatspartij, leunde op- en zich vereenzelvigde met den Staat? Terwijl wederkeerig de Staat, in de verschillende stadiën, welke hij, vóór en na de groote revolutie, ten onzent doorliep, niet anders was dan de consequente ontwikkeling van het protestantsch beginsel op den Staat toegepast; totdat hij eindelijk het Protestantisme in deszelfs laatste periode — de moderne „vrije" wetenschap — in zich oplossen en verslinden zal. Het Protestantisme heeft zich losgemaakt van het godsdienstig element, en het ontbindings-proces nadert zijne voltooijng.

Daardoor dan ook alleen — althans op het geestelijk gebied (wij laten er de stoffelijke oorzaak, de openstaande staatsruif buiten) —, daardoor alleen is het anders onverklaarbaar verschijnsel te verklaren dat, zelfs onkatholieke vinnige bestrijders van het liberalisme, zooals de orthodoxe Dr. Kuyper, waar zij het spookbeeld meenen te zien van de overheersching der Katholieke Kerk over den Staat, liever tegen die Kerk te velde trekken dan zich met ons in slagorde te scharen tegen den gemeenen vijand. Dan begint het protestantsch bloed op nieuw in de aderen te koken, en zingt de antirevolutionair chorus met modernen, valsch-conservatieven, liberalen en radicalen: „Oranje boven!", een lied dat, in zeer variërende toonen, het op Rome overwonnen standpunt bezingt, en waarvan Dominé Moorrees nog eens den tekst heeft opgesneden, toen hij bij de inhuldiging van onzen geliefden vorst, den ridderlijken en opregt liberalen Koning Willem III, Z. M. aldus toesprak: „Sire!

wij zijn de gegoeden van den lande, en het huis van Oranje was altoos onafscheidelijk verknocht aan de gezegende hervorming."

Wij besluiten dus. — Uit onze nabeschouwing blijkt, meenen wij, nog duidelijker, wat uit de beschouwing van den E. S. volgt, dat *de losmaking van het godsdienstig element* de dood is van het Protestantisme als godsdienst en het doet ondergaan in den Staat, die zich tot drager heeft laten maken van de „vrije" wetenschap of het ongeloof. Zullen wij er ons over verheugen? Neen; wij betreuren het met diep leedgevoel, omdat die losmaking tevens de zegepraal is van het onzalig liberalisme, dat in het godsdienstig element zijn eenigen en onverwinbaren tegenstander vindt.

Zal dan de Katholieke partij (?), zullen de Katholieken, hetzij in- hetzij buiten de Kamer, ter genezing van onzen ongezonden politieken toestand, zich losmaken van het godsdienstig element? Neen, dat kunnen, dat mogen zij niet. Dat zou gelijk staan met het opgeven van hun regt om door vereenigde krachten, ook op het politiek gebied, de regten en belangen hunner Kerk en der Katholieke bevolking te verdedigen. — Ja, dan zou de twist en verdeeldheid der partijen geëindigd zijn; maar dan zouden wij den strijd voor de heiligste en dierbaarste regten en belangen van het geweten, van de godsdienst, en daarmede de elementen van behoud voor de maatschappij, lafhartig moeten gewonnen geven. Dan zouden wij, als onze bedrogene en verradene broeders, een verbond met den vijand moeten sluiten, onder voorwaarde dat hij ons eerst het regter oog uitrukte (1 Kon. XI, 2). Dan zouden wij, als bloodaards, de laatste en

onneembare vesting aan den vijand moeten overleveren. En dan zou hij ons niet het „Vae, victi!" maar het „vah, ignavi!" verachtend toevoegen.

Neen, zoeken wij niet langer heul en bijstand, noch bij liberalen, noch bij conservatieven. Schrijven wij op ons onbesmet en onverwinnelijk vaandel, maar in een anderen en meer waren zin: Onze kracht ligt in ons isolement, in de bewustheid van eigen kracht en regt en zelfstandigheid, en in eene vast-aaneengeslotene Katholieke partij, indien men het zoo verkiest te noemen. Zoo begrijpen wij het met den E. S., wiens woorden wij aan het einde onzer nabeschouwing met voldoening aanhalen.

„Het Katholiek onderwijs..... mag niet gescheiden zijn van het Katholiek geloof. Hetzelfde kunnen wij zeggen van al de punten waarover in Nederland tusschen liberaal en ultramontaan wordt getwist. En daarin ligt de groote kracht van onze Katholieke afgevaardigden. Zij vertegenwoordigen in de Kamer de vrijheid van het Katholieke geweten in Nederland onder de Grondwet van 1848.... Zij zetten zich schrap tegen het liberalisme, en die oppositie is een voortdurend protest van die zijde tegen krenking onzer vrijheid van geweten."

Zoo begrijpt het ook het Katholiek Centrum in het Duitsch parlement, de eenige politieke partij, die eene edele figuur maakt en, zich harer kracht en waardigheid bewust, niet knielt voor den afgod van den Staat; de eenige schrik, in hare krachtige minderheid, voor den magtigen en vreeselijken man van ijzer en bloed met zijn legioen van reptielen; en de eenige magt die, door de eeuwige en onverwinnelijke kracht van het regt, den

ontzaggelijken reus, die in zijn ondoordringbaar pantser heeft gegrift: „geweld is regt", zal neervellen en verpletteren.

Mogten ook onze Katholieke afgevaardigden, waaronder zooveel edele, waardige en strijdvaardige mannen zijn — sterk door het bewustzijn en de kracht van het regt tegenover de magteloosheid van het geweld, doordrongen van de grootheid hunner edele roeping en pligt tegenover de roekeloosheid waardoor hunne tegenstanders de dierbaarste belangen des volks, die zij geroepen en verpligt zijn te verdedigen, miskennen en aan zelfzucht opofferen; vasthoudende aan en steunende op het godsdienstig element, te midden van al de elementen van ongeloof en ontbinding —; mogten zij, afgescheiden van hen, die haat en hartstogt *tegen* ons, afkeer en wrok *bij* ons zoeken aan te kweeken, zelfstandig en vast-aanéengesloten zich vormen tot een Centrum, een krachtige en ondoordringbare kern; eene keurbende, gering in getal, maar onverwinnelijk door de kracht van Hem, die het kleine en geringe uitkiest om het groote en magtige te beschamen.

G. J. D.

JOSEPH DE MAISTRE, OVER DE GODSDIENST IN RUSLAND.

Terwijl de graaf de Maistre, van 1802 tot 1817, den koning van Sardinië bij den keizer van Rusland vertegenwoordigde, hield hij dikwijls politieke gesprekken met een Russiesch staatsman, die hem later verzocht om hetgeen los weg gesproken was, onder zekere titels te brengen en op schrift te stellen.

Dit geschriftje, dat blijkbaar niet voor het publiek bestemd was, is een vijftigtal jaren na den dood des genialen Schrijvers door zijnen zoon in het licht gegeven. Het bevat vier hoofdstukken [1]), waarvan wij er een, althans wat den hoofd-inhoud betreft, onder het oog onzer lezers brengen.

„Als men de godsdienst voornamelijk onder het oog-

1) *Quatre chapitres inédits sur la Russie.*
I. *La Liberté.*
II. *La Science.*
III. *La Religion.*
IV. *L'Illuminisme.*

punt van de politiek beschouwt, komt alles op twee waarheden neer. De eerste is:

Het volk heeft eene godsdienst noodig.

Over deze waarheid zijn alle menschen het eens; maar de tweede, die eveneens onbetwistbaar is, is evenwel veel minder bekend en wordt minder erkend. Zij is:

Allen behooren tot het volk.

Men moet wel blind zijn om te gelooven, dat de godsdienst kan verwaarloosd en zelfs gesmaad worden door den hoogsten rang, zonder dat de tweede het bemerkt; en dat hij het bemerkt, zonder weldra zijn ontzag en vervolgens zijn geloof te verliezen.

Tot nu toe heeft het Russische volk zich onderdanig getoond en geen vrees gaande gemaakt voor opstanden, zooals wij die elders gezien hebben; maar de onweerswolken pakken zich zamen en naderen snel. De geest der eeuw dringt van alle kanten door in dit land, dat nu toe zoo ouderwets eenvoudig was. Talrijke sekten verheffen zich allerwegen: er zijn ongerijmde, er zijn gevaarlijke, er zijn schrikbarende sekten. De valsche philosophie, die van alles voordeel trekt, bedient zich van de wetenschap, die men over Rusland heeft losgelaten, om het christendom te dooden; maar vooral het Protestantisme heeft het gevaar tot het uiterste gebragt, en dit wel door bijzondere omstandigheden, die wij met een zekere naauwkeurigheid nader moeten beschrijven; want dit is voor Rusland een punt van het allergrootste belang.

Sedert het tijdvak der Hervorming, en reeds sedert dat van Wickleff, heeft er in Europa een zekere geest bestaan, die zonder verpoozen en met geweldige inspan-

ning werkzaam is geweest om de Europesche monarchiën en het christendom af te breken.

De onrustige en republikeinsche aard van het Protestantisme is eene zaak, die niet meer noodig heeft bewezen te worden. Vooral het Calvinisme is onder dit opzigt merkwaardig: de treurspelen, die het in Europa heeft gespeeld, zijn aan iedereen bekend. Het zou gemakkelijk zijn, hier een lange reeks van Protestantsche getuigen aan te voeren; maar dit zou ons te lang ophouden.

We kunnen evenwel in 't kort den Engelschen hoogleeraar in de theologie (John Mainwaring) aanhalen, die den 3 Mei 1795 voor de hoogeschool van Cambridge preekte, „dat al de goddeloosheid, al de zedeloosheid, „al de geloofsverzaking der achttiende eeuw veroorzaakt „was door het Protestantisme."

En M. Mallet, Evangelie-bedienaar te Geneve, die twee jaar later uitriep: „Ja, de hervormers hebben, door de „klok tegen Rome te luiden en de menschen tot het be„twisten der geloofswaarheden op te roepen, hen voorbe„reid om de beginselen der soevereiniteit te betwisten, „en zoo hebben zij tegelijk den troon en het altaar on„dermijnd."

En Condorcet (deze is niet verdacht), die in zijn beruchte schets van het *Progrès des sciences* gezegd heeft: „Het instinct der dwingelandij had aan de vorsten ge„openbaard, dat de menschen, na de godsdienstige voor„oordeelen aan het onderzoek der rede onderworpen te „hebben, dit onderzoek weldra tot de politieke vooroor„deelen zouden uitstrekken", enz.

Op dien vernielenden geest der zestiende eeuw hebben

al de anti-sociële en anti-christelijke systemen, die in onze dagen verschenen zijn: *Calvinisme*, *Jansenisme*, *Philosophisme*, *Illuminisme* enz. zich ingeplant. Dat alles maakt maar één geheel uit en moet beschouwd worden als een enkele sekte, die den ondergang van het christendom en van al de christelijke troonen gezworen heeft, maar vooral dien van het Huis van Bourbon en van den Stoel van Rome; en hierin is zij reeds geslaagd, voor zoover het aan de menschelijke magt gegeven is.

Ziedaar den vijand der koningen; hij is hun op alle mogelijke wijzen getoond. Dat zij, die nog staan, zich wel in acht nemen: dit is de dringende bede van al de vrienden van orde. Geen vorst heeft ooit zoo gevaarlijk gestaan als de keizer van Rusland: de verschrikkelijke sekte, die tegenwoordig Europa doorloopt, kan men vergelijken met een vergiftige plant die, telkens als zij wordt verplant, nog vergiftiger wordt. In Engeland is zij uit het bloed van Karel I geboren en heeft daar een ontzettende menigte van heillooze schrijvers gebaard. Door Voltaire is zij naar Frankrijk overgeplant, en daar heeft zij alles voortgebragt wat wij gezien hebben. Eindelijk is zij den Rijn overgestoken, en in Duitschland heerscht zij nog op het oogenblik met een gezag, dat ons moet doen sidderen.

Van deze zijde wordt de keizer van Rusland met een onbeschrijfelijk voordeel aangevallen. Als soeverein van eenige Protestantsche gewesten kan hij geen beletsel stellen tegen het Duitsch onderwijs, dat als een vergift in Rusland *indruipt* en een onbegrijpelijke verwoesting aanrigt. Hij heeft zijne handen vrij met de Russen; maar het zeer klein getal, dat eenig begrip van de Duitsche

philosophie heeft, is medepligtig, en verre weg de grootste meerderheid heeft er niet het minste begrip van.

De Russen slaan volstrekt geen acht op dingen, die niet in het minst raadselachtig zijn. Te Petersburg is, *met vergunning van de censuur*, gedrukt,

„Dat de mensch zijn bestaan verschuldigd was aan de-
„zelfde gisting, die de aardlagen zijner woonstede heeft
„voortgebragt."

Met vergunning van de censuur is gedrukt,

„Dat de verwoesting van Sodoma is veroorzaakt ge-
„worden door een natuurlijk luchtverschijnsel, waarvan
„de geschiedenis vele gevallen vermeldt."

Te Moskou, in een Protestantsche kerk, die vol was met toehoorders van de drie godsdiensten, is gepreekt,

„Dat hetgeen op den Pinksterdag gebeurd is, een elek-
„triek verschijnsel was," enz. enz.

In deze zelfde stad, in tegenwoordigheid van den curator der hoogeschool en in een plegtige redevoering heeft men gezegd, „Dat het christendom den vooruit-
„gang der wetenschappen tegenwerkt", en dit lasterwoord tegen het gezond verstand, de ondervinding, de politiek en de godsdienst is niet eens ter kennis van het goevernement gebragt.

Over deze verschrikkelijkheden, die zich dag aan dag herhalen, stappen de Russen heen, en met den zoeten naam van *verdraagzaamheid* vereeren zij een noodlottige onverschilligheid, die hen in het verderf storten zal.

Zij weten niet, op wat wijs zij door het Protestantisme aangevallen worden, en bijzonder niet, welken invloed het uitoefent op de geestelijkheid die, als er geen orde op gesteld wordt, weldra geheel en al zal bedor-

ven zijn. Het werk is reeds begonnen en vooruitgegaan, en de vreemdelingen weten van dit punt misschien meer dan de Russen.

De hoogeerwaardige Methodius, aartsbisschop van Twer, liet tien jaar geleden te Moskou een historische verhandeling drukken over den toestand van het christendom in de drie eerste eeuwen der Kerk. Op blz. 168 van dit werk, dat onder menig opzigt de aandacht verdient, heeft de schrijver zich een trek later ontglippen, die voor het naauwkeurig toeziend oog niet verloren is: „Zie„daar dan", zeide hij bij het bespreken van het Calvinisme, „ziedaar dan die leer, welke velen der onzen „zoo eeren en liefhebben, alsof Calvijn alleen er meer „van wist dan de apostelen en hunne opvolgers gedu„rende vijftien eeuwen."

De aartsbisschop Methodius kent het geheim der zijnen, en het goevernement kan met voordeel nadenken over de plaats, die wij zoo even hebben aangehaald.

Na een deftig en geleerd prelaat mag ik wel eene geestige, verstandige en goed onderwezen vrouw aanhalen. Men sprak bij haar over het groote vraagstuk, dat aanstonds al de vreemdelingen treft, te weten, waarom de Russische geestelijkheid zooveel toeneiging heeft tot de Gereformeerden, wier leerstukken tegen al de haren ingaan, terwijl zij veel afkeer toont voor de Roomsche geestelijkheid, met welke zij het omtrent bijna al de voornaamste leerstukken eens is.

„Gij zijt in dwaling", sprak de geestige vrouw; „de „Russische en de Protestantsche geestelijken zijn het „eens omtrent twee groote leerstukken: de liefde voor „de vrouwen en de haat tegen den Paus."

Lijvige folianten zouden minder te denken geven dan dit antwoord; er zouden echter nog wel andere dingen te zeggen zijn over de oorzaken van deze buitengewone overeenstemming tusschen twee zoo verschillende godsdiensten. Maar laten wij in een geschrift als dit, waarin het onderwerp niet meer dan aangeroerd kan worden, ons tevreden stellen met het onbetwistbaar feit: de toeneiging tot het Protestantisme is klaarblijkelijk, en zij dringt tot in de nationale werken door, die het algemeen vertrouwen genieten. Als voorbeeld kan ik nemen de *Annalen* van Talischeff, wier schrijver zich in zijn werk zoo weinig met de nationale Kerk bevriend heeft getoond, dan men naar het oordeel van denzelfden prelaat, dien wij straks hebben aangehaald, „hem kan be„schouwen als een Lutheraan, en zelfs als een Calvinist."

Het gevaar kan derhalve niet grooter zijn; want het grootste wordt altijd het minst opgemerkt, en tot nu ziet men niet, dat het in het land gevoeld is, noch dat er maatregelen genomen zijn om het af te wenden.

Toen de eerw. heer, later Kardinaal Polignac, aan Bayle vroeg, van welke godsdienst hij was, gaf deze ten antwoord: „Protestant."

— „Maar, hernam de beroemde schrijver van den *Anti-Lucretius*, „dit woord is vrij onbepaald, Mijnheer; tot „welke soort van Protestanten behoort gij?"

— „Ik ben", antwoordde Bayle, „Protestant in den vol„len zin van het woord; want ik protesteer tegen al wat „waar is."

Er is geen betere bepaling van het Protestantisme te geven: het *protesteert* tegen alles, en het is voor geen enkel volk zoo gevaarlijk als voor Rusland.

In het meest officiële boek, dat in Rusland, we zeggen niet slechts *met vergunning*, maar *met de meest zigtbare bescherming* gedrukt is, wordt gezegd, „dat „de Protestantsche Kerk volstrekt geen geloofsformulier, „volstrekt geen geloofsbelijdenis toelaat, die vast in on„veranderlijk is." Want, zeide de officiële redacteur van dit prachtig werk: „Een zoodanige regel zou in tegen„spraak zijn met het streven van deze Kerk naar de „waarheid."

Later is men bevreesd geworden; men heeft de uitgaaf opgekocht en vernietigd, enz... Wat baat het? Zij is niettemin uitgegeven en goedgekeurd geworden, zij verraadt niettemin den geest van dit genootschap; het is een aanslag op Rusland, die door meerdere zal gevolgd worden.

Daar het goevernement ongelukkig niet het regt heeft om zulk een onderwijs in zijn land geheel te verbieden, moet men het ten minste met alle mogelijke middelen beperken, het onophoudelijk bewaken en vooral beletten (als dit nog mogelijk is) dat het tot de groote massa van het goede Russische volk afdaalt; want dan is alles verloren!

De staatslieden moeten op dit punt zich zelven mistrouwen; want de moderne systemen kunnen hen zeer goed, meer of minder, in de war gebragt en die leeringen minder stootend voor hen gemaakt hebben. Maar in dit soort van gevallen is iedereen verpligt zich van al zijne vooroordeelen te ontdoen, en de verschillende meeningen, die hem tegenkomen, niet dan onder het opzigt van de politiek te beschouwen.

Als het vrije onderzoek van de godsdienstige leer-

stuhken door het volk wordt gepractiseerd, sleept het een zelfde vrij onderzoek van de politieke leerstukken met zich mede. Deze stelling is niet twijfelachtig meer; zij is, voor elk onderwezen man, een uitgemaakte waarheid. Daar nu het Protestantisme op het beginsel van vrij onderzoek, dat het aan iedereen als een aangeboren en onvervreemdbaar regt toekent, geheel en al berust; zoo volgt hieruit, dat het in zijn eigen boezem eene kiem van opstand draagt, die zich onder gunstige omstandigheden noodzakelijk ontwikkelen zal.

Maar dit systeem is niet bij mogelijke gevolgtrekkingen blijven staan; het heeft even duidelijk gesproken in de politiek als in de theologie, en sedert drie eeuwen heeft het niet opgehouden in Europa de volgende leer te verkondigen:

„Al de menschen worden als vrijen en gelijken gebo-
„ren. De soevereiniteit heeft niet dan door de toestem-
„ming van het volk kunnen beginnen; zij komt dus van
„het volk, en elke soeverein is slechts een gemagtigde.
„Daar het nu ongerijmd zou zijn te veronderstellen, dat
„de menschen vrijwillig aan een mensch zooals zij de
„magt gegeven hebben om hun kwaad te doen; zoo
„volgt, dat, in geval van wangedrag en tirannie, het regt
„van opstand aan elk volk behoort tegen elken soeverein."

Tegenover deze geloofsbelijdenis der Hervormers omtrent de soevereiniteit hebben de twee Kerken, de Grieksche en de Latijnsche, altijd eene andere gesteld, die sinds 1811 jaren niet veranderd is en aldus luidt:

„God, die de bron is van alles, is bijzonder de bron
„van de soevereiniteit. Door den mensch als maatschap-
„pelijk wezen te scheppen, heeft Hij de soevereiniteit

„noodzakelijk gemaakt; de mensch wordt derhalve niet „geregeerd, omdat hij het zelf gewild heeft, maar omdat „God het gewild heeft. *Ja, zelfs als de mensch in den „beginne de soevereiniteit had afgestaan, zou hij door „dien afstand het regt om ze terug te nemen verloren „hebben. Derhalve zijn de soevereinen onschendbaar „en kunnen zij niet geoordeeld worden.*"

De eene of de andere dezer twee belijdenissen moet in Rusland onderwezen worden; het goevernement heeft te kiezen. Maar het zou het toppunt van verblindheid zijn, de leeraars die de tweede onderwijzen, te vreezen en hen te onderwerpen aan degenen, die ambtshalve de eerste moeten onderwijzen."

Hier breken wij de geregelde mededeeling van dit hoofdstuk af, om met een paar losse aanhalingen te sluiten.

Na den keizer op twee knieën gesmeekt te hebben, dat hij toch geen Protestantsche leeraars in een seminarie, in eene school of in eene universiteit van den Griekschen of den Latijnschen ritus zou toelaten, zelfs niet om er de ongewijde wetenschappen te onderwijzen, gaat onze de Maistre aldus voort:

„Men zegt (en men heeft het te dikwijls gezegd): *Het is volstrekt niet om de godsdienst te doen, maar het is voor de philosophie, voor het Grieksch*, enz. Hoelang zal men zich nog door deze verraderlijke drogredenen laten verschalken? De dwaling sluipt door elke deur binnen; en alles, van de hoogere meetkunde af tot de vervoeging der werkwoorden toe, dient haar om haar doel

te bereiken. Het Russiesch goevernement heeft niet veel geheugen noodig om zich te herinneren, wat men niet lang geleden aan zijne priesters wilde leeren onder den sluijer van het Hebreeuwsch."

Een der voordeelen, die de Katholieke Kerk aan Rusland bezorgt, wordt volgenderwijze geschetst:

„De Katholieke godsdienst geeft het grootsche schouwspel, dat altijd en overal, maar bijzonder in Rusland in het tijdperk dat wij beleven, nuttig is: het schouwspel van het neergeknield en geloovend genie. Overal elders is de godsdienst door de wetenschap gedood: men heeft het gezien in de Protestantsche landen; men zal het, als men de zaken haar eigen gang laat gaan, ook in Rusland zien. Elk persoon, dien de keizer voor de wetenschap wint, zal hem van een godsdienstig onderdaan berooven; het nationaal karakter zal er onder lijden; dat soort van christelijk fatalisme, dat den Russischen soldaat bezielde en hem tot den eersten soldaat der wereld maakte, zal vergaan; hij zal dwarsdrijverig worden, en bijgevolg gevaarlijker voor zijn meester dan voor den vijand."

Het slot van het hoofdstuk luidt als volgt:

„Daar de schrijver van dit geschrift Katholiek is, maakt hij er gewetenspligt uit om nooit te spreken dan als staatsman, en de groote mannen van zijne godsdienst, die hem, gelijk men weet, niet zouden ontbreken, nooit aan te halen. Hij zoekt al zijne bewijsplaatsen in het

vijandelijk of ongunstig gezind kamp, waar hij altijd een overvloedigen oogst gevonden heeft. Voor het overige is hij zeker genoeg van zijne meening; want deze kan niet zuiverder zijn noch sterker gerigt wezen op het welzijn van het land, dat hij, om zoovele redenen, zoozeer liefheeft."

B.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET ST. GREGORIUS-BLAD.

Het *St. Gregorius-blad, Tijdschrift tot bevordering van kerkelijke toonkunst*, heeft onlangs met de uitgaaf der 6de aflevering zijn eersten jaarkring gesloten.

Werd der redaktie bij haar eerste optreden van alle zijden een woord van moed en toejuiching toegezonden, nu de vruchten van een vollen jaargang vóór ons liggen, voegen wij daar een woord van dankbare hulde bij; want zij heeft hare taak op uitmuntende wijze vervuld en het katholieke Nederland doen deelnemen aan de algemeene beweging, die van Rome uitging en zich allerwegen uitbreidde. Een nieuwe stoot tot herleving en beoefening van den echten kerkzang was in den laatsten tijd, ook ten onzent, wenschelijk geworden. Maar daartoe behoorde niet slechts de verwijdering van onkerkelijke bestanddeelen; ook de liefde voor den Choorzang moest opgewekt, de verhevenheid der Musica Sacra in haar stralend licht gezet en de beoefening dier kunst met ijver aangeprezen en bevorderd worden. De redaktie heeft ter bereiking van dat doel met grooten ijver gearbeid.

Zich beroepende en steunende op het hooge kerkelijk gezag, behoefde zij geen lange pleitrede te houden, om het goed regt van haar optreden te verdedigen. De Kerk heeft het onbetwistbaar regt, alles wat tot de uitoefening harer verheven plegtigheden behoort, aan de wetten van ernst en statigheid te binden. Wie onder dit opzigt als haar verdedi-

ger optreedt, behoeft geen vrijgeleide te vragen; de welkomsgroet wordt hem allerwegen aangeboden.

Maar, of er dan geen vooroordeelen te overwinnen zijn? Ongetwijfeld; doch deze ontstaan deels uit onwetendheid, deels uit eene zeer verschoonbare gehechtheid aan hetgeen met het godsdienstig leven onzer Katholieken op het innigst was vereenigd.

Over de onwetendheid, de onbekendheid met de regelen van den kerkzang, behoeven wij geen woorden te verspillen. Wie toch zou verwachten, dat in elke gemeente, vooral op de eenvoudige dorpen, een ervaren man gevonden werd, onder wiens leiding orgelspel en zang hun volle regt verwierven. Uit de tallooze berigten van het *St. Gregorius-blad* blijkt evenwel, hoeveel belangstelling zelfs in kleine gemeenten wordt aan den dag gelegd, om de eenheid en waardigheid van den liturgischen zang te bevorderen.

Wat de tweede soort van vooroordeelen betreft, mogen wij wel geen eerbiediging betoonen, maar willen toch gaarne met de redenen van verschooning rekening houden. Wie heeft niet ondervonden, dat in bekende en oude melodiën de geringste afwijking hem aanstonds als een wangeluid tegenklonk? En wanneer nu zulke afwijkingen, onvermijdelijk geworden bij het streven naar eenheid en oorspronkelijkheid in den kerkzang, zich voordoen in zoodanige kerkelijke lof- en smeekliederen, die ons ontvankelijk gemoed op bijna elk feestgetij in vervoering bragten: zal dan niet onwillekeurig een gevoel van teleurstelling ons overmeesteren, als ware er heiligschennis gepleegd aan de ons zoo heilig en dierbaar geworden melodiën? De zeventigjarige grijsaard bijv., die de hoofdgebeurtenissen van heel zijn leven steeds op godsdienstige en kerkelijke wijze vierde; die den lofzang *Veni Creator* hoorde aanheffen, als hij zijn eerste H. Communie verrigtte, als hij het H. Sakrament des Vormsels ontving, als hij later met zijne bruid op de altaartrede nederknielde, als hij vervolgens zijne kinderen en misschien zijne kleinkinderen in de gelukkigste oogenblikken van hun leven naar den tempel vergezelde, als hij onlangs nog zijn gouden bruiloft vierde en de

toonen van den verheven smeekzang hem al de gewigtige tijdperken zijns levens in herinnering bragten: — wat wonder, zoo die hymnus, ook met zijne gebreken, hem aantrekkelijk genoeg is geworden, om bij het eerste vernemen der toonsverandering het *n'y touchez pas* uit te spreken?

Wie dit vooroordeel, zooals wij het noemden, eensklaps wil overwinnen, rekent niet met de kracht der gewoonte. Het *festina lente*, de wijze leus, waarmede de Kerk met hare wonderkracht, hare trouwe kinderen steeds sparend, voorwaarts treedt, blijve ook de leus van hen, die zich de uitvoering der kerkelijke voorschriften ten taak stelden. Geene instelling, die meer geduld kan oefenen dan de goddelijke instelling der Kerk; want zij beschikt over de eeuwen en blijft zoolang de wereld staat; daarom juist is zij onverbiddelijk in hare wetten, verschoonend in hare vonnissen. De tijd zal brengen wat overredingskracht niet vermag te stichten: één zelfde melodie, die gelijkelijk aller harten opbeurt en verkwikt.

Zijn er nog andere vooroordeelen dan de beide genoemde? Ons zijn ze niet bekend. Maar dan weten wij tevens, waar eigenlijk het kwaad schuilt en waar het *St. Gregorius-bladd* zijn wijden werkkring te zoeken heeft. Tegen het vooroordeel, uit onwetendheid en ongeoefendheid geboren, moet het zijn strijdkracht aanwenden.

Wij erkennen het gaarne, elk nummer bragt behartigenswaardige wenken omtrent de bestaande gebreken. Wie de verschillende afleveringen heeft gelezen, zal wel tot de overtuiging zijn gekomen, dat er veel, zeer veel te verbeteren valt en dat zoowel zangers als organisten een ervaren leidsman behoeven. Een lange cacographie zou men uit de weinige vellen druks, door de redaktie van het *St. Gregorius-blad* geleverd, kunnen zamenstellen. Die kritiek was noodig, men moest eerst de wonden peilen, om de juiste geneesmiddelen te kunnen aanbrengen. Maar wat nu dit laatste betreft, mag onze lof aan de redaktie niet onvoorwaardelijk zijn. Zoo ergens, dan geldt hier: *la critique est aisée, l'art est difficile.* De redaktie heeft wel wat veel geofferd aan de kritiek en ten gevolge daarvan te weinig aan de kunst. Niet dat wij haar daar-

over hard willen vallen, zij had eerst haar terrein te effenen; de invloedrijke woorden der kerkelijke overheid, die haar tevens tot introductie strekten, namen mede een goed deel van hare beperkte ruimte in; zij moest, door te wijzen op de fouten, de slapenden wakker schudden en het besef van ongenoegzaamheid verlevendigen. Maar voor de toekomst stellen wij onze eischen hooger: tot heden was de *kritiek* ons welkom, maar nu vragen we *kunst.*

In de 2e aflevering werd ons van de hand des Zeer Eerw. Heeren Graaf een uitmuntend model geleverd, waarnaar de uitgebreide stof der kerkelijke muziek op bevattelijke wijze kan worden voortgezet. In dat artikel meenden wij de eerste bladzijde van een „katechismus der kerkmuziek" te lezen, maar zagen ons, bij de verschijning der volgende afleveringen, telkens in die meening bedrogen. En toch het hapert aan kennis bij onze Choristen, en het *St. Gregorius-Blad* is het beste voertuig, om zoowel zangers als organisten allengs met de kenmerkende eigenschappen der Musica Sacra bekend te maken.

Met de theorie moet bovendien de praktijk hand aan hand gaan; ook dit punt wenschen wij der redaktie ter bijzondere behartiging aan te bevelen. Dat in kleine gemeenten de organisten veelal vreemdelingen zijn in de leer der harmonie, weten we allen; maar waarom geeft men hun dan geen goede begeleiding in nootendruk van de meest voorkomende antiphonen, lofzangen enz.? Die goede modellen zullen van groote waarde zijn voor de vorming der organisten en hun als rigtsnoer dienen, waarnaar zij zich bij de begeleiding van den geheelen kerkzang te voegen hebben. Werd dit plan verwezenlijkt, de taak der redaktie zou inderdaad met een nieuwen last verzwaard worden, wijl alsdan aan elke aflevering een paar of ten minste éene enkele bladzijde in nootendruk behoorde te worden toegevoegd; maar het stellige bewustzijn dat zonder dergelijke bijbladen of toevoegsels de redaktie haar doel slechts op verren afstand zal nastreven, heeft ons de gevorderde vrijmoedigheid geschonken, om met nadruk op deze leemte te wijzen. Theoretische verhandelingen, hoe nuttig ook, baten niet veel, waar een zoo uitsluitend praktiesch be-

lang als de uitvoering van den liturgischen zang moet bevorderd, de twee- en meerstemmige choraalmuziek verspreid worden. Onze eisch zou onbillijk zijn, zoo de krachten der redaktie daarvoor te kort schoten; maar de wakkere en ervaren directeur kan, waar hem zelf de tijd mogt ontbreken, op medewerking van dilettanten en vakkundigen rekenen. Zelfs in het buitenland werden hem toezeggingen gedaan, zooals hij in de laatste aflevering teregt met groote zelfvoldoening meêdeelde. Welnu, waar de werkkracht zoo uitmuntend is, wagen wij het den vollen eisch te stellen en de redaktie dringend aan te manen, onze wenken, die wij haar onder erkenning voor het onwaardeerbaar goed, reeds door haar gesticht, met voegzame bescheidenheid aanbieden, welwillend ter harte te nemen.

B. H. KLÖNNE.

ORTHODOXE DOMINÉS.

„Tempora mutantur." Waarlijk de Ned. Herv. Protestanten kunnen hierover meêspreken. Dat echter ook bij hen alle verandering geen verbetering aanbrengt, wordt dagelijks meer en meer bevestigd. Bij het lezen der Prot. bladen staat men verbaasd over het eindeloos harrewarren en critiseren onderling. Op alle punten is er strijd en — wat nog erger is — strijd in eigen gelederen, broederstrijd. Het geldt thans Rome alleen niet meer, ook niet de modernen alleen bedreigen de oude Ned. Herv. Kerk met ondergang; neen, in den boezem van de orthodoxie zelve is de strijd niet minder heftig, en de verwijtingen, door den eenen broeder dominé den anderen naar het hoofd geslingerd, zijn waarlijk niet gering te noemen.

Om alle verdenking van overdrijving hieromtrent te ontwijken, zullen wij den strijders zelven het woord gunnen.

Het *Kerk. Weekblad* van 15 Sept. 1876 leert ons het doel kennen, dat tegenwoordig menigeen bij het dominé

worden voor oogen heeft. „Er was een tijd (zegt dat blad) waarin men dominé werd om den stand..... vervolgens werd men predikant om algemeene menschenliefde en verdraagzaamheid te bevorderen." En thans? Welk edel doel beoogde men in de laatste jaren? „Niet weinigen werden dominé, eenvoudig om dominé te worden."

Ds. J. G. Verhoeff te Maassluis schildert den toestand nog erger of liever verklaart de zoo even aangehaalde woorden. Meldde het n°. van 15 Sept.: „Dominé worden, ziedaar het eenige dat zij beoogen"; Ds. Verhoeff verklaart [1]) wat dat dominé zijn tegenwoordig voor menigeen is, t. w. eene winstgevende betrekking, het beroepen.... een dubbeltjes-quaestie. Ds. Verhoeff wijst er namelijk op, hoe het woord van den Apostel Petrus (2 Petri II, 3 „Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur, d. i. En in hebzucht zullen zij met drogredenen van u eene koopwaar maken.") alsmede, had hij er kunnen bijvoegen, van den Ap. Paulus (Tit. I, 11 ..... „qui universas domos subvertunt, docentes quae non oportet, turpis lucri gratia, d. i. die geheele huisgezinnen verkeeren, leerende hetgeen niet behoort vuil gewinshalve"), althans tot op zekere hoogte, vervuld wordt „namelijk in zooverre gierigheid (of eerzucht) menigen leeraar verleidt tegen vergoeding zich voor de gemeente beschikbaar te stellen. Hij [de leeraar des *zuiveren* Evangeliums] zal aan de gemeente een deel zijner overtuiging ten offer brengen, en zij zal in ruiling daarvoor hem vergunnen het meesterschap over haar te aanvaarden..... Er zijn gemeenten, die onder zeker voorbehoud zich aanbieden. Er zijn leeraars, wier geweten ruim genoeg is om in dezen goddeloozen raad en handel te bewilligen."

En gij meent, lezer, dat slechts weinigen hunne overtuiging voor geld ten offer brengen, dat slechts enkelen dit plooi-systeem huldigen? Ge vergist u. „En werkelijk", zegt Ds. Verhoeff, „wordt door velen aan de gemeente die prijs uitbetaald." Een weinig verder heldert Ds. Verhoeff ons dit alles door een voorbeeld op. De gemeente te K bezit een goed befaamd

---

1) *Kerk. W.* 20 Oct. 1876.

leeraar à *f* 1600. Gemeente te Y is vacant en laat hare keus vallen op den leeraar van K. Maar hij is er nog niet lang, is er bemind, werkt er met zegen. Welnu! de gemeente te Y zal trachten hem te koopen..... En nu ontstaat tus schen beide gemeenten de onedele wedijver, wie het meest zal geven." En wat zal het gevolg wezen? „O, welzalig hij, die niet met dat geld, maar met zijn God raadpleegt! Maar hoe weinigen doen dat. Hoevelen hebben om een paar honderd gulden meer een veelbelovend arbeidsveld verlaten" en zich, mogen wij er bijvoegen, bereid verklaard om op verlangen van het nieuwe kuddeke gaarne als dwaling te doemen, wat zij elders, misschien geen acht dagen geleden, als het zuiver Evangelie huldigden.

Wat hierbij den heer Verhoeff ook niet weinig grieft, is de publiciteit, welke men zich niet schaamt aan dit alles te geven. „En in plaats van dergelijke wederrechtelijke handelingen nog te verbergen, opdat althans schijnbaar de waardigheid van het apostelschap bewaard blijve, worden zij niet zelden publiek gemaakt."

Na zulke bekentenissen te hebben gelezen, klinkt het ons vrij zonderling zekeren Macrothymus te hooren beweren [1]), dat de Roomsche priesters bij gemengde bevolking „de tarieven hunner diensten" meer geheim plegen te houden, omdat „men zich wacht voor de blaam der Protestanten, die van zulke nering met heilige zaken niets willen weten." Of beschouwt die schrijver het predikambt bij de Prot. niet meer als iets heiligs? Het zou hem, met het oog op het bovenstaande, waarlijk zoo kwalijk niet te nemen zijn. Ook zij in het voorbijgaan opgemerkt, dat er vrij wat onbeschaamdheid vereischt wordt om, bij zulk een treurigen toestand in eigen gelederen, met een Dr. Bronsveld de R. K. geestelijken te durven „aanwijzen als de grootste eer- en geldzuchtigen, die ooit op de aarde hebben geleefd" [2]). Dit in 't voorbijgaan. Komen wij op den toestand der orthodoxen terug.

Het getuigenis van Ds. Verhoeff achten wij daarom zoo ge-

---

1) *Kerk. Cour.* 23 Sept. 1876. 2) Zie *de Tijd* 25 Nov.

wigtig, wijl die heer niet ter loops of weifelend, maar met volkomen bewustzijn van de teerheid der zaak en „na daarover lang te hebben nagedacht", tegen zijne ambtsbroeders te velde trekt.

Intusschen hij is de eenige niet, die openlijk het verval der orthodoxie bespreekt. Nemen we b. v. het *Wagen. Weekblad*, welks redacteur „met hart en ziel orthodox is", zooals de *Kerk. Cour.* [1]) zegt. Hoor wat wij in het nummer van 2 Sept. ll. lezen:

„Er openbaart zich in den boezem der orthodoxie een richting, die, kon ze tot heerschappij komen, 't Godsrijk onberekenbare schade zou berokkenen..... Het gehalte der orthodoxie is er in de laatste tijden niet beter op geworden. Er komen leeraars van de academie, die orthodox in naam, orthodox uit een onedel eigenbelang, van 't geestelijk leven al heel weinig afweten."

Wat dat „onedel eigenbelang" beteekent, weten wij reeds; maar in dat *gebrek aan kennis van het geestelijk leven* vinden wij eene nieuwe, zeker niet geringe beschuldiging. Hoewel het ons gemakkelijk zou vallen aan te toonen, hoe het eene noodzakelijk tot het andere moet leiden, achten wij het voldoende (daar tegen feiten toch niets valt in te brengen) op het feit te wijzen, dat bevestigd wordt in het *Kerk. Weekbl.* van 15 Sept. „Er wordt inderdaad veel te weinig gestudeerd op die manier [als van Oosterzee het deed]. Wij twijfelen zelfs zeer sterk of er tegenwoordig wel gestudeerd wordt aan de Hoogescholen."

Ziedaar dan hoedanig vele orthodoxe dominés van onzen tijd zijn. Op de academie hebben zij niet, althans niet grondig, gestudeerd; de noodige kennis van het geestelijk leven missen zij, hunne overtuiging verkoopen zij daarenboven gaarne tegen geldelijke vergoeding. Is het wonder dat de eertijds door een v. d. Palm, des Amorie v. d. Hoeven en anderen zoo beroemde kansel thans „voor velen zijn aantrekkelijkheid verloor?" zooals Dr. Bronsveld zegt [2])? Is het won

---

1) 23 Sept. 1876. 2) Zie *de Tijd* 25 Nov.

der dat het alles loochenende ongeloof meer en meer veld wint bij de Protestanten? En kan de *Kerk. Cour.* niet met het volste regt in haar nummer van 23 Sept. schrijven: „Wij beklagen de gemeenten, waar dergelijke mannen, als het *Wagen. Weekblad* schildert, werkzaam zijn, want wij weten welken noodlottigen invloed zij oefenen op het christelijk leven"?

Doch bij dit alles dringt zich nog de volgende, zeker zeer gewigtige, vraag aan ons op: Wat moet men van zulk een leeraar voor de toediening van het H. Doopsel verwachten? Kan men veilig vertrouwen, dat de als orthodox bekend staande predikant niet zulk een fortuinzoeker is? En kan men dan veilig vertrouwen, dat een door hem toegediend Doopsel ook *geldig* is toegediend?

Ziedaar den toestand der orthodoxie, door orthodoxe pen beschreven. Ziedaar hoe de kiem des bederfs, welke het Protestantisme van het eerste oogenblik zijns bestaans met zich voerde, zich blijft ontwikkelen. Wat echter den tegenwoordigen toestand nog bedenkelijker maakt, is het onvermogen, waarin de orthodoxie zich bevindt om die verpesting te beperken. 't Is waar — wij zagen het — er verheffen zich stemmen van afkeuring, men verlangt afscheiding: 't zij eene zachte, zooals het *Wag. Weekbl.* wil, 't zij eene krachtdadige, gelijk vele anderen verlangen. Maar waar het hiertoe noodige gezag te vinden? Men spreke toch niet van de *Synode*, wier „bestaansreden en „bestaansvoorwaarde is laveeren, bemiddelen, sussen" [1]), die men verwijt „Christus en Belial te willen vereenigen".

Wie stelt in haar nog vertrouwen? Aan particulieren ontzegt men alle bevoegdheid, gelijk de *Kerk. Cour.* [2]) dit deed ten opzigte van het *Wagen. Weekbl.* om haar gemis aan neutraliteit, aan *de Standaard* om hare „romaniserende [!!!] strekking." En de Regering eindelijk, onlangs tot beslechting van den strijd ingeroepen, heeft te regt verklaard, zich daarmeê niet te kunnen inlaten [3]). Wat blijft er over? Wat anders dan uitputting van krachten, de voorbode der algeheele ontbinding.

1) *De Bazuin* 15 Sept. 1876. 2) 23 Sept.

3) Tweede Kamer, zitting van 5 Dec. 1876.

Zijne Doorluchtige hoogwaardigheid Mgr. Gerardus Petrus Wilmer, Bisschop van Haarlem [1]).

Summus sacerdos, vir bonus et benignus, verecundus visu, modestus moribus, et eloquio decorus, et qui a puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendens, orare pro omni populo.

De Hoogepriester, een goed en zachtaardig man, eerbiedwekkend van gelaat, zedig in zijn wandel, waardig in 't spreken, en van jongs af in de deugden geoefend, strekte zijne handen uit om te bidden voor het geheele volk.

2 Mach. XV, 12.

De slag is dan gevallen. Het Bisdom van Haarlem heeft zijn voortreffelijken, zijn heiligen Kerkvoogd ver-

---

1) Woord, gesproken door den HEw. Heer J. A. van den Akker, bij de plegtige uitvaart en begrafenis, den 5 Januarij ll.

loren. Eene diepbedroefde familie mag hier treuren over het verlies van een bloedverwant, die haar vreugde en haar roem was; wij allen, geestelijken en leeken, verliezen in hem eenen vader, die alles voor allen was geworden. Zijne Excellentie de Pauselijke Internuntius komt deelen in onze droefheid, en de tegenwoordigheid van Z. D. H. den Aartsbisschop van Utrecht, van die prelaten daar om het dierbare lijk geschaard, van al die geestelijken uit alle streken van het Bisdom herwaarts heengekomen, van al die leeken uitmuntend door hun staat en stand, van die menigte geloovigen uit deze bisschoppelijke stad getuigt het groot verlies, dat wij geleden hebben.

Wij hebben eenen vader verloren. Wij mogten hem, ruim vijftien jaar geleden, hier in ons midden als onzen Bisschop zien verschijnen; wij gevoelden, dat hij de vele banden, die hem aan de provincie zijner geboorte, aan die oorden van zijnen ijver verbonden, moest verbreken, om gevolg te geven aan een hoogeren roep en den opperherdersstaf over een vreemd bisdom te gaan voeren. Juist daarom hebben wij hem met nog meer kinderlijken eerbied en liefde verwelkomd en zijne komst en zijn verblijf in ons midden met des te meer liefde en gehoorzaamheid veraangenaamd; en hij wederkeerig, hij heeft als onze vader in Christus ons met eene vaderlijke toegenegenheid bemind.

Hij heeft ons bemind — zoo zeer — dat hij in de laatste Meimaand, bij het ontvangen van de H H. Sakramenten der stervenden, met een gerust geweten kon verklaren, nooit wetens en willens iemand beleedigd te hebben. Toch vroeg hij om vergiffenis. Neen, hoogvereerde

Bisschop, als er iets te vergeven was, niet wij hadden te vergeven, maar dan hadden wij vergiffenis te vragen.

Ik gevoel mij niet geroepen eene levensbeschrijving van dezen altijd werkzamen Bisschop te geven; de geschiedboeken van Haarlems Diocees zullen zijne levensdaden opteekenen en aan hem alligt een naam geven, die reeds op veler lippen zweeft, den naam van *Heiligen* Bisschop.

Mij zij het gegeven, in weinige trekken zijn levensbeeld te schetsen met de woorden van den Machabeër, als hij verhaalt, hoe hij den hoogepriester Onias in een nachtelijk visioen heeft mogen aanschouwen.

Summus sacerdos: de hoogepriester, — niet alleen door zijne bisschoppelijke waardigheid, maar ook op uitstekende wijze door de offerande van zichzelven. Zijn leven was een voortdurend werken en bidden; uitspanning kende hij niet, slechts arbeid en gebed, dat is, een leven van offer. Het getuigt van den geest des offers, als hij, bij den langen duur van zijn ziekelijken toestand, meermalen zeide: „het was voor mij zelven en „voor het Bisdom beter, dat God mij tot zich nam; „want eene slepende ziekte zou nadeelig werken voor de „zielen; doch Gods wil geschiede."

En bij de veelvuldige moeijelijkheden, die iedere Bisschop van een uitgebreid Bisdom ondervindt, was zijn wapenspreuk ook zijn offerbede: „Dominus providebit: de Heer zal er in voorzien."

Vir bonus et benignus: een goed en zachtaardig man, — die gaarne, zoolang hij nog geen besluit had genomen, de opmerkingen en voorlichting ook van zijne ondergeschikten ter harte nam, maar die niettegenstaande deze goed-

heid en zachtaardigheid zijn gezag wist te handhaven en met onwankelbaren moed wist te volharden, wanneer hij eenmaal als Bisschop voor God en geweten zijne beslissing genomen en zijne besluiten bepaald had.

Verecundus visu, modestus moribus, eloquio decorus: eerbiedwekkend van gelaat, zedig in zijn wandel, waardig in 't spreken, — zoodat ieder door zijne minzaamheid aangetrokken en door geheel zijn uitwendig voorkomen met eerbied vervuld werd. De bevolking van Haarlem, uit welke velen het geluk hebben gehad hem meer van nabij te leeren kennen, zij weet hoe nederig en bescheiden, hoe welwillend en zachtmoedig hij was, en allen zullen van hem getuigen: hij was liefelijk door zijne minzaamheid en indrukwekkend door zijne orde.

A puero in virtutibus exercitatus: van jongs af in de deugden geoefend. — Wel moest hij van jongs af in de deugden geoefend zijn, die voor zich den last en het werk verkoos, aan een ander gaarne de eer en den naam gunde; die met kracht en doorzigt, met gematigdheid en volgens regt, maar ook met vaderlijke goedheid zijne ondergeschikten wist te besturen.

Manus protendens, orare pro omni populo: hij strekte zijne handen uit om te bidden voor het geheele volk. — Hij was een man des gebeds. Alles wat hij deed, werd met het gebed begonnen en door het gebed geheiligd. Bidden en werken was zijn leven.

Gij vooral, dierbare parochianen van den H. Josef, gij mogt in deze kerk, wanneer hij met ons en voor ons kwam bidden, u meermalen spiegelen aan zijn voorbeeld in het gebed, aan zijn innige godsvrucht, zijn diepen eerbied en stille aandacht. Hij bad voor het geheele

volk, hij bad voor ons. Wie weet, wat al rampen hij door zijn gebed van onze hoofden heeft afgewend! En wie, wie zal nu voor ons bidden? . . . . . Dierbare overledene, ook in den hemel vergeet gij ons niet en strekt daar uwe handen uit om te bidden voor het geheele volk.

Maar hier op aarde hebben wij zulk een Bisschop verloren. Wij hoopten nog weinige uren vóór zijn dood, toen de geestelijkheid van deze stad hem hare gelukwenschen voor het nieuwe jaar kwam aanbieden, dat zijn gebed zelf hem nog eenigen tijd voor onzen eerbied en liefde zou bewaren. Bij onzen wensch, dat hij nog bij ons zou blijven en ons niet zou verlaten, voegden wij het dringend verzoek dat hij, in navolging van den H. Bisschop Martinus, zou bidden: „si adhuc populo tuo „sum necessarius, non recuso laborem: o Heer, ben ik „nog voor uw volk noodzakelijk, ik weiger den arbeid „niet." Met een vriendelijken glimlach antwoordde hij, dat deze vergelijking voor hem te hoog was; maar, als had hij een voorgevoel dat hij nu voor het laatst de geestelijkheid van Haarlem om zich vereenigd zag, hij bedankte, niet zonder inspanning, de geestelijkheid van het geheele bisdom voor hare ijverige medewerking, liefde en gehoorzaamheid, in het bijzonder ook de weleerw. heeren die vele nachten aan zijne sponde hadden gewaakt, en hij wekte allen op tot voortdurenden ijver en onderlinge liefde en zamenwerking. Wij waren te moede als getrouwe zonen, die het laatste woord van afscheid uit den mond van hun stervenden vader gehoord hadden.

Treurig verlieten wij de vaderlijke woning — en nog

denzelfden avond heeft God onzen hoogvereerden Bisschop weggenomen.

Daar staat het lijk van den beminden opperherder en weldra zal het rusten bij het stoffelijk overschot van zijn onvergetelijken voorganger.

Wij hebben gebeden, hartelijk gebeden; want ook van zulk een Bisschop kan Gods regtvaardigheid nog eenige voldoening te eischen hebben; wij zullen blijven bidden voor den geliefden Kerkvoogd, die zooveel voor ons gebeden heeft en in den hemel voor het geheele volk zal blijven bidden

Weldra zal uw naam in het harde arduin worden uitgehouwen; maar wordt ook dat arduin onder de slagen van den tijd vergruisd, eeuwig blijft de naam van Mgr. Gerardus Petrus Wilmer in de harten der geloovigen van Haarlems Bisdom voortleven.

En moge God ons genadig zijn en ons een derden Bisschop geven, gelijk aan den pas ontslapene en aan zijn doorluchtigen voorganger. Amen.

Het concordaat van Fontainebleau.

II.

(*Vervolg* en *slot* van blz. 26.)

Het kon wel niet anders, of de meedoogenlooze wijze, waarop de kommandant der gendarmerie, Lagorse, de bevelen van zijn keizerlijken meester, bij 't overvoeren van Pius VII van Savona naar Fontainebleau, had ten uitvoer gelegd, moest voor de gezondheid van den H. Vader de noodlottigste gevolgen dragen Zijn toestand was dan ook zoo, dat het ergste te vreezen scheen, en eerst drie weken na zijne aankomst was het grootste gevaar geweken. Wat kon Napoleon hebben bewogen, om op die wijze zijn eerbiedwaardigen gevangene te laten behandelen? Onwaarschijnlijk klinkt het zeker niet bij zijne bekende voorliefde om door terroriseren anderen aan zich te onderwerpen, wat kardinaal Pacca veronderstelt [1]), dat zijn doel was Pius VII uit te putten, zijn geestvermogens te verzwakken, het overschot zijner energie uit te dooven en zoo eindelijk zijn heldhaftig geduld te overwinnen.

Intusschen bragt de aankomst des Pausen te Fontaine-

1) *Mémoires.* trad. par Queyras, II, p. 95.

bleau een geheele verandering in zijn uitwendigen toestand. De minister van eerdienst Bigot de Préameneu, daarin gevolgd door de meesten zijner collega's, haastte zich zijne opwachting bij Pius VII te maken. Waren vroeger de dagbladen verpligt, het stiptste stilzwijgen te bewaren omtrent alles, wat den Paus aanging, thans vermeldde zelfs het *Journal officiël* 's Pausen aankomst te Fontainebleau [1]). Omtrent alles had Napoleon zijne instructies gegeven De vertrekken, vroeger door Pius VII bij gelegenheid van 's Keizers krooning bewoond, moesten nu weder op de prachtigste wijze voor hem gemeubileerd worden. De aartsbisschop van Edessa, de geneesheer Porta en de lieden van 't pauselijk hof bewoonden de aangrenzende vertrekken. Andere appartementen werden bestemd voor de ontvangst der kardinalen en bisschoppen, die hunne opwachting bij Pius VII zouden maken. Vooral was aan Bigot aanbevolen, zorg te dragen, dat die leden der geestelijkheid, welke 's Keizers vertrouwen bezaten, inzonderheid de kardinalen en bisschoppen, die zich te Savona hadden bevonden, zich meermalen te Fontainebleau bij den Paus zouden vervoegen. Op die wijze hoopte Napoleon de gemoederen gerust te stellen omtrent zijne verhouding tot den H. Stoel en tegelijkertijd den weg tot nieuwe onderhandelingen te banen. — Het gerucht werd zelfs verspreid, dat de Paus weldra zijn zetel te Parijs vestigen zou. Groote werkzaamheden werden ondernomen om het aartsbisschoppelijk paleis daartoe in gereedheid te brengen;

---

1) Picot, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique pendant le XVIII Siècle.* III, 359. Bruges 1825.

nieuwe tuinen werden aangelegd, stallen aangebouwd, de receptiezalen verdubbeld. De *Guide des voyageurs à Paris*, met vergunning der politie gedrukt, gaf reeds aan de aartsbisschoppelijke woning van de Notre-Dame officieel den titel van *palais papal, jusqu' ici archiépiscopal* [1]).

Weinig echter strookte dit alles met den geest van Pius VII. Naauwelijks was hij eenigermate van zijne ziekte hersteld, of hij aanschouwde met de grootste onverschilligheid al de pracht zijner nieuwe residentie. Hij verklaarde, te Fontainebleau even teruggetrokken te willen leven als te Savona. Tegen zijn wil was hij er heengevoerd, hij bleef er zich als een gevangene beschouwen. De paarden en rijtuigen, welke te zijner beschikking waren gesteld, zond hij naar de keizerlijke stallen terug. Van de kapel van het kasteel wenschte hij geen gebruik te maken, maar verzocht en verkreeg, dat de zaal, welke het digtst bij zijne slaapkamer gelegen was, tot een eenvoudig oratorium zou worden ingerigt. Zelfs ontzegde hij zich elke wandeling in de tuinen, welke bij het kasteel behoorden. Overigens was hij bereid ieder te ontvangen, die tot hem kwam. Den minister van eerdienst en de andere waardigheidbekleeders van het keizerrijk ontving hij met heuschheid, doch zonder zich over iets uit te laten. Minder terughoudend betoonde hij zich tegenover de kardinalen en de bisschoppen van Tours, Nantes, Trier en Evreux, die overeenkomstig het bevel des Keizers weder herhaalde bezoeken bij hem aflegden; doch hoe dikwerf zij ook op het onderwerp

1) D'Haussonville. a. w. V, 169 vv.

der vroegere onderhandelingen terugkwamen, hij bleef altoos bij het antwoord, dat hij reeds te Savona gegeven had. Van één persoon alleen schijnt het bezoek Pius VII hinderlijk te zijn geweest; kardinaal Maury kon hij niet goed verdragen. Meermalen weigerde hij hem te ontvangen, en men verzekert, dat hij ten slotte als een gunst er om verzocht, niet langer te worden lastig gevallen met de vertoogen van dit lid van het H. College, in wien hij een ondankbare en een verrader zag van de zaak der Kerk [1]).

Vijf maanden gingen op die wijze voor Pius VII voorbij. God zelf had intusschen de partij voor zijn gevangenen Stedehouder op aarde opgenomen en met verpletterende zwaarte kwam het eerste strafgerigt neer op den overweldiger van de regten der Kerk. „Wat wil de Paus", zoo had Napoleon gesproken, toen hij kennis kreeg van zijne excommunicatie; „verbeeldt hij zich, dat zijn banvloek de wapenen zal doen vallen uit de handen mijner soldaten?" In de velden van Rusland werd hem het antwoord op die vraag gegeven. Het groote leger, nog kort te voren zijn trots en zijn glorie, verdween als sneeuw voor de zon, en alleen kwam de geweldenaar den 18 December in zijne hoofdstad terug, om voor zijne sidderende onderdanen de tijding zijner geweldige nederlaag te bevestigen.

In dezen hagchelijken toestand zag Napoleon spoedig in, dat aan eene verzoening met den Paus alles voor hem gelegen was. Voor de eerste maal verpligt rekening te houden met zijn schoonvader, den Keizer van Oosten-

---

1) Picot. *Mémoires* III, 360; D'Haussonville V, 171 vv.

rijk, wiens hulp hem boven alles noodig zou zijn om de geleden nederlaag te herstellen, durfde hij dezen niet langer eene reden van ontevredenheid geven door zijn gedrag tegenover Pius VII. Ook begreep hij zeer goed, hoe ligt de Duitsche vorsten konden beproeven, de Katholieken hunner staten van hem te vervreemden, door hem voor te stellen als den vervolger des Pausen. Evenmin kon het hem ontgaan, hoe noodig het was, aan zijn eigene onderdanen eenige voldoening te geven bij de ongehoorde offers, welke hij van hen vorderde. Alleen politieke redenen alzoo dwongen hem reeds, eene verzoening, 't zij dan ware of schijnbare, met den Paus te beproeven.

Wel moet het bij de onbeschaamdheid, waarmede hij verklaard had, elk antwoord aan den Paus schuldig te zullen blijven, den hoogmoed des Keizers zwaar zijn gevallen, den eersten stap te doen; maar het kon nu eenmaal niet anders en, gebruik makende van den ophanden zijnden nieuwjaarsdag, schreef Napoleon, den 29 December, den volgenden brief aan Pius VII:

„Heilige Vader, ik haast mij een officier van mijn huis tot Uwe Heiligheid te zenden, om haar de voldoening te uiten, die ik gesmaakt heb, toen ik van den bisschop van Nantes den goeden staat harer gezondheid mogt vernemen; want ik heb mij een oogenblik zeer ongerust gemaakt, dezen zomer, toen ik hoorde, dat zij zeer geschokt was. Het nieuwe verblijf van U. H. zal ons in staat stellen elkaar te zien, en ik stel er prijs op haar te zeggen, dat ik, ondanks alles wat is voorgevallen, altoos dezelfde vriendschap voor haar persoon bewaard heb Misschien zullen wij tot het zoo zeer verlangde doel komen, alle geschillen, die Staat en Kerk verdeelen, te eindigen. Van mijne zijde ben ik er sterk toe geneigd, en 't

zal geheel van Uwe Heiligheid afhangen. In elk geval bid ik haar te gelooven, dat de gevoelens van ware achting en hooge waardering, die ik haar toedraag, onafhankelijk zijn van elke gebeurtenis en van elke omstandigheid. Ik bid God, Heilige Vader, dat Hij u nog lange jaren beware, opdat gij de glorie moogt hebben het bestuur der Kerk weer te bevestigen, en dat gij nog lang genot van uw werk kunt smaken en voordeel trekken" [1]).

Het edele gemoed van Pius VII kende geen wrok, en de beleefdheid des Keizers werd aanstonds door hem beantwoord. Van zijne zijde zond hij den kardinaal Josef Doria, van wien hij wist, dat hij eene *persona grata* was, naar Parijs, om wederkeerig den Keizer zijne heilwenschen aan te bieden.

Van deze wisseling van beleefdheden maakte Napoleon gebruik, om nieuwe onderhandelingen met den Paus aan te knoopen, en de bisschop van Nantes, Duvoisin, werd door hem tot zijn gevolmagtigde benoemd. Moeijelijk had hij een geschikter keuze kunnen doen. Duvoisin, wiens werkzaamheid op het Parijsche concilie wij vroeger reeds leerden kennen, muntte uit door ondervinding en behendigheid om zaken te behandelen en niet minder door innemende manieren en diplomatieke vormen, die, zegt kardinaal Pacca [2]), gewoonlijk het succes bij politieke onderhandelingen verzekeren. Toen hij te Fontainebleau aankwam, vond hij er de kardinalen Doria, Dugnami, Ruffo en de Bayane, alsmede Bertalozzi, die allen even als Pius VII in het kasteel waren gelogeerd. Spoe-

1) D'Haussonville V, 211.
2) *Mémoires* II, 98.

dig na hem kwamen ook de Barral en de bisschoppen van Trier en Evreux appartementen in het kasteel betrekken. En opdat niemand dergenen, die te Savona zoolang den Paus met hunne vertoogen hadden lastig gevallen, zou ontbreken, werd ook de graaf de Chabrol, tot groote verwondering der Parijzenaars, benoemd tot prefect van het departement der Seine, ofschoon deze laatste, althans schijnbaar, geen deel nam in de onderhandelingen, die thans werden geopend.

De instructies, door den Keizer aan Duvoisin gegeven, waren niet zeer geschikt, om hoop te geven op een spoedig slagen. Hoe ongeloofelijk het ook schijne, Napoleon stelde op dat oogenblik zijne eischen veel hooger dan ooit te voren. Al ware hij even zegevierend, als nu verslagen, uit Rusland weergekeerd, hij had onmogelijk meer van den Paus kunnen vorderen.

„De Paus en zijne opvolgers, zoo leest men o. a. in het ontwerp van verdrag, door Duvoisin naar Fontainebleau gebragt, zullen vóór hunne krooning zweren, niets te doen en niets te verordenen, wat in strijd is met de vier proposities der gallicaansche geestelijkheid. De Paus en zijne opvolgers zullen in 't vervolg geen regt hebben om meer dan een derde der leden van het H. College te benoemen; de benoeming van de andere twee derden zal vervallen aan de katholieke vorsten. De Paus zal het gedrag der kardinalen, die niet hebben geassisteerd bij de kerkelijke ceremonie van 's Keizers huwelijk afkeuren en bij plegtige breve veroordeelen; de Keizer zal overigens hen begenadigen, doch alleen op voorwaarde dat zij er in toestemmen, zelven die breve te onderteekenen. De kardinalen di Pietro en Pacca zullen van deze amnestie zijn uitgesloten, en nooit

zal 't aan hen worden toegestaan, zich weer bij den H. Vader te vervoegen" [1]).

De overige artikelen van het ontwerp waren in gelijken geest gesteld. Pius VII zou te Parijs moeten residéren; hij zou er de gezanten der andere mogendheden bij zich kunnen ontvangen, aan wie dezelfde immuniteiten en privilegiën zouden worden verleend als aan de leden van het corps diplomatique. De Keizer zou hem een jaarlijksch inkomen toekennen van twee millioen, te vinden uit de opbrengst zijner gealiëneerde domeinen. De benoeming der bisschoppen in den Romeinschen Staat zou aan den Keizer vervallen; wat eindelijk de institutie betrof, zoo de Paus deze niet binnen zes maanden verleend had, zou zij gegeven worden door den metropolitaan of door den oudsten bisschop der provincie [2]).

Het valt gemakkelijk te begrijpen, wat bittere teleurstelling de mededeeling dezer keizerlijke vorderingen in het reeds zoo lang geschokte gemoed van Pius VII moest verwekken, en niemand kan het verwonderen, dat het aandringen om in die vorderingen toe te stemmen, wat met verdubbelde kracht zoowel door Duvoisin als door de andere personen, die in het keizerlijk kasteel den Paus omgaven, geschiedde — de noodlottigste gevolgen zoowel voor zijn ligchamelijken als zielstoestand moesten te weeg brengen. Den 13 Januarij 1813 schrijft dan ook Duvoisin aan Bigot:

„Le pape est extrêmement agité. Il ne dort pas. Sa santé est alterée. En ce moment, je ne le crois pas en état de sou-

1) Pacca *Mémoires* II, 29.

2) D'Haussonville V, 216 v.

tenir une discussion. Il n'a que très-peu de confiance dans les personnes qui l'entourent. Il persiste à dire qu'il a le plus grand désir de satisfaire à l'empereur, mais que sa conscience ne lui permet pas de se prononcer seul, prisonnier et sans conseil. Cependant il me faut une réponse. J'épie le moment ou je pourrai la lui demander sans lui causer trop d'émotion" [1]).

Dit schrijven, den 14 Januarij aan Bigot verzonden, kwam waarschijnlijk den 16 of 17 in de handen des Keizers. Den 19 was een jagtpartij gecommandeerd in de bosschen nabij Melun. Op eens, omtrent het midden van den dag, liet Napoleon, zijn gezelschap verlatend, een postwagen voorkomen, en alsof het denkbeeld plotseling bij hem ware opgerezen, gaf hij bevel naar Fontainebleau te rijden, waar de Keizerin naar zijn wensch reeds vóór hem was heengegaan.

Ik kan moeijelijk aannemen, dat er tusschen het zoo even meegedeelde schrijven van Duvoisin en de plotselinge reis van Napoleon naar Fontainebleau niet het innigste verband zou bestaan. Kardinaal Pacca, voor wien de bijzonderheden der onderhandeling verborgen bleven, schijft in zijne *Mémoires* [2]), dat de leiders der onderhandeling, toen zij zagen, dat de Paus wankelde en op het punt was te bezwijken, de eer der overwinning aan den Keizer wilden laten. Mij dunkt, met den brief van Duvoisin van den 13 Januarij, en deze was de laatste welken hij schreef, laat zich deze meening van Pacca niet overeenbrengen. De Paus wankelde niet, maar hield vol te verklaren, dat zijn geweten hem verbood om,

---

1) t. z. p. p. 220 v. 2) II, 98.

alleen en zonder raad, eene beslissing te nemen. Ondanks dat d'Haussonville [1]) zegt: „Il nous répugnerait de nous figurer l'empereur pressé d'entrer en lutte avec le souverain pontife, parce que M. Duvoisin le lui représentait comme agité, souffrant et devenu incapable de soutenir une discussion", geloof ik toch, dat de veronderstelling in zijne woorden uitgedrukt, de ware is. Zeker 't ontbrak den Keizer niet aan zelfvertrouwen en hoogen dunk van eigen bekwaamheid en magt, en gaarne stem ik d'Haussonville toe, qu'il „était le dernier homme qui eût besoin de prendre, contre qui que ce fût, un si misérable avantage." Maar als wij Napoleon, waar het hem gold zijn doel te bereiken, nooit eenige angstvallige bezorgdheid aan den dag zien leggen in het kiezen zijner middelen, zullen wij, dunkt me, hem ook geen onregt doen met te veronderstellen, dat hij gretig de gelegenheid aangreep, om van de morele verzwakking van Pius VII partij te trekken tot eigen voordeel. Hier toch gold het een doel, aan welks bereiking hem boven alles gelegen lag, en dat, wat we niet onopgemerkt mogen laten, reeds langen tijd te vergeefs was nagejaagd.

De nacht was reeds gevallen, toen Napoleon met de Keizerin te Fontainebleau voor het kasteel aankwam. De Paus onderhield zich, gelijk hij gewoon was te doen, na zijn avondmaal met de kardinalen en bisschoppen, die met hem het kasteel bewoonden. Daar werd plotseling de deur der zaal geopend, en Napoleon, vergezeld van Maria Louisa, trad binnen. Iedereen haastte zich te vertrekken. Alstoen ging de Keizer den Paus te gemoet,

---

1) V, 222.

sloot hem in zijne armen, kuste en overlaadde hem met bewijzen van vriendschap. De Paus was diep getroffen en gaf er zelfs aan een zijner dienaren zijne blijdschap over te kennen: droevig bewijs, zegt kardinaal Pacca [1]), voor den staat van zedelijke verzwakking, waarin hij vervallen was. Bij deze eerste ontmoeting werd over niets gesproken. De onderhandelingen werden tot den volgenden dag verschoven; zij duurden verscheidene dagen en werden steeds zonder getuigen, alleen tusschen den Keizer en den Paus, gevoerd. Eerst bij de laatste conferentie, als alle contestatie had opgehouden, werd de kabinets-secretaris des Keizers, Fain, geroepen om het overeengekomene in schrift te brengen. Wat er in die dagen tusschen Napoleon en Pius VII is voorgevallen, zal altoos wel een geheim blijven. Dat de Keizer, gelijk men heeft beweerd, in een aanval van drift zich zoover zou hebben vergeten, dat hij de handen aan den Paus had geslagen, is door dezen laatste herhaaldelijk onwaar geheeten. Evenzoo missen meest alle andere bijzonderheden, welke men heeft verspreid, allen grond [2]). Pius

---

1) t. z. p

2) Pacca, *Mémoires* II, 99; D'Haussonville V, 223 v. — Het bevreemdt mij, dat H. J. Allard in zijn voortreffelijk werk: *Antonius van Gils* bl. 221, sprekende van de onderhandelingen te Fontainebleau van 't jaar 1813, schrijft: „Overbekend is het, door van Bismarck's *blunder* vereeuwigd, onderhoud dat tusschen Bonaparte (den *conediante-tragediante*) plaats greep en dengene, dien hij sarrend *signore Chiaramonti* noemde." — Voor zoover mij bekend is, is de eenige bron, waaruit dit onderhoud tot ons is gekomen, het handschrift van graaf Rethel, page des Keizers, die er de verborgen getuige van was. Dit handschrift nu spreekt duidelijk van het vroeger verblijf van Pius VII te Fontainebleau bij gelegenheid van 's Keizers krooning (Eucharius-Kalender 1876, S. 90 vv. Verg. ook *De Gids* 1838, n°. 5, p. 186 vv.) Ook maakt de toe-

VII zelf heeft nooit iets anders omtrent die dagen verhaald, dan dat de Keizer hem uit de hoogte en met minachting bejegende, zoo zelfs, dat hij hem behandelde als eenen die van kerkelijke zaken geen verstand had. Hiernaar zullen we dan ook wel kunnen beoordeelen, in hoever Napoleon waarheid sprak, toen hij in zijne gedenkschriften van St. Helena verklaarde, dat hij bij deze gelegenheid meer geduld had getoond, dan zijn rang en zijn karakter voegde.

In den avond van den 25 Januarij had de laatste conferentie plaats, thans bijgewoond door de Keizerin en de kardinalen en bisschoppen, die in het kasteel verbleven. Van zijne oorspronkelijke eischen had de Keizer er verscheidene laten vallen; toch bleef de Paus nog altoos aarzelen, zijne handteekening te plaatsen onder het verdrag hem voorgelegd. Door den Keizer gedrongen om een einde te maken aan langer beraad, rigtte Pius VII zijn blik op de kardinalen, die hem omgaven, als om met zijne oogen hun gevoelen in te winnen. Een hunner boog alstoen het hoofd ten teeken dat hij moest toegeven. Eindelijk, vertrouwende op de verzekering hem gegeven, dat de artikelen, hem voorgelegd, als slechts de grondslag voor een later, definitief verdrag geheim zouden blijven [1]), onderteekende hij, evenwel onder voorbehoud van de goedkeuring van het H. College [2]), het stuk, wat Napoleon het concordaat van

---

stand van Pius VII, zooals hij ons boven door Duvoisin beschreven werd, het, minst genomen, onwaarschijnlijk, dat hij dit onderhoud nu zou hebben gehouden.

1) Pacca, *Mémoires* II, 99; D'Haussonville V, 227; De Pradt. *Les quatre Concordats* III, 10.

2) Crétineau-Joly, *L'Eglise romaine en face de la révolution* I, 445 v.

Fontainebleau geliefde te noemen. Onmiddellijk na den Paus onderteekende de Keizer.

Dit zoogenaamde concordaat luidde als volgt:

„Sa Majesté l'Empereur et Roi et Sa Sainteté, voulant mettre un terme aux différends qui se sont élevés entr'eux, et pourvoir aux difficultés survenues sur plusieurs affaires de l'Église, sont convenus des articles suivants, comme pouvant servir de base à un arrangement définitif:

I. Sa Sainteté exercera le pontificat en France et dans le royaume d'Italie de la même manière et avec les mêmes formes que ses prédécesseurs.

II. Les ambassadeurs, ministres, chargés d'affaires des puissances près le Saint-Père, et les ambassadeurs, ministres ou chargés d'affaires que le Pape pourrait avoir près des puissances étrangères, jouiront des immunités et priviléges dont jouissent les membres du corps diplomatique.

III. Les domaines que le Saint Père possédait, et qui ne sont pas aliénés, seront exempts de toute espèce d'impôts; ils seront administrés par ses agents ou chargés d'affaires. Ceux qui seraient aliénés, seront remplacés jusqu' à la concurrence de deux millions de francs de revenu.

IV. Dans les six mois qui suivront la notification d'usage de la nomination par l'Empereur aux archevêchés et évêchés de l'empire et du royaume d'Italie, le Pape donnera l'institution canonique, conformément aux concordats et en vertu du présent indult. L'information préalable sera faite par le métropolitain. Les six mois expirés, sans que le Pape ait accordé l'institution, le métropolitain, et à son défaut, ou s'il s'agit du métropolitain, l'évêque le plus ancien de la province, procédera à l'institution de l'évêque nommé, de manière à ce que le siége ne soit jamais vacant plus d'une année.

V. Le Pape nommera, soit en France, soit dans le royaume

Verg. ook De Smet, *Coup d'oeil sur l'hist. eccl. du XIX Siècle*, p. 329v.

d'Italie, à dix évêchés, qui seront ultérieurement désignés de concert.

VI. Les six évêchés suburbicaires seront rétablis; ils seront à la nomination du Pape. Les biens actuellement existants seront restitués, et il sera pris des mesures pour les biens vendus. A la mort des évêques d'Anagni et de Rieti, leurs diocèses seront réunis auxdits six évêchés, conformément au concert qui aura lieu entre Sa Majesté et le Saint-Père.

VII. A l'égard des évêques des États romains absents de leurs diocèses par les circonstances, le Saint-Père pourra exercer en leur faveur son droit de donner des évêchés *in partibus*. Il leur sera fait une pension égale au revenu dont ils jouissaient, et ils pourront être replacés aux siéges vacants, soit de l'empire, soit du royaume d'Italie.

VIII. Sa Majesté et Sa Saintete se concerteront en temps opportun sur la réduction à faire, s'il y a lieu, aux évêchés de la Toscane et du pays de Gênes, ainsi que pour les évêchés à établir en Hollande et dans les départements anséatiques.

IX. La propagande, la pénitencerie, les archives seront établies dans le lieu du séjour du Saint-Père.

X. Sa Majesté rend ses bonnes grâces aux cardinaux, évêques, prêtres, laïcs, qui ont encouru sa disgrâce par suite des événements actuels.

XI. Le Saint-Père se porte aux dispositions ci-dessus, en considération de l'état actuel de l'Eglise, et dans la confiance que lui a inspirée Sa Majesté, qu'elle accordera sa puissante protection aux besoins si nombreux qu'a la religion dans le temps où nous vivons" [1]).

Als men deze artikelen vergelijkt met de oorspronkelijke eischen van Napoleon, valt het aanstonds in 't oog, dat de Keizer, ofschoon al het voordeel aan zijne

---

1) De Pradt. a. w. III, 2 vv.; Picot III, 364 v.; De Smet. p. 331 vv.

zijde was, in dit vijfdaagsch debat toch geen volkomene overwinning behaald had. Juist die vorderingen, waaraan hem in zijne heerschzucht het meest gelegen moest wezen, had hij niet kunnen doorzetten. Zelfs had hij concessies gedaan, welke vroeger niet van hem gevraagd waren. Als men dit alles bedenkt, zal men eer verwonderd zijn, dat de ongelijke strijd tusschen den overmoedigen Keizer en den uitgeputten, door zedelijk geweld geestelijk verzwakten en van verraders omgeven Paus nog zulk een uitslag heeft genomen, dan dat men den ongelukkigen Pius van eene onvrijwillige zwakheid een verwijt zou kunnen maken.

Reeds in den ochtend van den 25 Januarij had Napoleon aan zijnen minister van eerdienst eene reeks instructiën gegeven omtrent hetgeen gedaan moest worden, zoodra de Paus de hem voorgelegde artikelen zou hebben onderteekend [1]). Hij schijnt derhalve toen reeds geen twijfel meer te hebben gevoed, of de Paus zou onderteekenen, wat ook bevestigd wordt door de tegenwoordigheid der Keizerin bij de conferentie des avonds. — Ofschoon nu in deze instructiën de lastgeving was opgenomen om, zooals in artikel X was gestipuleerd, de kardinalen en geestelijken, die om wille van het geschil met Pius VII in de gevangenis zuchtten, in vrijheid te stellen en kardinaal Pacca zelfs afzonderlijk daarbij genoemd was, dreigde toch de Keizer, na de onderteekening der artikelen, voor Pacca en di Pietro eene uitzondering te maken. 't Was waarlijk, alsof Napoleon door de bereiking van zijn doel in een slecht humeur

1) Zij zijn afgedrukt bij D'Haussonville, V, 529 v.

was gebragt. Eerst na lang aanhouden van Pius VII en na herhaaldelijk Pacca voor zijn bijzonderen vijand te hebben verklaard gaf hij toe, dat ook zij hunne vrijheid zouden herkrijgen [1]). Denzelfden avond dicteerde de Keizer ook nog aan Duvoisin een schrijven voor den Paus, zóó vreemd, dat het moeijelijk anders dan als een bitter sarcasme tegen den H. Vader kan worden opgenomen.

„Votre Sainteté, zoo luidt het [2]), ayant paru craindre, au moment de la signature des articles du concordat qui mettent un terme aux divisions qui affligent l'Eglise, que cela ne comportât une renonciation à la souveraineté de Rome, je me fais un plaisir de l'assurer par la présente que, n'ayant jamais cru devoir la demander, je ne puis donc entendre qu'elle ait renoncé directement ou indirectement par les dits articles à la souveraineté des Etats romains, et je n'ai entendu traiter avec vous qu'en votre qualité de chef de l'Eglise dans les choses spirituelles."

Evenwel het kwaad humeur van den Keizer, zoo 't bestaan heeft, duurde niet lang. Al de instructies, aan Bigot gegeven, bleven gehandhaafd. Den volgenden dag ontvingen de kardinalen Doria en Ruffo de decoratie van het Legioen van eer en werden kardinaal de Bayane en de bisschop van Evreux tot senators, de bisschoppen van Nantes en Trier tot staatsraden benoemd. Bovendien ontvingen de Italiaansche kardinalen, die in de onderhandelingen waren betrokken geweest, en Mgr. Ber-

---

1) D'Haussonville V, 228; Pacca, *Mémoires* II, 99.

2) D'Haussonville t. a. p. Deze lezing, gecopieerd naar de minute door Duvoisin geschreven, wijkt eenigzins af van die, welke Pacca geeft II, p. 104.

talozzi, van den Keizer een gouden snuifdoos, versierd met zijn portret, in brillanten gevat, ten geschenke [1])

Ook verzuimde Napoleon niet, zooveel mogelijk partij te trekken van 't geen te Fontainebleau was geschied en aan de getroffen overeenkomst met den Paus openbaar het hoogste gewigt toe te kennen. Onmiddellijk schreef hij zelf aan zijn schoonvader, den Keizer van Oostenrijk, om hem kennis te geven van zijne verzoening met den Paus en eene copie van het gesloten verdrag over te zenden, met verzoek evenwel deze volstrekt geheim te houden. Estafettes werden gezonden naar generaal Miollis te Rome en den groot-kanselier van Italië, Melzi, te Milaan [2]), opdat alom het berigt der heugelijke gebeurtenis zou worden verspreid en, alhoewel niemand weten mogt wat eigenlijk tusschen Keizer en Paus was overeengekomen, moest op uitnoodiging van den minister van eerdienst in alle kerken een *Te Deum* worden gezongen, opdat aan allen zou worden kond gedaan, zegt bijtend d'Haussonville, „que les fidèles sujets de Sa Majesté avaient une nouvelle raison d'être plus que jamais attachés à leur empereur" [3]).

---

1) Bertalozzi verkocht haar en bestemde de opbrengst voor een geestelijk gesticht.

2) De brief aan Melzi eindigt aldus: „Si, lorsque la nouvelle de ces arrangements se saura en Italie, quelques articles de journal étaient nécessaires pour diriger l'opinion, vous les rédigeriez vous-même, et dans ce cas vous feriez connaître la vérité sans vous servir des mêmes mots et de manière qu'il n'y eût rien d'officiel. Ces articles pourraient être nécessaires pour Ancône et Bologne. Vous seul devez garder cette copie du concordat, et, sous quelque prétexte que ce soit, vous n'en devez donner connaissance à personne." — Men ziet: Napoleon verstond ook reeds de kunst de openbare meening te vormen.

3) a. w. V, 232.

III.

Toen Napoleon, drie dagen na de onderteekening van het zoogenaamde concordaat, Fontainebleau had verlaten, verviel Pius VII in een zelfden staat van diepe treurigheid, als waarin wij hem vroeger zagen verkeeren na het vertrek der deputatie uit Savona [1]). Die toestand verbeterde niet, nadat hij uit zijn onderhoud met de kardinalen di Pietro, Gabrielli en Litta, de eersten, die uit hunnen kerker te Fontainebleau aankwamen, nog beter de noodlottige gevolgen had leeren inzien, welke de stap, waartoe de Keizer hem gedwongen had, kon na zich slepen. Het hart brak hem van droefheid en berouw, en hij achtte zich onwaardig het H. Misoffer op te dragen [2]). Als den 18 Februarij kardinaal Pacca voor het eerst bij hem werd toegelaten, ontstelde deze hevig op het gezigt van den ongelukkigen opperpriester, die daar gebogen, bleek, vermagerd voor hem stond, de oogen ingevallen, dof, onbewegelijk. Diep ontroerd, uitte hij zijne bewondering over den heldhaftigen moed, waarmede Pius VII zijne lange en wreede gevangenschap had verduurd; doch de Paus antwoordde hem: „Toch hebben wij ons, helaas, ten laatste in het slijk gewenteld... Die kardinalen hebben mij naar de tafel gesleept en mij doen onderteekenen" [3]). Even later op den dag vond Pacca den Paus in nog treuriger toestand, zoo dat hij vrees koesterde voor zijn leven. In de uitstorting zijner grenzenlooze droefheid sprak Pius VII tot

---

1) Verg. *Katholiek* Aug. 1875, blz. 85, vv.

2) Pacca, *Mémoires*, II, 100; d'Haussonville V, 237, v.

3) „Ma si siamo in fine sporcificati... quei cardinali.... mi strascinarono al tavolino e mi fecero sottoscrivere." Pacca, *Mémoires* II, p. 26.

zijn ouden staatssecretaris over de fout, die hij begaan had. De bittere gedachte er aan kon hij geen oogenblik van zich weren, 's nachts kon hij niet slapen, over dag slechts met moeite het noodigste voedsel nuttigen. Hij vreesde krankzinnig te worden. Om hem wat tot kalmte te brengen, stelde Pacca hem voor, hoe hij zich binnen kort zou omgeven zien van al de kardinalen, waaronder er zoovelen waren, die zulke uitstekende bewijzen hadden gegeven van ijver voor den H. Stoel en toewijding aan zijn persoon. Door hunne raadgevingen geholpen, zou hij het middel kunnen vinden om zijne fout te herstellen. Bij deze woorden leefde Pius een weinig op. „Gij gelooft dus, sprak hij, dat er nog een redmiddel te vinden is?" — „Zeker, hernam Pacca, bijna voor elk kwaad, kan men, zoo men ernstig wil, een geneesmiddel vinden." In den avond van dienzelfden dag kwam ook Consalvi te Fontainebleau aan en werd aanstonds bij den Paus toegelaten, die reeds met ongeduld hem wachtte [1]). Men weet, hoe groot vertrouwen Pius VII in dezen kardinaal stelde. Op hem vooral rekende hij, om uit zijne wreede foltering verlost te worden.

Intusschen te midden zijner bittere smarten ontbrak het hem niet aan eenige vertroosting. Zijne gevangenschap was ten minste in zooverre verzacht, dat hij vrijelijk kon ontvangen wie tot hem kwam. De kardinalen, die zoo lang in den kerker hadden gezucht, kwamen de een na den ander bij hem aan en werden, deels in het paleis, deels in de stad gelogeerd. Verschillende bisschoppen uit Frankrijk en Italië werden tot hem toe-

---

1) t z. p.

gelaten en, alhoewel de meesten hunner op last van den Keizer [1]) verschenen, om met hem over de uitvoering van het concordaat te spreken, waren er toch ook onder, die bewijzen hadden gegeven van hunne gehechtheid aan den H. Stoel. Maar vooral waren voor Pius VII een troost de tallooze geloovigen, die gedurende twee maanden niet ophielden, hem de ondubbelzinnigste bewijzen te geven van liefde en vereering voor den Stedehouder van Christus op aarde. Meermalen konden zij tot den voetkus worden toegelaten, en de H. Mis, die de Paus voortaan in de kapel van het kasteel opdroeg, was altoos door talrijke geloovigen bijgewoond [2]).

Daar Duvoisin en de andere bisschoppen, door Napoleon bij den Paus geplaatst als verspieders niet minder dan als onderhandelaars, nog altoos het paleis te Fontainebleau bewoonden, kon het onmogelijk voor den Keizer verborgen blijven, in welken toestand Pius VII zich bevond, noch welke zijne gezindheid was opzigtens de onderteekende artikelen. Reeds had de weigering des Pausen om eene som van 300,000 franken aan te nemen, welke hem daags na 's Keizers vertrek was aangeboden als eerste gedeelte van 't hem toegekende inkomen van twee millioen, de achterdocht van Napoleon opgewekt. Toen nu eenige moeijelijkheden oprezen tegen de redactie van institutie-bullen, voor nieuw benoemde bis-

---

1) In zijne instructie aan Bigot van den 25 Januarij heet het: „Le ministre appellera auprès du Saint-Père les évêques dont les noms suivent: Bayane, Plaisance, Meaux, Mayence, Bois-le-Duc, Besançon, Aix, Avignon, Carcassonne, ***, Quimper, Turin, Casal, Alberga, Florence, Gronelli, et pour le royaume d'Italie, le patriarche de Venise et l'archevêque de Pavie." D'Haussonville V, 529.

2) Pacca II, 101.

schoppen gevraagd, groeide die achterdocht aan. Van zijne zijde altoos gewend aan de grootste snelheid van handelen, vond hij het zonderling, dat de Paus zich niet meer haastte in de uitvoering van die artikelen, welke hem persoonlijk aangingen. Meer achtte Napoleon niet noodig om bij Pius VII de vastgestelde meening te veronderstellen, de geldigheid van 't concordaat te betwisten. Ten einde dit nu te verijdelen en den Paus zooveel mogelijk te binden, nam hij het besluit om, zijn gegeven woord verbrekend, de artikelen te publiceeren. Den 14 Februarij werden de artikelen plegtig afgekondigd in den senaat door den grootkanselier Cambacérès [1]). Te gelijkertijd bleven de kerkerdeuren gesloten voor honderden geestelijken, wier in-vrijheidstelling bij artikel X bedongen was [2]).

Spoedig evenwel zou Napoleon ondervinden, dat zijn gewoon middel om door schrikaanjaging zijne tegenstanders te ontwapenen, in dit geval nutteloos was aangewend.

Den 28 Februarij ontving kardinaal Pacca door tusschenkomst van Bertalozzi een verzoek van Pius VII, om zoo spoedig mogelijk schriftelijk zijne meening over de artikelen van Fontainebleau hem mede te deelen. Een gelijk verzoek werd ook aan de andere aanwezige kardinalen gerigt. In de antwoorden, welke hierop bij den Paus inkwamen, waren vooral twee meeningen uitgesproken. Die kardinalen, welke tot de onderteekening der artikelen hadden bijgedragen, alsook nog een enkele der overigen, oordeelden, dat het verdrag moest gehandhaafd blijven, doch dat tevens, om sommige ar-

---

1) D'Haussonville V, 247 v. 2) Picot III, 366.

tikelen te wijzigen en voor den H. Stoel meer gunstige bepalingen te verkrijgen, nieuwe onderhandelingen moesten worden aangeknoopt De andere kardinalen daarentegen oordeelden teregt, dat eene spoedige, besliste en algeheele herroeping het eenige middel was, wat den Paus overbleef [1]). Consalvi belastte zich om ook *viva voce* deze meening bij den Paus uiteen te zetten. Hij werd met blijdschap ontvangen en zijn voorstel volkomen goedgekeurd.

Thans rees echter een nieuwe moeijelijkheid voor de kardinalen: hoe zou het beslotene ten uitvoer worden gebragt? Te zwaarder viel het voor hen hieromtrent tot eene beslissing te geraken, daar zij, van alle kanten door spionnen omgeven, naauwelijks konden zamenkomen, zonder achterdocht op te wekken. Bijna de eenige plaats, waar zij vrijelijk elkaar konden spreken, was de woning van kardinaal Pignatelli, die, oud en ziekelijk, ten gevolge van het lijden in zijne gevangenschap te Rethel ondergaan, bovendien met apoplexie getroffen, niet in staat was zijne kamer te verlaten. Gelukkig in deze omstandigheden, hadden de voornaamste kardinalen de gewoonte aangenomen, om bijna dagelijks den eerbiedwaardigen grijsaard te bezoeken. Zoo konden dan ook nu te zijnen huize de middelen worden beraamd, hoe het best de herroeping der artikelen van Fontainebleau kon plaats hebben.

Na eene zamenspreking van Saluzzo, Ruffo-Scilla, Scotti, Galeffi, Consalvi, Pacca en Pignatelli kwam men overeen, dat de Paus in een eigenhandig schrijven, on-

1) Een uitvoerige uiteenzetting dier verschillende meeningen, met de gronden, waarop zij steunden, is te vinden bij Pacca, *Mémoires* II, 106 vv.

middellijk aan den Keizer gerigt, het concordaat zou herroepen. Om evenwel te voorkomen, dat Napoleon deze herroeping met geweld geheim zou kunnen houden, zou de Paus een copie van zijn schrijven aan al de kardinalen ter hand stellen, met uitnoodiging die op alle mogelijke wijzen te verspreiden. Ook de kardinalen Mattei en di Pietro gaven aan dit plan hunne goedkeuring, en Consalvi werd belast het aan den Paus voor te stellen. Deze gaf aanstonds zijne toestemming, en aan Pacca, di Pietro en Consalvi werd opgedragen de minute voor het pauselijk schrijven op te stellen [1]).

Deze minute, welke men uit voorzorg als authentiek document wilde bewaren, moest thans door den Paus zelven worden overgeschreven, wat met niet weinig bezwaar gepaard ging. Pius VII toch was zoo zwak, dat hij naauwelijks eenige regelen per dag schrijven kon. Bovendien werd hij nog altoos ten strengste bewaakt en bespied. Terwijl hij de H. Mis las of hoorde, nam een agent der keizerlijke regering dag aan dag de vrijheid, zijne vertrekken te doorzoeken, zijn schrijfbureau en kasten met valsche sleutels te openen en al zijn papieren te doorsnuffelen. De Paus, voor wien dit geen geheim was gebleven, kon derhalve onmogelijk zonder gevaar eenig papier in zijne vertrekken bewaren. Om nu alle gevaar voor ontijdige openbaring te voorkomen, werd het volgende middel te baat genomen. Iederen morgen, na de H. Mis, bragten de kardinalen di Pietro en Consalvi bij Pius VII het papier, waarop hij den vorigen dag geschreven had, en de Paus voegde er eenige re-

---

1) Crétineau-Joly, *L'Église rom. en face de la Rév.* I, 452.

gelen bij. Omtrent vier uur in den namiddag kwam Pacca en schreef de Paus op nieuw, zoolang zijne krachten zulks toelieten. Daarop verborg Pacca de minute en de copie onder zijne kleederen en bragt beiden in veiligheid in de woning van kardinaal Pignatelli. Den volgenden dag werden ze door een vertrouwd persoon weer naar het kasteel gebragt en aan Consalvi of di Pietro ter hand gesteld [1]). Meer dan eens moest Pius VII op nieuw beginnen, deels om eene verandering in de minute aangebragt, deels om een fout, ten gevolge van zijne zwakte, door hem zelven begaan.

De toestand der Fransche bisschoppen, door Napoleon naar Fontainebleau gezonden, om met de kardinalen over de uitvoering van het concordaat te handelen, was inmiddels niet aangenamer geworden. Reeds den 24 Februarij had Duvoisin aan Bigot geschreven: „Bientôt tous les cardinaux seront réunis. Il faudra donc alors s'occuper des affaires; mais il y a tout lieu de croire que l'on ne nous donnera aucune connaissance des matières qui se traiteront" [2]). Hij had zich niet bedrogen; alles bleef voor hem verborgen en ook de komst van kardinaal Fesch [3]),

---

1) Pacca, *Mémoires* II, 112—114.

2) D'Haussonville V, 253.

3) Fesch stond op dat oogenblik alles behalve in de gunst bij zijn keizerlijken neef. Hij had den moed gehad hem zijn verkeerd gedrag tegenover den Paus onder het oog te brengen en was door Napoleon weggezonden met de woorden: „Allez, profète de malheur, je n'ai pas besoin de vos leçons. Retournez dans votre diocèse; vous n'en sortirez pas avant que je vous le mande." — Toen hij hoorde van de wijze waarop Pius VII naar Fontainebleau was overgevoerd, had hij aan dezen een brief van deelneming geschreven, welke op de post werd onderschept. Een copie werd naar den Keizer gezonden en uit het hart van Rusland gaf Napoleon aan Bigot bevel, zijn oom mede te deelen, dat hij, zoo hij weer

welke hij aan Bigot had aangeraden, bragt geen verandering te weeg. Wèl berigt Bigot den 9 Maart aan den Keizer: „Het schijnt, dat verschillende kardinalen bij den H. Vader berouw hebben opgewekt over het concordaat van Fontainebleau en dat men zal trachten het te doen beschouwen als eenvoudige preliminairen van een verdrag, dat nog gesloten moet worden.... Ik zie geen ander middel om de werkeloosheid te verklaren, waarin de H. Vader volhardt." Doch vijf dagen later schrijft hij: „Alles is in de grootste kalmte, en volgens de rapporten, welke ik iedere week gevraagd heb, schijnt het zelfs niet, dat men te Fontainebleau er aan denkt, om door correspondenties oneenigheid te veroorzaken" [1]). Bewijs genoeg, dat hij geen kennis droeg van 't geen in de laatste dagen bij den Paus voorviel.

Eindelijk was Pius VII met zijn schrijven gereed. In den ochtend van den 24 Maart stelde hij zijn brief aan Lagorse, die nog altoos zijne betrekking bleef vervullen, ter hand, met verzoek hem aanstonds aan den Keizer te bezorgen. De plaatsruimte, waarover wij mogen beschikken, veroorlooft ons niet, dit heerlijk stuk hier geheel te laten volgen [2]); toch zij het ons toegestaan, althans het volgende er uit over te nemen.

„Sire, hoe pijnlijk ook voor ons hart de bekentenis moge

---

zoo iets durfde onderstaan, naar Fenestrella zou worden gezonden (Lyonnet, *Le cardinal Fesch* II, 379 vv.) Ook de tijding van 't geteekende concordaat had Fesch met wantrouwen vernomen. „Je crains toujours, zoo sprak hij, qu'il n'y ait quelque piége caché." Ib. p. 455.

1) D'Haussonville V, 531 v.

2) Het is geheel afgedrukt bij Pacca, *Mémoires* II, 114—121, alsook bij de Smet, p. 341 vv.

wezen, welke wij aan Uwe Majesteit gaan afleggen en welke smart zij ook aan haar moge veroorzaken, de vrees voor de oordeelen Gods, waaraan onze hooge leeftijd en de verzwakking onzer gezondheid ons dagelijks meer nabij brengen, moet ons verheffen boven elke menschelijke consideratie en ons de vreeselijke angsten doen verachten, waaraan wij op dit oogenblik ten prooi zijn. Met die opregtheid en vrijmoedigheid, welke aan onze waardigheid en ons karakter voegen, verklaren wij overeenkomstig onzen pligt aan Uwe Majesteit, dat sinds den 25 Januarij, den dag, waarop wij onze onderteekening plaatsten onder de artikelen, welke tot grondslag van het definitief verdrag moesten strekken, waarvan melding gemaakt is, de vreeselijkste wroeging en het levendigst berouw zonder ophouden onze ziel hebben verscheurd. Wij erkenden aanstonds en eene voortdurende en ernstige overdenking liet ons dagelijks beter beseffen de dwaling, waartoe wij ons hebben laten verleiden, zoowel door de hoop om de hangende geschillen in de kerkelijke aangelegenheden te vereffenen, als ook door de begeerte om Uwe Majesteit welgevallig te zijn. Eene enkele gedachte matigde een weinig onze droefheid; 't was de hoop om bij het sluiten van het eindverdrag het kwaad te herstellen, dat wij aan de Kerk berokkend hadden door die artikelen te onderschrijven; maar hoe diep was onze droefheid, toen wij, tot onze groote verbazing en ondanks de overeenkomst met Uwe Majesteit, onder den titel van een concordaat diezelfde artikelen zagen publiceren, welke slechts de grondslag waren eener toekomstige schikking. . . . Wij hebben geloofd geen middel te kunnen vinden meer in overeenstemming met den eerbied, dien wij Uwe Majesteit toedragen, dan ons onmiddellijk tot Uwe Majesteit te wenden en haar dezen brief te schrijven. In de tegenwoordigheid van God, aan wien wij weldra verpligt zullen zijn rekenschap af te leggen van het gebruik door ons gemaakt van de magt, ons toevertrouwd als Stedehouder van Jesus Christus voor het bestuur der Kerk, verklaren wij in alle apostolische opregtheid, dat ons geweten zich onverbiddelijk verzet tegen de uitvoering van verschillende bepalingen in het geschrift van

den 25 Januarij. . . . Wij erkennen, dat enkele dier artikelen vatbaar zijn voor verbetering door eene nieuwe redactie, maar wij erkennen ook, dat andere essentieel slecht zijn, strijdig met de regtvaardigheid, met het bestuur der Kerk, wat Jesus Christus zelf heeft ingesteld, dat zij daardoor van zelf onuitvoerbaar zijn en geheel moeten worden verworpen. . . . Om deze redenen en andere niet minder gewigtige, welker uiteenzetting hier te lang duren zou, is het zonneklaar, dat onze onbuigzame pligten ons volstrektelijk de uitvoering van het verdrag van den 25 Januarij verbieden. . . . Toegevende aan de stem van ons geweten, dat ons deze verklaring aan Uwe Majesteit te doen voorschrijft, beijveren wij ons toch haar te verzekeren, dat wij vurig verlangen naar eene eindschikking, welker grondslagen in overeenstemming zijn met onze verpligtingen. . . . Wij bidden Uwe Majesteit bij de liefde van Jesus Christus, dien troost te schenken aan ons hart, dat niets zoozeer verlangt als tot eene verzoening te komen, welke altoos door ons begeerd is. Wij bezweren haar te overwegen, welke glorie haar daardoor zal ten deel vallen, hoe kostbaar de voordeelen zullen zijn, welke aan hare Staten de sluiting zal verschaffen van een eindverdrag, onderpand van een waarachtigen vrede voor de Kerk en waardig om door onze opvolgers gehandhaafd te worden."

Met dezen brief aan den Keizer evenwel stelde Pius VII zich nog niet tevreden. Ook aan al de kardinalen wilde hij plegtig kennis geven van zijne herroeping. Daar hij echter, om elke beschuldiging van geheime intriges te voorkomen, het beter oordeelde, niet alle kardinalen gezamelijk bij zich te ontbieden, liet hij hen een voor een tot zich roepen en stelde hun, met een afschrift van zijnen brief aan den Keizer, ook den geschreven tekst der allocutie ter hand, welke hij in andere omstandigheden zou hebben uitgesproken. Deze allocutie, waarin de Paus, na vermelding van zijn schrijven aan Napo-

leon, nogmaals zoowel zijn breve van den 20 September 1811 als de artikelen van Fontainebleau herroept, eindigt met deze schoone woorden:

„Gezegend zij de Heer, die zijne barmhartigheid niet van ons verwijderd heeft! Hij is het, die dood en levend maakt. Wèl heeft Hij ons willen vernederen door eene heilzame beschaming, maar tegelijkertijd heeft Hij zich verwaardigd, ons met zijne almagtige hand te ondersteunen en ons den noodigen bijstand te verleenen, om onze pligten in deze moeijelijke omstandigheid te vervullen. Aan ons dan de vernedering, welke wij gaarne aannemen voor het heil onzer ziel! Aan Hem zij nu en in alle eeuwen de verheffing, de eer en de glorie!" [1])

Van dit oogenblik af was bij Pius VII een algeheele verandering te bespeuren. Zijne droefgeestigheid maakte plaats voor stille blijdschap. Zijne slapeloosheid was verdwenen, zijne oogen herkregen hunne vroegere levendigheid en goedheid, zijne krachten namen toe, zijne gezondheid keerde terug.

Een schrijven, den 25 Maart door Napoleon aan zijn minister van eerdienst gerigt [2]), stelt ons in staat over den indruk te oordeelen, welken de pauselijke brief van den vorigen dag bij hem had te weeg gebragt. Gelijk ligt begrijpelijk is, was die indruk niet gunstig. Al zijne plannen waren door dien brief des Pausen op eens in duigen gevallen. Op het oogenblik, dat hij op nieuw den strijd tegen de Russische legerscharen ging aanvaarden, had hij gehoopt den Paus zoo niet volkomen te-

---

1) Pacca, *Mémoires* II, 121 vv. waar ook de geheele tekst der allocutie te vinden is.

2) Te vinden bij d'Haussonville V, 532, vv.

vreden, ten minste getroost in zijn lot achter te laten. Op het nieuwe concordaat had hij gebouwd, om de afnemende liefde der geestelijkheid en zijner katholieke onderdanen te herwinnen, om het verbond met Oostenrijks Keizer te handhaven en te versterken. Van dien schoonen droom restte hem niets meer. Al wat hij door zijn persoonlijke tusschenkomst te Fontainebleau gewonnen had, was hem weder ontnomen. Wat stond hem thans te doen? Openlijk met den Paus te breken? Een jaar vroeger had hij er welligt niet tegen opgezien. Nu echter kon hij het zich zelven niet ontveinzen, dat zulke daad alleen een nieuwen schok kon toebrengen aan zijne magt [1]). Hij besloot daarom te handelen, alsof de pauselijke herroeping niet had plaats gehad. In dien zin schreef hij aan Bigot: „Le ministre des cultes gardera le plus grand secret sur la lettre du pape du 24 mars, que je veux, selon les circonstances, pouvoir dire avoir ou n'avoir pas recue." Het verdere gedeelte van den brief is een duidelijk bewijs van den opgewonden en verwarden toestand, waarin Napoleon door de herroeping van Pius VII gebragt was.

„C'est, zoo schrijft hij, dans ce moment où des hommes turbulents et malveillants se sont mis en action pour troubler la conscience du pape, que les évêques doivent mettre le plus grand zèle pour lui démontrer qu'il n'a fait que reconnaître les vrais principes qui sont aussi les leurs. *Sa Majesté n'attend pas un grand effet de cette démarche; mais elle peut être, selon les circonstances, utile à produire.* Le concordat est désormais une loi de l'Etat. Sa Majesté le regarde comme un traité plus sacré que tous les autres, ayant été fait par le pape et

1) Verg. d'Haussonville V, 265.

par lui directement, ayant été signé par eux devant quatre cardinaux, un évêque italien et quatre évêques français."

Hoe is het nu mogelijk, dat Napoleon, onmiddellijk na de onderstreepte regelen, voor den volgenden dag een maatregel, welken hij zelf als nutteloos beschouwt, kon verordenen en in alle onderdeelen regelen.

„Voici dans quel sens pourrait être l'adresse: Les soussignés, archevêques et évêques de l'empire et du royaume d'Italie, s'étant rendus aux ordres de Sa Majesté pour faire à Sa Sainteté nos félicitations sur un concordat qui doit opérer le rétablissement de la paix de l'Eglise, voient avec peine que Sa Sainteté n'ait point encore fait d'actes en exécution de ce traité, ce qui donne lieu à des inquiétudes, et ce qui laisse dans l'état de viduité un grand nombre d'églises. Ils se flattent que Sa Sainteté viendra à leur secours; que le concordat de Fontainebleau est une inspiration de l'Esprit-Saint au chef de l'Eglise, pour faire cesser les maux dont elle est affligée; que c'est avec peine qu'ils voient que l'on aurait depuis cherché à lui donner quelque inquiétude à ce sujet; qu'en qualité d'évêques et de théologiens, ils y donnent leur assentiment, et qu'ils supplient Sa Sainteté de s'entendre avec le chef de de l'Etat pour donner l'investiture canonique", etc. — En conséquence, le ministre des cultes donnera l'ordre à tous les archevêques et évêques qui se trouvent à Paris de se rendre demain à Fontainebleau, et après la démarche vers le pape ils partiront. Quant aux cardinaux français, écrire qu'ils feront leur supplique séparément."

Teregt zegt d'Haussonville [1]) van deze handelwijze des Keizers: „elle manquait de bon sens." Het was een dwaasheid van hem, ook maar een oogenblik te meenen, dat Pius VII, die met zooveel opregtheid zijne fout hem

1) V, 269.

had beleden, zich in zulk een grof gespannen strik zou laten vangen. Bovendien had Napoleon moeten begrijpen, dat het ten minste zeer twijfelachtig was, of de Fransche bisschoppen de weinig passende rol zouden willen vervullen, door hem hun toegedacht. En inderdaad, welke pogingen Bigot ook aanwendde, het mogt hem niet gelukken de bisschoppen of de kardinalen van het keizerrijk tot den stap te bewegen, welken de Keizer verlangd had [1]). Slechts één maakte eene uitzondering, kardinaal Maury. Den 29 Maart begaf deze zich naar Fontainebleau, men begrijpt ligt met welken uitslag. De Paus stelde hem een afschrift van zijn brief aan den Keizer en van zijne allocutie ter hand, en het gevolg van al de fraaije vertoogen, welke Maury daar tegen inbragt, meldt ons Bigot: „Il parait que le pape, agité par cette conversation, a tenu au cardinal des propos désobligeants; il s'est retiré" [2]).

Zoo was het dus gebleken, dat Napoleon juist had gezien, toen hij verklaarde, niet veel heil te verwachten van den stap, welken hij niettemin had voorgeschreven. Een ander middel om met den Paus tot een vergelijk te komen bleef hem niet over, en zoo ging hij andermaal den weg des gewelds op. Den 2 April dicteerde hij aan zijnen minister van eerdienst de maatregelen, welke zijne gramschap hem ingaf [3]), en het duurde niet lang, eer zij ten uitvoer werden gelegd. De generaal graaf de Saint-Sulpice, gouverneur van het kas-

---

1) t. a. p. p. 271.

2) Zie het geheele verslag van Bigot in zijn schrijven aan den Keizer van den 1 April bij d'Haussonville V, 534 vv.

3) Zie zijn schrijven bij d'Haussonville V, 536.

teel, werd teruggeroepen, de bisschoppen ontvingen bevel Fontainebleau te verlaten, alleen de kardinalen mogten er blijven. Aan niemand was het meer toegestaan de H. Mis van den Paus bij te wonen, noch tot hem te worden toegelaten. In den nacht van den 5 April trad een agent van den hertog de Rovigo in de kamer van kardinaal di Pietro, aan wien vooral Napoleon de herroeping van het concordaat toeschreef, en voerde hem gevankelijk weg naar Auxonne, waar hij tot den val van het keizerrijk gebannen bleef. De kommandant Lagorse, die zijn kleed van kamerheer weer voor de uniform van den gendarm verwisselde, deelde denzelfden dag aan Pacca en de andere kardinalen mede, dat de Keizer ontevreden over hen was, omdat zij sinds hunne aankomst te Fontainebleau den Paus in werkeloosheid hadden gehouden. Zoo zij verkozen in de stad te blijven, moesten zij zich onthouden van met den Paus over zaken te spreken, geen enkelen brief schrijven naar eenige plaats in Frankrijk of Italië, zich volkomen werkeloos houden en bij den Paus geen andere dan beleefdheids-bezoeken afleggen. Zoo zij anders handelden, stond hunne vrijheid op 't spel [1]).

Deze, wel wat tegenstrijdige, mededeeling van Lagorse, welke bloot voor kennisgeving werd aangenomen, had waarschijnlijk ten doel te voorkomen, dat de herroeping van het concordaat bekend zou worden. Die herroeping toch geheim te houden, achtte Napoleon boven alles noodzakelijk. Om van zijne zijde te duidelijker te laten uitkomen, dat hij den brief des Pausen als niet

---

1] Pacca, *Mémoires* II, 125 v.

ontvangen en het concordaat nog in volle kracht beschouwde, gaf hij een decreet, waarbij het voor alle bisschoppen en kapittels van het rijk verpligtend verklaard werd. Dit decreet werd in het *Bulletin des lois* opgenomen en op last des Keizers den kardinalen te Fontainebleau in handen gespeeld. Te gelijkertijd ontving Bigot bevel een staat op te maken van al de openstaande bisschoppelijke zetels en eene lijst van te benoemen personen. Twaalf uit deze lijst met zorg gekozenen werden aanstonds door den Keizer benoemd, o. a. ook voor de bisdommen van Gent, Doornik en Troyes, wier wettige herders de Broglie, Hirn en de Boulogne, ofschoon verbannen en door Napoleon voor afgezet verklaard, nog leefden. Eindelijk door eene laatste beschikking, naar de letter in overeenstemming met het concordaat, maar in werkelijkheid geheel zonder beteekenis, verleende hij volledige amnestie aan de bewoners der departementen van Rome en Trasimene, die straffen hadden beloopen, omdat zij den eed, van hen gevorderd, geweigerd hadden. Geen enkele hunner droeg voordeel van deze voorgewende amnestie en verschillenden zagen hun toestand nog verergeren. Slechts zeer enkele geestelijken werden uit de gevangenis ontslagen. Fenestrella, Pignerol, Campiano en Corsica bleven als vroeger binnen de muren hunner kerkers bewaren wie door hun ijver voor de belangen van den H. Stoel aan den Keizer hadden mishaagd [1]).

Ware de politieke toestand voor den Keizer gunstiger geweest, de vrees voor een schisma, welke velen begon

---

1] D'Haussonville V, 276 vv.

te bekruipen, ware misschien verwezenlijkt. Doch bij het gevaar, dat van de zijde der geallïëerden zijn reeds geschokte magt dreigde, had hij alle reden om in zijn eigen rijk geen twistfakkel te ontsteken en zag hij zich genoodzaakt verdere maatregelen te verschuiven tot aan het einde van den krijg, dien hij op nieuw ging voeren. God echter kwam zijne Kerk en haar opperhoofd te hulp. De luttele zegepralen, door de Fransche wapenen bevochten, konden Napoleon niet meer redden. Weldra volgde nederlaag op nederlaag, zag hij zich genoodzaakt, voet voor voet den Franschen bodem te verdedigen tegen de steeds verder voortdringende legerscharen van het gecoaliseerde Europa. In dien toestand zocht Napoleon eerst zijdelings, later meer regtstreeks, nieuwe onderhandelingen met Pius VII te openen. De schoonste aanbiedingen liet hij hem doen; hij beloofde de teruggave van al zijne staten, de volle erkenning zijner souvereiniteit, eeuwige vriendschap en onverstoorbaren vrede [1]); 't mogt niet baten.

„La Révolution, zegt Crétineau-Joly [2]), l'a poussé contre l'Eglise, il se sent frappé au coeur du coup porté à la Chaire de Pierre. Il invoque la paix, celui dont la vie ne fut qu'un combat, et l'Europe n'écoute pas ses ambassadeurs. L'Europe dédaigne ses prières, ou s'en fait un jeu diplomatique; mais le Pape, toujours père, répond: „Nous n'avons jamais été, nous ne serons jamais l'ennemi de l'Empereur. Quand ce serait notre désir, la Religion ne nous le permettrait pas. Non-

---

1) Zie het projet de traité door Mgr. Fallot de Beaumont aangeboden bij d'Haussonville V, 555.

2) *L'Église romaine* cet. I, 453 v.

obstant, nous ne pouvons traiter qu' à Rome, parce qu' à Rome seulement nous sommes libre et véritablement Pape."

Den 23 Januarij 1814 was de Paus eindelijk vrij en keerde naar zijne Staten terug. Een en zeventig dagen later, den 4 April, teekende Napoleon zijn afstand van den Franschen troon in datzelfde paleis van Fontainebleau, waar hij Pius VII gedwongen had zijn zoogenaamd concordaat te onderschrijven.

Volgens het schoone beeld van den H. Augustinus werd de leeuw al strijdende overwonnen, verwon het lam al lijdende [1]).

---

1) *Enarratio in Psalm.* n. 14.

P. A. DE BRUYN.

Uitstap van Jerusalem naar Hebron, den 11 Maart 1873 [1]).

Saepe morans supra rudera gradum.

Wie onzer heeft wel niet eens verlangd het land te bezoeken en te doorwandelen, waar onze goddelijke Verlosser geboren werd, leefde, leerde en op het kruis stierf voor het heil van het menschdom? In onze prille kindschheid, op den schoot eener teeder beminde moeder gezeten, beschouwden wij gretig, in een groot oud boek, de beelden van de geschiedenis dier oude dagen en prentten ze zóó diep in onze verbeelding en in ons geheugen, dat ze in rijper jaren dikwijls in ons hart opdoken en ons dan soms het verlangen inboezemden om het tooneel van zoovele goddelijke gebeurtenissen te gaan bezoeken. Nogtans valt dit gelukkig lot maar een klein aantal onder ons te beurt; niettemin hooren allen gaarne omtrent het land, door de voetstappen van onzen Zaligmaker en zijne allerzaligste Moeder geheiligd, het verhaal van den pelgrim, wien het door de

---

1) Ingezonden.

goddelijke Voorzienigheid beschoren werd dat land te doorreizen en te bezigtigen.

De volgende schets van onzen togt naar Hebron heeft geen ander doel, en wij zullen ons gelukkig achten, als wij aan de lezers van *De Katholiek* een aangenaam uurtje kunnen verschaffen.

Den 11 Maart dan reden wij uit Jerusalem door de Jaffa-poort. Het weder was schoon en, in weerwil van het afwisselend jaargetijde, waren wij zoo gelukkig het te zien voortduren tot het einde van onzen togt. Wij namen onzen weg in de rigting naar Bethlehem; aan onze regterhand lag het verbazend groote Russische gesticht, gelijk aan eene vesting, die de heilige stad schijnt te bedreigen; verder op, twintig minuten van onzen weg af, lag *Birket Mamilla*, de oude oppervijver, te midden van het Muzelmansch kerkhof, bij het uiterste punt van de vallei Gihon. Daar was 't dat op bevel van David, 1015 jaren vóór de geboorte van Chr., de hoogepriester Sadok en de profeet Nathan Salomon tot koning zalfden. Ook hier deed de profeet Isaias zijne vermaarde voorspelling: „Zie, de Maagd zal ontvangen en eenen zoon baren, die Emmanuel zal genoemd worden." De plaats van dezen vijver vervangt thans het beroemde veld van den Voller, waar het Assyriesch leger van Rabsaces in éénen nacht door den arm des Heeren vernietigd werd. Israel namelijk had in gebed en boete zijn toevlugt tot God genomen, en de profeet des Heeren was den koning komen zeggen, dat hij niet vreezen moest, en dat de Assyriërs de stad niet zouden binnentrekken. Toen Rabsaces den volgenden morgen ontwaakte, zag hij 185,000 man van zijn leger neergeveld en nam hij in aller ijl de vlugt.

Nu kwamen wij aan een punt, waar de weg zich in tweeën verdeelt. Het gedeelte dat naar St. Jan gaat, bleef op onze regterhand liggen, en na een korten draai bereikten wij het klooster van het heilig kruis.

De kerk van dit klooster werd in de zevende eeuw door keizer Heraclius gebouwd op de plaats, waar, volgens de overlevering, de boom werd afgekapt ter vervaardiging van het kruis, waarop onze goddelijke Verlosser leed en stierf. In 1644 werd deze kerk versierd met fresco-schilderingen van zekere plaatsen uit de H H. Evangeliën en vrome legenden. De voornaamste dier legenden, die in naauw verband staat met dit oord, is, naar den *Gids van broeder Lièvin*, de volgende:

Loth, met zijn gezin uit Sodoma gered, vlugtte in de omstreken van Hebron in eene grot, waar zijne dochters hem tot een afschuwelijke misdaad verleidden. Om zich aan de knaging van zijn geweten te onttrekken, ging hij zijne woning juist op die plaats vestigen, waar thans de kerk staat. Zijne misdaad nogtans zweefde hem altoos voor oogen, en met vurige beden smeekte hij God om vergiffenis. Eens nu verscheen hem een engel des Heeren en gaf hem drie cypressen-knoppen, zeggende: „Plant „deze knoppen en besproei ze met water uit den Jordaan, „dat gij dagelijks moet halen. Als ze wortel schieten, „zal dit een bewijs zijn uwer vergiffenis; als ze integen„deel niet wortelen, moet gij dit beschouwen als een tee„ken van uwe verwerping." Loth, vol van hoop, deed wat de engel hem bevolen had, en hij zag zijne knoppen opschieten.

Op zekeren avond, toen hij met zijne waterkruik terugkwam, vroeg hem de duivel, in de gedaante van een

arme, om te drinken, dat Loth hem met liefde toereikte; maar verder kwamen er nog anderen onder dezelfde gedaante en met hetzelfde verzoek, en toen Loth bij de knoppen kwam, was zijne kruik geledigd.

Het was, helaas! te laat om naar den Jordaan terug te keeren; Loth zag dus zijne hoop verdwijnen, want hij vreesde voor het verdroogen zijner knoppen. Maar eensklaps verscheen hem wederom de engel en zeide: „Uwe „liefdadigheid heeft genade voor God gevonden; de ver„giffenis is u toegezegd, en in 't vervolg zullen uwe knop„pen zonder begieting groeijen." Deze knoppen nu werden boomen, en een er van diende ter vervaardiging van het heilig kruis. Onder het hoofdaltaar der kerk toont men de plaats, waar die boom werd afgehouwen.

Hernemen wij ons verhaal.

Aan den linkerkant van den weg dien wij volgden, ontwaart men den berg van den slechten raad, waar de priesters en de schriftgeleerden den dood van Christus beraamden. Naar het voorbeeld van hunne goddelooze voorgangers beramen de revolutionnairen van onzen tijd den ondergang van de onsterfelijke Kerk van Christus, zelfs binnen de muren van Jerusalem.

Op onzen verderen weg ontmoetten wij de bron der Wijzen, die te midden van de straat ligt. Volgens de overlevering hielden de Wijzen hier stil, om zich en hunne lastdieren te verfrisschen. Daarop vervolgden zij hunne reis tot Bethlehem, dat als 't ware lagchend op zijn heuvel zit voor andere heuvelen met hunne vruchtbare en aanvallige valleijen.

Verder nog doet men ons de plaats opmerken, waar een engel den profeet Elias brood bragt, hem zeggende:

„Eet, want gij hebt nog een langen weg af te maken."

Dan wees men ons het stuk land, waar een engel den profeet Habacuc opnam, om hem naar Babylon in den leeuwenkuil te brengen, opdat hij Daniël zou spijzigen. Na de spijziging werd hij op dezelfde plaats teruggebragt.

Al verder, aan de regterzijde, stond het graf van Rachel, die niet wilde getroost worden over den dood van hare kinderen. *Noluit consolari, quia non sunt.* De smarten van deze deerniswaardige moeder herinneren ons de smarten van eene andere Rachel, eene andere moeder, die, alhoewel ontroostbaar over het verlies van haren goddelijken Zoon, hare onbeschrijfelijke smarten verdroeg met een heldenmoed, die zijns gelijke niet heeft en nooit hebben kan.

Eindelijk aan den zuid-oostelijken voet van de helling eener hoogte, vanwaar wij het heerlijkst gezigt hadden over een gedeelte van Judea, Samarië en Galilea tot aan den Libanon, kwamen wij aan de vijvers van Salomon, waar wij achter een ouden vervallen burg afstegen, om onder de blaauwe tent des hemels te ontbijten.

De vijvers van Salomon, drie in getal, zijn heerlijke waterkommen, gedeeltelijk onderhouden door de verzegelde bron (fons signatus), die zich aan den regterkant van onzen weg bevond, gedeeltelijk door het regenwater, dat van de omliggende heuvelen afvloeit. Deze vijvers voorzagen eertijds Jerusalem met water, maar tegenwoordig enkel en alleen de moskee van Omar. Zij zijn een groot en klaarblijkelijk bewijs voor 't genie van Salomon.

Na ons ontbijt vervolgden wij onzen togt, waar niets opmerkenswaardigs voorkwam, behalve dat de paden, waarop wij reden, onbeschrijfelijk steenachtig, hobbelig

en kronkelig waren. Somwijlen slingerden zij om zóó steile hellingen, dat wij er van beefden en sidderden. Maar gelukkig is het Arabiesch paard zóó zeker en vast in zijn stap om deze slingerpaden en steilten, dat men niet behoeft te vreezen; zelfs kan men zich overgeven aan het stille mijmeren, aan dat sluimerend zwijgen, hetwelk te midden der woestijnen onze ziel bemagtigt en er dichterlijke gedachten in opwekt onder allerlei vormen en beelden.

Nadat wij een der moeijelijkste en steilste klippen beklommen hadden, zagen wij in de verte een rijke fontein, die ontspringt uit eene graniet-rots, omgeven van andere hooge rotsen, ondermijnd met holen, waarin herders, door den laten avond verrast, of dorpelingen, door een harteloozen fiscus vervolgd, hun toevlugt nemen. Er zijn geleerden die denken, dat bij deze fontein de kamerling der koningin van Candace door den diaken Philippus zou gedoopt zijn; maar hunne meening schijnt ongegrond. De fontein van St. Philippus bevindt zich, volgens het gevoelen van de geleerdste reizigers van onze eeuw, tusschen St. Jan en Bethlehem. Het water van deze fontein is kostelijk en buitengemeen koel.

Onze rid in deze woestijn ging nog altijd over hobbelige en soms drassige paden, en de reis begon mij erg lang te vallen; want ik wenschte te Hebron tijds genoeg aan te komen, om het onmiddellijk na onze aankomst te kunnen bezigtigen. Ten laatste, nadat wij een afgrijselijke woestijn, door niets verlevendigd en vervrolijkt dan door een lange reeks van kameelen, die hout naar Hebron droegen, hadden doorreden, ontdekten wij deze stad op een redelijk verren afstand, te midden van eene

ongemeen aanvallige vallei, die van het zuiden oostwaarts loopt tusschen twee ketenen van groenende heuvelen. Dit gezigt stilde dadelijk ons ongeduld en verdreef de vermoeidheid die zich degelijk liet gevoelen. Nogtans, alvorens wij ons doel bereikten, moesten wij nog een slechten weg, vol van waterplassen en groote steenen, doorrijden; deze waterplassen waren zóó diep, dat het water tot aan het lijf van het paard kwam. De weg loopt tusschen wijngaarden, die aan de westzijde van Hebron zeer talrijk zijn. Deze wijngaarden zijn met muren van dikke steenen omheind, en in hun midden bevindt zich een toren, zonder twijfel bestemd voor den wachter, die ten tijde van de rijpheid een wakend oog over de druiven moet houden. Bij het zien van deze torens dacht ik mij bij den wijnberg, van welken onze Zaligmaker in het Evangelie spreekt. De druiven van de wijnstokken van Hebron worden buitengewoon groot, en de trossen zeer lang, zoodat ze ons aan die herinnerden, welke de mannen door Josue daarheen gezonden om het land te verkennen, naar het leger bragten om de vruchtbaarheid van het land te doen blijken. De wijn van Hebron staat hoog aangeschreven en zou, als hij oud werd, voortreffelijk zijn. Voor het overige, het grootste gedeelte dier druiven wordt naar Jerusalem vervoerd, daar geperst en onder den naam van Jerusalemschen wijn verkocht. Wat ik er daar van heb geproefd, was wrang en weinig smakelijk.

Eindelijk, na dikwijls herhaalde vragen aan onzen drogman, kwamen wij te Hebron aan. Het gezigt van die stad, trapsgewijze op de helling van een heuvel als op een amphitheater gebouwd, deed mij oogenblikkelijk

mijne vermoeidheid en mijn ongeduld vergeten. Deze stad ontvouwt zich inderdaad op den oostelijken heuvel, maar ze daalt ook in de diepte der vallei af en klimt zelfs op de helling van de westelijke keten. Het oostelijk deel der stad is verre weg het voornaamste en zeer schilderachtig. De huizen stapelen zich het eene op het andere rondom de moskee, welke het toppunt der stad inneemt en het oog van den reiziger op zich vestigt. Dit gedeelte noemt men opperstad (hareth phoka). Onze tent stond tegenover de moskee, zoodat wij ze gemakkelijk en dikwijls konden zien. Het andere gedeelte der stad ligt lager en heet daarom de benedenstad (hareth tahta), alhoewel ze een zekere ruimte der westelijke helling van denzelfden heuvel inneemt. Verder staken groenende heuvels, met olijfboomen overdekt, tegen het hemelblaauw af. Tegenover Hebron ontvouwt de westelijke heuvelkling hare schoone hellingen, met gras bewassen en doorsneden met grijze rotsen, waar men ook grafsteenen en met kleine koepels versierde *Welys* (kapelletjes) ontwaart.

Daar was onze tent opgeslagen en zouden wij overnachten. Naauwelijks waren wij er afgestegen, of eene menigte Arabieren omringden ons en boden zich aan om ons de stad te toonen, maar vooral het graf van Abraham, Jacob en andere leden van de aartsvaderlijke familie. Een oude Arabier met een langen sneeuwwitten baard werd door onzen drogman gekozen, en zonder vertoef gingen wij, langs uitgeholde straten aan de oostzijde, de moskee bezoeken, waar zich de voornoemde graven bevinden. De ingang in de moskee is den Christenen verboden; enkel en alleen vertoont men hun, buiten den

zuidelijken muur der moskee, de plaats van het graf van Abraham; dan leidt men de reizigers achter de moskee en wijst hun het oord, waar de andere leden der patriarchale familie begraven zijn.

De overlevering, welke deze moskee beschouwt als gebouwd op de grot van Macphela, grafstede van Abraham en zijne familie, is zeer oud en zoo algemeen aangenomen dat ze zeer gegrond schijnt te zijn. Inderdaad, de uiterlijke omvang der moskee is van een hoogen ouderdom. Eusebius en de H. Hieronymus spreken over de graven van Abraham en de Patriarchen als in hunne eeuw bekende monumenten, en de pelgrim van Bordeaux (131 na Chr.) beschrijft een vierkant monument, van zeer groote steenen gebouwd. Antoninus de martelaar, uit de zesde eeuw, verhaalt hetzelfde. Nadat wij alles naauwkeurig bezigtigd hadden, keerden wij naar onze tent terug door het Joden-kwartier, dat buitengemeen smerig en duister is.

Voor het overige is Hebron gelijk aan de meeste oostersche steden: vuile kronkelige en hobbelige straatjes, buiten het lood staande huizen, bouwvallige muren, uitgeholde wegen, die somwijlen zóó diep door regen en water zijn uitgespoeld, dat men er naauwelijks zijn voet kan zetten zonder te struikelen en te vallen. De huizen zijn van steen en de daken, zooals te Jerusalem, met koepels versierd. De stad is niet aanvallig.

Teruggekeerd in onze tent, die vrij wel op een mooi kamertje geleek, vonden wij er een voortreffelijk middagmaal, door den Griekschen kok van onzen drogman Raphael toebereid.

O, hoe verrassend, hoe aandoenlijk, hoe dichter-

lijk waren de indrukken van mijn eerste verblijf in deze voor mij zoo nieuwe woning, en hoeveel herinneringen uit de lange dagen, welke de Patriarchen in de tenten der woestijn doorleefden, overstroomden mijne ziel.

Want alhoewel de plaatsen, door onzen Verlosser J. C. en zijne allerheiligste Moeder bezocht en geheiligd, het hoofdvoorwerp van de togten der pelgrims in Palestina behooren te zijn; is 't zeer natuurlijk en gepast, ook van die te gewagen, waar de Patriarchen van den voortijd leefden, van welke Christus volgens zijne menschheid afstamde. Abraham, die lange jaren de vallei van Hebron bewoonde, stamde af van Sem, zoon van Noë, en gezegend door hem wegens zijne godsvrucht, die in zijne nakomelingschap voortduurde en in Abraham door een bijzonderen glans schitterde. De afstammelingen van Sem hadden zich gevestigd in Mesopotamië, in Chaldea tusschen den Euphraat en den Tiger, niet ver van het oord, waar de ark van Noë na den zondvloed was blijven stilstaan. Abraham werd in Chaldea geboren en bragt er bij Ur Chasdim, wier puinen heden nog bestaan, het eerste gedeelte van zijn leven door.

Ongeveer tweeduizend jaren na de Schepping der wereld, vierhonderd jaar na den zondvloed, riep God Abraham, toen vijf en zeventig jaren oud, uit Chaldea naar Chanaän waar Hij hem liet wonen, en dat Hij hem voor hem zelven en voor zijne nakomelingen beloofde. Abraham vertrok met zijne echtgenoote, met zijnen neef Loth, hunne huisgezinnen en kudden, hun eenige bezitting en rijkdom, want beiden waren herders.

De roep van Abraham en zijne aankomst in Chanaän,

nu Palestina geheeten, maken in de geschiedenis der wereld een gewigtig en vermaard tijdstip uit: de Schriftuur zegt dit uitdrukkelijk.

In het middenpunt van dit nieuw land tot in Sichem, tien uren van Jerusalen, gekomen, staakte Abraham zijnen togt en bleef er eenigen tijd. Hier verscheen hem God en zeide hem: *dit land zal ik aan uwe nakomelingen geven.* Abraham had toen geen kinderen en, in zijnen ouderdom zoo als ook in dien zijner echtgenoote, was hij zonder gegronde natuurlijke hoop er te bekomen. Ten aandenken van deze gebeurtenis rigtte hij op de plaats, waar God hem was verschenen, een altaar op, gedenkteeken door hem in dat oord achtergelaten. Abraham was een man van een vurig, onwrikbaar geloof, en in onze zoo noodlottige dagen waarin deze goddelijke deugd zoo vaak schipbreuk geleden heeft, schijnt 't ons niet ongepast dat voorbeeld in zijne betooverende schoonheid voor onze oogen te laten schitteren op het tooneel zelve waar het zich heeft geopenbaard.

Loth woonde nog altijd bij zijnen oom Abraham; maar dewijl het land niet meer voor 't onderhoud van hunne kudden toereikend was, scheidden zij zich vriendelijk en met wederzijdsche toestemming: „het geheele land ligt voor uwe oogen, zeide Abraham tot zijnen neef; scheid u van mij. Zoo gij naar den linkerkant gaat, zal ik mij naar den regter rigten; verkiest gij den regter, dan zal ik naar den linker gaan." Bewonderenswaardig voorbeeld van gematigdheid, dezen grooten man waardig.

Loth, het gansche omliggend land beschouwend en bemerkend hoe vruchtbaar de vallei van den Jordaan was, vallei gelijk aan Egypte, zegt de Schriftuur, en gelijk aan een aanvalligen tuin, bevochtigd door den stroom,

Loth wendde zich daarheen en vestigde zijne woning te Sodoma, eene stad in de vallei van den Jordaan gelegen.

Abraham, aan wien God de keus had gelaten te gaan wonen in het gansche land, waar hij wilde, ligtte zijne zijne tent op en vertrok naar het dal van Mambre in het gebied van Hebron, en rigtte er een altaar ter eere van den Heer op. Dit was, gelijk wij reeds vroeger gezien hebben, de eerste zorg van den Patriarch, wanneer hij ergens zijne tenten opsloeg. De aartsvaderlijke manier van leven maakte overigens de verplaatsing zeer gemakkelijk: men behoefde maar de tenten op te ligten en met zijne lieden en kudden het leger te verlaten.

Het dal Mambre waar Abraham, na zijne scheiding van Loth, zijn gewoon verblijf nam, ligt aan de uiterste zuidelijke grenzen van Palestina, tien uren van Jerusalem. In het oosten scheidt een bergketen dat dal van de vallei des Jordaans, thans voor dat gedeelte met de wateren der Doode Zee overdekt sedert de ijselijke bestraffing der steden Sodoma en Gomorrha, ten tijde van Abraham.

Het dal Mambre herinnert ons groote gebeurtenissen. Hier sprak God gansch vertrouwelijk met zijn getrouwen dienaar Abraham. Het verhaal, dat de gewijde boeken ons van deze zamenspraken geven, kan men niet lezen zonder de diepste bewondering en eerbiedigste aanbidding. Hier volge een beknopte schets er van, regtstreeks op ons verhaal betrekkelijk en ten volle strookend met ons pelgrimsplan.

In een van die schoone nachten, zoo eigen aan het klimaat van Palestina en van welke wij te Hebron onder onze tent een klein voorbeeld hebben gezien, rustte

Abraham stil in de zijne, toen de Heer hem verscheen en hem zeide: „Vrees niet, Abram, Ik ben uw beschermer „en uw overgroot loon." Abraham antwoordde: „Wat zult „Gij mij geven, o Heer? Welhaast zal ik in 't graf da- „len zonder kinderen; de zoon van mijn opziener Eliëzer „alleen zal mijn erfgenaam worden." God zeide hem: „Die zal uw erfgenaam niet worden, maar wel hij die „uit u zal voortspruiten." Daarop beval de Heer aan Abraham uit zijne tent te treden en zeide hem: „Zie „op naar den hemel en tel de sterren, als gij kunt: zoo „zal ik uwe nakomelingschap vermeerderen."

Abraham was toen omstreeks vijf en tachtig jaren oud, en Sara, zijne echtgenoote, vijf en zeventig: het scheen dus onmogelijk, dat zij nog moeder zou worden. Abraham nogtans geloofde Gods woord, en zijn geloof, zeggen de heilige boeken, werd hem tot regtvaardigheid aangerekend en de belofte heerlijk vervuld.

Vijftien jaar later in 't dal Mambre voor zijne tent zittende, zag Abraham op een geringen afstand drie mannen staan. Dadelijk ging hij naar hen toe, rigtte het woord tot dengene, die hem de voornaamste scheen te zijn, wierp zich voor hem neder en zeide: „Heer, „als ik in uwe oogen genade heb gevonden, ga dan uwen „dienaar niet voorbij; ik zal water halen om u de voeten „te wasschen, en brood om uwe krachten te herstellen. „Rust intusschen onder dezen boom." De vreemdelingen antwoordden: „Doe zooals gij zegt."

De overlevering aangaande dezen boom is zeer oud, en de boom zelf toont door zijne gedaante een bestaan van eeuwen.

In de zamenspraak, waarvan wij gewag maakten, gaf

God aan Abraham zijn voornemen te kennen om de goddelooze steden te verdelgen. Abraham bad dringend voor Segor, en God verhoorde dat gebed met barmhartigheid, voor zooverre het zijne regtvaardigheid toeliet. Men veroorlove ons, dat tooneel, zoo roerend als er geen ander meer in de geschiedenis van het menschelijk geslacht voorkomt, meer uitvoerig te beschrijven; want volgens ons plan staat het in naauwe betrekking met onze pelgrimsreis.

De landelijke maaltijd, door Abraham aan de heilige vreemdelingen gegeven, was geëindigd; daarna stonden zij op en gingen op Sodoma aan. Abraham wilde zijne gasten eeren en begeleidde hen tot op den top van den berg, die het dal Mambre scheidt van de vallei des Jordaans. Terwijl zij voortwandelden, sprak de Heer tot Abraham: „Zou ik voor Abraham kunnen verzwijgen „wat ik ga doen? want in hem zullen al de volken der „aarde gezegend worden, en ik weet dat hij zijn huis„gezin en zijn kinderen zal bevelen op de wegen des „Heeren te wandelen en zijne wet te volgen." Daarop voegde God er bij: „De misdaden van Sodoma en Go„morrha zijn tot het uiterste geklommen, en de kreet „er van is tot mij gekomen. Ik zal nederdalen en zien, „of hunne boosheid de uiterste perken bereikt heeft."

Op dit oogenblik verlieten de twee andere reizigers het gezelschap en rigtten zich naar Sodoma. Abraham was toen met den Heer alleen en, zoo drukt de Schriftuur zich uit, „stond voor hem"; wat aanduidt, dat zij stil hielden en de aartsvader in zijne gedachten verdiept was. Zonder twijfel dacht hij aan zijn neef Loth, die in Sodoma woonde en met de goddelooze en schuldige

stad zou ten ondergaan. Dan naderde Abraham den Heer en zeide: „Zoudt gij dan den regtvaardige met „den goddelooze verderven? Zoo (vervolgde hij), zoo er „vijftig regtvaardigen in de stad waren, zouden zij met „de anderen ten gronde gaan? Zoudt gij niet om wille „van die vijftig de geheele stad sparen? Verre zij 't van „mij te denken, dat gij den regtvaardige met den schul- „dige zoudt verwarren; dat is uwer niet waardig, die de „opperregter zijt van de gansche aarde; neen, zulk een „vonnis zult gij niet vellen." Bewonderenswaardige woorden, die geen kunst ooit zal evenaren! Men zou zeggen, dat Abraham bij iedere vraag het antwoord verwacht en, dit niet ontvangend, altoos meer en meer bij den Heer aandringt, die dan ook ten laatste, door het onwrikbaar vertrouwen van den aartsvader overwonnen, hem antwoordt: „Indien ik vijftig regtvaardigen in Sodoma „vind, zal ik om hunnentwil de geheele stad sparen."

Abraham hernam en zeide: „Dewijl ik begonnen ben, „zal ik wederom tot mijnen Heer spreken, alhoewel ik „maar stof en asch ben. Zoo er minder dan vijftig „waren en er zich maar vijf en veertig regtvaardigen „bevonden?" — „Ik zal, zeide de Heer, de stad niet ver- „delgen, zoo ik er vijf en veertig in vind." — „En zoo „er dan maar veertig in waren, wat zoudt gij dan doen?" Allengskens het getal der regtvaardigen verminderend, ieder verzoek met ootmoedige verontschuldiging verzellend en altijd gunstige antwoorden ontvangend, kwam Abraham eindelijk tot het getal van tien en zeide: „Maar „zoo er dan maar tien waren?" De Heer antwoordde: „Om wille van die tien zal ik de stad sparen." Abraham durfde niet verder gaan. Dit gering getal van regtvaar-

digen bevond er zich niet, gelijk de uitkomst bewees. Hier nam dus de zamenspraak een einde. De Heer vertrok en Abraham keerde naar zijne tent terug.

Nogtans ongerust over het lot van zijnen neef en den ondergang van Sodoma vermoedend, was Abraham bij 't krieken van den dag opgestaan en op den top des bergs geklommen. Aangekomen op de plaats waar hij den vorigen dag met den Heer was blijven stilstaan, wendde hij zijne blikken naar Sodoma en Gomorrha en het heele landschap heen. Toen zag hij den algemeenen brand en de vonken die van de aarde oprezen als uit een onmetelijken vuuroven. Alsdan overviel hem de vrees over het lot van zijnen neef; maar, zegt de Schriftuur, God had zich Abraham herinnerd en Loth uit den algemeenen ondergang gered. De plaats van de roekelooze steden werd vervangen door de *Doode Zee*, schrikkelijk en onuitwischbaar gedenkteeken, dat aan alle volgende eeuwen de ijselijke straf zal verhalen, aan welke die zee haren oorsprong schuldig is. Wij bezochten ze ook op een van onze togten en in een later verhaal zullen wij onze indrukken zoeken te schetsen.

Hebron is de oudste stad, niet slechts van dat land, maar van den ganschen aardbodem. Zij is de oorspronkelijke bakermat der Patriarchen, zij bevat hunne graven, zoo als wij al reeds verhaalden. Hier hebben wonderbare droomgezigten aan Josef zijne toekomstige grootheid, zijne verheffing in het paleis van Egyptes koning voorgespiegeld — een flaauwe afbeelding van een anderen Josef, aangesteld in 't hof van den Allerhoogste. Hier werd David tot koning gezalfd en heerschte er gedurende zeven jaren op den hechten koningsburg, waarvan men

nog heden ten dage de massive overblijfsels en puinen erkent.

Ten zuiden van Hebron, tien uren van Bethlehem, ligt op de helling eener digt bewassen hoogte een armoedig dorpje, dat den naam draagt van *dorp van Maria.* Een oude altoos in stand gebleven overlevering wil, dat de Heilige Familie in dit dorpje den eersten nacht der vlugt heeft doorgebragt. Van daar moest zij bij het eerste morgenkrieken wederom opbreken, om zich langs den rand der woestijn naar Gaza te spoeden. O, welk een drukkende lijdenstogt voor de heilige vlugtelingen, in deze ongastvrije oorden!

Nu moesten wij aan onze terugreis denken en er ons toe voorbereiden.

Den 12 Maart dus, nadat wij in onze tent hadden ontbeten, stegen wij te paard en hernamen onze reis naar Bethlehem, langs dezelfde paden die wij 's vorigen daags gevolgd hadden. Gedurende 't ontbijt kwam de oude Arabier, die onze gids was geweest in Hebron, om afscheid te nemen en ons vaarwel te zeggen, zijn regterhand op het voorhoofd en dan op zijn borst drukkend. Ten gunste der Arabieren kan ik er bijvoegen: overal heb ik ze eerbiedig en dienstvaardig gevonden. Als ik op mijn paard moest klimmen, kwamen er dadelijk twee, drie om den stijgbeugel vast te houden. Natuurlijk, het Arabiesch moet niet ontbreken. Eenige woorden in hunne taal maken op hen den gunstigsten indruk en de *salaam aleik* wordt vriendelijker.

Tegen den middag kwamen wij aan de watervijvers van Salomon. Na het ontbijt beschouwden wij eerst de verzegelde bron (fons signatus); dan reden wij naar Beth-

lehem door de vallei, waar vroeger de vermaarde tuinen van Salomon in al hunne schoonheid prijkten; maar deze vallei, gansch verwoest en in wanorde, loopt tusschen verbrijzelde rotsen, en de weg is zoo hobbelig, zoo drassig, met zoo vele afgronden omgeven, dat men zich zeer tegen misstappen moet in acht nemen. Na anderhalf uur rijdens kwamen wij op de hoogte, achter welke Bethlehem zoo aanvallig op de helling van den heuvel ligt, van andere heuvelen omgeven die de liefelijkste valleijen vormen. Op die hoogte ontmoetten wij aan eene bron een zestienjarig Bethlehemsch meisje, dat ons een teugje water aanbood. Dit water was zeer klaar en koel en herinnerde mij de dappere mannen, welke op levensgevaar een kruikje van dat kostbare vocht voor hunnen van dorst versmachtenden koning hadden gehaald. David, geroerd en verbaasd over de heldhaftige daad van zijne mannen, wilde het water niet drinken, maar offerde dat den Heer.

In de verte zagen wij ook het veld, waar de Moabitin Ruth zomerde voor het onderhoud van hare schoonmoeder. Het was op het veld van den rijken Booz, die, volgens de wet, Ruth tot echtgenoote nam. Uit dit gezegend huwelijk ontsproten de voorouders der Allerheiligste Maagd Maria en dus ook van onzen aanbiddelijken Verlosser volgens zijne heilige menschheid. Door de aartsvaders staat Hebron met Bethlehem in betrekking, en deze betrekking verfrischt en vervrolijkt aangenaam den vermoeiden pelgrim op zijn harden togt naar de zoo schilderachtig op haren heuvel gelegen stad.

Daar bezocht ik alle heiligdommen en gedenkwaardige plaatsen en omstreken; ten laatste ook het *Weeshuis van Bethlehem*, dat nu reeds het geluk heeft in Neder-

land bekend te zijn, liefdadige ondersteuning gevonden te hebben en voor de toekomst hoopt op nog krachtdadiger en guller bijstand.

Ἐλπίδες ἐν θνητοίσιν . . . (Theocritus).
Hope springs always in human breast.
Pope, *Essays on men.*

N. J. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

VERSCHEIDENHEDEN

VINCENTIUS-ALMANAK VOOR HET JAAR 1877 [1]).

Moest een Duitscher den vorm, waarin deze tweeëntwintigste jaargang van den zoo goed bekenden almanak onderwijst, verhaalt, berispt, aanmoedigt, vertroost, vervrolijkt, met één woord kenmerken, hij zou het boekje *anmuthig* noemen; het zacht-ernstige, gemoedelijke, reine, beschaafde, vriendelijke van den toon, waarin de verschillende bijdragen geschreven zijn, behaagt den lezer schier op elke bladzijde: hij vindt dien in de exegese der bede: „Geef ons heden ons dagelijksch brood" (waarmede de ongenoemde, doch in onze godsdienstige literatuur zoo befaamde redacteur den almanak van 1877 bij den lezer inleidt), in de met niet alledaagsche kunstvaardigheid en spaarzame voorzigtigheid gestelde levensschets der middeleeuwsche vereerster van 's Heeren H. Hart, de H. Lutgardis, in tal der opgenomen gedichten [2]) en in de vele kortere prosa-stukjes, tot zelfs in de verscheidenheid van 't *Allerlei* en in de talrijke, voor zulk eene goedkoope uitgave vrij goede vignetten.

---

1) Uitgegeven door de Vereeniging van den H. Vincentius van Paulo. B. Lenfring, Amsterdam en Rotterdam.

2) Aan enkelen der dichtregels kunnen wij dezen naam alleen bij zeer groote toegevendheid toekennen; men zie bijv. blz. 77, r. 8, v. b; blz. 78, r. 3, 6 en 7, v. o. Treffend door eenvoud en diep gevoel is 't gedicht: *Alles voor allen*, en zeer makkelijk geschreven 't: *Wees wijs*.

Wij kunnen aan de begeerte, die bij ons opkomt, niet weêrstaan en copiëren hier den aanhef en het eerste der aantrekkelijke tafereeltjes van het nog al uitgebreide gedicht: *De Zondag in een landgezin*, welke titel den inhoud juist omschrijft:

't Is half een eeuw en langer reeds geleden,
Dat ik als kind beleefde wat ik heden
Zoo duid'lijk nog voor mijnen geest zie staan,
Alsof het in dit uur is omgegaan.
Hoevéél er sinds rondom ons mogt verkeeren,
Mijn kreupeldicht kan onze tijdjeugd leeren,
Als zij geen vreugd in 't huis'lijk leven vindt,
Met zwerfziek hoofd de uithuizigheid bemint,
Hoe 't landgezin, zoolang het de eenvoud sierde,
In stil geluk den dag des Heeren vierde.
Naauw noodt de klok met vriend'lijk stemgeluid
De christenschaar ter zondagviering uit,
Of ieder rigt in feestgewaad zijn schreden
Naar 's Heeren huis; met trippelende treden,
En vraag op vraag, gaan aan der oud'ren hand
De kleinen meê ter Heilige Offerand;
En bij 't portaal, zij weten hoe zij even
Op eigen voet of de ouder-hand geheven,
Zich teek'nen met het water en het kruis
En knielen en zoo ingaan in Gods huis.
Daar leeren zij van 't vrome voorbeeld bidden
En vóór zich zien, en letten, ook te midden
Van alwat lokt, op vaders, moeders oog,
En mét hen gaat hun blik of hand omhoog;
Of kloppen op de borst, en zóóveel malen
Als zij het door een ander zien herhalen,
En weten, hoe het heilig kruis te slaan,
Te knielen of te zitten en te staan.

In schilderachtigen eenvoud behoeft deze beschrijving van den kerkgang der kinderen niet voor de geroemde coupletten te wijken, waarin Schiller verhaalt of liever teekent, met hoeveel

naauwgezetheid en godsvrucht *der fromme Knecht Fridolin* de plaats van den afwezigen misdienaar, eene geheele Mis door, vervult [1]); maar het levende tafereel, dat de Nederlandsche dichter in zijn geheugen terugriep, was liefelijker dan het beeld, dat Schiller zich schiep; en van dit voordeel heeft de Nederlandsche dichter alle partij getrokken.

Dit zij genoeg ter kenschetsing van: *De Zondag in een landgezin*, naar mijn oordeel, de parel van dezen jaargang.

H.

---

1) *Der Gang nach dem Eisenhammer.*

VERBODEN BOEKEN.

Te Rome is dit jaar, op de drukkerij van de H. Congregatie ter Voortplanting des Geloofs, eene nieuwe uitgave van den *Index* of de lijst der verboden boeken verschenen. De titel luidt als volgt: *Index librorum prohibitorum Sanctissimi Domini nostri Pii IX Pont. Max. jussu editus. Editio novissima in qua libri omnes ab Apostolica Sede usque ad annum* 1876 *proscripti suis locis recensentur.* (De prijs is 4,50 *lire.*) In de *Civiltà Cattolica* (*Quad.* 631) wordt er deze beoordeeling van gevonden: Het is eene naauwkeurige en fraaije uitgaaf, welke ieder zich dient aan te schaffen hetzij als regel voor zich zelf, hetzij om anderen hieromtrent te kunnen onderrigten; zij is trouwens te Rome op gezag der H. Congregatie van den *Index* uitgegeven en volledíger dan alle andere editiën, dewijl zij zich uitstrekt tot de boeken, die het laatst verboden zijn.

Wij laten hier de titels der werken volgen, welke in 1876 op den *Index* zijn geplaatst:

Bij dekreet der Congregatie van 7 Maart ll.

Le Concile du Vatican, son histoire et ses conséquences politiques et religieuses par E. de Pressensé. Paris, 1872.

La Genèse de l'humanité par L. Jacolliot. Paris, 1875.

O Brazil mystificando na questao religiosa. (*Brazilie, in de godsdienstige quaestie bedrogen.*) Rio de Janeiro, 1875.

Der Coelibatszwang und dessen Aufhebung gewürdigt von Dr. J. F. von Schulte. Bonn, 1876.

Der Mechanismus der Vatikanischen Religion von Dr. F. Friedrich. 2e Auflage. Bonn, 1876.

Dei doveri della donna. Pensieri di A. Costa di Milano. Roma.

[De schrijver van het werk: *L'anima Santissima di Gesù Cristo mostrata nella sua vera origine e grandezza* per G. B. Pritoni (Minore osservante), dat bij dekreet van 6 December 1875 verboden was, heeft zich loffelijk onderworpen en het werk afgekeurd.]

Bij dekreet der Congregatie van 12 Junij ll. zijn op den *Index* gesteld:

La Régénération du monde. Courtrai, 1860. *La Résurrection dans le système de la Régénération du monde.* Bruxelles, 1869. Beide werkjes zijn door den Schrijver J. de Félicité opgedragen aan de twaalf stammen Israëls.

A Egreja e o Estado por J. Saldanha Marinho (*De Kerk en de Staat.*). Rio de Janeiro, 1874—1875.

Arnaldo da Brescia e la Rivoluzione Romana del XII secolo per G. de Castro. Livorno, 1875.

Dio, l'Universo, e la Fratellanza di tutti gli Esseri nella Creazione per S. P. Zecchini. Torino, 1875.

Per una Protologia secondo i progressi e i besogni delle scienze naturali a compimento del sistemo filosofico di V. Gioberti, Note di G. B. Garrione. Torino, 1876. — De schrijver heeft zich loffelijk onderworpen en het werk afgekeurd.

La Semaine ou le 3e *Commandememt de Dieu* par Migorel, curé de Malétable. Wordt verboden tegelijk met eene voorrede in handschrift en een medaille (numisma) van roodkleurige stof, waarop deze woorden te lezen staan: „Dieu le „veut et N. D. de la Salette."

Le temporalità della Chiesa e la questione Romana pel canonico M. A. Rossa. Castrogiovanni, 1874.

Otto mesi a Roma durante il Concilio Vaticano per P. Leto. Firenze, 1873.

De wetenschap geleid door de Kerk. — Eene lezing [1]).

M. H.

Uwe toegevendheid, uwe groote toegevendheid roep ik in, alvorens een aanvang te maken met mijne taak en u in te leiden in de stof, die mij ten minste zal bezighouden.

Want is het al geen misdaad, die ik pleeg met hier, op deze plaats, eene lezing te houden; een groven misslag zult ge waarschijnlijk in mijn bestaan opmerken. Ik haast mij daarom uw oordeel vooruit te loopen en mij zelven te beschuldigen.

Dit is geene ijdele pligtpleging, M. H. Neen, ik zal zoo vrij zijn een paar grieven, die ik tegen mij zelven heb, bloot te leggen. Zij zijn de volgende:

Ontelbare keeren sprak ik in 't openbaar en deed dit met een groote vrijmoedigheid, die haren grond had in eene wettige zending. *Hier* sta ik echter op een terrein, 't welk het mijne niet is. Ik spreek geheel voor eigen rekening en waag het mijne persoonlijkheid voorop te

1) Gehouden in de R. K. Leesvereeniging te Utrecht, den 16 November 1876.

stellen in een kring, waarin ik zoo juist de plaats van toehoorder kon innemen.

Zoo juist de plaats van toehoorder; want — en dit is mijn tweede grieve — ik woonde nooit eene lezing bij en bega derhalve de vermetelheid als leermeester op te treden, waar nooit eene les door mij genomen werd.

Had ik nu het vriendelijk aanzoek, mij van hooggeachte zijde geworden, niet nog vriendelijker moeten afwijzen?

Ik deed het niet, en leverde daardoor het bewijs, dat ook de Ultramontaan niet onbereikbaar is voor den tijdgeest, die zooveel vermetelheid aan eigenwaan paart.

Wil ik hiermeê de wenschelijkheid uitdrukken, dat er een soort van Chineschen muur worde opgetrokken om ons tegen elken invloed van den tijdgeest in veiligheid te stellen? De Hemel beware mij voor dergelijke overdrijving! Hoezeer de tijdgeest lijdt aan zeer groote gebreken, hij heeft in kunst, wetenschap en beschaving ook zijne verdiensten. Het goede kan gezuiverd, het kwade in den tijdgeest verbeterd worden. Nooit zou de groote Pius den *Syllabus* aan de wereld hebben voorgehouden, indien hij aan de verbetering van den tijdgeest gewanhoopt had.

Wij zijn kinderen der negentiende eeuw en hebben als zoodanig meer behoefte tegen hare gebreken gewaarschuwd dan op hare voortreffelijkheid gewezen te worden. Dit belet mij echter niet, M. H., u van harte toe te wenschen, dat ge op de hoogte van uw tijd zijn moogt. Ja, op de hoogte van uw tijd, maar aan de hand der Kerk. Kinderen der negentiende eeuw, kinderen der Kerk nog meer!

Kinderen der negentiende eeuw en tevens opregte kin-

deren der Kerk: kan *dit* zamengaan? Waarom niet? Wij moeten de innige, de meest gevestigde overtuiging hebben, dat wij meer op de hoogte van onzen tijd zijn zullen, naarmate wij getrouwer kinderen zijn van de R. K. Kerk.

De betrekkelijk korte omvang eener lezing laat niet toe dit onderwerp geheel te ontwikkelen. Beperking is hier noodig. Ik zal daarom slechts het betoog gaan leveren, dat de Kerk in staat is de leiding der moderne wetenschap op zich te nemen, en dat de Katholiek in de beoefening der wetenschap beter slagen zal, naarmate hij zich meer zal stellen onder de leiding der Kerk.

I.

Wie huivert niet bij het lezen van het boek Job, waar Eliphaz ons den indruk weergeeft, dien de verschijning van eene vreeselijke Majesteit op hem maakte. „Er werd, zoo spreekt Eliphaz, een verborgen woord tot mij gesproken, mijn oor ving steelsgewijze de laatste togten zijner fluistering op. In de verschrikking eener nachtelijke verschijning, als de diepe slaap de menschen pleegt te kluisteren, greep ontsteltenis en beving mij aan, al mijne ledematen sidderden en, toen de geest in mijne tegenwoordigheid voorbijging, rigtten al de haren van mijn vleesch zich overend."

Greep u nooit zulk eene ontzetting aan, wanneer de tijdgeest voor uwe verbeelding oprees in al de majesteit, waarmeê de mannen der zoogenaamde wetenschap hem afschilderen?

In hunne dagbladen en tijdschriften, in voorlezingen en redevoeringen wordt hij ons geschilderd als de Op-

permagtige die alles beheerscht, die uitroeit en plant, afbreekt en opbouwt naar willekeur. Hij eischt, bedreigt, hij speelt met vorsten en volkeren, werpt troonen, wetten en grondwetten omver: bij zijne gratie worden regten geboren en nieuwe pligten opgelegd. Hij brengt legers te velde, wapent het gepeupel met straatsteenen om schoon schip te maken met al het oude.

Wee dengene, die hem weerstaat! Heil den mensch, die hem aanbidt! Hij is de eenige Zaligmaker onzer eeuw. Zijne goedkeuring staat gelijk met het „Euge, serve bone et fidelis" (welaan, gij goede en getrouwe knecht) van den God der christenen. Zijn genadig hoofdknikje loont voor jaren zwoegens op elk gebied. De vorst zoowel als de staatsman, de krijgsheld, de geleerde of industriëel hebben het toppunt van glorie bereikt, wanneer de tijdgeest hen als de zijnen erkent, wanneer zij waardig gekeurd worden op de hoogte van hun tijd te staan.

Zou de Kerk dien magtigen geest kunnen beheerschen en leiden? — Zij is verouderd, met een spotlach gaat hij haar voorbij, acht haar den strijd niet waardig, maar verklaart haar eenvoudig dood. En wij, Ultramontanen, wij mogen van geluk spreken, als hij ons voorbij glijdt zonder dat zijn ademtogt ons raakt; van geluk, indien hij ons slechts kastijdt met een scheldwoord van domper, achterling, nachtuil.

Inderdaad, M. H., was ik een man der moderne wetenschap, heilige vreeze zou mij weerhouden om, zelfs onder vier oogen, te verzekeren dat de Kerk den tijdgeest leiden kan. Ik zou vreezen dezen nacht reeds zijne wraak te gevoelen en het er niet af te brengen met eene beving mijner ledematen en het te berge rijzen mijner haren.

Nu ben ik echter vrij gerust. Och, hij is zoo kwaad niet als hij ons geschilderd wordt.

De tijdgeest is eenvoudig het leven en streven van de stervelingen onzer eeuw. Waarachtige tobbers, die zwoegen en werken, elk in zijn kring. Zij mogen nu arbeiden en zwoegen in wetenschap of kunst, in industrie, handel, politiek of op welk gebied ook; allen streven naar vooruitgang, maar een ieder op zijne wijze en volgens de beginselen, die hem leiden.

Nu leven de goede beginselen zoowel als de kwade. Wij zijn getuigen van den strijd, dien zij elkanderen leveren; het gaat dus volstrekt niet aan om den tijdgeest te beschouwen als een monopolie van eene zekere partij.

Zij, die zich zoo gaarne mannen van hun tijd noemen, zijn zoo vrij geweest om allen vooruitgang, alle ontwikkeling, elke uitvinding op ieder gebied aan zich en hunne geestverwanten toe te schrijven; maar dit is slechts een bewijs van den trotschen overmoed, die hen bezielt.

Om ons te dwingen, dat wij ootmoedig tot hen opzien en naarstig hunne lessen opvolgen, spreken zij altijd in naam van den tijdgeest. Indien gij niet met *hen* meegaat, zijt gij niet op de hoogte van uw tijd. De nieuwere wetenschap *leert*, *beslist*, *heeft uitgemaakt*, zijn even zoovele uitdrukkingen, waarvan zij zich bedienen om *hunne* meeningen aan ons op te dringen.

In hunne brochures, tijdschriften en dagbladen vindt men steeds die groote woorden. Zij zijn er op berekend om indruk te maken en ontzag voor de mannen der zoogenaamde wetenschap in te boezemen.

Zullen we ons gevangen geven, M. H.? Zullen we vlijtig hunne dagbladen en geschriften lezen om zoo wat op

de hoogte der groote mannen te komen? Ver zullen we het wel niet brengen, maar ligt zóó ver dat wij ook eenige groote woorden magtig worden om bij tijd en gelegenheid indruk te maken op onze omgeving.

Och, M. H., die mannen van den modernen tijdgeest worden zoo klein, indien men zich de moeite geeft hen eens naauwkeurig te beschouwen. Voor eenige maanden werd er nog al druk gesproken over den cri-cri; men beweerde dat hij eene vinding was van een grappigen Parijzenaar. Ik betwijfel het. Voorlang was hij reeds in gebruik bij de „mannen van hun tijd." In hunne dagbladen, tijdschriften, redevoeringen en voorlezingen, bij hunne zamenkomsten in koffijhuizen en gezellige kringen hoorde men niets als den cri-cri hunner snoeverij.

Wij nu kennen den tijdgeest en zullen eenvoudig de vrijheid nemen hem volgens onze opvatting te beoordeelen.

Om dan op de hoogte van zijn tijd te staan is het volstrekt niet noodig op elk gebied uit te munten. Dit is, zelfs voor den meest ontwikkelde, onmogelijk; want één mensch, zegt het spreekwoord, gaat slechts éénen weg.

Ook behoeft men niet op de hoogste sport van ontwikkeling te staan om een man van zijn tijd te zijn. Daar zijn geleerde zoowel als hooggeleerde heeren; daar zijn kunstenaars, industriëlen, staats- en krijgslieden van den eersten, tweeden, derden en nog lageren rang. Het zou er al zeer mager met onze eeuw uitzien, indien zij alleen op de hoogte van hun tijd waren, die te regt of ten onregt ridderorden en gouden medaljes ontvangen hadden.

Nog ongelukkiger zou het zijn, indien alle leden der maatschappij de hoogste sport bereikt hadden: zij kon-

den daar allen niet staan, zij zouden elkander omverstooten; vrede was onmogelijk.

In elken stand kan een ieder dien graad van ontwikkeling en beschaving bereiken, welke noodig is om in zijne betrekking op de hoogte van zijn tijd te staan, dat is: om in de negentiende eeuw zijne maatschappelijke, burgerlijke en huiselijke pligten met eere te vervullen. Hieruit volgt, dat niet aan elkeen dezelfde eischen mogen gesteld worden om hem den titel van kind dezer eeuw te geven.

Maar welk eene plaats moet de Kerk innemen om op de hoogte van haar tijd te staan? Zij zegent spoorweg en telegraaf, waardeert de ontdekkingen der wetenschap, beweegt zich in de nieuwe toestanden, trekt de aandacht en bewondering zelfs van hare vijanden door den moed en de kracht, waarmeê zij strijd voert tegen het ongeloof. Is dit genoeg om van haar te kunnen zeggen, dat zij op de hoogte is van den tegenwoordigen tijd?

Hoogere plaats moet zij innemen. Zij is de leermeesteres der volkeren in de waarheden des heils; de leidsvrouw der maatschappij op den weg naar de eeuwigheid; geen enkel gebied der menschelijke werkzaamheid mag haar vreemd blijven, overal moet zij hare leidende hand doen gevoelen; want zij moet ons alle schepselen leeren gebruiken tot Gods glorie en onze zaligheid.

Zij, de draagster van Gods geheimen, moet, ook in de negentiende eeuw, een ontzaggelijk licht werpen over alle takken der menschelijke wetenschap. Bezield en geleid door den Geest der waarheid, moet zij toonen eene liefde te hebben voor al wat waar, goed en schoon is, zoo als die nergens gevonden wordt.

Had zij slechts een onderrigt voor de onwetenden,

rigtte zij zich slechts tot de eenvoudigen, het woord van Paulus zou niet vervuld worden: „Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum: ik ben schuldenaar van Grieken en barbaren, van wijzen en onwijzen."

De meeste takken der menschelijke wetenschap staan daarenboven in een naauw verband met de geopenbaarde waarheden; terwijl andere, die meer van haar verwijderd schenen, door een hartstogtelijk ongeloof misbruikt worden tot bestrijding der Openbaring. De Kerk zou niet op de hoogte van haar tijd zijn, indien zij niet leidend in de wetenschap wist op te treden.

Sinds lang hebben de heeren van het moderne ongeloof beslist, dat de godgeleerdheid niet meer de koningin der wetenschap zijn kon. Hare faculteit moest van de Hoogeschool verwijderd worden, omdat de wijsbegeerte en de natuurwetenschappen niet aan hare zijde konden bloeijen. Op zijn hoogst mogt zij als nederige dienares der wijsbegeerte worden toegelaten onder den naam van godsdienstwetenschap.

Maar, M. H., als de dienaar zich dringt op den troon van zijn koning, al plaatst hij de kroon op zijn hoofd en neemt hij den schepter in zijne hand, hij behoudt toch den aard van een indringer. Dat wijsbegeerte en natuurwetenschappen niet de plaats der wettige koningin vervullen, blijkt uit geheel hare houding: zij achten zich niet veilig en strijden tegen de Openbaring als ware dit hare levenstaak, zij strijden als oproerlingen met straatsteenen en geweld; want de mannen der wetenschap ontzien zich niet gebruik te maken van spot en hoon, van geweld en bedreiging, van de onzinnigste beweringen en allerdwaaste verzekeringen.

Het is hier echter de vraag niet, of allen bereid zijn naar de stem der Kerk te luisteren en zich aan hare leiding te onderwerpen. Ook de apostelen vonden op hun weg velen, die uit dommen hartstogt of uit waanwijze zelfgenoegzaamheid het aangeboden onderrigt versmaadden. Paulus erkent zelfs, dat zijne prediking weinig ingang vond bij de wijzen en magtigen zijner eeuw, dat is: bij de mannen die beweerden op de hoogte van hun tijd te staan. Dit belette hem echter niet om de hoogste wetenschap aan den Atheenschen Areopaag te verkondigen.

Dat de Kerk in staat is om ook in de negentiende eeuw de wetenschap te leiden, wordt wel door hare vijanden ten stelligste ontkend, maar toch ook duidelijk genoeg beleden. Welk eene zamenzwering, welk een arbeid en eene inspanning des ongeloofs ontwaart men overal om het onderwijs der jeugd geheel aan de leidende hand der Kerk te onttrekken. In de lagere, in de middelbare, in de hoogere scholen, nergens wil men haar dulden. Was zij zoo verouderd en versleten als de heeren zeggen, men zou geen ernstigen strijd tegen haar aanbinden.

Het ligt nog versch in 't geheugen, welke angstkreten door geheel de liberale wereld opgingen, toen in Frankrijk voor de Kerk de mogelijkheid geopend werd om Katholieke Universiteiten op te rigten.

Om hiertoe te geraken, moest zij in koninklijke uitgaven voorzien. Millioenen waren er noodig, en deze konden slechts in de aalmoezen der geloovigen gevonden worden. Zij kon in de verste verte niet wedijveren met de mannen, die beweren de wetenschap in pacht te hebben; want dezen beschikten over de schatten van

den Staat. Zij bezaten hoogleeraren, die reeds geheel gevormd waren op de leest der ongeloovige wetenschap. Nooit heeft een krijgsman onder zoo gunstige omstandigheden zijn leger tegen den vijand opgesteld, als de mannen der vrije wetenschap dit tegen de Hoogescholen der Kerk konden doen. Waarom vreesden zij dan den strijd? Waarom bezwoeren zij al de goden van den modernen katechismus toch te beletten, dat zij tot den strijd gedwongen werden? Waarom eischten zij voor zich het voorregt om in de wetenschap alleen het woord te voeren? het voorregt om te overwinnen zonder strijd?

Misschien had het ongewone van den toestand hen een oogenblik van hun stuk gebragt. Zij waren reeds lang gewoon om alleen het woord te voeren en hadden de Kerk reeds dood verklaard. Geen wonder, dat zij ontstelden door het onverwacht optreden der Kerk, die hare leidende hand naar de wetenschap uitstrekte, let wel: naar de wetenschap, dat eigendom des ongeloofs. Eene oogenblikkelijke paniek, waaraan de beste legers zich niet altijd onttrekken, heeft hen aangegrepen; kwamen zij spoedig tot bezinning om met moed naar de wapenen te grijpen?

Och, M. H., ik geloof niet, dat ooit een leger zoo schaapachtig bevreesd was voor den strijd als die groote mannen der wetenschap. De Philistijnen hebben niet luider *ach* en *wee* geroepen, toen de ark des verbonds in het legerkamp der Israelieten verscheen, dan de mannen van het groote licht der eeuw, toen zij zagen dat de Kerk zich ten strijde aangordde. Zoo zeker waren zij van hunne nederlaag, dat zij na dagen en maanden hunne kalmte niet terugvonden. Tot elken prijs moest de strijd

ontweken worden; desnoods door eerlooze handelingen en met schending van de majesteit der wet.

Bij de wet was het dan eindelijk eens weer aan de Kerk toegestaan in Frankrijk Universiteiten op te rigten, die in alles gelijkstonden met de Hoogescholen van den Staat, uitgenomen, natuurlijk, de rijke bezoldiging. Wat hierin ontbrak, moest door aalmoezen gevonden worden. Voor de mannen der moderne wetenschap kon dit verschil niet van groote beteekenis zijn; want, ik moet het erkennen, stoffelijke middelen en klinkende munt kunnen geen groote waarde hebben voor mannen, die beschikken over de *geheele* wetenschap. Dit kan men genoegzaam opmerken in de bescheidenheid, waarmêe steeds hoogere sommen gevorderd worden voor de moderne scholen, terwijl aan de bijzondere alle tegemoetkoming geweigerd wordt. De ijver, die de moderne wereldbeschavers doet branden, maakt hen tot alle offers bereid. Als priesters en hoogepriesters den tempel der wetenschap ingetreden, in het heilige der heiligen van den menschelijken geest doorgedrongen, zijn zij onbekend met het spreekwoord: geen geld, geen Zwitsers. Zij begeeren slechts, dat de Staat hunne hooge verdiensten op prijs stelle en zich op de hoogte van den tijd betoone door het geven van ruime geldelijke bijdragen, welke zij met een genadig hoofdknikje zullen aanvaarden.

Het zou dus zeer ongepast zijn, indien ik de mannen, die zich zoo kinderachtig gaarne de mannen van hun tijd noemen, toeriep: wat beklaagt gij u over den strijd met de Kerk, al de stoffelijke middelen zijn immers in uw voordeel! Dit zou zeer ongepast zijn, ik zou daardoor het bewijs leveren, dat ik geen denkbeeld

had van het verhevene der wetenschap. Maar onbegrijpelijk is het mij, dat de groote mannen zoo weinig vertrouwen stellen op hun geestelijk overwigt. Die Titans! Gisteren waren zij nog zoo zeker van het uitsluitend bezit der aarde, dat zij den hemel durfden bestormen, en heden roepen zij *ach* en *wee*, omdat zij genoodzaakt worden te strijden tegen de Kerk. Zij vallen op hunne knieën, vouwen hunne handen om ze smeekend op te heffen, opdat de Staat toch niet gedooge, dat de strijd een aanvang neemt. Bij al wat heilig is in hunne wetenschap beloven zij dat zij zullen toejuichen, wanneer de Staat zijn woord verbreekt en, van wege den hoogen nood, de majesteit der wet zal schenden.

Volgens de leer der moderne wereldbeschavers is het de menschelijke wet, die alle denkbare en ondenkbare regten schenkt, alle mogelijke en onmogelijke pligten oplegt. Door de wet verkondigt de tijdgeest zijn wil. *Zij*, de oppermagtige, doet het geweten buigen of slaat het ter neer met éénen slag. *Zij* bepaalt wat misdaad is of deugd. Maar toen de mannen dezer leer door de wet genoodzaakt werden zich op het gebied der wetenschap te meten met de Kerk, deed de wanhopige angst hen twijfelen aan de majesteit der wet. Deze was toen niet eerbiedwaardig, niet heilig meer; zij moest wijken, zij kon, zij mogt niet in toepassing gebragt worden.

Maar ik spreek van Fransche toestanden. De handelwijze der Fransche denkers was welligt aan Fransche ligtzinnigheid toe te schrijven. In het land, waar het diep-denken inheemsch is, waar wetenschap en kultuur bloeijen zoo als elders de citroenen, waar de majesteit der wet zoo gewelddadig gehandhaafd wordt tegenover

het Katholiek geweten, in Pruissiesch Duitschland zou men niet gewaagd hebben te ondernemen wat de ongeloovigen van Frankrijk wilden: eene wet door de wet vermoorden, omdat zij aan de Kerk vrijheid schonk de wetenschap te leiden.

Och, M. H., de diepdenkers bij uitnemendheid, de mannen der moderne kultuur vonden geen ander redmiddel dan hunne Fransche broeders. Zoo groot, zoo magtig was de vrees van het *denkend* publiek dezer eeuw, dat men voor een tijd lang den gewigtigen arbeid van het denken staakte om kreten van ontzetting en angst in de liberalistische pers van Europa te slaken.

Het spreekt van zelf, dat de ware grond van de vertwijfeling niet werd blootgelegd. Er werden redenen opgegeven, die de zwakheid der magtige mannen moesten bedekken en hun voor het oog der wereld het aanzien doen behouden eener kracht, die zij gewoon zijn zich zelven toe te schrijven.

Grootmoedig genoeg erkenden zij, dat de Kerk zich eertijds op het gebied der wetenschap verdienstelijk gemaakt had, maar, zoo voegden zij er bij, de Kerk is eene grootheid van vroegere eeuwen; wij, mannen der negentiende eeuw, kunnen niet met haar naar de middeleeuwen terugkeeren. Heeft zij zelve niet, bij monde van haren onfeilbaren Paus, verklaard, dat zij vreemd blijft aan de beweging dezer eeuw en zich voor geen prijs met onzen vooruitgang en onze beschaving verzoenen kan?

De knechten der Kerk kunnen geen mannen der wetenschap zijn. Dat zij zich tevreden stellen met het terrein door hen zelven gekozen. Zij mogen met domme verbazing of met verbazende domheid op de reuzenschreden onzer

wetenschap staren, maar zij hebben het regt niet zich met onzen vooruitgang te bemoeijen. Wij laten hun de kerkgebouwen, waar bij het flaauwe schijnsel van een geheimzinnig licht de geest verstompt in onbegrijpelijke geheimen en geestdoodende plegtigheden. Nooit zullen wij dulden, dat zij eene edele jongelingschap, die naar kennis en wetenschap dorst, tot slagtoffer maken van hunne treurige onwetendheid.

Wij, mannen der eeuw, wij gloeijen voor de wetenschap en kunnen ons licht niet onthouden aan het volgend geslacht; de geheele wereld zal ontstoken worden door ons vuur; allen zullen wandelen in het licht, 'twelk wij met adelaarsoog aanschouwen.

Wat zal men hierop antwoorden?

Toen Diogenes midden op den dag, in het volle licht der zon, over de straten en pleinen van Athene liep met een brandende lantaarn, stonden de voorbijgangers natuurlijk uit nieuwsgierigheid een oogenblik stil, zij lachten, schudden het hoofd en gingen daarna hun weg; maar niemand volgde Diogenes om bij zijn lantaarn te zien of zich te verwarmen in den gloed der nachtpit.

Athene had in die dagen vele ontwikkelde mannen, allen natuurlijk op de hoogte van hun tijd; maar geen hunner protesteerde tegen de lantaarn van Diogenes; niemand begeerde eene wet, waarbij verboden werd met eene nachtpit te concurreren tegen de zon; niemand was bezorgd voor de misleiding der edele jongelingschap, zelfs niet voor de afdwaling der Atheensche ezels.

Indien nu „de groote mannen" over de zon der wetenschap het bevel voeren, wat vreezen zij dan het flaauwe schijnsel van een twijfelachtig licht der Kerk? Dat hunne

zon schijne, en de nachtpit der Kerk zal bezwijken onder het hoongelach van het jongere zoowel als van het oudere geslacht.

Bekleed met eene zending tot alle volkeren en geslachten, bestraald met een hooger licht, bezield door den H. Geest, die hare jeugd onderhoudt, verkondigt de Kerk waarheden, die geheel boven het bereik der menschelijke vinding liggen.

Hoe hoog de bloot menschelijke wetenschap zich ook verheffe, nooit zal zij deze waarheden bereiken. Het is overbodig dit te bewijzen. De Katholiek gelooft het, en de ongeloovigen dezer eeuw belijden, dat zij de bovennatuurlijke waarheden nergens vonden, noch in den schoot der aarde, noch in het uitspansel des hemels, noch in de diepste diepte van hun verbazend vernuft.

Buiten de bovennatuurlijke waarheden zijn er nog vele andere op zedelijk en verstandelijk gebied, die de bloot menschelijke wetenschap wel vinden kan, maar die zij zelden met genoegzame zekerheid leert kennen, zelden zonder een bijmengsel van allergevaarlijkste dwalingen, indien de Kerk niet ter zijde staat en leidend optreedt met haar bovennatuurlijk licht.

De geschiedenis aller eeuwen leert ons, hoever geheele volkeren, zoowel als de grootste geleerden onder die volkeren, van den regten weg zijn afgedwaald, wanneer het licht der Openbaring hun niet ter zijde stond. Wat in eene christelijke maatschappij den eenvoudigste zoo helder is als de dag, was den heidenschen wijsgeer meestal geheel verborgen. De begrippen van nederigheid, zachtmoedigheid, geduld, kuischheid enz. waren in het heidendom geheel onbekend, of slechts in nooddruftige

kiem aanwezig. De geschiedenis der wijsbegeerte buiten het christendom is de geschiedenis der vreeselijkste afdwalingen op een gebied, waar de dwaling steeds zoo noodlottig is.

En de moderne geleerden? Kunnen zij de leiding der Kerk missen? Zou de Kerk hun niets meer in de natuurlijke wetenschap te zeggen hebben? Zij leven in eene maatschappij, die nog van vele christelijke begrippen doortrokken is; zonder het te weten, hebben zij begrippen aangenomen, door de Kerk gekweekt en onderhouden; maar zij weigeren een verdere leiding; 't is hun zelfs eene levensbehoefte geworden vijandig tegen de Kerk op te treden; zij achten zich meer op de hoogte van den tijd, naarmate zij meer vijandig zijn tegen Christus' bruid.

Wat is het gevolg?

Dat zij afdwalen in de onzinnigste leeringen, en de kennis der eenvoudigste waarheden bij hen wordt uitgedoofd.

Het is mij niet vergund hier in vele bijzonderheden af te dalen. Slechts twee opmerkingen:

Hebt ge wel eens met aandacht den *Syllabus* gelezen? Dan kwam u zeer zeker de vraag op de lippen: Hoe is het mogelijk, dat Z. Heiligheid zich de moeite geeft om deze en gene dwaling te veroordeelen? Geen verstandig mensch toch kan zulke stellingen aanhangen? Wie zal bijv. beweren, dat de Staat bron en oorsprong aller regten is, zoodat hij den vader de vaderlijke magt schenkt, en deze niet het minste regt op zijn kind zou hebben, indien het hem niet van den Staat geschonken was? Wie zal aannemen, dat de Staat den huisvader van al zijne pligten kan ontslaan?

De Staat, indien hij verkiest heidensch te zijn, kan

mij plagen, kwellen en hinderen in de vervulling mijner pligten, maar hij kan toch den band niet breken, die mij aan mijn Schepper bindt; hij vermag mij niet te ontslaan van den pligt der gehoorzaamheid, die ik God schuldig ben?

En toch zijn het geleerde, hooggeleerde mannen, mannen geheel op de hoogte van hun tijd, zooals ze zeggen, die zulke stellingen opwerpen, verdedigen en voortplanten.

Gij herinnert u, M. H., wat er onmiddellijk na de afkondiging van den *Syllabus* plaats greep. De geheele liberale pers kwam in beweging, de geheime genootschappen, de moderne staatslieden, de geleerden van den nieuwen tijd, allen wedijverden, elk op zijne wijze, om lucht te geven aan hunne gramschap en daardoor de belijdenis af te leggen, dat de Paus juist hunne wonde geraakt had en de eenige geneesheer was van de afdwalingen der negentiende eeuw. Ook spot en hoon gaf men ten beste; maar 't was de verbittering der onmagt, die in nijdigen spot vergoeding zocht voor de slagen, die zij ontvangen had.

Hoezeer ik de moderne dwalingen veroordeel, ik beschouw hare aanhangers toch te verstandig om in woede te ontsteken tegen eene nachtpit, omdat deze met de zon in concurrentie treedt. Hadden zij de Kerk beneden hunne wetenschap geoordeeld, minachtend zouden zij bij het woord des Pausen gezwegen hebben. Nu heeft hunne gloeijende gramschap een bewijs te meer geleverd, dat eene krachtige hand hen had aangevat om hen te geleiden waar zij niet wilden zijn.

Ten slotte nog eene tweede opmerking.

Allen, die zich in de beoefening der wetenschap aan

de leiding der Kerk onttrekken, vallen op zedekundig en wijsgeerig gebied in de dwalingen van reeds lang vervlogen eeuwen.

De stelsels, door de moderne ongeloovigen met zooveel gevoel van eigenwaarde ter markt gebragt, vindt men in hoofdzaak bij de oude heidensche wijsgeeren terug. Ze zijn een speelgoed der groote mannen, waarmee de menschelijke hoogmoed zich een tijdlang bezighoudt om ze daarna weg te bergen voor een volgend geslacht.

Men spreekt dan wel van de groote beweging op het gebied van wijsbegeerte en zedekunde, maar 't is de beweging van den mallemolen, die altijd wederkeert tot het punt vanwaar hij is uitgegaan. Indien er vooruitgang is, zal deze hierin bestaan, dat de molen thans wat sneller draait. De Kerk heeft al die voorbijdraaijende dwalingen reeds achttien eeuwen aanschouwd, bestreden en overwonnen. Die beweert, dat deze eeuw haar is ontgroeid, legt hiermee de getuigenis af, dat hij geheel onbekend is met de dwalingen van vroegere eeuwen. Hij is gelijk aan den jongeling, die bij de raadgevingen zijns vaders het hoofd schudt en zegt: de oude man heeft geen ondervinding.

Wil ik den hooggeroemden vooruitgang dezer eeuw eenvoudig loochenen? op stoffelijk gebied? Neen, duizendmaal neen. Wij bewonderen de verbazende uitvindingen der latere tijden. Maar zijn deze uitvindingen de vrucht eener ongeloovige wetenschap?

Weet gij, M. H., wat het deel is van het moderne ongeloof in de verbazende ontdekkingen van den tegenwoordigen tijd? Zijn deel is een onuitstaanbare hoogmoed, waarmee het den stoffelijken vooruitgang aan zich zelven

toeschrijft en blind wordt voor zijne geestelijke armoe.

Wat baat het te beschikken over stoom en elektriciteit, over vernuftige werktuigen en verduizendvoudigde krachten, wanneer men de allereerste werktuigen des menschen: zijne zintuigen, zijn verstand, zijn vrijen wil niet eens weet te gebruiken tot veredeling van zijn geest en beschaving van zijn hart? Wanneer men toch in het allergewigtigste dwalen wil, is het verkieselijker te dwalen op een verouderden postwagen dan in vliegende vaart op een voorthollenden trein.

Het is niet de taak der Kerk ons de geheimen der stoffelijke natuur te prediken, maar bezield door den geest der waarheid, bemint zij al wat waar, goed en schoon is; zij moedigt ons aan in de stoffelijke natuur Gods almagt en wijsheid te bespieden, en ook op dezen weg geleidt zij ons, opdat wij de krachten van het stof beheerschen tot veredeling, beschaving en ontwikkeling van den geest.

Thans vraag ik uw oordeel, M. H. Is de Kerk in staat de wetenschap der negentiende eeuw te leiden? Zelfs de bitterste vijanden der Kerk zijn gedwongen, ondanks zich zelven, hierop een bevestigend antwoord te geven.

Hieruit vloeit onmiddellijk de waarheid mijner tweede stelling: dat de Katholiek in de beoefening der wetenschap beter slagen zal, naarmate hij zich meer laat geleiden door de Kerk. Om het gewigt dezer stelling zal ik aan haar het tweede deel mijner lezing wijden.

J. G. H. C. Essink.

(*Wordt vervolgd*).

Jos. Alb. Alberdingk Thijm, Portretten van Joost van den Vondel.

Eene laatste aflevering tot het werk van Mr. Jac. van Lennep.

Rijs nog eenmaal voor onze oogen,
Fiere, heerlijke Amstelstad,
Pronkjuweel der Dietsche landen,
Als slechts Hollands kroon bevat!
Rijs nog eenmaal, werp den sluier
Van het lang verleden neêr,
Geef uw kloeke burgerijen,
Geef uw dichter, Vondel, weêr! [1])

De dichter en hoogleeraar J. A. Alberdingk Thijm zal ons niet ten kwade duiden, dat wij deze regelen, aan een ander dichter ontleend, als inleiding kiezen voor eene bespreking van het kunstwerk, waarmede onder boven aangehaalden titel onze letterkunde verrijkt is. Deze dichterlijke oproeping en aanschouwing meent men bij het lezen der *Portretten* in werkelijkheid te zien overgaan. Op de eerste bladzijde worden wij al dadelijk het

---

1) *Vondel.* Een gedicht door H. J. A. M. Schaepman, Pr.

Amsterdam der zeventiende eeuw binnengeleid: de Heer [1]) Alberdingk Thijm weet er den weg, is er te huis als de beste poorter en blijkt een even degelijk als welwillend geleider te zijn. Weder zien wij de winkelhuizen rij aan rij met hun zware luifels en de kleine ruiten daarboven, waar het licht doorheen valt op de goederen en vloersteenen; met zekeren tred gaan wij langs straten en kaaien, nu en dan even staande gehouden, waar iets bijzonders onze aandacht verdient: de schilderachtige lijnen en lichtspelingen der afwisselende gevels, het eigenaardig voorkomen van een pleintje, een zinrijke gevelsteen; weldra zijn wij de burgwallen voorbij en staan voor de deftige woonhuizen, die gedeeltelijk voltooid, gedeeltelijk nog in aanbouw, de nieuwe grachtengordels beginnen te vormen. Geen nood dat deuren en luiken nijdig zullen gesloten blijven. Onze geleider weet ons overal toegang te verschaffen: bij den gegoeden winkelier, bij den aanzienlijken kunstschilder, bij den dichter „In de Trou", zelfs de huizingen der Heeren Burgemeesters staan ons open, en telkens hebben wij overvloedige gelegenheid de inrichting der verschillende woningen zonder onbescheidenheid op te nemen en een blik te werpen op de stoffeering der eenvoudige of rijk gemeubelde vertrekken. Hoogst nauwkeurige archeologische kennis vinden wij hier vereenigd met een geheel eigene voorstellingsgave: het is genoeg bekend, hoe de Heer Alberdingk Thijm iets met woorden aanschouwelijk weet te maken; die beschrijvingen zijn soms uitvoerig en moeten

1) De welwillende lezer wordt verzocht hier en elders, waar het van pas is, ss tt. bij te denken; ik veroorloof mij de ellemaat van onze titulatuur ten gerieve van schrijver, zetter en lezer wat in te korten.

scherp in het oog gehouden worden, doch zij loonen de moeite, want de schrijver verstaat bij uitnemendheid de kunst dat schijnbaar kleine maar alleen en uitsluitend kenmerkende der dingen te treffen, dat ze eensklaps, verrassend van waarheid en reliëf op den voorgrond brengt.

Doch men zou onrecht doen aan de *Portretten* door de voorname aantrekkelijkheid van het werk in plaatsbeschrijving te zoeken, hoe belangwekkend ook, vooral voor een rechtgeaard Amsterdammer, die, volgens Havard, zijne voorliefde voor de vaderstad niet pleegt te verbergen. Deze plaatsbeschrijving vormt slechts den achtergrond voor het volle leven der zeventiende eeuw. De uitmuntendsten onder de kloeke burgerijen van dien tijd: Vondel, zijn vrienden en tijdgenooten, bij voorkeur zij, die door beoefening der schoone kunsten mede hun vaderland en hun eeuw groot hebben gemaakt, worden ons op zulk eene wijze sprekend en handelend voorgesteld, dat wij ons werkelijk in hun midden verplaatst gevoelen en meenen een poos met hen mede te leven. De vrije, gedeeltelijk verdichtende behandeling, door den schrijver voor zijne stof gekozen, heeft, op zich zelve beschouwd, de gebreken van haar goede eigenschappen: er is gemakkelijk misbruik van te maken, zij heeft licht iets halfslachtigs, dat wantrouwend maakt en weinig bevredigt, maar de behandeling van den Heer Alberdingk Thijm acht ik in staat zelfs den steilste te verzoenen. Geen luchtige fantasie-schetsen, met bekende namen versierd, worden ons aangeboden, maar een omvangrijke arbeid, waarbij de nauwkeurige en geduldige nasporingen van den geleerde met de vaardige hand van den kunstenaar bewerkt zijn. De auteur heeft aan het leven, aan

de kunstwerken, aan het karakter zijner personen een even onvermoeide als vruchtbare studie gewijd: de spreek- en schrijftrant des tijds en ieders bijzondere stijl en manier zijn hem door langdurig verkeer gemeenzaam geworden, hun familiebetrekkingen zijn nagespoord verder dan het vierde en vijfde geslacht, en menige verwantschapsbenaming, die men bijna onopgemerkt zou voorbijgaan, brengt in de aanteekeningen een genealogische lijst mede, zwart genoeg van namen en schrappen, om den beste eerbied af te dwingen en een goedmoedig lezer, die zich bewust is, dat zijn eigene maagschap in de neef-linie hem niet zelden schemerachtig wil blijven, geheel en al van zijn stuk te brengen. Maar van den kunstenaar getuigt de sprekende karakterteekening in woord en daad, getuigt de groepeering, het zeker oog en den tact van Pauwels Foreestier waardig, getuigen de gevleugelde woorden, over en weder gesproken, die tintelen van vernuft, dan weder de diepste aandoeningen der ziel op aangrijpende wijze aan den lezer overbrengen, niet zelden ook met die schertsende „malice" gekruid zijn, welke de schrijver wel bij niemand zijner personen geborgd heeft. Den meester erkent men dikwerf het best aan wat verzwegen wordt: „Le secret d'ennuyer est le secret de tout dire" zegt een geestig Franschman: het omgekeerde van beide kenmerkt den stijl van den Heer Alberdingk Thijm, en wat fijnheid en adel van gevoel betreft, zijn er in dit werk plaatsen, wier lof veel beter uit het vochtig oog van den lezer straalt dan uit het nakrabbelen van een recensent.

Men heeft den schrijver een grief gemaakt [1]) van de

---

1) In de *Nederlandsche Kunstbode*, jaargang 1876. No 22.

„vinnige" wijze waarop de echtgenoote van Hooft, Leonora Hellemans, in de *Portretten* haar plicht meent te vervullen, als zij zich haast het verblijf van Pater Petrus Laurentii te Amsterdam bij den Schout aan te geven. Daartegenover staat, dat eene dame, uit een Katholieke familie geboren, die na haren overgang tot het Protestantisme, de tolerantie van haar tweeden man aan „libertijnsche" gewoonten toeschrijft [1]), moeilijk anders dan als intolerant kan voorgesteld worden. Wil echter iemand volhouden, dat een min of meer heimelijke poging om een gevaarlijk geachten Jezuïten-pater — verbeeld U: Maître ès arts, licencié en droits — des noods door den sterken arm onschadelijk te maken een zoo onedele daad is, dat zij ook aan iemand van welbewezen intolerantie niet zonder voldingend bewijs mag toegeschreven worden, dan zal „schrijver dezes" [2]) de laatste zijn daartegen verzet aan te teekenen en er slechts den wensch bijvoegen, dat deze meening onwankelbaar vast moge staan bij allen, die in onzen hoogst toleranten tijd het monopolie van vrijzinnigheid in beslag hebben genomen.

Met blijkbare voorliefde is Tesselschade, als Vondels Eusebia, door den schrijver der *Portretten* behandeld, en waarlijk een meesterhand heeft de zachte en sobere trekken aangebracht, die samenvloeien tot de beeltenis dezer uitmuntende vrouw, met de beste gaven der natuur zoo overvloedig bedeeld, uitstekend door geest en

---

1) Zie de verantwoording van den Heer A. Th. in het aangehaalde nummer der *Kunstbode*.

2) Ik heb deze uitdrukking altoos voor zulk een fraaie omschrijving van den eersten persoon gehouden, dat het mij waarlijk leed doet er dezen keer maar eenmaal gebruik van te kunnen maken.

kunst zonder eenige aanmatiging, roerend trouw aan de nagedachtenis van haar echtgenoot, vol toewijding aan haar dochtertje, bovenal beminnenswaardig en goed, al wordt niet verheeld, dat zij in een vroeger tijdperk op één punt meer dan zwak was geweest [1]). Doch bij de afwisselende verscheidenheid van personen en groepen vormen zij gezamenlijk toch één hoofdgroep, die ons levendig herinnert aan het Sint-Lucas-feest van het jaar 1653, toen de vereenigde kunstbroeders van „Penseel" en „Lauwrier" te zamen kwamen om den uitmuntendste onder hun midden met den lauwer van Apollo te kronen; want ook in dit kunstwerk, dat in zijn soort evenzeer een broederlijke vereeniging van beeldende kunst en poëzie mag genoemd worden, zien wij de beroemdste kunstgenooten der zeventiende eeuw met eerbiedige hulde

---

1) Een sterke afkeuring van een akkoord omtrent de hoogste en heiligste belangen van eigen kinderen blijkt ook niet in den smaak der *Nederlandsche Kunstbode* te vallen (t. a. p). Het zou mij echter niet voegen na te pleiten waar een „debater" als de Heer A. Thijm het debat gesloten heeft. Intusschen vraag ik vergunning hier aan te teekenen, dat de beschuldiging alsof „al wat niet Roomsch is in Vondels omgeving — „Huijgens, Hooft en van Baerle — steeds even *schamper*" door den Heer A. Thijm bejegend werd, ook voor mij een billijke en overwegende grief zou wezen, als zij niet door het werk zelf volkomen weerlegd werd en niet in de scherpste tegenstelling met de opdracht stond Wat echter in dat artikel het allermeest verbaast is, dat in het jaar onzes Heeren 1876, de *alter ego* van Pauwels Foreestier, die sedert het jaar 20 met zijn Buikslooter vriend toch meer dan één schepel *zout* verorberd heeft, dáár onder nadrukkelijke herhaling en in cursieve letters wordt uitgemonsterd — raad eens? — als een geheel *argeloos* man, die volkomen zonder *erg* het tegenovergestelde doet van wat hij meent te doen. Och kom? De Heer A. Th. heeft daarna van repliek afgezien. Zelfs de twist der hooge goden werd door een γέλως ἄσβεστος uitgemaakt Het is mij een genoegen hier bij te voegen, dat de nieuwe jaargang met beter waardeering begonnen is.

en als met den lauwerkrans in de hand rondom de indrukwekkende gestalte van den dichter Joost van den Vondel geschaard.

's Lands oudste en grootste poëet is onder alle opzichten de hoofdpersoon, en de *Portretten* dragen zijn naam met recht en met eer, niet alleen omdat de schrijver in geschilderde afbeeldingen van den dichter aanleiding vond eenige zijner levensomstandigheden daarbij in tafereel te brengen en in de omlijsting van hun tijd te plaatsen, maar ook omdat ieder tafereel eenige sprekende trekken in Vondels karakter weergeeft, die zich vereenigen tot een indrukwekkend karakterbeeld. En wie dit karakterbeeld met aandacht beschouwt en in zich opneemt zal ongetwijfeld in zijne overtuiging bevestigd worden, dat dezelfde hand, die ons de *Portretten* schonk, ook het juiste woord voor het opschrift van Vondels standbeeld te beitelen gaf: Om den adel van zijn karakter. Inderdaad adel van karakter is het kenmerkende in Vondels persoonlijkheid. Bij hem vinden wij die harmonische samenwerking der hoogste gaven van geest en gemoed, die overeenkomst tusschen poëzie en leven, die vereeniging van groote, edele gedachten en groote, edele daden, die een hoog en adellijk karakter teekenen, een genie in den volsten zin van het woord. Vondels poëzie zoowel als zijn leven toonen ons eene vereeniging van schijnbaar tegenovergestelde eigenaardigheden, die elkander ter volkomenheid vooronderstellen, maar alleen in de hoogst bevoorrechten onder de menschen, en dan nog zelden in die mate als bij Vondel, harmonisch verbonden zijn: de zelfbewuste reuzenkracht van het genie en de hoogste, bijna kinderlijke eenvoud. In zijne poëzie

is grootheid van opvatting en onbedwongen vlucht des geestes gepaard aan een natuurlijken zin voor bepaaldheid en soberheid van uitdrukking, welke aan den rijkdom van zijn kunstschoon die frischheid en lossen zwier meedeelt, waardoor de levende, schoone natuur altoos nieuw blijft en nimmer verzadigt; het wegsleepend gevoel, dat met zijne verzen uitstroomt, verliest door diepte en omvang niets aan beweeglijke teederheid, zoodat de zachte aanroering van den Latijnschen maestro hem evenmin vreemd is als de meestergreep van den ouden Griekschen zanger, terwijl hij door onvervalschte natuurlijkheid aan beiden verwant blijkt. Zoo ook in zijn leven: van den eenen kant alles opofferende geestdrift om eene rechtvaardige zaak, al is zij de zwakste, een weldoordachte overtuiging, al is zij die der minderheid, te omhelzen en met mannenmoed tegen allen te verdedigen zonder gevaar te achten of boete te ontzien, en van den anderen kant volkomen onthouding van alles wat naar „poseeren" zweemt, van alle zelfbehagelijke tentoonstelling: dichter met zijn geheele ziel, heeft Vondel zijne vreugd en zijne smart in zangen uitgestort, maar er nooit eene vertooning van gemaakt voor de oogen der schare, en menige smart is hem te diep en te heilig geweest om haar aan een ieders aanraking bloot te stellen. Zijn geduchte strijdverzen getuigen, wat er om kon gaan in die groote ziel, als de diepte des gemoeds hem „naar de keel welde", en toch welk een eerbied voor hooger macht, welk eene berusting in de beschikkingen van Gods Voorzienigheid, ook waar ze hem het smartelijkste treffen: er is hooge zelfbeheersching in dat leven in van plaats zoogenaamd geniale uitspatting. Zoo treedt ons

Vondels karakterbeeld uit de *Portretten* te gemoet, en met aandoening en bewondering zien wij den grooten dichter het eerbiedwaardig hoofd ontblooten „het zij bij „den aanblik der Schoonheid, het zij op de stem der „Waarheid, het zij bij de huldiging des Gezachs".

Eene keus tusschen de verschillende tafereelen is in zooverre moeilijk, dat voorkeur hier licht eene onrechtvaardigheid zou wezen: wie aanvankelijk het meest getroffen werd door het tafereel: „In 't huys van Marrijtgen Willems" zal voortlezende: „De dood eener vriendin", „Dichter en model", „De beêvaart naar Agrippine" er nevens stellen en aarzelen in zijne voorkeur. Doch het is ook niet noodig eene keus te doen, want een werk als de *Portretten* moet in zijn geheel gelezen worden: door degelijkheid van inhoud en geestrijkheid van vorm neemt het een eervolle plaats in onder de beste voortbrengselen onzer hedendaagsche letteren, en het is met die warmte, met die geestdrift der bewondering geschreven, welke de lezing voor ieder weldadig en verheffend maken. Dit laatste is niet gering te achten: ook de letterkunde is niet geheel vrij gebleven van een gebrek des tijds, dat gebrek aan piëteit, aan eerbiedige bewondering van wat boven ons staat mag genoemd worden. Wij weten het in onzen verlichten tijd altemaal zoo terdege goed, onze eeuw staat zoo verbazend hoog boven alle vorige eeuwen uit, zoo weinig van wat vroeger eerbiedwaardig en gezaghebbend scheen is onaangetast gebleven, dat verheffende bewondering bijna verouderd en ten achteren schijnt bij vroegrijpe afbrekingslust en betweterij. Aan de natuur is sedert jaar en dag met klem van redenen onder het oog gebracht, dat krachtens haar

eigen recht, alle menschen (tot nader orde alle personen van het mannelijk geslacht) gelijk moeten zijn; de onnoozele gaat, tegen beter weten in, altoos voort hare gaven op de meest ongelijke wijze te verdeelen [1]); wat blijft er anders over dan op het gebied des geestes zooveel mogelijk te waterpassen. Vertoont ook de letterkunde geene sporen van die voorliefde voor afbreken en effen maken? Zou de zelfgenoegzaamheid, waarmede soms over onze grootste dichters de staf wordt gebroken, wel de rechte manier wezen? Een dichter als Vondel, koning bij de gratie van God, kan natuurlijk niet door zijne *Pairs* beoordeeld worden; niemand zal een zoo hoogen eisch willen stellen; maar juist daarom is het, dunkt mij, de eerste en voornaamste plicht van ieder, die zich tegenover het genie geplaatst ziet, hulde te doen en mede „het hoofd te ontblooten bij den aanblik der „schoonheid". Doch wanneer bij voorkeur het onvolkomene, dat ieder menschenwerk aankleeft, in het licht wordt gesteld, dan is de letterkunde geen middel tot ontwikkeling van schoonheidszin, maar bevordert slechts die gemakkelijke vitzucht, welke uit haren aard spoedig en welig tiert: eene kinderhand is reeds in staat de schoonste bloem te ontbladeren:

„Blühende Blum' im Feld, ach, näher als zärtlichen Händen
Ist sie dem Fusze — sie läszt sich bequemer zertreten als pflücken."

---

1) Moeder Natuur kan ook in andere dingen wonderlijk eigenzinnig en onwillig zijn: zoo is het een uitgemaakte zaak, foi de.. système, dat zij bij uitstek de kunst verstaat dieren tot menschen te ontwikkelen; maar zoudt ge nu meenen, dat zij in vier- vijfduizend jaar die eenvoudige

Daarom is het dubbel welkom in dit kunstwerk dien gevoelvollen toon van eerbied en bewondering te vernemen, die geestdrift opwekt en eerbied meedeelt, zooveel te meer omdat daar een schrijver aan het woord is, die zelf dichter, leerling en zoon van Vondel, te gelijker tijd de bewijzen geeft, dat hij zonder over den vlammenwagen des meesters te beschikken, toch veel meer dan den mantel alleen ten deel heeft ontvangen. Geen beter bewijs daarvoor dan de lierzang, welken de dichter Alberdingk Thym aan Vondel in de plaats van een eigen dichtstuk, dat verloren is gegaan [1]), te Keulen laat voordragen. Iemand, die wat ergdenkend is, kan op de gedachte zijn gekomen, dat de schrijver een loopje heeft willen nemen met zijn lezer, dat het certificaat van oorsprong niet bij toeval in het bijvoegsel is verdwaald geraakt, dat de auteur zich reeds vooruit vroolijk heeft gemaakt over de verwondering, de weifeling van zijn lezer; maar dit alles is van weinig belang, want inderdaad meenen wij den vollen zangtoon van den meester zelf te hooren ruischen; dat is zijn taal en zijn verbouw niet alleen, maar zijn geestrijke opvatting en betooverende dictie, zijn ongedwongen, altoos treffende greep, zijn kunst zonder sieraad schoon te zijn, in één woord wegsleepende poëzie, door zijn geest bezield. Slechts ééne bedenking weerhoudt mij het schoone gedicht in zijn geheel hier over te schrijven: het past zoo goed in de

---

kunstbewerking één enkele maal heeft willen verrichten? Volstrekt niet. Maar wij laten ons niet langer misleiden; de goede oude mag neen schudden zooveel en zoolang zij wil, wij weten wat wij weten; zij *moet* het kunnen. Wie dit niet aanneemt heeft van de wetenschappen der *ervaring* geen begrip.

1) Zie van Lennep, deel X, blz. 571.

„Beêvaart naar Agrippine", dat ik het niet durf scheiden van zijn natuurlijke inleiding, die vooral de laatste strophen eerst naar volle waarde doet uitkomen.

Doch behalve de letterkundige waarde hebben *de Portretten van Joost van den Vondel* voor ons, Katholieken, een geheel bijzondere aantrekkelijkheid en dubbel belang. De opdracht aan de nagedachtenis van E. J. Potgieter bepaalt zelve den aard van het werk aldus: „Het is eene proeve om aan te vullen, wat hij-zelf „(Potgieter), wat Bakhuizen en van Lennep hebben open-„gelaten; het is een brokstuk uit het Hollandsch-Catho-„lijke, en de stof behoort zeker tot het beste wat daar-„van kan gegeven worden". De schrijver laat hierop volgen: „Ik vlei mij geenszins dat de behandeling haar „waard is"; doch er is aan den dichter der *Portretten* van verschillende zijden zooveel warme hulde in poëzie gebracht, dat klaarblijkelijk velen van een andere meening zijn, bij wie ik mij van harte aansluit. Intusschen wordt, dunkt mij, bepaaldelijk van het tijdschrift „*De Katholiek*" nog een woord van waardeering en dank geëischt aan de *Portretten*, als „eene laatste aflevering „tot het werk van Mr. Jac. van Lennep".

De prachtuitgave van Vondels werken door Mr. J. van Lennep werd in dit tijdschrift „met al het meegevoel „der erkentelijkheit toegejuicht" en verwelkomd met het bijschrift:

„Van nu af klept de dankb're faam
Van Lenneps met van Vondels naam" [1]).

---

1) *De Katholiek* 1851, deel XIX, blz. 109.

Bij het vervolg echter der uitgave bleek de bezorgdheid dat zij, hoe voortreffelijk ook onder andere opzichten, in de waardeering van Vondels Katholicisme te wenschen zou overlaten, niet ijdel te zijn geweest. Mr. J. van Lennep, zelf te edel om aan een Vondel onedele en baatzuchtige bedoelingen toe te dichten en beter dan iemand in staat te weten, dat de dichter met alle krachten zijner groote ziel het Katholicisme omhelsd had, was toch te kort geschoten in het doorgronden en schatten der beweegredenen, die tot zulk een beslissenden stap gedrongen hadden, en de meesten onzer lezers zullen zich nog herinneren, hoe daarop in deze bladen aan „Vondel's overgang tot de Katholieke Kerk [1])" eene studie gewijd werd, die de voorstelling van Mr. van Lennep aan den toets eener nauwkeurige maar heusche kritiek onderwierp en daartegenover Vondels geloofsverandering in het volle licht plaatste zoowel van het karakter en het kunstgenie des dichters als van de harmonieën der Katholieke waarheid; beider natuurlijke verwantschap, en wederzijdsche aantrekkingskracht werden daar aangetoond; de langzame toenadering werd zooveel mogelijk schrede voor schrede in het leven en in de werken des dichters gevolgd, totdat ons Vondel werd voorgesteld aan den voet van het H. Sakrament des Altaars, waar „de wonderster des geloofs" voor zijn zoekend oog was blijven stilstaan, waar zijne ziel met volle teugen in zich opnam wat hij weldra als een stroom van poëzie in zijne „*Altaer-Geheimenissen*" zou uitstorten. Doch ofschoon

---

1) *De Katholiek* 1867, deel LI, blz. 352.

deze studie afzonderlijk werd uitgegeven [1]) en ofschoon van Lennep, ridderlijk genoeg om den arbeid van een tegenstander te waardeeren, in het twaalfde deel zijner uitgave dit werkje zonder „*aai*" of „*kneep*" ter lezing aanbeveelt aan allen, die belang stellen in de behandelde stoffe [2]) — de prachtuitgave van Vondels werken „in verband gebracht met zijn leven" was voltooid en toch niet geheel volledig: in dat zorgvuldig bewerkte en schoone karakterbeeld van Neerlands hoofddichter was en bleef eene leemte, een gedeelte, waar de scherpe trekken uiteenvloeien, en eerder half weggewischt dan in het licht gesteld zijn, en daarom kan het niet anders dan toegejuicht worden, dat de Heer Alberdingk Thijm, om in die leemte te voorzien, een laatste aflevering aan het werk van Mr. Jacob van Lennep heeft toegevoegd, die door smaakvol uiterlijk en meer nog door degelijken inhoud den veelomvattenden arbeid van zijn voorganger waardig is en op den besten dank van allen, inzonderheid

1) *Vondel's overgang tot de Katholieke Kerk*, door G. F. Drabbe, R. K. Pr. en Leeraar aan het Seminarie Hageveld. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1867.

2) Ziehier van Lenneps eigen woorden, ten bewijs dat bovenstaande bewering niet overdreven is; de geheele toon kenmerkt den man van fijne beschaving en humaniteit: „Ik heb dat werkje, ofschoon ook tegen „mij gericht, met uitstekend genoegen gelezen. Het is helaas! ten onzent „een zeldzaamheid, een kritikus aan te treffen, bij wien het blijkbaar „om een beginsel te doen is, en die, terwijl hij het zijne met warme „overtuiging en grondige kennis van het onderwerp in cierlijken en leven„digen stijl verdedigt, dit zonder scherpheid in de meest heusche be„woordingen weet te doen, en ik meen daarom inderdaad het betoog „van den Heer Drabbe ter lezing te moeten aanbevelen, niet alleen aan „hen, die belang stellen in de stoffe, die hij behandelt, maar ook aan „al wie zich oefenen wil in het vak der kritiek." Deel XII, blz. 197. De verdere repliek van den Heer van Lennep moge de belangstellende lezer zelf vergelijken met de dupliek in *De Katholiek* 1868, deel LIII, blz. 20.

van ons, Katholieken, en van dit tijdschrift recht heeft. Wij houden ons overtuigd, dat alle bezitters van de groote uitgave hun exemplaar met deze laatste aflevering zullen vervolledigen; voor velen zal zij nieuwe gezichtspunten openen; aan allen biedt zij de gelegenheid aan een blik in het zieleleven der Katholieken te slaan, en zich daaromtrent een met de werkelijkheid meer overeenkomstig begrip te vormen dan tot nog toe aan velen onzer landgenooten gelukt is. Maar dan moet dit werk gelezen worden zonder die animositeit tegen het „Hollandsch-Catholijke", welke aan verscheidene andersdenkende landskinderen, vreezen wij, altoos nog in meerdere of mindere mate eigen blijft: onverschillig of men den titel: „issus de Calvin" op den voorgrond stelt of niet, al zijn andere eigenaardigheden, aan dien titel verbonden, verbleekt of weggewischt, toch is het dikwerf al te duidelijk dat het eigenaardig „Hollandsch-Catholijke" door velen meer geduld dan gewaardeerd wordt; tot betere waardeering zal het werk van den Heer Alberdingk Thijm ongetwijfeld bijdragen. Evenmin echter moet het Katholieke van de *Portretten* voornamelijk daarin gezocht worden, dat volgens het „Bollandistiesch slotverhaal" „de „Legende van Joost van den Vondel (d. i. dat gene wat „over Vondel *te lezen* is, wat gelezen verdient te worden) „zeer gevoegelijk als eene echte hagiographie in drie hoofd„stukken kan worden verdeeld: zijn LOTGEVAL, zijne... „MIRAKELEN (de wonderen zijner poëzie), en.... zijne „RELIEKVERHEFFING (de opgraving en plechtige bijzetting van zijn gebeente)" [1]). De Heer Alberdingk Thijm weet

1) In de recensie van den *Spectator*, die overigens aan de letterkundige waarde van het werk ten volle recht laat wedervaren, is deze plaats ten

te goed wat al tot eene heiligverklaring naar Roomsche zede vereischt wordt, om aan wien ook den nimbus zonder vorm van proces toe te kennen; de Mennist Govert Flinck zou een paar groote oogen opzetten; doch het gemaakte voorbehoud laat hieromtrent geen twijfel over; ten overvloede staat bij Vondels *mirakelen* uitdrukkelijk aangeteekend dat wij hier aan de „speciosa miracula" van Horatius en niet aan die van het kerkelijk spraakgebruik te denken hebben. Niemand heeft zich dus „ongedurig" te maken in de gedachte, dat Neerlands Katholieken in hun eerbied en bewondering voor het genie en het karakter van Neerlands grootsten dichter zoover gaan, dat zij in staat zouden wezen zijn standbeeld ongemerkt naar hunne kerken over te brengen: iets anders is de kroon van het hoogste genie, al is zij dikwerf een doornenkrans, iets anders de lijdenskroon, die de goddelijke Meester zelf om het schuldeloos hoofd heeft gedragen, en Hem vrijwillig is nagedragen door die dwazen der liefde, wier heldhaftige deugd van deze aarde geen ander loon gevraagd heeft dan de doornen en het kruis van hun Zaligmaker. Maar het „Hollandsch-Catholijke" van dit werk ligt in de feiten zelven, voorgesteld en gehandhaafd door een, die er groot op gaat in merg en bloed even rechtmatig en van ouds Nederlander als overtuigd Katholiek te zijn, die een jarenlangen arbeid op allerlei gebied ten bewijze aan kan voeren, dat zijn gemoed warm klopt zoowel voor den bloei en den roem des vaderlands als voor het goede recht en de eer der

---

kenmerk van den geest der bewerking gekozen en met zulke ongewoon groote letters afgedrukt, dat men onwillekeurig den indruk ontvangt eener waarschuwing vóór den lusthof: Hier liggen voetangels en klemmen.

Kerk. De geestesrichting van den Heer Alberdingk Thijm is, dunkt mij, uitgedrukt in hetgeen Dante op zijn eigene, onnavolgbare wijze van zich zelven zegt:

> Lo Ben, che fa contento questa corte
> Alfa ed Omega è di quanta scrittura
> Mi legge amore o lievemente o forte [1]).

Onbekrompen genoeg om het schoone en edele op ieder gebied en in elken vorm te waardeeren en lief te hebben, weet hij vanwaar de verschillend gebroken stralen uitgaan en waar zij samenloopen en houdt daarheen oog en hart gericht. Dat het werk als „ultramontaansch" zou gedoodverfd worden was te verwachten, doch dit woord zal welhaast algemeen als *epitheton ornans* moeten beschouwd worden: zooveel is ten minste door het spraakgebruik van de laatste jaren uitgemaakt, dat wie in het vervolg deze aanduiding voor zijn arbeid kan machtig worden, in uitstekend gezelschap is ingeleid, waarmede hij in geene omstandigheid des levens verlegen behoeft te zijn. Doch wat bij dit befaamde woord ook gedacht of niet gedacht worde, niemand zal zijn eerbied kunnen onthouden aan den man van beginselen, die zijne vaan zoo hoog en zoo fier weet op te houden. De aangeboren

---

1) *Il Paradiso.* XXVI, 6.

> Het Goede, dat dit hemelhof bevredigt,
> Is Alpha en Oméga aller schriften,
> Die luid of zacht mij liefde deden lezen.

Vergelijk hetzelfde beeld, maar niet met de alomvattende beteekenis, die de geniale Florentijn er in legt, bij Shakespeare:

> If that thy princely son
> Can in this book of beauty read: I love.
> (King John.)

strijdlust, de liefhebberij voor „gescheurde kleeren" van dezen „vir bellator", met veelsoortige wapenen vertrouwd, kunnen het vriend en vijand lastig genoeg maken, hebben allicht sommigen afgestooten, maar men moet verblind zijn door vooroordeel om geen hulde te doen aan het veelzijdig talent en aan het karakter van dien strijder, volkomen in staat zelfstandigheid in iets anders te toonen dan in het verwerpen van alle gezag en hoogere openbaring. Zelfs al verkiest iemand de „ultramontaansche beginselen" gemakshalve voor de korte samenvatting van alles wat verkeerd is te houden, hij zal bevinden dat die beginselen bij dezen ultramontaan noch aan de scherpte des vernufts noch aan den rijkdom des gemoeds schade hebben gedaan. Het besproken kunstwerk is daarvan een bewijs te meer. Inderdaad ik geloof, dat de auteur in geen zijner werken zooveel van zijn geest en gemoed, zooveel eigenaardig schoons heeft neergelegd als in dit, en wie den Heer Alberdingk Thijm uit de *Portretten* als schrijver en dichter, als handhaver van het „Hollandsch-Catholijke" in vroegere eeuwen en in de onze heeft leeren hoogachten, zal denzelfden geest gemakkelijk in zijn andere werken, zelfs in Pauwels Foreestier, herkennen.

Ik mag mij niet verstouten iets te voegen bij de studie, onder den titel „Kunst en Karakter" eenigen tijd geleden aan den veelzijdigen arbeid van den Heer Alberdingk Thijm gewijd [1]); doch de vruchtbare auteur der *Portretten* heeft er zelf een nieuw werk aan toegevoegd; en het kenmerkende is in bovengenoemde studie

---

1) *Onze Wachter* 1876. Kunst en Karakter. E. L. C.

zoo juist en scherp aangegeven dat eene beoordeeling ook van dit nieuwe boek niet beter, dunkt mij, kan samengevat worden dan door te zeggen, dat het evenzeer een uitstekend werk van „Kunst" als een manlijke daad van „Karakter" is.

H. A. v. C.

Het Kathedraal Kapittel bij het openvallen van den Bisschoppelijken Zetel.

Bij het openvallen van den Bisschoppelijken Zetel heeft het Kapittel voornamelijk twee pligten te vervullen.

I. Het benoemen van een Vikaris-Kapitulaar. Hierover is het volgende bepaald in de

Literae Apostolicae pro institutione Capitulorum Cathedralium in regno Neerlandiae, 23 Julii 1858 [1]).

Quoties contigerit, ut aliqua ex Metropolitana aut Episcopalibus Neerlandiae Ecclesiis Pastore suo viduetur, et nemo sit cui ejusdem administratio a Sancta hac Sede fuerit demandata, pertinebit ad Capitulum in illa institutum, ut Dioeceseos procurationi prospiciat per deputationem Vicarii Capitularis, atque ad eum modum, qui communi Canonum jure et ex Tridentini Concilii decreto praescriptus est. Quod si Capitulum officio suo rite atque in praefinito tempore [2]) functum non sit, servandae

1) Het *geheele* stuk is, in Hollandsche vertaling, gepubliceerd in het *Handboekje voor de zaken der Roomsch Katholieke Eeredienst*, veertiende jaargang, 1860, blz. 6—8.

2) Sess. XXIV (*de Reform.*), cap. 16: „infra octo dies post mortem Episcopi".

pariter erunt communis Ecclesiae juris Tridentinique Concilii regulae, ad quarum tramites cura eadem et Vicarii deputatio ad Metropolitanum Antistitem vel ad antiquiorem alium Episcopum, pro casuum varietate, spectabit.

d. i.

Apostoliesch Schrijven ter instelling van de Kathedrale Kapittels in het koningrijk der Nederlanden.

Zoo dikwijls het gebeurt, dat de Metropolitaan Kerk of eene der Bisschoppelijke Kerken van Nederland haren Herder mogt verliezen, en er niemand is aan wien het bestuur daarvan door dezen Apostolischen Stoel is opgedragen, zal op het in die Kerk ingestelde Kapittel de verpligting rusten om in het beheer van het Bisdom te voorzien door het aanstellen van een Vikaris-Kapitulaar, en dit wel volgens de wijze, die door het algemeene kanonieke regt en het decreet van het Concilie van Trente is voorgeschreven.

Mogt het Kapittel aan zijn pligt niet behoorlijk en op den bepaalden tijd [1]) voldaan hebben, dan zullen evenzoo de regels van het algemeene Kerkelijk regt en van het Concilie van Trente moeten onderhouden worden, volgens welke diezelfde zorg en de aanstelling van een Vikaris aan den Metropolitaan of aan den oudste der andere Bisschoppen, naar gelang van het verschil der gevallen, wordt opgedragen.

II. Het aanbevelen voor het Episcopaat.

Het Kapittel kiest of benoemt den nieuwen Bisschop niet, maar heeft slechts de bevoegdheid om drie personen voor het Episcopaat aan te bevelen. Wat hierbij in acht te nemen is en wat verder gebeuren moet, blijkt uit de

---

1) Binnen de acht dagen na het overlijden van den Bisschop.

Instructio Sacrae Congregationis de propaganda Fide pro regno Neerlandiae circa commendandos ad Episcopatum, 17 Julii 1858.

Cum Episcopus est constituendus, capitulariter Dignitarius et Canonici illius Ecclesiae conveniant [1]); precibus de more praemissis ac praestito juramento de secreto servando, tribus vicibus suffragia ferantur circa personas Apostolicae Sedi veluti digniores commendandas. Quod si in aliqua ex tribus vicibus in favorem nullius adsint suffragia tot numero, quae excedant majorem partem vocum, actus nullius roboris existat atque iterum suffragia ferantur. Actus Capitularis, rite descriptus atque obsignatus, transmittendus erit ad Archiepiscopum vel ad Suffraganeum antiquiorem, vacante Sede Archiepiscopali vel si de commendandis ad ipsum Archiepiscopatum agatur; ut coetus Episcopalis consiliis collatis circa tria nomina, alphabetico ordine descripta, quae in singulis votationibus majorem suffragiorum partem obtinuerint, ad Sacram Congregationem referat, suamque sententiam tradat, transmisso etiam ipso Capitulari actu. Demum, cum contingere aliquando possit, ut unus alterve ex Canonicis legitime impediatur quominus ad Capitulum, in quo hujusmodi fieri debeat commendatio, accedere valeat, censuit Sacra Congregatio admittendos tunc esse eorumdem Procuratores, ad effectum tantum tradendi schedam cum nomine et praenomine eligendi Caeterum adnotandum ac declarandum duxit S. Congregatio, his omnibus contineri tantummodo commendationem, adeo ut, quando opportunum aut necessarium visum fuerit, suo Apostolica Sedes utetur jure, alterum quoque praeter commendatos eligendi.

d. i.

Instructio van de H. Congregatie ter voortplanting des Geloofs omtrent de aanbeveling tot het Episcopaat.

Als een Bisschop moet benoemd worden, moeten de Dig-

1) Intra mensem a die mortis Episcopi.

nitaris [de Proost] en de Kanunniken dier Kerk ter officiële vergadering bijeenkomen [1]) en, na de gebruikelijke gebeden verrigt en den eed van geheimhouding [2]) afgelegd te hebben, driemaal stemmen over de personen, die als de waardigste aan den H. Stoel verdienen aanbevolen te worden. Mogten bij een of ander van de drie keeren op niemand zooveel stemmen worden uitgebragt, dat ze de meerderheid te boven gaan, dan moet die stemming van geenerlei waarde geacht en tot een nieuwe stemming worden overgegaan.

De Kapitulare akte moet, behoorlijk geschreven en verzegeld, naar den Aartsbisschop of naar den oudsten Suffragaan, als de Aartsbisschoppelijke Zetel openstaat of als het de aanbeveling tot Aartsbisschop geldt, worden opgezonden, opdat de vergadering der Bisschoppen met gemeen overleg omtrent de drie in alphabetische orde opgeschreven namen, die bij elke der drie stemmingen de meerderheid der stemmen verkregen hebben, aan de H. Congregatie verslag geve en haar gevoelen uitbrenge, waarbij ook de authentieke Kapitulare akte moet overgezonden worden.

Eindelijk, daar het soms kan gebeuren, dat een of ander der Kanunniken wettig verhinderd wordt om het Kapittel, waarin deze aanbeveling geschieden moet, te kunnen bijwonen, heeft de H. Congregatie goedgevonden, dat dan de gevolmagtigden dier Kanunniken kunnen toegelaten worden, maar slechts om het stembiljet, met den naam en den voornaam des gekozenen, in te leveren.

Voor het overige heeft de H. Congregatie gemeend te moeten opmerken en verklaren, dat in dit alles slechts eene aanbeveling vervat is, zoodat de H. Stoel, als Hem dit wenschelijk of noodig voorkomt, van zijn regt zal gebruik maken om ook iemand te kiezen buiten degenen die aanbevolen zijn.

---

1) Binnen de maand na het overlijden van den Bisschop.

2) Uit deze bepaling kan men opmaken, wat te denken is van eenige onkatholieke dagbladen, die den eerst-gekozene met naam wisten te noemen, en de namen der twee andere gekozenen, zoo zij zeiden, „uit bescheidenheid" (?) verzwegen.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KERKELIJKE STATIËN OP FLORES [1]).

In 't jaar 1874 bezocht de Weleerw. Heynen 't Rijk van Larentoeka, op 't Oostelijk gedeelte van 't eiland Flores, hetwelk, zooals men weet, tot Nederlandsch-Indië behoort.

Larentoeka, is een klein, aan ons gouvernement schatpligtig staatje, „waarover een *radja* heerscht, gelijk er honderden zijn, die eene tent op palen, met planken beschoten en *alang-alang* [rietachtig gras] gedekt, bij een onaanzienlijk dorp van bamboeshutten gelegen, zijn paleis noemt, en wiens scepter of liever wiens compagniestok zich uitstrekt over dergelijke dorpen in de nabijheid en over tal van andere, doch van geen beter allooi, in het binnenland en op de omringende eilanden." [2]) Toch verdient 't staatje van dezen *radja* ten

---

1) *Door* F. C. Heynen, pr. 's Hertogenbosch--Amsterdam. Henri Bogaerts, 1876. Dit werkje is versierd met welgeslaagde platen. De verschillende hoofdstukken dezer brochure verschenen eerst in het geïllustreerde maandschrift *De Katholieke Missiën*, 1876, dat sedert 1874 bij denzelfden uitgever uitkomt. We nemen deze gelegenheid te baat om dit leerzame en aangenaam lezende tijdschrift aan te bevelen. Het verlevendigt en versterkt het geloof, het wekt op tot een werkdadige belangstelling in 't lot der ongeloovigen en andere niet-Katholieken. De illustratiën zijn in den regel vrij goed en allen beter dan het leelijke titelvignet zou doen verwachten.

2) *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied.* 8e Jaargang, VI, blz. 1.

volle de uitvoerige bespreking, die de Weleerw. reiziger in de *Studiën* [1]) en in de hierboven aangekondigde beschrijving er aan gaf; en als zijne geographische en ethnographische schetsen en zijne beschrijvingen van den godsdienstigen toestand der Katholieken op Flores ook den lezer in zijne belangstelling doen deelen, dan is dit geen wonder: deze opstellen zijn goed geschreven en vermelden daarenboven vele zeer wetenswaardige bijzonderheden omtrent dit weinig bekende gedeelte onzer schoone koloniën; maar wat den Katholieken lezer het meest boeit, is hetgeen zij verhalen over de meer dan veertienduizend *inlandsche* Katholieken van 't Rijk Larentoeka en zijne onderhoorigheden.

Een der aantrekkelijkste manifestatiën van 't Katholieke geloof in dat verafgelegen gewest is de zoogenaamde *Alleluja*-processie, die op den avond van den eersten Paaschdag in Larentoeka rondtrekt. Vergezellen we den Weleerw. reiziger bij dezen inderdaad poëtischen omgang. Hij verhaalt:

„Tegen den avond begaven we ons andermaal naar Larentoeka's hoofdkerk. Alles was gereed; tallooze waskaarsen verspreidden weer haar vriendelijk licht, aan de klokken werden door de geoefende hand der vroolijke luiders blijde tonen ontlokt, snaphaanschoten lieten zich hooren, de *radja* [ook hij is Katholiek] met zijn gevolg verscheen en weldra toog bij helderen manenschijn de processie ter kerke uit.

Het middelpunt van dezen optocht was het Moeder-Godsbeeld der *Capella Maria*."

Deze *Capella* is de vorstelijke kapel der H. Maagd; spoedig nadat, in de laatste helft der zeventiende eeuw, de Portugesche Bisschop Don Henrique met zijne *padri* den *radja* en zijn huis en velen zijner onderdanen tot het H. Geloof bekeerd hadden, werd zij nabij de negorij of het dorp Posto, en niet verre van des *radja's* woning gesticht; want de vorst en zijne Christen onderdanen stelden zich op bijzondere wijze onder de bescherming der H. Maagd; zij was de *Donna Radja*

---

1) 8e Jaargang, VI, *Het rijk Larentoeka op het eiland Flores*, en VIII, *Het Christendom op het eiland Flores.*

van Larentoeka, Larentoeka s koningin, wier eerste onderdaan de *radja* zich beleed te zijn, en in wier handen hij bij hooge kerkelijke feesten het zinnebeeld zijner waardigheid: den vorstelijken staf liet rusten; dan toch droeg het Maria-beeld een kleinen staf met gouden knop van denzelfden vorm als de *radja* gewoonlijk ten teeken van zijn gezag voerde; en hij zelf vergenoegde zich met een eenvoudigen donkerkleurigen staf zonder gouden versierselen.

De *Capella Maria* werd door de Portugesche missionarissen tot den zetel gemaakt van een broederschap der H. Maagd, welks bestuurders niet slechts voor de uitwendige orde en den luister der eeredienst in Larentoeka zorg droegen, maar ook bij langdurige afwezigheid der missionarissen het Christendom in stand konden houden. Dan onderrigtte een der leden van 't bestuur de kinderen in den katechismus, hij diende het H. Doopsel toe, oefende de volwassenen in den zang en leidde de kerkelijke bijeenkomsten op zon- en feestdagen. Dat het Christendom tot nu toe in Larentoeka behouden bleef, ma voor een goed deel aan dit broederschap worden toegeschreven; want zeker is het, dat de Portugesche *padri* niet zelden afwezig waren om op andere plaatsen gemeenten te stichten of te bezoeken; en toen het Portugesche gouvernement zijne bezittingen in onzen archipel al meer en meer verwaarloosde, kwam er steeds zeldzamer een priester op Flores; ja, eindelijk moesten de Christenen er bijna tien jaren lang alle geestelijke hulp ontberen. Eerst, nadat het eiland, in 1860, van de Portugesche opperheerschappij onder het Nederlandsche gezag was overgegaan, werd weder voor het eerst, en wel door Nederlandsche priesters, geregeld in de geestelijke behoeften der Christenen voorzien.

Het is dus zeer verklaarbaar, hoe ook thans nog de *Capella Maria* en haar broederschap in hooge eer worden gehouden, en dat het Moeder-Godsbeeld der kapel het middelpunt der plegtige *Alleluja*-processie is.

De Weleerw. Heynen gaat voort: „Vier der aanzienlijkste Christenen, in hunne breede witte staatsiemantels gehuld, droegen het beeld; vier anderen in gelijken dos droegen den troon-

hemel. De zilveren processiekruisen, de lantaarn van hetzelfde edel metaal, de wierookvaten en het scheepje [alle nog kostbare geschenken der Portugezen] ontbraken niet, maar schitterden te midden van tallooze vanen en wimpels; een aanzienlijke menigte van fakkels en kaarsen verdreven overal de duisternis en vervolgden haar tot in de laatste schuilhoeken. Ernstig en kalm schreed men voorwaarts, en vormde men voor en achter het beeld de schilderachtigste groepen. De menigte bad godvruchtig den rozenkrans en de zangers zongen gedurende de geheele processie niets anders dan het *Regina Coeli*. Na elk vers werd telkens *alleluja* aangeheven en driemaal krachtig herhaald. Zelden heb ik langeren tijd achtereen hetzelfde zoo dikwerf op nieuw hooren zingen, doch de opwekkende en aangename melodie, die aan een blijden triumfmarsch deed denken, verveelde geen enkel oogenblik en vermoeide de hoorders evenmin als de zangers.

Op slechts één punt eischte de weg, dien we volgden, alle behoedzaamheid. Wij moesten, het gebruik wilde het en de negorij Panté-besar had er van ouds recht op, langs een steil pad, niet ten onrechte *kaki-tangan*, dat is voettrap, geheeten, een bezoek brengen aan de *ermida* daar opgericht. [De *ermida's* zijn kleine kapellen van eenvoudig maaksel, die van afstand tot afstand langs den weg der processie worden aangebragt. Er is een klein altaar in, waarop een Moeder-Godsbeeld of het beeld eens Heiligen prijkt; talrijke waskaarsen en andere versierselen omgeven het beeld.] Het nauwe steile pad bood slechts ruimte voor één persoon en werd aan de ééne zijde begrensd door een overhangenden rotswand en aan de andere door een diepen afgrond; nog immer is het mij een raadsel hoe geheel de processie met al hare sieraden langs het steile pad kon nederdalen en wederom naar boven klimmen zonder ongelukken. Een verrukkelijken aanblik bood mij de slingerende, in allerlei schakeeringen met hare lichten, vaandels en sieraden zich voortbewegende menigte die ons volgde, toen ik de kruin dier hoogte wederom bereikt hebbende een wijle op haar mocht terugzien.

Van daar bewoog zich de menigte wederom meer geleidelijk

en regelmatig voort; men ging echter niet in rijen van twee aan twee, maar in groepen verdeeld, kunsteloos, ongedwongen en toch ordelijk. Ons pad daalde nu eens, dan eens rees het weer; nu eens bracht het ons dicht bij de zee, dan eens verwijderde het ons van haar, maar immer hoorden wij haar machtig bruisen in de diepte, en het breken harer baren tegen de keien en rotsen, die de vaste grondslagen vormden van ons veilig pad. Denk u daarbij de helderschijnende maan aan een wolkeloozen keerkringshemel, de machtige berggevaarten die hun donkere kruinen dicht bij en in de verte ten hemel beuren, het vaak vrije gezicht op de zee en de omliggende eilanden, de onafzienbare scharen die zich daar golvend heen bewegen over den ongelijken bodem, nu eens half verscholen achter het dichte struikgewas, dan eens onbelemmerd en vrij voorttredend onder het hooge geboomte; de honderden, ja duizenden van lichten, die er schitteren aan de heggen, langs den weg met kunstige hand geplant; de telkens door rijen van sierlijk gebogen lichtguirlandes aangekondigde *ermida's;* denk u dit alles onder den godsdienstigen indruk door de plechtigheid en het blijde *alleluja*-gezang veroorzaakt — en gij zult het zeer verklaarbaar vinden dat ik het een benijdenswaardig voorrecht achtte zulk een viering van het Paaschfeest te mogen bijwonen.

Zoodra men eene *ermida* bereikt had, werd er een oogenblik gerust, wierook ontstoken en gebeden; dan ook verschenen de zilveren bloemschalen en de sierlijke *garaffa's* of fiolen van hetzelfde metaal [die met welriekende wateren gevuld worden en voorzien zijn van een spits toeloopend pijpje van boven met gaatjes, ten einde met het geurige vocht te kunnen besprengen]; het altaar van het kleine heiligdom werd met bloemen bestrooid en met reukwater besproeid, en daarna zette men den tocht met vernieuwden ijver voort. Toen de laatste *ermida* was bezocht, keerde men langs denzelfden weg weer terug naar de hoofdkerk."

Zóó werd deze plegtigheid door de Portugesche missionarissen ingevoerd, zóó wordt zij thans nog gevierd, en voorwaar, het verheft 't gemoed van den Katholieken Nederlander, als

hij verneemt, dat een zoo echt Roomsche en onder velerlei opzigten zoo schoone ceremonie in onze koloniën wordt in stand gehouden.

Bij het vele goede, dat de Schrijver over Larentoeka's godsdienstigen toestand mogt bekend maken, kon hij niet zwijgen van de betreurenswaardige gevolgen, die de langdurige afwezigheid van priesters na zich sleepte. Hij verzwijgt de misbruiken, de bijgeloovigheden, de duivelendienst, de dronkenschap, de zedeloosheid, de wraakzucht en de onwetendheid niet, die zich onder deze inlandsche Christenen in erge mate verspreidden. Zij waren het zware kruis van den eersten Nederlandschen missionaris en bleven het tot heden, hoewel steeds in mindere mate, voor zijne opvolgers.

De Schrijver schetst den afmattenden arbeid onzer ijverige priesters. De eerste hunner was pastoor J. P. N. Sanders. Het zij ons kortheidshalve vergund al de missionarissen, volgens Nederlandsch-Indiesch spraakgebruik, eenvoudig weg *pastoors* te noemen. In 1860 werd hij gezonden om in de geestelijke behoeften te voorzien der Katholieken van Oostelijk Flores, van de rondom gelegen eilanden en buitendien van een gedeelte van Timor en Celébes. In 1861 waren zijne krachten door den arbeid en de ontberingen reeds zoozeer ondermijnd, dat hij naar Amboina moest worden verplaatst en ten laatste zelfs genoodzaakt was naar 't moederland terug te keeren.

Een gelijk lot trof zijn opvolger pastoor C. J. H. Franssen, die in December 1861 te Larentoeka verscheen: reeds in October 1863 moest hij, om eene verraderlijke ziekte, die hem aangegrepen had, Flores verlaten en in Nederland genezing gaan zoeken. De 17 April van het laatste jaar zag pastoor G. Metz te Larentoeka aankomen, die thans nog de zooveel opoffering vorderende bediening aldaar waarneemt.

Hem werd 17 December 1864 een medehelper toegevoegd in pastoor J. Meijer; geen jaar later, of ook deze priester bezweek: hij bragt het offer zijns levens; zijn graf bevindt zich op het landelijke kerkhof van Posto.

De plaats, die hij open liet, werd in April 1867 door

pastoor F. Ellerbeck aangevuld, doch ongesteldheid noopte weder dezen Larentoeka te verlaten. Door eene reis naar Europa hersteld, is hij thans te Soerabaia in de heilige bediening werkzaam.

In April 1869 kwam pastoor C. Omtzigt; hij vestigde zich onder de Katholieken van het Rijk Sikka, een vasalstaat van Larentoeka; maar eene slepende ziekte verpligtte hem elders geneeskundige hulp te zoeken. Hij reisde in 1874 naar Soerabaia, en den 23 Julij van dat jaar overleed ook hij.

Pastoor H. Dijckmann kwam in 1870 op Larentoeka hulp bieden.

De zorg voor Sikka's Katholieken werd in 1872 opgedragen aan pastoor C. Ten Brink.

Hij ontving de welkome assistentie van pastoor H. Van Rijckevorsel, die in 1875 werd gezonden, en van pastoor J. Kraayvanger, die eerst sedert korten tijd op Flores is.

Nog een priester bezweek onder de ontberingen en vermoeijenissen; het was pastoor van Rijckevorsel, in weinige dagen rukte eene hevige ziekte hem uit dit leven; hij ontving de kroon der missionarissen den 31 Januarij 1876.

Als getallen ooit spreken, wat ligt er dan niet in onze eenvoudige optelling! Sedert 1860 tot 1877, in zeventien jaren, kwamen er tien priesters op Flores, twee hunner moesten met geknakte gezondheid vertrekken, van de overigen gingen er drie ten grave!

Thans zijn op Flores vier priesters belast met de zielzorg van veertienduizend, over uitgestrekte gewesten verspreide, inlandsche Christenen en „duizenden, ja, andermaal duizenden heidenen worden er gevonden, waarvan zeer velen genegen zijn het Christendom te omhelzen."

Wie zal met deze beteekenisvolle cijfers voor oogen, niet volgaarne aan de opwekking tot gebed voor de missionarissen, de Christenen en de heidenen op Flores beantwoorden, waarmede de Weleerw. Heynen zijne brochure besluit: „Ik vraag uw gebed voor die gewesten. Stort dien schat, waaraan elk geloovig en minnend gemoed rijk is, in den schoot dier arme bevolking;

of liever, leg dien schat neêr in Jesus' handen, die deze aalmoes van u vraagt voor dat arme volk"?

H. J. J. PRENGER.

DE NOORD-AMERIKAANSCHE CATHOLIC REVIEW.

In het jaar 1869 bestonden er in de Vereenigde Staten van Amerika 28 Katholieke tijdschriften; in 1873 was dit aantal bijna verdubbeld, en in 1874 werden er reeds 62 geteld, waarvan 37 Engelsche, 23 Duitsche, 1 Fransch en 1 Poolsch [1]).

Een dezer bladen is *the Catholic Review*, een weekblad, uitkomende te Brooklyn en New-York, dat openlijk is aanbevolen door den Bisschop van Brooklyn, N.Y., de Bisschoppen van Charleston, S.C., Portland, Me., Wheeling, W.Va., Hartford, Conn., en Providence, R.I.; door Z.E. Kard. McCloskey, Aartsbisschop van New-York, Z.E. Kard. Cullen, Aartsbisschop van Dublin; alsook door Jesuïeten, Dominikanen, Lazaristen en Redemptoristen, bij het sluiten van missiën en andere voorkomende gelegenheden.

Dezer dagen kwam ons het nommer van 21 October 1876 in handen. Om den geest van het blad beter te doen kennen, laten wij den inhoud en eenige artikelen, zooveel mogelijk verkort, volgen; daaruit blijkt tegelijk de groote vooruitgang van het Katholicisme in Noord-Amerika.

Inhoud.

Onderwerpen van den dag.
Inlandsch Katholiek nieuws.
Een Iersch klooster.
Disraëli over geheime genootschappen.
De ongeloovigen.
Turksche gruwelen.
Rome.

---

1) Vgl. *Literarischer Handweiser*. No. 77, 140, 149.

Eeuwfeest van San Francisco.
Spanjes regt op de glorie van Columbus.
Eene gedaanteverwisseling (van een kasteel en een klooster).
Waarin zij verschillen (Katholieken en Anglikanen).
De verschijningen te Marpingen.
De Oostersche kwestie.
O. L. Vrouw van la Salette.

Onder de rubriek: „*Onderwerpen van den dag*" komt een artikel voor, getiteld: „*The Xavier-Union*", van den volgenden inhoud:

Er zijn weinig Katholieke Vereenigingen, die zoo naar verdienste geslaagd zijn als de *Xavier-Union*, in den korten tijd van haar bestaan. Opgerigt in 1871 door eenige ijverige jongelieden, onder geleide van een godvruchtig priester, ging haar wasdom langzaam maar gestadig en zeker voort, totdat zij op dit oogenblik de eerste plaats inneemt onder de Katholieke Vereenigingen, niet alleen van New-York, maar ook van de Vereenigde Staten. De lokalen, die haar in eigendom toebehooren, zijn voorbeelden van sierlijkheid, de decoratiën zijn smaakvol en kunstrijk. Het artikel spreekt verder over de uitmuntende verzamelingen van plaatwerken, gravuren en kunstvoorwerpen; over de uitgebreide en keurige bibliotheek; over de met smaak gekozen gelegenheden tot afwisselende ontspanning; en als voornaamste oorzaak van dezen voorspoed worden de gevoelens van godsvrucht en de liefde der jongelieden voor de Kerk opgegeven. Het artikel wordt besloten met eene opwekking, als volgt: Onze arme Katholieke kinderen worden onder onze oogen tot ongeloof gebragt. Onze ongelukkige Katholieke broeders, die in staatsgevangenissen opgesloten en van hun regt beroofd zijn om God te dienen volgens de uitspraak van hun geweten, strekken hunne handen uit en roepen de hulp in van Katholieken, die meer begunstigd zijn dan zij. Van Katholieke corporatiën alleen kan eenige krachtdadige hulp tot hen komen. Is de *Xavier-Union* gereed haar deel in het werk te volbrengen?

Van deze Vereeniging is voor korten tijd eene groote demonstratie uitgegaan ter eere van Generaal Newton, die de rotsen van Hell-Gate in de East-rivier heeft doen springen en daardoor zooveel tot de veiligheid der scheepvaart op New-York heeft bijgedragen [1]).

Onder de rubriek: „*Inlandschnieuws*" komt het volgend verhaal van deze demonstratie voor:

Woensdag, den 11 dezer, was er eene groote bijeenkomst van aanzienlijke personen in de zalen van de *Xavier-Union*, bij gelegenheid eener verwelkoming, den Majoor Generaal Jno. Newton U. S. A. door de Vereeniging aangeboden. De ruime vertrekken waren schitterend verlicht en versierd met nationale vlaggen. Een koor muzikanten deed eene aangename muziek hooren en de gasten werden beziggehouden en vermaakt door de jongelieden der Vereeniging. Onder de genoodigden waren Z. D. H. Bisschop Loughlin van Brooklyn; Bisschop Corrigan van Newark, N. J.; de Zeer Eerw. Paters Quinn en Preston, Vic. Gen.; Majoor Generaal Hancock U. S. A.; Generaal Scammon; Colonel Balch; de Eerw. Paters Ducey, Farley, Secretarissen van Z. E. Kardinaal McCloskey, Gockeln, S. J., Duranquet, S. J., Spalding, Hill, Brady, Deshon, C. S. P., Thiry, S. J., de Heeren James Lynch, John Mullaly, Wm., J. Hughes, Patrick Farrelly, Andrew H. Green, de Baron van Sachs, Dr. Brainique en een groot aantal van de Heeren der Vereeniging.

Een brief werd ontvangen van den Secretaris van Z. E. den Kardinaal, van den Vice-President der nationale teeken-academie en van andere uitstekende personen, die het betreurden niet tegenwoordig te kunnen zijn.

Ten negen uur verscheen Generaal Newton, vergezeld van den Heer Lummis, den President der Vereeniging, en werd met het hartelijkst welkom begroet. Toen de formaliteiten van bekendmaking en voorstelling voorbij waren, werd de generaal, uit naam der Vereeniging, door den Heer Lummis verwelkomd in eene nette toespraak, in den loop van welke hij zeide:

---

1) Vgl. *De Katholieke Illustratie*. 10de jaargang, No. 12.

Gij hebt uw leven gewijd aan eene edele taak, die de belangrijkste en nuttigste toepassingen der wetenschap omvat tot bevordering der stoffelijke belangen van den mensch. De verdedigingsmiddelen van een volk tegen aanval te bereiden, de groote wegen van den handel aan te leggen en uit te breiden, de gelegenheden voor het verkeer en het reizen veilig te maken voor lijf en goed, zijn doeleinden uwen ijver wel waardig, daar zij den Staat voortdurend in voorspoed doen toenemen en aan iederen inwoner des lands de middelen verschaffen tot grooter gemak en geluk. Gelukkig is het volk, dat zulke weldoeners bezit en lief heeft!..... Wij bieden u dan, Generaal Newton, onze gelukwenschen aan en wij danken u, dat gij ons de gelegenheid geschonken hebt om u onze gevoelens uit te drukken. Ook vergeten wij niet onze gelukwenschen en onzen dank te brengen aan allen, die met u zamenwerkten. Gij hebt deze hoofdstad een groote weldaad bewezen..... Wij erkennen de groote onderneming, welke we dezen avond vieren, en die welke zullen volgen, als werken van openbare waarde en belangrijkheid, die geen voorbijgaande woorden van lofspraak en gelukwensching, maar eene juiste en voortdurende erkentelijkheid verdienen.

Toen Generaal Newton opstond om te antwoorden, werd hij onder een storm van toejuichingen ontvangen. Hij bedankte de Heeren der Vereeniging voor de vriendelijke wijze, waarop hij ontvangen was; hij prees de Vereeniging en zeide: „Het is volkomen in overeenstemming met den geest uwer Vereeniging, dat gij dezen avond bijeen zijt om te getuigen, hoezeer gij de maatregelen waardeert, die alreeds door de Regering genomen zijn, om der groote stad van New-York een anderen weg naar zee te schenken". Aan het einde zijner toespraak wees hij op de dringende noodzakelijkheid, die voor hem bestond om, bij den goeden uitslag van zijnen arbeid, de leiding en bescherming der goddelijke Voorzienigheid te erkennen.

In een ander artikel ziet men, op welke wijze de Kerk tegen leugen en laster wordt verdedigd.

Sinds de laatste jaren is het Oosten het voorwerp geworden

van nieuwe studiën voor de geleerden van onzen tijd. De Regeringen van beschaafde natiën hebben het voordeel erkend, dat uit de voortzetting van deze studiën getrokken kan worden, en op alle mogelijke wijzen degenen bijgestaan, welke ze wenschten door te zetten. Jaarlijksche congressen van Orientalisten zijn gehouden in eenige der voornaamste steden van Europa en wel het laatst in de maand September te St. Petersburg. Op dit congres werd Italië vertegenwoordigd door Signor de Gubernatis, Professor van 't Sanskriet aan de Universiteit van Florence, een man, wiens verleden onze lezers zeker niet zal bewegen, hem voor een vriend der Katholieke Kerk te houden. Hij behandelde de Oostersche talen en den arbeid der geleerden om die ter kennis van onzen tijd te brengen. En vreemd is het te zeggen, dat die uitstekende geleerden bijna uitsluitend onwetende, trage monnikken van missionarissen bleken geweest te zijn, die met levensgevaar tot in het hart dezer Oostersche streken waren doorgedrongen, zich meester hadden gemaakt van hare talen; die hare litteratuur en stelsels van regering hadden bestudeerd en op hoogen leeftijd, niet langer bekwaam de ongemakken van het missionarisleven te dragen, naar Europa terugkwamen en uit hunne cellen schatten van geleerdheid rondzonden. Na de aandacht op de werken van vele geleerden gevestigd te hebben, zegt de Gubernatis, dat die mannen in de studie der Chinesche taal de Italiaansche missionarissen tot voorloopers hebben gehad, en somt daarna de eervolle werken van velen dezer priesters op. Eindelijk gaat hij op het Pauselijk Rome over, waar het eerste *Alphabetum Brahmanicum et Brahmanorum* is uitgegeven, waar de Jesuïet Constantijn Beschi andere Indiaansche spraakkunsten in het licht bragt, waar een groot aantal missionarissen werd aangezet om de Malabarische taal te schrijven en te spreken. Op deze wijze vele bladzijden voortgaande, levert hij een nieuw bewijs voor de liefde, die de Kerk altijd heeft getoond voor ware wetenschap, en hoe deze zich door alle eeuwen heen onder hare moederlijke zorg heeft ontwikkeld.

Wij besluiten met de mededeeling van een artikel dat, zoo

we hopen, ook den Nederlandschen lezer belang zal inboezemen.

Een Iersch klooster.
Mount Melleray.

Een schrijver in de Corksche *Examiner* geeft eenige berigten over het groot Cisterciënsen-klooster van Melleray, die met voldoening zullen gelezen worden niet alleen door de oudstudenten van Mount Melleray in Amerika, maar ook door geheel ons Katholieke volk.

Kort geleden verbleef ik langen tijd in het klooster Mount Melleray, graafschap Waterford. Ik ging er heen zonder veel kennis van het kloosterleven en zonder in het geheel iets te weten van de edele doeleinden, die de goede Paters van Melleray zich voorstellen. Ik was een weinig geneigd te gelooven, dat het kloosterleven niet veel beter was dan eene aangename en dichterlijke bespiegeling.

De ondervinding overtuigde mij spoedig van het tegendeel.

Rigt uwe blikken naar de nederige bewoners van Melleray en zie, hoe zij in eenvoud voortgaan om te arbeiden op het veld of den lof van God te zingen in hun koor; zie, hoe zij het geheele jaar, van 's morgens twee tot 's avonds acht uur, bidden en werken, opdat de zegeningen des hemels mogen afdalen op geheel het menschelijk geslacht. En die arbeid van liefde is hiermede niet geëindigd. De kreet, die over geheel de wereld klinkt — het algemeen wachtwoord — is „opvoeding".

Ga naar Melleray en beschouw de sierlijke school voor de kinderen, die tot op een afstand van drie of vier mijlen rondom het klooster wonen. Het schoolgebouw is een voorbeeld, wat netheid, ameublement, ventilatie, verwarming en omgeving betreft. De kinderen worden voor niet onderwezen. Doch zoo ijverig, ook voor het heil der zielen, zijn deze geloovige zonen van den H. Bernardus, dat zij een hooger en heiliger werk ondernomen hebben, waarvan zij alreeds vele vruchten mogten genieten. Zij hebben tegelijk eene instelling opgerigt voor de opvoeding van jongelieden, die zich voorbereiden voor het H. Priesterschap. De overste van Melleray's

College heeft bewezen wat één bekwaam man, die zich met hart en ziel aan den arbeid gewijd heeft, verrigten kan. De honderd en twaalf studenten, die er zich op dit oogenblik bevinden, zijn bijna allen voor de vreemde missiën bestemd. De nieuwe gebouwen bieden voor nog dertig studenten plaats, doch, alvorens zij kunnen ontvangen worden, moeten de middelen worden verschaft.

Aan hen, die met goederen gezegend zijn, is het overgelaten naar vermogen hulp te bieden, en dit grootste aller werken van barmhartigheid te bevorderen.

De *Catholic Review* toont zich wel bekend met de toestanden niet alleen in Amerika, maar ook met die in „het Oosten". Haar oordeel over verschillende kwestiën is scherp en juist. Het bovengenoemd nommer is twaalf bladzijden groot en bevat eene rijke verscheidenheid van goed gestelde artikelen. Niet zonder reden wordt het blad in den *Literarischer Handweiser* de „voortreffelijke" *Catholic Review* genoemd.

ECHT PRUISSIESCH.

SNIPPERS UIT EEN OUD AANTEEKENINGBOEK VAN ST. ELISABETHS CONVENT TE HUISSEN.

„Op de sondagh van Septuagesima, wanneer de heylige Kerke de paerse ornamenten tot een teeken van droefheyt begint te gebruyken, soo is dit droevigh voorval in onse kloosterkerk geschiet, dat verscheyde soldaeten onder vremde klederen zonder soldaten rocken in onse Kerk waeren, weetende dat den soon van den Heer Doctor Backer President Scheepen achter in onse Kerk was: de H. Misse geijndigt zijnde, hebben int begin onder de predikatie denselven soon van Hr. Backer aangegrepen, andere soldaten haere deegen uyttreckende, opdat niemant te hulp zoude komen, wiert alsoo uyt de Kerk gehaelt, waardoor een groot alarm en ontsteltenisse in de Kerk en onder het volk ontstont, springende verschey-

den over de communiebank, vresende mede aangerant te worden."

Wat was de oorzaak? „In dien tijd (1717) schrijft de zuster, wierden verscheyde jonghmans, om soldaet te worden geprest, voornamentlijk die langh van postuur waren."

Dat zulke dingen niet buitengewoon waren, blijkt uit het volgende. Onder het jaartal 1723 schrijft de kloosterzuster:

„Den 26 April van dit jaer is onse Eerw. Pater versoght eens bij den Heer Richter te komen, dat hij dien avont omtrent ten vijf uuren dede. Den Heer Richter seijde aan onse Eerw. Pater van Kleef order gekreegen te hebben om te verneemen of ons klooster geklaeght hadde daerover, en of se ergens in de oeffeninge des Godsdienst belet of gestoord wiert. Waerop onse Eerw. Pater geantwoort heeft, dat ons klooster nooyt daer over geklaeght hadde; dat wy wegens de vreye oeffeninge van Religie geen reden hadde om te klaegen, te weeten in den tijt van 13 of 14 jaeren dat sijn Eerw. te Huyssen gewoont hadde, want van den vorigen tijt, dat hier niet gewoont hadde, niet kost zeggen. En onse Eerw. Pater voeghde daerby: En indien sommighe moghten geklaeght hebben, dat over eenige jaeren de soon van Heer Backer op een sondagh onder de predikatie uyt onse Kerk gelight en geprest wiert van de soldaten, dat dit voorval overal bekent was geweest en dat ons convent nooyt daer over hadde geklaeght. Waer op den Heer Richter antwoorde, datse op andere plaetsen ook uyt de Gereformeerde kerken wel eenige hadde wegh-gehaelt en geprest."

Inderdaad dergelijke gewelddadigheden van het Pruissiesch despotisme waren zeer gewoon. Zoo lezen we in ons aanteekeningboek onder het jaar 1726:

„Int najaer in de maent October zijn smorgens heel vroegh met het openen der stadspoorte ruym 60 soldaten ingekomen om volk tot den oorlogh te pressen, sy hebben omtrent 7 of 8 persoonen medegenomen. Omtrent 20 soldaten stingen op het kerkhof, als besettende de poorten van het spreekhuys onses convents en van onse kloosterkerk, passende op onse kneghten, maer die gewaerschouwt zijnde, hebben sigh binnen verborgen en niet uytgegaen, soo dat se niemant van onse kneghten kreegen; en ook de soldaeten hebben geen onge-

mack aen ons Convent gedaen, maer vertrocken wederom ten thien uuren voor de middagh uyt de stad."

Het volgend jaar waren de soldaten zoo bescheiden niet; met meer geweld oefenden zij toen voor den landsvader hunne drijtjagt op jongelieden. De zuster schrijft onder het jaar 1727:

„Den 2 Februarius snaghts ten een uur isser een droevigh voorval aen ons Bouwhuys geweest, een officier met verscheyde soldaten zijn over de muur buyten aen de mestvael geklommen, en [hebben] met behendigheyt de deur des dors-vloer opengedaen, sy quamen aen de bedden der kneghten, die nogh slaepende waren, want het was Heyligen dagh zonder dat de kneghten op haer hoeden waeren, en hebben drie van onse kneghten medegenomen."

Zulke gebeurtenissen schenen geen verwondering te wekken, zij werden slechts aangeteekend als droevige gebeurtenissen. De Regering zorgde wel, dat het volk aan de dressuur gewoon raakte.

Onder het jaar 1740 vinden we opgeteekend:

„In dit jaer is overleeden Sijn Majesteit den tweede Koning in Pruissen over wiens afsterven in alle de kerken deser lande eene lijckpredicatie heeft moeten geschieden over deese woorden van Paulus door wijlen Sijn Majesteit selfs daer toe uytgekooren: ik heb een goede strijd gestreeden, ik heb de loopbaen voleyndt, ik heb het geloof behouden etc."

De landsvader had zich de moeite gegeven zich zelven te canoniseren; dan was het den landskinderen ook duidelijker, hoe hoog zij hem in den hemel moesten plaatsen. Voor een gewoon menschenverstand is het ook geen doen, de deugd te schatten van een despoot, die zijne soldaten afzendt om drijfjagten te houden op jongelieden.

Het schijnt overigens een godvruchtig gebruik van de Pruissische koningen te zijn geweest om, wanneer zij eene predicatie voor buitengewone gelegenheden voorschreven, zelven genadiglijk den tekst op te geven. Zoo lezen we onder het jaar 1741:

„Dit jaer heeft de Koning van Pruyssen eene groote viktorie bevogten tegens de Ongaren, waerover Sijn Majesteit heeft bevoolen dat in alle Kerken een danckpredicatie soude geschieden, daertoe verkiesende de drie eerste versen uit den 21 Psalm."

De groote Kerkvader had vergeten de woorden aan te geven, niet wetende dat de Katholieken in de psalmen eene andere telling volgen. Dit gaf aanleiding tot eene niet onaardige vergissing. De woorden, door den Koning bedoeld, luiden: *Heer, in uwe kracht zal de Koning zich verblijden.* Maar de goede Pater, die in 't convent de bevelen des Konings moest uitvoeren, vond volgens de Katholieke telling heel iets anders: *God, mijn God, zie op mij neer, waarom hebt gij mij verlaten?* enz. Op deze woorden, zoo verhaalt de zuster, heeft hij geperoreerd; hoe hij er meê teregt gekomen is, verhaalt zij niet. Wel merkt zij op, dat die woorden „geheel niet wel te pas quamen."

Wanneer een volk gedurende twee eeuwen zoo landsvaderlijk gedresseerd wordt, zelfs bij zijne godsdienstoefeningen, dan behoeft het niet te verwonderen, dat er niet meer kreten van verontwaardiging opgaan over de wetten en maatregelen van de tegenwoordige Pruissische Regering. Zij is geheel in hare rol, als zij heden personen over de grenzen jaagt, aan wie zij gisteren nog eereteekens en ridderorden schonk; geheel in hare rol, als zij mannen van eer, die hun geweten volgen, met boeven in denzelfden kerker opsluit en zich de onwaardigste plagerijen tegenover zulke mannen veroorlooft; geheel in hare rol, als zij gloeit van verontwaardiging over een regtmatigen passieven wederstand; geheel in hare rol, als zij eventjes wetten en grondwet op zij zet om ongehinderd de willekeurigste bepalingen in te voeren. Eerst de dienst des konings, daarna de dienst van God, voor zoover die bestaanbaar is met eene onbeperkte en blinde serviliteit.

J. G. H. C. Essink.

SPROKKELING.

Domme vuilaardigheid. De leeraar Malan is predikant, missionaris, apostel of wat men wil, van de Waldenzen te Messina. Ziehier wat zijn woord vermag: „Een der [Waldensische] dia-

„kenen, die met zijne familie voor eenigen tijd buiten [Messina] was gevestigd, wenschte daar zijn jongste kind te laten „doopen. Hij wenschte de boeren te toonen welk het geloof „is der Evangelischen, tegen wie de pastoor van die streek „gedurig heftig uitviel. Er kwamen dan ook een vijftigtal „nieuwsgierigen om de plechtigheid bij te wonen en Malan „verzuimde niet van deze gelegenheid partij te trekken om „Christus te prediken en de ware beteekenis van den doop „in het licht te stellen. De boeren waren eerst verwonderd „dat er niet gelasterd werd; welhaast waren zij geheel gehoor, „toen in hunne eigene taal [de pastoor preekt natuurlijk alleen in het Latijn of in het Arabiesch], op voor hen bevattelijke „wijze, van de groote dingen Gods werd gesproken; en als „de plechtigheid was afgeloopen, bleek de diepe indruk, dien „ze hadden ontvangen al aanstonds uit veler woord: die schur„ken van priesters! Wat bedriegen ze ons toch! Dit is de „ware godsdienst!" En de priester?.... „Hij strafte al degenen „die de plechtigheid hadden bijgewoond met den banvloek." Deze zeker wel met pauselijke of bisschoppelijke magt toegeruste vloekende pastoor was in allen geval merkelijk humaner dan de stadsgeestelijken van Messina, over wie Malan dit waarachtige getuigenis aflegt: „Om ons [uit de stad] te verdrijven, „herhalen zij van tijd tot tijd de baldadigheden van den Goe„den Vrijdag 1874, bevuilen den gevel van de kerk, brullen „als zij er voorbijgaan gedurende de godsdienstoefeningen en „hinderen ons zooveel mogelijk door hunne processies."

Wat we overnamen, zoowel aangaande de vloekende als over de brullende priesters, is een gedeelte van het *Bericht aan vrienden en begunstigers der Waldenzen*, 1876; dit werd in Junij ll. gezamenlijk door *zeven predikanten uit zeven onzer voornaamste steden* onderteekend en aan hunne geloofsgenooten rondgezonden. Meer proefjes, even piquant, zouden uit dit monument van fijn beschaafde, Christelijke liefelijkheid kunnen genomen worden. Met zulke *Berichten* haalt men hier jaarlijks nog een aardig sommetje voor de steeds om hulp vragende Waldenzen op.

ALLOCUTIE VAN Z. H. PAUS PIUS IX,

GEHOUDEN IN HET CONSISTORIE VAN 12 MAART 1877.

(Over het toenemen der vervolging van de Kerk in Italië en der belemmering van 's Pausen geestelijke regtsmagt.)

Van dit hoogst belangrijk stuk kunnen we, om zijne uitgebreidheid, moeijelijk bij den originelen tekst, die vóór alles moet bewaard worden, nog bovendien de volledige vertaling geven. Daarom zullen wij ons bij het aangeven van den inhoud bepalen en daarop den Latijnschen tekst laten volgen.

Bij een volgende gelegenheid zal Zijne Heiligheid over de vervolging spreken, die de Kerk in vele landen van Europa te lijden heeft; nu spreekt hij alleen over Italië.

I. Het is nu reeds zeven jaar geleden, dat de H. Stad met geweld werd ingenomen.

Wel werden er zoogenaamde waarborgen gegeven voor de vrijheid der Kerk en de vrije uitoefening van het pauselijk gezag; maar al aanstonds bleek de toeleg om vooral de geestelijke magt van den Paus te breken en de Kerk te verdelgen.

Welke wetten immers zijn niet weldra uitgevaardigd?

De wet, waarbij de kloosterorden zijn opgeheven en waardoor de Paus van een noodzakelijke hulp in het besturen der Kerk en het afdoen van zaken beroofd is.

De wet, waarbij de huizen zijn gesloten, waarin de Bisschoppen en de missionarissen, die naar Rome kwamen, gastvrij werden opgenomen.

De wet, waarbij de collegiën voor de heilige missiën ter voortplanting des geloofs zijn opgeheven.

De wet, waarbij het zamenwonen ter onderhouding van de Evangelische raden en het aannemen van nieuwe leden verboden wordt.

Ter uitroeijing van de *wereldlijke* geestelijkheid is de wet uitgevaardigd, waarbij de Seminaristen tot de krijgsdienst gedwongen worden.

Een groot deel der kerkelijke goederen is in beslag genomen.

De kloostergebouwen der ordes-geestelijken en der godgewijde maagden zijn tot profaan gebruik ingerigt.

Zelfs vele liefde-gestichten zijn niet gespaard gebleven.

En, wat nog verschrikkelijker is dan al het bovengenoemde, het onderwijs is geheel en al aan het gezag en de leiding der Kerk onttrokken.

Wat is nog onlangs gebeurd?

In de wetgevende Kamer is eene wet aangenomen over het zoogenaamd *misbruiken van de geestelijke magt*, eene wet, waardoor de priesters, in het prediken van Gods woord en het toedienen van de HH. Sakramenten, aan de willekeur der wereldlijke regtsmagt onderworpen worden.

Men heeft het plan om, bij het kiezen van een nieuwen

Paus, eene scheuring te bewerken, en de Bisschoppen geheel en al van den Staat afhankelijk te maken.

II. „Hoe, vraagt de Paus, zou het Ons mogelijk zijn, „de Kerk te kunnen besturen onder de overheersching „van zulk een goevernement, dat Ons alle middelen en „hulpbronnen om ons apostoliesch ambt uit te oefenen „al meer en meer ontneemt, Ons elken weg verspert, Ons „elken dag nieuwe beletselen en nieuwe moeijelijkheden „voorwerpt, dat Ons gedurig nieuwe boeijen smeedt en „nieuwe hinderlagen legt?"

't Is waar, men laat den Paus eenige vrijheid, b. v. om de geloovigen te ontvangen en hen toe te spreken; maar zelfs deze vrijheid is nog beperkt, en zij wordt slechts daarom toegestaan, om aan de wereld te kunnen zeggen, dat de Paus zijn volle vrijheid geniet.

Maar dat de Paus die volle vrijheid niet heeft, blijkt reeds genoeg uit de wet over *het misbruiken van de geestelijke magt.*

's Pausen geestelijk gezag wordt, tot in de wetgevende Kamer toe, met minachting bejegend.

De Kardinalen en de pauselijke ambtenaren worden in het openbaar gehoond.

De godsdienstige plegtigheden worden verboden en de goddeloosheid wordt gehuldigd, de godsdienst zelve met hare leer en haar gezag wordt bespot en belasterd, de jongelingschap wordt in schouwburgen, in scholen en in huizen van ontucht bedorven; en de Paus heeft slechts de vrijheid om dat vernielings-werk van geloof en zeden aan te zien, zonder dat Hij er iets krachtdadigs tegen doen kan.

De ondervinding leert op nieuw, *dat de Paus in Rome*

niet anders kan zijn dan óf oppermagtig vorst óf gevangene.

Denkt echter niet, dat Wij den moed opgeven. Wij handhaven de weinige regten, die men Ons nog gelaten heeft. Wij protesteren tegen het geweld, en Wij laten de hoop nog niet varen, dat de vorsten eenmaal hun waar belang zullen inzien om de Kerk en den Paus te beschermen.

Bovendien vinden Wij niet weinig troost in de liefdebewijzen, die Ons uit alle streken der wereld geworden, en in de godvruchtige bedevaarten naar de H. Stad, die getuigen van de bezorgdheid der geloovigen voor het lot van Christus' Stedehouder. Wij kunnen geen woorden vinden om aan de geloovigen onzen dank te betuigen voor zooveel liefde, als zij Ons reeds getoond hebben en bij onze vijftigjarige Bisschopswijding voornemens zijn te toonen.

Weldra misschien zal het Ons niet meer mogelijk zijn, onze stem tot de geloovigen te doen doordringen, en zal men hen in den waan trachten te brengen, dat Wij volkomen vrij zijn. Daarom zullen Wij u thans met weinig woorden zeggen, in welken toestand de Kerk en de Paus verkeert,

„DAT NAMELIJK GODS KERK IN ITALIE GEWELD EN „VERVOLGING LIJDT, EN DAT CHRISTUS' STEDEHOUDER „NOCH ZIJNE VRIJHEID, NOCH HET ONBELEMMERD EN „VOL GEBRUIK VAN ZIJNE MAGT HEEFT."

Zij, die daartoe in de gelegenheid zijn, moeten aan de vorsten onder het oog brengen, dat hun pligt en hun eigen belang van hen vordert, den Paus en de Kerk ter hulp te komen; maar wijl alleen God de harten neigen kan, laten wij, én in het bijzonder én gezamelijk, vurig bidden.

„Zooals Wij vast vertrouwen, zal het gebed van het

„volk, dat tot God roept, verhoord worden door Hem, „die welgevallen heeft in degenen die Hem vreezen en „die op zijne barmhartigheid hopen."

Laten wij dan op nieuw moed vatten en den strijd volhouden. De vernielende stroom der revolutie is zóó sterk geworden, dat hij alles in den afgrond dreigt meê te slepen, en zelfs vele bewerkers der revolutie zien met schrik naar hun eigen werk terug.

„Maar God is met ons, en zal met ons zijn tot het „einde der eeuwen. Zij moeten vreezen, van wie geschreven „staat: *Ik heb hen, die ongeregtigheid werken en smarten „zaaijen en oogsten, door den adem Gods zien vergaan „en door de aanblazing zijner gramschap zien verteren.* „Maar voor degenen die God vreezen en in zijnen naam „strijden, is barmhartigheid en bescherming bewaard, en „er is geen twijfel aan: daar het zijne zaak, daar het zijn „strijd is, zal Hij zelf de strijders ter overwinning helpen."

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
PII
DIVINA PROVIDENTIA
PAPAE IX
ALLOCVTIO
HABITA DIE XII MARTII MDCCCLXXVII
AD S. R. E. CARDINALES IN AEDIBVS VATICANIS.

VENERABILES FRATRES.

Luctuosis exagitati nostri Pontificatus temporibus, pluries vestrum amplissimum ordinem in has aedes advocavimus, ea

mente ut gravia mala apud Vos deploraremus, quibus Ecclesia indigne affligitur, et contra ea, quae sive in Italia sive in aliis regionibus in perniciem Ecclesiae ac Sedis Apostolicae patrata sunt, nostras protestationes ederemus. Novissimis vero hisce annis novos et violentiores usque impetus atque injurias spectare debuimus, quas Ecclesia Dei in variis Orbis Catholici partibus pertulit ab infensis hostibus, qui opportunam satis occasionem Jesu Christi sponsam oppugnandi reputaverunt calamitosam conditionem rerum nostrarum et solitudinem eam, in qua Nos omni humana ope destituti versamur. Optassemus quidem hodierna die, Venerabiles Fratres, menti et cogitationi vestrae proponere immanem hanc lateque diffusam persecutionem, quae in pluribus Europae regionibus contra Ecclesiam saevit, sed habentes in animo acerbam hanc descriptionem alio Vobis tempore exhibere, interim facere non possumus, quin Ecclesiae in hac Italia labores et vexationes in dies asperiores Vobis commemoremus, ac pericula, quae quotidie majora Nobis et huic Apostolicae Sedi impendere conspicimus, aperiamus.

Septimus jam procedit annus, ex quo invasores civilis nostri Principatus, omnibus divinis ac humanis juribus proculcatis, solemnium pactionum fide violata, et calamitates illustris Nationis Catholicae opportunitatem suam reputantes, vi atque armis provincias quae in nostra potestate adhuc erant occuparunt, hanc sanctam civitatem expugnavere, ac tantae iniquitatis opere Ecclesiam universam luctu ac dolore compleverunt. Simulatae atque infidae promissiones, quas iis funestis diebus ipsi super rebus nostris, Guberniis exteris obtulere, declarantes se velle obsequium et honorem reddere libertati Ecclesiae, et liberam ac plenam esse velle Romani Pontificis potestatem, efficere non potuerunt ut Nos, vana spe illecti, non penitus praecideremus animo, quae luctuosa ac misera Nos sub eorum dominatione manerent; quin probe conscii consiliorum impiorum, quae propria sunt hominum quos novarum rerum studia et sceleratum foedus consociat, aperte praenunciavimus, eam sacrilegam invasionem non tantum spectare ad civilem nostrum Principatum opprimendum, quantum ad destruendas facilius, temporali nostra dominatione oppressa, institutiones omnes

Ecclesiae, ad evertendam Sanctae Sedis auctoritatem, ad vicariam Christi potestatem, quam licet immerentes gerimus in terris, omnino labefactandam.

Jam vero hoc opus demolitionis et eversionis omnium rerum, quae pertinent ad ecclesiasticum aedificium atque ordinem, si non quoad consilia et odium persecutorum, quoad gravissimas tamen ruinas quas usque ad hanc diem congesserunt, pene consummatum dici potest; ac satis est oculos convertere ad leges et decreta, ab initio novae dominationis hucusque edita, ut luculenter perspiciatur, Nobis singillatim ac sensim alia ex aliis in dies media et praesidia fuisse sublata, quibus ad Catholicam Ecclesiam ut par est regendam et gubernandam omnino indigemus.

Enimvero iniquitas quae completa est supprimendis ordinibus religiosis, Nos strenuis ac utilibus adjutoribus damnose spoliavit, quorum opera in expediendis ecclesiasticarum Congregationum negotiis, in tot partibus ministerii nostri exercendis Nobis omnino necessaria est, ac eodem tempore hic in urbe nostra tot domicilia delevit, quae religiosos viros ex exteris nationibus excipiebant, qui statis temporibus in hanc metropolim convenire consueverant ad roborandum spiritum, ad rationes de suo ministerio reddendas, atque ab ipsis radicibus crudeliter abscidit tot utiles et feraces plantas, quae fructus benedictionis et pacis in omnes terrae plagas afferebant.

Eadem autem suppressionis injuria, quae Collegia perculit pro sacris missionibus in urbe constituta ad dignos operarios efformandos, qui Evangelii lucem in dissitas etiam et inhospitas terras animose proferrent, ea misere subduxit tot populis tam salutare pietatis et caritatis auxilium, magno cum detrimento ipsius civilis humanitatis et cultus, qui a Religionis nostrae sanctitate, doctrina, virtute dimanat.

Hujusmodi vero leges per se acerbissimae et non solum Religionis, sed ipsius humanae societatis utilitati perquam adversae, majorem etiam acerbitatem deinde accepere ex novis ordinationibus rei publicae ministrorum, quibus religiosarum familiarum communi in domo consociationes et novae admissiones pro regularibus utriusque sexus sub severis sanctionibus prohibentur.

Disjectis ordinibus religiosis clero saeculari destruendo consilia et opera conversa sunt, ac funesta ea lex lata fuit, qua Nos et Pastores Italici magno cum luctu videre debuimus juvenes clericos, Ecclesiae spem, a sanctuario nequiter avulsos, et coactos aetate ipsa, qua se Deo solemniter consecraturi sunt, saecularis militiae balteum accipere ac vitae genus perferre, quod ab institutis et a spiritu vocationis eorum longissime abhorret.

Quid plura? Subsecutae sunt aliae injustae leges, quibus universum patrimonium, quod Ecclesia sacris, diuturnis, inviolabilibus titulis possidebat, magna ex parte fuit ereptum, substitutis ejus loco ac ex parte tantum exiguis reditibus, qui ancipitibus temporum vicibus et voluntati ac arbitrio publicae potestatis penitus subjiciuntur.

Deplorare etiam coacti fuimus, magno numero aedificia, quae pietas fidelium gravibus admodum sumptibus toleratis erexerat, quae christianis Romae temporibus digna erant, quaeque pacatum hospitium praebebant virginibus Deo devotis aut Regularium familiis, indiscriminatim legitimis possessoribus ejectis occupata fuisse et in profanos usus destinata.

Adempta insuper fuerunt potestati nostrae et sacrorum ministrorum curationi tot pia opera et instituta, caritati ac beneficentiae exercendae consecrata, quorum nonnulla egestati aliisque miseriis et necessitatibus sublevandis mira munificentia ipsi Romani Pontifices Praedecessores nostri et exterarum gentium pia liberalitas condiderant; ac si qua ex iis publicae caritatis operibus adhuc sub Ecclesiae vigilantia manent, lex quaedam non serius roganda esse fertur, qua illa a Nobis subtrahantur aut funditus aboleantur, veluti publica documenta non dubie nec obscure praenunciant.

Vidimus praeterea, idque anima nostra supra omnem modum dolore perculsa commemoramus, Ecclesiae auctoritati et moderationi subductum publicum ac privatum doctrinarum et artium magisterium, et docendi munus concreditum hominibus suspectae fidei, aut apertis Ecclesiae inimicis et qui non dubitarunt atheismi impietatem publice profiteri.

Occupatis hac ratione et eversis tot religiosis magnique mo-

menti institutionibus, id non satis visum est filiis Ecclesiae desertoribus, nisi etiam impedimenta ponerent sanctuarii ministris, ne suum spirituale ministerium valeant libere exercere; atque huc etiam nefarie perventum est ea lege, in aula oratorum legibus ferendis novissime approbata, quae de *cleri abusibus* inscribitur, cujus vigore crimini et noxae vertuntur Episcopis itemque sacerdotibus, ac gravibus poenarum sanctionibus mulctantur ii actus, quos sub insidioso nomine perturbationis conscientiae, quam dicunt publicae, aut pacis familiarum praedictae legis auctores complectuntur. Ejus porro quam innuimus legis jussu, verba ac scripta omnis generis, quibus Religionis administri decreta, leges aut alium quemque publicae auctoritatis actum vel rei sacrae juribus, vel Dei aut Ecclesiae legibus adversantem, pro sui officii ratione, notandum ac improbandum censeant, animadversioni et poenis perinde subjiciuntur ac opera illorum, qui praedicta scripta ediderint aut diffuderint, quocunque ex ordine ecclesiasticae auctoritatis aut ex loco ipsa manaverint. Ubi haec lex perlata et promulgata fuerit, integrum erit laico tribunali judicium ferre, utrum ac quomodo sacerdos in sacramentis administrandis, in divini verbi praedicatione conscientiam publicam et domesticam tranquillitatem perturbaverit, ac episcopalis et sacerdotalis vocis ea erit conditio, ut ea comprimatur aut obstruatur, non minus quam vox ipsa Jesu Christi Vicarii, qui, quamvis in se ipso nulli animadversioni obnoxius dicatur ob rerum politicarum rationes, in persona tamen eorum, qui ejus noxae affines fuerint, puniendus esse censetur, uti publicus regni administer in conventu legumlatorum palam significare non dubitavit, cum respectu ad Nos habito aperte profiteretur, nec novum aut insolitum esse in legibus, nec a juris criminalis ratione, scientia ac usu absonum, poenis subjici participes criminis, ubi praecipuus auctor puniri non possit. Ex quo intelligitur, ad Nos etiam ex dominantium sententia hujus legis telum spectare, ita ut, ubi nostra verba aut acta in offensionem ejus legis incidant, Episcopi aut sacerdotes, qui nostros sermones et monita aut evulgarint aut executi fuerint, poenas laturi sint ejus

praetensi criminis, cujus reatum et culpam Nos uti praecipuus auctor sustinere judicabimur.

En, Venerabiles Fratres, quemadmodum non solum tot praesidia, tot instituta roborata saeculis, invicta tempestatibus, Ecclesiae administrationi necessaria, hostili violentia ac demolitione apud Nos eversa sunt, sed eo etiam progressum est, ut sublime illud munus docendi, vigilandi, animarum saluti prospiciendi, quod Ecclesia a suo divino Conditore accepit, nefario modo impediatur, severissimis poenis indictis ad obstruendum os ministrorum ejus, qui, dum docent populos servare omnia quae Christus mandavit, dum instant opportune importune, arguunt, obsecrant, increpant in omni patientia et doctrina, illud agunt quod divina eis et apostolica auctoritate praecipitur.

Alias autem tenebrosas molitiones oppugnatorum Ecclesiae silentio praeterimus, a quibus nonnullorum etiam ex publicis administris consilia et incitamenta non abesse cognoscimus, quae eo spectant ut majorum tribulationum dies Ecclesiae ipsi adducantur, vel promovendis schismatis occasionibus, ubi futuri Pontificis electio inciderit, vel Episcoporum, qui Ecclesiis Italiae praesunt, spiritualis auctoritatis usu impediendo, cujus rei causa Nos novissime declarare coacti fuimus, tolerari posse ut acta canonicae institutionis eorumdem Episcoporum laicae potestati exhibeantur, ad accurrendum, quantum in Nobis est, funestissimis rerum adjunctis, in quibus non amplius agebatur de temporalium bonorum possessione, sed ipsae fidelium conscientiae, earum pax, animarum procuratio et salus, quae suprema Nobis lex est, in apertum discrimen vocabantur. Verum in hoc quod egimus ad gravissima pericula removenda, palam ac iterum agnosci volumus, Nos injustam eam legem, quae *regium placitum* vocatur, omnino improbare ac detestari, aperte declarantes, per ipsam laedi divinam Ecclesiae auctoritatem, ejusque libertatem violari.

Post haec autem quae hactenus exposuimus, omittentes plura alia, ad quae deploranda sermonem nostrum producere possemus, illud petimus, qua ratione fieri possit, ut Ecclesiam gubernare valeamus sub dominatione ejusmodi potestatis, quae omnia Nobis media et praesidia ad Apostolatum nostrum exercendum

continenter adimit, omnem viam obstruit, nova in dies impedimenta, novas difficultates interponit, novos usque laqueos insidiasque molitur? Profecto Nos satis mirari non possumus eos homines reperiri, quorum nescimus utrum levitas an malitia major sit, qui sive per publicas ephemerides, sive peculiaribus scriptis, sive impudentibus sermonibus plurium occasione conventuum habitis, obtrudere et persuadere populis conantur, praesentem Summi Pontificis in urbe conditionem talem esse, ut etiam sub alterius potestatis dominatione constitutus plena libertate fruatur, ac tranquille et plene possit suo supremo spirituali primatu perfungi. Ad quam opinionem publice confirmandam, nullam elabi occasionem sinunt, sive cum Episcopi et fideles ex exteris plagis ad Nos visendos accedunt, sive cum eorum pios coetus in conspectum nostrum admittimus, sive cum impios ausus contra Ecclesiam nostris ad eos sermonibus deploramus; quin de industria et callide incautis insinuare studeant, Nos reipsa plena potestate et libertate frui tum loquendi tum excipiendi fideles, tum Ecclesiam universam administrandi. Mirum Nobis est, quod talia impudenter jactare possint, quasi exercitium illorum actuum qui recensentur, plene et omnino esset in nostra potestate, et quasi in iis tota gubernationis Ecclesiae ratio, quae ad munus nostrum pertinet, contineretur. Quis enim nescit, non sub nostra, sed sub dominantium potestate esse actus ejus libertatis, quam tantopere extollunt, ita ut eatenus et tamdiu eosdem actus exercere possimus, quatenus et quamdiu hoc ab iis non impediatur? Quae tamen nostrorum actuum libertas quantum sub eorum potestate sit, etsi alia argumenta deessent, satis innuit ac docet novissima ea lex, quam nuper deploravimus, qua liberum exercitium spiritualis nostrae potestatis et ministerii ecclesiastici ordinis nova et intolerabili oppressione constringitur. Quod si nonnullos actus Nos posse exercere permiserint, ea de causa quod agnoscant quantopere eorum intersit Nos sub eorum dominatione liberos existimari, quam multa tamen gravissima, pernecessaria, summique momenti sunt, quae ad formidanda onera ministerii nostri pertinent, quibus reipsa ac rite percifiendis

Nos, dominantium jugo subjecti, omni necessaria facultate et libertate caremus?

Vellemus quidem illos, qui ea quae retulimus scribunt aut loquuntur, oculos suos ad ea quae circa Nos accidunt conjicerent, ac alieno paullisper a partibus animo dijudicarent, utrum vere dici possit, Ecclesiae regendae potestatem, Nobis divinitus commissam, cum eo statu, ad quem Nos adegit invasorum dominatus, posse componi.

Vellemus eos agnoscere convicia, injurias, contumelias quae etiam in aula Oratorum Populi continenter contra humilitatem nostram effunduntur, convicia in quibus Nos quidem ignoscimus miseris qui ea promunt, sed tamen in offensionem maximam fidelium cedunt, quorum communis Pater violatur, et eo tendunt ut imminuatur apud eos existimatio, auctoritas, veneratio, quam Vicariatus Christi, quem indigni sustinemus, suprema dignitas et sanctitas postulat.

Vellemus eos testes esse probrorum et calumniarum quibus tum amplissimus ordo vester, tum sacri Ecclesiae magistratus omnibus modis impetuntur, tanto cum administrationis eorum detrimento; testes esse irrisus ac ludibrii, quo augusti ritus ac institutiones Catholicae Ecclesiae dehonestantur, petulantiae qua sanctissima religionis mysteria profanantur, ac conspicere publicis honoris significationibus et pompis decoratam impietatem et atheos homines, dum contra religiosae supplicationes et pompae vetantur, quos avita Italorum pietas libere semper celebrare solemnibus temporibus consuevit.

Vellemus etiam ipsis notas esse blasphemias, quae impune, auctoritate publica dissimulante, contra Ecclesiam in legumlatorum conventu conjiciuntur, in quo Ecclesiae ipsi subvertendi et aggrediendi criminatio est illata, libertas ejus nefarium ac fatale principium vocatum est, doctrinae ejus perversae ac societati et moribus adversantes appellatae sunt, vis et auctoritas ejus tamquam civili consortio perniciosa incusata fuit.

Neque possent iidem confictae nostrae libertatis praecones inficiari tot multiplices, continuas, graves occasiones in id comparatas, ut incauta juventus inflammatis cupiditatibus corrumpatur ac ex ejus animo catholica fides radicitus extirpetur.

Si ipsi demum vias hujus urbis, quae per B. Petri cathedram religionis sedes et caput est, obirent, judicare percommode possent, utrum templa acatholici cultus his temporibus excitata, scholae corruptionis quaquaversus diffusae, tot domus perditionis passim constitutae, abscena et foeda spectacula quae oculis populi offeruntur, talem rerum conditionem faciant quae tolerabilis sit ei, qui pro sui Apostolatus officio debet quidem et vellet tot malis occurrere, at contra omnibus mediis et rationibus, omni potestatis exercitio privatur, quo possit vel uni tantum ex tot malis necessaria remedia adhibere et animabus in exitium ruentibus opem ferre.

Hic tandem est, Venerabilis Fratres, status cui subesse cogimur opera ejus Gubernii quod in hac urbe dominatur, haec est illa libertas et potestas exercendi ministerii nostri cujus nomine abutuntur et qua Nos potiri impudenter jactitant, libertas scilicet videndi demolitionem in dies deteriorem ordinis et constitutionis ecclesiasticarum rerum, videndi exitium animarum, quin operam nostram ad tot damna opportune reparanda impendere et navare possimus.

His ita se habentibus, nonne nova amarulenta irrisio et ludibrium existimandum est illud quod saepe dicitur, nempe debere Nos conciliationis et concordiae consilia cum novis dominatoribus inire, cum haec conciliationis ratio non aliud ex parte nostra esset, nisi omnino prodere non modo summa Sanctae hujus Sedis jura, quae tamquam sacrum inviolabile depositum ad hanc supremam cathedram evecti custodienda ac tuenda recepimus, sed etiam et praecipue prodere divinum ministerium Nobis pro salute animarum commissum, tradere hereditatem Christi in manus auctoritatis hujusmodi, cujus opera ad ipsum catholicae religionis nomen, si fieri posset, delendum diriguntur?

Nunc profecto terrarum orbi claro in lumine omnique ex parte conspicienda praebetur vis, vigor, fides earum concessionum, quibus ad fidelium illusionem hostes nostri libertatem et dignitatem Romani Pontificis tueri se velle ostentarunt, quae fundamentum suum positum habent in arbitrio ac hostili voluntate reipublicae moderatorum, quorum in potestate est juxta sua consilia et rationes ac pro lubitu eas aptare, servare,

interpretari atque executioni mandare. Haudquaquam certe, haudquaquam Romanus Pontifex est aut erit unquam plenae libertatis compos ac suae plenae potestatis, donec aliis in urbe sua dominantibus subjiciatur. Alia ejus sors Romae esse non potest nisi aut supremi Principis aut captivi, nec unquam Catholicae Ecclesiae universae pax, securitas, tranquillitas constare poterit, donec exercitium supremi apostolici ministerii obnoxium fuerit studiis partium, arbitrio dominantium, vicibus politicarum electionum, consiliis et operibus hominum callidorum ac utilitatem justitiae praeferentium.

At in tantis malis queis laboramus et premimur, ne putetis, Venerabiles Fratres, aut animum nostrum fractum concidere, aut illam in Nobis fiduciam deficere, qua Omnipotentis et Aeterni decreta expectamus.

Nos quidem consilium cum inissemus, post occupationem ditionis nostrae, Romae potius manendi quam quaerendi alienis in terris tranquillum hospitium, idque ea mente ut penes Beati Petri sepulcrum pro re catholica vigiles excubias ageremus, numquam destitimus auxiliante Deo pro causa Ejus tuenda certare, et quotidie certamus nullibi loco cedentes hosti nisi vi depulsi, ut perpauca illa, quae adhuc reliqua sunt, ab impetu diripientium et pervertere omnia conantium vindicemus.

Ubi autem caetera Nos defecerunt praesidia, quibus Ecclesiae et religionis rationes tueremur, Nos nostrae vocis et nostrarum expostulationum officio usi sumus; cujus rei testes estis ipsi, quibus communia pericula communis Nobiscum dolor fuit: saepe namque verba excepistis publice a Nobis prolata, sive ut nova facinora reprobaremus et contra invalescentem hostium violentiam protestaremur, sive ut aptis monitis fideles instrueremus ne insidiis improborum et simulatae religionis specie, neu noxiis falsorum fratrum doctrinis deciperentur.

Utinam vocibus nostris tandem admoveant aures animumque adjiciant illi, quorum ad officium pertinet et maxime interest, auctoritatem nostram sustentare et causam, qua nulla justior et sanctior, viriliter tueri! Nam qui fieri potest ut illorum prudentiam fugiat, frustra solidam ac veram prosperitatem in nationibus, tranquillitatem ac ordinem in populis, stabili-

tatem potestatis in iis qui sceptra tenent expectari, si Ecclesiae anctoritas, quae societates omnes recte constitutas vinculo religionis continet, impune contemnatur et violetur, ejusque Caput supremum in suo ministerio obeundo plena libertate uti nequeat, et potestatis alterius sit obnoxius arbitrio?

Illud sane feliciter accidisse laetamur, ut voces nostrae ab universo catholico populo, filiali pietate Nobis obstricto, libentissime magnoque cum fructu exceptae fuerint; talia enim sunt quae ab ipsis accepimus dilectionis assidua et iterata testimonia, ut et ipsis et Ecclesiae summam gloriam conferant, et bene sperare Nos jubeant, laetiores dies eidem Ecclesiae et huic Apostolicae Sedi orituros.

Ac profecto vix verbis aequare possumus jucunditatem solatii quod percepimus, validis licet auxiliis undique destituti, intuentes egregios animorum motus et generosa studia, quae sponte excitata latius in dies propagantur inter gentes etiam remotissimas, ut Romani Pontificatus et humilitatis nostrae causam suscipiant, dignitatem tueantur. Liberalia subsidia, quae ex omni terrarum parte ad Nos perveniunt, ut urgentibus necessitatibus Sanctae hujus Sedis prospiciamus, et frequentia tot filiorum nostrorum, qui ad has Vaticanas aedes ex omni gente confluunt ut visibili Ecclesiae Capiti devotam voluntatem suam testentur, ejusmodi pignora animorum fidelium sunt, pro quibus pares agere gratias divinae bonitati omnino nequeamus.

Vellemus tamen ab omnibus intelligi, quod salutaris documenti loco esset, intimam vim et significationem veram peregrinationum istarum, quas hoc tempore crebro iterari videmus, quo Romanus Pontificatus teterrimum bellum experitur. Scilicet illae non eo valent tantum ut amorem et observantiam fidelium prodant erga humilitatem nostram, sed manifestum praebent indicium sollicitudinis et anxietatum, quae eorum corda perturbant, quod communis Parens in abnormi prorsus ac incongrua conditione versatur. Neque haec anxietas et sollicitudo conquiescet, imo augeatur oportet, donec in possessionem plenae et verae libertatis Pastor universae Ecclesiae restituatur.

Interea nihil magis optamus, Venerabiles Fratres, quam ut voces nostrae ex hoc parietum septo ad ultimos terrarum

fines manent, ut totius orbis fidelibus, pro illustribus quae continenter ipsi exhibent filialis dilectionis et obsequii argumentis, sensus gratissimi animi nostri testentur. Optamus enim iis gratias agere pro pia liberalitate, qua, etiam interdum difficultatis rerum suarum obliti, Nobis opitulantur, agnoscentes Deo offerri quidquid Ecclesiae tribuitur; gratulari pro magnanimitate et virtute, qua impiorum iras et irrisiones despiciunt, Nosque iis devinctos profiteri pro alacritate, qua significationes sui amoris Nobis offerre student ad celebrandam anniversariam diei illius memoriam, quo ante quinquaginta annos Episcopalis consecrationis munus, licet indigni, suscepimus.

Nec minus Nobis in votis est, ut omnes etiam Ecclesiarum quae late per orbem diffusae sunt Pastores, voces has nostras excipientes, ex iis incitamentum sumant, ut significent fidelibus suis pericula, oppugnationes et incommoda quotidie graviora, quibus premimur, eosque simul certiores faciant, Nos quidem nunquam destituros, quicumque rerum exitus futurus sit, ab improbandis iniquitatibus quae coram Nobis patrantur; verum fieri posse aliquando, cum propter leges nuper rogatas, tum propter alias quae praenunciantur etiam saeviores, ut vox nostra usque ad eos nonnisi rarius et aegre admodum per interpositas difficultates possit afferri. In his tamen rerum adjunctis Pastores ipsos excitamus, ut greges suos praemoneant, ne fallacibus capiantur artibus, queis homines fraudulenti veram rerum conditionem, in qua positi sumus, verbis invertere et deformare nituntur, sive celantes acerbitatem ejus, sive libertatem nostram extollentes, et potestatem nostram nemini obnoxiam esse affirmantes, dum vere rem totam sic paucis complecti possumus: scilicet Ecclesiam Dei in Italia vim et persecutionem pati, Christi Vicarium neque libertate, neque expedito plenoque usu suae potestatis frui.

Cum res hoc loco sint, nihil opportunius ducimus, nihil cupimus impensius, quam ut iidem omnes Sacrorum Antistites, qui miram concordiam in tuendis Ecclesiae juribus et egregiam in Apostolicam Sedem voluntatem suam multiplici indicio Nobis constanter probarunt, fideles quibus praesunt excitent, ut ea ratione ac ope, quam jura sinunt cujusque regionis, sedulo

agant apud eos, qui summam reipublicae tenent, quo accuratius gravis conditio perpendatur, in qua Caput Catholicae Ecclesiae degit, atque efficacia adhibeantur consilia obstaculis amoliendis, quae veram ac plenam *independentiam* ejus impediunt.

Quoniam autem Dei ommipotentis est mentibus lumen immittere et flectere hominum corda, non solum Vos rogamus, Venerabiles Fratres, ut fervidis apud Eum precibus hoc maxime tempore utamini, sed et ipsos catholicorum omnium populorum Pastores vehementer hortamur, ut fideles sibi concreditos in sacra templa convenire curent, ubi pro Ecclesiae matris salute, pro inimicorum nostrorum conversione et fine malorum tam gravium lateque patentium, humiles preces ex intimo animo effundant. Excipiet, ut firmiter confidimus, orationem populi ad se clamantis Deus, cui beneplacitum est super timentes Eum, et in eis qui sperant super misericordia Ejus.

Caeterum, Venerabiles Fratres, confortemur in Domino et in potentia virtutis Ejus, atque induti armaturam Dei, loricam justitiae et scutum fidei, praeliemur strenue ac fortiter adversus potestatem tenebrarum et nequitiam hujus saeculi. Jam certe studium omnia miscendi perturbandique eo devenit, ut torrentis instar omnia se in praeceps tracturum minitetur, nec pauci ex iis, qui novarum rerum auctores aut fautores extiterunt, respectant conterriti, operis ipsi sui formidantes effectus.

At Deus nobiscum est, eritque usque ad consummationem saeculi. Timendum est iis de quibus scriptum est: „Vidi eos qui operantur iniquitatem et seminant dolores et metunt, eos flante Deo periisse, et spiritu irae Ejus esse consumptos." At Deum timentibus et certantibus in nomine Ipsius ac in Ejus potentia sperantibus misericordia et praesidium reservatum est, neque dubitandum quin, cum Ejus sit causa, Ejus sit pugna, Ipse certantes adjuvet ad victoriam.

De wetenschap geleid door de Kerk.

II.

(*Vervolg* en *slot* van blz. 147.)

De eenvoudige Katholiek vindt onder de leiding der Kerk meer kennis en wetenschap dan alle geleerden ooit buiten de Kerk bezeten hebben. Met de volkomenste zekerheid kent hij zijn oorsprong en zijn laatste einde, hij kent het einddoel van alle schepselen. Boven de wisselvalligheden van het menschelijk leven ziet hij eene besturende Voorzienigheid, die alles met onuitsprekelijke zachtheid regelt. Hij kent zijne pligten, en hun verheven oorsprong vindt hij in Gods heiligen wil. — Dit is heel iets anders dan den loop der sterren te kennen, de menschelijke wijsheid en dwaasheid in de geschiedenis na te sporen, den schoot der aarde in te dringen en daar de verborgen schatten en krachten op te delven, of de menschelijke uitvindingen na te cijferen. Want het oog wordt daarin niet verzadigd met zien, noch het oor met hooren. Voor God zijn wij gemaakt, en ons hart is onrustig, zoolang het niet rust in God.

Met het volste regt kan men dus zeggen, dat de eenvoudige Katholiek in wijsheid en kennis ver verheven

is boven de ongeloovige wetenschap dezer eeuw. Dit zij echter in 't voorbijgaan opgemerkt; het dient slechts tot inleiding van mijne tweede stelling: dat de Katholiek in de beoefening dier bloot menschelijke wetenschap beter zal slagen, naarmate hij zich meer laat geleiden door de Kerk.

Waarlijk eene schoone inleiding, zoo zou een modern geleerde zeggen, indien hij toevallig hier tegenwoordig was. Al deze zoogenaamde voorregten van den eenvoudigen Katholiek strekken tot bewijs, dat hij geen oog, geen oor en geen hart voor de wetenschap hebben kan. Hij meent in de leerstukken der Kerk het hoogste te bezitten en kan slechts minachting koesteren jegens al het zoeken en streven van den menschelijken geest, jegens onze wetenschap.

Minachting jegens de wetenschap?

De geschapen waarheid is eene afstraling van het goddelijk licht. Juist daarom is de Katholieke wetenschap zoo bekoorlijk voor den Katholiek, omdat zij overal Gods vinger vindt: Gods wijsheid, almagt en oneindige volmaaktheid. Om het groote verschil tusschen de Katholieke en de ongeloovige wetenschap aan te duiden, vind ik een allertreffendst beeld in de volgende schildering van den profeet Ezechiël:

De hand des Heeren, zegt de profeet, kwam over mij en voerde mij in den Geest des Heeren naar buiten en liet mij neer midden op een veld, 't welk vol doodsbeenderen lag, en Hij voerde mij daar rond. Zeer vele beenderen nu lagen er op de oppervlakte en ze waren zeer uitgedroogd. En Hij sprak tot mij: Zoon des menschen, meent gij dat deze beenderen zullen leven? En ik antwoordde: Heer God, Gij weet het. En Hij sprak

tot mij: Profeteer over deze beenderen en zeg hun: Dorre beenderen, hoort het woord des Heeren. Dit spreekt God de Heer tot deze beenderen: Ziet, Ik zal den geest in u zenden, en gij zult leven. En ik zal u spieren geven en vleesch op u doen groeijen, en u met eene huid overspannen en u den geest geven, en gij zult leven en weten dat Ik de Heer ben. Ik nu profeteerde, gelijk Hij mij bevolen had. En terwijl ik profeteerde, ontstond er een gedruisch, ziet, daar kwam beweging, beenderen naderden bij beenderen, elk bij zijn voegsel. Ik zag, en ziet daarover groeiden spieren en vleesch, en de huid strekte zich daar over uit, maar den geest hadden zij niet. En Hij zeide tot mij: Profeteer, zoon des menschen, profeteer en zeg tot den geest: Dit zegt God de Heer: Van de vier windstreken kom, o geest, en blaas over deze gedooden, opdat zij weder leven. En ik profeteerde, gelijk Hij mij gezegd had, en de geest voer in hen en zij leefden, en zij stonden overend, een ontzaggelijk groot heirleger.

Indrukwekkende schildering, M. H. Ik kon mij het genoegen niet ontzeggen, haar geheel weer te geven, omdat zij zoo toepasselijk is op onze stof.

In dat veld met uitgedroogde doodsbeenderen zie ik het veld der moderne wetenschap; want ook dit veld is zeer uitgestrekt, al de voorwerpen die men er vindt, zijn zonder geest en leven. Troosteloos gezigt!

Daar zit in den stillen nacht een sterrekundige te gluren naar den onbewolkten hemel. Hij weet u al de sterren bij name te noemen, en nu is zijn oog met een allerkrachtigst werktuig gewapend; hij zoekt nieuwe voorwerpen te ontdekken. Maar hij is een ongeloovige; de vonkelende starren doen zijn ijskoud hart niet gloeijen,

zij spreken niet: voor hem zijn zij dood. Zijn welgewapend oog ziet den geest niet, die alles bezielt, de hand Gods die ordent en regelt, elke ster geleidt op hare baan. En als hij 's ochtends zijn arbeid staakt, heeft hij niets gehoord van den heerlijken lofzang, gezongen door het ontzaggelijk koor der hemelligchamen ter eere van den oneindig magtigen en wijzen Schepper.

Ginds op den top des bergs, die zijne kruin boven de wolken draagt, staat een man der ongeloovige wetenschap. Hij doorreisde een halve wereld, heeft bergen beklommen en is in afgronden neergedaald; rijk is zijn dagboek, duizenden merkwaardigheden heeft hij opgeteekend, die hij later de wereld zal aanbieden als zijne wetenschappelijke onderzoekingen. Met starren blik beschouwt hij het prachtige landschap voor zijne voeten uitgestrekt. Aangrijpend is het tafereel 'twelk hij hier aanschouwt; maar hij is een ongeloovige, en het ruime veld is voor hem een veld van doodsbeenderen. Hij begrijpt het niet. Wel begrijpt hij, dat hij een bekwaam schilder zijn moest om een flaauwe schets van het prachtige tafereel te kunnen geven; maar hij meent, dat het tafereel zelf door minder dan een kladschilder, door het blinde toeval is ontworpen en uitgevoerd.

Ziet ge dien man daar neergebogen over een half versleten boek? Vele andere boeken van verschillenden ouderdom en vorm liggen naast hem opengeslagen op zijne schrijftafel. Die man beoefent de geschiedenis; maar de ontelbare feiten en gebeurtenissen zijn dorre doodsbeenderen voor hem; hij zelf moest al die feiten rangschikken en nummeren. Hij is een modern ongeloovige en zag den geest Gods niet, die alles levend maakt, de

goddelijke Voorzienigheid, die alles regelt en bestuurt.

Onze moderne ongeloovigen schijnen werkelijk te gevoelen, dat het veld hunner wetenschap een veld van uitgedroogde doodsbeenderen is. Hebt ge wel eens opgemerkt, hoe hoog zij wegloopen met fossielen en doodsbeenderen, uit de diepte der aarde te voorschijn gehaald? Een uitgedroogd en door den tijd afgeknaagd been, de schedel van een mensch, van een aap of van een ander dier wekt hunne geestdrift in de hoogste mate. Het been wordt met passer en hoekmeter onderzocht, daarna in de kleinste bijzonderheden beschreven; het gaat van de eene geleerde hand in de andere, is het mikpunt van honderd vergrootglazen en geeft aanleiding tot allerlei gissingen en allerdwaaste veronderstellingen.

Moest ik een plan leveren voor een zinnebeeld, te beitelen op den tempel der moderne wetenschap, ik zou een man voorstellen, zijn oog gewapend met een sterk vergrootglas, zijn eene hand met passer en hoekmeter, terwijl hij in de andere hand een anti-diluviaanschen schedel vasthoudt, in welks beschouwing hij geheel verslonden is.

Toen de hand Gods over de doodsbeenderen kwam, voegden zij zich tot geraamten, waarover vleesch en huid groeiden; toen blies de geest des Heeren over hen, en ziet zij leefden, rigtten zich op en stonden overeind als een groot en welgeordend leger.

Zietdaar, M. H., het veld der Katholieke wetenschap. De geest des Heeren brengt er gloed en leven. Voor den Katholiek zingt het uitspansel de glorie Gods; want de hand des Heeren, die zon, maan en sterren in hare duizelingwekkende snelheid regeert en ordent, is hem zigtbaar. — In de geschiedenis ziet de Katholiek meer

dan feiten, die op elkander volgen zonder doel en eindbestemming; boven de golven der menschelijke lotgevallen ziet hij den geest des Heeren zweven, alles met zachtheid regelend. — In de studie der stoffelijke natuur vindt hij de almagt en wijsheid Gods, die in aller behoeften met gewigt en mate voorziet. — In de heerlijke uitvindingen, de stoute ondernemingen en betooverende scheppingen van den menschelijken geest bewondert hij de oneindige grootheid des Scheppers, die slechts één vonk van zijne kennis en wetenschap in 's menschen ziel heeft neergelegd om door die ééne vonk zooveel wonderen te werken.

De Katholieke geleerde beklimt met Moses den berg, waar God zelf hem het uitgestrekte veld der wetenschap toont; het veld, niet overdekt met uitgedroogde doodsbeenderen, maar tintelend van gloed en leven in de eindelooze rangen van alle schepselen, die Gods geest gevormd heeft tot een welgeordend leger.

De moderne ongeloovigen vinden in hunne wetenschap slechts doodsbeenderen, en toch — 't valt niet te loochenen — beoefenen zij hunne wetenschap met hart en ziel; ja, met eene toewijding, die verbazing wekt, met eene soort van hartstogtelijkheid, die de Katholieke geleerde niet kent. Hoe is dit mogelijk?

Onze ziel is geschapen voor God; slechts de Oneindige kan haar ontembare zucht naar kennis voldoen. Waar zij God niet vindt, werpt zij zich als een uitgehongerde op de weinige kruimels, die zij in de schepselen aantreft, en wanhopig verslindt zij zelfs het onverteerbare. Zij *wil* verzadigd worden, omdat zij *moet*. Met het oog afgewend van den Schepper, stampt zij op den grond en zegt: gij zult en moet het voorwerp mijner kennis zijn.

Deze hartstogtelijkheid wordt oorzaak van den afgodischen eerbied voor de bloot menschelijke wetenschap. In hare beoefening wordt alle beschaving, alle ontwikkeling, zelfs alle zedelijkheid gesteld. Hoe dikwijls hoorden wij reeds beweren, dat onderwijs en wetenschap alle misdaden zullen voorkomen?

Daar staat zij dan, de moderne wetenschap, als een afgod tegenover den God der Christenen. Al hare krachten worden gebezigd om strijd te voeren tegen den Hemel.

Zij mishandelt de geschiedenis om te bewijzen, dat toeval en blind noodlot de wereld regeert. Gebeurtenissen worden geloochend of aangenomen, stilzwijgend voorbijgegaan of met valsche kleuren geschilderd om van de geschiedenis een roman te maken, waarin geen plaats is voor de Voorzienigheid, maar de mensch alleen al de rollen vervult.

Ongelukkig de Katholieke jongeling, die onder de leiding van een modern ongeloovige de geschiedenis bestudeert. Slechts dorre doodsbeenderen worden hem voorgezet. Geen woord hoort hij van de Voorzienigheid, die zelfs waakt over de haren van ons hoofd, die troost en kracht schenkt bij de rampspoeden en wisselvalligheden des levens.

De eerste bladzijden der Katholieke geschiedenis, M. H., heeft de H. Geest zelf geschreven in het Oud Testament. Wat tintelen die bladzijden van gloed en leven, hoe vervult de goddelijke Voorzienigheid daar de eerste rol! Legt die bladzijden naast eene geschiedenis der moderne ongeloovigen, en gij kunt u een denkbeeld vormen van het onmetelijk verschil.

De afgodische eerbied voor de bloot menschelijke weten-

schap doet den modern ongeloovige al de afdwalingen van het menschelijk verstand als heilig beschouwen. Terwijl hij minachtend de schouders ophaalt voor de goddelijke Openbaring, terwijl de eerste waarheden des Christendoms hem onbekend zijn, gaat hij nachtwaken en zwoegen om al de dwaasheden van het oude heidendom toch naauwkeurig te kennen. Deze zijn hem eerbiedwaardig en heilig, omdat ze voortbrengselen zijn van den menschelijken geest. Welk een smadelijk geweld wordt den Katholieken jongeling aangedaan, die onder de leiding van een modern ongeloovige de geschiedenis bestudeert, en gedwongen wordt den hoed af te nemen voor al die menschelijke dwaasheden!

De modern ongeloovige daalt af in de ingewanden der aarde om een door tijd en wormen afgeknaagd been te vinden, waarmee hij den levenden God bestrijden kan. Hij verbeuzelt zijn tijd om te betoogen, dat een gevonden schedel de schedel was van een aap, die zich zeer gemakkelijk tot menschen-schedel had kunnen ontwikkelen om het grootste vernuft te herbergen!

Men zegt, dat een zeker insekt in ééne seconde honderdmaal zijne vleugels uitspant en intrekt. Doodt dit insekt: kunt ge dan met een vergrootglas de verbazende kracht van het weggevloden leven vinden? Nu beweert de ongeloovige, dat hij zelfs in een afgeknaagden schedel de veel grootschere werking van de menschelijke ziel kan aanschouwen.

Stelt (niemand uwer zal zoo dwaas zijn), maar stelt een onbedreven jongeling onder de leiding van den modernen fetischdienaar, die met passer en duimstok de werkingen van den geest in het stof gaat zoeken: zal die

arme jongeling niet een slaaf worden van het stof en de stoffelijke lusten?

Het is niet de veredeling des harten door ijverige pligtsbetrachting; het zijn niet de verhevene gevoelens van bovennatuurlijke deugd; 't is ook niet de ontwikkeling van den geest door de kennis der wereldorde en der innige betrekking tusschen Schepper en schepsel wat de moderne wetenschap zoekt. Beschaving, ontwikkeling, vooruitgang is haar ten laatste niet anders dan volslagen vijandschap tegen God.

Daaraan moet alles geofferd worden: het geld der schatkist, de vrede der medeburgers, de rust en de bloei van den Staat, de regten van den vader op zijn kind.

Waar zulk eene wetenschap onderwezen wordt — zoo verzekert men — verdwijnen de misdaden, stijgt de welvaart der burgers, vindt de armoede geene plaats, is het geluk van een paradijs bereikt. Walgelijke afgoderij, M. H., die gepaard gaat met een diepe verachting van de goddelijke Openbaring; want in het oog dier groote mannen is het even verdienstelijk het geloof te verachten als met hunne wetenschap te dweepen. Voor het een zoowel als voor het andere reiken zij u een bewijs uit van ontwikkeling en beschaving.

De ernstige beoefening der wetenschap vordert een diepe rust. Niet in de beroering van den hartstogt, maar in de kalmte des gemoeds ziet onze geest met helder oog en juisten blik.

Indien iemand uwer, M. H., gebukt ging onder den drukkenden last van zware rampspoeden, kon hij hier gekomen zijn om eene afleiding te vinden voor zijn

bloedend hart, maar zeer zeker niet om de krachten van zijn geest aan een ernstig onderwerp te wijden.

Wat spreek ik van zware slagen? Een ligte hoofdpijn, een ietwat lastige zitplaats verhinderen de werkingen van den geest en herinneren den mensch hoe klein en zwak hij is, zelfs bij hooge wetenschappelijke vorming. Welk eene hindernis voor ernstig nadenken en naarstigen toeleg moet er dan niet gevonden worden in den ontembaren hartstogt des ongeloofs?

De Katholiek kent dezen hartstogt niet. Zonder stoornis, heel rustig legt hij zich op de menschelijke wetenschap toe; want de hoogste en allernoodzakelijkste kennis is hem gewaarborgd door de leer der Kerk. Hij is gelijk aan een zeer bemiddeld groothandelaar, die in tijden van onrust, paniek en groote faillissementen rustig op zijn kantoor zit, omdat zijn rijk vermogen genoegzaam gewaarborgd is. Ja, wij leven in een tijd van onrust en beweging, van rusteloos zoeken en hevigen strijd. Hoog gaan de golven van meeningen en dwalingen, opgezweept door den hartstogt des ongeloofs, die alle andere hartstogten in zijn dienst heeft. Wij zijn getuigen van groote faillissementen op zedelijk en geestelijk gebied: faillissementen in geloof, faillissementen in de wetenschap, zelfs in het gezond verstand. Maar de Katholiek wandelt rustig voort, want hij gaat aan de hand der Kerk. In hare leerstukken vindt hij bakens en lichttorens, die hem de klippen en zandbanken op de zee der wetenschap toonen. Hij verwondert zich niet eens meer over de stormen, die er rondom hem huilen, want hij begrijpt wat er worden moet van den mensch, die strijd voert tegen Christus' bruid.

Hij veroordeelt de dwalingen dezer eeuw en maakt toch gebruik van al de uitvindingen van zijn tijd. Daar zijn er onder die uitvindingen, welke misschien door een ongeloovige zijn te voorschijn gebragt; maar niets belet hem ze te gebruiken, hij gebruikt ze in veiligheid.

Zeer schoon zegt de H. Augustinus, dat de Israelieten, zonder het te weten, gedwongen waren de H. Boeken van het Oud Testament voor de Christenen uit te dragen, opdat het Jodendom door die boeken veroordeeld, het Christendom des te krachtiger zou verkondigd worden. Dit kan men ook op de moderne wetenschap toepassen. Met al de inspanning van een ongetemden hartstogt werpt zij zich op de stoffelijke natuur. Zij wroet, zoekt, wurmt en nachtwaakt in het stof. Indien zij eenige waarheid vindt, eenige ontdekking opdelft, deze zullen *ons* dienen om onze kennis uit te breiden, *ons* dienen tot verdediging des Christendoms en ter bestrijding des ongeloofs.

Om met vrucht de wetenschap te beoefenen is er geene deugd zoo noodzakelijk als de nederigheid. De man der wetenschap mag nooit vergeten, dat de krachten van den menschelijken geest zeer beperkt zijn, dat elkeen steeds behoefte heeft aan onderrigt en teregtwijzing, dat hooge ontwikkeling en uitgebreide kennis steeds gepaard gaan met het bewustzijn van nog uitgebreider onwetendheid. Zelfs heidensche wijsgeeren begrepen, dat nederigheid bij de beoefening der wetenschap niet ontbreken moet. Om de ligtzinnige en ijdele zelfgenoegzaamheid in zijne leerlingen te bestrijden, legde Pythagoras hun een strenge en veeljarige stilzwijgendheid op. Een zeker jongeling uit Athene verkocht zijn droppel verstand in een vloed van woorden. Er waren toen nog geen hoogere burgerscholen,

anders zou men zeggen, dat hij daar les genomen had onder de leiding van moderne leeraren. Socrates, in wiens tegenwoordigheid de jongeling zijne waanwijsheid verkocht, brak ten laatste zijn stilzwijgen af met de opmerking: het schijnt wel, dat de ooren van dit jong mensch in zijn mond zijn teregt gekomen.

De wetenschap wordt niet door één mensch opgetrokken; ontelbare individuen, gansche geslachten zijn daaraan onafgebroken werkzaam. Een ieder, die zijne krachten aan de wetenschap wijdt, ontvangt van anderen duizendmaal meer dan hij zelf op zijne beurt zal mededeelen. Ook het grootste vernuft van zijn tijd moet, dankbaar jegens voorgeslacht en tijdgenooten, erkennen, dat hij onbeduidend weinig in de wetenschap leveren kan in vergelijking van het vele, 'twelk hij ontvangen heeft. Den grootsten geleerde voegt bescheidenheid waar hij zijne meening te kennen geeft, nederigheid waar hem eene teregtwijzing gegeven wordt, in een diep besef van zijne feilbaarheid. Dit is het waartoe de Apostel de Christenen vermaant, als hij ons zegt: *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*, dat is: niet wijzer te zijn dan voegzaam is, maar wijs te zijn met mate.

Met het oog op de heidensche wetenschap van zijn tijd, zegt dezelfde Apostel even kort als krachtig: *Scientia inflat*, de wetenschap blaast op. Ondragelijk was de hoovaardij der heidensche wijsgeeren en geleerden; maar wat wij in onze dagen waarnemen, gaat de trotschheid van het oude heidendom te boven. De moderne ongeloovigen spreken steeds op een toon, als hadden zij eenvoudig de geheele wetenschap in beslag genomen. Elke

uitvinding op ieder gebied schrijven zij aan zich of hunne geestverwanten toe, zij alleen zijn de „mannen der wetenschap", die aan het voorgeslacht niets schuldig zijn als diepe minachting, welke schuld zij dan ook ruim betalen in een vloed van scheldwoorden. Aan hun tegenvoeters, de geloovige Christenen, geven zij ongevraagd een brevet van domheid; zij venten hunne droombeelden, dwalingen en meeningen uit onder den weidschen naam van wetenschappelijke beslissingen. De wetenschap leert, beslist, heeft reeds lang uitgemaakt: dit zijn de gewone uitdrukkingen, waarmee zij hun gezag opdringen.

Heeren van het moderne ongeloof, uwe wetenschap is onuitstaanbaar, zij zal sterven gaan aan de ijlende koorts der hoovaardij. Gij bederft zelfs den grond, waarop het gebouw der wetenschap moet worden opgetrokken, omdat gij de jeugdige harten, aan uwe leiding toevertrouwd, oefent in aanmatiging, in trotschheid en minachting jegens anderen. De heidensche wijsgeeren beweerden, om zich aan Gods leiding te onttrekken, dat God niet gesproken had; maar gij durft in waanzin van hoovaardij beweren, dat God niet spreken mogt uit ontzag voor den menschelijken geest, wiens heiligste regt het zijn zou te dwalen, zoolang en zoover hij verkiest. Gij vermoordt het gezond verstand, 'twelk volgens u geen onderscheid maken mag tusschen waarheid en leugen, maar eerbied verschuldigd is aan iederen onzin, door kranke hersenen uitgebroed.

Ik ben hier echter niet opgetreden om de boosheid van een godslasterlijk ongeloof te brandmerken; ik wil hier eenvoudig getuigenis afleggen van de moderne hoovaardij, die den doodsteek geeft aan alle wetenschap.

Deze hoovaardij doet „de mannen van onzen tijd" de oogen sluiten voor de duidelijkste bewijsvoering van den tegenstander, doet hen volharden in de dwaling om de erkentenis te ontgaan van gedwaald te hebben. Ten einde als wetenschappelijk geprezen te worden, omhelzen zij de dwalingen, die het meest in den smaak vallen. Zijn zij echter meer gevorderd in de wetenschap der hoovaardij of in de hoovaardij van de wetenschap, dan volgen zij den koorddanser, die in halsbrekende toeren de bewondering der gapende menigte zoekt, dat is: zij omhelzen de gevaarlijkste en meest ongewone meeningen. Hoe vermeteler eene stelling is, hoe grooter verachting daarin gelegen is jegens het eerbiedwaardige en heilige, des te vuriger zullen zij haar omhelzen, des te krachtiger verdedigen. Gaarne werpen die mannen van het vernuft de laatste overblijfselen van het gezond verstand over boord om de wereld te verbazen door het hoogste cynisme van het ongeloof.

Men moet kennis gemaakt hebben met de toongevers en aanvoerders der moderne wetenschap om zich een denkbeeld te vormen, hoever de hoovaardij van den menschelijken geest hier gaan kan; maar de gelaatstrekken dier hoovaardij vindt ge in liberalistische dagbladen en tijdschriften genoegzaam terug om de identiteit te kunnen constateren.

Welk een toon in die dagbladen en tijdschriften! Welk een toon bij hunne naarstige lezers! Uit welk eene hoogte worden de verhevenste zaken besproken! Met welk eene voornaamheid wordt alles en een ieder voor den regterstoel getrokken van mannen, die welligt niet in staat zouden zijn een dragelijk examen als hulponderwijzer af te leggen!

Wij zouden het belagchelijk noemen, indien het niet zoo gevaarlijk was. Stelt u, M. H., een jongeling voor, die reeds op de schoolbanken aan zulk een toon werd gewend. Zijne onderwijzers waren mannen van de moderne wetenschap. Zij beschouwden het als een pligt van hunnen staat zich voor te doen als diepdenkers, die met minachting alles bejegenen, wat buiten en boven den kring hunner ontwikkeling ligt. Met lof spreken zij van hunne geestverwanten; dezer geschriften, waarin dezelfde toon heerscht, worden den leerling in handen gegeven. Zij en hunne geestverwanten zijn „de denkers", de mannen van vooruitgang en beschaving; hen te volgen is het godvruchtig werk van den ontwikkelden burger, hen op zij te streven het toppunt van glorie, het zekerste middel tot onsterfelijkheid. Het hart van den jongeling, van nature ligtzinnig en vermetel zoowel in de geestdrift als in de minachting, staat dagelijks open voor zulk een taal en toon. Hoe weinig hij overigens ook leere, dit ten minste gaat er bij hem in, dat hij zeer goedkoop als beschaafd en ontwikkeld burger op de hoogte van zijn tijd komen kan. Hij behoeft zich slechts te oefenen in trotschheid en aanmatiging, steeds op beslisten toon te spreken en zich wat groote woorden aan te schaffen, die hij niet verstaat, maar die toch uiterst geschikt zijn voor moderne grootspraak.

Wanneer hij de school verlaten heeft, kan hij op genoegelijke wijze, zonder ernst of inspanning, het groote werk van zelfontwikkeling en beschaving voortzetten. In liberale dagbladen en geschriften vindt hij te zijner volmaking den bekenden toon van aanmatiging terug met een rijkdom van groote woorden, die hem wel geen

kennis aanbrengen, maar toch de noodige klanken bieden om in koffijhuizen en gezelschappen te schitteren.

Wat moet er uit dien jongeling groeijen, die in zijne wetenschap den weg bereid vindt om alle gezag te trotseren, zelfs het gezag van deugd en gezond verstand? Hij heeft den leeftijd bereikt, waarin de booze lusten zich zoo geweldig doen gevoelen; in zijn hart, van alles ledig, woelen de gevaarlijkste hartstogten straffeloos voort!

De christelijke bezorgdheid zijner moeder beschouwt hij, de diepdenker zonder hoofd, als eene zwakheid, waarvoor hij medelijden gevoelt, maar die hij misleidt om haar niet te bedroeven. De gestrenge lessen zijns vaders wekken zijne heimelijke gramschap. Een tijdlang zwijgt hij uit vrees, maar hij acht zich veel te ontwikkeld om lessen aan te nemen uit den mond van hem, die geen man is van zijn tijd.

Zoo gingen vele jonge menschen, van welke men de beste verwachtingen koesterde, verloren voor wetenschap, maatschappij en huisgezin. Ik geloof niet, M. H., dat het noodig zijn zal u dit met voorbeelden te staven. Ook zal elk uwer wel met mij inzien, dat nederigheid de eerste voorwaarde is voor de ware wetenschap.

Daarom zal de Katholiek in de beoefening der wetenschap beter slagen, omdat hij onder de leiding der Kerk de nederigheid in oefening brengt. Hij onderhoudt den gulden regel des Apostels: niet wijzer te zijn dan voegzaam is, maar wijs te zijn met mate.

Hij erkent dat er geheimen zijn, die geen menschenverstand kan vinden noch doorgronden. Hij ziet duidelijk in, dat de vermogens van onzen geest zeer beperkt zijn; dat trotschheid en aanmatiging eene dwaasheid is,

elkeen, maar inzonderheid den ontwikkelden mensch onwaardig; hij ziet de afdwalingen van zoovele geleerden en begrijpt, hoe groot eene behoefte de wetenschappelijke man heeft aan de onfeilbare leiding der Kerk om den geest op het spoor der waarheid, het hart op den weg der deugd te bewaren. Ja, M. H., het hart op den weg der deugd; want ook dit is noodig voor de beoefening der wetenschap, en in den regel wordt er veel te weinig acht gegeven op den invloed, dien het hart doet gelden bij de werkingen van den geest.

Plaatst den bekwaamsten meester voor een ontredderd speeltuig, hij zal u geen schoone akkoorden geven: evenmin zal een geest, ontredderd door hoogmoed, een hart ontreinigd door hartstogt, veel voor de hooge wetenschap uitwerken. Deed de Kerk niets anders door hare leiding dan ons oefenen in de nederigheid en in het beteugelen der hartstogten, onmetelijk zouden hare verdiensten voor de wetenschap reeds zijn. Maar, gelijk wij gezien hebben, zij vat alle takken der menschelijke kennis in één bundel zamen en brengt ze in de naauwste betrekking tot God, die de oorsprong van alle waarheid en kennis is.

Onder hare leiding ontvangt de menschelijke wetenschap gloed en leven, de verschillende wetenschappen zijn even zoo vele stralen, die van Gods aangezigt zijn uitgegaan en tot Hem wederkeeren.

De Kerk, M. H., moest geen moederhart hebben, indien zij niet allervurigst verlangde om de edele jongelingschap in de beoefening der wetenschap te geleiden; geen moederhart, indien zij niet de grootste belangstelling koesterde voor scholen, hoogescholen en alle inrigtingen van onderwijs.

Elders, in Frankrijk, vraagt zij zoo dringend de aalmoezen der geloovigen om aan de innige behoeften van haar moederhart te kunnen voldoen door het oprigten van universiteiten, waar de Katholieke wetenschap in alle zuiverheid onderwezen wordt. Uit dit ééne feit kunt ge afleiden, hoezeer zij het betreurt, wanneer in andere landen bijna onoverkomelijke hinderpalen gevonden worden om den innigsten wensch haars harten te bevredigen.

Maar bestaat er ook al weinig vooruitzigt om binnen kort eene Katholieke universiteit in ons vaderland te zien verrijzen, wij hebben het toch in onze magt zeer veel voor het Katholiek onderwijs te doen.

Nergens ter wereld is de Kerk *begonnen* met de oprigting harer universiteiten. Inrigtingen van lager en middelbaar onderwijs moesten voorafgaan en bloeijen, alvorens aan universiteiten kon worden gedacht.

Welnu, M. H., laat ons, ieder in zijn kring, het Katholieke lager en middelbaar onderwijs bevorderen; laat ons door woord en daad toonen, dat wij het een warm hart toedragen: onze werkzaamheid zal vruchtbaar zijn voor het geslacht, 'twelk onder onze oogen opgroeit, en den noodzakelijken grondslag leggen voor verdere ontwikkeling der Katholieke wetenschap onder een dankbaar nageslacht.

Thans, M. H., meen ik mijne taak volbragt te hebben. Ik dank u voor de welwillende aandacht, die gij mij zoo verschoonend geschonken hebt. Indien uwe verwachting niet bevredigd is, wilt dit niet aan mijn onderwerp wijten, maar aan mij, die het waagde zulk een onderwerp te kiezen.

Meer dan ooit heb ik het dezen avond betreurd, dat

ik noch over het vuur eens dichters, noch over het talent eens redenaars te beschikken heb; want mijn thema was te schoon en te verheven voor mijn zwakke krachten.

Intusschen ben ik ruim beloond voor mijn arbeid, indien ik uwe liefde voor de Katholieke wetenschap eenigzins heb aangewakkerd; honderdvoudig zou ik mij beloond rekenen, indien ik door mijn woord aanleiding gegeven had, dat een bekwamer hand dit schoone thema meer ontwikkelde met een gloed en eene kracht, die het allezins waardig is.

J. G. H. C. ESSINK.

EEN GROOTSCHE ONDERNEMING.

LA SCIENZA ITALIANA,
PERIODICO DI FILOSOFIA, MEDICINA E SCIENZE NATURALI
PUB-BLICATO DALL' ACCADEMIA FILOSOFICO-MEDICA
DI S. TOMMASO D'AQUINO, ANNO I. BOLOGNA. IST. TIPOG. 1876.

> Noi sem venuti, al loco, ov'io t'ho detto
> Che tu vedrai le genti dolorose
> C'hanno perduto il ben dell' intelletto.
> Dante, *Inferno*, Canto III.

I.

Ons opschrift is bij lange na zoo modern niet van uitdrukking, als ge op de gis meenen zoudt, lezer; tenzij ge, de dingen bij hunnen naam noemend, modern mocht heeten wat, uitgerust met de machtige en geheimzinnige aantrekkelijkheid van het ongewone, frisch jeugdige en geniaal oorspronkelijke, voor het eerst aan het licht komt. Want waarlijk, dien stempel der nieuwheid draagt zij, de aangekondigde onderneming. Verneem voorloopig uit deze ruwe schets, wat er van de zaak zij; in een volgend nummer komen wij er uitvoeriger op terug.

Ge herinnert u nog, hoe blijde de Kerk, de koningin der waarheid, in het jaar '74 terugzag op den toen zes eeuwen ouden roem, dien haar trouwe en heilige ver-

dediger, de H. Thomas, bevochten had op de machten der dwaling.

Wij zeggen met name *de Kerk*, en niet enkel haar wetenschappelijk deel; want verwonderlijk en kenmerkend blijft het, en een verschijnsel, dat wij met voorliefde in reliëf brengen, hoe toenmaals geletterd en ongeletterd, bedeeld en misdeeld met de gave des tijds als om strijd oog en zin had voor de gloriën van dien overigens niet zeer populairen Leeraar en, of 't ware, instinctmatig gevoelde, dat de heerlijke triomfen van dien zoon der waarheid ten slotte opgingen in de eeuwenheugende en eeuwigdurende onverwinnelijkheid der Kerk. Maar krachtiger en geestdriftiger werd deze overtuiging door die vereeniging van geleerden gedeeld, aan de uiteenzetting en waardeering van wier diep Katholieke onderneming deze bladzijden gewijd zijn. 't Was een klein kuddeke van wetenschappelijk gevormde mannen, medegeteld onder wat Italië groots bood op natuurkundig, wijsgeerig en godgeleerd gebied; maar — zeldzaam verschijnsel onzer dagen — even grondig onderleid in de studiën der vorige eeuwen als geoefend in de behendige ervaringen en vaardige proefnemingen der jongste. 't Kon hun niet ontgaan, dat de zoo hoog opgevijzelde wetenschap een bloote naam was geworden, en het hart moest hun breken bij 't zoogenaamd vernieuwen haars tempels, hun, die den luister en de majesteit des ouden gezien hadden. Vooral griefde het hun gemoed, dat zelfs de gedachtenis aan de geestkracht der middeneeuwen sinds jaar en dag uit aanmatigende zelfgenoegzaamheid verschopt lag. Daaraan de borst bieden en optreden voor de heilige rechten der waarheid, dat was hun dierbaarst verlangen, dat nog slechts wachtte

op den geest van wijsheid en kracht, van wien het zijne wijding tot den moeitevollen strijd moest ontvangen. En te midden van de feestvreugd ter eere van H. Thomas werd die geest vaardig over hun gemoed; en de gedenkwaardige kamp tegen dwaling en valschheid ving aan; en het *unitis viribis* vloog als een vuur zoo snel en zoo opwekkend langs hunne dunne gelederen; en de philosophisch-medische Academie werd de onneembare burcht waaruit, de *Scienza Italiana* het krijgstuig waarmede de immer doeltreffende pijlen der waarheid zouden geworpen worden op de vijanden der ware wetenschap zoowel als des geloofs.

Maar de grootschheid en den moed dier onderneming kunnen we niet beter in den vollen dag plaatsen, dan door eerst bij wijze van achtergrond het schemerduister te schilderen, waarin de wereldwijsheid van den nieuweren tijd verzonken ligt. Immers juist de armelijke toestand der uit hoogmoed gevallen rede spoorde die ware wijzen tot hun voor Kerk en wereld zoo weldadigen arbeid; laat ons dus eerst zien, of hun middeneeuwsch wetenschapsgilde recht van optreden en van bestaan heeft.

We zeiden boven, dat de wetenschap onder de hand van den jongsten tijd niet veel meer dan de schaduw van een grooten naam is geworden. Wel is het ons, alsof de polsslag der eeuw bij het oorverdoovend getier van vooruitgang sneller jaagt, alsof de somber-geheimnisvolle nagalm van het „meer licht, meer licht!" steeds zwellender voortzwiert op de ethergolven om en boven ons hoofd, maar die driftige jacht is de teugellooze inspanning van den treurigen delirant, en dat licht, met koortsige gejaagdheid ingeroepen, 't is de macht der duisternis, der

démonen in de lucht, de vóórlichting van den koning der dwaling en leugentaal, „eens gezeten om de kroon van ('t eeuwig) licht te spannen", thans niets meer dan de verpersoonlijkte phosphorescentie der vervloeking.

Inderdaad, wie den geest der nieuwere wetenschap in beeld zou willen brengen, mocht beginnen met wanhopen aan zijn resultaat. Niet alsof de vlotte bewegelijkheid der onzienlijke „schwankende Gestalt" onbereikbaar zou zijn voor den vormenden beitelslag des kunstenaars; maar heengevloden zijn de beschermgeesten der waarheid uit de heiligdommen der rede en, hunne zetels ruimend, hebben zij als in Jeruzalems tempel geroepen: „Laat ons de wijk nemen van hier!" Neen, geest is er niet meer in de hedendaagsche wetenschap; ja, haar eenig, hooggeroemd streven is, iederen invloed eener bovenzinnelijke werkkracht te bannen, meer nog, te vernietigen. Geesteloosheid, in den zin van onredelijkheid, tot waanzin, tot verdierlijking — denk aan de materialistische zedeleer — tot bloeddorstige onmenschelijkheid [1]) toe, ziedaar het karakteriseerend of, zoo ge wilt, karakterloos randschrift voor wie ooit een gedenkpenning mocht willen slaan voor de zoo hoog opgevoerde geleerdheid onzer tijden. In den mond der onfeilbare moderne jury heet deze bewering, domperigheid; natuurlijk; maar de verhouding tusschen

---

1) Charles Darwin's epigoon, de Heer Greven, rechtvaardigt dien term door zijn promotie-dissertatie, waarin *natuurkeuze* en *strijd om het leven* ook onder het menschdom hun toepassing zoeken. Voorwaar, wie door zoo laaghartig spel te drijven met het nog onverzwakt zedelijk gevoel van een goed deel onzer natie de publieke gunst en toejuiching eener „alma mater" meent te winnen, verliest, ook al drijft de bedoeling van humanitarisme aan de oppervlakte, èn voor zich èn voor de aangeroepen schutspatronen zijner wetenschap, de rechten der menschelijkheid!

namen en zaken is daar omgekeerd, en zóó wordt ons die aantijging een compliment. Wij houden ons daarom aan onze eenmaal uitgesproken en diep gezette overtuiging, dat het werkend beginsel uit de tegenwoordige beschaving des verstands verdwenen is; wij reiken de hand aan onzen Ordebroeder Pater van Hoogstraten, als hij in eene studie over Baco onze eeuw onwijsgeerig noemt, mits hij ons vergunne dat praedicaat te verstaan in zoo ruim mogelijke beteekenis. Onze eeuw heeft, zoo al niet haar verstand, toch onmiskenbaar het recht gebruik daarvan verloren. Doch eene stelling, zoo lijnrecht in strijd met de publieke opinie, laat zich niet handhaven zonder bewijs. Wij willen hier eenige bewijzen — die trouwens voor een opmerker slechts voor 't grijpen zijn — leveren, niet juist om medestanders te winnen onder de tegenpartij, maar om naar aanleiding der heerlijke onderneming, die wij zoo gaarne in ons vaderland een blijde inkomste bereidden, onze Katholieke landgenooten eerst en vóór alles krachtig te wijzen op den peilloos diep gezonken stand der hedendaagsche wetenschap. Een korte proeve alzoo ten behoeve dier lezers, die, hoog loopende met wat zij niet kennen, kinderen des tijds willen zijn, zonen of — want ook in Katholieke kringen wint de emancipatie der *blue-stockings* veld — dochteren van den vooruitgang.

Onze eeuw is autodidact, eigengeleerd, eigenwijs; eerste reden, waarom zij beschouwd moet worden als onredelijk en den waren geest der wetenschap missende. Daar is niet meê gezegd, dat men zonder onderrichting of leiding van anderen de waarheid niet zou *kunnen* achterhalen; de mensch, ook buiten de maatschappij, heeft aan zijn

verstand alleen krachts genoeg om, gediend — niet beheerscht — door de ervaring, eenige natuurlijke kennis meester te worden. Maar hij kan geen verstandig man genoemd worden, die moedwillig en uit ijdele zelfgenoegzaamheid alle hulp in zake van geestesbeschaving van de hand wijst. In ergeren zin echter mag men dat tijdvak van den wetenschappelijken geest verstoken heeten, dat uit louter trotschheid zijn voorgangers op het gebied der waarheid versmaadt en onvoorwaardelijk de blaam der valschheid werpt op alles, wat oudere tijden met heilige aandoening als onwrikbare beginselen vereerden. De menschheid, die men anders zoo gaarne mede in het gedroomd stelsel der algemeene ontwikkeling tracht te vlijen, wordt op die wijze eene Penelope, die het doek der waarheid, met zooveel zorg gesponnen, aan den avond der eeuw wederom ontrafelt. Dat is zij niet. Iedere eeuw heeft haar genieën voortgebracht, die eenige nieuwe wereldstreek in de hoogere kringen of wel ontdekt, of wel met noeste vlijt ontgonnen hebben. Hun zij daarvoor van alle volgende geslachten de rechtmatige dank. Immers, niet om niet hebben de schitterendste vernuften vóór ons gedacht en gansche levens aan de oplossing der duisterste vraagstukken gewijd. Aristoteles, Plato, Augustinus, Albertus Magnus, Scotus en niet het minst de juist om zijn kenmerkenden trek naar traditie zoo roemrijke meester der waarheid, de H. Thomas, hebben zich met onverpoosden arbeid bevlijtigd, dwaling te ontwortelen en wetenschap te zaaien, tot geleidelijk herstel van het, helaas! zoo vroeg vervallen Paradijs des verstands: waarom zou het aan geestkracht zoo arme geslacht onzes tijds niet gebaat zijn met de rijke en steeds vruchtbaarder

kapitalen, in de schatkamers hunner weinig doorzochte werken verborgen? Het antwoord op een zoo natuurlijke vraag wordt u door de neologen met muurvaste assurantie in dezer voege gegeven: wijl aan die geleerden van den vóórtijd — immers thans eerst heeft de vorming der verstandelijke wereld plaats — de onmisbare hulpmiddelen ter kenniszameling niet ten dienste stonden; wijl de natuurkundige ervaring nog niet was geboren, het zintuig het toen nog niet had afgewonnen van den peinzenden geest, de ondervinding van de redeneering, de inductie van de sluitrede; wijl de Virchows, de Straussen, de Moleschotten en Opzoomers met de logica der empirie, als eenigen weg ter wetenschap, de vertwijfelende menschheid nog niet hadden verrast, en de *anima mundi* — de zich vervolmakende natuurgod — de Polyphemen der stof-cultuur nog niet had opgewekt uit den slaap hunner eeuwen en eeuwen heugende larve. Straks toetsen wij die taal van den hoogmoed aan de regels van het onbedorven verstand; voorshands constateeren wij het feit. Wie niet gansch on-ingewijd is in de orakelspreukentaal der wetenschap van den dag, duizend tegen één, dat hij de onwankelbaarste grondslagen aller kennis door de opzieners der nieuwerwetsche constructies afgewezen zag met de nuchtere opmerking: „dat is bouwmateriaal van den goeden ouden tijd!" Men behoeft ons niet op ons woord te gelooven. Dr. Pierson, misschien de driftigste voorstander der moderne richting, zij hier onze zegsman. In een opstel, getiteld: *Ter uitvaart*, opgenomen in het Septembernommer van *De Gids*, en waarin Prof. Doedes nog eens voor de zooveelste maal over de zonde zijner vermeende rechtzin-

nigheid wordt lastig gevallen, heet het even onbewimpeld als onzinnig:

„De oude leus: *repudiamus traditiones humanas* moet weêr onze leus worden ten aanzien van hetgeen onze voorouders ter goeder trouw voor goddelijke waarheid hebben gehouden."

En verder op, waar de oorzaak wordt nagespoord der in zijn oog volstrekte onhoudbaarheid *aller* bestaande godsdienstige voorstellingen, krijgt ge de volgende cacographie van gedachten te lezen:

„De logika van de voorgeslachten heeft een grondige verandering ondergaan. Zijn de menschelijke hersenen veranderd? Is het de invloed der natuurwetenschappen? Het zij *hoe het wil* [komt hier Darwins aap uit de mouw?], maar onloochenbaar is het, dat, wanneer wij Plato, wanneer wij Philo, wanneer wij Paulus, wanneer wij Augustinus lezen, wij in alle bescheidenheid zeggen moeten: wij zijn met deze mannen niet meer eenes geestes kinderen. Het is de vraag niet, of wij het op alle punten al dan niet met hen *eens zijn*: op misschien even talrijke punten kunnen wij van Comte, van Taine, van Mill, van Huxley, van Helmholtz meenen te moeten verschillen; maar het groote onderscheid ligt *hierin*, dat wij niet tot de eerstgenoemden, wel tot de laatstgenoemden in het algemeen kunnen zeggen: *Uwe logika is mijne logika*, uwe methode van onderzoek de mijne."

Eindelijk wordt nog, bij wijze van aardigheid zonder kraak of smaak, de redeneer-methode der voorgeslachten „een fossiele logika" genoemd. Ge ziet, lezer, de hervorming is zoo radicaal mogelijk. Niet de waarheden der ouden om zich zelven zoozeer, maar om den weg, waarop

ze achterhaald zijn, moeten ze verworpen worden. Komt men al eens langs de pas gebroken baan op een zelfde stelling térug, men zal het dank weten niet der hulp van de voorvaderen, maar der eigen genoegzaamheid. Zoo heeft dan eerst de negentiende eeuw 's menschen verstand tot genoegzame volmaking gebracht. Ons dunkt zulks, op 't zachtst genomen, *charlatanisme*. Als men ons door klemmende betoogredenen daarvan overtuigde, als men ons middagklaar toonde, dat de stralen van de ster der waarheid niet dan na acht en vijftig eeuwen konden aanlichten voor ons oog, we zouden ons eenigermate geneigd moeten gevoelen, daarmee vrede te hebben; maar ons zoo maar voetstoots als een van zelf sprekend dogma te willen opdringen, dat de scherpst zienden, de rijkst begaafden, de heroën onzer redelijke natuur zich door louter lichtnevelen lieten verleiden en eeuwen lang *schijn* in plaats van *zijn* hebben omhelsd, dat is toch waarlijk een al te onmenschelijke eisch en een laaghartige spotternij, die van zelve op de spotters terugvalt. Behoeft hier een lange redeneering uitgesponnen? Wie weet, dat waarheid, waarheid blijft, en rede, rede, dat wij allen kinderen zijn van éénen vader, spruiten, in den loop der tijden langs denzelfden stamboom aangezet, begrijpt aldra, dat het een redelooze ondankbaarheid is der jongere eeuwen, de weldadige en mildelijk gevulde hand der voorgaande uit ijdeltuitige zelfgenoegzaamheid terug te stooten. Onveranderlijk schijnt de eeuwige waarheid in het brandpunt van ons verstand, en de ontkenning dier waarheid, waarvan wij de droevige getuigen moeten zijn, bewijst niets meer of minder dan de gewetenloosheid der zoogenaamde beschaving. Wie of wat heeft de jongste eeuw gewettigd,

den staf te breken over de prachtige constellatiën, door het eeuwenturend oog des menschelijken verstands ontdekt aan den hemel der waarheid? wie haar gemachtigd, op het gebied der wetenschap grootkruizen te schenken of tot ridder-orden te verheffen? Integendeel, ons dunkt, dat zonder, zoo niet aanneming, althans erkenning en eerbiediging der overlevering, geen wetenschap, laat staan vordering en ontwikkeling der wetenschap mogelijk is. En wat de bewijsgronden aanbelangt door de nieuwerwetsche ervarings-school aangevoerd: 't is niet de vraag, of de logica der ouden, al of niet, die der nieuweren is, maar welke de ware mag heeten; evenmin, of de vooruitgang op stoffelijk gebied eenige gegevens heeft bezorgd, gansch en al aan de scholen der vorige eeuwen vreemd, maar of de gevoelens en stelsels, vroeger algemeen aangehangen, allen zonder uitzondering steunden op bedenkelijke en thans gewraakte beginselen. Dat diende bewezen te worden. Maar neen; op het gelaat der stomme natuur valt thans een jeugdig licht, dat de ouden niet zagen (maar waarmeê zij alleszins eerlijker en beter hun voordeel zouden gedaan hebben); weg dus met den ouden tijd, leve de frissche jonkheid! geen oog meer voor de eerbiedwekkende zilverkroon des ouderdoms, omdat de bevallige haarlok golvend zwiert om 's jongelings zorgeloos hoofd! Deze vergelijking teekent, dunkt ons, de beoordeeling en gevolgtrekking der modernen met photographische juistheid. Maar ook nog om een andere reden is het voor de opvolgende eeuwen heilzaam, ernstig de vraag naar waarheid te stellen aan de eeuwen, die voorgegaan zijn. Iedere eeuw heeft haar eigendommelijke passie, die haar beheerscht en op eenig punt verblindt. (Straks

toonen we aan, hoe de drift voor het stof in onzen tijd de rechten des geestes doet vertreden.) Doch, al trekt de waarheid ook al weldadig met den tijdstroom meê, „onbewust van wancken" verandert zij niet, wijl zij rust in het middenpunt van Gods eeuwigheid. Dat ook ziet de verlichting onzer dagen voorbij. Zij bevroedt niet, dat de hartstocht, waardoor zij verslingerd is op de exploitatie der tastbare wereld, zondig is en boos en uit haren aard tot niets leidt dan tot verlaging, dat de heilige waarheid een zuiver en rustig oog vereischt om gezien te worden. De zon blijft wel dezelfde; maar daar tijgen dikwijls jachtige nevelen langs, en haar rein licht ontleedt zich in verraderlijk en onvolmaakt lichtende kleuren. Daar komen echter oogenblikken, waarin zij de wolken voor zich heendrijft en in volle majesteit ongeschonden verschijnt, totdat zich weer sneeuwbergen optasten en haar tijdelijk verdonkeren Alleen hij, die haar straks in ongerepten luister gezien heeft, kent haar. — Zoo leeft ook de waarheid alle eeuwen door, maar slechts in de spaarzaam toebedeelde oogenblikken van stemmigheid en rust openbaart zij zich aan de peinzende wereld. Dan vliedt zij haar wieling en woeling weêr, en alleen in die bevoorrechten, die haar aanschouwen mochten, laat zij een blijvende gelijkenis achter. Zoo wordt zij dan langen tijd slechts op den weg der overlevering gevonden, en wie zich op dat pas niet bevinden wil, mag haar rusteloos achtervolgen, maar achterhalen nooit. De laatste drie eeuwen zijn zoo begonnen met vaarwelzegging aan de tradities op godsdienstig allereerst, maar — immers godsdienst en wetenschap gaan immer hand in hand — evenzeer op wetenschappelijk gebied. Vaarwelzegging niet

hoofsch, niet heusch, maar hondsch en ontstuimig. Welke geheime springveeren de raderen van Baco's *nieuw orgaan* mogen gedreven hebben, zijn ongeloof aan de betrouwbaarheid der oude wijsbegeerte heeft voor 't minst de menschheid evenveel geschaad als Luther's verzet tegen de overlevering der Moederkerk, en misschien ware de voorspelde phase van „één herder en één schaapstal" reeds voorlang ingetreden, hadde de haat, tegen de eerbiedwaardige oudheid gezworen, geen bijna onoverkomelijken slagboom gesteld aan de toenadering der geesten op natuurlijk gebied. Het Protestantisme toch, schoon in plaats van met één, met millioenen quasi-levensbeginselen bezield, was nooit levensvatbaar en behoort nog slechts tot de geschiedenis, en de diep bedorven aanleg der menschelijke rede, wel lichtelijk toegankelijk voor-, maar afgekeerd van- en weinig voorbereid tot de altijd zachte en geleidelijke inwerking van Gods genade, geeft weinig hoop op een spoedigen en blijden terugkeer naar het moederhart der Kerk. Nog eens, *autodidaxis*, eigenwijsheid is de hoogste eeretitel, waarnaar de nieuwgeboren wetenschap staat; maar het is een titel, die, waar het vooruitgang moet gelden, het reinste zero vertegenwoordigt. Wat de dichter ergens neuriet van het individu, is de juiste uitdrukking van het tegenwoordig standpunt der kennis:

Autochthonisch, autodidactisch
Lebst du so hin, verblendete Seele,
Komm nun heran, versuche dich practisch
Merkst du verdriesslich, wie 's ueberall fehle!

„Ueberall", ja, zonder eenig voorbehoud, en de reden daarvan ligt voor de hand. Men heeft zich niet daadwer-

kelijk van den leiband der vorige eeuwen kunnen losscheuren zonder te breken met de allereerste beginselen der ware wetenschap.

Beginselloos, beter misschien, beginselschuw is de moderne geestesbeschaving: tweede kenteeken harer onredelijkheid.

De grondstellingen, de principepen vormen wat men het merg zou kunnen heeten der wijsgeerige stelsels, de zenuwen aller redeneering, en hebben ze, *logisch* genomen, hun *raison d'être* in zich zelven, dan zijn zij de eerste beweegkracht ter overtuiging, de polsader, waaraan laatstelijk alle waarachtig leven hangt en herkend wordt. Daarom nu leeft de voor zoo weelderige levensontwikkeling vatbare empirie onzer dagen niet, omdat haar pols niet meer slaat. Loochent zij dan de noodzakelijkheid der beginselen? Stelt zij dan ook geen betrouwbaren handwijzer op de kronkelpaden der gedachte? Toetst zij het zuiverder of minder zuiver allooi der meeningen niet aan den proefsteen? Op de laatste vraag kunnen we, zonder onbillijk te zijn, *ja* en *neen* antwoorden naar verkiezen; *ja*, want wie heeft niet in ieder vak van wetenschap eens van de beginselen der ervaring vernomen? edoch — 't werd niet zeer onlangs in de *Studien* betoogd, en ook wij komen daar nog op terug — ongerijmder ongerijmdheid is wel niet denkbaar en daarom, *neen*. Dat baldadig versmijten nu van de eerste waarheden des verstands, die kleinodiën der oude wijsheid, is wel karakteristiek aan onzen tijd, maar het overgangstijdperk tusschen beginselvastheid en beginselloosheid ving met den methodischen twijfel van Cartesius aan. Cartesius, een man door de onnadenkendheid tot de wolken verheven, doch wiens hoogste lof immer zijn zal het: „du

sublime au ridicule" in zich verpersoonlijkt te hebben, Cartesius was de eerste, die in zijn gezworen haat tegen de middeneeuwsche wijsbegeerte, de grondwaarheden der evidentie stelselmatig betwijfelde, de maatschappij der geesten spoorde tot losbandigheid en daarbij, ontrouw aan zijn eigen *natuurkundig* ik, 's menschen verstand als het paard in den rosmolen geblinddoekt in *kringbeweging* rondvoerde, terwijl toch alleen aan het eind van de door de vaderen met onverdroten ijver bewandelde heirbaan der grondstellingen de waarachtige waarheid lag. In zijn voetstappen is de nieuwelings hervormde wetenschap getreden, maar doldriftiger dan hij, heeft zij hem voorbijgestreefd op zijnen weg. Immers wij gelooven niet, dat Descartes ooit zou gehecht hebben aan de theorie van het: *zijn — niet zijn*, door de Duitsche school als de *lapis lydius* uit de hand harer corypheën ontvangen en onder allerlei vormen gecosmopolitiseerd. Ook was hij in zijn hart te warm Katholiek, dan dat hij de noodzakelijke, eeuwige betrekking tusschen oorzaak en gevolg had willen opgeheven zien, om zoo aanstonds het ijskoud Pantheïsme gewonnen spel te geven. Maar een algeheele omwenteling verwekken in den lang zoo vreedzaam levenden staat der denkbeelden, 't was zoo al niet de bedoeling, dan toch de treurige strekking zijner twijfelzieke methode, en nimmer zal de schuld aan den kant van dezen wijsgeer anders of beter aangezuiverd kunnen worden, dan door te zeggen, dat hij geen wijsgeer was. Terloops stipten wij een paar eerste principen aan. Wie de geschriften der ouden bestudeert, vindt er zoo bij dozijnen, vindt ze geklassificeerd in verschillende orden, die op elkander gebaseerd, niet ongelijk aan de elkander opvol-

gende aardlagen, ten slotte zich allen om de middelkern scharen van het allereerste beginsel. Onze moderne theorieën, waarover ook loopende, hebben ze als nutteloozen ballast over boord geworpen. Wel heeft men zich nieuwe gevormd; — immers 't was te overduidelijk dat logische evenmin als stoffelijke constructies op de lucht kunnen drijven, dat ze grond moeten hebben — maar met welken uitslag? Hier liggen een paar geschriften voor ons van een hoogleeraar, wien men, na de kennis van zijn gevierde persoonlijkheid in *Onze Wachter* genomen, wel niet van partijdigheid of onbekendheid met moderne wetenschapstoestanden verdenken zal. 't Is Prof. Opzoomer, een man die zich tot levenstaak koos het jonge Nederland te doen deelen in de triomfen der negentiende-eeuwsche wetenschap. Zijn „handboek der logika", dat dan ook *sans gêne* den naam van: „weg ter wetenschap" aan het voorhoofd draagt, leest u met magistralen nadruk de volgende les op over *beginselen:*

„Zelfs onze noodzakelijkste gedachten [beginselen] ontstaan *uit ervaring* en al onze begrippen zijn *slechts* de zamenvatting in één woord van eigenschappen, die wij door ervaring hebben leeren kennen." — „'t Verschil tusschen noodzakelijke [beginselen] en toevallige waarheden ligt niet in haar zelven, maar alleen in ons; op zich zelven toch zijn *alle* waarheden noodzakelijk."— „Ook onze zoogenaamd noodzakelijke waarheden rusten op ervaring: mogen zij uit axiomen zijn afgeleid, die axiomen zelven zijn *alleen* door de ervaring tot onze kennis gebragt" etc. etc. [1]).

---

1) Opzoomer, *Handboek der logika*, blz. 57 vv.

Wat bedoelt de Prof. hier met zijn ervaring? Schoon het uit de vergelijking zijner onbestemde sententiën en begrippen uiterst moeielijk op te maken valt, gelooven we nogtans naar zijn opvatting dat woord ten slotte zoo te kunnen omschrijven: waarneming langs den weg der zinnen, zonder eenige van waarneming onafhankelijke medewerking des verstands. Nu vragen we: kunnen zóó noodzakelijke waarheden als daar zijn: *zijn is niet niet-zijn*, *het werken is geëvenredigd aan het wezen*; *ieder uitwerksel is veroorzaakt*; $a = a$; $\frac{1}{a} = a^{-1}$; *een boom is een plant*: kunnen zulke waarheden enkel en alleen op ervaring berusten? Zijn het geen oordeelvellingen? En als nu volgens de ervaringstheorie der nieuweren „de geest eenvoudig de natuur getrouw in zich overbrengt" en verder geen andere werking oefent, hoe haalt zij dan die judiciëele waarheden uit iets bloot onverstandelijks? Zijn zij niet algemeen, alle denkbare gevallen omvattend? Hoe komt men door middel der enkele waarneming tot algemeenheid? Wie heeft ooit door ervaring alle individuen der soorten, der geslachten, der wezens op de proef gesteld of zonder eenig voor zeker aangenomen beginsel tot een algemeene waarheid besloten? En werd daartoe een beginsel ingeroepen, laat zich dan ook dienaangaande dezelfde vraag niet herhalen: hoe komt ge aan de algemeenheid van dat princiep? Zoo wordt de wetenschap onzer dagen eene reis zonder eind, eene wandeling van den „ewigen Jude." Bovendien bevestigt niet ieder beginsel de onmogelijkheid van zijn negatie? Wij voor ons wachten nog altijd op de overtuigende verklaring, hoe men door louter waarneming der werkelijkheid tot het begrip van onmogelijkheid komt. Toch ligt juist in die onmo-

gelijkheid ten slotte de *vis argumenti* van iedere redeneering. Bedroevende wetenschap daarom, die in laatste instantie het weerbarstig verstand moet noodzaken door een grondoordeel, dat haar op nieuw den kronkelgang invoert, en waarvan zij het goed recht nooit kan handhaven door de ervaring, die enkel van werkelijkheid en, als logische nasleep, van mogelijkheid spreekt. Kortom, noodzakelijkheid gaart men — schrijf dat woord op rekening der empirische theorie — uit geen toevallige werkelijkheid op.

Hadden de empiristen met hun Voraussetzung: *alle princiep door ervaring* gemeend, dat de zinnen voorbereidend werkzaam waren tot de ontwikkeling van denkbeelden en oordeelen; dat de begrippen onder den weldadigen invloed der uiterlijke waarneming den losprijs ontvangen om vrij (*actus*) te worden uit het vermogen (*potentia*) des verstands; men konde hun dan niets ten kwade duiden, dan dat zij een goede zaak verdedigden met slechte bewijsredenen. Maar dat daaraan in het minst niet te denken valt, getuigt Prof. Opzoomer nadrukkelijk in de volgende kernspreuk: „Wat eerst verborgen en onzeker was [beginselen] wordt naderhand vaak als een identische stelling beschouwd, uit het begrip der voorwerpen onmiddelijk voortvloeijende" [1]). Ziedaar, lezer, wat er onder de hand der neologen geworden is van de grondwaarheden onzer rede, van de onomstootelijke en allereerst noodzakelijke stellingen aller redeneering. Uit haren aard de eerste en schitterendste lichtstralen des verstands, buiten wier invloed alle wetenschap in duisternis rondtast, van lieverlede en onverwijld uitschietend bij de

---

1) Opzoomer, *Handboek der logika*, tweede druk. blz. 64.

eerste ontmoeting tusschen het zintuig en den geest; of, gelijk Frayssinous zoo teekenachtig spreekt: „étincelles cachées dans les veines du caillou, qui n'attendent qu'un choc léger pour en jaillir", zijn ze vernederd tot het product van een taai en eeuwenlang voortkruipend inductief proces des verstands, dat eindelijk niets helderder in het licht zet dan zijn eigen ongerijmdheid en onbetrouwbaarheid. Vermakelijk is het dan ook in een ander geschrift getiteld: *De leer van God*, uit den mond van denzelfden hoogleeraar te vernemen, dat het causaliteitsbeginsel, als zijnde ontstaan door inductie, bij lange niet volle vast is en, gelijk meer andere ervarings-principen, later wel eens kon blijken een zandgrond te zijn. Maar van zooveel wartaal reeds overgenoeg. We vragen alleen nog maar: indien men met het ontstaan en bestaan van de eerste hoofdwaarheden der rede zoo omspringt, waar blijft dan de zekerheid, de onwankelbaarheid der hervormde theorieën? Krachtens de ervaring beginselen vormen om ze daarna krachtens dezelfde ervaring te schrappen, is zulks geen omverwerping aller wetenschap?

Misschien mocht iemand ons te gemoet voeren, dat Prof. Opzoomer, hoezeer gunsteling der ultra-heidensche Minerva, toch niet met schik gansch de wetenschap onzer dagen vertegenwoordigen kan. Doch men vergisse zich niet. Hij is, blijkens zijn werken, haar evangelist of, wilt ge liever, haar parasiet voor ons land, en nog zit de jongelingschap onzer natie met dezelfde verstommende verbazing aan zijn voeten, waarmede de vele priesteren der nieuwere wijsbegeerte hem nog dagelijks toejuichen: „*Dei voces et non hominis*, dat is geen menschen-, dat is Godentaal!"

Maar de treurigste ziekte, waaraan de eeuwgeest — en juist daardoor *ipso facto* onherstelbaar — lijdende is, is de warsheid van alle methode. Gelijk in iedere practische kunst, zooook waar het de hoogste, de edelste, de redeneerkunst geldt, baten talenten óf tot niets óf ten verderve, indien ze niet passend worden aangewend tot hun doel. Vuur is heilzaam, maar verstandig gebezigd; en het zegenrijk kruid der natuur kan bij onvoorzichtig gebruik den dood binnenjagen in het hart. Daar kunnen verschillende wegen tot een zelfde bestemming leiden; maar de kortste en zekerste is slechts één: hij is de rechte. Deze en meer andere waarheden worden door de aanvoerders der nieuwerwetsche richting almede over het hoofd gezien. Terwijl de ouden den wel eentonigen maar alleszins gemakkelijken en onbedriegelijken weg der syllogismen kozen, met het einddoel voortdurend in het door niets afgeleid oog gevat, is onze tijd compleet verslingerd op de zij- en kronkelpaden der digressie, zoodat het den lezer menigmaal volkomen duister blijft, waar de reis eigenlijk heen leidt. Daarmede gaat van zelve eene lichtzinnigheid in de behandeling der stoffe gepaard, die de ouden met hun warme piëteit voor waarheid heiligschennis zouden geheeten hebben. Neem een geschrift van den dag ter hand. Wat vindt ge er? Bepalingen, zoo om den toon hunner gewaande onfeilbaarheid als om de zooveelzinnigheid der woorden, aan orakelspreuken gelijk; verdeelingen, die geheel niet, of niet ten volle verdeelen; inleidingen en uitweidingen, gansch en al vreemd aan de besproken kwestie; bewijsvoeringen zonder eind en nochtans onbegonnen, die ten slotte niets anders bewijzen dan dat daaruit de logica heen is Men heeft immers sinds Baco het syllogisme en daarnevens den

strengvormigen redeneertrant der school den schop gegeven, aan wier deftigen gang en imponeerende betoogkracht de waarheid zonder dralen den gouden sleutel haars rijks uit de hand geeft. Natuurlijk! daar was te veel inspannends, te veel klemmends, te veel rustigs en helders, te weinig doldriftigs en zwierigs in dien aangrijpenden eenvoud der schoolsche argumentatie; onze eeuw wil vrijheid en losbandigheid, hartstocht en verwarring, maar verborgen achter de speelzieke arabesken van luim of figuur, opdat de naaktheid en nietswaardigheid niet openbaar worde.

Waarin bestond dan eigenlijk de methode der ouden, met name der Scholastiek? Zoodra het de handhaving eener waarheid gold — zij mocht dan van rechtstreeksch aanbelang zijn voor ons natuurlijk of voor ons bovennatuurlijk leven — werden vooraf alle termen tot in hun fijnste schakeeringen verklaard, en daarna krachtens twee grondoordeelen de bedoelde conclusie aan het daglicht gebracht. In weinige bewoordingen werden de grondgedachten opgezet, zoodat men aanstonds kon zien, wat schijnbaar verwerpelijk was. Dan werd het betwiste beginsel op nieuw tot doelwit der redeneering gekozen die, even eenvoudig en zakelijk voorgedragen, de breedere en meer omvattende overtuigingskracht van algemeener erkende waarheden ter hulp riep, om allengskens de allereerste stelling al meer en meer onder het helderstralend licht der evidentie te brengen. Komt daar nu eens om! Zelfs de werken, die uitsluitend geschreven zijn om geheel de verstandelijke wereld te overtuigen van algemeene dwaling en de voorgewende valschheid te openbaren van waarheden, waarvoor de eeuwen zich bogen en alle geslachten hun

leven gaven, zelfs die werken worden bij voorkeur in een phrazenkleed gestoken en zóó diep in de nevelachtigste uitdrukkingen gehuld, dat blijkbaar meer gerekend schijnt op de aaanstekelijkheid van eigen verbijstering en begripsverwarring dan op de onweerstaanbaarheid van een zuiver en geregeld betoog. „Waar veel woorden worden verbruikt, daar heerscht armoede in de gedachte" heeft Baco gezegd. De getuigenis van zulk een man is, dunkt ons, klemmend voor onzen tijd. Maar juister nog schetst de Maistre, naast de voordeelen aan den strengen redeneervorm verbonden, de treurige gevolgen der thans zoo praatzieke wetenschap. Na een tamelijk uitvoerige proeve eener in het korset der syllogismen gepaste natuurkundige twistrede, gaat de degelijke schrijver in dezer voege voort:

Un léger échantillon suffit pour donner une idée claire de la méthode scolastique et pour montrer, comment elle pourrait s'adapter à toute espèce de science et d'enseignement. Il faut ajouter que sans cette méthode les discussions publiques devront presque nécessairement dégénérer en conversations bruyantes et souvent même impolies, où les deux interlocuteurs divagueront sans pouvoir s'entendre. Un moyen sûr de parer à cet inconvénient serait sans doute d'astreindre la dispute à des formules rigoureuses. Toute personne qui voudra s'exercer dans ce genre s'apercevra bientôt de la prodigieuse difficulté qu'on doit vaincre pour suivre la même idée sans la moindre déviation et cette difficulté excessive prouve l'utilité de la méthode, qui n'a certainement rien d'égal pour former l'esprit en le rendant à la fois sage et pénétrant. Je crois de plus que les physiciens même et les chimistes s'ils essayaient de s'étendre *sur ce lit de Procuste* pourraient être conduits à découvrir des côtés faibles dans leurs théories, ou des moyens d'être plus clairs et plus convaincants" [1]).

1) De Maistre, *Examen de la Philisophie de Bacon.* Chap. I, Appendice.

Dit laatste zal vooralsnog wel een *pium votum* blijven; maar het doet ons toch goed door de getuigenis van een zoo beroemd schrijver de ordelijkheid der oude wetenschap recht gedaan en de ordeloosheid der nieuwerwetsche waanwijsheid gewraakt te hebben.

Ziedaar dan, lezer, de hoofdkwalen der zoo hooggevierde moderne richting: wanordelijkheid, beginselloosheid, eigenwijsheid; mochten we niet te recht in den aanvang van dit opstel de opmerking maken, dat *tijdgeest*, althans der negentiende eeuw, tegenspraak *in adjecto* besluit? En waar wij de droevige ooggetuigen moeten zijn van de schier allerwegen zoo diep vernederde majesteit van den menschelijken geest, is het ons daar niet, alsof hem het vloekvonnis der verworpen geestenwereld geslagen heeft? alsof de sublieme klacht nog voortruischt, door den koning-zanger Dante geslaakt in zijn jammerende en met zoo treurig rouwfloers gedrapeerde tercette: „Noi sem venuti" etc. „Wij zijn gekomen ter plaatse, waarvan ik u zeide, dat ge 't volk vol weedom zoudt aanschouwen, dat het geluk des verstands heeft verloren"?

Tot dusverre wierpen we nog slechts een vluchtigen blik op de havelooze ontdaanheid der jongere wetenschap in het algemeen, meer in het bijzonder spreken we in ons vervolg over de nietswaardigheid van wat heden ten dage „natuurwetenschap" heet. Immers, de „Academia filosophico-medica, met haar heerlijk orgaan de *Scienza Italiana* — een tijdschrift, dat wij van harte den vrijen toegang tot gansch de wetenschappelijke wereld toewenschen — beoogt voor alles een algeheele hervorming op het gebied der physica en al haar zusterlijk of dochterlijk verwante leervakken. Het bevreemde u niet, zoo we tot

nog toe slechts met eene vingerwijzing de aandacht op die grootsche onderneming hebben gevestigd; eerst meenden we den donkeren achtergrond te moeten schilderen, eerst de aschgrauwe wolken, met hier en daar een flauwe lichtstraal der hoop er door heen, opdat later de herscheppende zon in statelijker luister verrijze.

FR. H. DERKSEN, S. O. Praed.

(*Wordt vervolgd.*)

CANADA'S KATHOLIEKE UNIVERSITEIT.

Onze waarlijk groote Paus toonde op nieuw, hoezeer de Kerk de beschermster en bevorderaarster is der wetenschap; in zijn Apostoliesch schrijven van 15 Mei ll. gaf Hij de canonieke institutie aan de Universiteit, genaamd van Laval, die te Quebec gevestigd is; deze brief, aan den Aartsbisschop van Quebec, Eleazar Alexander Taschereau, de overige Bisschoppen van Canada, den Rector Thomas Stephanus Hamel en de andere Hoogleeraren der Universiteit gerigt, is tegelijk een bewijs zoowel voor den ijver, waarmeê de Canadesche Bisschoppen, het seminarie van Quebec, de priesters en de geloovigen van Canada den bloei der wetenschap ter harte nemen als voor de bereidvaardigheid der Kerk om, waar hare onverdelgbare regten erkend worden, met den Staat zamen te gaan en krachtig meê te werken.

De Paus begint zijnen brief aldus:

„Onder de verschillende zorgen, waarmede Wij ter rigtige vervulling van het Ons opgelegde Apostolische ambt, van alle zijden, benaauwd worden, geven Wij ons volgaarne aan die over, waardoor overal aan hen, welke zich met de studie der letteren wenschen bezig te houden, de middelen en de gemakkelijke gelegenheid van ze aan te leeren verschaft wordt, —

ten einde de dwalingen, die meestal geboren worden ten gevolge der onwetendheid in de letteren en die de heilige leer in de Christelijke Maatschappij ontsieren, zoo het mogelijk is, volkomen worden vernietigd; want in elke eeuw leert de ondervinding, dat de openbare Universiteiten der studiën er zeer veel toe hebben bijgedragen om dit te verkrijgen."

Na deze der overweging allezins waardige inleiding gaat Zijne Heiligheid aldus voort:

„Reeds sedert lang hebben onze Eerwaardige Broeders de Aartsbisschop van Quebec Petrus Flavianus Turgeon en de overige Bisschoppen van het land van Canada Ons door de Heilige Congregatie van de Voortplanting des Christelijken Geloofs te kennen gegeven, dat zij wenschten eene Katholieke Universiteit in de stad Quebec canoniek te zien oprigten.

Die Universiteit nu is vóór vierentwintig jaar, onder de bescherming der Allerheiligste Onbevlekt Ontvangen Maagd, door het Seminarie van Quebec met vooraf verkregen goedvinden des Heiligen Stoels en met volle goedkeuring der burgerlijke magt gegrondvest, en onlangs hebben onze Eerwaardige Broeder Eleazar Alexander Taschereau, Aartsbisschop van Quebec, alsmede onze Geliefde Zoon Thomas Stephanus Hamel, Rector derzelfde Universiteit, Ons een verzoekschrift voor het verkrijgen der canonieke institutie aangeboden; en het bleek Ons door dezelfde Eerwaardige Broeders de Kardinalen der Heilige Roomsche Kerk, van den Raad ter Voortplanting des Christelijken Geloofs, in de algemeene vergadering van 8 Mei 1876 te zamen gekomen: hoe de stad Quebec als voor een Metropool der Katholieke Godsdienst in Noord-Amerika moet worden gehouden, dewijl zij de moeder is van zestig diocesen, en hoe men haar daarenboven uit alle deelen van het Canadesche land gemakkelijk kan bereiken; buitendien bleek het Ons: dat de Universiteit, wier canonieke institutie gevraagd wordt, uitgerust en versierd is met zeer uitgestrekte, zoowel door kunstwerk als door pracht van kostbaren aanleg bewonde-

renswaardige gebouwen, met eene ruim voorziene bibliotheek en met verscheidene uitgelezen museums ten behoeve van allerlei vakken van wetenschap, en dat zij door het onderrigt en het beheer van wijze mannen bestuurd wordt, velen van welke in deze eigen Stad der Heilige Apostelen Petrus en Paulus aan 't *Archigymnasium Gregorianum* der Sociëteit van Jesus en aan de Scholen van den Heiligen Apollinaris hunne wetenschap verkregen, en dat zij voor de zaak des Christendoms en ook voor de burgerlijke Maatschappij de overvloedigste vruchten heeft voortgebragt, en voor de bewaring der jongelingen tegen het zedenbederf, door het oprigten van groote gebouwen om hen onder de tucht van bekwame priesters op te voeden, heeft zorg gedragen; en ziende, dat hieruit meerdere voordeelen voor de Godsdienst en de goede zeden kunnen verwacht worden, zoo besloten Wij de voornoemde Universiteit canoniek en op de wijze der meest beroemde Universiteiten en met denzelfden voorrang te instituëren en te bevestigen."

Voorts bepaalt Zijne Heiligheid, dat de tijdelijke Kardinaal Prefekt der Heilige Congregatie ter Voortplanting des Geloofs de Beschermheer der Universiteit wezen zal, terwijl de Aartsbisschop van Quebec steeds het ambt van Apostoliesch Kanselier zal bekleeden. De Paus geeft der Universiteit het regt om het doktoraat en de andere mindere akademische graden in elke faculteit naar de gewone statuten der Universiteiten te verleenen. Dan draagt Hij het toezigt op het onderrigt en de tucht, of voor het geloof en de zeden, aan den Aartsbisschop en al de Bisschoppen der kerkelijke Provincie van Quebec op, en bepaalt nader, dat overigens alles zal moeten worden ingerigt volgens de uitspraak der Heilige Congregatie ter voortplanting des Geloofs van 1 Februarij 1876 en de wetten der Universiteit, welker toepasselijkheid en nuttigheid eene langdurige ondervinding bewezen heeft.

Hierna geeft Zijne Heiligheid aan de ware vrijzinnigheid der Regering dezen lof:

„Daar nu de Koningin van Groot-Brittannië Victoria reeds voorlang de Universiteit met een veelomvattend goedkeurend diploma — waaraan Wij willen, dat in niets gederogeerd worde — bevestigd en vereerd, en haar aldus volle leervrijheid toegestaan heeft: zoo hebben Wij, naar den raad van onze zelfde Eerwaardige Broeders [de bovengenoemde Kardinalen] geoordeeld, dat dezelfde Koningin en de regeringen, zoowel de Foederale als de Provinciale van Quebec, om de aangevoerde redenen, met verschuldigden lof moeten verheven worden."

Ten laatste wekt de Paus de Bisschoppen op om de Universiteit te steunen en voor de zedelijkheid der studenten en hunne wetenschappelijke opleiding alle zorgen te besteden:

„Eindelijk vermanen wij de Bisschoppen der Provincie Quebec ten dringendste, dat zij zorg dragen hunne Seminariën en Collegiën met dezelfde Universiteit van Laval, welke zulke duidelijke bewijzen van gezonde wetenschap en ongeschondenheid des geloofs gegeven heeft en nog geeft, in verbinding te stellen, opdat alzoo de kweekelingen meer en meer geschikt worden om haar te bezoeken; en aan alle Aartsbisschoppen en Bisschoppen van het Rijk Canada bevelen Wij aan, dat zij zich toeleggen om jongelingen van goeden aanleg naar deze Universiteit ter studie te zenden, en dat zij de ouders overreden om hunne zonen niet aan hunne eigene vrijheid over te geven en in de stad Quebec te laten omzwerven, maar hen liever te doen opnemen in die gastvrije gebouwen, welke eenig tot hunne zedelijke opleiding en gemakkelijker vooruitgang in de wetenschappen, met zoovele en zulke opofferingen door het Seminarie van Quebec van den grond af zijn opgerigt, en

tot welker instandhouding ten dienste der studerende jongelingschap de Hoogleeraren en Bestuurders zelven, op het voorbeeld hunner voorgangers, niet ophielden met uitstekende mildheid mede te werken."

Aldus heeft dit groote en voor den geestelijken opbouw zoowel als voor den wetenschappelijken vooruitgang der Canadesche Katholieken allergewigtigste werk zijn eindelijk beslag, zijne kroon gekregen. Ziedaar de heerlijke voltooijing eener inrigting, waartoe het seminarie van Quebec de grondslagen legde, en die het ten koste van zware offers in stand hield en uitbreidde. Immers zeker niet ten onregte wordt dat seminarie tot tweemalen toe door Zijne Heiligheid in dit aktestuk geprezen en de gedachtenis aan zijne welbegrepen en offervaardige werkzaamheid vereeuwigd. Gering waren de beginselen, maar na vierentwintig jaren blijkt het, welke innerlijke kracht er in lag. Eene Universiteit staat daar, van de uitgelezenste hulpmiddelen der wetenschap ruim voorzien, erkend en begunstigd door de Souvereine en de regeringen des lands; eene Universiteit, volgens de regelen van het kerkregt op den voet der beroemdste Universiteiten ingerigt en met hare praerogatieven bekleed en hierdoor opgenomen in den roemruchtigen historischen kring der oude Universiteiten van Bologne, Rome, Oxford, Parijs, Keulen en andere, en der tegenwoordige Katholieke Universiteiten van Rome, Leuven, Wurtzburg, Innspruck en andere; eene Universiteit, niet een phalanx van 't ongeloof, maar eene sterke vesting der Christelijke wetenschap; eene Universiteit, waar wetenschap en geloof zamengaan, en het geloof door de wetenschap verdedigd en de wetenschap door het geloof behoed, veredeld, uitgebreid, be-

vestigd wordt; eene Universiteit met hechte waarborgen voor hare orthodoxie en zooveel mogelijk ook voor de deugd harer studenten; eene grootsche, vorstelijke, onder elk opzigt openbare institutie, wier gedenkboeken nu reeds hare gezegende vruchtbaarheid en haren roem verkondigen, en die, gelijk men hopen mag, eeuwen lang tot bewaring van de bloem der Canadesche jongelingschap tegen grof en verfijnd zedenbederf en openlijk of zich schuilhoudend ongeloof, tot aankweeking van waarlijk wetenschappelijke mannen en tegelijk edele Katholieke karakters, tot onberekenbaar heil en echte glorie van Kerk en Staat strekken zal.

H.

VERSCHEIDENHEDEN.

JAARBOEKJE VAN DE VEREENIGING VAN R. K. BIJZONDERE ONDERWIJZERS [1]).

Een voor den onderwijzer hoogst belangrijk werkje. Immers in de vergaderingen dier Vereeniging, waarvan het Jaarboekje verslag geeft, wordt door de sprekers menige vraag in betrekking tot het onderwijs uit eigen ondervinding beantwoord; maar behalve deze leerzame zijde hunner redevoeringen straalt er eene ernstige opvatting hunner taak, eene liefde voor het onderwijs in door, die den onderwijzer op hun voorbeeld verheffen zal boven de opofferingen, aan het geven van onderwijs noodzakelijk verbonden.

Toch vergist men zich, als men denkt, dat dit Jaarboekje alleen den onderwijzer nuttig kan zijn. Wij wenschen het eene algemeener verspreiding toe om de gewigtige staten, die het geeft van het R. K. Bijzonder Onderwijs in het Bisdom Haarlem. Wij durven gerust te verklaren, dat in deze staten op de eenvoudigste en tevens meest afdoende wijze — in cijfers — de gegrondheid onzer voornaamste grieven tegen den bestaanden toestand van het onderwijs wordt bewezen. Het getal der kinderen, die in ons Bisdom de Katholieke scholen bezoeken, is in staat om den onwilligste te overtuigen, dat niet deze of gene Ultramontaan, maar de Katholieken in het algemeen voor

1) In het Bisdom Haarlem voor 1877. Derde jaargang. Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen.

hunne kinderen Katholiek onderwijs verlangen; en het getal der scholen, waarop zelfs de minvermogenden schoolgeld betalen, bewijst, tot welke offers zij daartoe des noods bereid zijn, maar tegelijk welk een onregt er gepleegd wordt aan het geloovige — dat is, het grootste — deel van ons volk.

Men ziet: het hier aangekondigde werkje geeft veel meer dan men van een Jaarboekje zou verwachten; en het zou welligt meer nut stichten, als het zich niet onder een zoo nederigen titel verborg.

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den *Index* veoordeelde bij dekreet van 4 September ll. de volgende boeken:

Cartas ineditas de Don Julian Sanz de Rio, publicadas por D. Manuel De La Revilla. Madrid (zonder datum). — *Onuitgegeven brieven van Don J. Sanz de Rio*, uitgegeven door D. M. De la Revilla.

Los Conflictos entre la Ciencia y la Religion. Por J. W. Draper, Professor en la Universidad de Nueva-York. Madrid. 1876.

De strijd tusschen de wetenschap en het geloof. Door J. W. Draper, Hoogleeraar aan de Universiteit van Nieuw-York. (In alle talen.)

A lus e as trevas, sermão de Espirito Santo pregato na matriz da cidate de Jundiahy, pelo Dr. Joaquim do Monte Carmelo conego da Sê de S. Paulo. Rio de Janeiro. 1875. — *Het licht en de duisternis, predikatie over den Heiligen Geest, uitgesproken in de hoofdkerk der stad Jundiahy* [in Brazilië], door Dr. J. do Monte Carmelo, kanunnik der kathedrale kerk van den H. Paulus.

Die Trinitarische Lehrdifferenz zwischen der abendländischen und der morgenländischen Kirche. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung von Dr. Joseph Langen. Bonn. 1876.

Dezelfde H. Congregatie van den *Index* veroordeelde bij dekreet van 19 Januarij ll. de volgende werken:

P. Larroque. *De la création d'un Code de droit international et de l'institution d'un haut Tribunal juge souverain des différends internationaux.* Paris. 1875.

B. Spaventa. *Opera omnia philosophica.*

A. Vera. *Opera omnia.* (In alle talen.)

Storia della Chiesa per un vecchio cattolico italiano (L. Anelli). Milano. 1875.

Katholisches Rituale, herausgegeben nach den Beschlüssen der beiden ersten Synoden der Altkatholiken des Deutschen Reiches. Bonn. 1875.

Katholischer Katechismus, herausgegeben im Auftrage der altkatholischen Synode. Bonn. 1875.

Leitfaden für Katholischen Religionsunterricht an höhern Schulen, herausgegeben im Auftrage der altkatholischen Synode. Bonn. 1875.

Venere al Tribunale della Penitenza. — Manuale dei Confessori con prefazione e traduzione di O. Gnocchi-Viani. Roma. 1877.

MGR. VON KETTELER

OVER DE

ERKENNING VAN HET OUD-KATHOLICISME.

De onvermoeide strijder voor de regten der Kerk, Mgr. von Ketteler, bisschop van Mentz, toont in zijn jongste vlugschrift over de erkenning van het Oud-Katholicisme door den Staat [1]) de heillooze gevolgen dier hooge bescherming, en wel uit menig gezigtspunt, dat niet een ieder zoo dadelijk voor den geest komt. Zijne hoofdstelling is: die erkenning is de feitelijke invoering van het Protestantisme in de Katholieke Kerk. De lezer zal zelf zien, waarop dit „feitelijke" (*thatsächliche*) slaat: op het feit namelijk, de daad, door de regeringen gesteld; hetgeen zij van háár kant doen is, Oud-Katholicisme, hetwelk Protestantisme is, zóó vereenzelvigen met het Katholicisme alsof het daarmede een is. Door die erkenning en hare gevolgen brengen zij, voor zoover *zij* kunnen, het Protestantisme daadwerkelijk in de Kerk over. Doch natuurlijk is het van den anderen kant eene onmogelijkheid, dat de Kerk zelve met der daad of fei-

---

1) „*Die thatsächliche Einführung des bekenntnisslosen Protestantismus in die katholische Kirche.* Von Wilhelm Emmanuel, Freiherrn von Ketteler, Bischof von Mainz. — Mainz, Verlag von Franz Kirchheim. 1877."

telijk dit haar vreemde bestanddeel als zoodanig in zich opneemt en er een mede wordt. In dien zin is de Kerk in eeuwigheid niet te protestantiseren; in dien zin is er geen gemeenschap tusschen het licht en de duisternis, tusschen Christus en Belial (II Cor. VI, 14). Duitsch Katholicisme, Oud-Katholicisme, Protestantsch Katholicisme, en wat al meer, zijn termen, zoo vol tegenspraak, dat zij zich zelven te niet doen. Maar door die erkenning en hare gevolgen doen verscheidene regeringen juist alsof het Oud-Katholicisme of Protestantisme werkelijk tot de Kerk behoort, beschouwen en behandelen zij Katholiek en Oud-Katholiek of Protestantsch als een en hetzelfde. Onvermijdelijk zou de Kerk dien ten gevolge, indien het mogelijk was en God haar niet beschermde, in 't eind geprotestantiseerd worden: van zulk een verderfelijken aard is die feitelijke behandeling of liever mishandeling der Kerk. Zoo bedoelt en betoogt het de Hoogw. schrijver. Wij volgen zijn zaakrijk boekje op den voet en laten hem zelven, doch onder veel verkorting, spreken.

Het Katholieke volk in Duitschland begreep dadelijk, dat het zoogenaamde Oud-Katholicisme niet Katholiek was en wilde er niet van hooren. Ook de Protestanten beginnen allengs in te zien, dat hunne verwachtingen over die beweging verijdeld worden. We konden dus het Oud-Katholicisme gerust aan zijn eigen lot overlaten, had het niet ééne zijde, waardoor het eenige beteekenis heeft, de erkenning namelijk als zoogenaamd deel der Katholieke Kerk, welke het bij menige regering gevonden heeft. Die erkenning toch strekt zich door de regten, welke verscheidene regeringen zich daarmede

tegenover de Kerk aanmatigen, veel verder uit dan tot het Oud-Katholicisme en verraadt den geest, die in geheel de moderne politieke wetgeving omtrent kerkelijke aangelegenheden terug te vinden is.

De titel van ons geschrift teekent naauwkeurig den toestand, waarin de Katholieken gebragt zijn, doordat de staat het Oud-Katholicisme als een deel der Katholieke Kerk erkent. Die erkenning is zooveel als de feitelijke invoering van het Protestantisme in de Katholieke Kerk. Eerst wanneer men dit inziet, zal men het vergrijp van den Staat tegen de Kerk, en den strijd van de Katholieken voor hun bestaan, naar waarheid kunnen beoordeelen.

Ik beweer dan: De erkenning van het Oud-Katholicisme als deel der Katholieke Kerk is eene daadwerkelijke poging om haar te protestantiseren.

Alvorens dit te bewijzen, moet ik eerst zeggen, van welk Protestantisme ik spreek. Wanneer een stelsel twee tegenstrijdige grondbeginselen heeft, kan men niets van hetgeen met deze beginselen in eenig verband staat op het stelsel overbrengen, of men beloopt den schijn van onregt te doen, wijl men noodzakelijk met eene dier tegenstellingen in botsing komt.

In het Protestantisme nu vordert het eene beginsel, dat de menschelijke rede zich aan Gods woord onderwerpe; het andere, dat Gods woord zich de onbeperkte uitlegging door de menschelijke rede late welgevallen. Bestrijden wij het eerste beginsel en beschuldigen wij het Protestantisme, dat het tot rationalisme leidt, dan klagen ons de geloovige Protestanten aan, dat wij hun

geloof aan Gods woord te kort doen. Beschuldigen wij echter de rationalisten van tegenspraak met het eerste beginsel, het gezag namelijk van Gods woord, dan beweren zij, dat wij het Protestantsche regt van het vrij onderzoek aantasten. Om die verwijten te ontgaan, verklaar ik te spreken van een Protestantisme zonder geloof, of juister, zonder belijdenis, hetwelk leert, dat er een Christendom is zonder eene enkele kenmerkende Christelijke waarheid. Tot die rigting immers behooren thans verre de meeste zoogenaamd verlichte Protestanten.

Nog ga deze opmerking vooraf. Met te zeggen: De erkenning van het Oud-Katholicisme als deel der Katholieke Kerk staat gelijk met de invoering van het Protestantisme in onze Kerk, is niet gemeend, dat de voorstanders van dit stelsel zoodanig resultaat hebben beoogd en het Oud-Katholicisme hebben erkend met het doel om de Kerk te protestantiseren: onze titel zegt het anders; wij spreken van hetgeen feitelijk, door de gestelde daad geschiedt, niet van de bedoeling. Zelfs ben ik van overtuiging, dat er aan zoo iets niet gedacht is.

Hoe is dit mogelijk?

Vooreerst, omdat de Protestanten, ook hunne geleerden en aanzienlijken, uiterst weinig van onze Kerk, van haar leer en leven weten, en toch wanen, daaromtrent geen onderrigt te behoeven en het zelfs beter te weten dan wij. Door opvoeding, vooroordeelen en valsche voorstellingen, gelijk die altijd onder hen voortgeplant worden, kwam het tot die verregaande onkunde; zoo was het mogelijk, dat het Oud-Katholicisme, ofschoon lijnregt met de Kerk in strijd, toch als een deel der Kerk werd erkend.

Ten tweede was dit mogelijk in gevolge eene dwaling,

uit de buitengewone tijdsomstandigheden geboren. In de dagen van het Vatikaansche Concilie zocht men van verschillende kanten dit valsche begrip te vestigen: Bescherming der Katholieke Kerk tegen de bewering der Oud-Katholieken, dat zij hare ware vertegenwoordigers zijn, behelst eene erkenning der besluiten van het Vatikaansche Concilie en bepaaldelijk der onfeilbaarheid van des Pausen leerambt in geloofszaken. 't Is echter duidelijk, dat de bescherming van eene gezindte door den Staat nog geene erkenning is van geloofsleeringen. Ware dit, hoe moesten het dan al die regeringen wel maken, in wier gebied verschillende gezindten met gansch verschillende leeringen bestaan? Niettemin, men hield zich aan dat valsche begrip en vond den uitweg: van beide deelen, de Katholieken en de Oud-Katholieken, als leden der Katholieke Kerk te behandelen. Men zette zich alzoo over eene schreeuwende tegenspraak heen; want indien de Oud-Katholieken werkelijk de Kerk vóór het Vatikaansche Concilie vertegenwoordigen, dan behooren de Katholieken zelven niet meer tot die oude Katholieke Kerk.

Onkunde en dwaling derhalve bragten tot den tegenwoordigen toestand, die feitelijk uitloopt op het protestantiseren van de Kerk door den Staat.

Men beseffe nu wel, wat het zegt, dat de staat de Oud-Katholieken als deel der Katholieke Kerk erkent, en welke gevolgen er onmiddellijk uit voortvloeijen. We geven beide punten eerst kortelijk op, om ze daarna een weinig te ontwikkelen.

Daarmede dan wordt I. verklaard, dat eene gezindte, die het leerambt der Kerk loochent, toch voor de wet tot haar behoort en wel met dezelfde regten, onder voorwendsel, dat die gezindte het Katholieke geloof bezit, gelijk het vóór het Vatikaansche Concilie was.

In gevolge die erkenning II. geeft vooreerst de staat aan de Oud-Katholieken onze kerken en ons kerkelijk eigendom.

De staat, ten tweede, straft elke zelfverdediging der Katholieke Kerk tegen de Oud-Katholieken als eene aanranding der Katholieke Kerk.

De staat, ten derde, beschermt eene partij als deel der Kerk tegen alle regtmatig gezag in die Kerk; wat gelijkstaat met eene georganiseerde revolutie op haar eigen gebied.

De staat, ten vierde, neemt alle grenzen der Katholieke belijdenis weg en beschermt dezulken als Katholieken, die geheel op den bodem staan van een Protestantisme zonder belijdenis.

Door die erkenning, ten vijfde, matigen zich de staatsoverheden het regt aan van te beslissen, wie en wat Katholiek is, terwijl die beslissing aan het kerkelijk leerambt zelf onttrokken wordt.

Eindelijk, uit die erkenning volgt ten zesde, dat de ware Katholieke Kerk als eene partij, die men Ultramontanisme, Jesuïetisme noemt, kan worden behandeld en beschimpt, zonder dat zij daartegen een verweermiddel heeft, terwijl de van haar afgevallenen als de ware Katholieken beschouwd worden. Daardoor ontstaat de schijn dat men welwillend en regtvaardig is jegens de Katholieke Kerk zelve, en enkel de ultramontaansche uitwassen verfoeit.

Uit de toelichting van deze stellingen, waarvan elk onzen titel staaft, zal geheel onze tegenwoordige toestand duidelijk blijken.

I.

Door de erkenning der Oud-Katholieken verklaart men eene partij, die het leerambt der Kerk loochent, als een deel dier Kerk en van gelijke regten als zij, onder voorwendsel, dat zij hetzelfde gelooft als alle Katholieken vóór het Vatikaansche Concilie.

Die erkenning rust op eene door en door valsche onderstelling; want de Oud-Katholieken gelooven niet hetzelfde wat de Katholieken vóór dat Concilie geloofden en gelooven moesten om Katholiek te zijn. Dit is handtastelijk voor een Katholiek, en een Onkatholiek kan het evenzeer met eenig nadenken inzien.

Het hoofdonderscheid tusschen Katholieken en Protestanten ligt niet zoozeer in de verschillende zienswijze omtrent deze of gene Christelijke waarheid, wijl de Protestanten veelvuldig van leer veranderden en nu meer dan dan minder met ons overeenkwamen; maar het ligt vooral in den *geloofsregel*, dat is, in het verschil over den laatsten grond des geloofs, over de bron waaruit wij het Christelijk geloof putten. De Kerk leert, dat wij het putten uit Gods woord, zooals het door haar onfeilbaar leergezag wordt voorgesteld en verklaard; het Protestantisme leert, dat wij het putten uit Gods woord, zooals het door ieder voor zich wordt uitgelegd. Daarin, en niet in het aannemen van een zeker aantal Christelijke waarheden, ligt het groote verschil. Houd ik alwat de Kerk leert voor waar, doch niet omdat haar onfeilbaar

leerambt het voorstelt, maar enkel omdat mijn verstand het zoo inziet, dan ben ik nog Protestant en niet Katholiek. Zou ik daarentegen menige geloofswaarheid buiten mijne schuld niet kennen, maar den goeden wil hebben om te gelooven wat de Kerk leert, dan ben ik Katholiek. Over dat grondverschil is men het altijd eens geweest.

Daaruit volgt: zoo de Oud-Katholieken vóór het Concilie ware leden der Kerk waren, dan was het slechts daardoor, dat zij haar onfeilbaar leerambt erkenden, en niet omdat zij deze of gene waarheid der openbaring voor waarheid hielden. Dat is buiten twijfel.

Daaruit volgt verder: zoo de Oud-Katholieken thans, na het Concilie, de beslissing van het Katholieke leerambt verwerpen, gelooven zij niet meer hetzelfde als vóór het Concilie; veeleer hebben zij den Katholieken geloofsregel verlaten en hun geloof op dien van het Protestantisme gegrond. Waren zij vóór het Concilie inderdaad Katholiek, dan zijn zij het nu niet meer.

Te duidelijker wordt dit, als men hunne eenige uitvlugt nagaat. Zij zeggen: Vóór het Concilie geloofden wij wel, dat Paus en Bisschoppen het leerambt der Kerk uitmaakten; dat hunne beslissingen in geloofszaken door den H. Geest voor dwaling behoed werden, en allen die tot de Katholieke Kerk wilden behooren, zich daaraan moesten onderwerpen; maar wij houden het Vatikaansche Concilie niet voor regtmatig, en daarom hebben wij ons aan zijne uitspraken niet te onderwerpen.

Hiertegen is te zeggen, vooreerst: over opwerpingen tegen de regtmatigheid van het Concilie heeft slechts het leerambt der Kerk (dat is, Paus en Bisschoppen), ter laatste instantie te beslissen, en niet elk Katholiek voor

zich. Paus en Bisschoppen nu zijn het eens over de geldigheid van het Concilie; willen de Oud-Katholieken zich niet naar hunne uitspraken voegen, dan gelooven zij niet meer wat zij vóór het Concilie als Katholieken gelooven moesten.

Ten tweede: wij kunnen hier zelfs de geldigheid van het Vatikaansche Concilie buiten rekening laten. Nooit zijn in de Kerk de algemeene Conciliën aangezien als de eenige vorm, waardoor haar onfeilbaar leerambt zijne beslissingen kan uitspreken. Geheel onafhankelijk van alle vroeger verschil van meening over de geldigheid der Concilie-besluiten, of over de vraag, wanneer eene beslissing van den Paus als eene uitspraak *ex cathedra* aan te zien was, heeft het in de gansche Kerk altijd vastgestaan, dat de overeenstemming van den Paus en alle Katholieke Bisschoppen der wereld in eene geloofsleer, hetzij dan op een Concilie of zonder Concilie omschreven, het hoogste gezag van het kerkelijk leerambt uitmaakt. En dit geldt hier bij uitnemendheid. Had men vóór het Concilie aan een Oud-Katholiek gevraagd: Zijt gij als Katholiek verpligt eene geloofsleer voor waar te houden, welke, afgezien van een Concilie-besluit, de Paus en de regtmatige Bisschoppen der gansche wereld voor geopenbaarde waarheid hebben verklaard: hij zou ontwijfelbaar met alle Katholieken een bevestigend antwoord hebben gegeven. Indien dan de Oud-Katholieken nu, na het Concilie, leeringen verwerpen, door Paus en Bisschoppen gezamenlijk verkondigd, verwerpen zij den ganschen geloofsgrond waarop zij vóór het Concilie stonden; en hunne bewering, dat zij hetzelfde gelooven als toen, is louter gebeuzel. Zij hebben hun geloofsstelsel op den Protestantschen

grondslag overgedragen en zijn niet meer Katholiek, maar Protestant. Zoo is dan hunne erkenning als bestanddeel der Katholieke Kerk hare feitelijke protestantisering.

En wat zijn hiervan de gevolgen?

II.

Ten eerste, dat aan de Kerk een deel van haar regtmatig eigendom wordt ontnomen en aan eene gezindte gegeven, die niet tot haar behoort.

Met de hervorming ging er in Duitschland veel van het kerkelijk bezit verloren. De zware strijd daarover duurde meer dan eene eeuw en eindigde eerst met den Westphaalschen vrede, waarbij het bezit over en weder geregeld en gewaarborgd werd. Behalve de Fransche revolutie bragt later de secularisatie groote veranderingen ten nadeele van de Katholieken betreffende de bisdommen, kapittels en kloosters; doch het eigendom der parochiekerken en parochie-beneficiën bleef onaangeroerd. Wat tot nog toe onmogelijk scheen, geschiedt. De staat beschouwt zoogenaamde Katholieken als Katholiek en geeft hun gelijke regten met de eigenlijke leden der Kerk; en zoo zijn reeds een aantal Katholieke kerken en beneficiën, dat is, Katholiek eigendom, op een werkelijk Protestantsch genootschap overgedragen.

Ten tweede: de Kerk staat nu zonder bescherming tegenover de aanvallen der Oud-Katholieken: een toestand, zoo zonderling mogelijk.

Wij hebben bestrijders, die, ofschoon Protestant, bij den staat Katholiek heeten. Verdedigen wij ons tegen hen, dan loopen wij gevaar van straf wegens beleediging der Katholieke Kerk! Zij zijn van ons gescheiden, en wij

mogen hun niet zeggen: Gij zijt van de Kerk afgevallen; gij hebt geen regt om onzen naam te voeren; gij hebt geen regt om u het gezag onzer Kerk aan te matigen; geen regt om op onze kansels te preken, op onze altaren het H. Offer op te dragen, onze Sakramenten te bedienen; gij zijt overweldigers van vreemde regten, uwe sakramentele handelingen zijn ongeoorloofd en zondig; uwe priesters zijn geene regtmatige herders, maar ingedrongen in ons heiligdom, en wij mogen het volk voor hen niet waarschuwen als gevaarlijke dwaalleeraars. Al die handelingen, welke niet anders zijn dan de uitoefening van ons eigen huisregt, kunnen als strafbaar, als beleedigingen aangezien worden, omdat de Oud-Katholieken bij de wet Katholiek verklaard zijn. Zoo is ons tegenover hen het natuurlijkste aller regten, het regt van zelfverdediging ontnomen, en hun alle regt van onze Kerk gegeven; een waarlijk ongehoorde toestand, welke voor ons hare verdediging tot eene strafbare beleediging maakt!

Ten derde: In onze Kerk is bij de wet een genootschap ingevoerd met Protestantschen grondslag en van alle Katholiek gezag onafhankelijk: dat is niet anders dan de revolutie, in de Kerk zelve, feitelijk georganiseerd.

Immers in de Kerk is uit haar eigen aard geen ander regtmatig kerkelijk gezag dan hetgeen in vereeniging met den Paus en de door hem erkende bisschoppen uitgeoefend wordt. Zoo verstaat het een ieder. En hier nu wordt door den staat in de Kerk een gezag erkend en beschermd, dat van het regtmatig gezag niet enkel geheel onafhankelijk, maar daarmede in lijnregte tegenspraak is. „Alle rijk", zegt de Heer, „dat tegen zich zelf ver-
„deeld is, zal verwoest worden, en alle stad of huis,

„tegen zich zelve verdeeld, zal niet bestaan" (Mt. XII, 25); dit lot moest noodwendig ook de Kerk overkomen, indien geen almagtig God met haar was.

Ten vierde: dat de staat de Oud-Katholieken voor Katholiek houdt: dit is, het hedendaagsche Protestantisme, een Protestantisme veelal zonder belijdenis, invoeren in de Kerk.

Die rigting toch is thans vrij algemeen, de Romeinsche keizerstijd komt terug. Toen was er in het Pantheon plaats voor alle goden, doch niet voor den God der Christenen, die vervolgd werd, wijl Hij de ware God is en geene vreemde goden naast zich duldt. De zoogenaamde verlichting werkt aan een dergelijken algodentempel. Alle godsdienst vindt er een onderkomen, behalve de eene ware alleen, die vervolgd wordt. Aan het hoofd dier bouwmeesters staat, in den boezem zelven van het Protestantisme, de „Protestanten-vereeniging", die vereenigt door van alle belijdenis los te maken. IJverig helpt haar de vrijmetselarij, en ook over 't geheel, al zijn er eervolle uitzonderingen, de Protestantsche wetenschap. De gemeenschappelijke leus is: Strijd tegen alle belijdenis! Eenige geloovige Protestanten houden nog loffelijk vast aan deze of gene geloofswaarheid; doch hunne pogingen gelijken veel op de laatste stuiptrekkingen van een stervende.

Zoo is de gansche strijd tegen de onwrikbare geloofsbelijdenis der Katholieke Kerk gerigt. Alwat men thans in haar met de geliefkoosde scheldnamen vereert, alwat men Ultramontaan, Jesuïetiesch, priesterheerschappij, duisternis, middeleeuwen, enz. heet: 't is slechts tegen het eenvoudige vasthouden aan het Katholieke geloof

gerigt. Bespeurt men in dit opzigt bij een Katholiek de gewilde rekkelijkheid, dadelijk is men vol voorkomendheid en lof; in hem prijst men den waren, echten, verlichten Katholiek. Alles, alles wordt ons vergeven, als wij slechts van dat onbuigzame vasthouden aan de Katholieke geloofsbelijdenis willen afzien.

Uitnemende dienst nu in die rigting doet de erkenning van het Oud-Katholicisme door den staat, en vindt natuurlijk bij de bouwmeesters van het nieuwe Pantheon onverdeelden bijval. Een genootschap binnen de Kerk, zooals de staat haar omschrijft, dat reeds na weinige jaren in het wegcijferen van alle Christelijke belijdenis eene hoogte bereikte als het Protestantisme eerst na eeuwen: het belooft niet weinig aan de heerschende vrijgeesterij! God echter zal ook bij deze belaging toonen, hoe Hij altijd met zijne Kerk is.

Ten vijfde: door gezegde erkenning maken zich de regeringen tot regters in Katholieke geloofszaken en over de vraag, wie tot onze Kerk behoort; terwijl zij de hoogste beslissing aan de Kerk zelve en het regtmatig kerkelijk gezag onttrekken.

Men zegge niet: in de erkenning der Oud-Katholieken ligt geenszins zoodanige beslissing, maar enkel de verklaring: dat alwie vóór het Concilie Katholiek was, het nog is, al verwerpt men ook de besluiten van het Concilie; want juist met dit staande te houden, maakt men zich tot hoogsten regter in geloofszaken. Immers zonder een leerstellig oordeel over den inhoud van het Katholieke geloof vóór het Concilie, is geen antwoord mogelijk op de vraag, of de Oud-Katholieken nog hetzelfde gelooven als toen. De regeringen zeggen van ja, de Kerk

zegt van neen: het verschilpunt loopt uitsluitend over de leer en is zuiver leerstellig.

Welk een scheeve toestand voor den Staat, en hoe schadelijk voor de Kerk! Hem is Katholiek alwie gelooft wat de Katholieken vóór het Concilie geloofden; intusschen weet hij het niet en waagt hij het niet te beslissen, wat dit is; van het regtmatig gezag der Kerk wil de Staat het niet vernemen noch aannemen. Het loopt dus op louter willekeur uit, wie voor hem als Katholiek geldt en regt heeft op zijne bescherming. Had iemand vóór het Concilie den naam van Katholiek en zegt hij het nog te zijn, dan is hij het voor den Staat, al zou hij ook de grootste vijand der Kerk wezen! Waarlijk, eene Kerk, die niet meer beslissen mag, wie tot haar behoort, wordt niet als zelfstandige godsdienstmaatschappij, veel minder als Katholieke Kerk bejegend, maar aangezien als eene staats-inrigting, die ook in hare hoogste vragen van den Staat afhankelijk is!

Eindelijk ten zesde: nu hebben onze tegenstanders een wettelijk steunpunt, om op hunne wijze tusschen Katholieken en Katholieken te onderscheiden; zij kunnen Katholiek noemen wat het niet is, en mogen voor niet Katholiek houden wat werkelijk Katholiek is; het woord „Katholiek" alzoo heeft zijne ware beteekenis en alle vast begrip verloren.

Dit brengt tot eene inenting van het rationalistische Protestantisme ook op onze Kerk, gelijk men het werkelijk reeds beproeft. Ik laat als voorbeeld slechts twee punten uitkomen.

Wordt het Oud-Katholicisme voor de wet als een regtmatig deel der Kerk beschouwd, dan zullen van liever-

lede de ware Katholieken door onze tegenstanders als de valsche, en de valsche als de ware behandeld worden; wat reeds volop geschiedt. Alwat slechts het echt Christelijk geloof vijandig is, vereenigt zich om alwat waarlijk Katholiek is te behandelen als eene ontaarding, als eene uiterste rigting, als eene duistere zamenzwering tegen vooruitgang en verlichting. Te gelijk echter beweert men verdraagzaam te zijn jegens de Katholieken. Niet tegen hen, zoo heet het, is de vijandigheid, maar tegen eene kwaadwillige partij in de Kerk. Onder dien dekmantel wil men nu alle hatelijkheden tegen alwat Katholiek is verbergen. Dit is dan ook zonder bescherming; want de aanvallen geschieden, thans nog veel meer dan vroeger, onder vreemde namen van „ultramontanen", „Jesuïeten", enz.; en zoo zijn wij vogelvrij.

Doch veel verder, ten andere, strekt zich die heillooze verwarring uit. Tusschen Katholieken en Protestanten bestaat de hoogst gewigtige strijd, of de nieuwe staatswetgeving voor kerkelijke zaken ingrijpt op het geloofsgebied der Katholieke Kerk of niet. Wij zeggen eenparig van ja en beweren, dat de doorvoering dier wetten gelijkstaat met de vernietiging der Kerk in Duitschland. De Protestanten der heerschende rigting zeggen het tegendeel. Volgens hunne woordvoerders treden die wetten niet op het geloofsgebied, randen zij de gewetensvrijheid niet aan. Ook tot deze begripsverwarring heeft de staats-erkenning van het Oud-Katholicisme als deel der Kerk niet weinig bijgedragen. Zijn de Oud-Katholieken zoowel Katholiek als wij, de regtmatige kinderen der Kerk, dan is het niet meer te bepalen wat het Katholieke geloof aantast en wat niet. Het Protestantisme heeft geen vaste

grenzen, geen vast begrip van zich zelf; evenmin het Oud-Katholicisme, dat ook hierin zijn Protestantisme toont: hoe kunnen hunne aanhangers dan uitmaken, of de Staat op hun terrein treedt of niet. Staan voor de wet de Katholieken met hen gelijk, dan is het enkel de vraag meer, wat de Staat nog tot nader orde aan de Kerk belieft over te laten.

En hiermede is het bewijs geleverd, dat de erkenning van het Oud-Katholicisme door den Staat de feitelijke invoering is van het Protestantisme in de Katholieke Kerk.

Al die herdachte gevolgen zouden niet te keeren zijn, indien God zijne Kerk niet beschermde. Het is alsof Hij, door al die beproevingen te gedoogen, in onze dagen voor allen, en bepaaldelijk voor de Protestanten, een openlijk bewijs wil geven, dat zij niet het werk van menschen, maar zijn werk is. Het Protestantisme in Duitschland wordt door de gansche magt der Protestantsche Staten ondersteund; de Katholieke Kerk moet niet enkel allerwegen de hulp van den Staat derven, maar wordt daarenboven op alle gebied in haar bestaan bedreigd. Zelfs de rots, waarop God haar bouwde, is in de magt des vijands. Doch dit vermindert hare vastheid niet, noch de vastheid der Kerk, op die rots gegrondvest. Daaruit blijkt, dat hare kracht niet van menschen, maar van God komt. Wanneer nu het Protestantisme, ondanks alle hulp van den Staat en de menschen, voor onze oogen meer en meer vervalt, en de Katholieke Kerk, hoe verlaten ook, onwrikbaar staat, kan het voor niemand meer twijfelachtig wezen, waar God is en waar het woord is nedergelegd, dat Hij aan de menschen openbaarde.

Maart, 1877. P.

Bijdrage tot de geschiedenis der parochie Vlaardingen.

I.

De stad Vlaardingen is op bijna een uur afstands van Schiedam en eens zoo ver van Delft en Rotterdam gelegen, op de noordzij van de Maas, die langs hare haven en buitenwaarden stroomt. De overlevering wil, dat die stad onder verschillende benamingen, die eindelijk in „Vlaardingen" uitliepen, door eene schaar Wilten of Slaven — alzoo in de 4e en 5e eenw — is gesticht en daarom ook oorspronkelijk Slavenburch is genoemd geweest. Volgens de M. S. Chronyk van Utrecht heeft de H. Willibrord de eerste kerk bij het oude Slavenburch gebouwd, en liet hij deze bij uiterste wilsbeschikking na aan de ook door hem gestichte Benedictijner-abdij te Echternach bij Luxemburg.

Heftig werd later het regt der Echternachsche abdij op Vlaardingen betwist door de bisschoppen van Utrecht, in wier diocese de plaats lag, door de abten van Echternach en de graven van Holland, die Vlaardingen op den Utrechtschen kerkvoogd in beslag hadden genomen. Tusschen den bisschop en den abt werd de zaak bij verdrag vereffend ten jare 1063, en Dirk VI, graaf van Holland,

verkreeg Vlaardingen van den abt Gerrit en het klooster van Echternach tegen ruiling van eenige goederen, elders in het Hollandsche graafschap gelegen. Kort daarop, te weten op 28 Aug. 1162, begiftigde graaf Floris III de abdij van Egmond met het patronaat of vergevingsregt der kerk van Vlaardingen, waaraan hij de tienden der landerijen verbond, die gelegen waren tusschen de Schie en de oude Harg. De vroegere begiftiging, reeds tijdens de regering van graaf Arnout gedaan en door graaf Dirk V in 1083 bevestigd, verkreeg alzoo eindelijk haar beslag ten volle, en sinds is de Egmonder-abdij tot aan de Reformatie toe, in rustige uitoefening van het patronaat der parochie-kerk van Vlaardingen gebleven.

De reeds herhaalde malen vermelde plaats Vlaardingen komt, in oude oorkonden, niet zelden voor als de hoofdplaats der gouw Marsum of Masaland — later de mark of het graafschap Phladirtinga of Flaridingun genoemd — en moet aldus reeds vroegtijdig aanzienlijk zijn geweest; tot welke opvatting ook doet besluiten de mededeeling, dat Vlaardingen reeds in 1047 eene versterkte stad was, en alhier in 1083 door graaf Dirk V een *placitum* werd gehouden; van eene vrije jaarmarkt wordt reeds omtrent 1273 gewag gemaakt. Of zoo even aangeduid *placitum* moet beteekenen, dat er zelfs een grafelijk hof is geweest, gelijk sommigen beweren, durf ik noch als genoeg gegrond aannemen, noch tegenspreken; van tol of munt doet zich inmiddels geen spoor op.

De ingezetenen onzer stad hebben van oudsher hun onderhoud en dikwerf groote welvaart genoten uit de zeevaart, zoo ter koopvaardij als vischvangst. Meer dan honderd schepen doorkruisten niet zelden de woelige

Noordzee tot aan Groen- en IJsland toe, en voerden vooral kabeljaauw en haring in die hoeveelheid binnen, dat de verkoopprijs, binnen en buiten 's lands ter markt verkregen, tonnen gouds mogt opbrengen. Om den bekomen bloei is in de middeneeuwen Vlaardingen ter dagvaart der Provincie beschreven geweest; dit voorregt verloor de stad later, en, ondanks alle pogingen tot aan 1751 aangewend, herwon zij het niet meer.

Het behoeft slechts aangestipt, dat de opkomst der naburige plaatsen als Witlam of Geervliet, Delft, Schiedam, Rotterdam enz. afbreuk hebben gedaan aan de welvaart van Vlaardingen, zoowel als de rampen van oorlog, brand, pest en dijkbreuken der Maas enz., die het herhaaldelijk zijn komen treffen. Ten jare 1477 trof men 222 huizen of haardsteden aan; negentien jaren later werden er slechts 190 geteld, doch in 1514 was dat getal weder tot 200 gestegen.

De nog telken jare op 13 Junij gehouden Buisjes-dag was en blijft het grootste visschersfeest alhier.

Van welken omvang eenmaal de parochie van Vlaardingen is geweest, zal waarschijnlijk nimmer met juistheid geweten worden; intusschen nemen we aan, dat al de straks genoemde steden (Delft uitgenomen) en de tusschenliggende dorpen, als van latere opkomst zijnde, langen tijd te Vlaardingen ter kerk zijn gegaan; allengs werd de omvang der parochie beperkt tot de uitgestrektheid van de stad, het Vlaardinger-ambacht, de Souteveenen en eenige belende polders, gelijk nog thans het geval is.

De oorspronkelijke parochiekerk, die gezegd wordt gestaan te hebben omtrent den Kortendijk, in de tegenwoordige voorstad, niet verre van de Breevaart, waarin

het riviertje de Vlaardig zich heeft ontlast, dagteekende — als door St. Willibrord gesticht — van de laatste jaren der VIIe of van de eerste der VIIIe eeuw, en was, gelijk overal elders hier te lande, een kerkgebouw opgetrokken van hout. Niets vond ik vermeld van de grootte, uit- en inwendige toerusting, inkomsten enz. van de houten kerk; ook niet, in welk jaar zij vervangen werd door het steenen kerkgebouw ter plaatse, alwaar de stads- of groote kerk zich thans bevindt, in het midden der XIVe eeuw volgens C. van Alckemade gesticht. Na drie- of vierwerf herhaalde verbouwing of vergrooting is de groote of stadskerk geworden wat zij nu is, een der sieraden van Vlaardingen.

Volgens de oudheden van Schieland was de patroon of schutsheilige der kerk de H. Willibrordus; maar dat beweren zal toch wel op latere tijden slaan en slechts als verwisseling van den onbekenden oorspronkelijken patroon moeten verstaan worden. Zou aanvankelijk St. Jan Baptist (daar hij de patroon is der later herstelde statie of parochie) de beschermheilige niet geweest zijn, en deze in de XIVe eeuw plaats gemaakt hebben voor St. Willibrord?

Er waren vóór de Reformatie verscheidene altaren in de parochiekerk: het Vrouwen-altaar, waaraan eene vicarie was verbonden „staande ter collatie van den abt van Egmont: landhuur van elf morgen en voorts erfpachten van smaltienden dienden tot onderhoud van den dienstdoenden priester; op het Margrieten-autaer was gevest eene vicarije ter vergeving als boven en bracht aan erfpacht op, 15 ponden vlaemsch; de fundatie van St. Pieters-autaer wierp aan pacht af 2 ponden, 5 schellingen,

en die van St. Joosten-autaer 15 ponden; er was ook een altaar aanwezig van den H. Geest, waaraan de deken van Naaldwijk jaarlijks 18 ponden Hollandsch in eeuwigdurende renten moest betalen; waarschijnlijk hadden ook een altaar de gilden van het H. Kruis en dat van het H. Sakrament.

De bedienaren der genoemde altaren en vicarijen, waarvan een paar doorgaans tevens stadskapellanen waren, maakten met den pastoor, die ook wel, persona, parochus of vice-cureit genoemd werd, de parochie-geestelijkheid van Vlaardingen uit. Ziehier de namen die ons zijn voorgekomen.

Ten jare 1215—16 was pastoor Heer Hendrik; hij wordt in het Cartularium van Egmond betiteld als persona en notarius Hollandensis. In 1303 was parochiepaep Hr. Andries. In 1481 wordt vermeld als pastoor Herman van Lockhorst, die tevens deken was der St. Salvators-kerk te Utrecht. (Over dezen moet later nog iets meer gezegd worden.) In 1516 op 23 Dec. wordt vernoemd als vice-cureit Frans Heinricszoon. In 1571 stierf alhier de pastoor Hr. Cornelis Pontiaanszoon en werd opgevolgd door Hr. Hendrick Jacobszoon, die reeds in lentemaand van 1572 of dood of vertrokken moet geweest zijn, aangezien alstoen de stad zonder pastoor was.

Op het jaar 1351 komt voor Philips Schrevelsz. vicaris van St. Pieters-altaar. In 1529 is Willem Joosten vicaris van St. Margriet, die in dat jaar opgevolgd werd door Gerrit Adriaensz.; tenzelfden tijde was vicaris van St. Pieter Hr. Herman Barentszoon, die opgevolgd werd door Herman van Uyterwijk. In 1545 is Willem v. Lockhorst vicaris van 't Lieve-Vrouwen-altaar. Tusschen 1509 en

1525 was een Heer Ghijsbrecht, geb. te Maasland, priester te Vlaardingen.

In of digt bij Vlaardingen is een kruisbroeders-klooster geweest, doch historische bijzonderheden zijn mij hiervan niet bekend; ja, of het bestaan heeft, wordt door sommigen in twijfel getrokken. Het Tertiarissen-klooster der Graauwzusters, dat alhier op het einde van de Waal, in de Ridderstraat, vóór 1497 in wezen was, werd reeds in 1556 opgeheven en de nonnen werden ingelijfd in 't klooster Nazareth te Leiden. De Vlaardingsche vroedschap vroeg op 17 Maart 1586 bij 's lands Staten de naasting van de overgebleven goederen der zusters; na magtiging zijn eerlang de kloostergebouwen tot een stadsweeshuis ingerigt, en wat de overige goederen afwierpen is tot heden toe aangewend ten behoeve der weezen.

Hoe het in stad en ambacht van Vlaardingen en in de Souteveenen enz. is toegegaan op het einde der XVIe eeuw, wat de godsdienstige omwenteling betreft, is mij, in bijzonderheden althans, onbekend gebleven. Het kan ten volle waar zijn wat door Mr. P. G. Q. Sprenger van Eijck is gezegd: „bij de Kerkhervorming is genoegzaam de geheele bevolking in Vlaardingen en 't ambacht gereformeerd geworden"; doch die schrijver geeft geen bron of grond aan voor zijne bewering. Wat hiervan zijn moge, zeker is het, dat door het Calvijnsgezinde gedeelte der bevolking tusschen de jaren 1572 en 1579 een hervormd predikant is ingevoerd; immers in het boek genaamd „het Geestelijk kantoor van Delft" leest men, dat de predikant a^{0}. 1578—79 tot tractement had genoten 240 ponden plus 20 ponden huishuur.

De stadskerk was in die dagen eerder een puinhoop

dan een geschikt kerkgebouw, daar de Schiedamsche vrijbuiters haar in 1574 hadden in brand gestoken, en de Brielsche watergeuzen en de Spanjaarden kort te voren als ware woestaards dit oord bezocht hadden.
En welk lot trof nu de — in meerder of minder getal — getrouw gebleven Roomsch-Katholieken der stad Vlaardingen en onderhoorigheden?

Terwijl zij buiten de gemeente-kerk gesloten waren, werd hun tevens ontzegd een dienstdoenden priester in hun midden te hebben en, ofschoon burgers, mogten zij al ras in stads eer- en winstgevende betrekkingen niet meer deelen; zoodat die toestand wel drukkend mag genoemd worden. Men bedenke er bij, dat de Roomschen, bij gemis van een bijwonend priester, in een of ander afgelegen huis, in stallen of schuren buiten de stad, moesten opgezocht en geholpen worden door dezen of genen priester, die uit Delft, Schiedam, Schipluiden, den Kethel, Maasland enz., verkleed of vermomd, bij nacht en ontijden toesnelde; of wel, dat zij genoodzaakt waren zich naar een der genoemde plaatsen te begeven en aldaar zelven den priester op te zoeken.

„*Ick houde goede ordre, maar wat helpt het, de paus-*
„*gezinden loopen naer Schiedam; daer sijn sij vrij.*"
Zoo luidde het antwoord, op 30 Dec. 1642 door den officier van Vlaardingen gegeven aan Jan van Ceulen, eersten deurwaarder van 't Hof van Holland, die op gezegden datum, ter inscherping van 's Lands plakkaten tegen de pauselijke superstitiën, de vernieuwde bevelen van het Hof van Holland, na klokslag, plegtstatig was komen afkondigen.

Ruim twaalf jaren later, namelijk op 21 Julij 1654,

schreef de baljiu van Vlaardingen al weder aan het Hof van Holland.

Edelmogende Heeren. — alsoo UEdelMogende bij missieve van dato 8en April laetstleden mij hebben bevolen te adviseren 't genen bij mij tot naerkominge van de goede intentie ende speciael aenschrijvens van Haer Edelgrootmogende op den 10en Martii des verleden jaers 1653, tegens de oeffeninghe van de superstitieuse pausselijcke religie, souden mogen gedaen sijn ende van tijdt tot tijdt noch gedaen werden; Ter obedientie van het welcke dient desen, als dat ick 't sedert den aenvangh mijner bedieningh van het baljiuschap der stadt Vlaerdingen ende desselfs ambachte, bijsonder tsedert het aenschrijvens van Haer Edelgrootmogende (niet tegenstaende alle vlijdt ende naerstigheijt bij mij ten dien eijnde aengewend) noijt hebben bevonden nochte kunnen bemercken, dat de pausselijcke religie binnen derselver jurisdictie is geoeffent gewerden; 't welcke indien alsnoch souden moghen komen te geschieden, sal niet naelatich sijn UEdelmogende te notificeeren 't gene tot naerkominge van Haer Edelgrootmogende bevelen bij mij sal werden gedaen. Hiermede Edelmogende Heeren bevele UEdelmogende in de genadige bescherminge des Almogenden ende blijve UEdelmogende onderdanige dienaer — Reaal.

Het bijgebragt antwoord des officiers zoowel als de brief des baljuws strekken ongetwijfeld ten bewijze, dat de burgerlijke overheid van Vlaardingen nog al warmen ijver gaande hield tegen de Roomschen; dan tot niet geringen lof der laatsten is uit die stukken mede af te leiden, dat zij zich niet weinig offers getroostten om aan hunne Kerk getrouw te blijven.

In de *Relatio* van La Torre van 1656 lees ik op bladz. 83 in de bijgestelde aanteekening:

„Tegenwoordig zijn er te Schiedam, in aanmerking genomen de omvang der stad, nog al Katholieken, namelijk ongeveer

900, doch hieronder zijn zij ook begrepen die te Vlaardingen zich bevinden. Over hen waakt als pastoor Bernardus Weerhaen S. Th. B. F. Zijn voorganger te Schiedam en te Vlaardingen, van 1610 af, is geweest Godfridus van der Vliet."

Eenige bladzijden vroeger staat in den tekst van La Torre, dat v. d. Vliet destijds, alzoo in 1656, te Delft woonde en van daaruit te Schiedam, te Vlaardingen, in den Kethel, in de Souteveenen en te Maasland met zijne talenten woekerde. Godfridus v. d. Vliet, die in 1616 naar Delft vertrokken was, stierf aldaar den 11 Jan. van het jaar 1659.

Bernardus van Steenwijk, die in *Bat. Sacr.* 11 bl. 226 als pastoor te Delft is besproken, zal ook wel naar Vlaardingen en onderhoorige buurten zijn uitgeloopen; al weet ik het niet met zekerheid te melden, gis ik het echter, omdat hij den 25 Sept. 1602 zich onderteekent: „Bernardus Steenwijcanus, Schiedami in Hollandia sacerdos, et veluti pastor secretus."

Toen ten jare 1616 „op het redelijk verzoek van „de Edele Jufv. Anna Arents van der Burg" om haer en de Catholycken van Schiedam te bedienen, de Provinciaal des p.p. Dominicanen uit Antwerpen pr. Gaspardus Luijpaert afzond, ging ook deze sinds niet zelden naar Vlaardingen, gelijk meer dan eene halve eeuw lang alle de p.p. Dominicanen die p. Luijpaert opvolgden, uit Schiedam bleven doen.

Ook togen de Jesuïeten uit Schipluiden sedert 1642, wanneer zij aldaar vast verblijf bekwamen, naar de Souteveenen, eveneens als de seculieren, zendelingen of Pastoors sedert 1649 uit den Noord-Kethel. Van een uitstapje naar Vlaardingen door de Jesuïeten uit Delft —

alwaar dezen sedert 1592 gevestigd waren en van waaruit zij ook, in de eerste jaren althans, stad en ambacht van Vlaardingen aandeden — weet ik het volgende mede te deelen. Toen op een Zondag van het jaar 1617 pr. Ludovicus Makeblijde te Delft, vroeg in den morgen, den burgers ten dienste was geweest, kwam hem tegen negen ure een landman verzoeken, hem naar Vlaardingen te willen volgen; de priester doet dit en treft aldaar een huisgezin aan, tellend: vader en moeder en tien kinderen. Vijf der tien kinderen waren door een predikant gedoopt; de overige vijf, waarvan het jongste bijna drie jaren oud, waren ongedoopt gelaten; en de ouders hadden nimmer het Sakrament der Biecht ontvangen. Vier uren werden besteed aan onderwijs en opwekking, waartoe een Delftsche leek, Hendrik Veldius genoemd, behulpzaam was. De goede uitslag van dezen hier herdachten togt was de verzoening der ouders en de aanwinst (door den H. Doop of dezes aanvulling) der tien kleinen voor de Kerk. Rijk beloond voor hunnen arbeid trokken pr. Makeblijde en zijne reisgezellen tegen den avond blijmoedig huiswaarts, naar Delft.

Waarschijnlijk zijn de bouwhoeven en andere woningen in het Vlaardinger-ambacht en de Souteveenen gelegen, en waarheen de toesnellende priesters zich verkleed of vermomd begaven om er te kerken, veiligheidshalve meermalen verwisseld; zóó ging het immers elders overal in die dagen doorgaans toe? In onze streek zal echter het kerk of vergadering houden wel meestal hebben plaats gevonden in de Souteveenen, dewijl in deze heerlijkheid verre weg het grootste gedeelte der bewoners Roomsch-Katholiek was gebleven: in 't jaar 1666 waren alhier nog

„*twee paepsche schepenen*: *Mees Dircxsz. Lauwerschilt en Cornelis Franke Slobbe en een paepsch gasthuismeester*"; in 1668 was er zelfs „*een derde paepsche schepen gesteld; de papisten verre aldaer sijnde de meeste in getale, zoodat er zelfs geen welgeboren mannen aanwezig waren: in consideratie, dat daer geen personen van de gereformeerde religie sijn, bequaem om die ampten te bedienen.*"

Eenige oogluiking of conniventie voor het vergaderen der Roomschen (de Katholieke bevolking in de gezegde verhouding in aanmerking genomen) moet voor deze streek wel verondersteld worden; noodwendig moeten hiertoe eveneens hebben bijgedragen het aanwezen van verschillende ambachtsheeren voor de stad en het ambacht van Vlaardingen en de Souteveenen, en diensvolgens de onvermijdelijke naijver omtrent regtsmagt tusschen die heeren onderling, en tegenover 's Lands officieren van justitie. Tot schraging mijner gissing van conniventie breng ik verder bij, dat ik weinig aangetroffen heb, zoo van het verstoren der conventiculen, als van 't beboeten of gijzelen of verbannen van in dienst betrapte priesters of dezer handlangers. In de straks vermelde jaren 1665—1668 echter konden eenige aanhangers der staatskerk het niet langer verkroppen, dat hunne Roomschgezinde medeburgers en naburen eenige tolerantie genoten, en nu stegen klagten op en werden de gepleegde paapsche stouticheden naar den Haag overgebriefd. Isaac Knol, justitiëel hoofdofficier over de Souteveenen, had zich aan het hoofd gesteld en diende tot tolk der klagers tegen der papisten driestheid of stouctichheden.

Verbeeld u lezer: Isaac Knol was op Palmzondag

[25 Maart] van 1668 willende storen eene groote paapsche vergadering, gehouden *ten huyse van eene Marijtje Jans, was belet gedaen én onder andere, bij eenen Mees Dircxse* [den R. K. Schepen van 1665?] *ende Cornelis Roscam, seer spottelijck ende schandelijck bejegent.* Zoodanig ongehoord of exorbitant feit bleef dan ook niet ongestraft. Inderdaad, de pligtigen werden naar 's Hage ontboden, en op 13 Mei van 1668 werd door het Hof geveld het vonnis:

„Gesien het antwoordt ende confessie ende op alles rijpelijck hebbende gelet, heeft het Hof de voors. Marijtje Jans weduwe van Jakob Jansen de Vette, tot wier huys de paepsche vergaderinghe is gehouden ende den dienst is gedaen, gecondemneert ende condemneert haer mits desen in eene boete van 200 gls. ende Mees Dircxse die mede in de voors. vergaderinghe en de dienst is geweest in eene somme van 20 caroli gls. ende Pieter Claesz. Roscam aldaar mede geweest sijnde terselver oorsaecken ende dat hij den voors. officier seer onhebbelijck ende irreverentelijck heeft bejegent in eene boete van 100 gls."

Daarenboven kwamen nog ten laste der veroordeelden de onkosten van het proces tot „tauxatie ende moderatie van het Hof, ende den officier bleef voorts sijne actie jegens de verdere personen, die aldaer in de voors. vergaederinghe mede waren geweest."

Isaac Knol, een vurige papenjager, gelijk ik hem dikwerf elders ontmoet heb, doch zulks meer uit geldorst dan overtuiging en belangstelling in het gereformeerd geloof, zou een buitenkansje gehad hebben: men begrijpt het; dan de ambachtsheer van Mathenesse, die tevens Heer van de Souteveenen was, trad tegen den officier

op. Gesteund door de Ridderschap van Holland, klaagde hij op zijne beurt over inbreuk door Knol gepleegd op zijne regtsmagt enz. De afloop der zaken schijnt mij uit de mij ter hand gekomen notulen des Hofs te zijn geweest: ontzegging voor Knol in zijnen eisch en kwijtschelding der boeten aan de gedaagden of althans compositie. De welwillende ambachtsheer der Souteveenen triompheerde, doch tevens moest hij van wege de Heeren van den Rade 's Hoofs, op 19 Oct. 1668, het spijtig verwijt hooren, de schuld te zijn geweest der aanstelling van boven herdachten derden paapschen schepen, en daarenboven werd nog aangeschreven aan dien Heer, Gijsbrecht van Mathenesse, te willen *„redresseeren ende weeren uijt het publijcq schoolhuys van de Souteveenen* [het kerkmeubel] *staande gehouden in volcomen forme van een autaer ten tijde des paeusdoms gesticht.*

Die vreemde toerusting van een publiek of algemeen schoolhuis alhier, in het volle midden der XVIIe eeuw, heeft mij aangezet naar herkomst te zoeken, en ik ben gelukkig genoeg geweest haar te vinden, en zoo deel ik ze thans mede. Ik lees namelijk in den originelen stichtingsbrief, helaas om vervuring slechts gedeeltelijk te ontcijferen, dat ons schoolhuis in den Katholieken voortijd eene kapel was, gebouwd door de landlieden kortelings na de vergunning hun in Dec. 1481 verleend door Herman van Lockhorst, pastoor van Vlaardingen: de drassige, schier ontoegankelijke wegen dezer streek waren de voorname aanleidingsredenen, die ter vergunning hadden genoopt. Eens in de week, doch niet op Zondag, moest er kerkdienst in de kapel gedaan worden door een daartoe aangewezen vicarius die, te Vlaardingen woon-

achtig, aldaar overigens de kerkdiensten zou helpen verrigten; de parochiële geregtigheden bleven onaangeroerd.

Mij dunkt, ik heb lang genoeg uitgeweid over den toestand, gewis weinig benijdenswaardig, waarin de Roomsch-Katholieken in en rondom Vlaardingen, meer door eene eeuw lang, hebben verkeerd; en zoo worde nu gesproken over de betere tijden, die voor onze geloofsgenooten ook alhier allengs zijn aangebroken.

A. VAN LOMMEL, S. J.

(*Wordt vervolgd*).

De dichtwerken van Mr. J. F. A. Leesberg.

Voor ruim dertig jaren verscheen de eerste uitgaaf van Leesberg's „*Herdersdichten*" [1]), welke dadelijk en meermalen in „*De Katholiek*" met veel ingenomenheid werden herdacht, doch eerst in 1851 eene uitvoerige behandeling vonden. Het vriendelijke, met fraaije staalplaten versierde bundeltje bevatte toen slechts een achttal gedichten: *De Geboorte*, *Bethlehems kindermoord*, *Na Bethlehems kindermoord*, *De kruisiging*, *De fluit*, *De verjaardag van Chloé*, *Het afscheid*, *De gelofte*.

Bij alle waardering der overige gedichten werden destijds het eerste en het laatste: *De Geboorte* en *De gelofte*, als de schoonste, vooropgesteld. De dichter erlangde ook dezen niet geringen lof: „zoowel het diep na„tuurlijk als godsdienstig gevoel geeft aan 't geheel eene „innigheid en welgemeendheid, die we zoo noode en toch „dikwerf in andere dichters missen. 't Is poëzij van 't hart, „uitgestort in klassieken eenvoud, wars van alle gezocht„en gezwollenheid. Leesberg meent wat hij dicht, en is „ook daardoor schier geheel vreemd aan dat conventionele

1) Bij K. Fuhri te 's Gravenhage. We meenen in 1844; de titel heeft geen jaartal.

„en banale, waarin de over-, de valsch- of koud- en „ongevoelige poëtasters ieder oogenblik vervallen." De hoofdaanmerking viel op het zwakke of stroeve van eenige regels; ook liet soms de taal en vooral de correctie te wenschen over, gelijk in het bijzondere werd nagewezen.

We zetten dit voorop, om te gereeder onze meening te kunnen uitbrengen over de ruim twintig jaren later gevolgde „nieuwe vermeerderde en verbeterde uitgave" dier „*Herdersdichten*" [1]), en over Leesberg's onlangs verschenen „*Letterloover*" [2]), waarin onder velerlei dichtsoort ook nog een korte *Herderskout* van vóór ruim eene halve eeuw, van 1825, voorkomt.

Te regt heet de tweede uitgave der Herdersdichten „vermeerderd en verbeterd". Het vroegere achttal is tot een twaalftal geklommen door de toevoeging van: *De verrijzenis*, *De hemelvaart*, *De wedstrijd* en *De grafheuvel*. „Ik heb daarbij", zegt de schrijver in zijn „Voorwoord", „de gelegenheid gevonden, om de welwillende „kritiek van vrienden en onbekenden mij ten nutte te „maken, en de gebreken te verbeteren, die nog aan mijnen jeugdigen arbeid kleefden." Werkelijk is het meer of minder gegispte in het technische van eenige verzen nu grootendeels verdwenen; de correctie is wel geslaagd, terwijl nog ettelijke ontsnapte drukfeilen aan 't eind worden opgegeven [3]).

---

1) „Henri Bogaerts, 's Hertogenbosch, 1867."

2) „*Letterloover*. — Gedichten door Mr. J. F. A. Leesberg. Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1876."

3) Indien iemand scherp wilde toezien, en gelijkvormigheid van correctie verlangde, zou er aan deze opgave, alsmede aan die van het „*Letterloover*", nog iets toe te voegen zijn.

In de „*Herdersdichten*" bijv. staat bl. 14 r. 7 v. o. *onder* voor *over*;

Wat nu die vier nieuwe gedichten betreft, men moet een geniale geest als Leesberg zijn, om zulke moeijelijke onderwerpen, als des Heeren Verrijzenis en Hemelvaart, in herdersdicht te brengen; daar is niet weinig verdienste in van vinding en inkleeding, van plan en uitwerking. 't Zou ons een genot wezen, dit in bijzonderheden na te gaan en de aandacht op menigerlei schoonheden te vestigen. Liever echter wilden wij ons bij het andere tweetal

---

bl. 42 r. 8 v. o. *Bestormd* voor *Bestormt*; bl. 45 r. 8 v. b. *eindelijk* voor *eind'lijk* en zoo bl. 153 r. 3 v. b. *vriendelijk* voor *vriend'lijk*; bl. 81 r. 12 v. b. *Heb in* voor *Heb ik*; bl. 95 r. 7 v. o. *der scherp gepunte doren*; *doren* (*doorn*) is mann , en meerv. is het zoo niet. Of *verzwelgen* onzijdig mag staan, als bl. 129: „*In tranenvloed verzwolgen Deez' woorden*," valt zeer te betwijfelen. Bl. 17 *volbrogt* en bl. 159 *tegenbrogt* (om 't rijm) kan ons niet behagen, al heeft men het voorbeeld van een Bilderdijk.

In het „*Letterloover*" bijv. staat bl. 20 r. 9 v. o. *mogelijk* voor *mooglijk*; bl. 29 r. 11 v. b. *den hemel* voor *ten hemel*; bl. 45 r. 11 v. o. *'lover* voor *loover*; bl. 56 en 166 staat verkeerdelijk *fakkel* en bl. 172 *deken* mann., bl 58 moest *rei* en bl. 65 *mond* mannelijk wezen; bl. 78 „*Laat zich ook den* (de) *zachter toon ... hooren*"; bl. 150 r. 4 v. o. *lag* in den zin van *legde*, *leide*, *lei*; bl. 67 r. 3 v. o. *verbeiden* voor *verbreiden*; bl. 148 r. 9 v. b. *omhangen* voor *omgehangen*; bl. 252 r. 10 v. b. *scheijens* voor *schreijens*.

Ongelijkvormigheid is er, waar zamentrekking of uitlating in eenig woord nu eens wordt aangegeven dan niet; men vindt *neer*, *weer* en *neêr*, *weêr*, enz.; *andre* en *and're* of dergelijke; *ter neer*, *ter neêr*, *terneer*, *terneêr*, en soms met het werkwoord verbonden, soms niet; voor *aarde* (en dergelijke) verkort *aard* en *aard'*, dit laatste ook onnoodig waar de *e* wegvloeit in een klinker.

Deze en meer kleine onnaauwkeurigheden zijn blijkbaar drukfouten, die zoo ligt, bij zooveel versregels, aan het oog ontgaan. Maar bedenking hebben we tegen *m'* als afkorting van *men*; tegen *heur* voor *haar* als *persoonlijk* voornaamwoord; tegen het wel wat ruim gebruik van *te* in de heffing van den voet, vooral dáár waar het te veel klemtoon eischt. Ook klinkt het ons niet welluidend, als op een slepend vers onmiddellijk, zonder staand vers er tusschen, een niet rijmend slepend vers volgt, gelijk in het „*Letterloover*" bijv. op bl. 32 en 33, 56, 61 op 62. Veel echter komt dit niet voor.

bepalen, om er langer bij te kunnen verwijlen. *De wedstrijd* is in ons oog een meesterstukje in zijne soort; insgelijks *De grafheuvel*, doch van geheel anderen en verhevener aard; waarbij zelfs de gedachte opkomt, of eene herderswereld als hier geschilderd wordt, misschien niet te ideaal moet heeten. Zulk een kring echter behoefde de dichter, om zijnen vriend Polydoor in 't vereischte licht te kunnen stellen.

De wedstrijd dan is een treffend ingeleide beurtzang om de kostbare herdersfluit van den ouden Palemon. Lycas beschrijft den morgen, Menalcas den avond, beiden in overschoone verzen. Bij den tweede voelt men onwillekeurig den aangrijpenden toon der liefde; evenwel wint hij de fluit niet, maar ontvangt veel meer: de voorlang door hem beminde dochter van Palemon. Hooren we eenige regelen uit Lycas' ochtendzang over den reeds doorbrekenden dageraad en het eerste leven der ontwakende natuur (bl. 150):

Nu kleurt zich de oosterkim met zachten purpergloor;
En breekt reeds hier en daar het scheem'rend schijnsel door
Van boomengroep en hut, tot de opgeschoten stralen
Een breeden stroom van licht op 't veld doen nederdalen,
Die stulp en heuveltop, en kruinen van 't geboomt'
Als met een gloriekrans van vloeijend goud omzoomt,
En 't ijle dauwgaas scheurt, van 't landschap opgeheven.
Een enk'le toon, uit heg en struik nu aangegeven,
Doet dra heel 't vog'lenheir meêstemmen in het lied,
Dat met een vloed van klank de dalen overgiet,
En al de lucht vervult. 't Is, of bij tooverslagen
Nieuw leven en gewoel in veld en wouden dagen.
Der boomen kruin beweegt. Geleid uit d' engen stal,
Verspreidt zich 't woelig vee door heel het bogtig dal,
En heinde en ver weêrgalmt de klank der veld-schalmeijen.

Het dartelt in 't geboomt', het huppelt door de weîen,
Het spartelt in den stroom en tusschen 't oevergras,
En 't badend pluimgediert' schiet domp'lend door den plas.
En hooger rijst de toon, steeds hooger het genieten,
Dat de aard' van dank en lof dit uur doet overvlieten,
Tot in een zee van licht, die 't al doorgloeit en kleurt,
De zon het statig hoofd van uit de kimmen beurt,
De fluit mijn hand ontvalt, en, zwijgend neêrgebogen,
Ik in aanbidding zwicht voor 't Godd'lijk Alvermogen.

De tegenzang van Menalcas schildert (bl. 151 v.) den dalenden avondstond, waaruit we dit gedeelte overnemen:

De kalmer, zachter toon, waarin zich 't landschap hult,
De blaauwe rookwolk, ginds uit stulp en hut gestegen,
De breeder schaduw, van de heuv'len neêrgezegen,
De kleppende avondklok, in d' afstand weêr gehoord,
Zij lokken 't stil genot in ons gezegend oord.
Zie, 't landvolk drijft, rondom uit de akkers opgebroken,
Het moedig ossenpan, in 't zwaar gareel gedoken,
Met d' omgekeerden ploeg al fluitend naar den stal;
Terwijl de vlugge knaap het vaak herhaald geknal
Der forsche drijver-zweep doet klaat'ren tusschen 't loeijen
Van de uit de weî vergaârde en zat gegraasde koeijen.
Ginds komt de herderin, door 't avondrood bestraald,
Omringd van 't woelig vee den heuvel afgedaald.

Hier volgt hare liefelijke beschrijving en Palemon's rede en beslissing. In geheel de toedragt, die zich om de vele schakeringen niet met een enkel woord laat wedergeven, ademt een bekoorlijk, edelaardig en kiesch gevoel van deugd, eene stil innige huiselijke liefde, die, dunkt mij, elken lezer allergenoegelijkst moet aandoen; het is daar alles eenvoudige, opregte genegenheid en deelneming, waardoor een ieder, ook bij gemis en leed, nog gelukkig is en gelukkig maakt.

In *De grafheuvel* is dankbare vriendschap en vereering de grond en aanleiding van het gedicht. De oude Lycidas wil met zijn vol liefdehart nog eens voor vrienden hun aller onvergetelijken vriend Polydoor naar zijne gaven en deugden schetsen, en vindt daarbij als van zelf de teederste en verhevenste toonen. Het landschap is een Christelijk Arcadië in de vijfde of zesde eeuw.

't Was de verjaardag van Polydoor's, helaas! te vroeg ontslapen; Lycidas gaat op naar zijn graf en ontmoet Mycon, die ook derwaarts ging; beiden storten hun hart om hun verlies uit. Aan het graf staat reeds een gansche herderstoet vol eerbied bijeen. Mycon vraagt een laatsten zang van Lycidas, die het aanneemt, zoo zijn vriend hem volgt. Lycidas bezingt hun ouden vriend, onder verschillende opzigten, gelijk zij (en wij) hem in zijn leven hebben gekend, en eindigt aldus (bl. 177 v.):

Zeg, heeft ooit grooter smart of rampspoed ons gedrukt?
De goede POLYDOOR werd onze liefde ontrukt!
Klaag, klaag voor 't laatst, mijn fluit! laat doffe klanken hooren!
Komt, herd'ren, oud en jong! komt, teed're maagdenkoren!
Verzaam'len we aan zijn hoef ten vromen bedetogt,
En worde hier deez' terp in liefde en dank bezocht!
Knielt neder bij zijn kruis! en dat uw klaaggezangen
Zich mengen aan 't geween, dat neêrdrupt van uw wangen;
Of voor zijn zielerust 't gebed ten hemel zweev'
En met een langen zucht het stille graf omgeev'!
En, maagden! wilt ook gij uwe offers hem vergaderen!
Bestrooit zijn rustende asch met roze- en leliebladeren,
En blaauwe veldviool, om zoeten geur geroemd.
Gij weet het, POLYDOOR beminde dat gebloemt ...
Zoo, zoo zal onze min hem onder 't tranen plengen
Bij 't storten van gebeên het plegtig afscheid brengen.
En dekke een marm'ren steen des heuvels groenen top;

En zette een vriendenhand dit ned'rig schrift er op:
HIER SLUIMERT POLYDOOR, DE WELLUST ONZER DALEN,
ONSTERFELIJKE ROEM BLIJV' ZIJNEN NAAM OMSTRALEN.
ZIJN ZIEL STEEG OP NAAR GOD; ZIJN DEUGD, ZIJN VRUCHTBAAR
ZIJN NAGEDACHTENIS LEEFT EEUWIG IN DIT OORD. (WOORD,

Mycon bezingt nu bl. 169 vv. hunnen vriend, met klimmende verheffing, in zijne verheerlijking; daaruit kiezen we deze even zinrijke als diepgevoelde regels:

U volg ik, POLYDOOR! op uwe gloriebaan!
Geen tong heeft ooit vertolkt, geen hart heeft ooit verstaan,
Wat volheid van genot, wat wellust u vervulde,
Toen, stijgende uit de wolk, die haren glans omhulde,
Zich de eeuw'ge waarheid toonde in heur beminn'lijk licht,
Wat hier als morgenrood u schemerde in 't gezigt,
In middag-klaarheid u deed minnen en bevatten.
En o! wat hemelvreugd, wat zoetheid, niet te schatten,
Toen wat u 't meest geliefd, het dierbaarst was op aard',
U schreijend viel in d' arm, en, om u heen geschaard,
In zegepraal u 't eerst naar 's hemels bloemhof leidde,
Waar op heur lelietroon Gods Moeder u verbeidde,
Die met een zoeten lach den teed'ren zoon ontvong,
Die reeds op aard' haar roem in Eng'lentaal bezong;
En met steeds grooter stoet nu juichend voortgetogen,
Verwelkomd en begroet langs al de hemelbogen,
Gij 't nieuw Jerusalem, Gods stad werdt rondgebragt,
En al die wonderen van 's Heeren liefde en magt
Aanschouwdet met den blik der hoogste ziels-ontroering,
Uw hart naar lessching dorstte, en in uw geestvervoering
Gij DAVIDS gouden harp u plaatstet voor de knie,
De snaren ruischen deedt van de eeuw'ge harmonie,
En op de vlammenwiek der Cherubs opgeheven,
Uw eersten jubelzang de heem'len in deedt zweven!

Aan die laatste stoute, inderdaad verheven verzen paart zich eene gepaste bede en de korte afsluiting van het grootsch geheel. Alwie Polydoor heeft gekend, stemt

ongetwijfeld van ganscher harte met het motto van dit herdersdicht in:

SEMPER HONOS NOMENQUE TUUM LAUDESQUE MANEBUNT!

en dankt te gelijk zijn ouden vriend, die aan onzen eenigen en onsterfelijken BROERE zulk eene welgemeende en welverdiende hulde heeft gebragt.

En dat is het ook, dat welgemeende en opregte, wat wij op de eerste plaats in Leesberg's „*Letterloover*" te prijzen hebben; daaraan beantwoordt het eenvoudige, ongezochte, afwisselende van den altijd gepasten vorm.

Waarlijk geen geringe verdienste, als men bedenkt, dat we hier voortbrengselen hebben uit meer dan eene halve eeuw, van velerlei inhoud en dichtsoort, voor allerlei feestgelegenheden van beperkter of uitgebreider kring vervaardigd. Het spreekt van zelf, dat men hier vooral de verschillende stukken naar hunne jaartallen te beoordeelen en niet alles evenzeer te roemen heeft. Over 't geheel echter zijn ze van dien aard, dat iedereen ze met gemak en genoegen volgt, misschien die gedeelten alleen uitgenomen, waar de oude, thans tamelijk verouderde mythologie meer in optreedt. Enkele gedichten worden voor lezers, die met de tijdsomstandigheden minder bekend mogten zijn, in de aanteekeningen genoegzaam toegelicht. Pleegt onze dichter bij ernstige onderwerpen den waardigen toon aan te slaan en vol te houden: niet minder behaagt hij in het geestige en luimige, en weet ook, gelijk in zijn *Komisch Heldendicht*, den geesel der satire duchtig te hanteren. Overal heeft hij het leven bespied en geeft het in zijn aantrekkelijk, soms vrolijk

en wel eens vrij ondeugend spel gelukkig weder. Overal openbaart zich zijn deelnemend hart, met eene frissche, gulle liefde tot die innige en heilige banden en betrekkingen, welke door eene hemelsche wijsheid in de maatschappij, zoo tijdelijke als geestelijke, zijn gelegd; ongezocht doet hij voelen, hoe het ware en verheffende genoegen in den door God ons beschikten kring te vinden is. Om het met zooveel verscheidenheid en behagelijkheid te kunnen voorstellen, moet men het zelf wel van nabij aanschouwd en bemind hebben. Men sla het „Letterloover" slechts op, om er zich van te overtuigen. Wij namen reeds te veel over, om ook hier verscheidenheid van plaatsen ten bewijze bij te brengen.

Zal nu zoodanige poëzij in dien meer eenvoudigen, antieken vorm, zal vooral Leesberg's hoofdwerk, zijne Herdersdichten, met die vele klassieke herinneringen en toespelingen, in onze dagen zulk een bijval vinden als zij verdienen?

Men zou willen zeggen van ja. Immers na ruim twintig jaren was er gelegenheid voor een tweeden druk dier Herdersdichten; wat zeker van belangstelling getuigt. In der tijd prees de Leuvensche hoogleeraar J. David die gedichten vooreerst wegens hunne godsdienstige strekking, en schreef vervolgens: „Van de dichterlijke zijde beschouwd is de Bundel „mede aenbevelensweerd: de pastorale toon is veelal „goed aangeslagen, de beschrijvingen zijn bevallig, de „gesprekken eenvoudig", en hij denkt aan eene tweede uitgave, waarin de dichter dan enkele gebreken van versbouw en taal gemakkelijk zal doen verdwijnen [1]).

1) „*De Middelaer*", 3e jaargang, bl. 628.

Een recencent in de „*Vaderlandsche Letteroefeningen*" [1]) had, bij enkele aanmerkingen, veel lof voor Leesberg's „Idyllen": „hij las die dichtstukken met be-„langstelling en genoegen"; hem (gelijk ons) beviel vooral *De Geboorte* en ook *De gelofte*, en zeer waar noemt hij Leesberg's opmerking: „dat de Herdersdichter zich niet „bloot bij onderwerpen behoeft te bepalen, welke louter „denkbeeldig zijn, en alleen op de huisselijke maatschappij „betrekking hebben, maar dat hij soms zijn gezang zeer „geschikt aan meer gewigtige gebeurtenissen der oude „of nieuwere geschiedenis kan aansluiten en dan zelfs een „hooger toon aanslaan, indien hij slechts zorg drage, dat „in alles het herderlijk karakter bewaard blijft;" — „(Rec. „zou zeggen, het eenvoudige en natuurlijke der *Idylle* „bewaard blijft.)"

Om nu ook eene stem over de tweede uitgave te doen hooren, vermelden we deze niet weinig gunstige aanprijzing: „Geeft het herdersdicht uit zijn aard minder „aanleiding tot stoute dichterlijke verheffing, wijl het „meer in den verhalenden trant is vervat, toch kan het „poëtisch gestemd gemoed er gedachten in vertolken, „die het hart boven de lage sfeer van het gewone denken „en leven opvoeren. Dat laatste is den zanger dezer „herdersdichten bij uitnemendheid gelukt, rijk aan treffende beschouwingen en rein-religieuse toonen als deze „liederen zijn." En verder lezen we: „In al deze gedichten — „als geheel genomen — doet de zanger zich kennen als „een man van klassieke vorming, wien het daarbij allerminst aan Christelijke sympathie, ook niet aan dichterlijke zoetvloeijendheid ontbreekt. Het feit, dat zijne

1) April 1845, bl. 176 vv.

„herdersdichten een tweeden druk mogten beleven — en „wij aarzelen niet deze „nieuwe" uitgave in waarheid „eene „verbeterde" te noemen — getuigt er van, dat „het publiek ten deze eenstemmig met ons denkt en dat „het deze herdersdichten niet aan hoog te waardeeren „bijval bij het dichtlievend Nederland heeft ontbroken." [1])

In weerwil echter van deze en nog enkele welwillende beoordeelingen [2]), die den schrijvers van zoo goeden smaak tot eer verstrekken, betwijfelen we nog, of Leesberg's dichtwerken, bij name zijne herdersdichten, algemeen genoeg gewaardeerd worden; en wel juist om die reden, dat er — de loffelijke uitzonderingen niet te na gekomen — over 't geheel sedert jaren een gansch andere geest, een gansch andere smaak schijnt te heerschen. Wat zijn wij verre van den tijd, dat men zich hier te lande met alle geestdrift op de klassieken toelegde; dat elders een Stolberg met zijne zonen te zamen hunne degelijkste en leerrijkste werken las [3]). Hoe weinigen maken thans ernstige studie op de klassieken met het bepaalde doel om hun smaak en stijl te vormen. Hoe weinigen diensvolgens weten van klassieke eenvoudigheid, soberheid en afwerking. Goed te schrijven vordert toeleg, ook bij den begaafdsten auteur; en het fraaiste daarbij is, dat men van al zijn toeleg en kunst niets hoegenaamd mag laten merken. Nu schrijft men dan ook, wijl men te weinig

---

1) V. in het „*Dagblad van Z.-H. en 's Gravenhage*", voor Zaturdag 15 Junij 1867; onder de rubriek: „De Weekbode voor Kunst en Letteren."

2) Bijv. „*De Tijd*", N.-H. Courant van 24 Julij 1867.

3) Zie het hoogst belangrijke boek: „*Friedrich Leopold Graf zu Stolberg* seit seiner Rückkehr zur katholischen Kirche. 1800—1819." Door Johannes Jansen. Bij Herder, te Freiburg in Breisgau. 1877.

met de oude of zelfs latere klassieken vertrouwd is en geen toonbeeld of maatstaf kent, geen gekuischten, vasten smaak heeft, maar al te dikwerf op goed geluk af, naar inval en luim en denkt aan geene intooming, weerhouding of besnoeijing. Men valt in hetzelfde onderwerp van de eene stijlsoort in de andere, van het gewaand sublieme in het triviale; bij statig opgezette verhandeling of geschiedenis weet men zijne opwellende aardigheden, of liever zijne platte en onwaardige snakerijen, niet te bedwingen en viert zijner korstwijl den vrijen teugel. Als het slechts klinkt of bralt en schittert, of aan zeker publiek behaagt, is men ligt voldaan; vaagheid en duisterheid gelden vaak voor diepzinnigheid; zelfs gunt men zich geen tijd, om eerst op eenig plan, wat toch hoofdzaak is, en het zoo noodige genetieke van het plan na te denken, en zoo moet alligt de schoonheid van gang en overgang ontbreken.

Toen voor weinige jaren, in 1873 en 1874, Broere's Heldendicht „*Constantijn*", voor zooverre het geschreven lag, in „*De Katholiek*" verscheen, dachten zijne tijdgenooten en oudere leerlingen, dat er een gejuich zou opgaan, zoo al niet over al die acht zangen, dan toch over gansche gedeelten, over tallooze schoonheden van velerlei aard en zoovele inderdaad verheven tafereelen, daarin voorkomende. Hoe zagen zij zich teleurgesteld! „*Onze Wachter*" had ergens een woord, zijner waardig, voor den dichter ten beste; de Eerw. heer Willems heeft met kennelijke hoogschatting menige plaats uit „*Constantijn*" overgenomen [1]). Bij monde uitten niet weinige vereerders

1) In „*De ware Judith* of een blik van Pius IX in de toekomst. Door C. J. Willems, R. K. P. — Rotterdam. W. A. Hoogveld. 1875."

van Broere onverholen hunne bewondering en lieten niet na op te merken, welk eene ontzaggelijke studie er moest voorafgegaan zijn, om tot zulk eene vertrouwdheid met geheel de klassieke wereld, oude en nieuwe, te komen; en wie er verder nog van „*Constantijn*" gewaagd hebbe: het publiek, het „letterlievend" publiek, wat bijval heeft het betuigd? En we denken niet eens aan een bijzonder talrijk publiek, omdat „*Constantijn*" nog niet afzonderlijk is uitgegeven. Acht zulke zangen van een eigenlijk gezegd Heldendicht — is toch wel iets dat voor een klein volk als het onze eenige opmerking verdient en eenigen letterroem kan aanbrengen. 't Is waar: het gedicht is niet voltooid; maar Bilderdijks „*Ondergang der eerste wareld*" was het ook niet, en kan, wat verdienste dit veelgeprezen dichtstuk hebbe, zeker onder menig opzigt volstrekt bij Broere's „*Constantijn*" niet halen.

Wat hiervan zij, we wenschen, dat Leesberg's „*Herdersdichten*", en mede zijn „*Letterloover*", hetwelk een niet te versmaden licht werpt over meer dan eene halve eeuw van onze geschiedenis, een welverdienden bijval vinden. Eerstgenoemd dichtwerk is weder met fraaije staalgravuren, het „*Letterloover*" met goede vignetten versierd. Beide dichtbundels zijn den uitgevers tot eer.

VERSCHEIDENHEDEN.

OUDERE VEREERDERS VAN DEN H. JOSEF.

In *Der Katholik* van Maart jl. vonden we een kort opstel, getiteld: „Wimpheling en de vereering van den H. Josef"; daaruit nemen wij deze niet onbelangrijke bijzonderheden over.

Tegen het einde der middeleeuwen zag men eene verhoogde vereering van des Heeren Voedstervader, den H. Josef; de edelste geesten van dien tijd namen er in deel. Zoo schreef Trithemius „*Legendae et officia compassionis B. M. V. ...*, *Josephi quoque conjugis virginei*" etc., en gaf ze in 1507 te Pforzheim in het licht. Niet gedrukt zijn zijne „*Laudes s. Josephi*" van 1489, omgewerkt en vermeerderd in: „*De laudibus s. s. Josephi liber unus in* 20 *capp. distinctus cum rosario*"; verder is ongedrukt een „*officium missae*" met Sequentia en Gebed van den H. Josef [1]).

Onbekend misschien is het, dat de vermaarde Wimpheling, tijdgenoot der groote en betere humanisten van die dagen, mede bijdroeg tot de verheerlijking van den H. Josef. Vóór mij ligt, zegt de schrijver F. F. in *Der Katholik*, een boekdeel, waarin een aantal van Wimpheling's geschriften bij elkaâr gebonden zijn, zooals zijne *adolescentia*, *apologia*, *soliloquium*, *elegantiae*, en andere, die zijn naam op het titelblad dragen. Daartusschen vindt men in uitkomenden druk, rood

1) Silbernagel, bl. 240 vv.

en zwart in twee kolommen, zooals men liturgische werken uitvoert: „*Officium ex euangelio et probatis doctorum Bernardi, Petri de Heliaco et Joannis Gerson sententiis absque apochrifis collectum de sancto Joseph nutritore cristi, cujus festum* 19. *die marcii celebrandum instituit reverendissimus et illustris princeps dominus Albertus ex bauarie ducibus argentinensis episcopus. Et assumpserunt illustres et generosi domini de capitulo maioris ecclesie eiusdem.*" Het titelblad heeft, behalve den rood-gedrukten titel, eene beschilderde houtsneê, waarop Maria met het Kindje Jesus onder digte palmboomen zit, terwijl zijn H. Voedstervader Josef takken met vruchten afbreekt en aan het goddelijk Kind toereikt. Bij den H. Josef staat de ezel, zoodat men aan eene voorstelling van de vlugt naar Egypte te denken heeft. Onderaan in het midden heeft de kunstenaar het wapen van den bisschop van Straatsburg, Albertus van Beijeren, aangebragt.

De naam van Wimpheling is er nergens bij gedrukt [1]); wijl het boekje echter onder geschriften staat die ontwijfelbaar van zijne hand zijn, mag men te regt vermoeden en het voor zeer waarschijnlijk houden, dat ook het St. Josefs-officie hem tot auteur heeft [2]). En dit wordt zeker door eene geschreven aanteekening op de laatste bladzijde, welke van denzelfden tijd als de druk is, en luidt: „*Hoc officium composuit magister Jacobus Wimphelingus quamvis non aaaiderit nomen.*"

De inrigting van het *Officium breviarii et missae* gelijkt op die der officiën van vóór het Concilie van Trente. Alle antiphonen, hymnen, de negen lessen zijn nieuw; daaruit spreekt een diep geloof en innige vroomheid.

HUWELIJKEN TUSSCHEN BLOEDVERWANTEN.

Reeds heeft *De Katholiek*, Dl. XLII, bl. 289 vv., over dit

---

1) Aan het einde is de drukker en het jaartal vermeld: „Joh Wehinger 1504."

2) Dit boekdeel, uit de bibliotheek der universiteit van Heidelberg, was weleer „*collegii soc. Jesu Molshem*", en vroeger van „*Jeronimus Hamerl Lauginginus*". In rooden inkt hebben verscheidene werkjes het opschrift: „*Jeronimus Hamerl J. W.*" of: „*dedit mgr. Jaco. W.*"

onderwerp meer uitvoerig gehandeld, en er Dl. LII, bl. 547 nieuwe bevindingen aan toegevoegd. Eene treffende mededeeling lazen wij onlangs in een opstel van den Remonstrantschen predikant J. A. M. Mensinga, getiteld: „De Hollandsche familiën in Frederikstad aan de Eider" [1]; daardoor wordt op nieuw bevestigd, wat de H. Gregorius de Groote aan den H. Augustinus schreef, „dat er uit zulk een huwelijk (tusschen bloedverwanten) geene nakomelingschap pleegt voort te spruiten." (Zie *De Katholiek* t. a. p. Dl. XLII, bl. 292.)

Bovengenoemd Deensch stadje is hoofdzakelijk gesticht door uitgeweken Nederlandsche Remonstranten, die er sedert 1621 eene eigen kolonie hebben gevormd. De Heer Mensinga, daar reeds zes en twintig jaren predikant, geeft alleen die familiën, „die erfelijke namen voerden"; de andere, zegt hij, zijn niet na te gaan, en, betrekkelijk, ook niet groot in getal. Van die geslachten nu met erfelijke namen vermeldt hij aan het einde zijner naauwgezette opgave:

„'t Zijn bijna 150 familiën, waarvan minstens de helft voor goed hier gezeten geweest zijn. En die alle, op ééne na, alle uitgestorven! Geene van allen heeft hier twee eeuwen uitgehouden. Ook in de vrouwelijke liniën weet ik geene andere afstammelingen van de hollanders aan te wijzen als van die ééne. 't Is toch zonderling! Mogen er ook vele naar Holland teruggekeerd zijn (het verhuizen naar elders in Sleeswijk Holstein of Duitschland, thans veelvuldig, begon eerst in deze eeuw en heeft de oudere hollandsche familiën zeer weinig getroffen) zoo zijn toch zeer vele familiën hier bepaaldelijk uitgestorven. Zonderling. Welk eene menigte van hollandsche familienamen bestaan er nog in de Vereenigde Staten, bepaaldelijk in het voormalige nieuw Nederland, en nog meer in het Kaapland! Ook welk een aantal nog bestaande gerefugieerde familiën zoo in ons Vaderland als elders waar ze zich nedergezet hebben! Waarom hier alle uitgestorven?

---

1) In de „*Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*", thans verzameld en uitgegeven door Dr. R. Fruin, Hoogleeraar te Leiden. Nieuwe reeks. Negende deel, vierde stuk, bl. 331 vv. — 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1877.

„Ik heb naar de oorzaken van dit verschijnsel gevorscht. Of er naar evenredigheid van het zielental te weinig huwelijken gesloten zijn, kan ik niet bepalen, wij beide mij te onvolledig bekend zijn. Maar wel heb ik gevonden, dat de huwelijken hier, in de beide vorige eeuwen, in doorsnede niet de normale vruchtbaarheid hadden. Dan ook, dikwijls en voortdurend, eene meer dan normale sterfte van kinderen in verhouding tot het geheele aantal der begravenen. Bewijs van een zwak geslacht.

„Ik geloof, dat ik iets tot opheldering kan bijbrengen. In den beginne trouwden de kolonisten altijd onder elkander, en nog in de tweede helft der vorige eeuw bleven althans de aanzienlijken 't liefste bij hunne gemeente. Om dit te doen in 't oog vallen heb ik opzettelijk vele der huwelijken aangeteekend. Ze waren bijna alle aan elkander verwant. Voor de reproductie nu, en vooral voor de kracht der geslachten is dit, zoo als men weet, eene ongunstige verhouding. Thans is dit, sedert lang, geheel omgekeerd; een van wederzijds remonstrantsch huwelijk was tusschen 1809 en 1862 niet voorgekomen. Sinds zijn ook de verhoudingen van geboorte en sterfte de normale."

De schrijver meent, dat tot het afnemen en uitsterven dier geslachten ook eene morele oorzaak medewerkte, de vermindering namelijk van levenslust en dien ten gevolge ook van levenskracht, daar de uitgewekenen spoedig teleurstelling ondervonden door achteruitgang van zaken en door hunne zeer onaangename stelling zoowel in het politieke als in het kerkelijke. We willen die omstandigheden niet geheel buiten rekening laten; maar de hoofdoorzaak ligt blijkbaar in die ongelukkige huwelijken tusschen bloedverwanten; te blijkbaarder, wijl het normale cijfer tusschen geboorte en sterfte juist terugkeerde, toen die huwelijken ophielden.

We hebben hier dus een slaand bewijs te meer, dat zulke huwelijken tusschen bloedverwanten, bij al de ellenden die zij gemeenlijk na zich slepen, ook het ongeluk hebben, dat er, gelijk reeds de H. Gregorius schreef, „geene nakomelingschap uit pleegt voort te spruiten."

B. VAN MEURS. DE SLAAP. [1])

„Dichters weten ons te zeggen, dat het gedommel der bijen, het gegons der muggen, het geruisch der koeltjens, het gemurmel der beekjes en het geklater der fonteinen de oogen lieflijk doen sluiten; maar zij vergeten dat er ook redenaars zijn die deze soporatieve kracht in hooge mate bezitten."

Dat de Zeer Eerw. Van Meurs, wiens woorden ik hier aanhaal, deze soporatieve kracht mist, ze bij het houden zijner lezingen althans zorgvuldig op non-activiteit stelt, is genoeg bekend; en wie het genot hadden onder zijn *auditorium* te wezen, ondervonden, hoe hij in zijne lezingen verschillende snaren van dat veelsnarige speeltuig: de menschelijke ziel, kunstig bespelend, de hoorders ter dege naar ligchaam en geest wakker houdt, en hoe hun opgewekte intellectueele werkzaamheid zich menigwerf in eene zeer merkbare beweging der lachspieren, met daarmeê spoedig gepaard gaande toonruischingen, kond doet.

Lees deze verhandeling — of hebt gij een ietwat minder plegtstatig en minder slaapwekkend woord, dat hier bruikbaar is? — lees deze verhandeling over den slaap, en verbeeld u, dat zij levendig, en waar het pas geeft, zelfs met sterke nuancering van toon en uitdrukking wordt voorgedragen: en gij vat, waarom onze talrijke Katholieke leesvereenigingen Pater Van Meurs zoo gaarne zien optreden.

Ik houd het voor zeker, dat even een goedige glimlach over 't gelaat der Muze heenschoot, toen zij hem met haren tooverstaf beroerde en hem het geheim van 't *ridendo dicere verum* schonk. Deze Latijnsche woorden kan men plat en goed vertalen met: iemand al lagchende de waarheid zeggen; ze zouden, althans etymologiesch, ook dezen meer algemeenen zin kunnen hebben: met een lach de kennis der waarheid mededeelen; beide zinnen zijn van toepassing om de streving, die in deze lezing is, maar in 't geheel niet op den voorgrond komt, te kenmerken; en maar zelden miste de Schrijver zijn doel; hij

1) *Lezing*, Utrecht, wed. J. R. van Rossum. 1876.

bereikt het altijd, wanneer zijne buigzame stem aan zijne woorden een nieuw leven en een eigen *cachet* geeft. De lezing over den slaap is een goed geheel van humoristische, physiologische, psychologische, historische en zedekundige opmerkingen en beschouwingen over Morpheus' kostbaar geschenk; zij onderrigt u, zij geeft u dikwerf onverwachts eene satyre op u zelf, een verdiende berisping, een pittige zedeles, en hebt gij haar oplettend doorgelezen, dan weet gij in breede trekken, maar vrij volledig, zooveel als de mensch op den huidigen dag van de natuur des slaaps, deszelfs verschijnselen, werkingen, oorzaken, de middelen, die het slapen bevorderen, de beletselen, die het geheel of ten deele verhinderen, weten kan; en al lagchende hebt gij enkele gebrekkige of zwakke zijden van uw moreel bestaan beter leeren kennen, menige gezonde vermaning ten goede aangenomen, en de stof tot ernstige gedachten is diep genoeg in uwen geest neêrgelegd om daar verwerkt te worden tot heilbrengende levensbeginselen.

Een schat van raadgevingen, geestige zetten, anecdoten, dichtregels van oude en nieuwe prozaschrijvers en dichters staat den auteur ten dienste; hij weet dat alles wél te schikken en aan te brengen om er zijne rede door te kruiden. Een enkelen keer had ik aan eene andere rangschikking de voorkeur gegeven; zoo zou ik de schoone alleenspraak van Hendrik IV, die nu op blz. 84 voorkomt, liever op blz. 70 gehad hebben, waar Pater Van Meurs zegt, dat slapeloosheid het gevolg is van opgezweepte hartstogten. De Schrijver, die in 't maken van plotselinge zoowel al van geleidelijke overgangen eene echte kunstvaardigheid verraadt, had hier zeer gemakkelijk een aanknoopingspunt gevonden.

Aan de nieuwere physiologen heeft hij teregt zeer veel ontleend, en om te zien, hoe consciëntieus hij zijn onderwerp bestudeerde, leze men het merkwaardig bijvoegsel over de platysmograaf van Dr. Messo, een werktuig om de bloedstrooming gedurende den slaap na te gaan. Echter heb ik bezwaren tegen den raad van Dr. Schreber en anderen omtrent het slapen op den rug (blz. 20); wegens een speciëele reden wordt zoodanige ligging door geneesheeren, in dezen, naar ik meen,

van hoog gezag — als Tissot, Deslandes, Debreyne, Descuret — ontraden.

Ziehier een paar aanmerkingen op deze lezing, die aan de waarde van 't geheel niets te kort doen, en zonder hinder kunnen zamengaan met eene warme aanbeveling om haar ter hand te nemen.

Wat de uitgaaf betreft, deze is onberispelijk net en doet den uitgever eer aan.

H. J. J. PRENGER.

SPROKKELINGEN.

Een behartigenswaardige raad van Alban Stolz. — O, Ouders, wanneer de school geen waarborg geeft voor de Christelijke opvoeding uwer kinderen, „dan moet gij hen vooreerst ondervragen, wat de meester, indien hij onder dit opzigt verdacht is, over de godsdienst heeft gezegd. Is het in strijd met het geloof, spreekt er dan over met den Pastoor. Maar aan uwe kinderen moet gij zeggen, dat zulk een meester lezen en schrijven en over veel spreken kan, maar van de godsdienst zooveel weet als een blinde van het licht; dat zij voor den ongelukkigen meester moeten bidden, opdat God hem van zijne blindheid in de godsdienst geneze en hem tot bekeering brenge. Verder moet gij uw huis als tot eene kerk maken, en vader en moeder moeten zielzorgers worden. Anders is er niets aan te doen. Inzonderheid moet gij uwe kinderen over den Katechismus ondervragen; als gij tijd hebt, bijv. met de winteravonden, dan moet gij hen uit een stichtelijk boek of uit de legenden der Heiligen laten voorlezen; gij moet dikwerf met hen over God en godsdienstige zaken spreken, geen slechte courant voor de hand laten liggen, dagelijks gemeenschappelijk bidden. Hoe meer Christendom en godsvrucht er in een huis heerschen, hoe beter uw wandel toont, op welke wijze een Christen spreken, handelen en zich zelf beheerschen moet,

des te eer kunt gij hopen, dat ook uwe kinderen zonder schade de schooljaren zullen doorkomen." (*Kalender für Zeit und Ewigkeit.* 1873. S. 21.) Er zouden echter gevallen kunnen voorkomen, waarin de ouders streng verpligt zijn hunne kinderen voor goed van eene school te nemen.

Getal predikanten te Amsterdam. — „Zeker is het een goedkoop stelsel", schrijft Ds. Adama van Scheltema, Ned. Herv. predikant in onze hoofdstad, „wanneer, gelijk bij de Hervormde, 135,000 zielen tellende gemeente in Amsterdam, 28 predikanten in 10 kerken rondpreeken, maar met het woord *goedkoop* of liever *armelijk*, heeft het ook al den lof, die er aan toekomt." Zeker armelijk, op ongeveer 5000 zielen maar *één* predikant! En daar de Amsterdamsche Hervormden in twee groote strijdkampen verdeeld zijn, die elkander, altijd onder het bestuur van een zelfden kerkeraad, hevig beoorlogen, hebben de 11 moderne en de 17 orthodoxe predikanten buiten hun gewone taak nog voortdurend den niet ligten arbeid om elkander met vergaderingen, adressen, kies-manoeuvres, predikatiën, brochuren enz. te bekampen. Daarenboven een toestand, die geen uitzigt op verbetering toelaat. Want vooreerst is de behoefte aan predikanten in het Ned. Herv. Kerkgenootschap steeds verergerend; op 31 December ll. bedroeg het getal vakante predikantsplaatsen niet minder dan 200, waarvoor slechts 24, nog niet eens alle gewilde kandidaten beschikbaar waren; eenige plaatsen bleven reeds verscheidene jaren onbezet. En al waren er predikanten genoeg, aan de Ned. Herv. gemeente te Amsterdam ontbreekt nog de *nervus rerum*, het geld, dat toch ook noodig is om nieuwe predikantsplaatsen op te rigten. Hoe groot dit bezwaar is, toont de verzekering van het *Zondagsblad van den Standaard* (1877, N°. 146): „Het is waar, dat er [te Amsterdam] algemeen erkende behoeften zijn, waarin niet wordt voorzien. Men kan ter nauwer nood het bestaande handhaven, aan uitbreiding valt niet te denken. Plannen, uitnemende plannen staan op papier, zijn aangenomen en wachten hunne uitvoering, niet omdat ze duizenden eischen, maar omdat de honderden, tot de uit-

voering vereischt, niet te verkrijgen zijn. De jaarlijksche begrooting is een kunststuk, waaraan hij het grootste aandeel heeft, die het best weet te beknibbelen en te besnoeien, maar zij is dan ook een acte van beschuldiging, waarbij men niet anders kan dan blozen, dan zich vernederd en beleedigd gevoelen. De [Amsterdamsche] gemeente weet dit en zij blijft onaandoenlijk. Men heeft haar vrijwillige bijdragen gevraagd; zij heeft geweigerd ze te geven, zij die zich in andere gevallen niet onbetuigd heeft gelaten. Geen wonder, dat de Kerkeraad zich gewacht heeft om haar tot geven te dwingen."

Uit onze beschrijving blijkt genoegzaam, hoe het bijv. mogelijk is, dat de onwetendheid in 't godsdienstige bij vele Protestanten te Amsterdam zeer groot, ja volslagen zijn kan. Van de niet weinige Protestanten, die zich, God zij dank, tot de Katholieke geestelijken der hoofdstad wenden, met het doel om Roomsch te worden, verkeert een aanmerkelijk gedeelte in de vreeselijkste onbekendheid met die eerste waarheden des Christendoms, die het Protestantisme — voor zoover het nog Christendom bleef — behouden heeft. Men ziet, in de eerste jaren zal het er niet beter op worden.

3 Junij 1877.

O hemelsche dag, in den storm en het donker
Gij zon, die in zegepraal troont!
Uw lichtglans omspeelt met geheimvol geflonker
Den Paus, door zijn kindren gekroond.

Er zweeft door de drommen der zwichtende wolken
Een Engel van Vreugd over de aard,
Die de afgronden temt, en de levende kolken
Bedwingt en in boeijen bewaart.

„Volk van Gods keuze,
Vreugd van Gods oog,
Juich in uw leuze:
't Hart nu omhoog!

„'t Jubelend heden,
Nimmer voorspeld,
Toont der gebeden
Wondergeweld.

„Ziet gij de stroomen
Zwellend in magt,
Dreigend gekomen
Diep in den nacht?

„Hoort gij de kreten
Trillen van wraak:
„God is vergeten.
„Sterf of verzaak?"

„Luister: te midden
Zelfs van den nacht,
Lispelt het bidden,
Hoopvol en zacht.

„Fluistrend gestegen
Smeekte dat woord.
God, ons genegen,
Heeft het verhoord.

„God is almagtig
Meester van 't lot.
God is waarachtig:
Met ons is God."

De zonnestraal keert door den storm en de wolken
In 't diepste der Hemelen weêr,
En de Engel draagt juichend het danklied der volken:
„Hosanna! Gezegend de Heer!"

J. A. DE RIJK, Pr.

EEN GROOTSCHE ONDERNEMING.

LA SCIENZA ITALIANA,
PERIODICO DI FILOSOFIA, MEDICINA E SCIENZE NATURALI
PUBBLICATO DALL' ACCADEMIA FILOSOFICO-MEDICA
DI S. TOMMASO D'AQUINO, ANNO I. BOLOGNA. IST. TIPOG. 1876.

DER ZEITPUNKT.
Eine grosse Epoche hat das Jahrhundert geboren,
Aber der grosse Moment findet ein kleines Geschlecht.
Schiller. *Xenien.*

II.

Daar de moedige onderneming, door de ons reeds eenigermate bekende „Academia filosofico-medica" aangegaan, rechtstreeks ten doel heeft, een algeheele hervorming in de natuurkunde, *qua* wetenschap te weeg te brengen, moeten we onze lezers, wier sympathie we straks voor die heldhaftige strijders en hun heerlijk streven gaan vragen, eerst op het strijdveld zelven verplaatsen ten bewijze, dat de kamp niet tegen windmolens is.

Welaan! wat heet dan heden ten dage natuurkunde? Oppervlakkige kennis van al, wat maar stoffelijk verschijnsel is, vergemakkelijkt door een even oppervlakkige, willekeurige klassificatie; „science, gelijk Lacordaire ergens zegt, toujours à faire, même quand elle est faite", om

de eenvoudige reden, dat ook hier meer nog dan elders het uitgangspunt niet beginsel is, maar hypothese. Men zou haar kunnen noemen, een zee van zintuigelijke waarheden, maar waarover de zon des geestes is ondergegaan, geen poolster haar troostend licht giet, en waarop zich geen ongeoefend bootsman waagt, zonder schipbreuk te lijden. Inderdaad, gelukkig de vriend der ware wijsheid, wiens roeping hem nimmer in de treurige noodzakelijkheid bracht, ik zeg niet haar waarlijk stoute en aangrijpende veroveringen op het stof te bewonderen en mede te vieren, maar van nabij ooggetuige te zijn van haar afdwalingen en dwaasheden, waar het meer bijzonder den geest geldt. Dat onderscheid heeft zijn beteekenis. Immers we mogen het ons overal te gemoet tredend feit niet voorbijzien, dat de wereld, vooral sinds den aanvang dezer eeuw, een machtige vervorming heeft ondergaan, dat één menschenleven thans de stoffelijke schepping breeder en schooner gegeexploiteerd zag, dan alle vorige eeuwen te zamen; en zoo we in volle openhartigheid willen spreken, dan dwingt ons die erkentenis tot betrekkelijke toejuiching, dan laten we niemand den voorrang in de waardeering der schitterende openbaringen, waartoe de stoffelijke schepping door het eener betere zaak waardige taai geduld der natuur-dienaren werd gespoord. Maar men kan toegeven, dat, wat wij zouden willen heeten stof-ontginning, den stoffelijken mensch, schoon in velerlei opzicht geschaad, toch ook veelzijdig gebaat heeft; en evenwel treuren bij 't aanschouwen dier ten koste van den redelijken mensch behaalde triomfen. Het nadeel, der wetenschap en den menschelijken geest daarbij opgekomen, is onder geen cijfers te brengen. Het verstand is door geen studievak

meer vernederd en gehoond dan door de hedendaagsche natuurkunde. Zie er de godsdienst-, zedelijkheid- en waarheid ondermijnende grondstellingen eens op aan, en meet daarbij den onberekenbaren afstand tusschen het middeneeuwsche geestentype en het nieuwerwetsche. Zeg, dat Lucifer gevallen is van zijn lichttroon; gij zegt de waarheid niet grievend genoeg; zeg, dat de mensch, die eertijds den hemelgeest de broederhand reikte, die het kleed der hemelsche majesteit zoo statelijk droeg, zich omhangen heeft met — op zij de kieschheid! — met de dierenhuid. Bewijzen behoeft ge niet te zoeken, ze wandelen allerwege rond, zoo in persoon als in geschrifte. Om bij het laatste te blijven: wat leeren ons de moderne natuurkundige werken al niet? Dat het streven der physica naar populariteit is; — dat de bovenzinnelijke wereld onvoorwaardelijk wordt geloochend; — dat haar grondslagen deels ondoordachte, deels ongerijmde hypothesen zijn; — dat het wezen en de dieper liggende oorzaken aller verschijnselen, tot schande der rede, buiten rekening blijven; — dat de onfeilbaarheid, ook ondanks het met den dag elkander opvolgend breken en bouwen, harer moet zijn en harer alleen.

Populariteit? Welke geheimzinnige aantrekkelijkheid dat afgetrokken denkbeeld omgeve, zeker is daar meer dan ooit vraag naar bij de moderne beoefenaren der wetenschap. Bedoelingen daarbij werkzaam laten we gaarne buiten spel; laat ze, zoo men wil, menschlievend zijn. Maar die trek kan te ver gaan, kan buiten zekere grenzen gevierd, zedelijk doodend zijn, zelfmoordend. Zoodra men onbewimpeld, ja! zegevierend heeft betoogd dat de natuurkennis volkskennis geworden is, heeft men daarmee onvermijdelijk haar vonnis uitgesproken, en het *profanum*

vulgus moge haar als allemans vriendin banketteeren zooveel ge wilt, zij moge zich *à prendre* stellen voor al wat voorbijtrekt, daartoe aanlokken door bedriegelijke blanketsels en leugenachtige vormen; haar wetenschappelijk wezen en karakter, en daarmeê haar waarlijk geestelijke schoonheid, is heen.

Toch wil de natuurkunde met alle aanhoorige leervakken gekend, bemind, geliefkoosd worden door het volk, en dat niet door als deftige adelvrouwe, met hoog gevoel harer eigenwaarde, hare weldaden door de hand harer dienaren uit te strooien, maar door zich in eigen persoon in rozenkleed en met verleidelijken zwier te vertoonen op de markt en aan den breeden weg. Geef haar dien helaas! te goedkoop gekochten lof, lezer, 't is haar ideaal; maar, bij al wat uw verstand heilig is, noem haar geen wetenschap meer! Waarom niet? Eeuwen lang heeft te midden der verhonderdvoudigde systemen-wisseling de idee van wetenschap als „natuurlijke kennis der dingen tot in hun verborgen oorzaken" stand gehouden. 't Springt in het oog, dat die opvatting recht van bestaan had; zij hield den adeldom op, van wat de koning der schepping verhevenst had: zijnen geest. Niet genoeg was het der ware wetenschap dat de zintuigen als zooveel boden haar gemeld hadden, dat daarbuiten een stoffelijke wereld lag en zich in een onbegrepen werkzaamheid ontplooide; niet genoeg, dat het oog haar op wetten gewezen had, waaraan de natuurkrachten zich gebonden toonden, of op evenredigheden en harmonieën, openbaar in de verscheidenste krachtsoefeningen der schepping, maar de ontsluiering voor zoover mogelijk der geheimzinnige betrekkingen door den Schepper tusschen oorzaken en gevolgen gelegd; maar

de begluring der spelingen van Gods eeuwige Wijsheid, waardoor de vormlooze chaos zich van lieverlede oprichtte tot dat volheerlijk panorama der schepping: daartoe strekte haar aanleg en dan ook haar trek, haar arbeid, haar eigendommelijk kenmerkende bezigheid; eigendommelijk, omdat de geest daar en daar alleen vond, wat des geestes voedsel was. Om eens een voorbeeld te geven ter onderscheiding tusschen wetenschap en pseudo-wetenschap. Ondervraag den nieuwerwetschen natuurgeleerde over het licht. Zooveel buit het zintuig gemaakt heeft langs den weg der ervaring, zooveel heeft de denkende geest er bij ingeschoten. „Licht", zoo luidt de declamatie, „licht is een snelle trilling der stof, natuurlijkerwijze met den afstand (mathematisch evenredig) verliezend van haar kracht." Onze jongelingschap ziet zich de gegeven bepaling goochelvlug door een paar proeven betoogd en juicht der zonneklare voorstelling toe zonder te bevroeden, dat juist die verbazende helderheid haar onder menigerlei opzicht om den tuin leidde. Wat is dat voor wetenschap, die haren beoefenaren geen hooger eischen stelt dan een nieuwsgierig oog en een hoeveelheid verstandelijkheid, toereikend, om mensch te kunnen heeten? Albertus Magnus had niet rustig gebleven bij zooveel smaad 's menschen rede aangedaan, maar het ijdel hoofd der moderne natuurleeraren bestormd met vragen als deze: *Waarom* — aangenomen voor een wijle uw vooronderstelling — is een snelle trilling lichtend? waarom is een binnen een maximum en minimum begrensde snelheid tot dat lichten noodzakelijk? waarom staat de lichtsterkte in omgekeerde reden tot het vierkant des afstands? Gij zegt: „natuurlijkerwijze", maar *waarom* dit natuurlijkerwijze? Antwoordt ge: om-

omdat zulks een onwankelbare natuurwet is, overal zichtbaar; dan is het vraagstuk slechts verplaatst, en de denkende geest vraagt onvermoeid voort, waarom de aard der stofkrachten een verzwakking harer effecten en wel juist een dusdanige vordert. Kortom de oudere wetenschap dacht door, verdiepte zich, ging tot op den bodem der dingen; de jongste — dan ook, gelijk we zien zullen, stof en geest over één kam scherend — blijft liefst aan de oppervlakte hangen, en beroemt zich in ijdelen waan wetenschappelijk verstaan te hebben, wat slechts zintuigelijk waargenomen werd. Op dien voet alleen kon de laatste vriendinne des volks worden; het gros der menschheid toch heeft tijd, noch lust, noch denkkracht genoeg tot bespieding der dieper liggende oorzaken, tot ontraadseling harer geheimen: alleen wat zichtbaar en tastbaar is, mag in haar oog aanspraak maken op den toon der werkelijkheid; alleen wat onder het bereik der zinnen valt, bestaat. Onze tijd, tuk op zoogenaamde volksbeschaving, heeft dien trek gevierd, daarom werd de natuurkennis niets meer dan een *tableau mouvant*. Hoor hoe men voor de kermistent schreeuwt: „Opent toch de oogen van het volk voor de eeuwige waarheden, die zich door natuurstudie openbaren! Ontsteekt het licht der natuurwetenschap voor *allen*, voor kinderen en ouden, voor mannen en vrouwen, voor paleis- en hutbewoners! Verkondigt het den volke in alle vormen, schrijft het en predikt het, dat natuurkennis het wapen is tegen bijgeloof, het behoedmiddel tegen ongeloof, de wegwijzer voor het geloof. Schrijft het en predikt het!" [1]) De feiten spreken

1) *Gids*, Februari 1869.

niet minder treurig van die zucht naar populariteit. Echt wetenschappelijk in den boven aangegeven zin vindt ge nergens een enkele natuurkundige theorie onderzocht, ontwikkeld noch uitgevoerd; de booze démon der volksgunst zat blijkbaar aan de bearbeiding aller werken voor en doodde de vrucht der nieuwere wetenschap in haar geboorte.

't Kon trouwens ook niet wel anders. Moest *à tout prix* de gansche menschheid wetenschappelijk gevormd worden, dan moest men rekening houden met- en zich voegen naar de aangeboren zwakheid van het meerendeel, dat achter het stof niets onstoffelijks vermoedt, noch achter den gezichteinder iets van hooger orde, iets bovenzinnelijks. Welaan, vaarwel dan voor eeuwig der metaphysica! Wil het volk zich niet verheffen tot de wetenschap; kom aan, de wetenschap zal zich vernederen, verlagen, zal afstand doen van haar heerlijkste kroon en het woord: geest, en al wat maar eenigermate daaraan herinneren mocht, wegwisschen uit haar banier. *So wird 's gemacht!* Mag ik u een oogenblik getuige doen zijn van die onzedelijkste (want voorzeker, onze zelfstandig werkende geest heeft ook een moraliteit voor zich) der verbintenissen, door de moderne natuurwetenschap aangegaan met het verachtelijk stof, door de koninginne met den tot slavernij geboren lakei? Immers men schaamt zich over dien zedelijken zelfmoord niet eens.

Hoor Vogt: „Mit der Grenze der sinnlichen Erfahrung ist auch die Grenze des Denkens gegeben."

Hoor Feuerbach: „Nur das Object der Sinne oder das Sinnliche ist allein wahrhaft wirklich; Wahrheit, Wirklichkeit und Sinnlichkeit sind daher Eins!"

Hoor Büchner: „Der Naturkundige kennt nur Körper und Eigenschaften von Körpern; was darüber ist, nennt er transcendent, und die Transcendenz betrachtet er als eine Verirrung des Geistes".

Dat Prof. Moleschott ook een obligaat moest hebben in de materialisten-koren, *cela va tout seul*: „Buiten de verhoudingen van onze zintuigen tot de lichamelijke wereld", zoo heet het ergens in zijn onder de beruchten beroemd geworden *kringloop des levens*, „valt niets onder onze kennis. Alle wetenschap is zinnelijk."

't Mag misschien uwe verbazing wekken, lezer, dat ge een uwer landgenooten zoo onbekrompen de eerste viool hoort spelen; maar wat dunkt u dan wel van het volgend staaltje: „Das Gehirn sondert die Gedanken ab, *wie* die Nieren den Urin, und die Leber die Galle." Meester boven meester blijft toch altijd maar een waar spreekwoord!

Ongetwijfeld stijgt u het bloed naar het hoofd, waar ge 's menschen koninklijken geest zoo vertrapt, en uit zijn majestueuse vlucht langs de lichtsferen der reine waarheid zoo jammerlijk neergehaald en door het slijk gesleurd ziet. Wat dan, als ik u zeg, dat geen enkele dier bedorven geesten voor geen enkele der konsekwentiën terugdeinsd; dat die theorieën, meer of minder geprononceerd, schier allerwege worden op den voorgrond gedrongen, ingehaald bij het handgeklap der wereld; dat de natuurwetenschap in dien zin beoefend de rechtbank in laatste instantie is overal waar het de rechten en plichten der waarheid geldt? Lag het op onzen weg, hier polemiek te voeren voor wat ons het heiligste is, den adeldom des verstands, en tuigden de lage trekken

der zondige tronie niet welsprekend genoeg voor de schandelijkheid der bedreven wandaad; we zouden aan die aanhangers der stof-cultuur de eenvoudige redeneering van een H. Augustinus tegenover stellen:

„Eenigen zijn van meening, dat de gedachte door niets anders gevormd wordt, dan door de indrukselen der zintuigelijke waarneming [zou hier het adres aan Prof. Opzoomer zijn?], alsof wij niet ontelbaar veel opnamen in onzen geest, waarvoor geen zinnelijk beeld bestaat, zooals b. v. de idee der waarheid zelve. Vragen die lieden naar geen waarheid, waartoe dan hun twistredenen dienaangaande? Vragen ze er wel naar, dat zij mij dan eens zeggen, hoe zij zich onder stoffelijken vorm voordoet? Welke kleur heeft de wijsheid? En de idee der rechtvaardigheid, zij laat zich al evenmin hooren, ruiken of betasten. Gevolgelijk bestaat er iets, wat 's menschen geest niet enkel door waarneming, maar door zich zelven kent."

Inderdaad, is alleen datgene werkelijk, „wat zich laat tellen, wegen en meten"; dan is het gedaan met rede en gevoel, met zedelijkheid en natuurlijk fatsoen, met alle afgetrokken begrippen, kortom met al wat geestelijkheid ademt en waardoor de mensch zich *quand même* aanverwant voelt aan een hoogere wereld.

De hypothesenjacht was onze derde grief tegen de jongste natuurkunde. Daar is al wat geschreven over de vooronderstellings-methode in zake natuurwetenschap, en ook wij zullen er het laatste woord niet over geschreven hebben. 't Is dan ook onze bedoeling niet, hier te onderzoeken, in hoeverre het bezigen van dat soort van vooroordeelen zijn nut heeft gehad en nog altijd hebben kan;

neen, we wijzen onze lezers enkel op het stelselmatig inhalen en toejuichen van onderstellingen, die zelve niet eens staan, of zooal hoogstens een paar jaar haar beteekenis handhaven. Wat ons tegenstaat in de nieuwerwetsche physica, genomen in den breedsten zin, 't is dat eeuwig hypothetiseeren zonder den minsten redelijken grond, en dat buitensluiten der analytische methode, die rechtstreeks in de ideeën der verschijnselen den aard der oorzaak tracht te lezen; 't is dat toeschrijven der nieuwere vindingen aan een schemerachtig en zelden juist omschreven iets, dat menigmaal klinkklare tegenspraak luidt voor het gezond verstand; 't is dat eindeloos beproeven en wel enkel stoffelijk beproeven, of een of ander uit de lucht gegrepen beginsel verklaring mag geven der gevonden uitkomsten; 't is dat bouwen en staâg voortbouwen op den zandgrond der vooronderstellingen, dat steunen van hypothesen door hypothesen, waardoor gansch de natuurwetenschap ten slotte uitloopt op een kaartenhuis, dat bij den minsten tocht omvalt, omdat de bouwstof zelve voegkracht noch consistentie had; 't is eindelijk de onzinnige positie, waaruit de hypothesendrift haar vaart neemt: alsof ervaring de voornaamste grondslag der kennis kon zijn, alsof de redelijke mensch slechts zijdelings, bij toeval en niet dan na de duizenden wegen der valschheid afgeloopen te hebben, de waarheid achterhalen mocht. De lezer zal niet van ons eischen, dat we hier voor zijn geest alle natuurkundige dwaasheden en onhoudbaarheden de *revue* laten passeeren; het eerst het best — 't doet niet welk — boekwerk over de wetenschap der ervaring, dat hij zich bij den boekhandelaar bestelt, zal hem voldingend, van wat wij hier

neêrschreven, overtuigen. Hij zal daarin lezen van de emanatie- en trilling-hypothesen des lichts; van de één vloeistof-, twee vloeistoffen-, geen vloeistof-, maar etherwijziging-theorieën over de electrieke kracht, van de beurtelings stijf vastgehouden gissingen over den oorsprong van het zonnelicht, dat eerst aan het hemellichaam zelve, als stralend uit eigen natuur, daarna niet aan het hemellichaam als donker uit zijnen aard, maar aan den onverpoosden val van eenige milliarden meteoren, en eindelijk nog zeer onlangs aan een electrisch inwerken van de zon op onze aarde en op andere hemelbollen wordt dank geweten [1]). Maar genoeg daarvan. Nochtans, nu we juist de gelegenheid waar kunnen nemen en de mannen der suppositie in hun treurig bedrijf op heeter daad mogen betrappen, vraag ik den lezer een oogenblikje glurens in het „stoflijkst stof" hunner natuurkundige laboratoria. Kijk liefst eerst in de werkplaats van den Engelschen natuurkundige, Mr. Crookes. Waarop loert en tuurt zijn vastgenagelde blik? Op den zonnestraal, die als drijfkracht schijnt te werken op een in luchtledig medium opgehangen vlierpitstrook. Ge lacht daarover, en als ge hem er achtereenvolgens allerlei kunstlicht ziet bijhalen, begrijpt ge niet, hoe de man met dat onbezweken geduld zich zooveel inspanning getroosten kan. Maar als ik u nu opmerkzaam er op maak, hoe die nieuw-gevonden natuurwerking misschien duizenden twijfelingen, hangend voor den starrenhemel, voor die wereld der lichten, opklaart; hoe van lieverlede de glorie van Mr. Crookes overal waar het zonnelicht speelt, met of

1) 't Laatste vindt ge opgezet als hypothese in: *Magnetismus, Electricität, Wärme und Licht, dargestellt von Anton Urbas. Laibach.* 1876.

op den straal de laboratoria der vakverwanten binnen zal glijden; hoe die licht- en vlierpit-actie en reactie drijfkracht zal oefenen op gansch de natuurkundige maatschappij en, met de vonk der geestdrift voor waarheid in hun hart, ook de vonk van het genie zal aanwakkeren in hun hoofd: „o! al beloonings, al voldoenings meer dan genoeg!" roept ge dan uit, en reeds heeft uw verbeelding Frankrijk, Italië, Duitschland, gansch Europa afgereisd om ooggetuige te zijn van de ontwikkeling, toelichting en vervolmaking, die deze oogenschijnlijk nietige kwestie onder de wrijving der natuurgeleerde verstanden erlangen zal ten bate der wetenschap. Helaas! dat ik u uit de wereld der idealen weer moet neertrekken naar de reeds betreurde werkelijkheid der hypothesen. Immers juist daarom sprak ik er van. Crookes deed zijn eerste ervaring dienaangaande op in de eerste helft van '76. Sinds is de proeve alom onder honderderlei variatiën herhaald, en welke zekerheid heeft men? Die van het verschijnsel, maar gehuld in de duisternis van ten minste vijf hypothesen. Tot nog toe schijnt het onbewezen, dat de lichtstraal trekkend of stootend werkt. Want na veronzijdiging van al wat vermoedelijk factor van dit product had kunnen zijn, heeft Prof. Bartbi van Arezzo proefondervindelijk meenen te bewijzen, dat het licht voor zich, weinig of geen, althans geen merkbaren mechanischen invloed laat gelden, en door de menigvuldige ervaringen dienaangaande door Schuster, Dewar en Tait, Kundt, Alvergnat, Finkener en andere natuurkundige grootheden, den vinder Crookes zelven niet uitgezonderd, gedaan, hebben sommigen zich, voor zoolang 't duurt, tot de overtuiging laten brengen, dat geheel het uitwerksel ten lange leste

op de reeds voorlang bekende werking der luchtuitzetting uitkomt.

Keuren wij nu die proefnemingen op zich zelven af? 't Zij verre; wij begroeten ze met vreugde, maar wij wenschen den vinger op het misbruik te leggen, dat men er van maakt. Konden de middeneeuwsche natuurkundigen nog eens optreden in onze laboratoria, zij zouden zich, gesteund door die empirie, langzaam maar zeker een adaequaat begrip trachten te vormen van den lichtstraal, om daarna, als door een andere spectraal-analyse des verstands, het postulatum: *mechanische werking* op het spoor te komen. Uit de ideeën van licht en werktuigelijken arbeid, natuurlijk langs proefondervindelijken weg verkregen, zouden zij voortredeneeren tot het al of niet ware of waarschijnlijke der stelling: het licht werkt mechanisch. Thans staat het eindbesluit als hypothese voorop; een paar proeven worden uitgevoerd en menigwerf door een gewrongen verklaring pasklaar gemaakt voor de onderstelling; zoo wordt zij waarheid, onfeilbare waarheid, al staan ook de lieden, die haar uitdragen zullen, alreede aan de deur. Wat ons verwondert, 't is, dat zelfs Katholieke natuurgeleerden van gevoelen schijnen, het ernstig met het onderzoek naar waarheid te kunnen meenen, en tegelijkertijd openbaar der vooronderstellings-methode niet alleen de schatting van hunnen lof betalen, maar zelfs de pen in opzettelijk daartoe bestemde geschriften tot haar meerdere bevordering dienstbaar maken. En mogen we hier in 't voorbijgaan een hartelijken wensch uitspreken, dan hopen we, dat een man, van wien men terecht heeft gezegd, dat men hem „eenmaal in 't zadel „daar niet licht uit redeneert" een ander zadel zal kiezen

en zijne sympathie voor de waarheid niet meer zal trachten te staven door op de hypothesen-theorie illustratiën te leveren, die, gemeend of niet gemeend, altijd meer van speelsche naïeveteit getuigen dan van voldoende inzage in de betrokken kwestie.

Maar 't ligt ook in de rede, dat de jongste natuurwetenschap zich met louter veronderstellingen behelpen moet. Immers zij vorscht het wezen der dingen niet na, de dieper liggende oorzaken der verschijnselen zijn haar volmaakt onverschillig. Gemakshalve is zelfs het begrip der oorzakelijkheid voor goed aan den dijk gezet; alle afgetrokken denkbeelden van het wezen der krachten, als liggende buiten de grenzen der onmiddellijke ervaring, hebben bij de nieuwere hervorming hun *raison d'être* verloren. Een enkel voorbeeld. Wordt gevraagd: Wat is kracht? Antwoord: Wat verplaatsing in de ruimte veroorzaakt. Daarmede is alles, zegge: *niets* door de physici gegeven. Immers — daarbuiten gelaten, dat die bepaling met de werkingen des geestes volstrekt geen rekening houdt — welk wetenschappelijk gevormd, ja! welk natuurlijk menschenverstand is niet geneigd de volgende reeks van vragen te stellen: Wat is eigenlijk oorzaak? is zij werkzaam? werkzaam uit eigen genoegzaamzaamheid? werkzaam door opwekking? is zij bloot lijdelijk en niets anders dan een van den beginne meêgedeelde en aanstonds veelvormig gewijzigde beweging? Is die oorzaak stoffelijk, geestelijk of van gemengden aard, is zij werkelijk in het stof of denkbeeldig, tot het wezen behoorend of toevalligerwijze daaraan toegevoegd, noodzakelijk of vrij? Al zulke vragen, waarop zich de spits van het vernuft scherpt, en die den waren denker rusteloos

vervolgen, blijven onbeantwoord, of zoo men zich al eens de inspanning getroost, terloops naar dat zoogenaamd schoolsch haarkloven het hoofd te keeren, 't is om op zoo onfeilbaar mogelijken toon dienaangaande zijn gissingen, ongerijmdheden en valschheden te orakelen. Dat de hedendaagsche natuurkennis enkel aan de oppervlakte blijft hangen en stelselmatig zich met de uiterlijkheden vergenoegende voor het: *quod est* het *quid sit* d. i. voor een kermistentvertooning de geheimzinnige openbaringen der ware wetenschap heeft laten varen, vindt ge, zelfs op een ietwat voornamen toon, uitgekraamd door den aanbidder der nieuwere ervaringstheorie Dr. Pierson. Na een treurklacht over het nog te veelvuldig gebruik van definitiën gaat hij in dezer voege voort:

„Zoo is het in Duitschland, zelfs nog meer dan bij „ons. Maar ook wij hebben nog ons aandeel aan de zege„ningen der scholastiek. Men zou niet zeggen, dat *de* „*weg der wetenschap* [Opzoomer's logika] al voor vijf „en twintig jaar hier te lande werd uitgegeven, noch dat „ons daarin op het groote voorbeeld der natuurkundigen „gewezen werd.

„Denk u een natuurwetenschap of natuurfilosofie zich „afslovend om het begrip vast te stellen van stof, van „kracht, van elektriciteit, van chemische verwantschap, „van al deze woorden, die niets dan woorden en enkel „woorden zijn. Zij laat dit wijselijk na, beschouwt deze „namen als gelijkstaande met *a* en *b* en *c*, bestudeert „eenvoudig de verschijnselen, dat is: hetgeen in de natuur „gebeurt, rangschikt die verschijnselen gemakshalve in „groepen, welke onder *a*, *b* of *c* voorloopig worden ge„katalogiseerd, en heeft geen ander doel dan de wetten

„dier verschijnselen, dat is de voorwaarden van hun op „elkander volgen, te leeren kennen, noch een andere „hoop dan hunne objectieve identiteit te leeren inzien."

Ook met de teleologie, die de bedoelingen onderzoekt van de zoo rijke verscheidenheid der natuurkrachten, ook daarmee heeft de jongste wetenschap eens voor goed gebroken. Tyndall, een even onwijsgeerig als behendig en fijn bewerktuigd experimentator, komt er rond voor uit:

„Ik moet eens voor al als mijn bepaalde overtuiging „te kennen geven, dat de natuurkundige niets met plannen „en doeleinden te maken heeft" [1]). Voorwaar; een natuurstudie, die zoo de rechten des verstands vertreedt, en door het buitensluiten der eindoorzaken leven en bezieling, geestdrift en warmte ontsteelt aan Gods lofzingende schepping, moge passen in het kader eener pantheïstische wereldbeschouwing; in eene, die daarboven een eeuwige persoonlijke Wijsheid met een wakend en liefdevol vaderhart aanbidt, is daarvoor geen plaats. Ware het nu alleen, dat de nieuwe richting der natuurkunde zich uit louter liefhebberij aan zooveel onzinnigheid vergaapte, maar het is haar blijkbaar met dat alles ernst en wel hooge levensernst, die, zonder eenmaal een gezicht te vertrekken, de beschaving en veredeling der gansche menschheid predikt. Zij moge dan ook met meer dan kinderlijke wispelturigheid iederen dag een nieuw hypothesenspel of een nog onontgoochelde dwaasheid aan de orde brengen, zij moge heden gaan breken aan wat zij gisteren bouwde, bouwen wat zij gisteren brak, 't geschiedt alles onder het jubelen van denzelfden triomfzang,

---

1) Tyndall, *De warmte, beschouwd als vorm der beweging*, pag. 76.

immer gezet in den eigensten toon der onbetwistbaarste onfeilbaarheid. Dat is haar grootste euvel. Twijfel kent zij niet, moeilijkheden — zooals de oude wijsgeeren zich die wisten te maken en tot meerdere toelichting der waarheid op te lossen — leent zij tot haar gebied geen toegang, en een domper en achterling heet hij, wien haar onwankelbaarheid geen geloofsartikel is. Maar het kwaad wreekt menigmaal het goed; en het onrecht der rede aangedaan straft zich zelven. Zonderling immers, hoe menigmaal stellingen, die als onhoudbaar en klaarblijkelijk valsch werden verworpen, tezelfder ure nog zonder blikken of blozen wederom worden opgehaald, om de als waarheid gehuldigde hypothesen te steunen, toe te lichten en te illustreeren. „O, quantum est in rebus inane!"

En nu, lezer! nu we aan het vijfvoudig teeken der vervloeking, die op de hoovaardige natuurwetenschap rust, haar waren aard en haar ware beteekenis hebben leeren kennen, nu we haar verlagenden trek naar de volksgunst, haar stofdienst, haar waarheidschuwe vooronderstellingsmethode, haar onwijsgeerige oppervlakkigheid, haar schaamtelooze pretentiën op onfeilbaarheid hebben gewraakt, nu dringt zich in onzen geest als van lieverlede de „Scienza Italiana" met haar echt wetenschappelijk karakter, waarin de onberispelijke ontologie der ouden zich zoo geestdriftig huwt aan de veelzijdige empirie der nieuweren, als de blijde profetie eener betere toekomst met kracht en luister op den voorgrond. Immers, wie bij dien droevigen staat der tegenwoordige wetenschap onbewogen en roerloos toeschouwer kon blijven, niet de Christen, wien het eeuwig en bemoedigend afscheidswoord des Heeren nog heugt: „de waarheid zal u vrij maken"; niet de

Katholiek, die nog nimmer door een gemoedelijk denker heeft hooren tegenspreken, dat de Kerk den roemrijken eerenaam van Bruid der Eeuwige Waarheid ten allen tijde met waardigheid heeft gedragen. Trouwens van den beginne af heeft zij geleeraard, dat natuurlijke en bovennatuurlijke openbaring gelijkelijk geschenken zijn des Hemelschen Vaders, en uit de verbazende meesterwerken der middeneeuwen blijkt overtuigend, dat 's menschen rede het roemrijkst geschitterd heeft uit kloostercel en heiligdom. 't Is waar, lang heeft de Katholieke wetenschap gedraald, met eens moedig en met vereenigde krachten te gaan opwerken en opdammen tegen den alverdelgenden stroom der nieuwerwetsche natuur-wetenschappen die, zoo hij niet spoedig bedwongen werd in zijn vaart, gansch de maatschappij 't onderst boven zou keeren. Maar ook de tijden rijpen onder de Zon van Gods Voorzienigheid. De vorst der duisternis had zich langen tijd voorgedaan als een engel des lichts, en zelfs menig wijsgeerig verstand had al te weinig ergdenkend en zelfs zonder de minste gewetensknaging zijn stem geschonken aan de verheffing van zintuig en fantasie boven den peinzenden geest. Eerst de zedelooze, eerlooze en tegen alle menschengevoel aandruischende gevolgen der overmatige stof-cultuur, als daar zijn: lustenbevrediging, lijkenverbranding, aanbidding van de descendentie-leer of apen-theorie, deden eindelijk voor de nietswaardigheid, de verachtelijkheid der jongste richting de oogen opengaan. 't Zijn de natuurlijke kinderen der ervarings-theorie. Immers wie niet kan inzien, dat de dusgeheeten natuurkennis spottend met wat zij noemt: de schaduwen der verouderde redeneering, de menschheid tot het ondoor-

dacht aanvaarden der walgelijkste stellingen moest leiden: hij is geen man des tijds, wijl hij niet waarnemen kan. Maar gelukkig! altijd zijn er nog enkelen geweest, wier onbeneveld en opmerkzaam oog slechts ruïnen zag, waar de verbeelding luchtkasteelen bouwde. Te weinigen nochtans in getal, dan dat hun geïsoleerde en verspreide jammertonen weerklank hadden kunnen vinden in het hart der maatschappij. Doch Gods geest kent zijn tijden! Niet lang meer, en die trouwe dienaren der ware wetenschap zouden hun krachten verzamelen om, zoo al niet uit naam, onder den zegen althans van den Opperherder der Kerk, de algemeene ramp te keeren. Maar hoe? Was de kamp niet tegen geheel de wereld, tegen de publieke opinie, tegen duizenden gezagvoerders in de wetenschap, ja zelfs hier en ginds tegen eigen geloofsbroeders, wier hart er zich aan gewend had, blijder en levendiger te slaan bij 't schetteren der negentiende-eeuwsche fanfares? We zeggen: *er zich aan gewend had*, omdat het meêgaan tot op zekere hoogte met den tijd aan hun goede meening misschien een welkom en goedkoop middel scheen tot verbetering der wereld en in hun oog voor het minst tot een punt van uitgang kon voeren, van waaruit men straks den vijand met eigen wapenen zou slaan. De wetenschap verwierp nu eenmaal de rotsvaste beginselen der oude tijden, men achtte daarom wat toegevendheid dienstig voor de goede zaak. Alsof de waarheid de valschheid, de wijsheid de dwaasheid behoefde tot haar triomf! Evenwel, die opmerking mocht juist zijn, de strijd zou geweldig zijn, een strijd van duizenden tegen één, en daarom zwegen en leden de mannen der „groote onderneming" nog een wijle. Maar toen eenmaal het water aan de lippen was gekomen en

alles dreigde onder te gaan, tenzij ook de weinige reddingsbooten werden uitgezet; toen oordeelden zij, dat hun uur was aangebroken en togen met bewonderenswaardigen moed aan het werk. Zij wisten, dat de waarheid, trouw en vroed gediend en verdedigd, immer als verwinnaresse terugkeert uit iederen strijd. En was de vonk der geestdrift nog noodig, om hun heldenvuur nog meer aan te wakkeren, ziet, bij 't jubelend herdenken der onvolprezen zegepralen door de leer van St. Thomas en zijner onverdachte volgelingen op den dwalenden tijdgeest behaald, fluisterde de geheimzinnige genius der waarheid hun een braaf woord in het hart, en met bliksemende vaart vloog het te lang reeds verborgen lemmer uit de schede en de kruistocht tegen de nieuwere natuurwetenschap, die handlangster des ongeloofs, werd gepredikt, en de wapenen werden gezegend door het woord, schoon niet onfeilbaar, des onfeilbaren Pausen niettemin; en nogmaals klonk een ander: „God wil het!" uit Italië, van over de bergen, tot ons, hoewel zijn klank nog niet krachtig genoeg was om ons, van zoover uit, zonder echo in de ziel te grijpen.

Wij verheugen ons, daarin onze wetenschaplievende Katholieke lezers te gemoet te mogen komen in de stellige verwachting, dat menig beoefenaar der wetenschap, en met name der natuurwetenschap, de broederhand zal reiken aan de beroemde geleerden, met wier onversaagd optreden voor de eer en het recht der natuurlijke waarheden een nieuwe epocha begint.

Wij spraken van de St. Thomasfeesten in 1874. Daar gaven zes eeuwen des verledens de schitterendste getuigenis aan zijn leer en voorspelden — naar de opmerking

van een geniaal historicus — haar een niet minder glansrijke toekomst. Die roem gold echter bij voorkeur zijn godgeleerde en wijsgeerige stellingen, gehandhaafd en hoog opgehouden door de Thomistische school. Ze meer bijzonderlijk toegepast te hebben op den jongsten vooruitgang der proefondervindelijke natuurwetenschappen, dat zou de toekomst eenmaal dank weten aan de „Academia filosofico-medica di San Tommaso d'Aquino", door den hoogleeraar Alphonsus Travaglini in vereeniging met Pater J. Cornoldi van de Sociëteit van Jesus te Rome, het middelpunt der waarheid, gesticht. Bij hen sloten zich aanstonds een honderdtal der geleerdste wijsgeeren, natuur- schei- en geneeskundigen aan, en daags nadat het groote werk was aangegaan, begaven zij zich gezamenlijk naar den Opperherder der Kerk om zijnen weldadigen zegen te vragen over wat, ingevolge zijn bijzondere voorliefde voor de leer van den H. Thomas, wel niet anders dan zijn goedkeuring wegdragen kon. Travaglini legde den H. Vader in een korte redevoering de beteekenis der Academie en de bedoelingen harer leden bloot.

„In ons vaandel (in dien zin sprak hij) wenschen wij te schrijven: Onderwerpt het verstand ten dienste des geloofs, en daaronder willen we een strijd voeren op leven en dood tegen het wetenschappelijk *autocratisme* onzer dagen, dat alles loochent en niets bewijst. Was 't krijgsgeschreeuw der tegenstanders: Weg met den H. Thomas! onze strijdleus zij: Laat ons terugkeeren tot hem! De ware wijsgeerige en natuurkundige wetenschap willen wij gaan verkondigen en verspreiden met gezworen en onbezweken trouw aan de grondbeginselen van den Engelachtigen Leeraar."

En de Paus? Na herhaaldelijk zijn hooge ingenomenheid met de verklaringen van den stichter der Academie beteekend te hebben, riep hij bij 't eindigen der rede vol geestdrift uit: *Bene! bene!* Goed! zeer goed! van ganscher harte zegen ik u! Eenigen tijd geleden verstoutte zich iemand te beweren, dat de H. Thomas, in onze dagen levende, zijne leeringen zou wijzigen naar de mode van den tijd. De arme tobber! Hij begreep niet eens, dat principen onschokbaar zijn, en dat alleen de toepassing voor en na eenigzins verschillen kan! Ik wensch der Academie levenskracht, onwrikbaarheid en uitbreiding. Voor de beide eersten staat u de leer, die gij voorstaat, borg; in de laatste zal uw eigen werkzaamheid voorzien. Ik wilde, dat gij nu niet honderd, maar reeds duizend waart, want veel goeds en veel waarachtig goeds belooft uw onderneming der maatschappij!"

Het bevreemde u niet, lezer, dat de nieuwe stichting den naam: filosofisch-medische voert. Want beroemd geneeskundige als Travaglini is, konden hem eenerzijds de ingrijpende macht zijner wetenschap in de menschheid en anderzijds haar diepe bedorvenheid en de noodzakelijkheid harer hervorming niet ontgaan. Haar te herscheppen en langs dien weg gansch het aanschijn der wereld te veranderen, daartoe dreef hem zijn mannelijke liefde voor Kerk en maatschappij. Van lieverlede moest nu ook, naast den geneesheer, aan den natuurkundige, aan den scheikundige, en *last not least* aan den wijsgeer een voorname rol ten deel vallen in den nieuwen werkkring. Zelfs der godgeleerdheid mocht het haar aangeboren toezicht over alle natuurlijke kennis niet onthouden worden. Want zonder physica en chemie, zonder physiologie geen

ars medica; zonder zielkennis evenmin; en wat de hooggeroemde exacte wetenschappen buiten den invloed der wijsbegeerte geworden zijn, hebben we boven reeds gezien en betreurd. Eindelijk dat de theologie ter leiding eener Katholieke wijsbegeerte, en eener wijsbegeerte van zoo practischen aard als die der geneeskunde, onmisbaar is, ligt in de rede, al lag het ook niet ten overvloede in den *Syllabus*. Maar genoeg tot kenschetsing der verheven richting, waarin zich sinds het hoogtijd van St. Thomas' jubelfeesten de jongste Academie voortbeweegt.

In een volgend opstel bespreken we opzettelijk en in den breede het reeds meergemeld maandschrift: *La Scienza Italiana.*

H. DERKSEN.

(*Wordt vervolgd.*)

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER PAROCHIE VLAARDINGEN.

(*Vervolg* en *slot* van blz. 286).

II.

In meer dan eene provincie van de Republiek der Vereenigde Nederlanden werd na den aftogt der Franschen en Munsterschen, welke in 1674 met nog meer overijling plaats had, dan die hunne komst een paar jaren te voren had gekenmerkt, een kreet van reactie of vernieuwde vervolging tegen de Roomschen aangeheven; hetzelfde geschiedde toen de Fransche Hugenoten kort na de terugroeping van 't Edikt van Nantes [1684] op onzen gastvrijen Nederlandschen bodem waren verschenen. Die reactie werd onderhouden en meer en meer aangevuurd door schotschriften, predikatiën enz., waarvan doorgaans schering en inslag was: de Papen en Pausgezinden hebben geheuld met de Franschen: er is uitgedaagd, en dus moet er geboet worden! Het gepeupel begon — b. v. te Arnhem, Deventer, Groningen, Leeuwaarden, Nymegen, Utrecht, Zierikzee — ter uitvoering, reeds storm te loopen op onze nederige bedehuizen, of onze priesters vast te grijpen, of te slaan of anderzins te mishandelen; en plannen van nieuwe vervolgingsplakkaten

lekten al uit toen, gelukkig voor onze R. K. voorouders, te 's Hage, te Amsterdam en elders mannen van staat en invloed, „die de natuurlijke rechtzinnigheid beminden en „voor sigh' een pligt agtten om aan de waarheid getui- „genis te geven", in de bres sprongen. De Engelsche staatsman William Temple [† 1698] die Holland bezocht, en goed schijnt te hebben gekend, geeft in weinige regelen de beweegredenen aan, waarom de gezagvoerders van dien tijd zich door het geraas der drijvers niet lieten verschalken en gunstig gestemd bleven of alras werden jegens onze geloofsgenooten.

Hij zegt: „Alhoewel het getal dergenen, die belijdenis doen van den Roomschen godsdienst, hier, ten platten lande onder de boeren overgroot en binnen de steden zeer talrijk is, en dat zij ook uit de openbare bedieningen uitgesloten blijven, laten zij nogtans niet, naar het schijnt, te wezen een gezond deel van den Staat en blijven aan de overige leden van het ligchaam onafscheidelijk verknogt. Nimmer ook stoorden zij de rust van den Staat noghte toonden de minste neiging tot verandering ofte zugt voor eenige uitheemsche magt: hetzij in de eerste oorlogen met Spanje, 't zij bij den laatsten indrang des bisschops van Munster" etc.

Toen nu het boven herdacht onweder was voorbij gedreven, werd de toestand voor de Roomschen al spoedig dragelijker dan hij van 1648 tot 1672 had mogen zijn; ja er kwam, tegenover eene almagtige protestantsche Staatskerk, betrekkelijk matige vrijheid. Onwedersprekelijk straalt zulks door, uit het alomme verrijzen van nieuwe Statiën of standplaatsen van vast-inwonende priesters tus-

schen de jaren 1675—1700; men sla slechts een blik in het „Kerkel. Nederland van 1856", bl. 18—50.

Vlaardingen en de Souteveenen waren een der bevoorregte plaatsen, alwaar de burgerlijke overheden bij conniventie de oprigting eener Statie toelieten; zoodat de apostolische Vicaris Joannes van Neercassel, bij verzekering van bestaanmiddelen, den 26 Mei 1683 tot eersten vasten pastoor benoemde Joannes Snoeck.

Joannes Snoeck was te Delft geboren en had zijne theologische studiën te Leuven voltooid; hij was aldaar zelfs betiteld als magister artium en baccalaureus formatus s. theologiae.

Dat er bij de aankomst van onzen eersten pastoor geen sprake kon zijn van vergunning van stadswege, om zich in haar midden te vestigen en aldaar frank en vrij op te treden, te kerken en zoo verder, gelijk bij den val der Saatskerk ons grondwettelijk ruim eene eeuw later aankwam, zal wel niet als iets vreemds opvallen; daarom dan ook zette zich de Hr. Snoeck neêr buiten de stad: in de Souteveenen.

De overlevering wil thans, dat die nederzetting zou geschied zijn ter plaatse, alwaar de schuurkerk zich bevond, die in Oct. 1869 buiten gebruik kwam; ik zou eerder de oorspronkelijke vestigingsplaats gezocht hebben digter bij het schoolhuis of de middeneeuwsche kapel, waarover boven is gehandeld en die gelegen was vast bij den vierhoek gevormd door de Bree- Gat- Veen en Zouteveensche polderwegen.

In de Synoden van Z.-Holl., gehouden in 1690, 1691 en 1695 zijn, volgens de Acta, gravamina ingebragt tegen de „paepsche kerck in de Souteveen en de paepsche stoucticheden" waaruit te besluiten is, dat de H H. Pre-

dikanten van den omtrek, weinig in hun schik zijn geweest met den nieuwen Roomschen pastoor. Dan de oprigting van de Statie was en bleef een feit.

Uit de aangeheven klagten blijkt zelfs tevens niet onduidelijk, dat de vergader- of bedeplaats reeds van den aanvang was of zeker al spoedig geworden is, iets meer dan eene schuur of een stal; zoo iets, wat op de schuurkerken zal geleken hebben, die na 1720, bij consent van de Gecommitteerde Raden, in Z.-Holl. alomme gesticht zijn.

Joannes Snoeck overleed reeds in het eerste jaar van zijne herderlijke bediening, te weten op 22 Febr. 1684 en kreeg tot opvolger Carolus de Bont.

Deze was een Brussellaar, die ten jare 1669 als de vierde onder negen en tachtig leerlingen der philosophie werd uitgeroepen; later werd ook te Leuven achter zijn naam gezet licentiatus sacrae theologiae. Hij kwam in de Hollandsche zending; nadat hij ter oorzake zijner onregtzinnigheid in de leer alreeds vele moeijelijkheden had ontmoet, zoo in het aartsbisdom van Mechelen als te Madrid en te Parijs, van waar hij alleen door zijne overijlde vlugt aan den kerker ontsnapte; uit Parijs, alwaar hij tevens in schotschriftjes tegen den aartsbisschop had medegewerkt, ontkwam hij zelfs gedoken in kunst-haar, ja in een vrouwenpakje!

De apostolische Vicaris Joannes Neercassel ontving onzen de Bont met hartelijkheid en plaatste hem aanvankelijk als aalmoezenier ten huize „WERVE" onder Rijswijk, van waar hij dikwerf te Delft op 't Bagijnhof den bekenden Antoine Arnauld, aldaar schuilend, bezocht. In 1684 werd de Bont gezonden naar Vlaardingen, en hier verbleef hij ruim twaalf jaren als pastoor. In den beginne was

hij op tamelijk goeden voet met zijne gemeente; doch allengs vervreemdde hij deze door zijn karig huis- en armbezoek; want de man was vaak afwezig ter predikatie, zoo te Delft als te Rotterdam, te Amsterdam enz. De faam van verdachte leer in zijne predikatiën opgedischt evenals zijn echt rigorismus vulden eindelijk de maat. Toen hij in 1696 afscheid nam van Vlaardingen bevestigde hij het voorgaande:

„Primo anno quo hic fui, bene mihi fuit quoad alimentationem; sed sequentibus annis nimium mihi dedistis ut morerer et parcius ut viverem". Zoo sprak hij volgens eene plegtige getuigenis van drie Vlaardingers in 1698 afgelegd, die in 't Latijn overgebragt, naar Rome is opgezonden.

Op bladz. 98 van de Causa Quesnelliana staat te lezen, dat onze uitgehongerde pastoor nog in 1696 geweerd werd als secretaris van het kapittel der collegiale kerk van St. Gôele te Brussel, waaruit moet afgeleid, dat hij zich naar zijne vaderstad had teruggetrokken.

Reeds in het volgend jaar, namelijk in 1697, was de Bont weergekeerd in Noord-Nederland, waar hij destijds verzocht en verkreeg de statie van Zevenhoven in Rijnland, die op 14 Nov. 1696 ontledigd was door het afsterven van Petrus van Pelt. De brave en tevens fiere landlieden echter weigerden hem om dezelfde gewetensbezwaren, waarom zij den kort te voren toegezonden Jansenist, Ignatius van Heiningen, niet hadden willen ontvangen, en de Bont te voren door de Vlaardingers was uitgedreven.

Niettegenstaande alle de herdachte wederwaardigheden werd hij in 1697 pastoor te Wormer en verbleef aldaar tot zijn dood, die inviel op 27 Dec. 1702.

De Bont leende zijnen naam, als ook den verdichten naam van Ignatius Eyckenboom en nog andere, voor verschillende geschriften, gemaakt door geestverwanten, van het gehalte van Gerberon, Aegidius de Witte enz. Hij begreep door dien handel een werk te verrigten, welgevallig aan de Vicarissen Neercassel en Codde en andere gezaghebbers van die dagen [1]).

In de Batavia Sacra en soortgelijke boeken wordt onze de Bont — hoe kon het anders? — herhaalde malen geprezen. De lof komt hier op neer, „dat hij was klein van ligchaam, doch groot van geest, slim, gevat, vlug ter taal en goed musikant".

Van 's mans grootheid van geest echter geeft het zetten van zijnen naam op vreemde pennevruchten al een zeer matigen dunk; hoe hij soms wat erg den snaak speelde deelt Tillemannus Bacchusius ons mede, volgenderwijze:

„De Paus Alexander VIII had een Besluit uitgegeven [7 Dec. 1690] „door de welke hij onder andere stellingen „de Janseniste leere verdoemde. Dit Besluit of Consti- „tutie was Sebasthenus toegezonden met uitdrukkelijk bevel „van dezelve af te kondigen. Dog hij verzuimde deze „aan zijne onderhoorige priesters pleghtelijk kenbaar te „maken: maar opdat hij zoude konnen zeggen, zijn plight „gedaan te hebben, heeft hij dezelve doen afkondigen „dog op eene ongehoorde en belaggelijke wijze. Hij „noodigde eenige van zijne vertrouwelingen ter tafel in „het dorp Warmond [2]): als het nageregt opgebragt was

1) Voor narigten omtrent de hier bedoelde boeken zijn in te zien b. v. de Causa Coddæana et Quesnelliana, het proces van Gerberon, den dictionnaire des livres Jansenistes in 4 vol. de Bibliothèque, des écrivains de la Comp. de Jésus form. infolio, artik. Hazart. etc. etc.

2) In de Petro Coddaeo, in 1715 door den Oud-Vicaris Theodorus de

„zeide Sebasthenus tot de genodigden: Zie hier wat nieuws,
„trok het Besluit uit zijn zak en gaf het aan een van
„hun te lezen. Deze hetzelve luide op lezende, wierd
„de lezinge met eene overgroote oneerbiedigheid aange-
„hoort; eenige knorden en morden, de andere laghten
„en spotteden: maar wel voornamelijk Carel de Bont, een
„van de onversaafste ijveraars van het Jansenistendom.
„Gelijk hij zeer korswillig, en van nature een volmaakte

Cock te Romen uitgegeven, wordt het groffe guitenstuk van „de Bont" op bladz. 93 bijna eensluidend als door Bacchusius vermeld. Zou de „villa Warmondiana" gelijk de Cock het huis, alwaar de zeven vrienden aanzaten betitelt, niet te zoeken zijn in het buitengoed, waar de bij v. Heussen (Bat Sac. II p. 266—69) hooggeprezen Henricus v. d. Graft eenige jaren als rustend priester verbleef en in 1694 stierf?

In de woning toch van den Hr. v. d. Graft, door erfenis [a° 1694] ten deel gevallen aan den priester Hugo Gael, evenals Hugo Franciscus van Heussen een oomzegger van v. d. Graft — welk verblijf volgens degelijk berigt schuins tegenover het eigendom en verblijf van den tegenwoordigen Hr. Notaris van Warmond gelegen, als zijn goed onlangs is gesloopt en tot boskaadje aangelegd — zijn niet zelden mannen als Arnauld, Gerberon, Varlet, Quesnel, etc. feestelijk onthaald; ja het lijk van den laatstgemelde, den 6 Dec. 1719 uit Amsterdam overgebragt, vernachtte aldaar, om den volgenden dag te worden bijgezet in het familiegraf, dat gelegen ter regterzijde van het priesterkoor der oude dorpskerk, almede geërfd was door neef Gael, en vervolgens het eigendom werd en bleef der Jansenisten-Statie „ST. FREDERICUS OP DE HOOIGRACHT" te Leiden.

Nu de Warmondsche grafkelder, die sinds 1876 met puin en zand gevuld als opgeheven is te herdenken, toch reeds is behandeld; vermeen ik de naamlijst te moeten laten volgen van al de priesters die tot 1775 toe, alhier neergelaten en sinds lang tot stof geslonken, den grooten dag der verantwoording hunner daden verbeiden. Zij zijn geweest Henric. v. d. Graft † 1694; Theod. Verhoogh † 1710; Pasch. Quesnel † 1719; Hug. Gael † 1720; Corn. v. Steenhoven † 1725; Corn. Joan. Barchman Wuijtiers † 1733; Joan. Christ. v. Erckel † 1734; Theod. v. d. Croon † 1739; Hieron. de Bock † 1744; Van Benthem † a° ....?; Benoit †....?; Debonnaire † 1761; Insfelt † 1770 en Franc. Dominic: Meganck † 1775. Ik heb deze naamrol ontleend aan de kopergravuur door C. Lamotte vervaardigd, die toegevoegd is achter de „Lijkreden" etc. van den laatstgen. Meganck.

„snaak was, onder het lezen verwekte yder een tot laghen:
„want hij beschaamde zich niet, nu door een aardig guiche-
„laarsgebaar, dan door koddige boerterijen en vinnige stee-
„ken yder stellinge als te verwellekomen en toe te juichen".

Genoeg over Carolus de Bont, op wiens nagedachtenis, voor ons Roomsch-Katholieken, wel immer treurig zal drukken wat door den Hoogw. de Cock aan Paus Clemens XI werd verzekerd in den korten volzin: „Carolus de Bont, acerrimus partis Sebasthenae defensor usque ad mortem", vrij vertaald: De Bont was en bleef tot aan zijn dood een bitter voorvechter van de partij van Sebasthenus, dat is, van den ongelukkig verdwaalden Vicarius apostolicus, Petrus Codde.

De derde pastoor, na de Reformatie, voor Vlaardingen en de Soutenveenen etc. is geweest

Cornelius Gijsbrechtszoon van der Kun. Hij was geboren te 's Hage, den 7 Jun. 1666, en nam op mannelijken leeftijd het orderskleed aan van den H. Norbertus te Heylissem, eene abdij gelegen tusschen Leuven en Thienen. Priester gewijd in 1695 werd hij, kort daarop, uitgenoodigd naar Holland over te komen, en door den apostolischen Vicaris Petrus Codde, aartsbisschop van Sebasthen i. p. i., gesteld in de herderlijke bediening te Souteveen. Voor de eerste maal schreef hij een huwelijk in op 18 Maart 1697. Hij is alhier overleden in zijne pastorie den 4 Jun. 1741.

De vier-en-veertigjarige bediening van pastoor Corn. v. d. K. herinnert ons een zeer woelig tijdvak onzer R. K. Kerkgeschiedenis.

Het Jansenismus vooral uit een paar kweekscholen, verbonden aan de oude Universiteit van Leuven, anderzins een sieraad der Kerk, en uit het Belgiesch en Fransch

Berulliaansch Oratorie, sinds ruim een vierde eener eeuw overgebragt op Noord-Nederlandschen bodem, was na langdurig, duister woelen eindelijk in 't openbaar opgetreden. De vooropgezette Vicaris Codde, herhaaldelijk ter verantwoordiging naar Rome gedaagd en ten laatste aldaar verschenen, was, te kort blijvend in de vereffening der rekening van zijn rentmeesterschap, en niet minder door zijne halstarrige weigering van verpligte onderteekening van het Formulier van paus Alexander VII, op den 7 Mei 1702 van zijne Vicaris-bediening ontzet; en de Leidsche pastoor Theodorus de Cock als Provicaris, met volmagt van Vicaris, aangesteld.

Welke nu de houding is geweest van Cornelius v. d. K. Gijsbrechtszoon, bij de niet gemakkelijk te vermijden keuze tusschen vriendschap, eigenwaan enz en de nederige doch hierom niet minder heldhaftige onderdanigheid aan de uitspraken van den Roomschen Opperpriester, is mij niet duidelijk geworden; waarom hierover een en ander, wat voor de beoordeeling van niet weinige andere Heeren van dien tijd welligt te stade kan komen.

Onder de negen-en-tachtig pastoors der HOLLANDSCHE ZENDING, die bij de vernomen schorsing van Codde, trots vele gevaren, dien trouweloozen prelaat terstond loslieten, staat C. v. d. K. niet opgeteekend; doch zijn naam komt voor onder degenen die vóór Nov. 1705 den Provicaris de Cock erkend hadden. Op het einde van 1709 beantwoordde hij de vragen [1]) „hem gedaen op ordre

1) Uit een MS. „Relaes van de Verrigtinge, gedaen op ordre van HE.Gr.Mog. Commissarissen, gegeven aan eenige R. C. priesters in dato 15/25 Nov. 1709, hetgeen ik te Brussel heb afgeschreven. Zie ook Bijdr. v. Haarl. III. bl. 271 enz.

„van HEd.Gr.Mogᵉ Commissarissen: met den Vicaris Adam
„Damen geen kennis te hebben, en gevraegt: of die be-
„velen die van Adam comen, sal vercondigen, antwoordde
„eerst, waerom niet? maer naerder ondervraeght sijnde,
„antwoordde flaulyck: neen, neen!

Of onze pastoor, of wel zijn neef en homoniem, Cornelius v. d. Kun Richardszoon, die toen pastoor te Wateringen was, het werk — vreemd genoeg — bestond, te weten van tot driemalen toe, tusschen 1708 en 1718, in de kerk of pastorie der Jansenisten van DEN OPPERT te Rotterdam op te treden onder de getuigen van doopsels, toegediend aan kinderen van den Hr. Vincent v. d. Kun en dezes echtgenooten: Catharina Paymans en Maria van Brederode, weet ik voorshands niet uit te maken.

Toen op 1 Mei 1719 het „schandig" Appel der Capitulaeren van Utrecht enz. enz. werd gedaan, ten huize van pastoor Jac. Timmer te Rotterdam, teekende de Vlaardingsche pastoor niet mede.

In 1720—21 maakte de Vicaris Jo. Bijlevelt geen de minste aanmerking achter den naam van C. v. D. K.

Eindelijk J. v. d. Lely baljiu van Delfland schreef over C. v. D. K. op 26 Sept. 1732 aan „Ed.Mogᵉ- Gec. „Raden van Z.-Holland: In mijne baluage ... is eene „kerck onder de Souteveenen, daer priester is Corn. „v. d. Kun Gijsbrechtz. geb. in 's Hage op 7 Jun. 1666; „heeft gestudeerd bij de canunneke van Norbertus en tot „priester gewijd in 1695. In de Souteveenen gesonden door „Petrus Codde, aartsbisschop van Sebasten en Vicaris van „de Roomschgezinden in Hollandt. Heeft den behoorlijken „eedt in handen van UE.Mog. H. H. Gec. Raden van „Z.-Holl. afgelegt op 25 Oct. 1730."

Uit al de aangevoerde feiten schijnt mij de dikwerf vernoemde pastoor van de Souteveenen, Vlaardingen etc. te zijn geweest, nog al eenige jaren ten minste, niet weinig vreesachtig en weifelend, doch later (waarschijnlijk wel, gelijk zoo menig ander van zijn tijdvak, door de grooter en grooter geworden buitensporigheden der Jansenisten) allengs tot besef en beoefening van mannelijken pligt te zijn geraakt.

Pastoor C. v. D. K. heeft in de Doopboeken, die nog ten huidigen dage op het stadhuis bewaard worden, telken jare gemiddeld zeventien doopsels ingeschreven. Zijne erfgenamen schonken ter verbetering der Schuurkerk, waarover aanstonds nader, die somma van 816 gls.

Nicolaus Henricus Dijkman. Hij was geboren te Amsterdam in 1707, van 1733 tot 1737 kapellaan te Berkenrode en vervolgens in dezelfde hoedanigheid te Rijpwetering, vanwaar hij op den 9^{en} Junij 1741 tot pastoor van Vlaardingen is bevorderd of liever geadmitteerd.

Weinige dagen na zijne aankomst alhier te Vlaardingen, te weten op 29 Jun. 1741, zonden de Eerw. Dijkman en de opzienders of kerkmeesters der Statie, het volgende verzoekschrift naar de Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Vriesland.

AEN DE EDELMOG. HEEREN GEC. RADEN VAN DE STATEN VAN HOLLANDT EN WEST-VRIESLANDT.

Geven in alle ootmoedigheyt te kennen den pastoor en opsienders der Roomsgesinde Vergaderplaats, geleegen onder de jurisdictie en de balliuwagen van de Souteveenen; dat de voorsch. vergaderplaats, die leggende ende staande is op sijn selven, geëlongieert van de publicque weegen ende uytsigten; van boven in desselfs dack en beneden in sijn vloerwerck sullende gerepareert ende tot voorkoming van verval geholpen

werden, met sijn portaal is van geen groter distantie of omtrek, dan 48 voet lanch en 23 en ½ voet breedt, vervolgens alvoor lange buyten staat geweest, te kunnen bevatten die meenigte van de Roomsche gesintheeden, welke tot het pleegen van derselver godsdienst aldaar komen, voornamentlijk in de voortijdt des somers ende naetijdt; alswanneer een groote quantiteijt van buyten 's lands komende arbeijders sich aldaer ende rontsomme weesende districten bevindenden; en door welke kleijnte niet alleen veele malen confusien ende wanorders veroorsaeckt sijn; maer heeft hetselve ook diverse rijsen geoccasioneert, dat veele van de voors. gesindtheeden, derselver devotie, buyten voorn. vergaderplaats ende sulx in het publicq hebben moeten verrigten: soo als bij copie authenticque van de verklaring van drie der naest gelegenste opgeseetenen, weesende van de gereformeerde Religie, ten deesen annex, komt te blijken. Dat behalven dat hetgeene voorschreven, niet dan ergernisse is voortbrengende; soo wert daerdoor ook meede merckelijcke ondienst aen de ordinaere gemeente toegebragt. Dat gelijk sigh bij en voor de voors. vergaderplaats is bevindende eenig tot deselve vergaderplaets gehoorent land 't welck insgelijx nogh op off aen een gemeene wegh of andere publicque plaets is uytkomende; van welk landt met alle gevoegelijkheyt en sonder dat daardoor meede eenig meerder aensien aen deselve vergaderplaats souw werden toegebragt ter nodige vergroting genomen, en alleen ter verlenging van dien gebragt sou kunnen werden 18 voeten; ende naedien de supplianten bij occasie van de hier bovengemelde noodsakelijke reparatie, tot voorkominge van de voors. inconvenienten en aenstootelijkheden gaerne de gemelte vergaderplaets in sijn lengte met de voors. 18 voeten souden vergrooten, blijvende verder de breedte en hoogte van deselve; ende dan ook meede van die verlenging so als die altoos geweest en nogh is en mitsdien soodanigh, als sulx uyt de affteekening ten deesen annex kan werden gesien. Dat hoeseer de voors. verlenging ten bovengemelde eijnden, ten uijterste is noodsakelijk en dat door hetzelve geensints eenig meerder gesigt oft aensien aen dezelve vergaderplaets kan of sal werde toegebragt so hebben de supplianten egter

vermeint tot het doen van de voors. veranderinge niet te mogen komen, dan naedat sij tot hetselve van UEd.Mog. souden hebben bekomen de noodige en gunstige permissie. Dieshalven de supplianten, in naeme van deese geheele Roomsgesinde Gemeynte haer keeren tot UEd.Mog. opdat deze gratieuselijck gelieven toe te staen en permitteeren: dat van het land vóór de voorsch. vergaderplaats weesende, een stuck lengte alleen van 18 voeten en breedte, sooals deselve vergaderplaets nu komt te sijn, te neemen en aen de gemeente-vergaderplaets te mogen trekken en sulx in die voegen als bij de annexe affteekeningen aengewesen werd; om door 't selve te effectueeren, dat de voors. vergaderplaatse in staet sij, de aldaer tot het op haere wijse, pleegen van den Godsdienst komende meenigte, te kunnen bevatten en alsoo alle ergernissen ende moeijelijkheden te voorkomen. 'T welck doende enz.

De apostille was: Sij deese Requeste gestelt in handen van den baljiuw van de Souteveen om UEd.Mog. daerop te dienen van berigt en advis.

Actum 29 Juny 1741.
Ter ordonnantie van de Gec. Rad.
ROYER.

Wij ondergeschreven verklaren dat de vergaderplaets van de Roomsgesinde de welke staet onder Zouteveen zeer klein is; soodat zij de mense van de Roomse Religie, hun dienst verrigtende, niet kan bevatten, maer een menigte genootsaekt zijn, buijten de plaetse te moeten blijven leggen: hetwelk wij dikwils gesien hebben ende nogh dageliks, als zij hunne vergadering houden, te zien is.

En in teeken der waerheyt hebben wij deze verklaring gegeven ende geteekent. Actum 27 Junij 1741.

Waren geteekent:

JAN LANGEVELT, CORNELIS SALM, HENDERICK DERIE.

Accort. met sijn origineel.
T. KIGGELAER Not. pls.

's Hage, 28 Jun. 1741.

Ongetwijfeld maakt het voorgaande request den toestand der Katholieken van en rondom Vlaardingen nogmaals

aanschouwelijk. Hoe jammer dat de requestranten, waaronder wel ouden van dagen zullen zijn geweest, vergeten hebben, ons tevens te zeggen, op welk tijdstip het bedehuisje, waaraan zij verlenging wenschen, tot stand was gekomen.

Daar er spraak is van „reparatie van boven in het dack en beneden in het vloerwerck", zal wel moeten gedacht worden aan eene niet geringe reeks van jaren sinds de stichting of den bouw van ons schuurkerkje vervlogen; welligt vertegenwoordigde het reeds de „paepsche kerck" waartegen de bittere klagten der boven vermelde Zuid-Hollandsche Synoden.

Hieruit, ook ik begrijp het, zou volgen dat de paepsche kerck van 1691 was gelegen, alwaar ze werd aangetroffen in 1741; maar daaruit volgt nog niet, dat geen benijd gebouw, de vergaderplaats is geweest die bij de oorspronkelijke oprigting der Statie werd verkregen en de eerste acht jaren is gebruikt.

Toen gunstig berigt van den Soutenveenschen baljuw was binnen gekomen bij de Gec. Raden, volgde spoedig, te weten op 13 Jul. 1741, de Resolutie: „Zij aan den pastoor en de opsienders der Roomschen vergaderplaats onder de balliage van Souteveen gepermitteerd, die te repareren en te verlengen." — Ik laat het Berigt en de Resolutie weg, omdat zij, behalve de voorspraak en de vergunning, bijna letterlijk het medegedeeld request herhalen.

Fluks werden handen aan het werk gezet en de verlenging van 18 voeten aan het gebouw en de verder noodige herstellingen eerlang voltooid.

Het was alweer wat verbetering van toestand!

Nog tijdens het herderlijk bestuur van Nicolaus Henricus Dijkman verkregen de kerkmeesters van de Roomsche

kerk van Vlaardingen en de Souteveenen verlof, van Landswege, hun kerkhuis te amoveeren en door een nieuw bedehuis te vervangen, dat gebouwd werd tezelfder plaatse en over de vorige heen. De toedragt der zaak wordt in het request der kerkmeesters en het welwillend advies of berigt van den baljuw der stad, waarheen bij kantteekening van 5 Feb. 1777 het verzoekschrift werd verzonden, zoo eigenaardig weergegeven, dat beide stukken wel verdienen in hun geheel alhier te worden medegedeeld.

De Resolutie der gecommitteerde Raden, die bestaat uit schier woordelijke opneming van het request en van het gunstig schrijven des baljuws Adriaan van der Lely, laten wij, om dezelfde redenen als boven, ook hier achterwege.

AEN DE EDEL.MOG. HEEREN GEC. RADEN VAN DE STATEN VAN HOLLANDT EN WEST-VRIESLANDT.

Geven met schuldigen eerbied te kennen kerkmeesteren van de Roomsche kerk van Vlaardingen en de Zouteveenen. Dat der supplianten kerkhuys staende onder de Zoeteveenen door ouderdom geheel en al bouwvallig zijnde, de supplianten in de noodzakelijkheid gebragt zouden werden tot herstel en nodige reparatie van dien, zeer veelen kosten te moeten impendeeren terwijl bovendien, ingevalle al de gemelde melioratie wierd gemaakt egter de gelegendheid om buiten aanstoot of ergernis den godsdienst te mogen oefenen, zeer bekrompen en niet genoegzaem is, bijzonder in dezen zomertijd; wanneer zeer veele bovenlanders aldaer hunnen godsdienst tragten te oefenen en genoodzaakt werden, zulx op de werf van voorschr. kerkhuys te moeten verrigten. En gemerkt de supplianten zeer gaerne onder de goedgunstige toelating van UEd.Mog. de gemelde inconvenienten zoude redresseeren: door namentlijk in plaatse van het tegenswoordige bouwvallige te stellen een nieuw kerkhuis: lang, behalve het hannekenhok en nodige kamertjes, binnensmuurs 80 voet, wijd 33 en hoog uit de vloer onder de nok 33 voet, mitsgaders voorsien van de nodige lichten en ge-

dekt met ordinaire rode pannen; alles conform de kaarte figuratif deswegens geformeert en ten deesen annex. Zoo keeren de supplianten zigh tot UEd.Mog. ootmoediglijk versoekende dat UEd.Mog. hen supplianten gelieven te permitteren, omme ter oefening van den Roomschen Godsdienst, onder Vlaerdingen en de Zouteveen in plaatze van het jegenswoordige geheel en al vervallen kerkhuijs, te mogen doen stellen een nieuw kerkhuis geconstitueert als hiervoren staat geexpresseert en dus lang, behalve het hannekenhok en de nodige kamertjes, binnensmuurs tagtigh voet, wijd 33 voet en hoog uit de vloer onder de nok 33 voet; mitsgaders voorsien van de nodige ligten en gedekt met ordinaire roden pannen en daertoe te verleenen Resolutie in forma. — 't Welck doende enz.

W. DE BAS.

De apostille was: Zij dese Requeste gestelt in handen van den baljiuw van Zouteveen om UEd.Mog. daarop te dienen van bericht en advis.

Actum 5 Febr. 1777.
A. J. ROYER.

EDEL.MOG. HEEREN.

Ter voldoeninge aan de ordres vervat in den appointement van dato 5 Feb. van deesen jare 1777 door UEd.Mo. gedaan, stellen op de requeste van kerkmeesters van de R. kerk van en in de Zouteveenen (sigh bij deselve reqte. abusivelyk noemende kerkmrs. van de R. Kerk van Vlaerdingen en de Zouteveenen) aan UE Mo. gepresenteerd waarbij dezelve supplianten hebben verzocht dat UEd.Mo. hun supplianten geliefden te permitteeren, omme ter oefeninghe van den den R. godsdienst (soo sy seggen) onder Vlaardingen en de Zouteveenen, in plaatse van het jegenwoordige geheel en alle vervallen kerkhuis, te mogen doen stellen een nieuw kerkhuis: langh, behalve het hannekenhok en nodige kamertjes, binnensmuurs 80 voeten, wijd 33 v. en hoogh uyt den vloer onder den nok 33 v., mitsgaders voorsien van de noodige lichten ende gedekt met ordinaire roden pannen alles conform seekere kaarte figuratief deswegens geformeerd en bij voors. requeste gevoegd en bij welk vorengemelde appointement de voorn. requeste is gesteld

in handen van den ondergesch. als baljuw van Zouteveen, om UEd.Mo daarop te dienen van bericht en advies, heeft de ondergeteekende in sijne evengemelde qualiteyt de eere UEd.Moge. te berichten: Dat den ondergeteekende, naa sigh op alles ter sake voors. zoo veel mogelijk was te hebben geinformeerd gebleeken is, dat het Roomsche kerkhuis van en in de Zouteveenen door ouderdom zeer bouwvallig sijnde, tot herstel en reparatie van dien seer veele kosten souden nodigh sijn; mitsgaders dat in consideratie binnen de steede Vlaardingen en Vlaardingerambacht geen R. C. kerkhuis gevonden wierd en de menigvuldige Roomschgesinden in en opgesetenen van en uyt gemelde steede ende ambachte, met en benevens de Roomschgesinde in en opgezetenen van de Zouteveen in het voors. kerkhuis derselver godsdienst komen oefenen, behalven gedurende den zomertijd, nog seer veele Bovenlanders den voors. godsdienst almeede toegedaen, het voors. tegenwoordige kerkhuis verscheyden malen en wel voornamentlijk des Sondags niet bevatten kan alle de aldaar ter oeffeningen van hunnen godsdienst komende personen, wanneer niet sonder aenstoot off ergenisse te geeven verscheyden derselve persoonen, sulcx nogh gedeeltelijk op de werff van het meergenoemde kerkhuis trachten uit te voeren. Waerome en specialijk meede in aanmerkinge dat het plan, volgens welke het voors. nieuwe kerkenhuis soude worden gebouwd, den ondergetekende is voorgekomen te zijn van een eenvoudige uytwendige gedaente en geschikte lengte, breedte en hoogte; mitsgaders dat uyt den samenhangh van voors. aen UEd.Mo gepresenteerde requeste genoegsaem op te maken is, dat het voors. nieuwe kerkhuis sal gebouwd worden ter zelve plaetse, alwaar althans nogh gevonden wordt en op de daar naest of omgelegen grond en wel bijsonder, weederom geheel en al onder de jurisdictie van de Zouteveenen.

De ondergeteekende dan ook eerbiediglijk vermeynt, dat door UEd.Mo. aan kerkmeesteren van de R. C. Kerk van en in de Zouteveenen soude kunnen worden gepermitteert, omme ter oefeninghe van den R. Godsdienst in de Zouteveenen, in plaetse van het jegenswoordige vervalle kerkhuis en terselve plaatse, daar het voors. jegenswoordige kerkhuis als nu ge-

vonden wordt en op de daar naest off omgelegen grond en wel specialyck, wederom geheel en al onder de jurisdictie van de Zouteveenen, te mogen doen bouwen en stellen een nieuw kerkhuis geconstitueert, als bij voors. requeste en ook hier bevorens staat geexpresseerd; mits sigh almeede punctuelijk naer het gesuppediteerde plan gedragende. Refererende de ondergeteekende in sijne voors. qualiteyt sigh desaengaende niettemin tot het welbehagen van UEd.Mo.

Waermede de ondergeteekende, na UEd.Mo. in de genadige protectie des Allerhoogsten te hebben aanbevolen de eere heeft sigh te noemen.

Edel Mog. Heeren etc.

ADRIAAN VAN DER LELY.

Delft, 1 Maart 1777.

Er werd uit 's Hage ook ditmaal gunstige Resolutie toegezonden, op 9 april 1777: „Den kerkmeesters van de Roomse Kerck van Vlaardingen en de Zouteveenen is gepermitteert, hun kerckhuis te amoveeren en een nieuw op denzelven grond te mogen opbouwen, onder de mitsen en restrictien als in den text".

Nadat de verbouwing — die ruim 14,000 gls gekost heeft — was voltrokken, werd ook het gebruik van het nieuw-gebouwde bedehuis, na onderzoek, dat alles was volvoerd naar den inhoud van het verzoekschrift of van de mitsen en restrictiën, bij nieuwe Resolutie van de meermalen vermelde Gecommitteerde Raden van Holland en West-Vriesland, gedagteekend op 26 Nov. 1778, welwillend toegestaan.

In zijn ouden dag bekwam pastoor Dijkman een assistent of kapellaan. Bernardus Greving was de eerste. Hij werd toegelaten op 10 Augt. 1772, doch vertrok reeds in het volgend jaar, wanneer Jacobus Coeleman hem verving. Deze laatste Heer is van 1780, tot zijn overlijden in 1813, pastoor geweest te Westwoude in N. Holland.

Nicolaus Henricus Dijkman stierf als pastoor van Vlaardingen en Souteveen den 15 Januarij 1779 en had tot opvolger Adrianus Jacobus van der Sluys. Nadat van der Sluys tusschen 1776 en '79 de herderlijke bediening te Moordrecht had uitgeoefend, kwam hij alhier in dezelfde betrekking en bleef tot 1787, wanneer hij is overgeplaatst naar 's Hage in de Molstraat, alwaar hij hoog bejaard en vol verdiensten den 15 Dec. 1820 is gestorven. Hij was jaren lang tevens landdeken van Delfland.

Albertus Terbeek, geboren te Amsterdam. Hij is de laatste pastoor geweest, die voor zijne toelating moest betalen, te weten 65 gls, 10 st. aan de burgerlijke overheid. De admissiegelden toch bij de aankomst der R. C. geestelijken straks na de oprigting der Statie geheven, zoowel als het recognitiegeld — telken jare, althans zeker sedert 1758, had de Statie betaald aan den baljuw der stad 40 gls. en aan dien der Souteveenen 25 gls. — werden bij Resolutie der Staten van Holland op 25 Jan. 1787 afgeschaft. Terbeek was ook de laatste onzer herders die onder eed of liever op zijn priesterlijk woord het berucht plakkaat moest teekenen, dat op 21 Sept. 1730 afgekondigd door de Staten van Holland en West-Vriesland, allengs in andere Provinciën der Republiek van kracht is verklaard.

Dat staatsstuk was uitgelokt door lieden aan wie vooral de kloostergeestelijken, betiteld als Jesuïeten of mannen van dezer rigting, in den weg stonden: zulks blijkt allerduidelijkst, wanneer men de voorafgaande requesten van Hug. Franc. v. Heussen, Corn. v. Steenhoven, Corn. Jo. Barchman Wuytiers, Theod. Donckers en anderen, waarvan zoo iets niet te wachten was, heeft mogen lezen; en niet minder uit het vreugdebetoon naderhand ontsnapt.

De blijde afschaffing van genoemd plakkaat, een echt cultuur-werk, is ons aangebragt bij of door den val der Protestantsche Staatskerk, in 1793.

Pastoor Terbeek, die bij zijne aankomst alhier in Mei 1787 reeds zes jaren de herderlijke bediening had waargenomen te Brielle, is in 1802 overgeplaatst naar Noordwijk en aldaar gestorven den 19 Sept. 1806. Te Vlaardingen had hij de beste herinneringen nagelaten en ook eene veel verbeterde sacristij en pastorij uit eigen beurs bekostigd; voor die vrijgevigheid heeft hij van zijne opvolgers slechts verzocht een jaargetijde voor de rust zijner ziel.

Theodorus van Stavelen. Nadat hij van 1791 tot 1802 pastoor was geweest te Bergen bij Alkmaar, trad hij alhier op als pastoor den 15 Jul. van 't laatst vermeld jaar.

In het jaar 1810 schreef van Stavelen het volgende naar 's Lands hooge Overheid: „In de stad Vlaardingen zijn 807 Roomsch-Katholieken, 4649 Onroomschen; in 't Vlaardinger ambacht 137 R.-K. 247 Onr.; in Souteveen 103 R.-K, 81 Onr.; in Babberspolders 30 R.-K. en 6 Onr.

De pastoor die geen kapellaan heeft trekt, behalve de kosterij en de jura stolae et altaris, van de Ledematen 500 gls. en heeft vrije woning. Van Souteveen gaan sommige R. Katholieken te kerk te Schipluij en anderen in den Kethel."

Door de onverdroten bemoeijingen van pastoor van Stavelen werd alhier eene R.-K. begraafplaats verkregen, waarvan de plegtige inwijding op 2 Mei 1820 plaats had, door den zeerEerw. landdeken van Schieland, Guilielmus Gerdner.

De grond van dit kerkhof was aan de Statie geschonken

door de familie van Mil met bepaling, dat uit de opbrengst twaalf H. Missen 's jaars zouden worden opgedragen voor de overleden familie der schenkers, die daarenboven in bijzondere gedachtenis hoopten te verblijven der pastoors en parochianen. Daar het kerkhof voor de R.-Katholieken der Souteveenen, Vlaardingen enz. een der eerste in N- en Z-Holland is geweest, alwaar, ook onder erkenning en waarborg van 's Landswege, uitsluitend de Roomschen zouden begraven worden, die naar de wetten hunner Kerk geleefd of ten minste in de laatste stonden des levens beteekend hadden te willen sterven; mag hier ter herinnering worden gezegd, dat het stoffelijk overschot onzer Geloofsgenooten te voren, van de overheersching der Reformatie af, werd bijgezet of op de kerkhoven gelegen rondom of belendend de gemeente-kerken, of in grafkelders, die het eigendom van bijzondere personen of wel van de kerken zelve waren. De plegtigheden der R.-K. beaarding werden alstoen bevorens gedaan ten sterfhuize.

De zeerEerw. Hr. van Stavelen, die een meer dan gewoon begaafd kansel-redenaar was, stierf te Souteveen en werd op het R.-K. kerkhof, door hem aangelegd begraven; zijn opvolger is geweest

Antonius Gysbertus Faber. Hij aanvaardde het herdersambt alhier in den zomer van 1831, nadat hij laatstelijk pastoor was geweest te Hoogwoud. Tijdens zijne herderlijke bediening werd alhier, te weten op 19 Jul. 1833, het H. Sakrament des Vormsel toegediend door Mgr. Antonucci, Internuntius bij het Nederlandsche Hof en Vice-Superior der Hollandsche Zending. Dergelijke plegtigheid had in lange jaren geen plaats gehad; sedert geschiedde zulks weêr op 23 Jul. 1839 door Mgr. van

van Wijckerslooth, op 11 Oct. 1856 door Mgr. van Vree, den eersten bisschop van Haarlem, en door den opvolger dezes laatsten, Mgr. Wilmer, op 7 Jun. 1864 en op 10 Mei 1871. Toen de pastoor op 19 April 1838 aan zijne gemeente door den dood werd ontrukt, telde hij 48 jaren, 7 maanden en 15 dagen; ook hij rust op het R.-K. kerkhof alhier.

Joannes Josephus van Reysen, een Rotterdammer, werd alhier pastoor den 1 Jun. 1838, na tien jaren in de herderlijke bediening te zijn geweest te Moordrecht. Hij bleef alhier tot zijn overlijden, dat voorviel den 19 Maart 1847; vier dagen later is hij, in de schaduwe van zijn bedehuis, plegtig ter aarde besteld.

Voor Vlaardingen enz. werd tijdens zijn pastoorschap a° 1846 opgerigt eene Conferentie van St. Vincentius a Paulo, die sedert het middenpunt is geworden van velerhande goede werken als b. v. de jongensschool [1850], die in 1873 eene R. K. parochiale school is geworden; het opsporen van verwaarloosde kinderen, het armenbezoek enz. enz. De achtingswaardige eerste president, de WelEd. Hr. A. Nooten, is nog immer het hoofd en de ziel van de zoo verdienstelijke Vincentius-conferentie, die niet minder vaardig wordt geschraagd door vele leden der voornaamste Katholieken familiën der parochie, als door de Z.Eerw. Geestelijkheid.

Andreas van Lottom, te Amsterdam geb. op 9 Oct. 1801 en priester gewijd op 1 Jun. 1825, kwam alhier als pastoor in April 1847, nadat hij reeds van 1833 te Buitenveldert bij Amsterdam als dusdanig was werkzaam geweest. Hij is twee jaren later overgeplaatst naar Wateringen, alwaar hij jubilarius sacerdos, en op een na de

senior Cleri Harlemensis, krachtvol tot heden toe zijne parochie bestuurt.

Theodorus Henricus van Deyl, die reeds acht jaren in pastoorsbediening had doorgebragt te Rinnengom bij Egmond, kwam alhier aan op 10 Aug. 1849. Hij stierf den 3 Sept. 1863 in zijne pastorij en is begraven naast drie zijner voorgangers.

Onder welwillende medewerking van velen bekwam hij Eerw. Zusters der Congregatie van Amersfoort [a°. 1856], die alhier sinds schoolhouden met veel vrucht voor de meisjes ook uit den armenstand.

Josephus Stephanus Gerardus Broecke. Hij is geboren in 1823 te Amsterdam, priester gewijd in 1847 den 18 Aug. door Mgr. van Curium, vervolgens kapellaan geweest te Purmerend, te 's Hage en te Amsterdam. Na de herderlijke bediening te hebben uitgeoefend te Brielle 1855—57 en te Zierikzee 1857—63, werd hij tot pastoor van Vlaardingen bevorderd in Oct. van 't laatstgen. jaar.

Onder pastoor Broecke zijn de beraadslagingen geeindigd over het bouwen eener nieuwe kerk, binnen de stad Vlaardingen. Volgens eene fraaije teekening van den architekt P. J. H. Cuypers wilde men eerst de nieuwe kerk bouwen op de Haven, waarvoor reeds het terrein was aangekocht; doch in aanmerking der al te hooge kosten is men van dat plan teruggekomen, ook omdat goedschiks daar nog geen pastorij kon aangebouwd worden en soms bij hoog water de kerk ontoegankelijk zou zijn geweest.

Nadat men in 1867 eene andere gelegenheid gevonden had binnen de stad, waar eenige geringe huizen stonden, is aldaar, namelijk op de Hoogstraat, op 22 April 1868 de eerste steen der kerk gelegd door den HoogEerw. Hr.

J. F. van Brussel, deken van Delft. De opbouwing werd toevertrouwd aan E. J. Margry uit Rotterdam, naar teekening en leiding van gen. Heer P. J. H. Cuypers.

In zijnen langdurig ziekelijken toestand werd pastoor Broecke getrouw ondersteund door zijn kerkbestuur, vooral door de Heeren C. A. Yzermans en L. P. Van der Drift als penningmr. en secretaris; verders door de Heeren J. F. de Groot, H. Boeije, C. v. Wijk en P. Suiker. De kosten voor dezen bouw, die onder Broecke schier tot voltooijing kwam, beliepen, inbegrepen de pastorij, circa 90,000 gls. en zijn gevonden 1°. uit vrijwillige offers der gemeentenaren gedurende vijf jaren; 2°. uit eene gulle bijdrage van het Land en de Provincie, te zamen 9000 gls.; 3°. uit eenige aanwezige bezittingen en effecten; 4°. uit eene geldleening van 40000 gl. à 4 percent; 5°. uit eene maandelijksche collecte met open schaal in de kerk en vele giften van bijzondere personen etc. etc.

In Oct. 1868 stierf pastoor J. S. G. Broecke die door zijne goedaardigheid, redenaars talenten en godsvrucht, de harten der weldenkenden alhier had ingenomen en daarom betreurd werd. Ook hij ruste in vrede op het R. K. kerkhof!

Wilhelmus Arnoldus Boerkamp, geboren te Grave den 7 Mei 1820. Nadat hij zijne voorbereidende studiën in zijne geboorteplaats had voleind, begaf hij zich in het seminarie van Breda, te Hoeven; en werd tot de priesterlijke waardigheid verheven door Mgr. J. van Hooijdonck, destijds nog apostolisch Vicaris, den 10 Augt. 1843. Te Prinsenhage, Oosterhout en Hontenisse als kapellaan zijnde werkzaam geweest, trad hij op als kapellaan te Alkmaar in de St. Laurens-parochie, totdat Mgr. Wilmer hem in April 1862 benoemde tot pastoor

der parochie van Sint Jan Baptista te Hoofddorp in de Haarlemmermeer. W. A. Boerkamp werd tot pastoor van Vlaardingen benoemd den 6 Nov. 1868 en den 14 daaropvolgende ingeleid. ZZ. Eerw. is op dit oogenblik alhier nog ijverig in bediening.

De tegenwoordige pastoor heeft al spoedig na zijne aankomst, met zijne gemeentenaren en stadgenooten, vreugdevol mogen aanschouwen, dat de kerk met den toren en de pastorij werden voltrokken.

Den 19 Oct. 1869 verrigtte Mgr. G. P. Wilmer, bisschop van Haarlem, Gode ter eere, onder bijzondere schutse van St. Joannes Baptista en St. Willibrordus — omgeven van vele priesters en leeken — de inwijding; waarna door den H. Eerw. deken van Delft het eerste H. Misoffer alhier werd opgedragen.

De Roomsch Katholieken bezitten nu eene prachtige kerk met toren, en eene doelmatige pastorij, en alzoo de stad zelve een nieuw sieraad. Echt en sterk, in dertiende-eeuwschen stijl gebouwd, vertoont zich de kerk. Zij is lang, van den westelijken gevel tot den oostelijken muur der apsis, 41,60 meters; het transsept heeft in lengte 22,60 m. De breedte van de middenbeuk is, bij eene hoogte van ruim 14 m., 7,80 m.; de zijbeuken zijn breed 4,80 m.

Ter linkerzijde van den hoofdingang is de doopkapel; de bevallige toren, 53 meters hoog en bekroond met het kruis, besluit den hoek van de westelijke zijbeuk.

Opvallend spoedig komt in het kerkgebouw eene rijke ornamentatie tot stand, dank zij der belangstelling en vrijgevigheid van zeer vele Vlaardingers van elken stand en ook van vreemden. Zoodat weinig op dit oogenblik nog in gebruik is gebleven van het, ook zeer aanzienlijk

meubilair der oude schuurkerk, die in 1871 gedeeltelijk is verbouwd tot kapel van het nieuw R. K. kerkhof, en verders met het voormalig pastoorshuis is gesloopt.

Reeds in Jan. 1869 hadden K. J. van der Drift en echtgenoote 2,500 gls. geschonken voor een nieuw hoofdaltaar. Het is een net werk, geleverd door de H H. Lenaarts en Holterman van Roermond. Kort daarna vereerde de Familie Yzermans de kerk met twee zij-altaren, een ter eere van Maria en het tweede ter eere van St. Joseph; tevens werden drie geschilderde glasramen voor de St. Josepskapel bekostigd; de Hr. P. J. H. Cuypers van Roermond was de uitvoerder. Laatsgen. kapel is, gelijk ook de Mariakapel, in 1874 rijk versierd door Eugene de Fernelismont, alweer uit giften van vele ingezetenen van Vlaardingen. De drie fraaije ramen van het priesterkoor zijn eene gift van J. F. De Groot, C. van Wijk en A. Suyker, gelijk de ramen boven de biechstoelen te danken zijn aan A. Boeije, en de rozetten aan W. A. B. De communiebank van Franschen steen, voorzien van vergulde ijzeren hekken, waarop bijtelwerk, is gemaakt door Cuypers en betaald door L. P. van der Drift; de twee biechtstoelen kwamen alhier uit bijdragen der parochianen, gegaard door jonge Heeren en Jufvrouwen; de groote klok is een geschenk der Wede. F. Beukers, in Nov. 1873 is zij gewijd, de tweede klok, die vroeger was gegeven door C. H. en zijne huisvrouw en door roekeloosheid in het luiden kwam te barsten, is op kosten van het kerkbestuur hergoten te Aarle-Rixtel.

De nieuwe kruisweg is bezorgd door den WelEd. Hr. Hageman en A. M. Yzermans van Amsterdam; de processievaan, door de Broederschap van het H. Hart. Het

tweede venerabel, in 1874 aangeboden, kostte 600 gls.. de mozaïeken tegelvloer is te danken aan de vereenigde offers van rijke en minder stoffelijk begunstigde parochianen.

Vele andere toevoer of verbetering van sieraden kwam van te vele weldoeners dan hier kunnen vermeld worden. Nog slechts stip ik hier aan, dat ten vorigen jare een eikenhouten preekstoel, uit de werkplaats van den Hr. Margry te Rotterdam, de opsiering niet weinig heeft volvoerd.

De parochie van Vlaardingen, gelijk zij kerkregtelijk in 1857 door Haarlems bisschop Mgr. van Vree opgerigt en omschreven werd, bevat de stad en het ambacht van Vlaardingen, den Schiedamschen dijk tot aan het tolhek, den Broekpolder en een gedeelte van de Delfsche vaart sc. tot aan den Broekpolder. De parochie telt thans ruim 1000 communicanten. Ruim eene eeuw vroeger, te weten in 1758, telde de Statie, bijna eveneens ingedeeld, slechts 400 comm.; in 1782 waren er 600 comm.; in 1810 zijn opgegeven 1277 zielen en in 1841, 770 communicanten.

Sinds een twintigtal van jaren is te Vlaardingen, ter zijde van den Z.Eerw. Hr. pastoor, bijna onafgebroken een W.Eerw. Hr. kapellaan werkzaam geweest; te voren werd een dusdanige medehelper slechts nu en dan, voor korten tijd, alhier aangetroffen.

A. VAN LOMMEL, S. J.

VERSCHEIDENHEDEN.

AMERSFOORT, 777—1580 [1]).

Eene langdurige en naauwgezette bestudering van 't belangrijke en tot nog toe niet genoegzaam onderzochte archief der stad Amersfoort heeft den Schrijver op de eerste plaats in staat gesteld ons reeds in de vier verschenen afleveringen van zijn werk zooveel wetenswaardigs en nieuws aan te bieden dat wij met overtuiging kunnen zeggen: voor de studie onzer Nederlandsche middeleeuwsche geschiedenis is weder een rijke bron ontsloten, en ieder, die voor het verleden onzer natie niet onverschillig is, zal deze afleveringen met ware voldoening voor zijne wettige en prijselijke weetgierigheid doorloopen.

Met voordacht schrijven we niet: *doorlezen*, omdat denkelijk enkele dilettanten eenige der nu uitgekomen bladzijden, die voor den geschiedvorscher van zeer hooge waarde zijn, ongelezen zullen omslaan. Het werk toch bevat verscheidene oorspronkelijke stukken, ja is er bijna eene aaneenschakeling van: ongetwijfeld behooren zij er allen in, derzelver plaatsing wordt voor de volledigheid gevorderd en is om wille der ge-

1) Door W. F. N. van Rootselaar. Amersfoort, B. Blankenberg en Zoon. 1876. (1e—4e Aflev.) Hoogstens 12 aflev. tegen den prijs van *een* gulden per aflev. Aan de verschenen afleveringen is toegevoegd een plattegrond der stad Amersfoort vóór 1594, en de afbeeldingen van het Raadhuis en de H. Geest-Kapel.

leerden van het vak volstrekt noodzakelijk, maar vele lezers zullen zich somwijlen tevreden stellen met de opgaven, welke de Schrijver aan die dokumenten ontleend heeft of er van elders bijvoegt. Dit geldt op de eerste plaats de inzonderheid voor de bewoners van Amersfoort en omstreken allerbelangrijkste topografische en potamologische beschrijving van het Eemland.

Doch laat men eenige ietwat lastig te lezen stukken Oud-Nederlandsch overslaan: ieder beschaafd lezer vindt toch zeer veel, wat het werk voor hem van hooge waarde maakt. De Schrijver geeft ons immers naar chronologische orde eene telkens door contemporaine bewijsstukken gestaafde en toegelichte geschiedenis en beschrijving der stad Amersfoort. Het klooster op den heuvel Hohorst (dat de H. Ansfried, Bisschop van Utrecht, in 1006 stichtte, en in welks nabijheid zeer waarschijnlijk toen reeds eenige huizingen, de eerste beginselen der stad, gelegen waren) de uitbreiding der stad Amersfoort, hare oude kapellen [1]), hare waardigheid van vrije Rijksstad (*civitas libera imperialis*), het regeringsbestuur van haren vorst, den Utrechtschen Bisschop, hare regtsbetrekkingen tot 't omliggende Eemland, de uitgestrektheid harer vrijheid (d. i. haar stadsgrondgebied, welks grenzen door houten of steenen kruisen: *Stads Vredekruysen* werden aangegeven), de inrigting harer magistratuur, hare stadsambtenaren, hare wetgeving, haar belastingstelsel, haar uitgebreide handel, en bloeijende, van regeringswege krachtig ondersteunde nijverheid (beroemd was 't Amersfoortsche bier, en de „lakendraperije en wollen koopmanschap" of „de neeringe van drapieren" verschaften aan vele handen werk), de openbare gezondheidsmaatregelen, de armenverzorging, de dienst in den krijg (immers de stad oefende het regt uit van oorlog voeren), de gilden, het belangrijke schoolwezen, de beoefening der kunst (de Schrijver spreekt hier alleen van het schoone stadszegel en van de voortbrengselen der architectuur), de oprigting van het collegiale kapittel

---

1) Ik opper hier den bescheiden twijfel, of de St. Joosten-Kapel wel aan St. Joseph en niet veeleer aan St. Justus of misschien ook aan St. Judocus was toegewijd.

der aan St. Joris toegewijde parochiekerk (1337), en deszelfs reglementen, de Papenhofstede of woonplaats der kanunniken, de Montade of vrijplaats, tal van bijzonderheden uit het Kapittelboek (*Liber Camerae Capituli s. Georgii*) [1]), dit alles wordt den lezer voor den geest gesteld; en daar hij de middeleeuwsche stukken met hunne eigenaardige wijze van uitdrukking onder de oogen krijgt, geeft het hem voorgehouden tafereel met bijzondere levendigheid en concreetheid het vrije, opgewekte, bloeijende leven der middeleeuwsche stad terug. Ziehier dus reeds een rijken inhoud, die ons tevens doet zien, wat de volgende afleveringen beloven.

Onder de vele merkwaardige bijzonderheden, die de Schrijver leert kennen, tel ik o. a. zijne mededeelingen over het leenstelsel. In en bij de stad waren meerdere goederen der Heeren van Nijveld en van anderen gelegen, die nog tot op het einde der vorige eeuw, tot in 1792, in leen aangevraagd en *verheergewaad* [2]) werden. Verder behoort hier zijne invoeging en verklaring van den zeer merkwaardigen *Codex*, die Amersfoorts vijftiende-eeuwsche politieke, civiele en poenale wetgeving bevat. Met regt teekent de Schrijver aan: „Op de belangrijkheid van zulk een Dokument, niet alleen voor de geschiedenis der zeden, gebruiken en rechtstoestanden van geheel Nederland, maar vooral voor de geschiedenis van Amersfoort

1) Eenige der verouderde uitdrukkingen hadden hierbij met nut eene verklaring gekregen. Men houde echter rekening met de zeer groote moeijelijkheid der interpretatie van sommige middelnederlandsche woorden. Hierom zijn wij den Schrijver des te dankbaarder voor zijne altijd nog met mildheid verstrekte woordverklaringen op de Stadskeuren, en verontschuldigen het gaarne, dat hij bij deze dokumenten geene meerdere opheldering der lastige termen gaf.

Verder vragen wij, of het niet oorbaar zou geweest zijn, zoo op de in verkorting geschreven woorden der oude handschriften, die de Schrijver letterlijk weêrgeeft, het gebruikelijke streepje gezet was, zelfs al stond soms dergelijk teeken niet in 't manuscript; men zie bijv. de talrijke verkortingen in de Latijnsche noot van blz. 311.

2) Voor sommige lezers mag ik het volgende hier wel bijvoegen: „*Heergewade*. Gift van een leenman aan zijnen leenheer, vroeger bestaande in krijgsgereedschappen, later in geld of andere zaken." Zoo A. C. Oudemans Sr. *Bijdrage tot een middel- en oud-Nederlandsch Woordenboek.*

in het bijzonder, behoeven wij niet te wijzen." Dan noem ik zijne beschrijving van de verhouding tusschen den Bisschop van Utrecht en de stad Amersfoort, „die bijna geheel en al aan de Bisschoppen van Utrecht haar opkomen en bloei had te danken" (blz. 149). Eindelijk wijs ik op zijne berigten over den wijnbouw in de omstreken der stad. Hij zegt: „1337. Bisschop Johannes v. Diest vermeerdert de inkomsten van den Pastoor [van Amersfoort] door den aankoop van twee wijngaarden (*vinaria*). Het schijnt dat de druiventeelt in vroegeren tijd alhier zeer gunstige uitkomsten had. Nog in 1653 had er van stadswege eene publieke verpachting plaats der wijngaarden, staande aan den muur."

Deze laatste mededeeling is eene welkome toelichting op 't geen in *De Navorscher* (1877. Afl. 1) wordt opgemerkt. We vinden daar een berigt van den Arabischen geograaf Edrisi, die in de eerste helft der twaalfde eeuw heeft geleefd. Naar de Fransche vertaling van A. Jaubert zegt hij: „Ostrik [Utrecht] est une ville d'une beauté remarquable. Son territoire est couvert de nombreux *vignobles*." De Schrijver in *De Navorscher* voegt hier teregt aan toe, dat de vermelding der talrijke wijngaarden rondom Utrecht velen als zeer onwaarschijnlijk zal voorkomen; maar hij vindt het feit toch niet onaannemelijk, dewijl uit enkele bewijzen blijkt, dat ook in België, bijv. bij Ostende, in de middeleeuwen uitgestrekte wijngaarden gevonden werden. Hij schrijft die toe aan de zorg der kloosterlingen, welke in dat tijdperk der geschiedenis den wijnbouw aan den Rijn krachtig hebben bevorderd, en dit evenals in Engeland zeker ook in de Nederlanden zullen beproefd hebben. Hij moet er echter ten slotte bijvoegen: „Het berigt van Edrisi over de wijnbergen van Utrecht wordt door niets verders bevestigd". Nu hebben wij dus althans eene goede toelichting.

Voor hem, die belang stelt in onze vaderlandsche geschiedenis, vooral wanneer hij er op let, welke gewigtige rol Amersfoort tijdens de middeleeuwen in het Sticht speelde, en welken invloed het Sticht op geheel Noord-Nederland uitoefende, bestaan der halve redenen in overvloed om de verschijning van *Amersfoort*, 777—1580, met blijdschap te begroeten en den bekwamen Schrij-

ver de krachten toe te wenschen om het degelijke werk ten einde toe zoo voort te zetten gelijk het begonnen is.

22 Mei 1877.

H. J. J. PRENGER.

VONDEL'S DICHTJUWEELEN [1]).

De gemotiveerde waardeering, welke aan deze keur van meesterstukken door een bevoegde hand is medegegeven en het werk als voorrede en inleiding versiert, maakt alle verdere aanbeveling van onzen kant overbodig. Wij hebben slechts de aangename taak eenige woorden van dank te richten tot den smaakvollen verzamelaar, die te midden der zorgen van een werkdadig leven, aan de hoogste belangen gewijd, ook voor de Musae amoenae eenige uren van verpoozing weet te vinden en zoo vruchtbaar weet te maken als uit deze verzameling van Vondel's Dichtjuweelen blijkt. Inderdaad, de keus der stukken uit alle dichtsoorten, waarin Vondel zijn meesterschap getoond heeft, en niet minder de zaakrijke levens- en karakterschets, in vloeienden en kernachtigen stijl geschreven, getuigen evenzeer van belezenheid en degelijke kunde als van fijngevormden kunstsmaak. Ook hebben deze Dichtjuweelen hun weg reeds gevonden en zijn voor velen, inzonderheid onder de aankomende beoefenaars onzer letteren, een zeer welkom leesboek. De volledige werken van Vondel hebben, behalve andere bezwaren, voor beginnenden iets ontmoedigends: die rijkdom overstelpt en verbijstert: veel trekt aanvankelijk weinig aan en kan slechts door rijper oordeel en meer geoefenden smaak gewaardeerd worden: al die kleine dicht ineengedrongen letters in onafzienbare reeksen schrikken iemand af.

1) Met een levens- en karakterschets door F. J. Poelhekke, R. K. Priester & Kapelaan te Leiden. Met een voorrede van G. F. Drabbe, Kanunnik, en Regent van het Seminarie Hageveld. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1876.

Doch eene verzameling als de Dichtjtuweelen, met oordeel en goeden smaak gekozen en in een vriendelijken vorm uitgegeven, bieden een uitstekende voorbereiding aan, om later met des te meer vrucht de volledige werken ter hand te nemen. Daarbij heeft de Heer Poelhekke, ofschoon zijn arbeid ook voor ruimer kring bestemd is, toch de maxima reverentia welke zelfs de oudheid voor den jongeren leeftijd vroeg, nimmer uit het oog verloren. Dit schijnt voor vele verzamelaars van stukken uit de nieuwere letterkunde, zoowel vaderlandsche als uitheemsche, een verouderde behoedzaamheid te wezen, ook al is hun arbeid ten gebruik bij het onderwijs bestemd. Doch alwie met ons als doel van de studie der fraaie letteren de harmonische ontwikkeling der zielegaven erkent, zal de zorg waardeeren, waarmede in de Dichtjuweelen alles vermeden is wat aan het licht ontvankelijk gemoed verwarring en strijd kan brengen in plaats van schoone harmonie en verheffende bewondering. Wij hopen, dat de goede uitslag en de bijval, welke deze keurige verzameling verdient, voor den begaafden schrijver eene beweegreden mogen zijn de letterlievenden door een dergelijke keurlezing uit Bilderdijk dubbel aan zich te verplichten.

VERDEELDHEID IN HET RIJK VAN SATAN.

> Alle koningrijk, dat tegen zich zelf verdeeld is, zal verwoest worden; en alle stad of huis, dat tegen zich zelf verdeeld is, zal geen stand houden. En indien de Satan ... tegen zich zelven verdeeld is, hoe zal dan zijn rijk stand houden. (Matt. XII, 25 26.).

Wij hebben het reeds elders gezegd en duidelijk bewezen [1]): de vrijmetselarij is de Synagoog van Satan, de helsche nabootsing der Kerk van Christus, het georganiseerde anti-Christen-

---

1) Zie *Le Messager du Coeur de Jésus*, tome XXV, p. 145.

dom. Al wat de Zoon Gods den menschen van den hemel is komen aanbieden, en wat hij hun werkelijk geeft door zijn geloof en door zijne genade, door het onderrigt en het gezag zijner Kerk: de waarheid, de deugd, het geluk, de vereeniging van menschen en volken; dat alles zal de vrijmetselarij doen vinden in de afwezigheid van alle geloof en de volkomen verloochening van den God-Verlosser. De vrijmetselarij stelt zich hetzelfde ten doel als Christus en de Kerk: als Christus noemt zij zich het licht en het leven; als de Kerk wil zij één en algemeen zijn; zij heeft hare riten, inwijdingen en sakramenten. Het is de stoutste en listigste poging van den geest des bedrogs om zich te stellen in de plaats van God.

Vóór vijftien eeuwen reeds zag een Heilige Augustinus de geheele menschheid in twee groote maatschappijen verdeeld: de stad Gods, van welke Christus het hoofd is, en de stad der menschenkinderen, welke door den vorst der duivelen bestuurd wordt. Van Lucifer is gezegd, dat „God hem tot hoofd van alle kinderen des hoogmoeds gesteld heeft." Van den beginne der wereld was deze maatschappij van den hoogmoed zeer magtig door de menigte der leden, maar tot nu toe ontbrak haar de onvergelijkelijke kracht, welke uit eenheid en ordening geboren wordt. De vrijmetselarij heeft haar die kracht gegeven, en dat verklaart haar wonderbaren vooruitgang.

God wil de verheerlijking zijner Kerk, door haar de overwinning te geven over alle magten, door welke zij schijnbaar overwonnen werd. Hij bragt haar achtereenvolgens in strijd met de geschapen magten, met de magt van den scepter en van het zwaard, met de schittering van wetenschap en kunst, met het aantrekkelijke der vrijheid van den geest en de zinnen; en nu staat Hij aan den helschen vijand toe, om al deze wapenen te gelijk tegen de dienaren van zijnen Zoon te keeren, en om tegenover de kleine kudde een onmetelijk verbond te stellen, zamengesteld uit alle regeringen, uit alle volken, uit alle klassen der maatschappij.

De vrijmetselarij is de organisatie van dat verbond en de te-werkstelling van die vreeselijke krachten. De openbare meening, teregt thans genaamd de koningin der wereld, is de

slavin, het werktuig der vrijmetselarij, die door haar de volken met een meer absolute magt dan de koningen en de kamers bestuurt.

Al zijn niet alle regeringen van haar afhankelijk, toch worden er weinige gevonden, waar zij niet vertegenwoordigd is of die haren invloed niet ondergaan. De beschaafde wereld is een uitgestrekt veld geworden, waar de Kerk van Christus en de synagoog van Satan elkander bestrijden in een tweegevecht, dat slechts met de vernietiging van den een of den andere schijnt te kunnen eindigen.

Het verbond van het H. Hart van Jesus is bestemd een meer werkzaam deel in dezen strijd te nemen en moet dus onafgebroken acht geven op de bewegingen van het helsche verbond. Zoo beslaat dan de uiteenzetting daarvan een ruime plaats in ons overzigt van de belangen van het goddelijk Hart.

Dit gedeelte onzer taak is zeer vergemakkelijkt door de kostbare documenten, welke de *Civiltà cattolica* ons maandelijks verschaft.

Op dit oogenblik vertoonen zich gunstige teekenen. Reeds lang is voorzien en voorzegd, dat de vijanden van God, door hun gemeenzamen haat in hun aanval tegen de Kerk vereenigd, zich op het oogenblik der overwinning zouden verdeelen en elkander vernietigen. En terwijl zij zich reeds van de overwinning verzekerd houden, beginnen zij elkander te bestrijden wegens de verdeeling van den buit.

De vrijmetselarij, zeer verscheiden in hare plegtigheden, is, gelijk men weet, vooral in twee groote afdeelingen verdeeld, welke overeenkomen met den seculieren en den religiesen staat in de Kerk.

Men heeft eerst de gemeene of symbolieke vrijmetselarij, uit de drie gewone graden van *leerling*, *gezel* en *meester* bestaande. De plaatselijke vereenigingen der leden van deze drie graden worden *loges* genoemd: zooveel als de vrijmetselaars parochies. Deze *loges* zijn gegroepeerd rondom een zeker getal *Groot-loges*, die als zoovele diocesen vormen. De Groot-loges zelven zijn onderworpen aan het oppergezag van het *Groot-Oosten* van ieder land. Deze verschillende autoriteiten zijn

zuiver administratief en bijgevolg onvoldoende om in de orde der vrijmetselaren de eenheid van leer en rigting, zonder welke het doel niet te bereiken is, te behouden.

In deze behoefte moet de Schotsche vrijmetselarij voorzien; en daar het geheim hier van het hoogste belang is, zal men de keuze der kandidaten aan een veel langer beproeving onderwerpen. Niet slechts drie graden, maar drie en dertig graden moet men doorloopen, eer men ten volle wordt ingewijd. Die hier voorspoedig alle beproevingen doorstaan hebben, tot de diepte van het vrijmetselaars hol zijn doorgedrongen, en volkomen op de hoogte zijn van de helsche plannen, welke de sekte wil verwezenlijken: zij vormen den oppersten raad der orde; zij zijn de bewaarders der leer, en oefenen over de administratieve magten hetzelfde leerstellige gezag, wat de algemeene Conciliën in de Kerk over de leden der hiërarchie uitoefenen.

Aan dezen hoogsten graad zijn of waren ten minste tot de laatste tijden belangrijke voordeelen, hetzij in eer, hetzij zelfs in geld, verbonden. Die zoover gekomen zijn, hadden het regt de lagere graden te geven en ontvingen de belangrijke vergeldingen aan deze opnemingen gehecht. Deze geldkwestie begint verdeeldheid in het vijandelijke kamp te brengen. Want men moge zich aan het vrijmetselaarsidee toewijden; men vergeet daarom zijne aardsche belangen niet.

Reeds het congres van Lausanne in 1874 had ten bate der opperste Raden de voorregten hunner leden verminderd. Men had aan hen verboden zich geheel of gedeeltelijk de bijdragen der aannemelingen toe te eigenen, ze moesten geheel in de algemeene kas worden gestort.

Maar de Groot-Oosten verlangen niet minder dan de Opperste Raden om geld te maken; en daar de een en de ander over dezelfde materialen beschikken en geen andere hulpmiddelen hebben dan de bijdragen, door de goedgeloovigheid en ijdelheid van het gemeen ten offer gebragt, komen zij in gevaar zich door jaloerschheid te laten misleiden.

Zoo bestaat op dit oogenblik te Rome een hevige strijd tusschen het Groot-Oosten, hetwelk zijn zetel heeft *via della*

Valle onder voorzitterschap van zekeren B.·. Bacci, en de scheurzieke vergadering van den Schotschen ritus, door een afvallig priester, genaamd Anghera, op de *Piazza del Popolo* gevestigd. Deze twee hoogwaardigheden der vrijmetselarij bestrijden elkander in de dagbladen op weinig broederlijke wijze.

Het Groot-Oosten van Duitschland wordt eveneens hevig aangevallen door een zich schuil houdenden dagblad-schrijver, die door officiële documenten bewijst, dat die instelling is een systeem van leugen en bedrog.

Ten gevolge van dien twist heeft de koninklijke Prins van Pruissen zijne waardigheid van Groot-Meester moeten afleggen, met behoud echter van het beschermheerschap der Duitsche vrijmetselarij. Deze maatregel heeft den twist niet doen bedaren. Een aartsdiaken van de Protestantsche Kerk, Schiffmann, was met het onderzoek dezer zaak belast geworden en had zich ten nadeele van het Groot-Oosten verklaard. Dit ligchaam, verre van zich aan dit vonnis te onderwerpen, sprak tegen den regter, die het veroordeeld had, de maçonnieke excommunicatie uit. Daarop volgde groote beweging in de loges, de eenen partij kiezende voor Schiffman, de anderen voor het Groot-Oosten. De persoonlijke tusschenkomst van den Keizer Wilhelm heeft den vrede niet kunnen herstellen, maar heeft hen, wier inzigten hij niet begunstigde, tegen hem ingenomen.

Eene andere nog gewigtiger oneenigheid heeft zich in de vrijmetselarij ten gevolge der behaalde overwinning vertoond. Zoolang nog vervolging te duchten was, had zij zorgvuldig haar laatste doel, namelijk de vernietiging van alle godsdienst, verborgen. Maar thans is zooveel terughouding niet meer noodig, en het geheim komt langs alle kanten voor den dag. Wat is daarvan het gevolg? Dat die menigte mannen, meer verblind dan boos, die zich in de vrijmetselarij hadden laten opnemen, omdat zij zich in het werkelijk doel vergist hadden, terugwijken bij het zien van het geheim van ongeregtigheid, waaraan hun ligtgeloovigheid hen medepligtig gemaakt heeft. Vooral in Engeland en Noord-Amerika vindt men er in groot getal, die min of meer onschuldige slagtoffers waren van de meest misdadige misleiding, die ooit op aarde geschiedde.

In de Katholieke landen is de vrijmetselarij meer openlijk antichristelijk, en haar leden, meer weerspanning tegen het licht, zijn in hunne dwaling minder te verontschuldigen. Ook zijn uit Amerika de krachtigste protesten gekomen tegen de zoo openlijk goddelooze strekking der Europesche vrijmetselarij.

Waar het thans vooral om te doen is, is te weten, of men in het programma der sekte eenige belijdenis van geloof aan het bestaan van God als „groote bouwmeester des heelals" moet behouden. Deze uitdrukking, hoe onbestemd ook, geeft te duidelijk de persoonlijkheid van God aan, om aan ongodisten te behagen. Nu dan, de ongodisten zijn menigvuldig in de vrijmetselarij, en krachtens de vrijheid van denken, het eerste beginsel der sekte, vragen zij de verwijdering van iedere formule die hen schijnt te veroordeelen. Reeds onder het Keizerrijk was deze eisch voor den dag gekomen, niettegenstaande de matiging, welke de officiële positie van de sekte vorderde. De vrijmetselaarsorde was een raderwerk der Keizerlijke regering geworden, op het oogenblik zelf dat deze de Vereeniging van den Heiligen Vincentius a Paulo onthoofde: zij was gesteld onder de hooge bescherming, om niet te zeggen onder de voogdij van een Maarschalk van Frankrijk; zij was dus niet vrij om haar ware strekking te openbaren. En toch had de ongodisterij reeds zooveel voortgang gemaakt, dat men in 1863 een voorstel deed, vernieuwd in 1864, om in het 1e artikel der constitutie ieder bewijs van het gelooven aan het bestaan der godheid uit te wisschen. Toen werd dit voorstel door een zeker getal, welke het in beginsel aannam, als ontijdig ter zijde gesteld. Maar sedert dat tijdstip zijn de ideën vooruitgegaan; Mr. Littré, het hoofd der materialistische school, is plegtig opgenomen door de Parijsche vrijmetselarij en met hem deed de ongodisterij haar zegenpralenden intogt in de Orde. Overigens was het onmogelijk, dat de politieke gebeurtenissen geen weerklank zouden hebben in die werkplaats, waaruit al onze omwentelingen voortkomen; en dat de radicalen, na de gematigden geslagen te hebben bij de verkiezingen, niet hetzelfde overwigt in de loges zouden hebben. Wat gebeuren moest, is gebeurd. De uiterste partij heeft de overhand bij de Fran-

sche vrijmetselarij, en het eerste gevolg der overwinning was een nieuwe poging, om zich van de lastige schim, die den naam van God herinnert, te bevrijden.

In de vergadering van het Groot-Oosten, gehouden in de maand September van het vorige jaar, is het wijzigen van artikel 1 der constitutie weder op nieuw voorgesteld geworden; en de bezwaren van ontijdigheid hebben niet kunnen beletten, dat het voorstel met 110 tegen 65 stemmen in overweging werd genomen. De verslaggever B.·. Massicault verzekert, dat „bijna allen hierin overeenkomen, om uit de maçonnieke constitutie al wat betrekking heeft op het bestaan van God en op de onsterfelijkheid der ziel te verwijderen." Alleen dit dient men wel te overwegen, of het oogenblik is gekomen, waarop de vrijmetselarij dit masker kan afleggen „zonder vrees voor scheuring." B.·. Massicault, een politiek man, gaf als zijn meening te kennen, dat de geesten voor deze hervorming niet genoeg waren voorbereid; maar de doordrijvers wilden niet naar hem hooren, men heeft de kwestie in beraad gegeven aan de loges, die voor 1 April hun gevoelen moeten uitbrengen; en men mag gelooven, dat dit gevoelen aan den „Grooten Bouwmeester des Heelals" niet gunstig zijn zal.

Reeds op het congres van Lausanne, waar in 1874 de hoogwaardigheidbekleeders van den Schotschen ritus vergaderden, was de kwestie gesteld. Daar kwam men overeen, dat men iets doen moest om voldoening te geven aan hen, die den God der Christenen, nog te duidelijk door de benaming van Grooten Bouwmeester des Heelals aangewezen, niet meer wilden aanbidden. Men zocht dus naar een nog algemeener formule, en meende die in de uitdrukking van „scheppend beginsel" gevonden te hebben.

Maar deze huichelachtige list heeft, zonder de eigenlijke ongodisten te voldoen, de verontwaardiging der Engelsche en Amerikaansche vrijmetselaars gaande gemaakt; deze willen voor alles het geloof aan den God des Bijbels behouden. De Groot-Commandeur van het Oosten van Charleston, in Amerika, B.·. Albert Pijke, heeft in een krachtig protest het vreeselijk bedrog, onder de nieuwe maçonnieke geloofsbelijdenis verbor-

gen, ontsluijerd. Hij leert, dat het „scheppend beginsel" door de hooge Europesche vrijmetselarij erkend, niets anders is dan de schandelijkste der godheden van het heidendom. Deze uitlegging wordt gesteund door den afvalligen aartspriester Anghera en den afgevaardigde Mussi, lid van het Groot-Oosten van Rome; die, schoon zij overigens tot mededingende ligchamen behooren, in de verklaring omtrent hun gemeen geloof overeenstemmen.

Het oogenblik is dan gekomen, waarop in de vrijmetselarij eene scheuring zal ontstaan, overeenkomstig met die, welke zich in de geheele menschelijke maatschappij vertoont. De laatste begoochelingen verdwijnen. Allen, die eenig geloof, eenige godsdienst, eenige zedelijkheid willen behouden, moeten, goed- of kwaadschiks, zich scheiden van de vrijdenkers, die de vreeselijke gevolgen hunner valsche beginselen geheel willen ontwikkelen. Op het vasteland kan men slechts eenige individuele scheidingen verwachten; het grootste deel der vrijmetselaars is antichristelijk gezind en zal zonder te aarzelen het vaandel der ongodisterij planten, en deze openlijke verklaring van beginselen zal waarschijnlijk slechts eenige afzonderlijke leden verwijderen.

Toch zal deze verwijdering aan het vijandelijke leger een groot deel van zijn kracht en hulpmiddelen ontnemen; want dit gematigde gedeelte, alhoewel minder talrijk, gaf juist aan de vrijmetselarij een schijn van achtbaarheid; en vooral uit de beurs dezer eerzame bedrogenen putteden de bekwamen de noodige gelden ter uitvoering hunner plannen.

Maar van den kant van Engeland en Amerika zal de scheuring volmaakter zijn; en reeds kunnen wij die als voltrokken beschouwen.

Den 11 November van het vorige jaar werd te Londen eene nieuwe loge geopend; M. John Hervey, „groot-secretaris der Groot-loge van Engeland, hield een rede, waarin hij krachtig tegen het streven der Fransche vrijmetselarij protesteerde. Volgens hem heeft het toenemende getal eene vermindering van achtbaarheid ten gevolge gehad. „Niet alleen, voegde hij er bij, is sedert eenigen tijd de Bijbel uit de loges

van Frankrijk verbannen, maar men neemt in sommige loges leden aan zonder hen te vragen, of zij gelooven of niet gelooven in het bestaan van een Opperwezen." M. Hervey heeft verklaard, dat het voor de vrijmetselarij beter ware te verdwijnen dan zulk eene vervalsching te ondergaan, en dat indien de Fransche loges op dien weg voortgaan, men hunne leden in de Engelsche niet meer zal toelaten.

De *Revue maçonnique* van Cincinnati verklaarde van zijnen kant, voor eenige maanden, dat „een Groot-loge, die, als die van Frankrijk, de zedewet uit hare reglementen heeft verwijderd, den Bijbel aan het altaar ontrukt of tot een voorwerp van spot gemaakt heeft, die *God* niet kent en eene zuiver ongodistische vereeniging geworden is, geen aanspraak meer mag maken op den broederlijken eerbied."

Laten wij hopen, dat deze protesten evenzoo zullen weerklinken in het overige gedeelte der wereld als in Engeland en Amerika, en dat zij allen van de sekte zullen losmaken, die alleen ten gevolge van verblinding er zijn ingegaan.

H. R.

SPROKKELINGEN.

„Woelingen, spanning en schokken" in de Ned. Herv. Kerk. — In het *Handelsblad* van 1 Mei vonden we het volgend verslag van eene te Utrecht gehouden predikanten-vergadering.

Te Utrecht is dezer dagen door vertegenwoordigers van verschillende richtingen eene samenkomst gehouden, waar de vraag aan de orde was gesteld, of het mogelijk was tot eenig vergelijk te komen, ten einde den strijd, thans zoo hevig in de Ned. Herv. kerk ontbrand, tot een spoedig en gewenscht einde te brengen.

Deze vergadering werd bijgewoond door de volgende predikanten:

Van de zijde der Modernen door de heeren Bax, van Zie-

rikzee, Hoevers, van den Haag, Hugenholtz, de oudere, van Amsterdam, Koch, van Middelburg, van Loenen Martinet, van Zwolle, van Manen, van Zierikzee, Mees, van Deventer, prof. Rauwenhoff, van Leiden, Snellen, van Zierikzee, Vrendenberg, van den Helder, Weerman, van Leeuwarden, Sibmacher Zijnen, van Middelburg;

van de zijde der Evangelischen door de heeren Blaauw, van Baflo, Brouwer, van Zwolle, Francke, van Rotterdam, Gooszen, van Schiedam, v. Griethuysen, van Rotterdam, en Offerhaus, van Eelde;

en van de zijde der Orthodoxen door de heeren Bronsveld, van Haarlem, Buijtendijk, van Kralingen, Gunning, van den Haag, Hoedemaker, van Amsterdam, Nonhebel en Roozemeijer, beiden van Middelburg.

Volgens het *Wag. Weekblad* werden eerst die voorstellen besproken, die zich het meest bij het bestaande aansloten.

Zoo werd allereerst onderzocht of de aanneming van de bekende formule van den heer Brouwer, van Zwolle: „verklaart gij het Evangelie van Jezus Christus met een oprecht geloof aan te nemen?" de modernen zou kunnen bevredigen, en zoo ja, of de orthodoxen in dat geval zouden kunnen medewerken om die formule in art. 39 te doen opnemen.

Doch al spoedig bleek het, dat de modernen daarin niet konden treden. Ze werd een pleister op een wond genoemd, die daardoor niet zou heelen; de strijd liep niet over een formule, die ieder op eigen manier zou kunnen verklaren, maar over een beginsel, dat der volstrekte leervrijheid.

Van orthodoxe zijde werd nu het volgend voorstel gedaan: „de vergadering richte zich tot de synode met verzoek, dat aan de modernen volle vrijheid van beweging toegestaan worde betrekkelijk de belijdenisvragen en wat er meê mocht samenhangen, onder nader te formuleeren bepalingen omtrent het toezicht, door de kerkelijke autoriteiten."

De vergadering waardeerde zeer de motieven, die aan dit voorstel ten gronde lagen, maar achtte het in de praktijk onuitvoerbaar. Wanneer alle kerkbestuurders de ruimte van het hart en den opregten zin voor vrede hadden van den

voorsteller (den heer Gunning) dan ware het iets anders.

Nu kwam de vraag aan de orde: betrekkelijke of absolute scheiding? Men begrijpt, dat het hier gold: de kerspel- en de fractievorming, of, zoo deze geen heil kon aanbrengen, dan de definitieve boedelscheiding.

De kerspel- en de fractievorming vonden verdedigers. De daarvoor aangevoerde argumenten zullen we echter niet meedeelen, omdat ze uit wat onlangs in den Amsterdamschen kerkeraad behandeld werd, als bekend kunnen verondersteld worden. Het resultaat was echter, dat de vergadering bijna unaniem in de kerspel- en fractievorming geen heil vond.

Is het met het oog op de diepe kloof, die de supranaturalisten van de modernen scheidt, maar niet wenschelijk om vredig uit elkander te gaan? Dat iedere partij dàt deel der goederen bekome, waarop ze naar 't oordeel van aan te stellen arbiters recht of aanspraak heeft of meent te hebben? Dan is de moeite aan een einde. 't Is smartelijk, maar 't kan niet anders. Zoo alleen is de vrede te herstellen.

We behoeven nauwelijks te zeggen, dat de discussies over dit punt het levendigst en meestomvattend waren. Velen prezen 't voorstel — 't was van een der orthodoxen — met kracht en klem van redenen aan. En zeker was er machtig veel voor te zeggen. Wie weet niet tot welke scheve en bitse verhoudingen die verplichte samenwoning der verschillende partijen in 't zelfde kerkverband leidt.

Hiermede waren de voorstellen een voor een getoetst en verworpen.

Maar wat dan, zoo werd door de modernen gevraagd. Elk voorstel, elke uitkomst is afgewezen en in den grond geboord. Maar zeg dan: welke oplossing blijft er nu nog over?

De persoon, aan wien die vraag categorisch gedaan werd, zeide o. a.:

Wat gij, modernen, doen moet? u schikken in 't onvermijdelijke. Laat art. 39 blijven. Tornt niet aan het onderteekeningsformulier voor aankomende predikanten. Maakt ons, door uw oppositie tot het uiterste te drijven, het leven niet moeilijk en wij zullen het u wederkeerig niet doen. Laat ons vooreerst

nog bij elkander blijven. De drie partijen kunnen vooreerst elkander niet missen. Dat de crisis haar geregeld verloop hebbe. En het koninkrijk der hemelen zal er rijke vruchten van plukken.

Op de samenkomst des avonds, die slechts door enkelen werd bijgewoond die konden blijven, werd de volgende conclusie door den heer van Manen, voorzitter, voorgesteld:

Overwegende dat een aanzienlijk deel van de H. Kerk het belijdend karakter dier Kerk niet wenscht prijs te geven;

Overwegende dat de handhaving van dat belijdend karakter langs kerkrechtelijken weg niet mogelijk is zonder onrecht te plegen jegens andersdenkenden;

Overwegende, dat mede een aanzienlijk deel der Herv. Kerk haar belijdend karakter niet *wenscht te handhaven;*

Overwegende, dat sommigen meenen niet meer te moeten doen dan te trachten de noodige vrijheid van beweging in de Kerk te bezorgen, terwijl anderen meer doortastende maatregelen voorstaan;

Spreekt de vergadering de wenschelijkheid uit, dat de eersten aan de Synode verzoeken de genoemde vrijheid van beweging aan de modernen te verzekeren;

en dat de anderen vragen aan de verschillende richtingen, die zich bewust zijn te staan binnen de grenzen van het Protestantsch Christendom, de gelegenheid te geven tot zelfstandige organisatie, zoodat het al of niet handhaven van de belijdenis, voorshands blijve overgelaten aan de onderscheiden te organiseeren groepen.

Doch niet alle aanwezigen konden zich met deze conclusie vereenigen.

Psychisch streven van scheepsvarkens. — Het Meinommer van het *Album der Natuur* bevat een bijdrage tot de kennis van de geaardheid der dieren, waarin de Heer Bisschop Grevelink een geval verhaalt van vijf scheepsvarkens, die, na uit het hok gebroken te zijn, over boord sprongen en lijnrecht koers stelden naar het naaste land. De Schrijver was hiervan zelf getuige „in een stikdonkeren nacht, waarin rusteloos gewerkt werd om het schip in diep water te brengen", doch is

tot onze groote smart „*niet te weten kunnen komen, of zij het land hebben bereikt*". Ter vergoeding hiervan deelt hij ons echter de waarschijnlijke reden mede, waarom zij en wellicht alle scheepsvarkens het verblijf ontvlieden, waar zij volop gevoed en verpleegd worden. „Het kan dus wel niet anders (zoo lezen wij letterlijk) dan dat zij gedreven worden door een prikkel, machtiger dan die van de hun aangeboren vadsigheid en vraatzucht, hetwelk ons onwillekeurig tot de gedachte leidt, dat hetzelfde geheimzinnig vermogen, *waarmede zij het land weten te vinden*, hen in den scheepskost van erwten met spek, hunne bestemming doet ontdekken van eenmaal, zoo gekookt als gebraden, aan anderen ten voedsel te strekken, in welk geval hunne neiging tot ontsnapping niets dan een zeer verschoonbare zucht tot zelfbehoud zou zijn."

In de laatste opmerking vinden wij tevens een vriendelijke vingerwijzing om bij voorkomende gelegenheden de scheepsvarkens niet in hun *bona fides* te storen.

B.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

Gedrukt bij J. J. GROEN, te Leiden.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

TWEE EN ZEVENTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — ZESDE DEEL.

1877.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Een nieuw bewijs voor de echtheid van 1 Jo. V, 7 . . 1

Een grootsche onderneming. III.
H. DERKSEN 37

Schets van de pelgrimstogten en reizen naar het H. Land sedert het begin van 't Christendom tot onze dagen.
N. J. SCHWARTZ. 65

Toevoeging aan de geloofsbelijdenis van Pius IV, door Z. H. Pius IX voorgeschreven. 97

Het wapen des woords.
B. H. KLÖNNE 112

Mgr. Freppel, over Revolutie en Kerk 121

Ter Bisschopswijding van Z. D. H. Mgr. P. M. Snickers, Bisschop van Haarlem
J. A. DE RIJK 133

Verheffing van den H. Franciscus van Sales tot Leeraar der Kerk 135

Latijnsche tekst 136

Vertaling 140

Volksfeesten
J. J. VAN DER HORST . . 145

De socialistische wereldbeschouwing. I.
C. L. RIJP 158

Een congres van Oud-Katholieken 174

Onze Bisschop.
Vogelensang, 17 September 1877. 197

Bladz.

Ch. Périn, De wetten der Christelijke maatschappij.
J. DEBETS . . . . . 217.
Twee Kerkelijke documenten over stof en vorm.
1. Brief namens Z. H. Pius IX geschreven aan den H.Ew. Rector der Universiteit te Rijssel 244
2. Brief van Z. H. Pius IX aan Dr. Travaglini . . 247
Brief van den Kardinaal-Aartsbisschop van Bologna aan P. Giovanni M. Cornoldi 249
Boëtius I 261
II 356
TH. VAN HOOGSTRATEN.
De opgravingen te Mycene.
P. A. DE BRUIJN. 287
De Harmonie tusschen het O. en het N. Testament door Mgr. Martin 325
Febronius.
P. A. DE BRUIJN. 329

VERSCHEIDENHEDEN.

W. van Nieuwenhoff, S. J. — De Bruid des Konings te Paray-le-Monial 63
Evangelisatie in de kerk-buitenwijken te Amsterdam. . 63
Mgr. Fessler, Le Concile du Vatican, son caractère et ses actes 126
Etymologische snippers 128
Zoetsappige Orthodoxen 192
„De processies naar Brielle." 193
Hoe het gezang „o Salutaris" onder de Mis in gebruik kwam 193
Verboden boeken 195
Simonie in de Engelsche Staatskerk 195
De H. Thomas van Aquine en de goedkeuring van zijne leer over het HH. Sakrament.
J. D. B. 252
Het Dompertje van den ouden Valentijn.
H. J. J. P. 255

Bladz.

„De Joden in Palestina." 256
Verboden boeken 259
De Goede Zaaijer.
H. J. J. P. 255
Het houden van disputen in forma scholastica.
J. D. B. 322
Nieuw Handboekje voor Congreganisten 383
„Mis- en Vesperboekje" en „het Graduale Romanum",
beiden Latijn en vertaling 391
Levensgeschiedenis van den H. Franciscus van Assysië. 393
Het gebedje „Anima Christi." 394

SPROKKELINGEN.

Bevolking van Pruissen 196
„Romanisme" in Engeland en Schotland 324
Bibliotheken in de Vereenigde Staten van N.-Amerika . 324

EEN NIEUW BEWIJS VOOR DE ECHTHEID VAN 1 JO. V, 7.

Reeds lang, gelijk ieder weet, heeft men er over gestreden, wat er van 1 Jo. V vs. 7 en 8 echt is. Onze Vulgata leest: vers 7. „*Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in coelo: Pater, Verbum, et Spiritus sanctus: et hi tres unum sunt.* 8. *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra: Spiritus, et aqua, et sanguis: et hi tres unum sunt.*" Hiervan heet onecht: *in coelo* en hetgeen er volgt tot en met *terra*, wat men het 7e vers of het *comma Joanneum* pleegt te noemen; als echt zou er dan enkel overschieten:

7. *Quoniam tres sunt, qui testimonium dant:*

8. *Spiritus, et aqua, et sanguis: et hi tres unum sunt.*

Alzoo, de hemelsche getuigen vervallen en alleen de aardsche blijven.

Voor eene halve eeuw schreef Prof. Gratz: „dat die (aangegeven) woorden niet van Joannes' hand zijn, is voor alle critici van onzen tijd ontwijfelbaar zeker." De predikant Vissering verwerpt ze evenzeer als onecht in zijne vertaling van het N. T., eerste en tweede uitgave, 1854 en 1860. Ziegler, die onlangs, in eenige door hem

uitgegeven fragmenten van het N. T., een degelijk bewijs te meer voor de echtheid dier plaats leverde, gelijk we straks zullen zien, zegt niettemin op smalenden toon: ondanks de bewijzen van onechtheid „houdt toch de Katholieke theologie met de haar eigen taaiheid aan dien indringeling vast" (bl. 5). We willen geene omvattende verhandeling geven over die vraag, maar enkel, bij wijze van kort overzigt, de hoofdbezwaren tegen de echtheid en hunne weerlegging zamenvatten, om hieraan te beter het pas-gevonden nieuw bewijs voor de echtheid te kunnen toevoegen.

We raadpleegden hierbij hoofdzakelijk Dr. G. K. Mayer's „*Commentar über die Briefe des Apostels Johannes*", Weenen, 1851; — „Ioannis Bapt. Franzelin, *Tractatus de Deo trino secundum personas*", Rome, 1869; — „Aloisii Ant. Paielli de I Ioh. V. 7 *Disquisitio critica.* Editio altera. Ripaetransonis. 1876."

Men beweert dan: het boven aangewezen gedeelte of zevende vers is onecht; want het ontbreekt in de oudste en in alle Grieksche handschriften, enkel een paar latere van geen beteekenis uitgenomen;

het ontbreekt in de Syrische vertaling, en in de oudste vertalingen, en is zelfs niet in de handschriften der Vulgaat vóór de tiende, volgens anderen, vóór de achtste eeuw te vinden; en komt het daarin voor, dan is het er later ingevoegd;

geen der oudste kerkvaders heeft dat vers, ofschoon hun anders geene bewijsplaats voor de leer der H. Drieeenheid ontging; eerst bij Vigilius van Tapsus, op het einde der vijfde eeuw, treffen wij het aan;

Erasmus liet dat vers dan ook weg, alsmede Luther in zijne vertaling, en het ontbreekt in alle Nederlandsche vertalingen vóór 1560.

Daarenboven heeft, zoo gaat men voort, de wetenschappelijke kritiek van den lateren tijd de onechtheid dier woorden overvloedig ook uit innerlijke kenteekenen bewezen.

Die korte plaats toch wijkt blijkbaar van het spraakgebruik van Joannes af. Altijd plaatst hij Vader en Zoon, nooit Vader en Woord bij elkaâr; noemt hij het Woord, dan is het in betrekking tot „God"; tweemaal gewaagt hij in dezen brief van den „Geest": „Heilige Geest" te zeggen is bij Joannes niet gebruikelijk. Die ingeschoven woorden maken de plaats duister en verward. Wanneer ze ontbreken, mist men ze niet; maar staan ze er bij, dan weet men niet, van waar ze er gekomen zijn. En ook, wat betrekking is er tusschen de verschillende leden der tegenstelling? Wat heeft de Vader gemeens met het water en het Woord als zoodanig met het bloed? Hoe staat de Heilige Geest in den hemel tegenover den aardschen Geest? en is er een andere Geest in den hemel, een andere op aarde? Over 't geheel is de gedachte van goddelijke getuigen in den hemel, in de onzigtbare wereld, geheel valsch, daar toch alle goddelijk getuigenis slechts plaats kan hebben in de geschiedenis en in 's menschen gemoed.

Zoo poogt men de onechtheid te staven, en weet er thans zelfs de niet weinig bezwarende uitlegging van te geven!

Vroeger, zoo heet het verder, kon men niet zeggen, wanneer en waar die vervalsching geschied was, al liet

het zich genoegzaam nawijzen, dat zij uit eene dogmatiesch-allegorische verklaring der echte woorden ontstaan is. Doch nu heeft men tijd en plaats en nadere omstandigheden der interpolatie ontdekt. Gfrörer [1]) verhaalt, in zijne Algemeene Kerkgeschiedenis, van den hevigen strijd der Afrikaansche Christenen voor hun geloof, dat door de Wandalen onder Hunnerik geweldig bedreigd werd. Hoe hevig die strijd was, dat bewijst, dus gaat genoemde geschiedschrijver voort, „een vergrijp, dat, zoo niet alle kenteekenen bedriegen, destijds door hen gepleegd werd. In den Eersten Brief van den apostel Joannes, hoofdstuk V, 7, staat in de tegenwoordige bijbeluitgaven, ook in de Luthersche overzetting, de plaats: Drie zijn er, die getuigen in den hemel: de Vader, het Woord en de Heilige Geest, en deze drie zijn een. Geen oud handschrift van den bijbel, geen kerkvader, die vóór het midden der vijfde eeuw leefde, kent deze woorden. Diensvolgens is het zonneklaar, dat ze ingeschoven zijn, en wel in Afrika en na het midden der vijfde eeuw. Vier Katholieke bisschoppen namelijk boden als woordvoerders hunner partij den 18 Februarij 484 aan koning Hunnerik eene geloofsbelijdenis aan, waarin zij hun leerbegrip zochten te regtvaardigen en het Ariaansche te weerleggen. In deze nog bestaande oorkonde werden die voorgewende apostolische woorden voor de eerste maal aangehaald. De sprekers gebruiken de uitdrukking: „de plaats I Joan. V, 7 bewijst klaarder dan het zonnelicht, dat

---

1) De lezer gedenke, dat deze groote bekeerling, toen hij dit schreef, nog Protestantsch was.

Vader, Zoon en Geest, overeenkomstig het leerstuk van Nicea, ééne Godheid is."

Na dien tijd beriep zich een ander Afrikaan, Fulgentius van Ruspe, op die plaats; daarentegen kan men toonen, dat een derde, die bijna honderd jaren later bloeide, Facundus van Hermiane, het vers niet kent. Het inschuifsel moet dus niet in alle Afrikaansche handschriften opgenomen zijn. Eerst in de middeleeuwen werd het gemeen goed der Kerk. Waarom nu de Katholieken van Afrika die gruwelijke misdaad van bijbelvervalsching begaan hebben, is ligt op te maken. In den langen en verwoeden strijd, dien zij tegen de Wandaalsche geestelijkheid te voeren hadden, deed deze, gelijk Victor van Vita berigt, als hoofdbewijs gelden, dat het leerbegrip van Nicea in tegenspraak is met den bijbel; want geen vers der H. Schrift getuigt er voor. Wij onderstellen het als bekend, zegt de schrijver, dat dit werkelijk zoo is: het dogma van Nicea steunt op geen enkele duidelijke bijbelplaats. Om nu aan deze onwederlegbare opwerping hunner tegenpartij te ontkomen, veroorloofden zich de Katholieken, die woorden in den heiligen tekst in te schuiven."

Dat zijn de hoofdbezwaren tegen de echtheid van het zevende vers over de hemelsche getuigen. Daarop zullen we zoo beknopt mogelijk antwoorden, doch niet in dezelfde orde als ze opgesteld zijn: we beginnen met het laatste verwijt.

Waarlijk, wel „eene gruwelijke misdaad", aan den heiligen tekst iets toe te voegen, zelfs al komt het daar-

mede overeen. Het leerstuk toch der H. Drieëenheid staat, buiten deze plaats, duidelijk genoeg in de H. Schrift, gelijk men in elke dogmatiek kan zien. Doch men vergunne ons, zegt Dr. Mayer, eerst deze opmerking: verdient het niet hetzelfde en nog zwaarder verwijt, van den heiligen tekst iets weg te nemen, daarvan gansche gedeelten te verwerpen, en aan alle boeken te zamen hunne heiligheid en goddelijkheid te ontzeggen? Zeker, van eene zijde waar dit alles geschied is en nog geschiedt, luiden zulke aanklagten zonderling, al hadden zij ook beter grond.

Maar wat stelt men zich dan toch voor? De bisschoppen van eene groote kerkprovincie, van geheel Afrika en vele eilanden, die 461 in getal bij name opgegeven worden, zij beroepen zich voor hun heerscher, die hun verbitterde tegenstander is in het geloof, op eene plaats welke zij zoo pas ingeschoven hebben, in boeken, die in aller handen zijn, ook van hunne tegenpartij! in boeken, sedert verscheidene eeuwen als heilig vereerd! Gaat men de zaak even verder in, dan durft men de zich opdoende ongerijmdheden bijkans niet herhalen, zoo stuitend zijn ze. Die bisschoppen moeten dan immers de handschriften door geheel Afrika heen vervalscht hebben: anders toch had de hun vijandige heerscher slechts den eersten bijbel den besten te laten halen, om het bedrog te ontmaskeren en de verdrukten met nieuwe en nog zwaarder verwijten te overladen. Wat al tijd was er noodig, om tot eene vervalsching op zulk eene schaal te geraken! Maar dat latere inschrijven van die woorden hielp nog niets; dit kon men immers zien. Men had dan al de oude handschriften moeten vernietigen en ijlings

nieuwe moeten maken; doch ook zóó had men ligt ontdekt, dat er een groot bedrog gepleegd was, wijl nu op eens alle handschriften nieuw waren! En nog, wat baatte het, die woorden in zijne eigene handschriften te hebben, als die der Ariaansche tegenpartij ze niet inhielden? En dat die tegenpartij ook dezelfde woorden had, en zeer algemeen had, niet slechts in een zeldzaam exemplaar, is geen bloot vermoeden; want anders hadden zooveel Katholieke bisschoppen zich zulk een waagstuk niet tegen hunne verwoedste vijanden onderstaan, of zeker zouden de Arianen dadelijk de vervalsching uitgemonsterd hebben. Wel verre echter dat dit geschied is, leest men het stellig beroep, door een der Katholieke bisschoppen op die schriftplaats gedaan en door de Arianen niet verworpen. Vigilius van Tapsus vroeg hen uitdrukkelijk: „Waarom leest gij, dat Joannes de Evangelist gezegd „heeft: de drie zijn een, indien gij aanneemt, dat er „verschillende naturen in de personen zijn?" De gewaande „misdaad" blijkt alzoo een duchtig bewijs, dat ten dien tijde het vers der hemelsche getuigen zoo niet in alle, dan toch zeker in de meeste exemplaren bij vriend en vijand te lezen stond en voor echt gehouden werd.

Nu dan de andere bewering: dat de hemelsche getuigen in vers 7 de dogmatiesch-allegorische uitlegging zijn van de aardsche getuigen in vers 8, en alzoo bij den tekst zelven zijn gekomen.

Doch welke bewijzen heeft men hiervoor? Is het niet een bloot vermoeden, daar er geen enkel ander geval van eene dergelijke inschuiving bestaat? Is soms het ontstaan der allegorische uitlegging daardoor te verkla-

ren, dat er, gelijk de wederpartij te regt opmerkte, volstrekt geen verband is tusschen de afzonderlijke leden der tegenstelling? Geest, water, bloed brengt uit zich niet *allegoriesch* op Vader, Zoon, H. Geest. Dit bewijst veeleer, dat gezegde bewering geen grond heeft. Maar de apostel spreekt wél een naauw verband uit tusschen beide getuigenissen, gelijk wij nader zullen zien.

Wij stippen hier alvast op de andere zoogenaamde innerlijke bewijzen tegen de echtheid aan, dat zulke kritische kenteekenen, vooral bij zoo weinig woorden, dikwerf hoogst onzeker en subjectief, en de hier bijgebragte al zeer nietig zijn.

Dat namelijk Joannes niet gewoon is te schrijven: „de Heilige Geest", zou naauwelijks dan iets beteekenen, als het Evangelie niet van hem was. Want het is volgens de Handelingen der Apostelen en de oudste Christelijke literatuur algemeen apostoliesch spraakgebruik; waarom zou de apostel niet eens nu zóó en een anderen keer anders schrijven? Indien men hem echter het Evangelie niet betwisten kan, heeft men ook geene uitdrukking te betwijfelen, welke Hij van den Heer zelven vernomen heeft.

En wat is den H. Joannes meer eigen dan den Zoon het Woord te noemen? Te verlangen, dat hij altijd God en Woord, Vader en Zoon zal verbinden, is het niet al te dwaas? Alsof die apostolische gezanten de wereld herschapen hebben met van buiten geleerde formulieren! Bedriegers juist hadden zich voorzigtig aan het spraakgebruik moeten houden. Nu strekt die bijzonderheid zelve, dat niet de Zoon maar het Woord genoemd

is, ten bewijs, dat deze plaats niet is ingeschoven ter staving van de leer der H. Drieëenheid. Hiervoor had de uitdrukking „de Zoon" veel beter gediend, terwijl nu de benaming „het Woord" treffend past in den zamenhang, waar spraak is van getuigenis geven.

Men beriep zich op Erasmus, Luther en de Nederduitsche vertalingen vóór 1560.

Liet Erasmus eerst, in 1516 en 1519 [1]), het zevende vers weg: in zijne derde Grieksche uitgave van het N. T. van 1522 heeft hij, om de vele aanmerkingen over die weglating, de plaats weder opgenomen, en wel op gezag van den Engelschen codex te Dublin, door Tischendorf onder n°. 34 der Akten en Katholieke Brieven (Evangeliën 61, Brieven van Paulus 40) opgegeven.

De predikant G. Vissering schreef: die woorden zijn uitgelaten.... „in alle uitgaven der Hoogduitsche ver-„taling van Luther, zoolang deze leefde, [hij stierf in 1546,] „en in alle uitgaven van Nederduitsche vertalingen „vóór het jaar 1560." Dit laatste schijnt te slaan niet enkel op Luthersche, maar op alle Nederduitsche, Luthersche en niet-Luthersche vertalingen vóór 1560. Doch hoe men het versta, 't is altoos verre van de waarheid.

Wat Luther's Hoogduitsche vertaling betreft, Tischendorf teekent in zijne kritische opmerkingen (zevende groote uitgave van zijn N. T.) bij dit vers aan: „Luther (vóór „wien reeds die woorden uit de Vulgaat in het Duitsch

---

1) Men vindt voor deze tweede uitgaaf ook 1518 opgegeven, zooals bij Tischendorf, wijl achter de Apokalyps 1518 staat; maar aan het einde van het deel leest men 1519. Zie Ed. Reuss, *Bibliotheca Novi Testamenti Graeci.* Brunswijk, 1872.

„vertaald waren,) vertaalde ze niet, en daarom staan ze „niet in de Wittenbergsche uitgaven van 1522 tot 1545; „maar ze komen voor in de Luthersche vertaling, met „voorbijgaan van Luther's gezag naar de Zwitsersche „wijze uitgegeven te Zürich in 1529, 1531, 1534" en vervolgens, eerst met kleiner letter, toen in haakjes, en eindelijk zonder eenige onderscheiding. — Zoo heeft een Luthersch N. T., in 1523 te Hamburg gedrukt, en weder in 1526 te Antwerpen bij Hans van Roemundt [1]), de beide getuigen in het Neder-Saksiesch, of wil men, in plat-Duitsch voluit: „Dre sint de dar tuechnisse geuen im „Hemmel: De Vader, dat Worth, vnd de Hillige Geist, „vnd de dre sint ein. Vnd dre sint de dar tuegen im Eert-„ryke, De Geist, Dat Water, vnd dat Bloth, vnd de dre „sint ein." Aldus bij Isaac le Long, *Boekzaal*, bl. 557.

Luther's kritiesch gezag alzoo was onder de Protestanten niet bijzonder groot, dat zij reeds bij zijn leven en meer nog na zijn dood het verworpen vers weder opnamen, gelijk ook onder hen zijn ongunstig oordeel over den Brief van den H. Jacobus niet weinig gewijzigd is.

Wat Vissering over de uitlating in alle Nederduitsche vertalingen verklaarde, is insgelijks veel te algemeen. De vermaarde Liesveldsche [2]) Bijbel, naar de vertaling van Luther, die eene menigte van drukken heeft gehad, nam reeds in den derden druk, Antwerpen 1534, het zevende vers volledig op, gelijk ook le Long het t. a. p. bl. 566 uitdrukkelijk berigt. — Het Luthersche N. T. onder den titel: „Heylich Evangelium en die Epistelen

1) Zóó vindt men, en ook: van Romundt, Remundt, Remunde, Rumonde, Rumunde en Ruremunde.

2) Naar den Antwerpschen drukker Jacob van Liesveld of Liesveldt of Liesvelt, enz.

en Openbaring", Antwerpen, Hans van Ruremunde, 1525, door le Long niet vermeld, heeft het zevende vers in het Nederduitsch. — Evenzeer staat het in: „Dat niewe Testament, gheprent tot Delft in Hollant ten huyse van Cornelis Heynrickz" in 1524, naar het N. T. van Erasmus, en wel, wat mede Prof. de Hoop Scheffer, *Studiën en Bijdragen*, II, bl. 450 opmerkt, naar de derde uitgaaf van 1522, zooals, zegt hij, „de inlassching van I Jo. V : 7 aantoont". Men gedenke hierbij, dat dit een is van de eerste volledige N. Testamenten, hier te lande gedrukt, en hetwelk meermalen voorkomt. Zie o. a. de *Nieuwe Bibliographisch-Historische Ontdekkingen*, door J. I. Doedes. Utrecht, 1876. — En later komt het alweder voor in *Den Bibel*, in 1541 gedrukt te Antwerpen bij Henrick Peetersen van Middelborch en, volgens le Long bl. 582, bij Plakkaat van Keizer Karel V in 1546 verboden.

Ten overvloede voegen we er bij, dat, om van de N. Testamenten en de Epistel- en Evangelie-Boeken niet te spreken, het zevende vers te vinden is in de Roomsche uitgaven van den Bijbel, bij Willem Vorsterman gedrukt te Antwerpen in 1532, en meermalen; in den bekenden Bijbel van Nicolaas van Whinge, Leuven 1548, 1553, en dáár en te Antwerpen meermalen herdrukt vóór 1560.

Reeds blijkens deze aanhalingen is er genoeg af te dingen op Vissering's zoo stellige verklaring, dat vóór 1560 het zevende vers in alle uitgaven van Nederduitsche vertalingen uitgelaten is, hetzij hij dan enkel de Luthersche of ook de niet-Luthersche bedoeld heeft.

Van meer gewigt schijnt de opwerping, dat de oudste kerkvaders en kerkelijke schrijvers van die plaats

niet gewagen en er zich niet op beroepen, zelfs niet in hun strijd tegen de Arianen; en dat eerst latere Latijnen haar aanhalen.

Vooreerst echter is ook die bewering te algemeen. Want de H. Cyprianus, die in 258 stierf, heeft het vers in zijn geschrift over de eenheid der Kerk: „De Heer „zegt: Ik en de Vader zijn een [Jo. X, 30]. En weder „van den Vader en den Zoon en den H. Geest is er ge„schreven: En deze drie zijn een." [1 Jo. V, 7.] Hetzelfde nagenoeg heeft die kerkvader in zijn brief aan Jubajanus. Vóór hem heeft Tertullianus, omstreeks 212 gestorven, klaarblijkelijk en meermalen het oog op dit vers, als: Contra Praxeam cap. XXV en XXXI, De Pudic. cap. XXI; en Origenes, die tot 254 leefde, schrijft op den CXXIIn psalm: „Doch deze drie (de Vader, het Woord en de H. Geest) „is de Heer onze God; want de „drie zijn een."

In de vierde eeuw spreekt de H. Gregorius van Nazianze over de drie hemelsche getuigen, Orat. XXXVII, no. 21; en onder de Werken van den H. Athanasius staat een Gesprek of Strijdrede tegen Arius, waarin de Ariaansche tegenstander op die plaats van den H. Joannes verwezen en er door verwonnen wordt. Is niet de H. Athanasius de schrijver van dat Gesprek, en behoort het, gelijk men wil, tot de volgende vijfde of nog latere eeuw, altijd blijft het een beroep op die woorden tegen de Arianen.

Duidelijke zinspeling op het zevende vers heeft Marius Victorinus, die in het midden der vierde eeuw bloeide. In de volgende eeuw heeft men de honderden bisschoppen van Afrika en de eilanden in hunne boven herdachte geloofsbelijdenis, en daarna den reeds genoemden H. Ful-

gentius van Ruspe, die in 533 overleed. Reeds bewijzen genoeg, dat men lang vóór hem, en ook vóór Vigilius van Tapsus, die in de vijfde eeuw schreef, het vers der hemelsche getuigen kende en gebruikte.

Zoo nu Facundus van Hermiane het in de zesde eeuw niet gebruikt, en anderen, hetzij vroeger of later, er niet van gewagen, ook niet tegen de Arianen, moet dit niet te zeer verwonderen, vooral niet bij de Grieken.

In den naasten zin immers of regtstreeks lag er in het zevende vers, gelijk het in den Griekschen tekst meermalen luidde, geen slaand bewijs tegen de Arianen. Daar las men dan niet: *En deze drie zijn een*, maar: *de drie zijn op het eene*, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. Ook naar het zinverband kon de apostel aldus hebben geschreven. Hij spreekt van getuigenis geven; getuigenissen hebben hunne kracht in de overeenstemming, dat zij in een en hetzelfde te zamen komen; en zoo schreef hij dan: de drie getuigen stemmen ineen, dat Jesus de Christus (de Gezalfde), de Zoon van God is. Hierin lag nog geen regtstreeksch bewijs, dat de Zoon van eeuwigheid uit het wezen van den Vader geboren en met Hem een van wezen is. En dit vooral was tegenover de Arianen te staven. Wat naar deze lezing en opvatting de apostel hier vooropzette, als door de hemelsche getuigen eenstemmig bevestigd: dat namelijk Jesus de Zoon van God is, loochenden de Arianen niet, al duidden zij het in ketterschen zin. En zoo kan deze tekst tegen hen ongebruikt gebleven zijn.

Volgens de Latijnsche vertaling echter, welke gewoonlijk had: *Et hi tres unum* (niet: *in* of *ad unum*) *sunt*, en volgens eene andere Grieksche lezing: καὶ οὗτοι οἱ (of καὶ οἱ) τρεῖς ἓν εἰσιν (of εἰσι), kon dit vers niet enkel mid-

dellijk, maar ook onmiddellijk voor de leer der H. Drieeenheid aangehaald worden, gelijk dan ook menigwerf geschied is.

Heeft de eerste Grieksche lezing meer onmiddellijk: *En de drie zijn een*, in getuigenis, middellijk: *En de drie zijn een*, in wezen: het Latijn en de andere Grieksche lezing bevatten denzelfden zin, doch meer regtstreeks: *En deze drie zijn een* in wezen en derhalve een in getuigenis. Bij het volle geloof der Katholieke Kerk in de H. Drieëenheid, dat zich allerwegen in geheel hare eeredienst en in geheel haar leven uitsprak, zag men dan daar, en met alle regt, de apostolische leer over dat geheim, hetzij dan middellijk of onmiddellijk, verkondigd. Blijkbaar volgde het Latijn in vers zeven de misschien minder voorkomende, maar gansch niet verwerpelijke lezing: ἕν εἰσιν (of εἰσι), welke overeenstemt met Jo. X, 30: *Ego et Pater unum sumus*, ἕν ἐσμεν, en de eenheid van wezen meer regtstreeks doet uitkomen. Altoos echter toont het aanhalen van die tekstplaats door zoovelen en vooral door de Afrikaansche bisschoppen, dat destijds het zevende vers en in hunne en in verre de meeste handschriften der tegenstanders te vinden was.

Dat, verder, eenige Vaders het zevende vers hadden kunnen gebruiken en toch niet gebruikt hebben, is, buiten het hierboven reeds opgemerkte, nog geen bewijs, dat zij het niet kenden. Met hoeveel onbetwiste schriftplaatsen is ditzelfde het geval, dat ze hadden kunnen dienen en toch niet aangehaald zijn. Zelfs als sommige Vaders het zesde vers onmiddellijk met ons achtste van de aardsche getuigen verbinden, zegt dit volstrekt niet, dat in hunne lezing ons zevende van de hemelsche ge-

tuigen ontbrak; want er zijn handschriften, zoowel als Vaders, die achter het zesde vers ons achtste en dan ons zevende vers hebben. Evenmin doet het iets af, dat Vaders het achtste vers zonder het zevende aanhalen, wanneer namelijk wel het achtste maar niet het zevende vers voor hunne bewijsvoering kon gelden. Uitvoerig wordt dit alles door Franzelin (t. a. p. bladz. 68 vv.) nagewezen.

Maar, vroeg men nog, hoe komt het, dat de Westersche handschriften der Vulgaat het zevende vers vóór de tiende, volgens anderen, vóór de achtste eeuw niet hebben, of slechts als bijvoeging van latere hand?

Alweder eene bewering, moeten we aanmerken, die veel te algemeen is. Ook in dien tijd van welken wij het nog niet bewezen, is er meermalen spraak van het zevende vers. Dat kleine verschil van twee eeuwen mogen de bestrijders zamen uitmaken.

Reeds zou de lezing der Afrikaansehe Kerk doen vermoeden, dat het vers, al had men geene uitdrukkelijke getuigenissen, ook in andere Kerken niet onbekend was. Er zijn echter zulke bewijzen.

In Spanje bijv. de *Collectio Testimoniorum Scripturae et Patrum*, welke volgens F. A. Zaccarias ouder is dan de H. Isidorus, of, naar Maffei en Areval, aan dezen Heilige, die in 636 stierf, kan toegekend worden. Verder het beroemde bijbelhandschrift van Toledo, niet jonger dan de achtste eeuw; Etherius en Beatus tegen Elipandus in de achtste eeuw en vóór hen Idacius, of wie de schrijver is van den Redetwist tegen Varimadus. Daar vindt men het zevende vers van de hemelsche getuigen met het achtste van de aardsche getuigen als echten tekst van den H. Joannes.

In Gallië haalt in de vierde eeuw Phoebadius (of Soebadius) van Agen de plaats nagenoeg aan als Tertullianus en de H. Cyprianus. Eucherius van Lyon neemt vóór de helft der vijfde eeuw beide verzen over in zijn *Liber Formularum spiritualium*, c. XI, n. 3.

In Italië geeft in het midden der zesde eeuw Cassiodorus beide verzen in zijne *Complexiones*. Dit zegt te meer, wijl hij om een zuiveren bijbeltekst te hebben, andere Grieksche en Latijnsche handschriften vergeleek en daarnaar besliste. Ook Ambrosius Autpertus heeft ze in de achtste eeuw in zijne uitlegging van de Apokalyps [1]).

Hiertoe behoort mede het HS. in het Benedictijner klooster La Cava, bij Salerno, volgens kardinaal Mai uit de zevende of achtste, volgens anderen uit de achtste of negende eeuw, en het HS. van het Cisterciënser klooster S. Croce in Gerusalemme te Rome [2]) uit de zesde of zevende eeuw. Beiden hebben het zevende en achtste vers, doch in omgekeerde orde, gelijk het, naar we zeiden, meer voorkomt.

Niettemin blijft er eenige uitlegging noodig, waarom het vers in menig Westersch handschrift der Vulgaat vóór de tiende eeuw ontbreekt of later ingevoegd is.

Hierop is naar waarheid geantwoord: de meeste Westersche handschriften der Latijnsche vertaling gaven sedert Alcuinus een tijd lang den tekst, zooals hij dien in de achtste eeuw op last van Karel den Groote had herzien. Want er waren door toedoen der afschrijvers en door vermeende verbeteringen vele fouten in de H. Schrift ingeslopen,

1) Die plaatsen zijn naauwkeurig opgegeven bij Perrone, Tractatus de SS. Trinitate, of bij Franzelin en Paielli, gedeeltelijk ook bij Tischendorf.

2) Verg. Ziegler, bladz. 7.

gelijk Karel zelf opmerkt, en het zich ook laat denken. Alcuinus liet die plaats in zijne herziening weg, omdat hij haar in de enkele Grieksche manuscripten, welke hij vergeleek, niet aantrof. Later zag men, dat het vers wel degelijk stond in de aloude Italiaansche overzetting, welke in Italië en bijzonder te Rome veel gezag had; en zoo werd het zevende vers hier en daar in de tekstlezing van Alcuinus weder ingevoegd. Te onbepaald en te volstrekt derhalve is de bewering, dat die plaats in de handschriften der Vulgaat vóór de tiende of de achtste eeuw ontbreekt; wat reeds door onze aanhalingen uit dien tijd gelogenstraft is.

Nu dringt men aan: Naar allen schijn stond het zevende vers niet in de oudste Griekschе handschriften, althans te oordeelen naar die, welke in het Westen tot ons gekomen zijn. Deze codices vooral zijn de grondslag van onzen gewonen Griekschen tekst, de steun van de nieuwere bijbel-kritiek; Alcuinus hield zich daaraan, gelijk de geleerden van onze dagen.

Wat echter beteekent dit, als die oorkonden, waaraan de geleerden zóóveel gezag toekennen, noch de alleroudste, noch de zekerste en gansch niet onwraakbaar zijn.

De oudste codices, die ook de Katholieke Brieven bevatten, doch zonder de hemelsche getuigen, zijn, met den in 1859 ontdekten *Sinaïticus* er bij, drie of vier in getal, en klimmen niet hooger op dan of tot de vijfde, of wel op zijn vroegst tot de vierde eeuw; en wat van meer gewigt is, ze zijn allen van Egyptischen oorsprong, en daarenboven naar de tekstlezing van Hesychius.

Egypte juist was in de derde eeuw de kampplaats der Antitrinitariërs; daar werd de bewering van Sabellius: dat Vader, Zoon en Geest niet drie zijn, levendig ver-

dedigd en bestreden. Voor de loochenaars der H. Drievuldigheid, was eene plaats hoogst lastig, die zoo bepaald zegt: „Drie zijn er, die getuigenis geven, de „Vader, het Woord en de H. Geest." Nu werd omstreeks dienzelfden tijd in Egypte, door een zekeren Hesychius eene herziening of recensie van den bijbeltekst ondernomen. Door vergelijking van oude en goede handschriften zou er, zoo heette het, een tekst gegeven worden, die, gezuiverd van de fouten der afschrijvers, van toevallige invoegselen en willekeurige veranderingen, tot model kon dienen voor nieuwe afschriften. Van dien Hesychius weet men niets naders. Kan hij zelf geen loochenaar der H. Drieëenheid geweest zijn en zijn werk gebruikt hebben, om die lastige plaats met goed gevolg te verwijderen? De geschiedenis geeft niet weinig steun aan dit vermoeden. Enkel in het Oosten, waar zooveel geloofstwisten heerschten, vond die zoogenaamde tekstverbetering van Hesychius verbreiding; wat niet weinig begunstigd werd door de omstandigheid, dat men zich te Alexandrië bijzonder met het afschrijven bezig hield. Doch zoowel de wetenschappelijke kritiek van dien tijd, als de kerkelijke overheid kwam tegen die tekstlezing op.

Een groot kenner als de H. Hieronymus spreekt met minachting over het werk van Hesychius en schrijft aan Paus Damasus, dat de oude vertalingen van vele volken de valschheid van zijn tekst bewijzen; en Paus Gelasius verklaart, dat de Evangeliën, door Hesychius en Lucianus vervalscht, apokrief zijn en niet als openbare oorkonden mogen gebruikt worden [1]). Misschien komt het

1) In het eerste Concilie van Rome, in het jaar 496. Zie Migne's *Patrologia Latina*, Deel LXIX, kolom 157 vv.

door die onbruikbaarheid, dat vooral zulke handschriften uit die vroegere eeuwen bewaard zijn gebleven, terwijl de andere door het vele hanteren versleten.

Wij hebben hier dan een sprekend voorbeeld, dat de gewone kenmerken der bijbelsche kritiek kunnen bedriegen.

Verlangt men nu, tot nadere staving der echtheid van ons zevende vers, een of ander handschrift, dat, ouder dan die latere codices, niet door de willekeur van recensenten heeft geleden en een onvervalschten en onverdachten tekst aanbiedt? Er is meer dan dit; er is een historiesch getuigenis, dat zooveel mag gelden als eene geheele reeks van handschriften niet enkel uit de derde, maar uit de tweede en zelfs uit de eerste eeuw.

De geleerde Tischendorf verzekert, op grond van fragmenten uit Latijnsche vertalingen vóór den tijd van den H. Hieronymus, dat de kerkvaders in hunne aanhalingen der H. Schrift „geenszins willekeurig veranderd, maar getrouw den tekst wedergegeven hebben der ten hunnen tijde en onder hunne oogen verbreide oorkonden"; en Ziegler, die deze woorden in zijn straks te noemen werk (Inleiding, bl. 3) overneemt, is van dezelfde meening, dat zij zich „in den regel naauwkeurig aan den vóór hen liggenden tekst gehouden en ook op de woorden gelet hebben."

Twee oude Latijnsche schriftlezingen komen hier in aanmerking: de eigenlijke *Itala*, ook naar Prof. E. Ranke „eene dochter van den Griekschen tekst" [1]), en een van de *Itala* verschillend tekstkarakter, dat in andere oude La-

---

1) Bij Ziegler, „Vorwort", bladz. VII.

tijnsche overzettingen en aanhalingen vóór den H. Hieronymus op te merken is en, ofschoon geen *Itala*, toch onder dien naam doorgaat en begrepen wordt. Onder de oude vertalingen geeft ook de H. Augustinus aan de *Itala* de voorkeur wegens hare woordelijke getrouwheid aan het Grieksch en hare duidelijkheid (De doctr. Christ. II, 16); en hij wil bij verschil van lezingen den twijfel oplossen door handschriften uit dát land (Italië), van waar hun (in Afrika) de Christelijke leer zelve is toegekomen. (Contra Faust. Manich. XI, 2.) Vele geleerden nu zijn sedert lang en nog altijd ijverig bezig, om die eigenlijke en betere *Itala* wel te onderkennen en daarvan een geheelen bijbel zamen te brengen. Andere geleerden juichen dit toe, maar zijn tevens van meening, dat, mét de *Itala*, de oude, gebruikelijke Latijnsche overzettingen of bewerkingen vóór den H. Hieronymus, bij alle verschil, toch in taal en vertaling en andere kenmerken de onloochenbare type van eene allervroegste overzetting hebben [1]), en zij derhalve te zamen een Griekschen grondtekst vertegenwoordigen, welke véél ouder is dan de oudste ons bewaard gebleven Grieksche handschriften.

Zoo strekken dan de boven aangehaalde plaatsen uit den H. Cyprianus en Tertullianus niet enkel ten bewijze, dat de betwiste woorden reeds in de derde en tweede eeuw in den tekst stonden, maar geven, nader beschouwd, nog gewigtiger resultaat. Door de oude kerkelijke schrijvers in Afrika werden Latijnsche handschriften gebruikt, welke in den grond, zij het ook met velerlei wijziging,

---

1) Zie o. a. bij Dr. Fr. Kaulen, *Geschichte der Vulgata*. Mainz, 1868.

van ééne zelfde alleroudste vertaling herkomstig zijn. Klimt men tot haren oorsprong op, dan vindt men die alleroudste vertaling, welke van de eerste tijden des geloofs te Rome, in Italië en Afrika in gebruik en zooveel als de gewone vertaling of de oude Vulgaat was. We hebben dan in die aanhalingen niet enkel dit of dat handschrift, maar geheel een zelfde geslacht van naauwverwante handschriften, zooals ze in de tweede, ja in de eerste eeuw in aanzienlijke kerkprovinciën algemeen verspreid waren.

En indien de Afrikaansche tekstlezing of overzetting al niet van de *Itala* herkomstig noch er naar gewijzigd is, maar op zich zelve staat, vervalt nog ons betoog niet; want reeds was zij in omloop toen Tertullianus begon te schrijven, en heeft met de *Itala* dezelfde oude volksspraak, waarin van den beginne „het Christendom „in de uitgestrekte landen, waar men Rome's taal sprak, „werd gebragt en verbreid" [1]); en, zoowel als de *Itala*, geeft ook zij dan altijd nog een Griekschen tekst weder, welke veel ouder is dan onze oudste Grieksche codices.

Wanneer nu onze oudste Grieksche handschriften niet elk voor zich gelden maar slechts ééne stem hebben, en daarbij nog verdacht zijn, omdat ze allen tot dezelfde verdachte recensie behooren, dan moeten de codices, welke geen der bekende bewerkingen verraden, van te grooter gezag zijn, wijl ze onder geen verdenking van vervalsching liggen. En zoo hebben dan ook Grieksche handschriften, welke, evenals die vroegere Grieksche tekst, tot hoege-

1) Zie *Itala und Vulgata*, door Hermann Rönsch, (Marburg en Leipzig, 1869,) „Vorwort" en Inleiding. Vgl. van denzelfden schrijver: *Das neue Testament Tertullian's*, (Leipzig, 1871,) bl. 33 vv.

naamd geene recensie behooren, ons zevende vers, bijv. de Cyprische codex (K) met *Synaxarium;* een oud afschrift van een codex, die voor kerkelijk gebruik heeft gediend.

Met allen grond reeds sprak men aldus vóór vijf en twintig, vóór vijftig en meer jaren. Onlangs echter is dit bewijs op nieuw bevestigd en versterkt door een in den laatsten tijd gevonden fragment van eene zeer oude Latijnsche vertaling, waarin ook de hemelsche getuigen voorkomen.

Sedert eenige jaren namelijk is men meer bijzonder gaan letten op de perkamenten omslagen van handschriften welke men voorzigtig losmaakte en zamenbragt. Aldus heeft de staatsbibliotheek te Munchen van handschriften der voormalige stiftsbibliotheek van Freisingen 24 perkamenten bladen, die gedeelten van Brieven van den H. Paulus, en ook een groot fragment uit den Eersten Brief van den H. Joannes bevatten. L. Ziegler gaf ze het vorige jaar in het licht [1]), zag in de eerste fragmenten den Itala-tekst, doch niet in het tweede. Hij schrijft over den ouderdom van het fragment uit den H. Joannes (I Jo. III, 8 tot het einde): „De vorm van het unciaal-schrift, „enkele orthographische en grammatische eigenaardigheden „wijzen op een hoogen ouderdom, op zijn laatst, de zevende „eeuw." Maar de schrifttekst zelf, zegt hij verder, „de in-

1) De lange titel luidt: „*Italafragmente der Paulinischen Briefe*" nebst Bruchstücken einer vorhieronymianischen Uebersetzung des ersten Johannesbriefes, aus Pergamentblättern der ehemaligen Freisinger Stiftsbibliothek, zum ersten Male veröffentlicht und kritisch beleuchtet von L. Ziegler, Studienlehrer am K. Maximiliansgymnasium in München. Eingeleitet durch ein Vorwort von Prof. Dr. E. Ranke. Mit einer photolithographischen Tafel." — Marburg, 1876.

„houd is eene vóór Hieronymus vervaardigde vertaling, die, „ondanks menigvuldige overeenstemming, zoowel van de „citaten der kerkvaders als ook van de Vulgaat, zelfs in „gewigtige punten afwijkt." — „In dit Freisinger frag- „ment, verklaart hij, is voor 't eerst een bijbelhandschrift „met oud-Latijnsche overzetting van onbetwistbaar hoogen „ouderdom gevonden, hetwelk de hemelsche getuigen in „dezelfde (omgekeerde) orde als dat van Cave bevat."

Wijl nu eenmaal, ook voor Ziegler, ons zevende vers niet echt mag wezen, al vindt hij het in eene zóó oude Latijnsche schriftvertaling en voor 't eerst in een zeker zóó oud handschrift, komt mede hij op het afgereden sprookje eener latere inlassching ten tijde der Wandalen; hetwelk reeds genoeg wederlegd werd.

Het is ons intusschen eene eerbiedwaardige oorkonde te meer voor de echtheid onzer lezing. Die aloude schriftvertaling, eigenlijke Itala of niet, die naar Ziegler's oordeel veel overeenkomst heeft met de tekstlezing der Afrikaansche Vaders, wier zoo vroeg getuigenis zij dan komt bekrachtigen; die schriftoorkonde, altijd hooger opklimmend dan onze oudste Grieksche codices, heeft de hemelsche getuigen: dat is ons een gedenkstuk van veel gezag. Daarbij hebben we hier meer dan eene aanhaling van een oud schrijver uit eene oude overzetting: wij hebben die aloude schriftvertaling en tekstlezing zelve, en in een handschrift van zeer hoogen ouderdom; en zoo is het ons een degelijk bewijs te meer voor de echtheid van ons zevende vers.

Te dezer plaatse laten we nog eene opmerking volgen. In de middeleeuwen eerst, beweert men gewoonlijk, hoe-

zeer ook ten onregte, is dat vers algemeen door de Kerk opgenomen.

Maar hoe komt het dan, dat de Oosterssche Kerk dat vers in haren Griekschen tekst bewaart? Die Kerk heeft zich, gelijk bekend is, sedert de negende eeuw van de Westersche gescheiden. Het vierde Concilie van Lateranen in 1215 was ook voor de Oosterschen. Daar kwamen vragen over de leer der H. Drieënheid in behandeling; die plaats uit den Eersten Brief van den H. Joannes werd herdacht; het bevreemdde de Grieken in het minst niet. Hoe en wanneer was zij uit den Latijnschen bijbel in de Grieksche H. Schrift gekomen van die Oostersche Christenheid, welke jegens de Westersche altijd zoo vijandig gezind en van alle, zelfs redelijke verandering zoo afkeerig was? — En dat die woorden, mogen we er bijvoegen, nog heden in handschriften, welke in het Katholieke Westen bewaard worden, ontbreken, getuigt waarlijk genoeg voor de naauwgezetheid der Katholieken: zij hebben er nooit aan gedacht, om de heilige oorkonden te vervalschen.

Wij sluiten met eene meer uitvoerige verklaring dier geheele plaats, ter weerlegging van de nog overgebleven bewering, dat de hemelsche getuigen volstrekt in den zamenhang niet passen en den zin verwarren; dat die gedachte van goddelijke getuigen in de onzigtbare wereld valsch is, wijl goddelijk getuigenis slechts plaats kan hebben in de geschiedenis en in 's menschen gemoed.

Eene voorloopige toelichting ontleenen we aan den den H. Joannes zelven in zijn Evangelie; hier in den Brief staat geene andere gedachte dan die hij reeds in

zijn Evangelie als woord van zijn goddelijken Meester heeft opgeteekend.

Toen de Heer op een feest der Joden te Jerusalem op den sabbatdag een mensch van eene acht-en-dertigjarige krankheid genas, wilden zij Hem in hun ongeloof wegens sabbatschennis vervolgen, en Hij sprak toen openlijk over de bewijzen zijner zending. Indien Ik van Mij zelven getuigenis geef, is mijn getuigenis (voor u) niet waar: een ander is er, die getuigenis van Mij geeft.... Gij hebt tot Joannes gezonden, en hij heeft der waarheid getuigenis gegeven. Doch van een mensch neem Ik het getuigenis niet;... een grooter getuigenis heb Ik dan dat van Joannes; want de werken, welke de Vader Mij te volbrengen heeft gegeven, die werken zelven, die Ik doe, getuigen van Mij, dat de Vader Mij gezonden heeft. En de Vader, die Mij gezonden heeft, Hij heeft zelf van Mij getuigenis gegeven. Jo. V, 1 vv., 31 vv, 36 v.

Later toen de Heer met het Loofhuttenfeest te Jerusalem verwijlde, sprak Hij in denzelfden zin. Zeide Hij eerst, in den geest der Joden, dat zijn eigen getuigenis over zich zelven, als alleen staande, niet afdoende was: Hij verklaart nu, hoe zijn getuigenis niet alleen staat en ook voor hen geloofwaardig is: „Ook als Ik over Mij zelven getuigenis geef, is mijn getuigenis waar, wijl Ik weet van waar Ik gekomen ben en waar Ik heen ga.... In uwe wet staat geschreven, dat het getuigenis van twee menschen waar is. Ik ben het die getuigenis geef van Mij zelven, en getuigenis geeft van Mij de Vader, die Mij gezonden heeft." Jo. VIII, 14, 17 v.

Even bepaald heeft de Heer over het getuigenis van

den H. Geest gesproken: „Wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien Ik u van den Vader zenden zal, den Geest der waarheid, die van den Vader voortkomt, die zal van Mij getuigenis geven" Jo. XV, 26; vgl. XIV, 16, 26 en XVI, 14.

De H. Joannes heeft alzoo in zijnen Brief slechts zamengevat wat hij van den Heer zelven had gehoord.

Zien wij nu de hemelsche getuigen van het zevende vers in verband met hetgeen onmiddellijk voorafgaat en volgt, en het zal blijken, dat die anders onzigtbare, goddelijke getuigen voor ons menschen niet onzigtbaar bleven, maar zich geopenbaard en zigtbaar getuigd hebben én in de geschiedenis én in de harten der geloovigen.

Wie, vraagt de H. Joannes, overwint de wereld? die wereld namelijk, die geheel ligt in de magt van het kwaad. I Jo. V, 19.

Alleen hij, is het antwoord, die gelooft, dat Jesus is de Zoon van God. I Jo. V, 5.

Dát hoofdgeheim van ons alverwinnend geloof: dat Jesus, de gekomen Zaligmaker, niet enkel mensch, maar ook de Zoon is van God en waarachtig God, wordt nu door den H. Joannes nadrukkelijk verkondigd: 6. Deze is het, die gekomen is door water en bloed, Jesus de Christus; niet in het water alleen, maar in het water en het bloed.

Deze Jesus is het, de Zoon Gods, van wien de profeten voorspelden, dat Hij zoude komen (Agg. II, 8, Malach. IV, 1 v., Ps. CXVII, 26), en onze zonden uitdelgen in water (Ezech. XXXVI, 25) en bloed (Zach. XII, 10). Wat ook op zoo veelvuldige wijze in de Oude wet door water en bloed was verzinnebeeld en voor-

beduid, heeft Christus in water en bloed vervuld. Al die besproeijingen en afwasschingen, bijv. met het sprengwater en zuiveringswater tot wettelijke reiniging (Num. VIII, 7, XIX, 9, 13, XXXI, 23), wezen op Hem, die door het waschbad des waters in het woord des levens de zielen reinigt (Eph. V, 26), maar uit kracht van zijn goddelijk zoenbloed, waarmede Hij zich zijne onbevlekte Kerk heeft verworven (Akt XX, 28). Werd, tot verzinnebeelding en voorbeduiding, in de Oude wet bijna alles, gelijk de apostel zegt, door bloed gereinigd en had er zonder bloedstorting geene vergiffenis plaats (Hebr. IX, 22): het wees alles, inzonderheid het bloed van het Paaschlam (I Cor. V, 7), op het kostbare bloed van het onbevlekte Lam (I Petr. I, 19), het Lam Gods, dat zijnen geest gevend, en water en bloed stortend (Jo. XIX, 30, 34), de zonden der wereld heeft weggenomen (Jo. I, 29).

Hij is dan gekomen door water en bloed, Jesus, de Christus, ὁ Χριστός, de beloofde Messias of Gezalfde. Hij is gekomen door het water van zijn eigen doopsel bij zijne openbare optreding (Mt. III, 16 v.), en van het doopsel door Hem ingesteld (Mt. XXVIII, 19), door het water en het bloed, aan zijne geopende zijde ontvloeid (Jo. XIX, 34); en door al het bloed, hetwelk Hij, voor en om ons, zoowel vóór en bij als na zijnen dood heeft vergoten. Hij is gekomen niet in het water alleen, gelijk Joannes de Dooper (Jo. I, 26, 31, 33), wiens doopsel geen zonde uitwischte, maar in het water en het bloed, zooals Hij daarin afgebeeld was en kwam, en onze verlossing uitwerkte en nog altijd uitwerkt; en dit geschiedt vooral door het eerste

en door het waardigste der sakramenten: het Doopsel en het H. Altaargeheim, het begin en de aanhoudende voltooijing onzer verlossing, welke door zijn offerbloed verworven, ook met alle deelverwerving in zijn bloed, en bij uitnemendheid in het H. Sakrament, wordt voortgezet en voleindigd.

En de Geest is het, die getuigt, dat Christus de waarheid is [1]). Christus, als het eeuwig Woord des Vaders, is de eeuwige Wijsheid en Waarheid zelve in persoon, en met zijne menschwording aan ons geopenbaard. Christus als het vleesch-geworden Woord is des Vaders gezant tot ons, die in den H. Geest al de waarheid verkondigt en volbrengt, en tegenover de Hem afbeeldende schaduwen en figuren er zelf de waarheid en wezenlijkheid van is. (Hebr. X, 1 vv.) En dit getuigt hun Beider Geest, wijl het getuigenis geven, ook wanneer het door de profeten, de apostelen en de geloovigen geschiedt, bijzonder aan Hem wordt toegekend en toegeëigend, zoowel bij de goddelijke werkingen in de wereldgeschiedenis en de Kerk, als in het binnenste der harten. Jo. XV, 26, Apok. XIX, 10, Eph. I, 17, Mt. X, 20, Akt. V, 32, en tallooze plaatsen.

Die Geest dan der waarheid is het, die getuigenis geeft over Christus, met wien, als God, Hij een is van wezen, met wien dan ook, als Godmensch, Hij boven al ons begrip een is. Hem toch als mensch, ontvangen door den H. Geest (Lc. I, 35), Hem zalfde de Geest, naar de voorspellingen (Is. LXI, 1 v., Lc. IV, 18, Akt.

---

1) Eene andere Grieksche lezing heeft: „En de Geest is het die getuigt, wijl de Geest de waarheid is."

IV, 27); Hem, Jesus van Nazareth, zalfde God, de Vader, door den H. Geest (Akt. X, 38), die de Geest is van den Vader en den Zoon (Jo. XIV, 26, XIV, 13 vv.). Als van zelf brengt het getuigenis van den derden Persoon der H. Drieëenheid over Christus op het drie-eene getuigenis voor zijne godheid en het drie-eene getuigenis voor zijne menschheid; eene dubbele bevestiging van het reeds getuigde, dat Jesus de Christus, de Godmensch, de waarheid is.

7. Want drie zijn er, die getuigenis geven in den hemel: de Vader, het Woord en de Heilige Geest: en deze drie zijn een.

8. En drie zijn er, die getuigenis geven op de aarde: de Geest (of geest), en het water, en het bloed: en deze drie zijn een.

De drie goddelijke getuigen zijn altijd in den hemel, al verschijnen of openbaren zij zich, om uit den hemel en op de aarde getuigenis te geven; en het is vooral de Geest, die met den Vader en den Zoon getuigenis gaf en geeft, dat Christus de waarheid is.

Voordat Jesus zijn openbaar leven begon, vroeg Hij van zijn voorlooper het doopsel, om als Messias in Israël geopenbaard te worden. Jo. I, 31. De Dooper ontving dit teeken van dengene die hem zond om met water te doopen: „Op wien gij den Geest zult zien ne„derdalen en op hem blijven, deze is het die doopt met „den Heiligen Geest." En hij zag den Geest Gods, den H. Geest, van den hemel in ligchamelijke gedaante als eene duif over Christus nederdalen en blijven; en eene stem van den hemel sprak: Gij zijt mijn welbeminde Zoon, in wien Ik mijn welbehagen heb genomen.

Ik heb het gezien, verklaart de Dooper, en ik heb getuigd, dat deze de Zoon Gods is, de Messias, het Lam Gods (Is. LIII, 6 v.), dat de zonden der wereld wegneemt. Jo. I, 33 vv., Mt. III, 13 vv., Mc. I, 9 vv., Lc. III, 21 vv.

In dit drie-eene getuigenis ligt eene treffende toelichting en bekrachtiging van de vorige woorden: En de Geest is het die getuigt, dat Christus de waarheid is.

Christus gaf vooruit den Geest ten teeken; de Geest kwam ook ten teeken, en getuigde aldus, met de stem des Vaders en met den Zoon, die zelf zich hier de waarheid toonde, dat Christus, Gods Zoon, de waarheid is.

Nog had Christus tot zijne apostelen gezegd: De Trooster, de Heilige Geest, dien de Vader in mijnen naam zal zenden, die zal u alles leeren (Jo. XIV, 26), en wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien Ik u van den Vader zenden zal, den Geest der waarheid, die van den Vader voortkomt, — die zal van Mij getuigenis geven, en ook gij zult getuigenis geven. Jo. XV, 26.

Met zijne zigtbare komst van den hemel op het Pinksterfeest (Akt. II, 1 vv.), heeft ook hier de H. Geest getuigd, dat Christus de waarheid is; en weder door Petrus met de apostelen, vervuld van den H. Geest, getuigde Hij: „Dezen Jesus heeft God opgewekt, waarvan „wij allen getuigen zijn. Hij dan, door Gods regterhand „verheven, en die van den Vader de belofte van den „Heiligen Geest had ontvangen, Hij heeft dien uit„gestort, welken gij ziet en hoort." Akt. II, 32 v.

En zoo is het ook hier een drie-een getuigenis van

den Geest met den Vader en den Zoon, dat Christus de waarheid is.

Bij Jesus' gedaante-verheerlijking op den berg, waar vooral gesproken werd over zijn lijden en dood (Lc. IX, 31), was het de Vader die andermaal met eene stem uit de wolk getuigde: „Deze is mijn welbeminde Zoon, in „wien Ik mijn welbehagen heb genomen: hoort naar Hem." Mt. XVII, 1 vv.

En toen Jesus van zijn naderenden kruisdood sprak en bad: Vader! verheerlijk uwen naam, en er eene stem kwam uit den hemel: Ik heb verheerlijkt en weder zal Ik verheerlijken (Jo. XII, 28), was het nog eens de Vader die getuigenis gaf voor zijnen Zoon.

De Zoon zelf getuigde menigwerf van zich, dat Hij de Christus, de Messias, de Zoon van God en de Zoon des menschen was. Mt. XII, 8, 40, XVIII, 11, Lc. XVIII, 31, Jo. V, 23, XII, 23, 34 en vele plaatsen. Hij getuigde het bijzonder in zijn lijden voor de Joodsche en Romeinsche regtbank, gelijk het ook de apostel vermeldt: „Christus Jesus, die getuigenis heeft „gegeven onder Pontius Pilatus" (I Tim VI, 13), en herhaaldelijk ook aan het kruis. Hebr. V, 5 vv. Hij getuigde en getuigt van zich als den Christus door alle typen en profetiën, welke Hij van zijne menschwording tot zijne verheerlijking vervulde, en door de vervulling ook van zijne eigene voorspellingen; gelijk ook de H. Geest door al zijne gaven en werkingen in de Kerk en in de harten getuigde en nog altijd getuigt, dat Christus de waarheid en aller Zaligmaker is. En deze drie goddelijke Personen, die aldus op velerlei wijze

getuigenis gaven en geven, zijn een in wezen, en derhalve een in getuigenis; of: een in getuigenis, wijl zij een zijn van wezen, gelijk hierboven reeds gezegd is.

Maar ook in ons, in onze harten getuigt die H Geest, ons gegeven (Rom. V, 5), in wien wij tot God als onzen Vader roepen; want die Geest zelf geeft getuigenis aan onzen geest, dat wij kinderen Gods zijn en erfgenamen Gods en mede-erfgenamen van Christus, als wij namelijk mede-lijden om ook mede-verheerlijkt te worden. Rom. VIII, 15 vv.

En zoo wordt de H. Geest, gelijk op het Pinksterfeest, allerwegen zigtbaar, en komt hiermede onder de getuigen op de aarde. Naar Christus' instelling worden de doopelingen herboren door het water en den H. Geest. In den H. Geest heeft Christus ons verlost door zijn bloed en ons den H. Geest verdiend en medegedeeld. Indien toch, zegt de apostel, in de Oude wet het bloed van offerdieren de verontreinigden reinigde naar het vleesch: „hoeveel te meer zal het bloed van Christus, die door den H. Geest zich zelven onbevlekt aan God heeft geofferd, ons geweten reinigen van doode werken, om den levenden God te dienen. Hebr. IX, 13 v. Zoo dan getuigden en getuigen aanhoudend, in de harten en in de groote wereldgeschiedenis, én de H. Geest, die geheel het aanschijn der aarde vernieuwt, met zijne wonderbare gaven en werkingen, én het water én het bloed, waardoor onze verlossing zoo zigtbaar op aarde wordt uitgewerkt en voltrokken; zoo getuigen deze drie te zamen en eenstemmig: dat de voorspelde Messias gekomen en Jesus de Christus is. En aldus zijn deze drie een in getuigenis: εἰς τὸ ἕν. „ Wijl

„gij kinderen zijt, zegt de apostel, zond God den Geest „van zijnen Zoon in uwe harten, die roept: Abba, „Vader!" Gal. IV, 6.

Hiermede kan eene andere uitlegging van het achtste vers zamengaan, die dan de eigenlijke en diepere grond wordt van den hier gegeven zin.

Wanneer werden de laatste voorspellingen over den gekruisten Christus vervuld en zijn zoenoffer op het kruisaltaar algeheel en zooveel mogelijk voltrokken?

Toen men Hem nog, ook na zijn gebleken dood, doorstak en zijn goddelijk hart trof en opende.

Aan het geslagte Paaschlam mogt geen been verbroken worden (Exod. XII, 46), en zien zouden zij op Hem dien zij hadden doorstoken (Zach. XII, 10). Van die voorspellingen en hare vervulling geeft de H. Joannes in zijn Evangelie allernadrukkelijkst getuigenis. De Heer had reeds den geest gegeven; dat zagen zij en braken zijne beenen niet, maar openden zijne zijde, en terstond kwam er bloed en water uit. Jo. XIX, 30, 33 v. Die gegeven geest, en het water en het bloed zijn een in getuigenis voor Christus' waarachtigen zoendood en waarachtige menschheid; deze drie zijn een, eenstemmig in getuigenis, dat Hij de ééne middelaar is van God en menschen, de mensch Christus Jesus. I Tim. II, 5, Hebr. IX, 14 vv.

Doch op dát oogenblik dan ook is door het gansch geslagte offerlam de volheid van den H. Geest met al zijne gaven en genaden voor de wereld verworven door zijn overgegeven geest en het water en het bloed. Uit die geopende zijde, zegt de H. Augustinus, zijn in het water en het bloed de sakramenten der Kerk voortgevloeid. Niet bij geval, merkt de H. Chrysostomus op,

zijn die twee bronnen van bloed en water ontsprongen, maar omdat uit beiden de Kerk is voortgekomen. Dat bloed en water, leert de H. Bonaventura, was de prijs onzer verlossing, aan de geheimvolle bron van Jesus' hart ontstroomd, en het was de kracht voor de sakramenten der Kerk, om het leven der genade te geven. Getuigt dan de herscheppende H. Geest aanhoudend in het water en het bloed, dat Jesus de Christus is: op dát oogenblik van den grooten Verzoendag, op het oogenblik der laatste en eindelijke offervoltooijing aan het kruis, is die volheid der genade verworven en gegeven; en aldus zijn beide uitleggingen en zinnen allernaauwst verbonden en bezwaarlijk te scheiden.

Getuigen nu de eerste drie in den hemel: de Vader, het Woord en de H. Geest, het naaste voor Jesus' waarachtige godheid, de tweede drie op de aarde: de geest (Geest), het water en het bloed, het naaste voor zijne waarachtige menschheid: te zamen getuigen zij, dat de voorspelde Messias, de Godmensch gekomen, dat Jesus de Christus is.

De H. Joannes wijst nog even op het gewigt van die getuigenissen:

9. Zoo wij het getuigenis der menschen aannemen, Gods getuigenis is grooter; want dit is het getuigenis van God, hetwelk grooter is, wijl Hij getuigd heeft over zijnen Zoon.

Ook in deze voorstelling volgde de leerling zijnen Meester. Immers de Heer verwees (Jo. VIII. 17) op de Oude wet, volgens welke het getuigenis van twee afdoende is voor de waarheid (Deut. XVII, 6, XIX, 15). Hier is eene dubbele klimming, in het aantal getuigen, en in hunne

verhevenheid: het zijn goddelijke getuigen die eenstemmig zijn. Dit laatste doet de H. Joannes bijzonder uitkomen. Hij moet dus reeds een getuigenis van God genoemd hebben, en niet van God den H. Geest alleen, maar van God den Vader, wijl hij hier spreekt van het grooter getuigenis Gods, hetwelk Hij heeft gegeven over zijnen Zoon. En dat getuigenis Gods is grooter, zoowel om Hem die getuigt als die betuigd wordt: God de Vader getuigt over God den Zoon: hoeveel meer moet dit derhalve gelden dan de getuigenis van menschen!

Welverre dus dat de hemelsche getuigen onze schriftplaats duister maken, geven zij er een eigen licht en de hoogste kracht aan: hun drie-een goddelijk getuigenis bevestigt het ontegensprekelijk, dat Jesus de Christus, de Godmensch is, en gekomen in het water en het bloed. De eenvoudigste geloovige, die een kruis maakt en een kruisbeeld ziet, die gedoopt en gevormd is, te biecht en te Communie gaat en de H. Mis bijwoont, begrijpt genoeg van die woorden, al verstaat hij er niet alles van; maar voor ongeloovigen, al zijn zij overigens ook nóg zoo geleerd, hebben ze, zonder het genadelicht, een raadselachtigen zin.

Hiermede zijn de hoofdbezwaren, welke de kritiek tegen de echtheid van ons zevende vers pleegt te herhalen, genoeg beantwoord, om tegen haar vonnis van verwerping op te komen; we steunden daarbij enkel op wetenschappelijke gronden. Voor den Katholiek echter is ook hier eene andere en hoogere, eene bovennatuurlijke zekerheid: de uitspraak der Kerk, in het Concilie van Trente gegeven en in het Concilie van het Vatikaan herhaald. Wie de boeken der H. Schrift, door het Con-

cilie van Trente opgeteld, niet voor heilig en kanoniek aanneemt in hun geheel met al hunne deelen, zooals ze in de Katholieke Kerk plegen gelezen te worden en te vinden zijn in de oude algemeen gebruikelijke Latijnsche uitgave, (in onze Vulgaat,) valt onder het kerkelijk anathema. Men zie het Concilie van Trente, vierde zitting, het Besluit over de Kanonieke Schriften, en het Vatikaansche Concilie, de leerstellige Constitutie over het Katholieke geloof, hoofdstuk II over de Openbaring en den vierden der hiertoe behoorende Canons.

Meermalen kwam, terwijl wij dit schreven, eene gedachte bij ons op, welke wij behoefte hebben hier te uiten. Er is welligt in de H. Schrift geene plaats, waarvan de echtheid zóózeer bestreden en verdedigd is als ons zevende vers van de drie-eene goddelijke getuigen. Daarin zijn de hoogste geheimen van ons geloof vervat, bepaaldelijk het geheim der H. Drieëenheid en der Menschwording van Christus; geheimen, waarin wij moeten gelooven om zalig te worden. Zou het misschien nog eene genadegunst zijn, dat voortdurend zoo veler geest op die hoofdgeheimen, in welker belijdenis ons heil is, wordt getrokken? Gods kinderen vinden er hun geloof door versterkt: zij hebben Gods getuigenis in zich (vers 10 vv.); mogen anderen, door den Geest, die alles doorgrondt, ook de diepten Gods (I Cor. II, 10), er te eer door gelooven in dat verheven getuigenis, hetwelk God van zijn menschgeworden Zoon getuigd heeft, dat Hij de Christus en in Hem alleen het eeuwig leven is.

W. — P.

EEN GROOTSCHE ONDERNEMING.

LA SCIENZA ITALIANA,
PERIODICO DI FILOSOFIA, MEDICINA E SCIENZE NATURALI
PUBBLICATO DALL' ACCADEMIA FILOSOFICO-MEDICA
DI S. TOMMASO D'AQUINO, ANNO I. BOLOGNA. IST. TIPOG. 1876.

Nova et vetera.

III.

(*Vervolg* en *slot* van dl. LXXI, blz. 233.)

De lezer, die zich nog even te binnen wil brengen, wat onze vorige artikelen vertelden van de ijdele aanmatigingen der moderne wetenschap en wel der jongste natuurkennis in het bijzonder, zal met ons in het oprichten alleen van een tijdschrift, welks karakter en leven strijd is met dien alverwoestenden eeuwgeest, een niet geringe mate van heldenmoed en ondernemingskracht erkennen en huldigen. Te meer, zoo hij let op den oogenschijnlijk ongelijken kamp hier en ginds. De Academia filosofico-medica tegenover de wereld van materialisten, wat beteekent zij meer dan David, de herdersknaap, de nederige en kleine van stal, toetredend op het bezielde stofgevaarte, Goliath, den reus? Maar ook daar als hier steunen invloeden die van hooger zijn, en waar de verdrukte waarheid den hemel om recht en vergelding smeekt,

daar daalt de eeuwige Wijsheid met meer wellust en troost onder de menschenkinderen neêr. Daar was haar reeds een onverwinnelijk heirvoerder, die al spelend de opgetaste nevelen der dwalingen van vóór en na uit een had gedreven: St. Thomas Aquinas; daar was haar een beschermend opperpriester, die zegenend de hand hield uitgestrekt over wapens en vaandel en als in profetische vervoering het „wast en vermenigvuldigt u!" had gesproken: Christus' roemrijke Stedehouder; daar was haar de heiligste bedoeling: de republiek der geesten op te delven uit den peilloos diepen stofregen, waarin zij te kwader ure verzonk, en haar in verjeugdigd leven te doen opluiken en juichen onder den zonnestraal der ongerepte waarheid; hoe kon het anders of de Geest van wijsheid en wetenschap zou ook over haar vaardig worden, de Geest van Hem, die zich de persoonlijke Waarheid genoemd en krachtens dien goddelijken titel beloofd had, dat de waarheid de Kerk, zijne stichting, vrij maken zou? Inderdaad, wie de ware wetenschap liefheeft en geestdriftig omhelst — zij moge dan glansen in die tresoren der middeneeuwen, waar u menigmaal de luchten eener andere wereld het aangezicht streelen of, verdoold geraakt in de dompige laboratoria des tijds, beschaamd terugwijken over haar treurige ontdaanheid en haveloosheid —, wie de wetenschap om haar zelve, om het onuitwischbaar vingermerk Gods, dat ze draagt, tot zijn levensgezellin en gebiedster wil kiezen, hij mag veel verwachten van het, volstrekt genomen, klein kuddeke geleerden, die tijdens de eeuwfeesten, St. Thomas ter eere, al hun natuurkundige ervaringen, talenten en werkzaamheden der eenig ware en duurzame natuurphilosophie ten dienste stelden

en zoowel in praktijk als in theorie, in de levende werkelijkheid als van leerstoel en schrijftafel, der wetenschappelijke wereld een nieuw epocha van geestelijke, mitsgaders zedelijke hervorming aankondigden. Luister, hoe het woord des Pausen in een particulieren brief aan den stichter der Academia, den genees- en heelkundige Alfonsus Travaglini, hun daarvoor borg spreekt: „Beminde zoon, toen wij u en Pater Cornoldi van de Sociëteit van Jesus, uwen vriend en raadsman in het oprichten uwer nieuwe vereeniging, met nog meer andere gevierde mannen ten gehoore ontvingen, wenschten wij u geluk met uw plan om de van alle ware redelijke beginselen vervreemde geneeskunde op het rechte spoor terug te brengen en door toedoen harer beoefenaren, die niet weinig de materialistische dwalingen hadden in de hand gewerkt, de eenig waarachtige leer *nopens den aard en den oorsprong der lichamen en inzonderheid des menschen* in haar goed recht te herstellen en te handhaven. Thans zien wij met nog meer voldoening, dat gij hen alleen tot uwe broederschap toelaat, die, vasthoudend aan de leerstellingen dienaangaande door de heilige Conciliën en dezen Apostolischen Stoel gepredikt, met name den beginselen des Engelachtigen Leeraars over de vereeniging der redelijke ziel met het menschelijk lichaam, over den zelfstandigheids-vorm en de grondstof (materia prima) zijn toegedaan. Anders toch dan door de waarheid kunnen de wonden, der godsdienst en der wetenschap door de stofvergoding geslagen, niet worden geheeld. Zorg daarom en zie wel toe, dat gij geen aanbidder der nieuwere opiniën in uwen broederkring toelaat; want hij zou door een ijdele uitstalling zijner schijngeleerdheid het zaad der

tweedracht onder u uitstrooien en u ongemerkt afleiden van het kerkelijk leergezag, waaraan alleen Christus de onfeilbaarheid heeft toegezegd. Maar zoo gij trouw blijft aan uw opgevat voornemen en behoedzaam waakt tegen de drogredenen van valsche broeders; zoo gij, allen bezield door éénen geest van liefde, eerbied en ijver voor den godsdienst, de waarheid wilt achterhalen, opluisteren, verbreiden, dan zal uwe werkzaamheid een weldaad zijn voor Kerk en wetenschap, voor geestelijke en burgerlijke maatschappij, en binnen korten tijd zal zich uwe broederschap in de aanwinst der wijste en edelste geleerden mogen verheugen. Dit wenschen wij u van harte en geven u en uwen Academischen broeders, ter voorspelling van 's Hemels welgevallen en ten waarborg onzer vaderlijke ingenomenheid, onzen heiligen Apostolischen zegen."

Maar gij wordt er reeds meer op belust, de Academia filosofico-medica aan den arbeid te zien. Immers vergaderingen zonder meer, waar men spreekt bij de minuut, en die ik weet niet welke booze genius spotziek genoeg met den dubbelzinnigen naam van Congressen bestempelde, zijn het natuurlijk uitvloeisel van ons, ook in zake van wetenschap, zoo stoomdriftig heden en het meest geschikte symbool der onvruchtbaarheid. Pater Cornoldi — wiens geestdrift voor de blijde verzoening van oude wetenschap en jongste ervaring zich nog onlangs door zijn eigenaardig werk, de „filosofia scolastica", had geopenbaard, en wiens vurige ijver, door de bescheidenheid des oordeels steeds getemperd, kracht genoeg ontwikkelde om zijn geestverwanten gestadig met hetzelfde frisch, jeugdig leven te bezielen — Pater Cornoldi had zulks zeer goed begrepen en door een hartelijk en welsprekend: „*Avanti*,

unitis viribus" de nieuwe maar vooralsnog uit dunne gelederen bestaande legermacht eensklaps geworpen in de hitte van den strijd, waar zij naar zijn woord en voorbeeld haar oud maar onweerstaanbaar en in draagkracht ongeëvenaard geschut des verstands zou doen spelen op de nieuwere maar uit ijdelen waan en bedriegelijkheid opgetrokken schansen van zintuig en fantaisie, om later den weldadigen zegen des vredes te storten over allen, wier beter ik zijn bevrijders uit het despotisme van den tijdgeest wilde toejuichen en hun de hand wilde leenen ter bevestiging, uitbreiding en opluistering van het rijk der rede en der ware wetenschap.

Pater Cornoldi, wijsgeerig natuurkenner, Venturoli, vermaard geneesheer, de eerste voor de natuurkundigen in het algemeen, de laatste meer bijzonder voor zijn collega's in arte medica, hadden het signaal tot den kamp gegeven, daarmede het maandschrift „Scienza Italiana" ingewijd en de wetenschappelijke wereld ingezonden, waarin al aanstonds — 't was nieuwjaar '76 — de machtigsten der brave keurbende optraden: een Liverani, een Santi, een Rota, een Tambo, een Travaglini: namen van goeden klank in de faculteiten van genees- en scheikunde, wijsbegeerte en natuurwetenschap, en waarvan die der bij hen aangesloten broederen het harmonieus accoord in geenen deele verstoorden. Zóó ontstond het reeds meermalen genoemd periodiek geschrift, de „Scienza Italiana", waarvoor wij ons niet konden onthouden ook in ons vaderland de aandacht, belangstelling en sympathie van den wetenschappelijken en allereerst van den natuur- of geneeskundigen lezer te vragen. In den beginne der filosophisch-medische stichting hadden de mannen der on-

derneming de hervorming der natuurkennis in een klein weekblad „Il Popolo" gepredikt; maar de betrekkelijke onbeduidendheid van zijnen omvang legde hunner werkzaamheid te zeer banden aan en gaf der innerlijke levenskracht de gelegenheid niet, zich in de volle breedte en hoogte harer aspiratiën te ontplooien. Nu had men een eigen orgaan, met een scherp geteekend karakter en een eenig, maar dan ook des te flinker in het oog gevat doelwit: de zegepraal der waarachtige en dus wijsgeerige natuurwetenschap. Men zou daarin als één man opkomen en in naam der verguisde rede protest aanteekenen tegen alle reeds vroeger opgesomde dwaasheden en verlagende theorieën, vertegenwoordigd in dat abracadabra van „moderne verlichting"; nochtans zou men niet met wijsgeerige ijdelheid noch met in zich zelf gekeerde voornaamheid uit de hoogte neêrzien op den rijkdom der waarnemingen door de stof-beoefenaren gegaard, neen! met blijdschap veeleer ze begroeten en welkom heeten in zijn midden, om juist met de waarheid, door de prototypische idee des Oneindigen hun op 't voorhoofd afgedrukt, de smadelijke en valsche vegen, door den vloekbren logengeest der eeuw hun aangewreven, te beschamen. Gestreden, 't is waar, moest er worden, en een strijd op leven en dood; maar ter verzoening van het oude met het nieuwe, ter verheffing van beiden, en aan weêrszijde zonder opgeven van rechten, bij geldigen titel verworven. Het natuur-wettig verbond moest weer tot stand komen tusschen empirie en ontologie, tusschen de onwrikbare beginselen des verstands en de thans zoo overvloedig aangeboden gegevens der ervaring; de uiterlijk weelderige en veelzijdige, maar inwendig levenlooze em-

pirie onzer dagen moest ademen in den levenwekkenden atmosfeer der eeuwenheugende natuur-philosophie; de laatste, *en retour*, verrijkt en als waarachtige koninginne gekroond en heerlijk uitgedost worden met den kostbaren, maar nog steeds ongezuiverden schat, zoo onlangs uit de nieuwe wereld des geestes aangevoerd. Een heiligdom en toevluchtsoord tevens der onbedorven natuurwetenschap, waartoe „nieuw en oud" als om strijd de steenen aandragen zou: ziedaar, lezer, de „Scienza Italiana" u in haar hoofdomtrekken geschetst Voorwaar, men kan wel niet dan van harte der „Civiltà Cattolica" bijstemmen, waar zij den opzet en de bedoeling der Academie toejuicht als gewichtig en heilzaam, actueel en door nog geen enkel wetenschappelijk tijdschrift op den voorgrond gesteld. Maar waarin ligt nu het zwaartepunt hunner leering? Waar het brandpunt, dat nieuw licht moet spreiden over alle natuurkundige leervakken? In de natuurkundige beginselen van den Engelachtigen Leeraar. Daar waren voornamelijk drie grondwaarheden, ontleend aan zijn leer, waarvan de Academici zich de handhaving en verdediging zóó ernstig hadden voorgenomen, dat zij aan niemand, hoe Thomistisch overigens ook gezind, hun Diploma van lidmaatschap uitreikten, dan aan wie daarvan onbewimpeld en eerlijk belijdenis deed. Men moest een wezenlijk en in Thomistischen zin opgevat onderscheid erkennen tusschen den zelfstandigheids- en den toevalligheidsvorm der dingen; men moest in het aanschijn der negentiende eeuw durven uitspreken, dat zij, de stofgodes, aangenomen ook haar mechanische triomfen, zelfs de eerste idee nog niet op het spoor was van het wezen der stof, die immers klaarblijkelijk van twee

onvoltooide zelfstandigheden: de grondstof (materia prima) en den zelfstandigheidsvorm (forma substantialis) getuigde; eindelijk — en daaraan zou de hervorming der natuurkunde bovenal haar godsdienstige en zedelijke strekking danken — eindelijk moest men, hou en trouw aan de zelfstandige eenheid des menschen, de vereeniging van lichaam en ziel door een gelijkaardige concausatie van twee zelfstandigheids-beginselen verklaren. Door de vooropstelling dier drie hoofdwaarheden legde de Academie met intuitieve juistheid en tact den vinger op de diepste wonde der moderne natuurkennis. Immers, wat was er gespeeld met de begrippen van zelfstandigheid en toevalligheden, sinds Descartes de stoffelijke wereld uit de laatsten had meenen op te bouwen; sinds Spinoza, met het aangeboren stofgierig oog zijner natie, het heelal als de ééne zelfstandigheid op den Godstroon geplaatst had; sinds de hemeltergende overmoed van een Fichte niet alleen werd verdragen maar bewierookt, zoo dikwijls hij zijn trotsche en Satanische persoonlijkheid opwierp als den alvermogenden Schepper aller dingen! Doch het ligt niet op onzen weg de systematische verwarring dier twee denkbeelden tot in haar laatste en menigwerf godslasterlijke consequentiën te ontwikkelen. De oude natuurgeleerden hadden de geschapen wezens in twee klassen verdeeld: zelfstandige en toevallige. De aard der eersten bracht mede dat zij, krachtens den hun toebedeelden vorm, een bestaan voerden, van ieder ander geschapen wezen onafhankelijk; die der laatsten daarentegen vorderde den steun eener zelfstandigheid, wilden zij in de natuurlijke orde als werkelijk bestaande optreden voor ons oog. Zoo waren hout en ijzer, goud en platina zelfstandigheden, wijl zij

op en in zich zelven bestonden; zij vormden tevens het steunpunt hunner meest verschillende gedaanten en vormen, in één woord, hunner toevalligheden, die krachtens hare natuur door iets, wat in zich zelven rustte, moesten gedragen worden en daaraan de weldaad van haar bestaan moesten dank weten. Zoek die voor de hand liggende onderscheiding in de jongste natuurkunde niet meer!

Stof en beweging, één zelfstandigheid in millioenvoudige richting bewogen, ziedaar, waaruit men thans de eindelooze verscheidenheid der lichamelijke schepping construeert. 't Is waarlijk een lust om te zien, hoe dikwerf zoogenaamd wijsgeerige auteurs het onbewegelijke uit het bewegelijke, het onveranderlijke uit het veranderlijke, het steunende uit het gesteund wordende, en dat wel in hoogen ernst, meenen voort te brengen. Neem een paar elementen, combineer ze in gegeven verhoudingen, doe er wat beweging bij, calorische, magnetische, electrische naar believen, en de meest uiteenloopende zelfstandigheden worden zóó het product der hedendaagsche scheikunde; meer nog: zet de electrische beweging wat aan; voeg hier en daar een Ampère's stroom bij, en den mensch zelfs, maar dan ook een mensch, zooals de negentiende eeuw zich dien denkt, hebt ge in hoogst eigen levende zelfstandigheid voor u staan.

Maar er was nog meer. Het verschil der zelfstandige wezens bracht volgens het axioma der school: operari sequitur esse, als van zelve het onderscheid in werkkracht mede; maar als alle zelfstandigheden gevormd worden door een voortdurend variëeren der beweging in het stof; als gansch het heerlijk heelal ten slotte herleid wordt tot een stofklomp plus een stoot, waar

blijft dan de idee van kracht, van bedrijvigheid, van innerlijke werkzaamheid en leven, van het leven vooral in zijn machtigste openbaring, den mensch? Waar het werkvermogen eenmaal opgegaan is in een overplanting der reeds vooraf bestaande beweging in een evenzeer reeds compleet voorhanden zijnde zelfstandigheid; daar is geen geboorte, geen ontstaan noch vergaan der wezens, en ten overstaan der zoo drukke, ijverige, in aantal onbepaalde, maar immer treffend harmonieerende krachten der schepping wordt daar de voor schoon en waar zoo gevoelige menschenziel genoodzaakt slechts aan uiterlijkheden te gelooven, en zijn immer navorschende geest de droevige speelbal van het stof. Of de mannen onzer onderneming ook het recht hadden, bij de rehabilitatie der wijsgeerige natuurkunde, de beginselen van den H. Thomas nog eens onder het oog der wetenschappelijke wereld te brengen?

De tweede natuurkundige grondwaarheid, waarvan de verwerping als oorzaak en gevolg der averechtsche begrippen over zelfstandigheid beschouwd kan worden, en die door de „Scienza Italiana" wederom in het licht der evidentie geplaatst en in haar eer hersteld wordt, is de theorie der grondstof (materia prima) en des zelfstandigen vorms (forma substantialis), die de oudere en met name de Thomistische natuurgeleerden door de lichtkracht hunner rede — ik zou willen zeggen door een vrij wat dieper ingrijpende spectraal-analyse dan de tegenwoordige — in alle lichamen achterhaalden en openbaarden. Zij zagen, om bij een enkel voorbeeld te blijven, de delfstoffelijke overgaan in een menschelijke zelfstandigheid, waar tusschen niemand het radicaal en uit het innerlijk wezen voort-

spruitend verschil van attributen en werkvermogens kon ontkennen. Toen gelijk thans dacht men daarbij aan geen schepping uit het niet, maar aan een bloote verandering der eene zelfstandigheid in de andere. Maar dan moest daar immers een proces hebben plaats gehad, waarbij datgene, wat de vorige zelfstandigheid als zoodanig deed bestaan (de forma substantialis), verloren ging, om plaats te ruimen voor een dergelijk beginsel, dat de komende substantie als zoodanig vormen moest. Er moest echter ook nog een wezensdeel (materia prima) der verwoesting van het vorige lichaam overleven; immers waar volstrekt niets van het vorige wezen overblijft, kan men met betrekking tot dit laatste zóó weinig aan eenige verandering denken, dat men veeleer zich genoodzaakt gevoelt, van een geheel nieuwe schepping te spreken. Deze redeneering, door St. Thomas en zijn ware volgelingen in den breede en met bewonderenswaardige helderheid en klem uitgevoerd, was de onwankelbare grondslag dier meer aangebaste dan aangetaste theorie van „de grondstof en den vorm", waaruit zij, voor zoover mogelijk, de verschijnselen, aan de verscheiden zelfstandigheden zichtbaar, trachtten te verklaren. Is deze grondstelling nu gevonnist door te zeggen, dat zij oud of, zoo ge wilt, verouderd is? Maar die termen hebben immers op het domein der waarheid geen paspoort. Dat de scheikunde ze bij haar analyse niet vindt, noch rekening er meê houdt bij haar synthese? Maar is het wonder, dat ze haar telkens voorbijschieten, zoo haar het verstand zelve, dat ze alleen nasporen kan, ontglipt is? Dat men er zich niet dan na diepe, ernstige studie een bevredigend denkbeeld van vormt? Maar wordt het dan niet hoog tijd, dat men zich

in zake van wetenschap opheft uit de slavernij der vadsigheid en der gemakzucht? Dat de moderne specialiteiten in de natuurkunde er met minachting op neerzien? Zij, die zich onder onze katholieke broeders door zoo kleinsteedsche beweegredenen laten leiden, mogen toezien, of het materialisme onzes tijds niet juist dáárom de theorie van den Engelachtigen Leeraar versmaadt, omdat zij een aanknoopingspunt mede is tusschen rede en geloof, omdat zij blijkens den onvergankelijken arbeid des H. Thomas 's menschen geest op den drempel der geestenwereld plaatst, omdat zij der stoffelijke schepping een stem leent ter verheerlijking des persoonlijken Gods, de katholieke leer over den Oneindige vrijwaart tegen de verlagende stelsels, waarin God en mensch ondergaan, en de mysteriën der bovennatuurlijke orde toelicht door hun harmonie te toonen met de wonderen en geheimzinnigheden der natuurlijke. De „Scienza Italiana" laat op boven besproken beginsel niet ten onrechte een sterk geconcentreerd licht vallen. Doch wat den liefhebber der natuurkunde zoo bijzonder voor haren arbeid inneemt en hem dien tot een waar boeiend genot maakt, 't is de gebiedende kracht, waarmee zij de nieuwste natuurkundige proeven en ervaringen niet alleen toegang verleent, maar ze met een heilige drift achtervolgt en noodzaakt de welsprekendste getuigenis te komen geven aan de waarheid.

Het derde grondbeginsel, van welks algemeene, maar dan ook ondubbelzinnige belijdenis de mannen der onderneming zich veel goeds beloven, geldt de wijze, waarop de verhevenste openbaring in het stof, de mensch, tot zijn zelfstandige eenheid komt. Wij staan hier op anthropologisch gebied. De Academia filosofico-medica, wier

stichter zelve zich, en met roem, aan de weldadige wetenschap der geneeskunde gewijd had, en met meêwarig oog de toch reeds genoeg gefolterde menschheid aan het vernielend materialisme zooveler medici ten prooi zag, — de Academia had goed gezien, toen zij in de Thomistische opvatting der vereeniging van ziel en lichaam het eenig redmiddel erkende, dat de vernederde menschheid kon verheffen en de wetenschap, die zich haar lot zeide aan te trekken, tot haar ware beteekenis en roemrijke bestemming terug brengen kon. Welke die opvatting was? Eenvoudig deze, dat de mensch één enkele zelfstandigheid is, resulteerende uit de vereeniging van twee beginselen, de grondstof (materia prima) en de ziel als zelfstandigheidsvorm (forma substantialis). De materia prima is het bloote vermogen om onder het vormend en verwezenlijkend inwerken der ziel, met haar en in alles afhankelijk van haar, als één zelfstandigheid, en wel een levende, gevoelende en rationeele zelfstandigheid, op te treden: de mensch. 't Lichaam, zijn stoffelijk deel, dankt zoo volstrekt gansch het bestaan aan zijn geestelijk deel, den vorm, dat het zonder intreden van een op bespottelijke wijze bespotten cadaverischen lijkvorm, bij het sterven, gansch en al van het tooneel der werkelijkheid verdwijnen zou. 't Lichaam des menschen, door de ziel verlaten, is niets anders dan het vermogen om onder de inwerkingen van verschillende vormen (formae) de meest verschillende stoffelijke zelfstandigheden te vormen. Verwerkelijkt, om mij zoo uit te drukken, door zijnen geestelijken vorm, is het dezelfde menschelijke substantie als die der ziel, beschouwd in haar zelfstandige verbinding met de grondstof. Gelijk men ziet, valt hier aan geen vergezelschapping van twee volmaakte

wezens te denken, aan geen toevallige vereeniging der ziel met een als zelfstandig wezen reeds vooraf bestaand lichaam of iets dergelijks. De ziel geeft alle en ook het allereerst gedachte bestaan (to *esse* simpliciter) aan hetgeen wij na de vereeniging als lichaam kennen, d. i. aan de grondstof.

Onze romanlezende eeuw, onze eeuw met haar geestdrift voor de wetenschap in miniatuur, met haar weinigen ernst en uitsluitenden zin voor het stof, waarvan zich menigwerf katholieke auteurs niet gansch en al kunnen losmaken, onze eeuw vindt geen genoegen in wat zij noemt „de schaduwen der redeneering" van den voortijd. Waarom? omdat zij met blindheid geslagen is voor het licht der waarheid, dat er allerwegen om heen straalt. Laat ze de stikdonkere mijngroef verlaten des stofs en zich plaatsen in den middaggloed des geestes, laat ze niet meer als de struisvogel de edele vleugelen in driftige jacht henenslepen door de dorre zandwoestijn, maar ze reppen als de adelaar, de hemelen in! Doch laat ons bekennen, dat zulks hier eigenlijk de vraag niet is.

De mannen der onderneming spelden zich en der geneeskundige wetenschap alle goeds van de handhaving der bovengenoemde theorie. En te recht. Wat had de miskenning van dat princiep al geen verwarring, geen ongerijmdheden, geen verlaging gebaard. Twee onvoltooide zelfstandigheden, of liever twee wezensbeginselen opgaande in één zelfstandigheid, stelde zich de verbeelding niet gemakkelijk genoeg voor. Welaan! men nam met Cartesius twee zelfstandigheden aan. Maar waar bleef zoo de onmiskenbaar zelfstandige éénheid des menschen. Wat al systemen uitgedacht ter toelichting der één-zelfstandige werkzaamheid? Cartesius had den verwarringsknoop ge-

legd; wat al behendige grepen, om ze te ontstrikken, maar Cartesius' occasionalisme, en Locke's mediator plasticus, en Tancredi's aantrekkings-hypothese, en Condillac's vervormde sensatie, en Virchow's cellulair vitalisme, en het dynamisme der Duitsche scholen warden den eenmaal gelegden knoop slechts meer en meer in, totdat de moderne Alexanders te rade werden den knoop maar eenvoudig door te hakken. Men zou de ziel herleiden tot een eigenschap of eene bijzondere openbaring des lichaams. Wat werd er dan van de gedachte, van den breeden, onbeperkten, geheel onstoffelijken kring der denkbeelden? Volgens Lewes een cellulo-ganglionaire fijngevoeligheid; volgens Moleschott een reuzenpas in de kringbeweging der stof; volgens Husche een electrische trilling der zenuwen-weefseldraden. Wat werd er van 's menschen vrijen wil? een illusie, een grap der natuur [1]). Van de zedelijke handelingen? reflexe stofbeweging [2]). Van de natuurwet? een gevolg der nerveuse afscheiding [3]). Van de verstandskracht? een weinig phosphor [4]) of een chemisch organisch verschijnsel [5]). Van de verstandsverbijstering? een monsterachtige organisatie der misgeboren idee [6]). Van de redeneering? een aanstekelijke waanzinnigheid [7]). O, menschheid! En of het nog niet ijselijk genoeg ware, dat de studeerende jongelingschap haar kennisdorst genoodzaakt werd aan die vergiftigde bronnen te lesschen; de geneeskunde, die meer dan eenige andere wetenschap in de praktijk en in het leven treedt, was meerendeels de handlangster des verderf-engels gewor-

---

1) Herzen, Priestley, Stendal. 2) Gleisberg. 3) Bodin.
4) Civinini. 5) Ardigò. 6) Tommasi. 7) Jacobi .. bij Travaglini.

den en er op uit, langzaam aan het geestelijk leven des menschdoms te verkankeren, terwijl zij er het dierlijke in onderhield en beschermde. Maar de broederschaar der geneesheeren, Travaglini, Venturoli, Santi, Liverani, Brentazolli zouden die vreeselijke ramp keeren, „ware 't anders in hun macht." Wat toch, zoo sprak zich een hunner uit in de „Scienza Italiana", wat won er de ars medica bij, dat zij een schat van onzamenhangende ervaringen had opgedaan, dat de physiologie de functiën der organen en systemen juister wist te preciseeren, dat de organieke scheikunde prognose en diagnose krachtiger steunde en in de hand werkte, dat de pathologische ontleedkunde de clinische waarneming meer en meer op weg hielp, dat de histologie ons meer vertrouwd maakte met het spinnen der microscopische weefsels: wat won men bij dat alles, zoo men den mensch, het hoofdvoorwerp der wetenschap, in zijn eigenaardige zelfstandigheid niet kende, zijn meesterlijk zamenstel terugbracht tot een bepaalde juxtapositie van vier elementen of een kunstig opgetrokken cellenbouw, en hem geen hoogeren rang wist aan te wijzen in de rij der wezens dan dien van Darwinistisch ideaal-zoogdier. Vandaar dat de geneeskunst niets meer werd dan een vereeniging van natuur-, schei- en werktuigkunde of, zoo ge wilt, een onderdeel der vee-artsenijkunde; vandaar dat men de verscheidenheid van inwerkingen der elementen op elkander en op den mensch niet meer in rekening bracht; vandaar dat men verschijnselen, aan levenlooze weefsels waargenomen, zonder erg overbracht in de oefeningen des levens en, het wezenlijk verschil tusschen mensch en redeloos dier over het hoofd ziende, de levensuitingen des laatsten als

gelijkaardig met die des eersten beschouwde en diensvolgens van de zelfstandigheid des menschen en zijn werking als zoodanig niets begreep, niets begrijpen kon. Wel was er alzoo hervorming noodig ook op geneeskundig terrein, en de Academie, die zich wijsgeerig-geneeskundig noemde, meende door het toepassen van het oude anthropologisch beginsel op de gegevens der ervaring den laatsten hun ware beteekenis te geven en het eerste meer te bevestigen en toe te lichten; alles tot veredeling en verheffing der ware wetenschap. Dat beginsel alleen moest de machtige hefboom worden, die de materialistische wereld oprichten zou uit haar peillooze vernedering, moest het dualisme der menschelijke substantie, hier openlijk daar met meer achterhoudendheid voorgestaan ééns voor goed doen verdwijnen, moest verklaring geven van de éénheid des menschelijken persoons, wien men toch, door de natuur daartoe gespoord, alle beweging- en levens- en gevoel- en denkvermogens, zoomede hun werkingen, toeschreef; 't moest eindelijk, ondubbelzinnig door den Katholiek beleden, getuigenis geven èn van zijn waardeering des eeuwenouden roems boven de met den tijd vluchtige glorie der nieuwelings opgetreden dwalingen en bedenkelijke stellingen, èn van zijn oprechte, liefdevolle gehechtheid aan de woorden niet alleen maar ook aan den hoogst waarschijnlijken zin der Apostolische uitspraken en Conciliën.

De drie boven besproken beginselen alzoo vormden het program der Academie, dat zij dan ook in hun orgaan: de „Scienza" steeds op den voorgrond stelden, bewezen, ophelderden en in al zijn noodzakelijke gevolgtrekkingen, geholpen door de nieuwste bevindingen op natuurkundig gebied, uitsponnen. Let wel op die laatste woorden, le-

zer, zoo ge het karakter van het maandschrift wilt kennen. Wij staan hier voor een ander: *Nova et vetera*, nieuw en oud. Hoe de „Scienza Italiana" om de heiligheid harer bedoeling alles voor allen weet te worden! De tijdgeest, of wat daaronder verstaan wordt, heeft eenen — noem het eigenaardigen, noem het aangeboren — weerzin tegen de natuur-theorieën der middeneeuwen, omdat voor haar het licht der ervaring niet zoo schitterend glansde als voor ons geslacht. Zelfs hadden sommige wijsgeeren met wetenschappelijke naïviteit gemeend, dat een St. Thomas — wiens „stof- en vormleer" de ziel zijner meesterwerken was, wiens grondstellingen dienaangaande, naast zoovele andere, van den Apostolischen Stoel zoo menigmaal den lof der onschokbaarheid wegdroegen — dat een St. Thomas, trad hij nog eens op voor ons oog, zijn natuurkundige wijsbegeerte plechtig voor de corypheën der stoffelijke waarneming afzweren zou. Zoo verblindt de hartstochtelijke haat tegen het oude den negentiende-eeuwschen mensch. Met dat treurig feit houdt de Academie bij voortduring rekening. Zij wist, dat de moderne natuurgeleerden de eenvoudige en voor de hand liggende bewijsvoeringen der oudere wetenschap volkomen ignoreerden; welaan! men zal het tot nog toe gansch oorspronkelijk werk aangaan, den vijand hoofdzakelijk met zijn eigen, tot vervelens toe als onoverwinnelijk uitgekreten, wapenen te slaan. En zie! juist dat doet ons de „Scienza Italiana" met zoo hooge ingenomenheid welkom heeten als strijdgenoot voor de waarheid: dat ze haar tijd kent, zijn zwakheden en zijn behoeften niet over 't hoofd ziet, dat is: niet — naar luid des verwijts — als Andabaten met gesloten oogen kampt, maar met den blik steeds op de punt van

's vijands speer gevestigd. Haar woordvoerders, mannen, evenzeer op hun gemak onder den blooten hemel der bespiegeling als in de duffe werkplaats der ervaring, verrichten geenszins gedanen arbeid, met enkel de oude stellingen met hun stereotypische bewijsgronden nog eens in den vorm eens tijdschrifts voor te zetten; neen, zij vermeien zich bij voorkeur in het veld der oog- en zinverrukkende jongste natuurkunde, om daar uit te roeien, wat onkruid is of verschroeid door de hitte der stofpassie, om er te behouden en te doorvoeden met de levenskracht der beginselen, wat op zijn beurt voedsel kan geven aan geest en wetenschap; kortom, om de te lang verguisde natuurwetenschap van St. Thomas te kroonen met de lauweren, die onder meer modernen hemel gewassen zijn. Zij miskennen den jongsten vooruitgang der waarneming niet, maar drukken haar het zegel der waarheid op; zij vreezen haar niet, want geheel hun onderneming ging uit van de vaste overtuiging der onhoudbaarheid harer hypothesen, der jammerlijke bedorvenheid harer geestkracht, zij maken veeleer jacht op wat daar nieuws in is ter verdediging van het oude, toonen met den vinger de onjuistheid harer conclusiën, verklaren al hare vindingen door de onveranderlijke beginselen der gezonde metaphysica, en dat alles met een helderheid en overtuigingskracht, met een gezellige onderhoudendheid, met een à plomb en een degelijkheid, dat ge in den vollen zin des woords op de opvatting der vorige eeuwen als een illustratie geleverd ziet door de fantaisie der hedendaagsche ervaring. De laatste moogt ge blijven bewonderen, maar gaandeweg ziet ge ze uit de onbestemde schaduw in den vollen dag geplaatst. Een paar titels alleen der

in de „Scienza Italiana" behandelde vraagstukken mogen den lezer van haar actualiteit getuigen. Liverani, wien we straks nog een oogenblik particuliere audiëntie zullen verleenen, bespreekt reeds voor de twaalfde maal „De grondbeginselen der natuurkundige wetenschappen". Travaglini introduceert „De eerste principen des verstands in de Anthropologia en de geneeskundige wetenschap". Villeneuve doet „Onderzoek naar de epocha der laatste aardomwenteling". Venturoli heeft het over „Moderne scheikunde en wijsbegeerte" en nog eens over „Den vóórhistorischen tijd". Rubbini over „De dynamische theorie der gassen." Santi over „Grondwaarheden en vergelijkende Physiologie", Santi nogmaals over „Leven en stof". Maschi levert een opstel, aantoonende „De wankelbaarheid en de gevolgen van het celsysteem". Liverani toetst het gehalte der „Nieuwere scheikunde". Venturoli, onderwerpt „De nieuwerwetsche Physiologie, Zoölogie enz. aan het oordeel der rede", en Santi betoogt, dat „het aannemen eener enkelvoudige, geestelijke ziel de grenzen der Physiologie niet overschrijdt". Eindelijk — om deze dorre opsomming der hoofdartikelen maar te sluiten — schenkt ons de vurige Pater Cornoldi twee flink doorwrochte Commentaren op de „Chemische Synthese volgens den H. Thomas" en de „Meervoudigheid van den vorm". In den loop dezer verhandelingen wordt gestadig met de nieuwste ontdekkingen, de meest gevierde grootheden, de meest gezaghebbende tijdschriften en werken gerekend en bovendien ondergaan de pas verschenen natuurkundige geschriften van eenige beteekenis in een opzettelijk daartoe bestemde rubriek: „Onderzoek der werken" getiteld, een gansch doelmatige en volkomen veiligheid

waarborgende quarantaine. Iedere aflevering wordt besloten met wat de laatste maanden in arte medica, zoölogie geologie, astronomie, physica, chemie enz. op het gebied der waarneming aan het licht brachten. De geneeskunst bekleedt in dit Bulletin een eereplaats.

We kunnen kort zijn in de verwerping eener tweede bedenking: Hoe kunnen drie beginselen, ook al worden ze in al hun vertakkingen doorgevoerd, genoegzame stof leveren tot het duurzaam voortbestaan van dit tijdschrift. Immers, vergeet niet, dat de „Scienza" met haar principen gewapend, alle natuurgeleerde dwaasheden bevecht, en op ieder terrein: dwaasheden, die men niet licht onder een cijfer zal brengen. Daarom belooft het maandschrift, mits God kracht schenke en goeden wil, duurzamer te zullen zijn dan één, wijl er voorloopig althans aan de met den dag toenemende hypothesen nog geen einde te zien is. Eerst als de dwaling zwijgt, is haar stof uitgeput; maar dan houdt ook van zelve de beteekenis haars levens op. Tel de bladzijden, tel het aantal der physische werken, tel de velerlei vertakkingen aan den weelderigen boom der natuurkundige ervaring; vermenigvuldig ze met elkander, en het product geeft u een denkbeeld van den ruimen voorraad stof, die ter behandeling voorlicht. Voor men alle hoogten bestegen, alle diepten gepeild, alle breedten en lengten der nieuwe wereld den eenig betrouwbaren maatstaf der principen heeft aangelegd: wie berekent het aantal lustrums dat dan vervlogen zal zijn? Mag ik nu den lezer nog een oogenblik aandachts verzoeken om, zij 't ook maar staandevoets, naar Liverani, doctor in de geneeskunde te Perugia, te luisteren In zijn heerlijk en juist opstel over

„De grondbeginselen der natuurkennis" vangt hij aldus aan: „Onze arbeid beoogt niets anders dan de duidelijke uiteenzetting en staving der traditioneele hoofdwaarheden, die thans door zooveel valsche theorieën in physica, biologie en anthropologie de voet gelicht worden." Hij houdt zich aan Leibniz' gulden spreuk: *Gansch de stoffelijke natuur werkt volgens mechanische en metaphysische wetten*, belooft steeds te zullen uitgaan van feiten, — daarin toch zoekt de hedendaagsche natuurkunde haar zwaartepunt — maar allerwegen den geest als alleen levenwekkende kracht te zullen doen broeden op den onzamenhangenden chaos der nieuwere ervaringen. En hij houdt woord ook; overal herinnert hij den lezer aan de *fatti*, de feiten en *la ragione*, de rede, en het herhaald en klemmend interpelleeren der tegenpartij over hun tegenspraak met zich zelve, geeft een bijzondere puntigheid en onweerstaanbaarheid aan zijn betoog. Het zal achtereenvolgens handelen over den aard en de eigenschappen der anorganische, organische en hoogst organische stof: den mensch. Doch de natuur, het wezen der dingen kennen we slechts door hun uiterlijke verschijnselen, de oorzaak uit haar uitwerkselen; vandaar dat het vraagstuk over het bestaan der innerlijke zelfstandigheid en de mogelijkheid om ze te doorlezen, op de eerste plaats aan het woord komt. Met Rosmini is hij het op dit punt eens, dat alle Positivisten en Sensisten: Cabanis, Destrutt-Tracy; Gioia, Büchner, Comte, Littré, Mill en *tutti quanti* alleen daarom van geen substantie willen weten, omdat zij, verleid door het zintuig, alles door onmiddellijke inzage, door waarneming meenen te kennen. Liverani vraagt, sinds wanneer het inwendig feit, dat ons van de

idee der substantie spreekt, geen waarachtig feit meer is en waarom men hier het den ouden wijsgeeren even hardnekkig als valschelijk toegedicht *apriorisme* tot het uiterste uiterste drijft, door de in de jongste wetenschap geoctrooieerde vooropstelling: „Alles intuitie, geen abstractie meer!"? Verderop neemt hij Buffalini, een der strengste en gevierdste Sensisten onzes tijds, een oogenblik ter zijde en zegt hem in goeden ernst, met de bewijzen in de hand: dat hij in zijn onlangs verschenen arbeid: *Schieramenti sul mètodo scientifico* het met zijn eigen theorie voortdurend oneens is. Dat is trouwens immer zijn manier: de betrekkelijk zijn quaestie verschenen moderne werken even voor de vierschaar des gezonden verstands te roepen. Doch waar zou het heen, zoo we geheel zijn heerlijk opstel nauwkeurig en zakelijk wilden ontleden. Daarom in 't voorbijgaan maar even een vlugtigen blik geslagen op de volgende opschriften: „Natuur der lichamen".— „Atomisme". — Dynamisme".— „Beweging". — „Onvoltooide zelfstandigheid", (waarin uit de werken van Katholieke natuurkenners zelve hun volstrekte onbekendheid met de theorie der ouden wordt aangewezen). — „Wederzijdsche invloed van stof en vorm" — Onuitputtelijkheid der eerste, uitsluitendheid van de laatste — tot we bij de vraag: „of en in hoeverre zijn stof en vorm oneindig" ons niet meer kunnen weerhouden een ommezien stil te staan. Ge weet, lezer, dat de oneindigheid der stof, zegge der *lichamen*, bij vele materialisten thans een geloofspunt is. Waarom, denkt ge? Fusinieri antwoordt u: „Wijl de stof slechts één kracht, die der uitzetting bezit"; Büchner: „Omdat een eindig heelal, als hebbende een enkel aantrekkingsmiddelpunt, zich steeds

dichter moest zamentrekken". Liverani weerlegt beide ongerijmde en onbewezen vooronderstellingen door feiten, door de rede en gesteund door het gezag zelve der meest geroemde physici en astronomen, en laat zelfs door wat er waars in gevonden wordt, eenig licht vallen op de profetie over den jongsten dag. Het vraagstuk der stofbeginselen wordt opgevolgd door een onderzoek naar de numerieke en soortelijke éénheid of veelheid der stoffelijke zelfstandigheid. Hier vooral vertoont zich de ware hervormer berekend voor zijn doel en in zijn volle kracht. Hoe hij Darwin's Evolutie-leer neerslaat van haar godlasterlijken troon; hoe hij de gansche natuurkunde tegen zich zelve te wapen roept, om het bestaan der zoogenaamde atomen of ondeelbare zelfstandigheden te bestrijden; hoe hij daartoe nog de op *poriën*, *proportiewet*, *soortelijke warmte* en *electrische equivalentie* berustende bewijsgronden, gesteund door de ervarenste en behendigste proefnemers, schokt en omverwerpt! Doch waartoe meer? Neem zelf het tijdschrift ter hand en vergast uwen naar ware wetenschap dorstenden geest aan het krachtig levensvoedsel der ouden, dat u hier in gansch nieuwe schotels wordt opgediend.

Verwacht evenwel hier geen autodidaxis, want onwankelbaar is het geloof der „Scienza Italiana" aan de tradities der ware wijsheid; verwacht geen beginselloosheid, beginselvastheid acht zij zoo noodzakelijk, dat geheel de eerste jaargang hoofdzakelijk aan het leggen der onmisbare grondslagen besteed werd; verwacht geen verwarring noch bandeloosheid in 't uitvoeren der dissertatiën, maar orde en éénheid, zamenhang en harmonie. Onfeilbaar roemt zij zich door woord noch daad; en vraagt zij

uw bijstemming, 't is niet om haar uitspraak maar om haar redeneering; van de hypothesenjacht der negentiende eeuw gruwt haar sympathie voor de waarheid en, hoezeer blijk gevende van haar verlangen om op de hoogte — liever nog op de laagte — van haren tijd te blijven; zij treurt bij den algemeenen zondvloed van het Materialisme, die gansch de wetenschappelijke wereld overstroomt; zij treurt bij het veld winnen der ervaringswetenschap, waar zij het dierlijke in den mensch naar de eerekroon ziet staan van den geest, die den Schepper zoekt in zijn schepping en langs de zichtbare dingen henenstreeft naar wat voor alsnog onzienlijk blijft, zijn vaderland daarboven. En de populariteit? O! zij zoekt ze, maar alleen die der wetenschappelijk gevormde mannen; zij vraagt ze aan wien het, zoo in de klasse der natuurbeoefenaren als der wijsgeeren en godgeleerden, met het woord wetenschap ernst is; zij verhoopt ze ook van alle geleerden uit alle oorden der wereld, die vlugtige attentiën of menschelijk opzicht niet mederekenen; die godsdienst liefhebben en maatschappelijk geluk; die, gelijk — meen ik — de Maistre ergens zoo schilderachtig zegt, „den weelderigen rijkdom der morgenlandsche vruchten, zoo onlangs aangevoerd, wenschen te zuiveren en te ontsmetten van het grimmig pestvuur, dat, haars ondanks, door den verderfengel der eeuw is ontstoken in haren schoot. De Academia filosofico-medica wenscht haren weldadigen invloed te oefenen over gansch de aarde en zij heeft het woord van Christus' Stedehouder, dat haar verlangen niet zal beschaamd worden. Zij heeft ook den bijval reeds gevonden van een groot aantal Kardinalen, Aartsbisschoppen en Bisschoppen, waarvan wij hier enkel

Mgr. Guibert, Mgr. Manning, Mgr. Dupanloup, Mgr. Ledochowski, Mgr. Cullen, Mgr. Guidi, Mgr. Mermillod met name willen noemen. Ook worden alreede zoo niet de meeste, althans de beroemdste faculteiten der Leuvensche, Würtzburgsche en andere hoogescholen en seminariën aan de Academia vertegenwoordigd [1]). En geen wonder, want het zaad der waarheid, door haar uitgestrooid, wast en tiert van lieverlede onder iederen hemel en op elken bodem. Mochten wij eerlang ook de godgeleerde, wijsgeerige, natuur- en geneeskundige wetenschap onzes vaderlands velen harer principieele en degelijke beoefenaren zien afvaardigen, ter betuiging harer sympathie niet alleen met het grootsche werk, dat onder den zegen des Apostolischen Stoels en met zooveel betrouwen op het goed recht der waarheid werd aangegaan, maar en voornamelijk ter krachtige aansluiting aan de moedige Academia, waaraan, voor zoover wij weten, nog slechts een enkele onzer geleerde landgenooten zijnen naam heeft geschonken. Ziedaar, lezer, de vurige hartewensch, die voorzat aan onzen arbeid en waarover de hemel zijn zegen schenke; moge hij tot meerder verheerlijking onzer Katholieke trouw, ook in zake van wetenschap, weêrklank vinden in de harten van zoovelen onzer met roem bekende geleerden.

H. DERKSEN, O. P.

Huissen, 11 Juni 1877.

---

1) Met vreugde begroeten we nog als leden der Academia filosofico-medica, naast vele bisschoppen zoo der oude als der nieuwe wereld, verscheiden professoren aan de universiteit van Insprück, Rijssel, Angers en Eichstädt. Ook zijn de namen van een Hurter, Hergenroether, Liberatore, Morgott, Moigno, Nardini opgeteekend in den Elenchus der Academie, een overtuigend bewijs van haren krachtigen bloei.

VERSCHEIDENHEDEN.

W. VAN NIEUWENHOFF, S. J. — DE BRUID DES KONINGS TE PARAY-LE-MONIAL [1]).

Terecht draagt dit boekje den titel van *De Bruid des Konings*. De eerw. schrijver toch levert ons een korte levensbeschrijving van de zalige Margaretha Maria Alacoque, waarin hij ons vooral toont, hoe de Zaligmaker deze zalige maagd, van hare eerste levensjaren af, tot de bijzondere vertrouwelinge, tot de Bruid van zijn goddelijk Hart, had uitverkoren; hoe de liefde tusschen Hem en zijne Bruid, ondanks den hevigsten strijd en de tegenkantingen van allerlei aard, voortdurend sterker en inniger werd, zoodat de Bruid eindelijk alleen leefde om het goddelijk Hart van haren koninklijken Bruidegom te aanbidden en te beminnen, en het ook door anderen te doen kennen, vereeren en beminnen.

Wij hopen, dat dit boekje in veler handen mag komen; dan zal de eerw. schrijver zijnen arbeid ruimschoots beloond zien. Want dan zal bij allen, die dit boekje lezen, de devotie tot het heilig en aanbiddelijk Hart van Jesus opgewekt of vermeerderd worden, en daardoor de belotte, die de Koning aan zijne Bruid gedaan heeft, in vervulling gaan: „Mijn Hart zal in de ruimste mate den invloed mijner liefde doen gevoelen aan allen, die het vereeren, en zorgen dat anderen desgelijks doen."

1) Tweede druk. Amsterdam, G. Borg. 1876.

EVANGELISATIE IN DE KERK-BUITENWIJKEN VAN AMSTERDAM.

Daar alle kerken der Amsterdamsche Ned. Herv. gemeente in het midden der stad gelegen zijn, is, bij de aanmerkelijke uitbreiding, welke de hoofdstad in de laatste jaren ondergaat, de geestelijke verzorging voor de Protestantsche bewoners der buitenwijken boven mate gebrekkig. De Commissie (onder

voorzitterschap van den Orthodoxen predikant dr. G. J. Vos, Az.), die zich voorstelt zooveel mogelijk in dezen nood te voorzien, heeft een verslag van hare werkzaamheden aan de Amsterdamsche gemeente gezonden, dat als nieuw bewijs mag gelden voor hetgeen in het Mei-nummer van *De Katholiek* onder den titel: „*Getal predikanten te Amsterdam*" is aangetoond. Op eene bevolking van ruim 20,000 Protestanten is het volgende verkregen: Er zijn 4 localiteiten voor de godsdienstoefeningen; en deze worden geregeld des Zondags gehouden door godsdienstonderwijzers der Hervormde gemeente, terwijl de vijf jongst gekozen predikanten der hoofdstad er van tijd tot tijd komen preken. Hunne overige ambtsbezigheden zijn van dien aard, dat de zorg voor de buitenwijken, die *hun* is opgelegd, buiten alle verhouding staat tot hunne krachten. Verder zijn er 4 bewaarscholen „met een wisselend getal van 850 kleinen", en 2 leesscholen, tellende te zamen 75 leerlingen. Over deze laatste zegt de Commissie: „Resultaten zijn slechts voor de volhardenden bereikbaar en deze zijn schaarsch. Toch mogen we wijzen op twee jonge dochters, wie 't gelukt is lezen en schrijven te leeren." Moeten deze cijfers iets bewijzen, dan is het de onbegrijpelijk groote onverschilligheid, laauwheid en traagheid der Amsterdamsche Hervormde gemeente. De Commissie, die voorloopig nog ruim *f* 11,000 behoeft en zich genoodzaakt acht „het bestuur der Kerk bij vernieuwing te wijzen op de groote verantwoordelijkheid, welke het op zich laadt door langer zoovele... Christenen aan zich zelven over te laten", heeft wel regt volgenderwijze te klagen: „De Hervormde Kerk wie de schoone taak is weggelegd om dit braakland te ontginnen, schijnt òf doof voor de klachten òf onmachtig om gehoor te geven aan de roepstem niet slechts van één, maar van velen: „Komt „over en helpt ons." Wij gelooven 't eerste, want wie het doel wil zullen de middelen niet ontbreken. Hiervan kunnen getuigen de grootsche tempels welke Rome's volharding in de Buitenwijken wist te doen verrijzen. Ze staan daar als een beschamend bewijs van onze lauwheid, als eene bevestiging der aloude spreuk: „Eendracht maakt macht."

SCHETS VAN DE PELGRIMSTOGTEN EN REIZEN NAAR HET HEILIGE LAND SEDERT HET BEGIN VAN 'T CHRISTENDOM TOT ONZE DAGEN.

Et erit sepulcrum ejus gloriosum.

I.

Welk land, welke streek der aarde, van de ooster- tot de westerkimmen, van de zuid- tot de noordpool, is niet door de voetstappen der reizigers betreden geworden, voordat de locomotieven de ruimte met bliksem-snelheid doorkliefden en de stoombooten den blanken spiegel der zee met arendswieken overvlogen? Nogtans, onder alle gedeelten der wereld is er een, dat boven alle andere de aandacht der menschen tot zich trok en, als 't ware, vasttooverde, het Oosten namelijk. Maar onder alle oostersche streken is er één landje van geringe uitgestrektheid, dat niet kan genoemd worden zonder innige ontroering: wij meenen het Heilige Land of Palestina. Kan men er niet persoonlijk heengaan, dan doorwandelt men het toch gaarne met den geest en de verbeelding. Immers daar sprak God vertrouwelijk met de aartsvaderen en deed daar bijzonder zijne hemelsche zegeningen uitstroomen;

maar ook ontvlamde er zijn ijselijke toorn en deed het verdorren door zijn alverzengenden gloed. Als lieveling des hemels werd het door troostende voorzeggingen en wonderen verlicht en overstraald. Daar weergalmden de goddelijke zangen van den koninklijken harpenaar; daar treurde de weemoedige citer van den klaagzanger Jeremias. Daar werd de Zoon Gods als mensch geboren, daar arbeidde Hij in het zweet zijns aangezigts, daar liet Hij zijne goddelijke lessen hooren en vergoot op het kruis zijn bloed voor het heil der gevallen menschheid. Daar rijst de berg, waarop het kruis geplant werd, dat al de beschaafde volken der aarde beheerscht en veredelt, en waarvan eene leer uitging, die de wereld omschiep, den geest en het hart der menschen veranderde en tot zich trok. Van dat land kan men met waarheid zeggen: duizenden en duizenden mannen en vrouwen hebben er vurig naar verzucht en verlangd sedert achttien eeuwen. Immers, welke Christen is wel niet eens, ten minste met zijne ziel en zijne verlangens, naar het graf van zijn goddelijken Verlosser gegaan, en wien zou de aanblik van die geheiligde steenen en van dat gewijd stof niet tot in het binnenste van zijn hart aandoen en ontroeren? Daarheen kwam, Rome's weelde en bederf ontvlugtend, de heilige Paula, uit het doorluchtig geslacht der Scipio's en der Gracchussen, om de door de geheimen des hemels gezegende oorden te bezoeken, het land waar het heil der wereld ontlook en bloeide. Daar verscheen ook een held, dierbaar aan het Nederlandsch vaderland, Godfried van Bouillon met zijne dappere krijgers, en viel ootmoedig op zijne knieën voor Jerusalems wallen, om God te danken voor de groote genade van, vóór zijnen dood, de heilige

Stad te mogen aanschouwen. En later, toen Lodewijk de Heilige, Galilea doortrekkend, Nazareth uit de verte ontwaarde, steeg hij van zijn paard af, knielde ootmoedig neder en wilde deze stad, waar onze Zaligmaker zoo vele jaren had gewoond, niet dan te voet binnentreden: zijne godsvrucht, zegt een ooggetuige, was zóó vurig, zóó innig, zóó op zijn gelaat schitterend, dat zij alle aanwezigen aantrok en ontvlamde. Men verhaalt zelfs, dat een pelgrim, na al de geheiligde oorden met de vurigste vroomheid te hebben bezocht, zijne togten met dit gebed eindigde: „Nu, Heer, daar ik hier alles heb gezien waarnaar mijne ziel haakte, blijft er niets meer over dan dat Gij mij tot U in het hemelsch vaderland opneemt om U zelven te aanschouwen en te prijzen", en dat hij toen ontzield nederzonk.

2.

De pelgrims en de reizigers van latere eeuwen zijn talrijk, en wij zullen de merkwaardigsten van hen in deze Schets aanhalen. Maar alhoewel allen dezelfde voorwerpen beschouwen en beschrijven, zijn toch hunne indrukken zeer verschillend; niet allen toch hebben dezelfde gevoeligheid, dezelfde opmerkzaamheid, hetzelfde doorzigt, hetzelfde genie; zij worden door hetzelfde schouwtooneel op verschillende wijze aangedaan en ontroerd: en vandaar komt het, dat in hunne verhalen eene zoo aangename en zoo leerzame afwisseling heerscht.

De eerste, de eereplaats behoort voorzeker aan onze gewijde boeken, die in hunne historische verhalen het oude Judea schilderen, en in hunne profetische deelen het nieuwe Judea schetsen, waar de Romeinen, de Ara-

bieren en de Turken, zonder het te weten, de bedreigingen der goddelijke geregtigheid zijn komen voltooijen; want uit den schoot van dit rampzalig land verheft zich, als 't ware, een doffe klaagstem, welke de waarheid van de Schriftuur betuigt en klaarblijkelijk voor oogen legt.

Na de goddelijke orakelen komt de Joodsche geschiedschrijver Flavius Josephus, die de instellingen en de lotgevallen van zijn vaderland uitvoerig en naauwkeurig beschrijft, zooals ook den merkwaardigen en schrikkelijken oorlog, die Jerusalem, onder Titus' bevel, verwoestte en het Joodsche volk voor altijd over den geheelen aardbodem verspreidde.

Van dit tijdstip af kunnen de boeken, welke over Palestina handelen, in drie klassen, ten minste volgens hun algemeene strekking, worden verdeeld.

De *eerste* klas bevat de werken, verschenen vóór de zevende eeuw, die zich uitsluitend bepalen tot het beschrijven van de oorden, geheiligd door de voetstappen van den goddelijken Verlosser, van zijne allerheiligste Moeder en de Apostelen: men kan ze gidsen noemen voor den godvruchtigen pelgrim.

In de *tweede* klas, die het tijdperk omvat van de veroveringen van Omar tot de inneming van Constantinopel door Mahomet, ontmoet men ook nog godsdienstige ontboezemingen, maar toch meestal verhalen van oorlogsgebeurtenissen en heldendaden der kruisvaarders: het zijn de bronnen van de geschiedenis dier verbazende togten in hunne opvolgende wisselvalligheden en eindelijke zegepralen.

In de *derde* klas vindt men de moderne schildering van Palestina: de woelige geest van het Westen voert

den boventoon in de schriften dezer klasse; het godsdienstig gevoel vindt er soms wel eene levendige, krachtige, dichterlijke, ja soms wegslepende vertolking, maar in 't algemeen is de drooge, wetenschappelijke navorsching en het industriële streven het hoofdoogmerk van de reizigers dezer klasse en, met weinige uitzonderingen, moeten zij *cum grano salis* gelezen worden.

3.

Van het begin des Christendoms, en vooral nadat Constantijn den vrede aan de Kerk had gegeven, stroomden de geloovigen met scharen, uit boetvaardigheid of uit liefde tot Christus, voor het heil hunner zielen of voor de glorie van God, naar het Heilig Graf, om de voetstappen van hunnen Verlosser te volgen en met hunne tranen te bevochtigen. Uit alle gewesten van het onmetelijk rijk van Constantijn trokken de pelgrims naar het Heilig Graf, en aan het hoofd van deze vrome reizigers bevond zich de doorluchtige, zoo godminnende moeder van den keizer, de heilige Helena. In alle talen werd Golgotha verheerlijkt. De goddelijke kracht van het bloed van Christus herstelde als 't ware de oorspronkelijke eenheid der menschelijke familie. Later, toen de oude wereld door de overmagt der Barbaren tot puinen was verbrijzeld geworden, volgden ook deze zelven, door de almagt des kruises overwonnen en getemd, de voetstappen van de overwonnen christenvolken en wilden, ook zij, de wieg van het goddelijk Kind bezoeken en de oorden door deszelfs leven, lijden en wonderen geheiligd, vereeren en verheerlijken.

De pelgrims uit Gallië bezaten alreeds in de reisbe-

schrijving van een christen uit Bordeaux eenen wegwijzer, die hen van de kusten des oceaans tot aan de oevers der Doode Zee, over de Alpen, door Illyrië, den Bosphorus, Klein-Azië en Syrië leidde: deze wegwijzer werd 333 jaar na Chr. geschreven door voornoemden pelgrim uit Bordeaux. Hij werd door anderen gevolgd, en hunne verhalen getuigen van de overmagt des Christendoms in die eeuw en van de getrouwe bewaring der godsdienstige overleveringen.

De heilige Hieronymus beschrijft ons met zijn grootsche pen de togten van de heilige Paula, het geloof dat haar bezielde en ontvlamde en in haar hart de enkel menschelijke gevoelens deed zwichten voor de goddelijke liefde. Toen deze heldhaftige Romeinsche vrouw Rome verliet, werd zij tot in de haven verzeld door hare kinderen, verwanten en vrienden, en bestormd, om van haar besluit af te zien; maar haar heldhaftig geloof en haar gloeijende liefde tot Christus zegepraalden over de ingevingen der natuur, en zij vertrok met hare dochter Eustochium. Na eenigen tijd in Salamis en te Antiochië te hebben vertoefd, ging Paula naar Palestina. Te Jerusalem wilde haar de Romeinsche stadhouder met luister onthalen; maar in plaats van een vorstelijk paleis verkoos de ootmoedige christin een arm celletje; want naar Jerusalem was zij enkel en alleen gegaan om het aanbiddelijk tooneel der goddelijke geheimen te aanschouwen en te vereeren. Ook bezocht zij alle heilige oorden met de innigste godsvrucht en verliet de eene, om nog met meer aandoening de andere te bezigtigen en te huldigen. Toen zij voor het ware kruis neêrgeknield lag, zou men gezegd hebben, dat zij er

nog den Verlosser op zag hangen, zoo vurig, zoo gloeijend was hare aanbidding. In het Heilig Graf kuste zij de rots, waarop het ligchaam van Christus had gerust; hare lippen bleven met een zoo diep gevoel van geloof en liefde er op gedrukt, dat zij er een bovennatuurlijk leven en eene diepe kennis der goddelijke geheimen met lange teugen scheen te putten. Hare oogen stortten zoo vele liefdetranen en uit haar hart welden zoo diep roerende zuchten op, dat de ooggetuigen er van met eerbied doordrongen waren en verstomden. Te Bethlehem, bij 't intreden in de grot der Geboorte, werd de heilige vrouw zoo zeer getroffen en ontroerd, als of zij eene hemelsche verschijning had. Met de oogen der ziel en des harten zag zij het goddelijk Kind in de windselen, de maagdelijke Moeder neêrgeknield, de Herders op den roep der Engelen aangesneld, en de Wijzen er door de profetische ster heen geleid. Dan riep zij met geestdrift uit: „Hier zal voortaan mijne woning zijn; want hier is de geboorteplaats van mijnen Verlosser; verblijven zal ik in het land, waar Hij onder de menschen verscheen en leefde."

Maar alvorens Paula zich te Bethlehem vestigde, bezocht zij nog veel andere oorden van het Heilige Land: de Doode Zee, dat ijselijk monument der goddelijke gramschap, Jericho met zijne lommerrijke omheining van palmen en de bron van Eliseus, Bethphage, de woonstede van Lazarus, Martha en Maria, de vrienden van Jesus; dan Sichem met de Jakobsbron, vermaard door de bekeering der Samaritaansche vrouw door Jesus zelven. Zelfs ging zij naar Egypte, tot in de woestijn van Thebaïs, om er de eremieten te leeren kennen (Hieron. *Vita*

Paulae.—Epist. ad Eustochium. Roubeau, *vie de Sainte Paula*).

Het pelgrimsverhaal van den heiligen Porphyrius, ook in de vierde eeuw geschreven, is van denzelfden aard. Het eerste gedeelte van zijn leven bragt Porphyrius door in Egypte's eenzame woestijnen; ook hem leidde een hevig verlangen naar het Heilige Land, waar hij op wonderbare wijze van eene lange en verontrustende ziekte werd genezen. Later werd hij bisschop van Gaza, en de Kerk telt hem onder hare heiligen.

Antoninus, die op het eind der zesde eeuw leefde, vijftig jaar voor Omar 's inval in Palestina, volgde de voetstappen van Porphyrius. Hij was een christelijke krijger, hij vertrok uit Plaisance over zee met eenige reisgenooten, om de voetstappen van onzen Verlosser godvruchtig te volgen. Zij bezochten het eiland Cyprus, de kusten van Syrië, Galilea, de oevers van den Jordaan en bereikten eindelijk Jerusalem, waar het Heilig Graf hun hart diep ontroerde en met vurige gebeden door hen begroet werd. Dan rigtten zij hunne stappen naar Arabië's woestijnen, bezigtigden in 't voorbijgaan Ascalon en Gaza en drongen door tot den berg Horeb, waarheen de profeet Elias gevlugt was, om de vervolgingen van de goddelooze Jezabel te ontwijken; dan nog tot den Sinaï, waar de Allerhoogste aan Moses de wetten voor de Israelieten had voorgeschreven. Vandaar reisden zij naar Egypte, om de overleveringen aangaande het verblijf van Jesus met zijne heilige Moeder en den heiligen Josef in dit land te zamelen. Dan keerden zij naar Jerusalem terug en trokken vandaar naar het noorden van Syrië en naar de oevers van den Euphraat, om, als 't laatste doel hunner

vrome pelgrimsreis, het geboorteland van Abraham te begroeten. Sommige opmerkingen van Antoninus over Palestina bewijzen, dat dit land, thans verwoest en verdord, toen overal eene weelderige vruchtbaarheid ten toon spreidde. Ook lokte de liefde tot Christus een groot aantal reizigers er heen, omdat ze er talrijke Christengemeenten ontmoetten. Handel en akkerbouw waren er ook in bloei: het kruis beheerschte en veredelde alles (Bolland. III, Febr., p. 24—31).

4.

Zoo als men duidelijk inziet, hadden deze verhalen bijna hetzelfde karakter. Maar de pelgrimstogten van het tweede tijdperk, onder vele en groote gevaren voleind, bieden, in de afwisselende oorlogsgebeurtenissen en kampen, de aanlokkendste en belangrijkste verhalen.

Jerusalem, in 636 door Omar ingenomen, zuchtte onder het juk der Saracenen, totdat het zegepralend zwaard van Godfried van Bouillon hen uit de Heilige Stad verjoeg. Gedurende deze lange tusschenruimte had Jerusalem veel te lijden van de dweepzucht en gruwzaamheid zijner barbaarsche onderdrukkers: mishandelingen en vervolgingen herhaalden zich vaak onder de nietigste en ongegrondste voorwendsels. Niettegenstaande dezen deerniswaardigen toestand, reisden de Christenen uit het westen van Europa nu eens in groote scharen, dan in klein getal, naar de Heilige Stad, om aan den voet van den Calvarieberg vergiffenis van hunne zonden en eene schooner kroon in het eeuwig Vaderland te verdienen. Somwijlen rigtten zij met duizenden hunne voetstappen naar Azië heen, en alhoewel hunne inzigten

vreedzaam en onbaatzuchtig waren, veroorzaakten toch hunne verzamelingen en togten buitengewone bewegingen; zij waren als de voorboden van de latere kruistogten. Ook werden de Saracenen niet weinig er door verontrust. Jerusalem zelve, in deze zoo treurige en drukkende omstandigheden, had, door den mond van zijnen Patriarch, de geloovigen van Europa dringend om hulp en bijstand gesmeekt. Men kon dus eene hevige opschudding te gemoet zien.

In de daad, de snoode beschimpingen door de trotsche Muzelmannen onze godsdienst gedurig aangedaan, veroorzaakten onder de christelijke volkeren van 't Westen de meest gegronde verontwaardiging en opschudding: de kruistogten begonnen en zij duurden verscheidene eeuwen; zoo groot was de ijver, die de kruisvaarders ontvlamde en voortdreef, alhoewel eenige honderdduizenden door honger, ziekten en zwaard omkwamen. Weggesleept door hun toomloozen moed, verachtten zij de zekerste, de klaarblijkelijkste gevaren en streden met heldenmoed, maar zonder zegepraal en zonder nut voor 't geloof; ja, wegens hunne mislukte krijgtogten werden de Christenen van Syrië, Phoenicië en Palestina zóó hevig door de Muzelmannen onderdrukt en geteisterd, dat twee eeuwen na de eerste kruistogten, christelijk gebed en zang geheel en al verstomden door de dweepzuchtige dwingelandij van die onmenschelijke overheerschers. Een Arabiesch geschiedschrijver getuigt dit en wenscht dat het zoo moge voortduren tot den jongsten dag (Michaud,) *Hist. des croisades*, XXII.

5.

Over de pelgrimstogten, die tusschen de veroveringen

van Omar en de inneming van Jerusalem door Godfried van Bouillon plaats grepen, zijn verhalen tot ons gekomen, door merkwaardige bijzonderheden gekenmerkt. In het begin der achtste eeuw stak een bisschop der Franken over zee naar Jerusalem en vertoefde er negen maanden. Hij doet opmerken, dat op de plaats van den tempel een verfoeijelijk gebouw, de moskee van Omar, stond. Dan maakt hij, wel een bewijs van zijn levendig geloof, gewag van alle heiligdommen en gewijde plaatsen zoo dierbaar aan het christenhart: van de kapel van Golgotha, van het Heilig Graf, schitterend verlicht, van de lijdenswerktuigen, zorgzaam bewaard in eene kapel, van de kerk op den top van den Olijfberg zonder dak, met acht vensters, waardoor men acht gedurig brandende lampen hangen zag. Wanneer men, voegt de Chronijk er bij, 's nachts van de wallen der stad dit lichttooneel beschouwde, zou men gezegd hebben, dat vuurbollen den top des bergs bekroonden, van waar onze Verlosser, na het voleinden van zijn goddelijke zending, ten hemel was gestegen (Bolland.)

In het jaar 736 deed Willebaldus uit Saksen ook eene reis naar het Heilige Land. Hij verhaalt zijne togten langs de kusten van Griekenland en door den Archipel, zooals ook zijne gevangenschap in Emesus. Hij beschrijft Jerusalem naauwkeurig, na hetzelve herhaald bezocht te hebben, zooals ook de oevers van den Jordaan, waar Christus gedoopt werd.

Onder de glorierijke regering van Karel den Groote bekwam het Christendom in Palestina wederom een nieuwen luister: de verwoestingen, veroorzaakt door de wilde horden van Omar, werden hersteld en de Chris-

tenen uit het Westen konden wederom aan het Graf van hunnen goddelijken Verlosser gaan bidden. Ook stroomden zij in groote scharen met vurige godsvrucht er naar toe. Zelfs heeft die allerdoorluchtigste vorst er een hospitaal voor de arme pelgrims gebouwd, waar zij gedurende hun verblijf te Jerusalem onderhouden werden. Dit liefdadig gesticht bezat landerijen, wijnbergen en tuinen in het dal van Josaphat. Zelfs was er een bibliotheek en eene kerk, aan de allerheiligste Maagd Maria gewijd. Kwam er een Latijnsch pelgrim aan, dan werd hij door de bewoners van het gesticht plegtig met het kruis ingehaald en in een celletje geleid. Hij werd gespijzigd, maar spaarzaam, zegt de Fransche monnik Bernard uit eigen ondervinding; de maaltijden volgden malkaar na een langen tusschentijd op. Bernard ondernam zijne reis in 870; eerst ging hij naar Egypte, waar hij eene menigte Christenen in de gevangenis vond. Want die landen kon men niet zonder schatting te betalen doorreizen, en die dat niet konden, werden er aangehouden tot volledige voldoening. Dit was dikwijls moeijelijk, niettegenstaande de liefdadige tusschenkomst van een tot dat doel bestemd gesticht te Alexandrië. Om op hunnen weg naar Palestina niet te worden verontrust en belemmerd, moesten Bernard en zijne reisgenooten een met Arabische letters voorzien zegel nemen, dat dan dubbel en dubbel moest betaald worden; want voor de Saracenen telden twintig penningen van een christen maar voor tien. *Actes des Saints de l'ordre des Bénédictins*, 3e siècle, pag. 513.

Gedurende honderd vijftig jaren voor de kruistogten vermeerderde het getal der pelgrims naar het Heilige Land op eene zeer aanmerkelijke wijze. In het algemeen

ging men toen naar Jerusalem om de voetstappen van Christus te volgen en te aanbidden en het Heilig Graf te vereeren. Ook wilde men aan de kerken van het Oosten, welke in de eerste eeuwen der Christenheid nog een zoo wonderbaren luister hadden verspreid, reliquiën vragen. Zelfs waren er ook sommigen die, bij het vermeend aanstaand einde der wereld, naar het dal van Josaphat reisden om den Opperregter van al wat leeft af te wachten. Anderen hadden hunnen pelgrimstogt ondernomen of om hunne misdaden te boeten of voor de door de Kerk hun opgelegde straffen te voldoen. Onder dezen noemt men een magtig vorst uit Bretagne, Frotmond, die in een erfenis-geschil zijnen groot-oom en zijn jongsten broeder had gedood. De koning van Frankrijk en eene vergadering van bisschoppen hadden hem ter boetstraffe de pelgrimsreis naar Jerusalem, het voorhoofd met assche bestrooid, de lenden met een ijzeren keten omgord, opgelegd. Frotmond reisde eerst naar Jerusalem, doortrok daarna de woestijnen van Egypte, volgde de oevers van den Nijl en het strand der Middellandsche Zee, tot aan het graf van den heiligen Cyprianus, te midden der puinen van Carthago. Dan kwam hij, verbrijzeld door gebrek, lijden en vermoeidheid naar Rome. Op aanraden van Paus Benedictus III keerde hij, ter voleinding zijner boete, nogmaals naar Palestina terug, bezocht wederom Jerusalem, tartte de gevaren van Arabië's woestijnen, bleef drie jaren op den Sinaï, begaf zich dan naar Armenië, op den berg, waar, na den zondvloed, de ark van Noë was blijven stilstaan. Naar Frankrijk teruggekeerd, ging hij in het klooster van Redon, waar hij in den roep van een heilige stierf (*Actes des Saints de l'ordre des Bénédictins*, 4e siècle, part. 2.)

Fulco van Anjou volbragt een even zoo vermaarde boetereis als die van Frotmond, en om dezelfde reden. Hij had namelijk zijne eerste echtgenoote om het leven gebragt en ook vele anderen aan zijne wraak- en eerzucht opgeofferd. Het bloed slaapt niet, zegt een oud spreekwoord. De slagtoffers van Fulco schenen 's nachts uit hunne graven op te rijzen, hem door onophoudelijke verwijtingen te teisteren en den slaap te benemen. Om deze onverzoenlijke verschijnsels te verzoenen en te stillen, ondernam hij, in de gedaante van een boetvaardigen zondaar, eene pelgrimsreis naar 't Heilige Land. De Chronijken verhalen, dat hem toegestaan werd op het Heilig Graf te mogen bidden, dat hij door rijke en gulle aalmoezen de ellende der pelgrims poogde te verminderen, en dat hij overal op zijne togten den goeden geur van godsvrucht en liefdadigheid verspreidde. Niettemin, te Anjou op het tooneel zijner misdaden teruggekeerd, voelde hij de oude wonden zich heropenen, en bittere gewetensknagingen zijne ziel doorsnijden en verscheuren. De Paus gaf hem zelf de generale absolutie; maar het geweten van dezen rampzalige was zoo hevig geschokt geworden, dat hij geen rust kon vinden. Een derde pelgrimsreis, niettegenstaande de stroomen van tranen, door hem op het Heilig Graf gestort, schonk hem de gewenschte rust niet. Hij wilde dus naar Anjou terugkeeren, maar kwam slechts tot Metz, waar hij stierf. Zijne reizen eindigden in 1040 (Chron. Com. Anj., Spicileg. tom. X, p. 463).

Sedert dit tijdstip begon men zich in karavanen te vereenigen en zelfs zich met het zwaard te wapenen voor de reistogten naar het Heilige Land. Richard, abt van

Sint Vitus, ging er heen, vergezeld door zes of zeven honderd pelgrims. Robertus, hertog van Normandië, vader van Willem den Veroveraar, trok er barrevoets en arm gekleed heen, met eene menigte ridders, barons en andere lieden. In 1054 ondernam Ludbertus, bisschop van Cambray, eenen togt naar 't Oosten, aan het hoofd van drieduizend pelgrims uit Vlaanderen en Picardië. Deze karavaan doorreisde Duitschland zonder moeite; maar in Bulgarije moest zij kampen met roovers, die toen overal in dat land verspreid waren; zonder God, zonder wet, leefden zij uitsluitend van roof en stroperijen. Vele pelgrims werden door hen vermoord, anderen stierven van honger in dit ongastvrij land. Met de overigen kwam de Bisschop te Laodicea in Syrië aan. Vandaar stak hij over naar Jerusalem, maar de storm sleurde hem op de kusten van Cyprus. Dan ging hij weêr op zee, maar de bootslieden bragten hem, uit vrees voor de Saracenen, naar Laodicea terug. Nu hield men niet op, hem de gevaren der reis naar het Heilige Land voor te stellen. Ludbertus, neerslagtig en moedeloos, meende in die voorvallen een teeken van den hemel tegen zijn voornemen te zien; hij keerde dus met veel moeite en gevaar in zijn Bisdom terug (Bolland., Juni).

Tusschen de reis van Ludbertus en den eersten kruistogt vertrok uit de *Rhijngouw* een karavaan van zeven duizend geloovigen, onder de leiding van Siegfridus, Aartsbisschop van Bamberg, Utrecht en Spiers. De voornaamste barons van het Aartsbisdom, zoo als ook een groot aantal van vrome ridders, bevonden zich in de karavaan. De pelgrims volgden den gewonen weg, door

Duitschland, Bulgarije, Thracië, en vertoefden in Constantinopel, om er de kerken te bezoeken en de reliquiën te vereeren. In Klein-Azië en Syrië ontmoetten zij weinig moeijelijkheden; maar in hunne onbezonnenheid veel pracht ten toon spreidend en zonder wapenen reizend, wekten zij bij hunnen doortogt de gierigheid niet minder dan de verwondering op. Daarom geraakten zij in het grootste gevaar in de vlakte van Saron en Ramle, waar vele roofgierige Bedouïnen rondzwierven. Door dezen aangetast, moesten zij in verlaten hutten vlugten, waarin zij gedurende drie dagen door deze roofbenden belegerd werden. En zonder twijfel waren zij allen omgekomen, was de Scheikh van Ramle hun niet te hulp gesneld, die hen ook verder beschermde en voor een onbeduidende schatting tot aan Jerusalem's wallen begeleidde. Daar werden zij voor de zoo glorierijk doorstane gevechten met de grootste eer onthaald en met toortsen en cymbalen in de stad gevoerd. Men bragt hen in de kerken en heiligdommen; maar overal, binnen en buiten de stad, zagen zij niets dan puinen en ruïnen. Hevig ontroerd door dit hartverscheurend schouwspel, deelden zij rijke aalmoezen uit en gaven aan den Patriarch Sophronius eene aanmerkelijke som, om de verwoeste heiligdommen op te bouwen. Hun voornemen was tot aan den Jordaan door te gaan en de oorden van heilige herinneringen te zien; maar de strooperijen der roofzieke Arabieren hielden hen terug: dus keerden zij, drieduizend in getal, naar Europa terug; de overigen waren omgekomen door vermoeijenis, afgematheid, ellende en 't zwaard der Saracenen.

6.

Het verhaal van al de versmadingen, die de Christenen sedert zoo lang hadden geleden, zette eindelijk geheel Europa in beweging. Het algemeen gevoelen vond een welsprekenden vertolker in Peter den kluizenaar, ooggetuige van al dat lijden, die nu de dappere mannen van 't Westen tot de bevrijding van Jerusalem opriep. Van dien oogenblik af veranderden de pelgrimsreizen in oorlogstogten en de pelgrimsverhalen moesten wijken voor oorlogsbeschrijvingen.

Peter de kluizenaar, die te Huy bij Luik in een kloosster leefde, schudde door zijne begeesterde schilderingen heel Europa op, en Paus Urbanus II besliste den eersten overzeeschen kruistogt, in welken Godfried van Bouillon, hertog van Neder-Lotharingen, het opperbevel voerde. De geschiedenis van den eersten kruistogt is ons overgeleverd geworden door gelijktijdige schrijvers en ooggetuigen [1]).

---

1) Zie hier eenige woorden over de voornaamsten van deze geschiedschrijvers. De schrijftrant van Tudebode, een priester uit Poitevin, is wel niet kiesch, maar zijne pen treurt hartverscheurend over droevige lotgevallen. Het verhaal van den monnik Robertus is sierlijk, ja soms dichterlijk. Albertus van Aix bezit een gezond verstand, veel oordeel en opregtheid in zijne verhalen. Robertus van Caën schildert levendig de zeden en militaire gewoonten van zijnen tijd, en zijne krijgsverhalen kenmerken hem als soldaat en letterkundige. Foulcher van Chartres zweemt naar de moderne reisbeschrijvingen, mengt gaarne zijne persoonlijke indrukken met de daadzaken en de beschrijving van landschappen. Guilbertus van Nogent misbillijkt gaarne anderen, zonder zelf aan de zweep der kritiek te ontsnappen. Baudri van Dol is een der geleerdste en grondigste schrijvers van zijnen tijd (Michaud, *bibliothèque des croisades*). Eindelijk, Guillaume van Tyrus is de uitmuntendste geschiedschrijver. Geen ander heeft de kruistogten met zooveel waarheid, omstandigheid, eenvoudigheid en verhevenheid verhaald als hij; hij beschrijft de

De kruisvaarders van de elfde eeuw, aangevuurd door de vlammende taal van Petrus den kluizenaar en van Paus Urbanus, vertrokken dus met den vreugdekreet: „God wil het!" Eene eerste afdeeling kwam, na eene nederlaag in Bulgarije, voor de wallen van Nicea, waar zij door den Sultan van deze stad geheel vernietigd werd. Eene nieuwe krijgsmagt, onder het bevel van Godfried van Bouillon, versterkt door eene schaar Normandische ridders, nam wraak voor deze nederlaag op de plaats zelve, waar die nederlaag de kruisvaarders zoo hard had getroffen; niet verre van Nicea velde ze twintig-duizend Saracenen neder, bereikte Syrië, veroverde Antiochië en rukte toen op Jerusalem aan. Op dezen togt werden zij door een verrukkend schouwspel verrast; het was op 't einde van Mei; de lente spreidde al hare pracht ten toon en de rijkdommen des zomers schitterden in de uitgestrekte vlakten tusschen de Phenicische Zee en de bergen van den Libanon. Bij den aanblik van dien Libanon, wiens glans de Schriftuur zoo hoog had verheven, hernieuwde zich de geestdrift der verdedigers van het kruis, en meer dan een onder hen zocht met gretige oogen de vermaarde arenden en cederen dier bergen.

Den 7 Junij 1099 naderden de legers de Heilige Stad en belegerden dezelve; dit beleg duurde vijf weken en kostte ongeloofelijk veel arbeid en moeite. Eindelijk, na

---

zeden en lotgevallen der kruisvaarders, zoo als ook de gebeurtenissen van die beroemde en schitterende togten, met de levendigste naauwkeurigheid. Daarom leest men zijne geschiedenis met veel genoegen (Oordeel van Guizot, in zijne *mémoires pour servir à l'histoire de France*). Guizot voegt er bij, dat geen schrijver van dien tijd den Aartsbisschop van Tyrus evenaart in de geschiedkundige verhalen der kruistogten.

veel bloedige kampen, namen zij de stad stormenderhand in, om drie uur 's namiddags. De geschiedschrijvers hebben opgemerkt, dat dit de dag en het uur waren, waarop Christus voor de verlossing der menschen den kruisdood had geleden. Voor alle anderen sprongen Godfried en zijn broeder Eustachius in de stad over den muur door een toren, die voor het beleg naar de stad was voortgerold; zij werden onmiddellijk gevolgd door den graaf van Vlaanderen, den hertog van Normandië en Tancred, het sieraad, de glorie der ridderen, en door duizenden andere krijgers, terwijl de graaf van Toulouze de stad van een anderen kant bestormde en Jerusalems poorten voor het geheele leger opende. Stroomen bloeds liepen door alle straten en duizendvormige beelden des doods jammerden overal (*plurima mortis imago*): het was als eene hernieuwing van het moordtooneel bij de inneming der Heilige Stad door Titus. De wraak voor de vijfhonderdjarige snoode verdrukking der Christenen uitgeoefend, was regtvaardig, was verdiend, maar ging toch wel te ver. Godfried dus, die enkel had willen overwinnen, wilde zijne handen niet met overtollig bloedvergieten bezoedelen; hij verliet dus zijne wapengenooten, begaf zich, door drie dienaren gevolgd, zonder wapenen en barrevoets, naar de kerk van het Heilig Graf. Dit teeken van godsdienstigheid riep de kruisvaarders tot bedaren en tot het ware doel hunner onderneming terug. Zij legden hunne wapenen en met bloed bevlekte kleederen af, deden andere aan en gingen ootmoedig, met tranen in de oogen, met ontbloot hoofd en barrevoets naar de kerk der Verrijzenis, waar zij ontvangen werden door de geestelijkheid en het volk van Jerusalem, na-

melijk het klein aantal Christenen, die gedurende de Saraceensche heerschappij in de stad waren gebleven en, hunne bevrijders onder blijde jubelzangen te gemoet gaande, God dankten en prezen voor hunne eindelijke verlossing van de langdurige ijselijke slavernij. Het was 's avonds en de nacht naderde. Overal heerschte stilte en zwijgen en het gesteen der verslagenen had opgehouden. Christelijke schildwachten bewaakten de poorten der Heilige Stad. De pelgrims, op den Calvarieberg vereenigd, zochten met gloeijenden ijver en liefde de voetstappen van den goddelijken Lijder en kusten ze met hartontroering en tranen. Algemeen was die ontroering, en Wilhelmus van Tyrus, die er ooggetuige van was, roept op het eind van zijne beschrijving uit: „Welk hart, al ware het van ijzer of den hardsten diamant, zou niet week geworden zijn van verteedering op 't oogenblik, als 't hem toegestaan was de vruchten van zulk een kruistogt te oogsten en het loon van zoo veel lijden te ontvangen?" (*Historia gestorum per Francos*, lib. VIII).

In de plegtige vergadering van verschillende kerkvorsten en bevelhebbers werd Godfried van Bouillon met algemeene stemmen tot koning van Jerusalem gekozen. Met bescheidenheid nam de groote held die keus aan, maar weigerde een gouden kroon te dragen, waar zijn God met doornen was gekroond geworden. Niet lang overleefde hij deze eervolle en welverdiende verheffing: hij stierf een jaar daarna, nadat hij de Muzelmannen van Palestina, ondersteund door Egypte's magt, in den vermaarden slag van Ascalon had overwonnen. Hij was zonder tegenspraak een van de grootste bevelhebbers en helden die er ooit bestonden, en zijn aandenken zal on-

der de menschen leven, zoo lang men zich nog zal herinneren aan de krijgstogten der verdedigers van 't kruis.

7.

De tweede kruistogt, te weeg gebragt door 't genie van den H. Bernardus, mislukte geheel en al. Keizer Koenraad III, met zijn krijgsheer van tachtig-duizend man, bezweek in Klein-Azië, vooral door de ontrouw der Grieken, dan ook door zijne onervarenheid en verwaandheid. Lodewijk de VII, koning van Frankrijk, trof hetzelfde rampzalig lot in Klein-Azië op dezelfde plaats, niettegenstaande zijn persoonlijken heldenmoed en dapperheid; nogtans kon hij tot Antiochië geraken en verder door Syrië en Phenicië tot aan de Heilige Stad. Zijne aankomst deed de geestdrift in de harten der Christenen herleven; geestelijken, ridders en volk, allen gingen hem te gemoet, met olijftakken in hunne handen en hem als hunnen redder begroetend. In Jerusalem ontmoette hij Koenraad, die er niet als een magtig en doorluchtig vorst, door zijne legerbenden vergezeld, maar als een eenvoudige pelgrim was heengekomen. Na eenige gemeenzame raadplegingen, die niet slaagden, keerden deze twee vorsten naar hunne rijken terug en lieten Jerusalem in een deerniswaardigen toestand.

Toen in 1187 de stad in de handen van Saladin was gevallen, verhief zich in gansch Europa een kreet van wanhoop en verontwaardiging. Paus Urbanus III kon dezen smartvollen slag niet overleven en stierf van verdriet. De Christenen verweten zich bitter en luid de schrikkelijke ramp, die Jerusalem had getroffen en wederom onder 't Muzelmansch juk had gebragt. Dit onge-

luk had ten minste een goed gevolg: men dacht aan de verbetering der zeden en deelde gulle aalmoezen uit aan de behoeftigen. Wilhelmus, Aartsbisschop van Tyrus, kwam zelf naar Rome, om het ingesluimerde medelijden in de harten der Christelijke volkeren op te wekken en te ontvlammen. Zijne welsprekendheid bereikte dit edel doel. Keizer Barbarossa, Philips August, koning van Frankrijk, en Richard Leeuwenhart, koning van Engeland, alle drie beroemd om hunne dapperheid en hun genie, plaatsten zich aan 't hoofd der kruisvaarders.

Keizer Frederik kwam op den ouden gewonen weg: door Oostenrijk, Hongarije en Bulgarije tot in Constantinopel. Door zijne schranderheid verijdelde hij de hinderlagen en listen der Grieken, zooals ook de herhaalde aanvallen der Muzelmannen in Klein-Azië. Door een ongeval verloor hij het leven in de rivier Saleph in Cilicië, en zijne legerbenden, van hun opperhoofd beroofd, verspreidden zich en kwamen door honger, ellende en 't zwaard meerendeels om; de overgeblevenen vielen bijna allen in eene deerniswaardige slavernij. Honderdduizend man waren met den keizer uit Duitschland vertrokken en slechts vijf duizend kwamen in 't Heilige Land aan.

De koningen van Frankrijk en Engeland, door de ondervinding van hunne voorgangers onderrigt, gingen over zee naar Palestina. Helaas, tweedragt verdeelde hen weldra en de ellendige ijverzucht hunner legerbenden verzwakte hunne magt en hunne dapperheid. Nogtans, in 't beleg van Ptolemaïs in dreigend gevaar gebragt door Saladin, vereenigden zij zich eenstemmig en veroverden spoedig de stad. Maar het duurde niet lang, of de vroegere twisten begonnen wederom op nieuw; ten gevolge

van dit geschil verliet Philips August het oorlogstooneel en keerde naar zijn koninkrijk terug. Richard Leeuwenhart, alleen aan het hoofd der legers gebleven, volgde van nu af zijn wegslepend, krijgslustig en luimig karakter; niet te min verheerlijkte hij zich door eene menigte van zoo schitterende als nuttelooze heldendaden; ook werd hij de schrik der Muzelmannen genoemd, en wanneer de Saraceensche moeders hunne lastige en ongehoorzame kinderen tot bedaren wilden brengen, behoefden zij maar te zeggen: „Daar komt koning Richard!"

Zoo eindigde door de tweedragt der opperhoofden de derde kruistogt zonder eenig ander voordeel door de geheele wapenmagt van het westelijk Europa verkregen als de verovering van Ptolemaïs en de slechting van Antiochië. Duitschland verloor er den grootste zijner keizers in en de schoonste zijner legerbenden; Frankrijk en Engeland, de bloem van hunnen krijgsadel. De Fransche schrijvers spreken, uit vaderlandsliefde, weinig van den togt van Philips August; terwijl Frederik Barbarossa in Tagenon, Ansberg, Arnold van Lubeck en anderen naauwkeurige en uitvoerige geschiedschrijvers vond. Daar de schitterende dapperheid en andere uitstekende hoedanigheden van koning Richard den schrik der Oosterlingen en de bewondering, ja verbazing van gansch Europa hadden opgewekt, hebben de Saksische annalisten, en in 't bijzonder Walter Vinisauf, zijne wapenfeiten breedvoerig verhaald en verheerlijkt. Deze laatste schrijver was ooggetuige geweest van alle gebeurtenissen die hij gedagboekt heeft. Hij beschrijft dus met levendige kleuren het oorlogstooneel, de hoofdpersonaadjen en de wisselvalligheden van die dieproerende onderneming.

8.

Nogtans was de opschudding van Europa ten gunste van het Heilige Land nog niet geëindigd, nog niet gestild; een vierde kruistogt, door staatkundige beweegredenen en niet meer door eene heilige begeestering van geloof bezield en geleid, werd er ondernomen: Duitschland alleen nam er deel aan en luisterde naar den wapenroep van den Paus. Keizer Hendrik VI preekte zelf in een algemeenen rijksdag te Worms dezen kruistogt; maar onder 't voorwendsel van de Christenen in het Oosten te hulp te ijlen, wilde hij eerst die van het Westen uitplunderen, Sicilië overmeesteren, om zich op deze wijze den weg naar Constantinopel te openen, dan de republieken van Italië onder het juk te brengen, het gezag en de onafhankelijkheid van den Heiligen Stoel te vernietigen en op die puinen eene reuzenmagt op te bouwen en te bevestigen, die het wereldrijk van Augustus en Constantijn zou hernieuwen. Hoogmoed en eerzucht bezielden en dreven dus het hoofd van dezen togt. Maar

Alles wird in Nichts zerrinnen
Was Menschen ohne Gott beginnen,

zegt een zoo oud als waar spreekwoord. Dus, terwijl Godfried van Bouillon en koning Richard hun vaderland hadden verlaten, om het Graf van Christus van 't schandelijk juk der ongeloovigen te bevrijden, kwamen de legerbenden van Hendrik VI met een onverschillig hart uit Palestina terug, zonder zelfs Jerusalem en de heilige oorden gezien te hebben.

9.

De vijfde kruistogt slaagde niet beter; want de vroe-

gere godsdienstige, christelijke geestdrift en het oud geloof bezielden de harten der krijgers en bevelhebbers niet meer. Ook namen de legertogten een andere rigting, namelijk naar den Nijl en Constantinopel; men vocht met dapperheid, men zegepraalde nog, wel is waar, maar enkel voor staatkundige oogmerken; niet meer voor het land der Verlossing, waar de steenen zelve van een hooger, een goddelijk doel schenen te spreken. De Jordaan, de Libanon, door de zangen der profeten verheerlijkt, de met glorie omluisterde Thabor, de onvergetelijke Sion waren uit hun geheugen, uit hunne harten verdwenen. Constantinopel met de vreugden en de jubelzangen van zijne ontzenuwde beschaving, met zijn van goud schitterende paleizen en ongehoorde weelde boeide nu hunne aandacht en streelde bovenal hunne zinnelijkheid. Ook werd deze vijfde kruistogt gestaakt door de stichting van een Fransch, oogenblikkelijk keizerdom te Constantinopel, en dat was alles; de legerbenden van dezen togt ontwaarden niet eens den gezigteinder van Judea.

Nogtans leefde het aandenken van Palestina nog in de harten der geloovigen. Paus Innocentius III en zijn opvolger poogden dus den ijver der Christelijke volkeren op te wekken, te verlevendigen en te ontvlammen. Andreas, koning van Hongarije, en keizer Frederik II kruisten zich bij dezen oproep. De eerste van deze twee vorsten verscheen voor Ptolemaïs met een zoo buitengemeen talijk leger, dat de soldaten zich de levensmiddelen door roof en geweld moesten verschaffen; hij had alom zoodanigen schrik verspreid, dat de Saracenen overal vlugtten en men hen op hunne vlugt niet dan op een grooten afstand kon inhalen. Dan doorliep hij on-

der lofzangen en vreugdegalmen een gedeelte van het Heilige Land; men stak over den stortvloed Cison naar de vallei van Jezrael, die tusschen den Hermon en Gilboë ligt, de streek vermaard door de nederlaag van Sisara en den dood van Saül; daarna kwam men aan de oevers van den Jordaan, waar bevelhebber en soldaten zich in den vloed van dezen zoo beroemden stroom baadden. Daar rustte men twee dagen uit, omdat, zegt Jacques de Vitry, „wij er levensmiddelen en voedsel in overvloed von-„den. Dan bleven wij ook nog op drie verschillende „plaatsen der oevers van het Galilesche meer stilstaan, „bezochten de oorden waar onze goddelijke Meester „zich gewaardigd had wonderen te doen en zich te on-„derhouden met hen, die hij met zijne ligchamelijke tegen-„woordigheid begunstigde. Wij zagen ook de plaatsen, „waar Christus zijne leerlingen tot zich riep, waar hij „droogvoets over de wateren wandelde, waar hij eene „groote menigte menschen in de woestijn met weinig „brooden spijzigde, den berg waarop Hij ging bidden „en de plaats waar Hij, na zijne Verrijzenis, met zijne „discipelen at; dan gingen wij naar Capharnaüm, van „waar wij onze zieken en behoeftigen naar Ptolemaïs „vervoerden."

Na een vergeefschen aanval op de Saracenen en eene vesting op den berg Thabor gelegen, keerde de koning van Hongarije naar Europa terug. Frederik, alles opofferend aan zijne arglistige en eerzuchtige staatkunde, ging zelfs zoo ver, dat hij den banbliksem der Kerk durfde tarten en eene goddelooze onderhandeling met Malek Kamel, Sultan van Kaïro, plegen. Daarom werd zijn verblijf te Jerusalem als eene ontheiliging der stad be-

schouwd. De Aartsbisschop van Cesarea had openlijk het bezoek van de heiligdommen om die reden verboden, en de Patriarch van Jerusalem had hetzelfde verbod ten opzigte van het Heilig Graf uitgevaardigd. Jerusalem was in rouw. Er heerschte eene doodsche stilte in, toen keizer Frederik er binnen trok. Versmaden de Katholieke vorsten eens de stem der Heilige Kerk en hare leering en bevelen, dan overschrijden zij alle perken van regt en pligt, trappen al wat heilig is onder de voeten en laten zich enkel door ingevingen van den aartsvijand der waarheid leiden. Zoo deed ook keizer Frederik: hij nam de kroon, plaatste die op zijn hoofd en liet zich door zijne barons en krijgers tot koning van Jerusalem uitroepen in de heiligste kerk der aarde. De beelden der apostelen en der heiligen waren omsluijerd met een rouwfloers en de gewijde gewelven weergalmden, in plaats van heilige gezangen, enkel en alleen van de jubelkreten der opgeruide soldaten (Michaud, *Hist. des croisades*, livre XIII).

10.

Onder de gewapende pelgrims, die in de laatste kruistogten Palestina bezochten, is er één, die een gansch bijzonder gewag verdient: wij meenen Lodewijk IX of de Heilige. Nadat hij zijne in de neêrlaag bij Mansurah verloren vrijheid weder had erlangd, begaf hij zich met een klein aantal ridders naar het Heilige Land. Daar kocht hij eene menigte soldaten los, die in de slavernij der Egyptenaren waren gevallen. Dan poogde hij op zijne kosten de Christelijke steden, op den zeeoever gelegen, te herstellen en te bevestigen; hij herbouwde gansch de half verwoeste vestingwerken van Kaïpha en Jaffa. In

Ptolemaïs (heden St. Jean d' Acre) en in Cesarea rigtte hij torens op en vergrootte de wallen. Door zijnen ijver en zijn voorbeeld werd de krijgstucht hersteld, en het Evangelie had nu wederom zijn ouden invloed en zijn oude kracht hernomen. Ook zag men de dapperste mannen uit den adel, welke op het slagveld een schitterenden moed getoond hadden, terugkeeren tot de voorvaderlijke vroomheid, hunne wapenrusting met de pelgrimstasch en den pelgrimsstaf verruilen, om de oorden, door heilige herinneringen gewijd, te gaan bezoeken. De godvruchtige koning ging zelf te Nazareth, op den berg Thabor en te Cana in Galilea bidden. De Sultan van Damaskus noodigde den heiligen koning naar de Heilige Stad. Dit nu was het vurig verlangen van den heiligen Lodewijk, ja, men zou er kunnen bijvoegen, het hoofddoel, het eenig doel van zijne langdurige en moeijelijke togten. Maar de bisschoppen en de ridders waren van gevoelen, dat een dusdanig vorst Jerusalem niet kon binnentreden als een eenvoudig pelgrim, omdat hij de wapenen had opgenomen, niet enkel om het Heilig Graf te bezoeken, maar om het te bevrijden, en dit bekrachtigden zij met het voorbeeld van koning Richard. Door deze reden bewogen, zag de heilige koning af van het bezoek van Jerusalem, in de hoop nogtans er eens als bevrijder te mogen verschijnen. Helaas! vergeefsche, ijdele hoop! Weldra ging hij te Carthago sterven. Twintig jaren later vielen alle christelijke koloniën wederom onder het juk der ongeloovige barbaren. Hevig werd Europa geschokt door het gerucht, of beter het stellige narigt van dit ijselijk, deerniswaardig ongeval; stroomen van tranen werden er gestort over het verlies van het Heilige Land; maar er

stonden geen legerbenden meer op om deze zoo dierbare, met zoo veel bloed betwiste bezittingen aan de handen der Muzelmannen te ontrukken.

II.

Het verhaal van de oorlogstogten en pelgrimsreizen onzer voorvaderen, ziedaar de geschiedenis van 't Heilige Land gedurende lange eeuwen, geschiedenis vol van tranen en stroomen van bloed, maar ook eene geschiedenis vol van roem en glorie. Nadat het laatste uur van 't Grieksche keizerrijk had geslagen, werd Europa genoodzaakt, wegens het altoos meer en meer voortdringen der Saracenen, voor zijne zelfverdediging en eigenbehoud te kampen, en kon niets meer doen voor de verlossing der heilige oorden. Wel is waar, minder christenbloed werd er in Palestina vergoten; maar de schande, de beschimping van den christelijken naam, het lijden en de tranen verminderden volstrekt niet. Gelukkigerwijze verleende de Voorzienigheid aan de christelijke heermagt de zege van Lepanto, eene der heerlijkste, der gewigtigste, die in de oorlogsjaarboeken onvergetelijk schitteren. Deze wereldberoemde zegepraal en weldra ook het heldhaftig zwaard van Sobieski staakten gelukkig den inval der Turken, die gelijk een verwoestende orkaan over het Westen van Europa losstormden. Sedert dien tijd verving de diplomatie de plaats der christelijke legers in het beschermen der Christenen van het Oosten, der godsdienstige monumenten en vooral van het Heilig Graf. Te ver zou 't ons brengen, zoo wij de kronkelpaden dezer diplomatie wilden nagaan; de geschiedenis van de pas verloopene laatste maanden zegt maar te duidelijk wat

van dezen kant te verwachten staat. Nogtans kunnen wij ons niet onthouden van op te merken, dat, in weerwil van alle *traités* en *firmans*, de Turksche Bachas en andere ambtenaren van 't Muzelmansch rijk nooit opgehouden hebben, tenzij in de laatste tien of twintig jaren, den kloosterlingen geld onder allerhande voorwendsels af te dwingen, de reizigers te teisteren en de Christenen te verdrukken.

Niettegenstaande deze mishandelingen hielden de pelgrims te midden van vele gevaren (iets dat nu niet meer 't geval is) en veel moeiten niet op het Heilige Land te bezoeken, en sommigen onder hen beschreven zelfs hunne reistogten. Onder die pelgrims bevonden zich zelfs vorsten, als Albertus IV, hertog van Oostenrijk, Hendrik de Leeuw, hertog van Beijeren, Frederik III vóór zijne verheffing op den keizerlijken troon, en later een prins uit Lithauen, Radziwill genoemd, die zijne reis, in vier brieven, op eene belangrijke en keurige wijs beschreef. Godsvrucht en godsdienstig gevoel hadden deze vorstelijke maar ootmoedige pelgrims tot 't glorierijke Graf van Christus geleid.

Bij deze gelegenheid schijnt het ons niet ongepast, er nog eenige woorden over de pelgrimstogten naar het Heilige Land in 't algemeen bij te voegen.

Deze pelgrimstogten nu, eertijds, toen 't geloof nog levendig en vurig was in de harten der Christenen, zoo menigvuldig en zoo talrijk, zoo als de voorafgaande Schets 't genoegzaam betoogde, zijn in latere eeuwen zeer verminderd en werden bijna zelfs onderbroken. Maar wij kunnen ook stellig zeggen, dat nu de weg naar Jerusalem, te lang verlaten, wederom door talrijke pel-

grims wordt betreden. Sedert de laatste dertig jaren gaan er jaarlijks verscheidene karavanen uit Frankrijk, Italië en Duitschland naar toe. Het goede, door deze openbare, algemeene bedevaart bewerkt, is zeer aanmerkelijk; men kan het niet te dikwijls herhalen en bekend maken. Daardoor is 't ingesluimerde vertrouwen onder de Katholieken opgewekt geworden; het is aan onze broederen in 't Oosten klaar gebleken, dat 't Westen, gelijk men 't meende, niet ongevoelig is omtrent de smarten van Jerusalem, en dat het zich eervol wil doen vertegenwoordigen aan 't Heilig Graf, in vroegere eeuwen door zijne helden veroverd.

De ijverige Directeur van 't werk der Oostersche scholen, de hoogwaarde *Abbé Soubiran*, eindigde zijne schoone redevoering, door hem in het *Katholiek Congres van Mechelen* gehouden, met deze dringende slotwoorden:

„In naam van al onze werken ten gunste van het Oos-
„ten, veroorlooft mij, mijne heeren, het u te zeggen:
„zoo gij onzen Heer Jesus Christus, zijne lessen en
„voorbeelden bemint, gaat naar 't Heilige Land; zoo gij
„de krib, Nazareth en 't Heilig Graf bemint, gaat naar
„'t Heilige Land; zoo gij den Karmel, Bethanië en den
„Thabor bemint, gaat naar 't Heilige Land; bemint gij
„den Jordaan, het meer van Genesareth en het visschers-
„bootje waarin men verzekerd is, nooit ten onder te gaan,
„gaat dan naar 't Heilige Land. Gaat naar het Heilige
„Land, mijne heeren, en gelijk zoo vele anderen
„zult gij ondervinden, dat in de heilige oorden het geloof
„de liefde vermeerdert, de liefde het geloof verlevendigt."

Ja, gaat naar 't Heilige Land, durven wij er gerust bij-

voegen; gaat naar het Heilige Land, gaat er naar toe talrijk; want deze pelgrimstogt, ondernomen met een godsdienstig gevoel, eene christelijke overtuiging, een waar geloof en met een hart, doordrongen van 't goddelijk karakter der overleveringen, die men in Palestina overal ontmoet, — deze pelgrimsreis zal u in verrukking brengen en in uwe ziel de roerendste, de gelukkigste, de onverdelgbaarste herinneringen achterlaten.

Luik,
Feest van den H. Josef.

N. J. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

TOEVOEGING AAN DE GELOOFSBELIJDENIS VAN PIUS IV, DOOR Z. H. PIUS IX VOORGESCHREVEN.

Een *Symbolum fidei* is een kort begrip van hetgeen de mensch gelooven moet en hem door zekere artikelen is voorgesteld.

In de H. Schrift, als een der bronnen van de openbaring, door God zelven aan den mensch gegeven, zijn deze artikelen neêrgelegd; doch schoon al wat in de heilige Boeken geschreven staat, op gezag der eeuwige waarheid zonder twijfel moet gehouden en geloofd worden, moet daarom niet dit alles geloofsartikel worden genoemd; want slechts datgene, zegt Billuart [1]), is artikel des geloofs, wat meerdere geloofswaarheden in zich bevat en tevens voor de menschelijke rede eene eigenaardige moeijelijkheid ter aanneming oplevert. De voorstelling nu dier geloofsartikelen is voor den mensch in zijn tegenwoordigen staat even noodzakelijk als het geloof zelf, opdat hij niet, aan zich zelven overgelaten, door onwetendheid in 't geloof of door verkeerde opvatting, beoordeeling en beslissing van den weg der waarheid afwijke. Is voor den onwe-

1) *Tract. de fide*, *Dissert. I*, art. VII.

tende het ontvangen van onderrigt en niet eigen navorsching het natuurlijk middel om te leeren, dan is dit inzonderheid waar, als het de kennis der boven ons verstand liggende waarheden des Christendoms geldt. Overeenkomstig de wet van God, die wil, dat alle menschen tot de erkenning der waarheid komen, heeft de Kerk, voortdurend in het licht van den H. Geest wandelend, die noodzakelijkheid voor hare kinderen begrepen en de waarheden harer leer in de artikelen des geloofs, als in een kort begrip, uitgesproken en in de symbola tezamengebragt. Zulk een symbolum vinden we reeds in 't eerste tijdperk der Kerk, toen de Apostelen, eer zij het Evangelie aan de wereld gingen verkondigen, onze twaalf artikelen des geloofs opmaakten. Dit symbolum werd op het 1ste Concilie van Nicea (in 't jaar 325) en later nog door Paus Damasus in het 1ste Concilie van Constantinopel (381) uitgebreid, totdat ten laatste het Concilie van Florence (1439) het woord „Filioque" er aan toevoegde. Verder hebben wij het zoogenaamd symbolum van Athanasius „Quicumque". Deze drie zijn als de voornaamste door de Katholieke Kerk aangenomen en steeds ongeschonden bewaard gebleven.

Nemen wij symbolum in ruimeren zin en verstaan wij onder dat woord ook het formulier, waardoor wij openlijk belijdenis afleggen van de geloofswaarheden, in het symbolum vervat, waardoor wij uitwendig plegtig betuigen, dat wij ons tevens onderwerpen en houden aan de uitspraken, door de algemeene kerkvergaderingen afgekondigd, en aan al hetgeen ons de overlevering te gelooven voorstelt, dan spreken wij ook in dien zin van een symbolum van Clemens IV, aan Michaël Palaeologus ter onderteekening voorgelegd, of van een symbolum van Pius IV, na

het Concilie van Trente opgemaakt, ofschoon deze verklaringen in den eigenlijken zin *geloofsbelijdenissen* te noemen zijn; want al hetgeen in de geloofsbelijdenis is opgenomen, ziet wel regtstreeks op het geloof, doch levert niet die *eigenaardige* moeijelijkheid ter aanneming op, zooals ieder artikel in het symbolum. De belijdenis b.v., die wij in de geloofsbelijdenis van Pius IV afleggen, dat er zeven ware en eigenlijke Sakramenten zijn, door Christus onzen Heer ingesteld, vloeit reeds als gevolg uit de leer over de Eéne Heilige Kerk, die wij in het symbolum hebben aangenomen; want is de Kerk heilig, dan moet zij ook noodzakelijk middelen gebruiken, die heilig zijn, waardoor zij hare ledematen tot de heiligheid opvoert, nl. de Sakramenten, zoodat de belijdenis der Sakramenten in de geloofsbelijdenis slechts dezelfde moeijelijkheid ter aanneming oplevert als het geloof in de Eéne Heilige, Katholieke en Apostolische Kerk. Hieruit volgt dus, dat de geloofsbelijdenis wel meer bevat dan het symbolum, maar dat al wat in de geloofsbelijdenis buiten het symbolum is opgenomen, slechts te beschouwen is als consequentie der beginselen, die het symbolum leert.

De geloofsbelijdenis, door Paus Pius IV opgesteld, is als het gewone formulier door de H. Kerk bepaaldelijk voorgeschreven, wanneer zij van hare kinderen eene openlijke belijdenis van het geloof afvraagt; hierdoor toch zou de belijdenis van het eene en hetzelfde geloof in denzelfden vorm door allen worden afgelegd.

Toen nu onze Heilige Vader op het laatste Algemeene Vatikaansche Concilie, in het jaar 1870, twee dogmatische constitutiën plegtig voor de geheele Katholieke wereld had afgekondigd, oordeelde Zijne Heiligheid het noodzakelijk, zooals hij zelf getuigt, deze zoo gewigtige en

thans zoozeer bestredene dogmatische bepalingen aan de geloofsbelijdenis van Pius IV toe te voegen; dien ten gevolge bepaalde hij, tezamen met eene speciële Congregatie van Kardinalen, in het dekreet van den 20 Januarij 1877, dat aan bovengenoemde geloofsbelijdenis onmiddellijk achter de woorden: „en bijzonder wat door de H. Kerkvergadering van Trente" zou worden ingelascht: „*en door het Algemeen Concilie van het Vatikaan geleerd, uitgesproken en verklaard is, voornamelijk omtrent het primaat van den Roomschen Paus en zijn onfeilbaar leeraarsambt*". Tevens schreef hij voor, dat in het vervolg de geloofsbelijdenis aldus en niet anders zou worden afgelegd door allen, die hiertoe gehouden zijn, onder dezelfde bedreigingen en straffen als door het Concilie van Trente en de constitutiën van Pius IV „*Injunctum Nobis*" en „*In sacrosancta*" bepaald waren. Het symbolum alzoo, door Pius IV opgesteld, draagt thans, na de toevoeging der bovenstaande woorden van Pius IX, den titel van „Belijdenis van het orthodoxe geloof volgens den vorm, door de Pausen Pius IV en Pius IX, voorgeschreven."

De vraag, die de Protestant ons hier zou kunnen doen, hoe namelijk eene toevoeging aan de geloofswaarheden ooit in overeenstemming kan zijn met hetgeen de Apostel [1]) zegt: „één Heer, één geloof", is naauwelijks eenige beantwoording waardig; wie immers ziet niet aanstonds de ongerijmdheid van de gevolgtrekking, wanneer de Protestant, tot handhaving dezer woorden van den Apostel, zonder verdere redenering besluiten wil, dat het volstrekt niet aangaat om iets aan de reeds uitgesproken

---

1) Eph. IV, 5.

geloofswaarheden toe te voegen. Eerst dan zou deze schijnbare moeijelijkheid met eenig gevolg kunnen worden opgeworpen, wanneer de Protestant ons bewijzen kon, dat er iets nieuws aan het symbolum was toegevoegd; maar dit blijft voor hem altijd onmogelijk; de onfeilbaarheid immers van den Paus van Rome en zijn primaat over de geheele Katholieke wereld werd theoretiesch steeds door verreweg het grootste deel der Katholieken en praktiesch door allen aangenomen. Is daarbij alles niet uitdrukkelijk door Christus geopenbaard? Heeft Hij zijnen Apostelen den H. Geest niet beloofd, en ook tevens geschonken, opdat Hij hun *alle* waarheid leeren zou? De volgende eeuwen zouden de kennis dier waarheid slechts te ontwikkelen, maar aan die waarheid niets wezenlijks toe te voegen hebben. Hoe toch zou de tijd kunnen volmaken wat van den beginne af volmaakt was? „In elk symbolum, zegt de H. Thomas [1]), wordt dezelfde geloofswaarheid geleerd, doch wanneer er dwalingen [tegen een of ander geloofspunt] ontstaan, dan moet het volk met meer zorg over de waarheid van het geloof onderrigt worden, opdat het geloof der ongeleerden niet bedorven worde door de ketters." In het eene symbolum wordt in 't volle licht geplaatst, wat in het andere reeds ingewikkeld uitgedrukt was. Maar mag men het dan eene verandering heeten, mag men zeggen, dat er door den mensch iets geleerd wordt, wat Christus niet heeft geopenbaard, wanneer een of ander geloofspunt naar den drang der omstandigheden in meer duidelijke woorden wordt afgekondigd? Onze Heilige Vader Pius IX zelf legt dit uit in de bulla

---

1) 2 II, qu. 1, art. 9, ad 2.

„*Ineffabilis*" van de dogmaverklaring der Onbevlekte Ontvangenis, dat nl. de Christelijke Kerk niets verandert aan de leerstukken, die in haren schoot zijn neêrgelegd; maar wanneer iets te voren zijn eigen en behoorlijken vorm niet verkregen heeft, en het geloof der Vaderen een zaad heeft geworpen, poogt zij het slechts zoodanig te beschaven en te polijsten, dat die oude stukken der hemelsche leer onder hare bewerking licht ontvangen, tot klaarblijkelijkheid komen en juiste bepaling erlangen, maar tevens hunne volheid, geheelheid en eigendommelijkheid behouden, dat is te zeggen, zóó dat hetzelfde leerstuk blijft met denzelfden zin en dezelfde beteekenis.

En wanneer de Protestant los van vooroordeel en met zijne natuurlijke rede de zaak beschouwen wil, zooals zij werkelijk is, dan zal hij, evenzeer als de geloovige Katholiek, het nietswaardige van zijne opwerping moeten inzien en tot het besluit komen, dat de artikelen des geloofs niet vermeerderen, wat hun wezen betreft, maar dat zij slechts meerdere uitlegging en plegtige afkondiging noodig hebben, wanneer hunne uitdrukkelijke kennis gevorderd wordt. En die plegtige afkondiging, dit bijvoegen van eenige geloofswaarheid aan het symbolum behoort uitsluitend tot het gezag van den Paus, zooals de H. Thomas zegt [1]), gelijk al het andere, wat op de geheele Kerk betrekking heeft; nimmer zal het ééne geloof ongeschonden bewaard blijven, gaat de H. Kerkleeraar voort, zoo de geloofsleer, die door de ketters wordt aangevallen, niet bepaald wordt door hem, die aan het hoofd staat van de H. Kerk.

---

1) 2 II, qu. I, art. 9.

Pius IV was weldra na de sluiting van het Concilie er op bedacht, het symbolum aanstonds ook in zijn volle kracht te stellen, en ten einde zijn doel zoo zeker mogelijk te bereiken, verklaarde hij in zijne constitutie „*Injunctum Nobis*" van den 13en November 1564, dat naar deze verordening de openlijke belijdenis van het regtzinnig geloof met dit symbolum zou worden afgelegd en bezworen door allen, die aan 't hoofd zouden worden geplaatst van kathedrale en hoogere Kerken [1]); zoodat hier te lande bij de wijding van een Bisschop de geloofsbelijdenis wordt afgevorderd volgens den vorm, die door Pius IV is voorgeschreven. Ja zelfs, wanneer de Bisschop op zijn sterfbed nederligt, wil de Kerk [2]) dat hij, vóór hij de H. Teerspijze ontvangt, in tegenwoordigheid van het allerheiligst ligchaam en bloed van Christus, nogmaals datzelfde Katholiek geloof belijde volgens het formulier, door den Apostolischen Stoel voorgeschreven, om openlijk te verklaren, dat hij immer onwankelbaar en getrouw gehouden en geleerd heeft, wat hij bij den aanvang zijner bisschoppelijke bediening zoo plegtig voor God heeft gezworen, en dat hij, naar het God behaagt, in dit geloof wil leven of sterven. Hieruit zien wij, hoezeer onze Moeder de H. Kerk voortdurend waakt over dien verheven schat, haar toevertrouwd; zij neemt de hoogst mogelijke zekerheid, dat hij, die meer dan anderen het geloof tegen de dwaling te verdedigen en te verkondigen heeft, het ook ongeschonden beware.

---

1) Ook het XIe Concilie van Toledo, in het jaar 675 gehouden, had reeds bepaald, dat er eene geloofsbelijdenis zou worden afgelegd door allen, die tot hoogere kerkelijke waardigheden werden verheven.

2) *Caerem. episcoporum*, liber II, cap. 38.

Na het opleggen der geloofsbelijdenis aan hen, welke aan 't hoofd geplaatst worden van kathedrale en hoogere Kerken, worden volgens bovengenoemde constitutie ook zij verpligt deze geloofsbelijdenis te doen, die in het bezit worden gesteld van kerkelijke waardigheden, kanonikale en andere kerkelijke beneficiën, welke ook, waaraan zielzorg verbonden is, en tevens alle anderen, die hiertoe volgens de dekreten van het Concilie gehouden zijn. Want het Concilie had reeds in de XXV^ste^ zitting (Cap. 2, *De reformatione*) bepaald, dat al de Bisschoppen op het eerste *Concilium provinciale*, dat zij bijwonen, openlijk belijdenis zouden afleggen van het Katholiek geloof en tevens de bepalingen der voorgaande algemeene kerkvergaderingen zouden aannemen. Wat eene *Synodus Dioecesana* aangaat, is de Bisschop volgens deze bepaling van het Concilie niet gehouden, zooals Benedictus XIV [1]) zegt, haar af te leggen, maar wel haar te vorderen van allen, die een kerkelijk beneficie bezitten en bij de Synode voor het eerst tegenwoordig zijn; doch het is alsdan niet noodig, zegt hij, dat ieder afzonderlijk die geloofsbelijdenis aflegt; het is voldoende, dat hij, die als secretaris van de Synode is aangesteld, haar luide en langzaam voorleest, terwijl allen de woorden tegelijk herhalen, om daarop naar den Bisschop toe te treden en, vóór hem neêrgeknield, op het opengeslagen evangelieboek met deze woorden te zweren:

„Aldus beloof, bevestig en zweer ik. Zoo helpe mij God en deze HH. Evangeliën Gods."

Verder willen wij, zoo gaat de pas genoemde constitutie

---

1) *De Synodo Dioec.* Liber V, cap. 2.

van Pius IV voort, dat deze geloofsbelijdenis worde afgelegd door allen, wie ook, die onder welken naam of titel ook, gesteld zullen worden over kloosters, conventen en huizen en welke andere plaatsen ook van alle klooster- en militaire orden. — Dit voorschrift heeft Pius IV in de constitutie „*In sacrosancta*" nog verder uitgebreid en toegepast op alle doktoren, meesters, regenten of andere professoren van iederen tak van wetenschap, hetzij geestelijken of leeken, of tot welke reguliere orde ook zij behooren, die, op welke plaats ook, een openbaren of bijzonderen leerstoel bekleeden of eenige lessen geven of behandelen, en ten laatste evenzeer op al diegenen, welke tot die betrekkingen zullen benoemd worden. En deze bepaling is door Pius IX, in het dekreet van de toevoeging der bovenstaande woorden aan het symbolum van Pius IV, nogmaals uitdrukkelijk aan de Katholieke wereld voorgeschreven en bekrachtigd.

Doch de Pausen, die dit symbolum voorschrijven, bepalen niet slechts voor de algemeene Kerk, wanneer de geloofsbelijdenis, door hen opgemaakt, moet worden afgelegd en met eede bevestigd, maar laten het ook den Bisschoppen over, om in bijzondere gevallen, wanneer door de eer van God of het geestelijk heil des naasten het afleggen van de geloofsbelijdenis vooral gevorderd wordt, hunne bepalingen aan te dringen of uit te breiden. Ziehier nu de voornaamste voorschriften, die voor het Bisdom van Haarlem omtrent het afleggen van dit symbolum gegeven zijn.

Ten eerste vordert onze *Synodus Dioecesana* [1]) die geloofsbelijdenis bij het doopsel der volwassenen, die de ketterij verlatende in den schoot der Katholieke Kerk

1) Cap. VII, *De Sacramento Baptismi*, pag. 31.

worden opgenomen, opdat toch geen enkele dwaling den ledematen der Kerk van Christus moge aankleven.

Op grond der constitutie van Pius IV vraagt zij [1]) diezelfde geloofsbelijdenis van hem, die tot pastoor eener parochie wordt aangesteld; hij immers wordt alsdan geroepen om op eene bijzondere wijze de geloovigen in de Christelijke leer te onderwijzen en te sterken.

Zooals wij zagen, is de Bisschop volgens het algemeen geldend kerkregt niet gehouden in de *Synodus Dioecesana* de geloofsbelijdenis af te leggen; nogtans is het zeer overeenkomstig met den geest der Kerk, zegt Benedictus XIV, dat de Bisschop ook in zulk eene Synode het Katholiek geloof onder den aangewezen vorm voor de geheele vergadering der aanwezige priesters openlijk belijde en uitspreke, en in dien geest der Kerk handelend, heeft het Utrechtsche *Concilium provinciale*, in het jaar 1865 gehouden, bepaald en voorgeschreven dat *allen*, dus ook de Bisschop, op zulk eene Synode vooraf openlijk belijdenis zullen geven van hun geloof, volgens het formulier, door Pius IV vastgesteld [2]). Het afleggen van zulk eene belijdenis, zegt Gavantus, is en blijft een akte van de hoogste godsvereering.

Zij, die tot de kerkelijke wijdingen wenschen te worden toegelaten, moeten volgens eene bepaling van datzelfde *Concilium provinciale* eveneens die geloofsbelijdenis afleggen; zoodat allen het symbolum van Pius IV plegtig bezweren, die hier te lande in de H. Orde van het Subdia-

---

1) *Forma introductionis parochorum.*

2) In de laatste gehouden *Synodus Dioecesana* van het Bisdom van Haarlem, in het jaar 1867, heeft dan ook de aflegging van de geloofsbelijdenis door den Bisschop en al de Synodalen plaats gehad.

konaat, Diakonaat en Priesterschap worden opgenomen; want als dienaren Gods zullen zij op zijne roepstem het geloof onvervalscht aan het volk moeten verkondigen.

Ook is het een algemeen aangenomen gewoonte, dat de kinderen, die voor de eerste maal huns levens tot de H. Communie naderen, diezelfde geloofsbelijdenis afleggen, zoodat de H. Kerk juist die indrukwekkende plegtigheid uitkiest om haren kinderen te toonen, dat het hare verhevene roeping is het Christelijk geloof steeds ongeschonden onder ons te bewaren en te prediken. Waarlijk, het treft dan ook het Katholieke hart, als wij daar door den mond dier jeugdige kinderen de verheven waarheden hooren uitspreken, die in het symbolum zijn vervat; als wij vernemen wat zij volgens de leer der Kerk gelooven over de drie Personen der H. Drieëenheid, over de H. Kerk, door Christus op aarde gesticht; hoe zij alles aannemen, wat in de Apostolische en kerkelijke overleveringen en in de H. Schrift vervat is; met welk een diepen eerbied zij spreken over de genadebronnen der H. Kerk, de zeven H. Sakramenten, alsmede over de verhevene Offerande der H. Mis, en hoe zij hierin de uitspraken van de algemeene kerkvergaderingen in alles tot grondslag nemen. Het Katholieke hart gevoelt zich getroost en gesterkt, wanneer die jeugdige ledematen der Kerk dan, in de tegenwoordigheid van Christus, de leer verkondigen over het vagevuur en de zielen, aldaar opgehouden; hoe zij zonder dwaling spreken over ons aller Moeder Maria, over de aflaten, door Christus aan zijne Kerk geschonken, en eindelijk over het primaat en de onfeilbaarheid van Christus' Stedehouder op aarde. En in het prediken van dit geloof zal de Kerk, aan wie Christus

de schatten zijner waarheid heeft toevertrouwd, door den voortdurenden, goddelijken bijstand des H. Geestes steeds het gebouw blijven, zooals het door de hand van God op de steenrots gevestigd is; want hare roeping op deze aarde is het onveranderlijke woord Gods aan allen te verkondigen, opdat allen haar als één ligchaam, als het onveranderlijk ligchaam van Christus mogen erkennen; en als wij haar nu aan die roeping zien gehoor geven en het geloof, zooals Paulus zegt [1]), uit hare prediking voortkomt, dan zien wij aanstonds met welk regt Paus Pius IX als Stedehouder des Verlossers, die de waarheid zelve is, het geloofspunt van het Pauselijk primaat en der Pauselijke onfeilbaarheid, tezamen met de overige uitgedrukte waarheden, bij gemelde gelegenheden aan zijne kinderen vastelijk te gelooven en te bezweren voorstelt.

Het Dekreet zelf van Z. H. Pius XI, met de vertaling in het Hollandsch, laten we volgen.

Quod a priscis Ecclesiae temporibus semper fuit in more, ut Christi fidelibus certa proponeretur ac determinata formula, qua fidem profiterentur, atque invalescentes cujusque aetatis haereses solemniter detestarentur, idipsum, sacrosancta Tridentina Synodo feliciter absoluta, sapienter praestitit Summus Pontifex Pius IV, qui Tridentinorum Patrum decreta incunctanter exequi properans, edita Idibus Novembris 1564 Constitutione *Injunctum Nobis*, formam concinnavit professionis fidei recitandam ab iis, qui cathedralibus et superioribus Ecclesiis praeficiendi forent, quive illarum dignitates, canonicatus, aliaque beneficia ecclesiastica quaecumque curam animarum habentia essent consecuturi, et ab omnibus aliis, ad quos ex decretis ipsius Concilii spectat: necnon ab iis, quos de monasteriis,

1) Rom. X, 17.

conventibus, domibus et aliis quibuscumque locis regularium quorumcumque ordinum, etiam militarium, quocumque nomine vel titulo provideri contingeret. Quod et alia Constitutione edita eodem die et anno incipien. *In sacrosancta* salubriter praeterea extendit ad omnes doctores, magistros, regentes vel alios cujuscumque artis et facultatis professores, sive clericos sive laïcos, vel cujusvis ordinis regularis, quibuslibet in locis publice vel privatim quoquomodo profitentes, seu lectiones aliquas habentes vel exercentes, ac tandem ad ipsos hujusmodi gradibus decorandos.

Jam vero, cum postmodum coadunatum fuerit sacrosanctum Concilium Vaticanum, et ante ejus suspensionem, per Litteras Apostolicas *Postquam Dei munere* diei 20 Octobris 1870 indictam, binae ab eodem promulgatae sint dogmaticae constitutiones, prima scilicet de Fide Catholica, quae incipit *Dei Filius*, et altera de Ecclesia Christi, quae incipit *Pastor aeternus*, non solum opportunum, sed etiam necessarium dijudicatum est, ut in fidei professione dogmaticis quoque praememorati Vaticani Concilii definitionibus, prout corde ita et ore, publica solemnisque fieri deberet adhaesio. Quapropter SSmus D. N. Pius Papa IX, exquisito ea desuper re voto specialis Congregationis Emorum S. R. E. Patrum Cardinalium, statuit, praecepit atque mandavit, ceu per praesens decretum praecipit ac mandat, ut in praecitata Piana formula professionis fidei, post verba „praecipue a sacrosancta Tridentina Synodo" dicatur „ET AB OECUMENICO CONCILIO VATICANO TRADITA, DEFINITA AC DECLARATA, PRAESERTIM DE ROMANI PONTIFICIS PRIMATU ET INFALLIBILI MAGISTERIO", utque in posterum fidei professio ab omnibus, qui eam emittere tenentur, sic et non aliter emittatur, sub comminationibus ac poenis a Concilio Tridentino et a supradictis Constitutionibus S. M. Pii IV statutis. Id igitur ubique et ab omnibus, ad quos spectat, diligenter ac fideliter observetur, non obstantibus etc.

Datum Romae e Secretaria S. Congregationis Concilii, die 20 Januarii 1877.

P. CARD. CATERINI, praefectus.

J. ARCHIEPISCOPUS ANCYRANUS, secretarius.

d. i.

Hetgeen van de vroegste tijden der Kerk steeds in gebruik geweest is, dat namelijk aan de Christen-geloovigen een zeker en bepaald formulier werd voorgesteld om het geloof te belijden en de zich verbreidende ketterijen van ieder tijdperk plegtig af te zweren, datzelfde heeft, na de zegenrijke voleindiging van de H. Kerkvergadering van Trente, Paus Pius IV wijselijk gedaan, die, zich haastend de dekreten der Vaders van het Concilie van Trente onverwijld uit te voeren, in de constitutie „*Injunctum Nobis*" den 13en November 1564 uitgevaardigd, het formulier eener geloofsbelijdenis heeft opgesteld, welke moet worden afgelegd door hen, die aan 't hoofd zouden worden geplaatst van kathedrale en hoogere Kerken, of die in het bezit zouden worden gesteld van hare waardigheden, kanonikaten en andere kerkelijke beneficiën welke ook, waaraan zielzorg verbonden is, en door alle anderen, wien zij volgens de dekreten van dit Concilie is opgelegd: evenzeer door degenen, die onder iederen naam of titel gesteld zouden worden over kloosters, conventen en huizen en andere plaatsen, welke ook, van alle klooster- zelfs van militaire orden. En eene andere constitutie, op denzelfden dag en in hetzelfde jaar gegeven, beginnend „*In sacrosancta*" heeft ditzelfde op heilzame wijze nog uitgebreid tot alle doktoren, meesters, regenten of andere professoren van iederen tak van wetenschap, hetzij geestelijken of leeken of van welke reguliere orde ook, die op welke plaats ook een openbaren of bijzonderen leerstoel bekleeden, of eenige lessen geven of behandelen, en ten laatste tot al diegenen, die tot zoodanige graden zouden verheven worden.

Doch dewijl later het H. Vatikaansch Concilie vergaderd is geweest, en vóór de schorsing van dit Concilie, door het Apostolische Breve „*Postquam Dei munere*" van den 20 October 1870 aangekondigd, twee dogmatische constitutiën door hetzelve plegtig zijn afgekondigd, een nl. over het Katholiek geloof, die begint met: *Dei Filius*, en een ander over de Kerk van Christus, die begint met: *Pastor aeternus*, is het niet slechts oorbaar maar zelfs noodzakelijk geoordeeld, dat er in de geloofsbelijdenis, ook aan de dogmatische bepalingen van bovengenoemd Vati-

kaansch Concilie, evenzeer met het hart als met den mond, een openlijke en plegtige instemming moest gegeven worden. Weshalve Z. H. Paus Pius IX, na het gevoelen eener bijzondere Congregatie van de Kardinalen der Heilige Roomsche Kerk omtrent deze zaak gevraagd te hebben, bepaald, voorgeschreven en bevolen heeft, zooals hij door dit tegenwoordige dekreet bepaalt en beveelt, dat in het bovenvermelde formulier der geloofsbelijdenis van Pius, na de woorden „en bijzonder door de Heilige Kerkvergadering van Trente" zal gezegd worden „EN DOOR HET ALGEMEEN CONCILIE VAN HET VATIKAAN GELEERD, UITGESPROKEN EN VERKLAARD, VOORNAMELIJK OMTRENT HET PRIMAAT VAN DEN ROOMSCHEN PAUS EN ZIJN ONFEILBAAR LEERAARSAMBT", en dat in het vervolg de geloofsbelijdenis door allen, die gehouden zijn haar af te leggen, aldus en niet anders zal worden afgelegd, onder de bedreigingen en straffen, door het Concilie van Trente en door de bovengenoemde constitutiën van Paus Pius IV bepaald. — Dit derhalve zal overal en door allen, op wie het betrekking heeft, naauwkeurig en getrouw worden opgevolgd, niettegenstaande enz.

Gegeven te Rome uit de Secretarie der Congregatie van het Concilie, den 20 Januarij 1877.

P. KARDINAAL CATERINI, Prefekt.
J. AARTSBISSCHOP VAN ANCYRA, Secretaris.

Het wapen des woords.

De koning der reptielen, het serpent in het paradijs, behoefde slechts éénmaal aan het woord te komen, om heel het menschengeslacht te verderven.

In dat feit licht de ontzettende profetie der verre eeuwen.

Het menschelijk woord, het bewegelijk voertuig, zoowel der waarheid als der logen, zou vrede spreken en oorlog verkondigen. Vooral het laatste; want na 's menschen val had de stem der verleiding aan kracht en invloed gewonnen.

Het was de eenheid der taal, die het den torenbouwers van Babel mogelijk maakte, tot de eenheid van hun misdadig plan te geraken: het plan, om God te beoorlogen en zijne macht te tarten, zoo Hij het nog eenmaal mocht ondernemen, het menschelijk geslacht te teisteren en onder een tweeden zondvloed te begraven. Die onafhankelijke bouwheeren, die vrije metselaren, zij *verstonden* elkander; de eenheid van taal, de macht van het woord der verleiding, dat door iedereen begrepen werd, hield hen te zamen; en hadde God die macht niet gebroken, had Hij door de verwarring der spraak de opstandelingen niet uit elkander geslagen en, in taalgroepen verdeeld, naar verschillende streken doen verhuizen, hunne eensgezindheid in het booze zou de kinderen Gods in hun voortbestaan bedreigd hebben.

Wél behield nog, na de nederlaag te Babel, het leugenwoord zijn bedriegelijken en verleidelijken klank, maar

het had zijne onbeperkte heerschappij, het vermogen, om alle bestaande volkeren gelijktijdig aan de volvoering van één en hetzelfde opzet te doen arbeiden, voor altijd verloren. In de verspreide volksgroepen, door eigen taal in eigen grenzen beperkt, moest het zich in eene eindelooze verscheidenheid van vormen openbaren, overal valsche goden in verschillende gedaanten verkondigen.

Maar terwijl zoodoende onder de verstrooide natiën het afzichtelijk veelgodendom zich in telkens grover beelden uitbreidde en de laatste sporen der goddelijke openbaring dreigden verloren te gaan, lag in de verbrokkeling der volkeren, door spraakverwarring veroorzaakt, het onberekenbaar voordeel, dat ten minste bij een enkelen volksstam, bij het uitverkoren Godsvolk, het woord der waarheid, de gewijde oorkonden, onvermengd en ongerept bewaard bleven. Want ook de Israelieten sloten zich af binnen hunne eigene grenspalen, zoodat de leugentaal der heidenen bij hen niet kon doordringen. Zorgvuldig bewaarden zij de overlevering hunner vaderen en redden voor de toekomstige volken wat anders in den maalstroom der dwalingen zou verzwolgen zijn. Onder ontzaggelijke en dreigende wonderteekenen werd op den Sinaï het woord der wet plechtig afgekondigd, het volk tegen de afgoderij der heidensche natiën gewaarschuwd; en hoezeer die openbaring Gods in kracht en invloed afnam, hoezeer het Israelitische volk in diep verval geraakte, door de herhaalde prediking der profeten en priesters werden de oorkonden der eeuwige waarheden in haren oorspronkelijken vorm gehandhaafd en aan de toekomstige volken overgeleverd.

Zoo bleef het, totdat in de volheid der tijden het Woord Gods zelf van den hemel afdaalde, om de blijde bood-

schap aan al de verdoolde stammen zonder onderscheid te verkondigen, den scheidsmuur, die sedert den torenbouw van Babel de natiën van elkander verwijderde, omver te halen en heel het menschengeslacht weder in éénen broederband te verzamelen.

De volksgroepen, weleer door spraakverwarring uiteengedreven, werden op het eerste Pinksterfeest door een ontzaglijk taalwonder op nieuw tot elkander gebracht. Ieder in zijn eigen taal, hoorden zij Petrus de groote daden Gods verkondigen!

De worsteling was niet opgeheven, maar het zwaartepunt des strijds verlegd naar de zijde der waarheid, terwijl het veelgodendom zijn bedriegelijk zamenstel, hoe kunstig ook ineengezet, zag wankelen en vergaan. De blijde boodschap, geene landsgrenzen kennende, trok zegevierend over bergen en stroomen naar de meest verwijderde bewoners van den aardbol. De boom der Kerk spreidde door de macht des woords hare groene takken naar het Oosten en Westen, naar het Noorden en Zuiden. Waar de Kerk sprak verdwenen de opgeheven zwaarden in de schede en legden de koningen buigend hunne kronen aan hare voeten. Haar zegenend woord gaf aan al wat aanzien en majesteit bezat, eene hoogere wijding, het sprak den boeteling vrij, het riep den God der hemelen naar het altaar af.

Ontzettende macht van het woord!

Maar ook ontzettend de inspanning van het oude reptiel, dat altijd denzelfden voorslag deed, altijd dezelfde belofte gaf, altijd dezelfde vleiende uitnoodiging fluisterde: zoo gij van de verboden vrucht eet, zult gij Gode gelijk zijn! En zijn stem klonk niet in de woestijn, maar in de

volkrijkste oorden en vond daar niet zelden gereede erkenning en volgzaamheid. Maar het beschikte over eene geringe minderheid, die op tallooze punten verspreid, de noodige middelen tot gezamenlijk overleg en krachtdadigen arbeid miste. *Eendracht maakt macht* geldt ook voor het booze, en waar het voertuig ontbreekt, om de verstrooide massa op één zelfde oogenblik toe te spreken en tot gemeenschappelijke zamenwerking te prikkelen, ontgaat aan de organiserende kracht telkenmale de gelegenheid om zich te ontwikkelen; hare poging wordt, zoo niet geheel, dan toch grootendeels verijdeld.

Maar de scherpzinnige menschelijke geest bedacht eindelijk de kunst om het gesproken woord tegelijk op duizend en honderdduizend plaatsen te doen weerklinken. Door de uitvinding der boekdrukkunst was het middel gereed, om het woord te vermenigvuldigen en met snelheid te verbreiden.

Die veredelende kunst, zij mocht wel bezongen worden; maar heeft ook rijkelijk hare loftuitingen bekomen. Als een te veel geprezen en bedorven kind groeide zij in dartelheid en weelde op. Het reptiel, dat in het Paradijs oproer predikte, begroette het troetelkind als den toekomstigen stamvader van een nieuwen aera, die weldra zou aanbreken, en den verleider een vér dragend wapentuig en talrijke huurlingen bezorgen.

Het nieuwe strijdmiddel bracht de massa in beweging, vleide de hartstochten, vervalschte de oorkonden der historie en vergôelijkte het oproer tegen het hoog gezag der eeuwige waarheid. Het leugenwoord werd vleesch in beeldstormer en watergeus; het zette zijn veroveringstocht voort buiten de grenzen van het kerkelijk gebied, om vervolgens op staatkundig en eindelijk op maatschappelijk

gebied de verwarring te voltooien. Voor het christelijk leven werd de bezielende kracht verplaatst van de werken naar het woord, van het gemoed naar het verstand, van het geloof naar het onderzoek. Gevolgelijk moest ook de zoogenaamde werkheiligheid verdwijnen, het gezag door de individueele rede, de priester door den schoolmeester verdrongen worden. Dat was het streven der Hervorming, die in de Fransche revolutie haren triomf vierde, toen de deificatie van den menschelijken geest al de banden der bestaande autoriteit verbrak en de Godin der Rede in de gestalte eener boeleerster op het altaar ten troon werd verheven en bewierookt.

Wij beleven thans het naspel. De leugen heeft haar werk voltooid; daar valt niets meer te loochenen en tegen alles werd bereids geprotesteerd. Als de tweestrijd nog voortduurt en de eeuwige vrede nog tot de ijdele droombeelden behoort, het komt, omdat de leugen de verantwoordelijkheid der algemeene ruïne niet wil aanvaarden, de eigen schuld op anderen werpt en zoodoende het oorlogsveld nog altijd openhoudt. Maar hoe zij haar wapenleus ook wisselde, nu eens humaniteit dan weder bestialiteit, nu eens menschen- dan weder apenvergoding predikende, onder de oproervaan weerklonk altijd dezelfde valsche beschuldiging als wachtwoord en de gansche strijd bestond slechts in de herhaling van den ouden en telkens mislukten veldtocht.

Maar daarom is in onze eeuw de toestand niet minder zorgwekkend geworden; wijl nieuwe natuurkrachten de communicatie-middelen op ongeloofelijke wijze hebben vermeerderd en verbeterd. Terwijl de stoom met zijn reuzenkracht gestadig de volkeren verplaatst en tot elkander

brengt, snelt de electrische vonk hen nog vooruit, om hunne denkbeelden naar verre gewesten over te brengen. Deze voertuigen komen vooral der dagbladpers te stade, die rusteloos arbeidt om het gif der dwaling te verspreiden. Zij staat met al hare walgelijke snaplust volwassen vóór ons. Zich geroepen achtende de natiën op te kweeken en voor te lichten, brengt zij elken dag een nieuwen voorraad van levenswijsheid. Zelf geen stilstand verlangende, gunt zij ook den bezadigden denker rust noch duur. Zij rekent op de oppervlakkigheid der groote massa, en dringt niet te diep in de zaken in. Daarvoor ook zou haar de tijd ontbreken. In hare gejaagdheid valt het haar onmogelijk het woord der tegenpartij in overweging te nemen; want zij heeft de wederlegging nog niet vernomen, of de leugentaal is reeds duizendmaal herhaald geworden. In de groote liberale dagbladpers werd het monsterverbond bezegeld tusschen het Protestantisme en het Judaïsme, om met die dubbele macht het woord der openbaring te bevechten.

Niet zelden heeft men de vraag opgeworpen, of de uitvinding der boekdrukkunst als een zegen, dan wel als een ramp voor het maatschappelijk en godsdienstig leven der natiën moest worden beschouwd.

Tegenover hen, die slechts van lof gewaagden en in de pers het voornaamste middel beschouwden, om beschaving, verlichting, ontwikkeling en meer dergelijke onwaardeerbare zegeningen te verspreiden, stonden anderen die wat matiger waren in hun lofprijzing en de meening koesterden dat het kwaad, door de pers verspreid, rijkelijk opwoog tegen het goede door haar gesticht. Zij leidde vaak de dwalende geesten nog verder van het spoor en voerde de bedorven gemoederen naar dieper afgron-

den door het vergoêlijken en streelen der booze hartstochten.

Mogen ook, met het oog op de drukpers in het algemeen, deze beide gevoelens niet van overdrijving zijn vrij te pleiten, als men zijn oordeel uitsluitend bij de dagbladpers bepaalt, kan er, dunkt ons, moeilijk eenig verschil van meening meer bestaan. De groote dagbladen, meerendeels in handen van liberalen en vooral tegen de Katholieke Kerk gericht, vormen eene macht, waartegen de Katholieke pers niet is opgewassen. Bij vellen van buitengewone afmeting worden ze heinde en verre rondgezonden. Aan de ontbijttafel brengen zij den lezer hun morgengroet en zij wachten hem des avonds als het dagwerk ten einde spoedt. Overal zwerven zij rond, overal dringen zij binnen. Op de openbare straten en in de huiskamers, in stoombooten en spoorwagens, bij jong en oud, bij rijk en arm vinden ze een gunstig onthaal. En millioenen menschen nuttigen, jaar in jaar uit, geen ander geestelijk voedsel dan hetgeen hun door Joodsche zedemeesters dagelijks wordt voorgediend.

Onwillekeurig wordt hier onze aandacht gericht op Duitschland, het gevierde Rijk der *Wissenschaft*, waar de boekdrukkunst hare apotheose viert in de journalistiek, en het Jodendom zich geroepen acht tot het apostolaat onder een christelijk volk. Halfwassen studenten vormen daar een letterkundig proletariaat, dat in de dagbladpers een laatste toevlugtsoord voor zijn levensonderhoud gevonden heeft.

Wir leben von Dinte und Feder,
Denn essen und trinken musz Jeder!

Zoo wij in de pers onzer Duitsche stamgenooten een gering gehalte en een laag peil van zedelijkheid aantreffen, kan onze verwondering niet groot zijn; want dat diep verval dagteekent niet sedert den laatsten oorlog, maar werd veel vroeger voorbereid.

Reeds in 1861 verhief de scherpziende Riehl in „Die bürgerliche Gesellschaft" zijne waarschuwende stem tegen de gevaren, waarmede zijn vaderland van de zijde van het intellectueele proletariaat bedreigd werd.

De onderwijskoorts had daar reeds lang gewoed, voor en aleer de smetstof dier kwaadaardige ziekte naar onze grenzen werd overgebracht.

„Duitschland — dus schreef Riehl blz. 385 — levert „meer intellectueele voortbrengselen dan het gebruiken en „betalen kan. Zulk eene niet slechts voorbijgaande, maar „bestendige en telkens toenemende overvoeding getuigt „van een ziekelijken toestand, waarin de nationale arbeid „verkeert; zij getuigt van eene onnatuurlijke verdeeling „der werkkrachten. Het proletariaat des geestes is eene „veel scherpere satire op de nationale welvaart dan al „de jammeren der landlieden en fabriekarbeiders."

Wat zou Riehl wel zeggen, als hij, die ruim 25 jaren geleden Duitschland om zijn „studirte Bürgerthum" hekelde, nu dat proletariaat aan de dagbladpers in volle werking zag arbeiden, aan eene pers, die, zelve omgekocht, het laatste grein van zelfstandige ontwikkeling bij hare gedweeë dienaren vernietigt? Wie in den strijd met eene zoodanige van hooger hand gesteunde en bezoldigde bende nog van gelijke wapenen en gelijke kansen spreekt, rekent niet met de ongunstige omstandigheid, waarin de eerlijke burger verkeert, wanneer hij door het janhagel wordt nagezet.

Stonden der Kerk van Christus geene andere middelen ten dienste, om de verspreiding der logen tegen te gaan, de zegepraal der waarheid zou tot de ijdele verwachtingen behooren. Niet dat de Katholieke pers geene zending te vervullen heeft en voor hare tegenstanders het veld zou mogen ruimen. Neen, strijden is hare roeping, strijden zonder moedeloos te worden, al ziet zij ook al wat niet *met* haar is *tegen* haar in het harnas, al verandert ook de onderlinge twistziekte harer tegenstanders in loutere eenstemmigheid bij hunnen gemeenschappelijken aanval op den verdediger der Katholieke rechten en belangen.

Maar.... *infinitus numerus stultorum!* Wie zal het ontkennen? En bovendien; welke menschelijke constitutie, als haar dagelijks venijn wordt gereikt, gaat niet ten onder, ook al wordt het tegengif haar dagelijks aangeboden? Welke geest moet niet verslappen bij de gestadige afwisseling van besmetting en zuivering. Tegen eene zoodanige bewerking is noch het menschelijk lichaam noch de menschelijke geest bestand.

Ziedaar het beeld van den strijd tusschen de beide groote partijen, tusschen waarheid en leugen, tusschen de vrije metselaren, die, omdat zij te Babel elkander niet meer verstonden, hun werk in den steek lieten, maar altijd weêr den torenbouw beginnen, en de oude dienaren Gods, die in de goddelijke openbaring de bron der ware wijsheid erkennen.

B. H. KLÖNNE.

Mgr. Freppel, over Revolutie en Kerk.

De *Univers* van 2 Mei 1876 bevat eene rede, die Mgr. Freppel, Bisschop van Angers, den 30 April te Parijs, in de kerk de la Madeleine, gehouden heeft ten voordeele van de Katholieke Kringen der werklieden. Uit die rede nemen we het volgende over.

Er vormde zich eene leer [het liberalisme], wijd van omvang, voortvloeijend uit al de dwalingen der verloopen eeuwen. De buitensporigheid van de sekten der middeleeuwen, het heidendom der Renaissance, het vrije onderzoek van het Protestantisme: dit alles vereenigde zich in eene verloochening, die stoutmoediger was dan al de voorgaande. Toen hoorde men een kreet, die, nadat hij een eerste maal over het groot tooneel van Calvarië was uitgeschreeuwd, sedert Constantijn niet meer in de wereld geklonken had: *Nolumus hunc regnare super nos*, „wij willen niet, dat Christus de koning is van de menschelijke maatschappij"... De Revolutie is de verontchristelijking van de maatschappij, het terugdringen van Christus naar de diepte van het individueel geweten, het verbannen van Christus uit al wat maatschappelijk is.... Zij is het

christelijk volk, dat zijn Doopsel verloochent, zijn historiesch en overgeleverd geloof verwerpt, en dat zich, buiten het Evangelie om, zoekt te reconstrueren op de grondslagen van de bloote rede, die de eenige bron geworden is van het regt en de eenige regel voor allen pligt.

Wat ons redden kan, dat zijn geen kleine middeltjes, geen behendigheden, geen dubbelzinnigheden, geen halve waarheden: wat een zwak bolwerk is dat alles tegen den naderenden vijand!

De redding ligt in het herstel der christelijke maatschappij. De redding ligt hierin, dat Christus wederom geplaatst wordt aan de spits van het verstand en in de diepste diepte van het hart; dat Christus wederom bezit neemt van den huiselijken haard en van het stedelijk bestuur; dat Christus met zijne leer doordringt in het onderwijs, in de wetgeving, in het gezag; Christus omhoog, omlaag, in het midden, overal Christus; Koning en Vader, Regter en Verlosser, licht en leven. Ziedaar de redding! Laten we dan deze beginselen eenstemmig uitspreken; laten we ze zonder verademing en ophoudelijk herhalen, laten we onverschrokken den standaard van het geloof planten en daarop, als hereenigings-woord, de aloude wapenspreuk der christelijke hoop schrijven: *In hoc signo vinces*, „in dit teeken zult gij overwinnen."

Maar om in den kampstrijd voor de leer te overwinnen, hebben we een vertrouwden gids noodig, die niet weet van eene schikking met den vijand... Het Pausschap, dat bij de vorming der christelijke volken had voorgezeten, kon niet stilzwijgend toezien bij de verwoesting van een werk dat, voor een groot deel, het zijne was. Het moest zijn forsche stem verheffen om eene les aan

de wereld te geven. Het was in andere tijden niet teruggedeinsd, noch voor de Romeinsche keizers, noch voor de keizers van Byzantium, noch voor de magtvoerders van Duitschland; ook de Revolutie zou het Pausschap op den eerepost en op het slagveld vinden.

En dat, mijne broeders, is het indrukwekkend schouwspel, dat wij sedert honderd jaar bijwonen: de worsteling van het Pausschap met de Revolutie. Sedert de Breve van Pius VI aan den Kardinaal de La Rochefoucauld tot aan de Encycliek *Quanta cura* heeft de Apostolische Stoel niet opgehouden zijne plegtige waarschuwingen aan de moderne wereld te laten hooren.

Telkens als de Revolutie Christus' maatschappelijk koningschap van een straal beroofde, ging er eene Encycliek van Rome uit, doordringend als de scherpte van een zwaard, schitterend als de bliksemstraal in een stormachtigen nacht. Zij sloeg regtstreeks toe op de valsche vrijheid, op de valsche gelijkheid, op het valsche gezag: al die hedendaagsche afgodsbeelden met koperen armen en voeten van leem. Zij herinnerde aan de koningen en aan de volken, dat de godsdienst de grondslag is der burgerlijke maatschappij; dat het koningrijk van Christus het voornaamste doel der menschelijke instellingen is... Deze geheele leer is bijeengetrokken in een beroemd document, dat een waar *Palladium* is voor de in gevaar verkeerende maatschappij, een schrikbeeld voor degenen die het niet gelezen hebben en het ook nooit zullen lezen; een steen des aanstoots voor degenen die het wel gelezen hebben, maar niet in staat zijn om het te begrijpen; een lichtende zuil voor de menschen van goed geloof en van goeden wil, die, na het gelezen en begrepen te heb-

ben, de kracht en den moed bezitten om openlijk te verklaren, dat de *Syllabus* het herstel der christelijke maatschappij met zich mede voert.

Dien moed, M. H., hebt gij getoond, en dat heeft aan uwe vereeniging haar waar karakter geschonken. Gij hebt haar „de bepalingen der Kerk over hare betrekkingen met de menschelijke maatschappij" tot grondslag gegeven; gij hebt begrepen, dat gij, om met goed gevolg te worstelen tegen den geest van hoogmoed en verzet, die de eigenlijke geest der Revolutie is, moest beginnen met een akte van nederigheid en met hulde te brengen aan het beginsel van gezag in zijn hoogste verpersoonlijking.

Het ontbreekt onder ons niet aan Christenen, die deze verklaringen der Kerk beschouwen als een bloote theorie, zonder praktische toepassing: kortzigtige menschen, die zich verbeelden de waarheid te redden door een vergelijk aan te gaan met de dwaling, en die het voor een groote behendigheid houden, den eenen voet in de Kerk en den anderen in de Revolutie te hebben. Zij nemen de spraak onzer vijanden over en, onder voorwendsel van hen terug te brengen, laten zij zich door hen winnen. Zij vertrouwen op hun eigen inzigt, meenen wijzer te zijn dan de wijzen van Israel en nemen gaarne aan, dat zij alleen hun tijd en hun land kennen. Evenals die onvoorzigtige Joden die, omdat zij niet naar Judas en zijne broeders, dat is, naar den vorst en den priester hadden willen luisteren, een ontwijfelbare nederlaag te gemoet gingen, zoo verdienen ook zij, dat die strenge woorden van den geschiedschrijver der Machabeën op hen worden toegepast: „Zij waren niet van het geslacht dier mannen, door wie het heil in Israel is gewerkt." *Illi autem non erant de semine virorum*

illorum, per quos salus facta est in Israël (1 Mach. v, 62).

Zoo is uwe houding niet. Een onvoorwaardelijk vasthouden aan de beginsels, die de Pausen in hun onsterfelijke Encyclieken hebben nedergelegd: ziedaar uw program. Een groot voorbeeld, dat niet nalaten zal zijne vruchten te dragen.

VERSCHEIDENHEDEN.

MGR. JOSEPH FESSLER, LE CONCILE DU VATICAN, SON CARACTÈRE ET SES ACTES.

Over de Fransche vertaling van dit belangrijk werk lezen we in de *Revue Catholique de Louvain* (15 Juillet 1877) het volgende:

„Het Vatikaansch Concilie heeft door zijne akten en gewigtige dogmatische bepalingen reeds een groot aantal merkwaardige geschriften in het leven geroepen. Eenige hebben ten doel, de geschiedenis te schetsen van hetgeen gedurende de voorbereiding en tijdens het houden van het Concilie gebeurd is; andere verklaren, verdedigen en handhaven de decreten dezer hoogwaardige vergadering tegen de aanvallen der vijanden van onze leerstukken en bijzonder tegen de aanvallen der zich noemende Oud-Katholieken.

Mgr. Cecconi, aartsbisschop van Florence, heeft, op bevel van den Paus, de *Geschiedenis van het Vatikaansch Concilie* tot aan de schorsing toe beschreven. Het hooge beschermheerschap, waaronder dit werk verschenen is, zegt genoeg van deszelfs gewigt en waarde. Ook Zijne Eminentie de Kardinaal Manning heeft van zijn kant eene geschiedenis van hetzelfde Concilie geschreven en die verrijkt met apologetische beschouwingen ten antwoord op de moeijelijkheden, die door het Anglicanisme waren opgeworpen. Laten we er bijvoegen, dat

eene officiële uitgaaf van de *Acta et decreta Concilii Vaticani* te Rome in 't licht gegeven is. Andere verzamelingen, verrijkt met verschillende documenten, die niet allen dezelfde waarde hebben, zijn elders verschenen. Een groot getal van schrijvers heeft zich met de dogmatische bepalingen bezig gehouden. De lijst der werken, die over het primaat en het leerstuk der Pauselijke onfeilbaarheid verschenen zijn, is reeds lang en wordt nog elken dag vermeerderd.

Onder deze schrijvers bekleedt Mgr. Fessler, wien de dood te vroeg aan de godgeleerde wetenschap ontrukt heeft, ontegensprekelijk een eerste plaats, zoo niet door de uitgebreidheid zijner schriften, dan toch door de degelijkheid, de kracht en de helderheid eener onoverwinnelijke bewijsvoering. Wij behoeven niet meer te spreken over het geleerde werk, getiteld: *De ware en de valsche onfeilbaarheid.* De Oud-Katholieken hebben er niets op weten te antwoorden, en het blijft uitgemaakt, dat zij dit onlangs afgekondigde maar altijd in de Kerk geloofde leerstuk niet anders weten aan te vallen dan door het te verdraaijen en aan de woorden van het Concilie een zin te geven, dien ze niet hebben, en dien de Vaders en niet aan hebben willen geven.

Men kan zich na al het gedruisch, dat over deze quaestie gemaakt is, niet verwonderen over de aanvallen waarvan zij het voorwerp is geweest; maar het is moeijelijk niet verbaasd te staan, dat een man als Dr. Schulte heeft durven beweren, dat het Vatikaansch Concilie, het talrijkste aan bisschoppen dat ooit vergaderd is geweest, niet algemeen zou zijn. Niets evenaart deze onbeschaamdheid, of het moest de onnoozelheid wezen dergenen, die met hem hebben ingestemd. Tegen dezen zoo onverwachten als ongegronden aanval rigt zich het geschrift van Mgr. Fessler, dat wij aankondigen en dat onlangs in het Fransch vertaald is. Het antwoord is afdoende en tegelijkertijd geeft het ons over het Vatikaansch Concilie, over zijn karakter en zijne akten, bijzonderheden die even merkwaardig als juist zijn."

ETYMOLOGISCHE SNIPPERS.

Zeer guitig zeide Voltaire eens: „l'étymologie est une science, où les voyelles ne font rien, et les consonnes font peu de lchose." Inderdaad, wanneer wij zien, hoe willekeurig de geeerden oudtijds omsprongen met de afleiding en verklaring der woorden, dan begrijpen wij volkomen, hoe de humor de toenmalige wetenschap der etymologie op bovengenoemde wijze kon definieeren. Het bekende *lucus a non lucendo*, of zooals Quintilianus het zegt: *lucus quia umbra opacus parum luceat*, kan als afdoend voorbeeld volstaan. De tijden echter zijn veranderd en evenals op ieder ander gebied der wetenschap is ook hier hoogere orde en meerdere zekerheid ontstaan. Wetenschappelijke nasporing en historische opheldering hebben over vele woorden, die eerst slechts holle klanken waren, een verrassend licht doen opgaan en ze voor onzen geest tot belichaamde gedachten gemaakt. Uit onze aanteekeningen uit het *Taalkundig Magazijn*, het *Archief* en het *Nieuw Archief voor Nederlandsche Taalkunde* en de *Taalgids* wenschen wij heden de verklaring mede te deelen van een twaalftal woorden, die in onze taal burgerrecht hebben, terwijl hunne naturalisatiebrieven niet zoo algemeen bekend zijn.

Het woord *ballast* werd vroeger verklaard door bat, b o o t, en last, of door het Fransche bas en last, zooveel als benedenlast, of door bag, b a k, en last, hetgeen dan beteekenen zou achterlast, of door bal (van de hand) en last: als met de hand geworpen, of door baar-last, d. i. draaglast, of door bal, k w a a d, en last: een onnutte, geen waarde hebbende last. De lezing echter der volgende verzen van Jan Vos gaven aan Dr. de Jager de ware verklaring aan de hand.

De liefde staat aan 't roer, om 't schip naar 't hels moeras
Te stieren, deur de zeen die uit ons oogen leeken;
De balglast die het voert, zijn klachten, karmen, smeeken,
En duchten, om op zee niet om te kunnen slaan.

Ballast is derhalve balglast. Balg nu is buik, doorgaans in verachtelijken zin en bepaaldelijk de holle ruimte van eenig

voorwerp, zooals in blaasbalg. Gelijk men nu zeer gewoon van het ruim en den buik van een schip spreekt, zoo kon men den last, die in het ruim gesmeten wordt, ook balglast noemen, dat althans boven buiklast de voorkeur verdiende.

Wat *duivekater* is dat! Vroeger meende men dat duivekater de duivelsche kater beteekende, m. a. w. de duivel, die zich in een kater pleegt te veranderen, zooals men dit in de heksenprocessen lezen kan. Latere onderzoekingen hebben echter geleerd, dat de oorsprong van dit woord lang zoo huiveringwekkend niet is. Het is namelijk een doodeenvoudige verbastering van deux fois quatre.

Ieder kent het heerlijke uit amandelen en suiker vervaardigde gebak, dat thans *marsepein* en vroeger *marcepain* was geheeten. De naam dezer lekkernij is de drager eener treurige maar dankbare herinnering. In den zomer van het jaar 1407 was het namelijk zoo koud, dat alle vruchten verkwijnden en er zulk een hongersnood ontstond, dat men gras en hooi moest eten en een stuk brood ter grootte van een walnoot in Saksen drie penningen kostte, hetwelk in dien tijd een groote som gelds was. Deze kleine broodjes noemde men Marcusbroodjes. Men bakte ze naderhand tot een aandenken aan dezen treurigen tijd op den dag aan den H. Marcus toegewijd en als zij dan rijkelijk met worst waren voorzien, noemde men ze marcepain.

Muizennesten hebben en zich amuseeren, twee zielstoestanden die hemelsbreed verschillen, hebben op taalkundig gebied een gemeenschappelijke moeder. Men meene echter niet, zooals vroeger geschiedde, dat de lastige bezwaren, die den geest vervullen, hun naam ontleenen aan het verwarde en leelijke samenstel van een muizennest. Neen, muizennesten is een verbastering van muizenessen of muizenissen, hetgeen afstamt van het oude muizen, dat nadenken, peinzen beteekent. Het Hollandsche muizen werd door de Franschen overgenomen en vervormd tot muser. Samengesteld met de a privativum werd dit woord amuser en beteekent dan: zonder nadenken zijn, zich ontspannen, zich vermaken.

Pompernikkel, dat slag, stoot voornamelijk op den neus moet beteekenen, was oorspronkelijk een zwart hard Westfaalsch brood, dat zijn naam ontleende aan zekeren Westfaalschen bakker Nicolaas Pumper.

Het woord *punch* is over Engeland uit Indië tot ons gekomen. Het is afgeleid van een Indisch telwoord, dat vijf beteekent, omdat de drank, dien wij punch noemen, in Indië bereid wordt van de vijf bestanddeelen: water, arak, citroensap, suiker en thee. Proza en poëzie reiken hier elkaar de hand.

Van proza gesproken, wat is prozaïscher dan een lange magere *scharminkel?* Dit woord was in zijn oudsten vorm simminkel en werd gevormd van simme of sim, dat aap beteekent en inkel, een verkleinend achtervoegsel, dat in het Nederlandsch in geen andere woorden voorkomt, maar zeer gewoon is in het Latijn, zooals blijkt uit homunculus, avunculus en vele andere deminutiva. In zijn oudsten vorm wordt dit woord aangetroffen bij Jacob van Maerland:

Simmia mach in latijn
In onze dietsch simminkel zijn.

Later werd dit woord scimminkel en schimminkel en kreeg als zoodanig de beteekenis van geraamte. In deze beteekenis, werd er het denkbeeld van scharren (schrappen met lange beenen) mede vermengd en het woord tot zijn tegenwoordige gedaante vervormd.

Tot de cruces interpretum behoorde langen tijd het woord *slabbakken*, door ons met zwaar accent op de tweede lettergreep uitgesproken. Eerst toen Prof. de Vries een zijner Groningsche vrienden hoorde zeggen: „ik kan dat sláppakken niet velen" werd de zaak hem duidelijk. Dit woord is namelijk in zijn oorspronkelijken vorm slap-hakken, met slappe hakken loopen. Door wegsmelting der vluchtige h werd het allengs tot slappákken verminkt en verder door verandering van de lipletters p in b in slabbakken veranderd. Slabbakken beteekent dus: kwalijk voortgaan, strompelen, sukkelen. Een luiaard, die

in zijn arbeid slabbakt, d. i. niet flink vordert, maar treuzelt, een werk of een nering, die slabbakken, d. i. tragelijk voortkomen, ja bijna stilstaan; men gevoelt hoe schilderachtig het beeld is, aan de slappe hakken van den strompelenden sukkelaar ontleend.

Het woord *snoeshaan*, dat pocher, snoever beteekent, schijnt van Maleischen oorsprong te zijn, en verwant te wezen aan den naam des Keizers van Solo, die de Soesoehoenang wordt genoemd. Zijne rijkdommen, waarmede hij, ofschoon een van ons afhankelijk Vorst, op echt Oostersche wijze schittert, zouden onzen zeelieden aanleiding hebben gegeven om te zeggen: „zie dien pronker daar eens stappen, hij verbeeldt zich zeker de Soesoehoenang te zijn", waaruit dan door verbastering het woord snoeshaan zou ontstaan zijn.

Speculatie, de naam van het bekende St.Nicolaasgoed, komt af van het Latijnsche speculari, volgens Halbertsma, omdat de kinderen, volgens Roos, omdat de bakkers ter gelegenheid van St. Nicolaas er op en mede speculeeren. Buser geeft er de volgende verklaring van. Bij het begin van het verkeeren zond de jonkman in het begin der zeventiende eeuw aan haar, die zijn hart had veroverd, geschenken van klein suikerwerk, door Hooft speelkoorn, later speculatie geheeten. Deze geschenken werden in versierde mandjes met kunst en vliegwerk in een der vensterbanken van het woonvertrek der geliefde gezet of op een geplanten staak of meiboom aangeboden. Deze toezending was een speculatie op het hart van het meisje, in wier gunst de jonkman wenschte te komen. Het voorwerp, waarmede gespeculeerd werd, ontving nu bij overgang de benaming van speculatie.

Het woord *zwezerik*, de benaming van het welbekende borstdeel van ossen en kalveren, is samengesteld uit swas of swaes en rik. Swas is een Germaansch woord en heeft de grondbeteekenis van eigen. Wat iemand eigen is, hem toebehoort of na bestaat, is hem dierbaar; hij draagt er zorg voor,

heeft het lief. Zoo kreeg swas de beteekenis van dierbaar, lief, welgevallig, aangenaam, hetgeen op spijzen toegepast, den zin heeft van lekker. Een soortgelijke verandering van de beteekenis eigen vinden wij in het Fransche propre, dat naast de grondbeteekenis van eigen (proprius) ook die van net, welvoegelijk heeft en als zoodanig overeenkomt met ons proper. — Het tweede lid van zwezerik is kennelijk het woord rijk, dat in onze taal gebezigd wordt om woorden te vormen, waarbij persoonlijkheid of stoffelijkheid op den voorgrond staat, zooals Diederijk, Frederijk, botterik, stommerik. — Zwezerik beteekent alzoo een stoffelijk voorwerp, dat lekker is, lekkernij.

Het laatste woord, welks etymologische verklaring wij wenschen mede te deelen, is *vennoot*. Vroeger heette het veynoot en is samengesteld uit veyn, juvenis, caelebs, socius, en den uitgang out of oot, een der vroegere terminatiën, die thans of geheel verloren of slechts in zeer weinige voorbeelden aanwezig zijn. Oorspronkelijk waren veynoots de matrozen in tegenstelling van den schipper of stuurman. Hierbij dient men wel in het oog te houden, dat de huishouding aan boord van schepen bij het begin onzer scheepvaart een gemeenschap was, waarbij men te kaap en koopvaardij voer voor algemeene rekening. Ieder had overeenkomstig zijn rang deel in winst en verlies. Van deze eerste, algemeenste en meest nationale deelgenootschap der veynoots is dit woord vervolgens uitgebreid tot alle vereenigingen, die zich geldwinst ten doel stellen, en ziedaar de vennooten, die eerst arme matrozen waren, bevorderd tot deelgenooten in de reusachtige ondernemingen van handel en nijverheid, die de 19de eeuw kenmerken.

B.

TER BISSCHOPSWIJDING VAN ZIJNE DOORLUCHTIGE HOOGWAARDIGHEID MONSEIGNEUR PETRUS MATHIAS SNICKERS, BISSCHOP VAN HAARLEM.

II. SEPTEMBER. M.D.CCC.LXXVII.

O Vader Willibrord, gezeten hoog in glorie,
Wij danken u dit uur. Nu jubelt uwe Kerk
Met Adelbert, Jeroon en Bavo in victorie
Den zang der zegepraal, die stijgt na 't heilig werk.
De Hemel straalt, en juicht met onze harten mede.
Sinte Ursels Bruidenstoet vlecht bloemen, krans bij krans.
Het Wondersakrament, in Aemstels Heilge Stede
Gehuldigd en gevierd, schiet vonkelenden glans
Aanbeden door het bloed der Brielsche Martelhelden.

Al hooger golft de psalm, nu verre dan nabij,
En bruist een levensstroom door levendige velden
En rolt de heemlen door: O God, U loven wij!

O God, U loven wij. Wij hebben lang gebeden,
Eén dierbren naam in 't hart, voor Haarlems Bisschopsstaf.
Jerusalem, Stad Gods, ge aanschouwdet zijne schreden,
Gij zaagt het, hoe zijn mond gekust heeft Christus' graf.
Voor 't oog van onzen geest steeg hij ten hoogen zetel
Met mijter, staf en ring en gouden mantelslot
Gesierd. Ons bidden klonk niet ijdel of vermetel:
Triomf! Uit aller ziel sprak hier de stem van God.

* * *

U onze hulde en trouw! U onze zielsvereering
Bij al de liefde, die veel jaren tot u ging!
U alle schatten Gods in eindlooze vermeering,
U, Bisschop van ons hart, geluk en zegening!

J. A. DE RIJK, Pr.

Venray, Ursulinenklooster Jerusalem.

Verheffing van den H. Franciscus van Sales tot Leeraar der Kerk.

Het was reeds voor al de kinderen der Kerk, en bepaaldelijk voor de bijzondere vereerders van den H. Franciscus van Sales, een groot genoegen te vernemen, dat er van menige zijde pogingen werden gedaan, om voor dien beminnelijken Bisschop, wiens Philothea in zooveler handen is, den titel van Kerkleeraar te verkrijgen. Grooter nog is de vreugde, nu die pogingen zoo gelukkig zijn geslaagd, en het is ons geene geringe voldoening, het Algemeene, voor Rome en de geheele wereld gegeven Dekreet, waarbij die eeretitel aan den H. Franciscus wordt toegekend, aan onze Lezers mede te deelen. En dit te meer, wijl wij in dit bondig stuk den lof van onzen geliefden Heilige door zooveel groote Opperherders der Kerk verkondigd zien, en wij onder de in 't algemeen herdachte bevorderaars van zijne vereering ook onze Bisschoppen, zoowel die reeds ontslapen als die nog in leven zijn, ook onze geestelijkheid en geloovigen in Nederland mogen tellen. Ongetwijfeld zullen wij nu de bescherming van zulk een magtigen voorspreker, naar de behoeften van ons vaderland, nog wel te meer inroepen, zoo „voor den wasdom van het Katholieke ge-

loof", als „voor de verlichting en bekeering der afgedwaalden van den weg der zaligheid".

Moge de aandachtige lezing van dit Dekreet, hetwelk tijdige herinneringen voor geloovigen en ongeloovigen bevat, daartoe bijdragen. Het zij ons vergund, hieraan toe te voegen: ook moge het ons, Katholieken, opwekken, om altijd méér nog voor de bekeering der Onkatholieken, bepaaldelijk onder ons, te BIDDEN. Wij weten, dat sedert lang ter plaatse waar dit geschreven wordt, dagelijks gebeden en Communiën voor de bekeering van ons vaderland aan God worden opgedragen; wij weten, dat dit ook voortdurend elders geschiedt, in godgewijde gestichten, en op menige plaats bij groote feestgelegenheden, als het Aanbiddingsfeest, het Veertig-uren-gebed, de Meimaand, bij Geestelijke oefeningen en afzonderingen, bij bedevaarten, vooral naar Brielle op het graf onzer Gorkumsche Martelaren. Maar toch, — het woord moet ons van het hart! — met dat al is het te vreezen, dat wij, Katholieken, nog veel te weinig voor de bekeering der afgedwaalden bidden, en wij ons dankbaar geloof in Christus en zijne Kerk en onze liefde voor de zielen nog veel meer door vurige en aanhoudende gebeden voor die ongelukkigen te toonen hebben. Dat dan de nieuwe verheerlijking van een Heilige, als Franciscus van Sales, die door beiden, zijne wetenschap en zijn gebed, duizenden verdoolden voor God heeft gewonnen, ons deze zoete verpligting der liefde nog meer doe beseffen en volbrengen!

DECRETUM URBIS ET ORBIS.

Quanto Ecclesiae futurus esset decori et quantae coetui

universo Fidelium utilitati S. Franciscus Salesius non solum Apostolico zelo, virtutum exemplo et eximia morum suavitate, sed scientia etiam et scriptis coelesti doctrina refertis, sa: mem: Clemens PP. VIII praenuntiare visus est. Audito namque doctrinae specimine, quod Salesius coram ipso Pontifice dederat ad Episcopalem dignitatem promovendus, eidem gratulans Proverbiorum verba usurpavit: „*Vade fili et bibe aquam de cisterna tua et fluenta putei tui, deriventur fontes tui foras et in plateis aquas tuas divide*". Et sane dederat Dominus Salesio intellectum juxta eloquium suum: cum enim Christus omnes alliciens homines ad Evangelica servanda praecepta enunciasset: „*jugum meum suave est et onus meum leve*"; divinum effatum S. Franciscus ea, qua pollebat caritate et copia doctrinae, in hominum usum quodammodo deducens, perfectionis christianae semitam et rationem multis ac variis tractationibus ita declaravit, ut facilem illam ac perviam singulis fidelibus cuicumque vitae instituto addictis ostenderet. Quae quidem tractationes suavi stylo et caritatis dulcedine conscriptae uberrimos in tota christiana societate pietatis fructus produxere, ac praesertim Philothea et epistolae Spirituales, ac insignis et incomparabilis tractatus de amore Dei, libri nimirum qui omnium feruntur manibus cum ingenti legentium profectu. Neque in mystica tantum theologia mirabilis Salesii doctrina refulget, sed etiam in explanandis apte ac dilucide non paucis obscuris Sacrae Scripturae locis. Quod ille praestitit cum in Salomonis cantico explicando, tum pro re nata passim in concionibus et sermonibus, quorum ope eam quoque laudem est adeptus, ut sacrae eloquentiae dignitatem temporum vitio collapsam ad splendorem pristinum et Sanctorum Patrum vestigia et exempla revocaret.

Quamplures autem Sancti Gebennensis Antistitis Homiliae, Tractatus, Dissertationes, Epistolae praeclarissimam ejus testantur in dogmaticis disciplinis doctrinam, et in refutandis praesertim Calvinianorum erroribus invictam in Polemica arte peritiam, quod satis superque patet ex multitudine haereticorum, quos in sinum Ecclesiae catholicae suis ipse scriptis et eloquio reduxit. Profecto in selectis Conclusionibus seu Controversia-

rum libris, quos Sanctus Episcopus conscripsit, manifeste elucet mira rei theologicae scientia, concinna methodus, ineluctabilis argumentorum vis tum in refutandis haeresibus tum in demonstratione Catholicae veritatis, et praesertim in asserenda Romani Pontificis auctoritate, jurisdictionis Primatu, ejusque Infallibilitate, quae ille tam scite et luculenter propugnavit, ut definitionibus ipsius Vaticanae Synodi praelusisse merito videatur.

Factum proinde est ut Sacri Antistites et Eminentissimi Patres in Suffragiis, in Consistoriali Conventu pro Sancti Episcopi Canonizatione prolatis, non solum vitae ejus sánctimoniam, sed potissimum doctrinae excellentiam multis laudibus exornarent, dicentes nimirum Franciscum Salesium sal vere Evangelicum ad saliendam terram et a Calviniana putredine purgandam, editum; et solem mundi qui in tenebris haeresum jacentes, veritatis splendore illuminavit, illique oraculum accomodantes „qui docuerit sic homines, magnus vocabitur in Regno coelorum." Quinimmo Summus ipse Pontifex s. m. Alexander VII Franciscum Salesium praedicare non dubitavit, tamquam doctrina celebrem aetatique huic nostrae contra haereses medicamen, praesidiumque, ac Deo gratias agendas ait, „quod novum Ecclesiae intercessorem concesserit ad fidei catholicae incrementum, haereticorumque, et a via salutis errantium lumen et conversionem, quippe qui Sanctorum Patrum exempla imitans potissimum catholicae religionis sinceritati consuluit, qua mores informando, qua sectariorum dogmata evertendo, qua deceptas oves ad ovile reducendo". Quae quidem idem Summus Pontifex de praestantissima Salesii doctrina in Consistoriali allocutione jam edixerat, mirifice confirmavit Monialibus Visitationis Annecensibus scribens: „*Salutaris lux, qua Divi Francisci Salesii praeclara virtus et sapienita Christianum Orbem universum late perfudit*".

Cujus Summi Antistitis sententiae Successor ejus Clemens IX accedens in honorem Salesii antiphonam a Monialibus dicendam probavit: „*Replevit Sanctum Franciscum Dominus Spiritu intelligentiae, et ipse fluenta doctrinae ministravit populo Dei*".

Hujusmodi autem SS. Pontificum judiciis adstipulatus etiam est Benedictus XIV, qui difficilium quaestionum solutiones et responsa Sancti Episcopi Gebennensis auctoritate saepe fulcivit, ac sapientissimum nuncupavit in Sua Constitutione *Pastoralis curae*. Adimpletum igitur est in Sancto Francisco Salesio illud Ecclesiastici „Collaudabunt multi sapientiam ejus, et usque in saeculum non delebitur, non recedet memoria ejus et nomen ejus requiretur a generatione in generationem, sapientiam ejus enarrabunt gentes et laudem ejus enuntiabit Ecclesia".

Idcirco Vaticani Concilii Patres supplicibus enixisque votis Summum Pontificem Pium IX communiter rogarunt ut Sanctum Franciscum Salesium Doctoris titulo decoraret. Quae deinceps vota et Eminentissimi Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinales pluresque ex toto Orbe Antistites ingeminarunt, et plurima Canonicorum Collegia, magnorum Lycaeorum Doctores, Scientiarum Academiae; iisque accesserunt supplicationes augustorum Principum, nobilium Procerum, ac ingens Fidelium multitudo.

Tot itaque tantasque postulationes Sanctitas Sua benigne excipiens gravissimum negotium expendendum de more commisit Sacrorum Rituum Congregationi. In Ordinariis profecto Comitiis ad Vaticanas aedes infrascripta die habitis Emi et Rmi Patres Cardinales Sacris Ritibus tuendis praepositi, audita relatione Emi ac Rmi Cardinalis Aloisii Bilio Episcopi Sabinen. eidem S. Congregationi Praefecti et Causae Ponentis, matureque perpensis Animadversionibus R. P. D. Laurentii Salvati Sanctae Fidei Promotoris, necnon Patroni Causae responsis, post accuratissimam discussionem unanimi consensu rescribendum censuerunt „*Consulendum Sanctissimo pro concessione, seu declaratione et extensione ad universam Ecclesiam tituli Doctoris in honorem Sancti Francisci De Sales cum Officio et Missa de Communi Doctorum Pontificum, retenta Oratione propria et Lectionibus secundi Nocturni*". Die 7 Iulii 1877.

Facta deinde horum omnium eidem Sanctissimo Domino Nostro Pio Papae IX ab infrascripto Sacrae Congregationis Secretario fideli relatione, Sanctitas Sua Sacrae Congregationis Rescriptum adprobavit et confirmavit, ac praeterea Generale

Decretum Urbis et Orbis expediri mandavit. Die 19, iisdem mense et anno.

A. Ep. Sabinen. Card. Bilio, S. R. C. Praefectus.

Loco ✠ Sigilli PLACIDUS RALLI, S. R. C. SECRETARIUS.

DEKREET VOOR STAD EN WERELD.

Hoezeer de H. Franciscus van Sales der Kerk tot luister en voor de gansche vergadering der geloovigen tot nut zoude wezen, niet enkel door zijn Apostolischen ijver, het voorbeeld zijner deugden en de uitnemende aanminnigheid zijner zeden, maar ook door zijne wetenschap en schriften, zoo vol van hemelsche leer: dit alles schijnt Paus Clemens VIII, heiliger gedachtenis, vooruit te hebben aangekondigd. Want op het hooren eener proeve van geleerdheid, welke Franciscus bij zijne aanstaande verheffing tot de Bisschoppelijke waardigheid in de tegenwoordigheid van dien Paus zelven gaf, wenschte hij hem geluk en gebruikte deze woorden uit het boek der Spreuken: „Ga, mijn zoon! en drink water uit uw eigen bron en stroomen uit uw eigen wel; dat uwe fonteinen naar buiten uitvloeijen en verdeel uwe wateren langs de wegen." En wel gaf de Heer aan dien Heilige begrip naar zijn woord. Christus toch had, om alle menschen tot het onderhouden der geboden van het Evangelie uit te lokken, dit woord gesproken: „Mijn juk is zoet en mijn last is ligt"; en de H. Franciscus heeft dat goddelijk woord met de hem eigen liefde en schat van kennis als onder de menschen gebragt, en den weg en de wijze der Christelijke volmaaktheid door vele en velerlei verhandelingen zoo uiteengezet, dat hij de gemakkelijkheid en toegankelijkheid er van voor alle geloovigen van elken levensstand deed uitkomen. Die verhandelingen hebben dan ook met haar aanminnigen stijl en zoetheid der liefde de overvloedigste vruchten van vroomheid in geheel de Christelijke maatschappij voortgebragt, vooral zijn Philothea en Geestelijke brieven en zijne uitstekende en onvergelijkelijke verhandeling over de liefde Gods; boeken immers, die in aller handen zijn, tot groot voordeel der lezers.

En die verwonderlijke kennis van den H. Franciscus schittert niet enkel uit in zijne mystieke theologie, maar ook in de juiste en heldere verklaring van niet weinige duistere plaatsen der H. Schrift. Dit ziet men in zijne uitlegging van Salomon's Hooglied en, naar de gelegenheid zich opdeed, overal in zijne preken en redevoeringen, waarmede hij zich tevens den lof verwierf, dat hij de waardigheid der gewijde welsprekendheid, die door de schuld dier tijden vervallen was, tot haar vroegeren luister en het voetspoor en voorbeeld der HH. Vaders heeft teruggebragt.

Zeer vele Homiliën, Verhandelingen, Dissertaties en Brieven van den Bisschop van Geneve getuigen zijne uitstekende kennis der leerstellige godgeleerdheid en zijne onverwinnelijke bedrevenheid in de strijdvoering bij het weerleggen van dwalingen, inzonderheid der Calvinisten; gelijk overvloedig blijkt uit de menigte van ketters, welke hij door zijne schriften en door zijn woord in den schoot der Katholieke Kerk heeft teruggevoerd. Voorwaar, er schijnt duidelijk in de uitgelezen Gevolgtrekkingen of Boeken over de geschilpunten, door den H. Bisschop geschreven, eene verwonderlijke kennis uit der godgeleerdheid, eene bondige methode, eene onweerstaanbare kracht van bewijzen, zoowel in het weerleggen van ketterijen als in het betoog der Katholieke waarheid, en bepaaldelijk in het staven van des Pausen gezag, primaat van Jurisdictie en onfeilbaarheid, door hem zoo degelijk en schitterend verdedigd, dat hij in waarheid de bepalingen van het Vatikaansche Concilie schijnt ingeleid te hebben.

Aldus ook hebben de Hoogwaardige Bisschoppen en Hunne Eminentiën de Kardinalen bij hunne stemmen, in de Consistoriale vergadering voor de Canonisatie van den H. Bisschop uitgebragt, niet enkel de heiligheid van zijn leven, maar voornamelijk zijne uitnemende geleerdheid grootelijks geprezen; immers zij noemden Franciscus van Sales het waarachtige zout van het Evangelie, om de aarde te zouten en van het Calvinistiesch bederf te zuiveren; en de zon der wereld, die hen welke in de duisternis der ketterijen nederlagen, met den luister der waarheid heeft verlicht; en zij pasten op hem de

godspraak toe: „die de menschen aldus zal hebben geleerd, zal groot genoemd worden in het rijk der hemelen." Ja zelfs Paus Alexander VII, heiliger gedachtenis, aarzelde niet, Franciscus van Sales te verheffen als wijdberoemd door zijne geleerdheid, als een genees- en behoedmiddel voor dezen onzen tijd tegen de ketterijen en zegt, dat men God moet danken, „wijl Hij aan de Kerk een nieuwen voorspreker heeft verleend tot wasdom van het Katholieke geloof en tot verlichting en bekeering der ketters en afgedwaalden van den weg der zaligheid; want in navolging van de voorbeelden der HH. Vaders, had Franciscus bijzonder voor de zuiverheid der Katholieke godsdienst geijverd, zoo door de zeden te verbeteren, als door de leeringen der sektemakers te niet te doen en de misleide schapen tot den schaapstal terug te brengen." Wat die Opperherder reeds in zijne Consistoriale Allocutie over de voortreffelijke geleerdheid van den H. Franciscus gezegd had, bevestigde hij treffend met hetgeen hij aan de kloosterzusters der Visitatie te Annecy schreef: „Het heilrijke licht, hetwelk de uitnemende deugd en wijsheid van den H. Franciscus van Sales allerwegen over geheel de Christelijke wereld heeft uitgestort."

In zijn gevoelen deelde de opvolger van dien Paus, Clemens IX en gaf zijne goedkeuring aan deze Antifoon, door die kloosterzusters ter eere van den H. Franciscus te bidden: „De Heer heeft den H. Franciscus met den Geest des verstands vervuld, en hij heeft aan het volk van God de stroomen der kennis medegedeeld." Met het oordeel dier Pausen vereenigde zich ook Benedictus XIV, die dikwijls de oplossingen en beantwoordingen van moeijelijke vragen met het gezag van den H. Bisschop van Geneve staafde, en hem in zijne Constitutie Pastoralis curae als zeer wijs betitelde. Zoo is dan in den H. Franciscus van Sales het woord van het boek Ecclesiasticus vervuld: „Velen zullen zijne wijsheid prijzen en in eeuwigheid zal zij niet uitgewischt worden; zijne gedachtenis zal niet vergaan en zijn naam zal opgehaald worden van geslachte tot geslacht; de volken zullen zijne wijsheid verhalen en de Kerk zal zijn lof verkondigen."

Daarom hebben de vaders van het Vatikaansche Concilie Paus Pius IX met ootmoedige en dringende beden eenparig gevraagd, dat hij den H. Franciscus van Sales met den titel van Leeraar zou vereeren. Die beden zijn vervolgens versterkt door Kardinalen der H. Roomsche Kerk en zeer vele Bisschoppen uit de gansche wereld, door een groot aantal Collegiën van Kanunniken, door Leeraars aan groote Lyceën en door Akademiën van wetenschappen; bij hen voegden zich de smeekbeden van Doorluchtige Vorsten, van edele en hooggeplaatste personen en eene overgroote menigte van geloovigen.

Zijne Heiligheid nam zoo vele en zoo waardige verzoeken welwillend aan en droeg het onderzoek van die hoogst gewigtige aangelegenheid, als naar gewoonte, aan de Congregatie der Heilige Kerkgebruiken op. In de gewone vergadering dan in het Vatikaan, op den hieronder vermelden dag, hebben Hunne Eminentiën de Kardinalen, die voor de handhaving der Heilige Kerkgebruiken gesteld zijn, het verslag gehoord van Zijne Eminentie den Kardinaal Aloysius Bilio, Bisschop van Sabine, Prefekt dier Congregatie en Voorsteller der Zaak, en rijpelijk de aanmerkingen van den HoogEerw. heer Laurentius Salvati, Promotor van het H. Geloof, alsook de antwoorden van den Verdediger der Zaak, overwogen, en waren, na eene naauwgezette beraadslaging, eenstemmig van oordeel, dit Rescript te geven: „Zijner Heiligheid van raad te zijn vóór de verleening, of verklaring en uitbreiding tot de gansche Kerk van den titel van Leeraar ter eere van den H. Franciscus van Sales, met het Officie en de Mis de Communi Doctorum Pontificum [1]), onder behoud van de eigen Oratie en de Lessen van den tweeden Nocturn." Den 7 Julij 1877.

Na een getrouw verslag van dit alles aan onzen H. Vader Paus Pius IX door den ondergeschreven Sekretaris der H.

1) Het gewone van Bisschoppen en Leeraars.

Congregatie, heeft Zijne Heiligheid het Rescript der H. Congregatie goedgekeurd en bekrachtigd, en daarenboven de uitvaardiging van een Algemeen Dekreet Urbis et Orbis gelast. Den 19 van dezelfde maand en hetzelfde jaar.

A. Kardinaal Bilio, Bisschop van Sabine, Prefekt van de Congr. der H. Kerkgebruiken.

Plaats van het zegel. PLACIDUS RALLI, SEKRETARIS VAN DE CONGR. DER H. KERKGEBRUIKEN.

VOLKSFEESTEN.

I.

God, als hoogst en eenig volmaakt wezen, bezit en geniet alle geluk in zich zelven, bezit en geniet daardoor volmaakte vreugde, de eeuwige zaligheid.

En de mensch, zijn evenbeeld, is geschapen om het geluk, de vreugde van God te deelen en te genieten; reeds hier op aarde, in zoo verre dat een eindig en onvolmaakt schepsel mogelijk is, en eenmaal daarboven in de zalige eeuwigheid. Ja, de mensch is bestemd om gelukkig te zijn en vreugde te hebben; God zelf is het einddoel van zijn bestaan, en vandaar die ingeschapen aandrift, dat rusteloos streven naar geluk en vreugde.

Als de engel des Heeren naar de aarde werd afgezonden om den trouwen dienaar een blijk van 's Hemels welbehagen over te brengen, dan begroette hij bij zijne intrede den ouden Tobias met de woorden: „Heb altijd vreugde!" Zoo herhaalde ook de groote apostel onophoudelijk: „Verheugt u in den Heer, ik zeg het andermaal: verheugt u!"

Daarenboven, de mensch heeft behoefte aan ontspanning om de vermogens zijns geestes, die door aanhoudenden arbeid allengs verstompen, weder te scherpen,

en om de krachten zijns lichaams, die onder het werken verslijten, weder op te wekken. Hij moet meermalen worden opgebeurd, worden verstrooid, wanneer teleurstelling of onspoed dreigen hem moed en lust te ontrooven; en 't is hem noodig, dat vreugde en vermaak van tijd tot tijd een geëvenredigd tegenwicht stellen aan de verdrietelijkheden en smarten, die als erfdeel van Adam hem nimmer begeven.

Ook openbare vreugde, algemeen vermaak, zoogenoemde volksfeesten zijn noodzakelijk. Deze zijn de openlijke getuigen van het geluk, van de vreugde, die in het binnenste des menschen gevoeld worden en zich aan anderen willen mededeelen; zij zijn de uitvloeisels van de blijdschap, die den mensch te groot is, om in eigen boezem opgesloten te worden.

Bovendien, de mensch is een maatschappelijk wezen: gelijk zijn arbeid, zijn handelen, geheel zijn bestaan een verdere strekking hebben dan zijn persoon, dan het huisgezin waartoe hij behoort, en noodzakelijk eenigen, hetzij middellijken hetzij onmiddellijken, invloed uitoefenen op zijne medemenschen, dat is de maatschappij; gelijk de menschen te zamen arbeiden en op verschillende, zeer geordende wijzen het doel der maatschappij trachten te bereiken en te verzekeren; gelijk er daardoor een onophoudelijke wisselwerking bestaat tusschen de verschillende leden der maatschappij zoo ten goede als ten kwade, ter vreugde als ter droefheid: zoo zijn er ook algemeene rampen en droefheden, maar ook algemeene blijdschap, algemeene welvaart en geluk; zoo zijn er ook dagen van rouw en dagen van vreugde voor den bijzonderen mensch, voor het huisgezin, voor het volk. En die openbare

volksfeesten zijn de uiting van hetgeen het volk gevoelt en geniet; zij zijn een band van onderlinge eenheid, van uitgebreide vriendschap, van liefde zonder uitzondering; een middel tot algemeen verkeer, tot liefderijkheid, dienstvaardigheid en gastvrijheid; zij bevorderen de schoone kunsten, verhoogen de welvaart van den mindere, en steken een vriendelijke en weldoende hand aan de armen toe.

II.

Maar — en dit is eene gewichtige waarheid — die vreugde of dat vermaak mogen niet buiten de orde gaan, die door den Schepper den mensch beteekend is. God is de oorsprong van alle geluk, dus ook van alle vreugde, en buiten God bestaat er geen eigenlijke, geen ware vreugde. „Heb ALTIJD vreugde", sprak de aartsengel Rafaël, dat wil zeggen: eene vreugde, die niet eindigt met dit leven, die niet alleen op aarde gevonden wordt, maar eene vreugde, die in eeuwigheid zal voortduren. „Verheugt u IN DEN HEER", vermaande de heilige Paulus, dat is: in God.

God is het einddoel van 's menschen schepping, en bijgevolg mag de mensch niets aan zijn Schepper onthouden; DOOR en IN en MET ALLES moet hij God verheerlijken. Hetzij hij plichten van godsdienst vervult of de bezigheden van zijn maatschappelijke betrekking verricht; hetzij hij aan de eischen der menschelijke natuur voldoet of zich ontspant en vermaakt: — alles moet hij doen in den naam van den Heer Jesus Christus en ter eere Gods. De leer des grooten apostels laat hieromtrent niet den minsten twijfel.

De Katholieke Kerk, die den geheelen mensch in

zich opneemt en tot zijn einddoel brengt; die daarom zoowel zijn uiterlijk als zijn innerlijk leven, met alle handelingen van welken aard ook, regelt en heiligt; die al zijne nooden en behoeften kent en daarin weet te voorzien: de Katholieke Kerk heeft er zich mede belast, hare kinderen op gepaste wijze feest te doen vieren, hun openbare feestdagen te geven en algemeene vreugde te doen heerschen.

En wie is daartoe beter in staat dan zij, die de moeder der nieuwe en ware vreugde is? die de zending heeft van de blijde boodschap der verlossing aan het menschdom te brengen? die in haren schoot de bron van geluk en vreugde, Jesus Christus, bezit? die geen andere bestemming heeft, dan den aardbewoner naar de eeuwigdurende vreugde van het hemelsch Jerusalem op te voeren?

De Katholieke Kerk geeft vreugde en feest voor den geheelen mensch, en eene vreugde en een feest, die langer aanhouden dan deze aarde. Zij viert met hare kinderen de geheimen der verlossing, de liefde van Jesus Christus, de overwinningen der christenhelden, en doet de vreugde, die zij binnen hare gewijde muren in de harten der geloovigen uitstort, mededragen naar den huiselijken kring, naar de openbare wegen en verzamelplaatsen. 't Is hetzelfde feest, dat men viert des morgens in het huis des Heeren, des middags op de markt of het veld, en des avonds aan den vaderlijken haard. 't Is dezelfde vreugde, die in de ochtendschemering aan de klokken heur feestgelui ontwoekert, die zich in Godgewijde lofzangen ontboezemt rondom het altaar des Heilands, die de woningen van blijde jubelkreten doet ruischen, die de echo's der dalen en bergen, der velden en bosschen vult.

't Is hetzelde feestgevoel, dat den tempel in prachtigen hoogtij-dos steekt en doet schitteren van kostbaar metaal, waarin het gewijde waslicht met duizend spranken wordt teruggekaatst; hetzelfde gevoel, dat de feesthallen der grooten prachtig verlicht, om al wat de aarde schoons bezit in zich te ontvangen, — en dat van de moeilijk bespaarde penningen een schamelen feestdisch spreidt in de hutten der armen; hetzelfde gevoel, dat de rimpels van het voorhoofd des grijsaards wegvaagt, de borst des bezorgden huisvaders ruimer doet ademhalen, de teedere moeder met nieuwe schoonheid omkleedt, de jeugd in edele en heilige vervoering brengt, en de onschuldige kleinen doet schateren en dartelen.

Dan, ja! dan is er waarachtige vreugde, dan is het feest; dan bezitten ook die uiterlijke vermaken, die openbare uitspanningen een waarachtige reden, en daardoor iets hoogers, iets heiligs, iets, ik weet niet wat, dat lichaam en ziel verheft en van rein genot doet trillen, dat ook de natuur als met zijn tooverroede aanraakt en doet medejuichen met zijnen koning.

III.

Helaas! zij is geroofd — de poëzie onzer openbare vreugde, onzer algemeene en openbare feesten! zij is geroofd sedert drie honderd jaren..... Het Protestantisme beging een gruwelijken moord aan den mensch, door het stof buiten den godsdienst te stooten; — alsof niet de geheele mensch aan den Schepper toebehoort en zoowel met het lichaam als met de ziel God dienen moet! — alsof het menschelijk lichaam niet bestemd ware om, met de ziel weder vereenigd, daarboven God in eeuwigheid te

verheerlijken! In het Protestantisme wordt slechts de halve mensch, voor zoo verre hij geest is, door den godsdienst opgenomen; al wat uiterlijk, wat zinnelijk is, werd daar verbannen. Zoo ging de zichtbare Kerk te loor: de Kerk met haar groote geheimen, met haar heilige sakramenten, met haar plechtige feesten, met haar verhevene en veelbeteekenende plechtigheden, met haar pracht en schoonheid, met haar vreugde en poëzie.

Het tegenwoordige ongeloof heeft allen godsdienst uit het openbare leven verbannen, kent geen hoogere drijfveer dan wat men reine menschelijkheid noemt, en zoekt geluk en vreugde slechts in stoffelijk bezit en genot.

Heeft dan de veege, door arbeid, strijd en lijden afgematte sterveling behoefte aan ontspanning, aan verzet en vreugde: dat hij ze elders ga zoeken, de godsdienst bemoeit er zich niet mede, daar is geen godsdienst meer, die ze hem kan aanbieden. En zoo zijn de feesten, die wij door het volk zien vieren, van hun eigenlijke en verhevene beteekenis, van hun heiligen zin en daardoor ook van hunne onschuld en reinheid beroofd geworden. Wat er nog van rest, 't zijn losse brokstukken, uit de Katholieke Kerk medegenomen, maar zonder zin, zonder samenhang, zonder ziel, zonder leven; zijn de verminkte overleveringen van een volk, dat in zijne daden voortdurend opkomt tegen zijn eigene leer; zijn de onwillekeurige getuigen van het gevoel, dat met geweld gekneveld en onderdrukt, maar toch nooit geheel gedood wordt; zijn de niet te smoren noodkreten van het hart, dat voor geluk en vreugde is geschapen en van natuurswege daarnaar haakt. Wat er nog van rest is, evenals alles wat van God wordt afgescheurd, bederf en dood!

Men heeft, ja! voor een groot gedeelte nog eenige oude feestdagen, door de Katholieke Kerk ingesteld, behouden, maar de godsdienstige viering is afgeschaft, of gaat niet verder dan de holle gehoorzalen, die vroeger Godshuizen waren; terwijl men zelfs tegenwoordig in de kerken des morgens het feit verwerpt of loochent, dat de eenige reden, de eenige beteekenis van den feestdag is. Maar hoe wil men feest vieren, wanneer de reden van het feest wordt verworpen en geloochend? De feesten toch hebben de geschiedenis tot grondslag, en ieder volk viert juist die feesten, welke met zijne geschiedenis verbonden zijn en daarvan de gewichtigste gebeurtenissen in herinnering houden.

IV.

Was het kerkelijk jaar geëindigd, dan riep de Katholieke Kerk hare kinderen bijeen, om het groote dank- en zoen- en smeekoffer op te dragen; de eerste dag des jaars moest een Zondag zijn, waarop alle arbeid werd gestaakt, om zich alleen met zijne ziel bezig te houden. Men begon met eene vasten, ter boete van de misslagen des verleden tijds en ter voorbereiding voor het aanstaand kerstfeest. Vier weken lang verbleef men in die boete en riep met immer dringender stemme tot den Hemel om genade en barmhartigheid, om heil en verlossing. Eindelijk daalde de groote nacht over het aardrijk neer: de nacht, waarin de ster van Jacob aan de hemeltransen is verschenen; de nacht, waarin het heil van Israel is geboren. En dien nacht, neen! men vlijde zich niet ter rust, maar toog ten tempel heen, om het pas geboren Wicht te begroeten, te aanbidden, te danken en te loven;

men zong met de engelen het: „Eere zij God in den allerhoogste!" en knielde met de herders voor het Kindeken neer. In den vroegen ochtend spoedde men zich weder naar het altaar, om later daar nog eens terug te keeren. 't Was feest in de kerk, maar ook feest in de straten, feest in de velden, feest in de woningen; de kleederen waren gezuiverd, de huizen versierd, de disch wat ruimer voorzien; men lachte en schertste en vermaakte zich, men bezocht elkaar en wenschte geluk, want uit volle borst had men gezongen: „Vrede op aarde den menschen van goeden wil!" En dan deed men de wegen weergalmen van zoete liederen, die van niets anders zongen dan van het Kindeken, van Bethlehems stal en van de herders.

Waar zijn die schoone kerstdagen met hun liederen gebleven? Men hoort zingen langs de straten, ja, maar zedelooze liederen, terwijl het den nachtwacht reeds sinds lang verboden is, „O Kersnacht schooner dan de dagen!" langs Amstels grachten aan te heffen. Geen kerken worden in dien grooten nacht meer ontsloten, dan alleen voor de Katholieken. Op Nieuwjaarsdag opent men voor eenige oogenblikken de trotsche kathedralen, wier ruimte het Protestantisme nooit heeft kunnen vullen; en dan loopt en draaft men om elkander, gemeend of niet gemeend, geluk te wenschen; maar men viert geen Zondag, handel en nering worden gedreven, en met drinken en zwelgen, met vloeken en twisten wordt het nieuwe jaar ingegaan.

Waar is de Onnoozele Kinderendag met zijn kinderlijke en eenvoudige vermaken? Waar de Driekoningendag met zijne driekaars en zijn koningsbrood? Waar O. L. Vrouw-Lichtmis met haar tallooze waskaarsen? Waar de dag van

Allerheiligen met zijn geopenden hemel en zijn twaalfduizend geteekenden uit alle stammen van Israel? Daar is niets meer van te bemerken in het openbare volksleven; die volksfeesten bestaan niet meer, zijn onmogelijk gemaakt.

Had men zich gedurende veertig dagen in gebed en vasten voorbereid tot het feest der feesten, den dag der overwinning, der opstanding uit de dooden en der onsterfelijkheid, dan kondigden de vroolijke klokken in den vroegen morgen het lang verbeide feestgeheim aan, en goten een toon van vreugde en een jubelend zegelied over de ontwakende aarde uit. De altaren hebben hun sombere sluiers afgelegd en al hun luister hernomen; het talloos waslicht flikkert en de geurige wierook stijgt omhoog. Daar davert de zegekreet: „Alleluja! Hij is verrezen!" omhoog, en de geloovigen ijlen om strijd in hun plechtgewaad, omhangen met het bruiloftskleed, ten feestdisch heen. En binnen weinige dagen zullen millioenen en millioenen over de gansche aarde, volkeren zonder tal en van alle taal en stam, zich op het innigst met den onsterflijken Verwinnaar des doods hebben vereenigd. O dan voelt elke geloovige en de gansche Kerk met hem een vernieuwde levenskracht, en een onbeschrijfelijke vervoering grijpt de feestelingen aan; want het is 't feest ook van hunne opstanding, van hunne verrijzenis tot een beter, een heilig, een verheerlijkt leven. Daarom is het ook feest in de woningen, op de wegen en in de velden, en de verrijzende natuur huwt hare voorjaarszangen aan de paaschliederen der juichende christenen.

Als de gedenkdag was aangebroken van 's Heeren hemelvaart, als de hemel juichte bij de komst van den

welbeminden Zoon des eeuwigen Vaders, dan mocht de aarde niet zwijgen en arbeiden als op andere dagen, maar sloot zich bij den feestvierenden hemel aan. En als de volkomenheid der verlossing, de hoogste vrucht der volbrachte verzoening door de komst des Heiligen Geestes ons zal worden medegedeeld, dan is het nogmaals feest, feest in de harten der geloovigen, feest in de kerken, maar ook feest in den huiselijken kring en in het openbaar verkeer.

V.

Wat is van dat alles nog overig? Het godsdienstige, het schoone, het treffende, het heilige en reine, de poëzie der openbare feestdagen is weggenomen, en misbruiken, die voorzeker ook vroeger daaraan wel kleefden, maar thans door de verbanning van den godsdienstigen en historischen zin veel grooter en schandelijker zijn geworden, de misbruiken alleen zijn daarvan overgebleven of liever zijn daarvoor in de plaats getreden.

Ofschoon men de werken van boetvaardigheid volkomen heeft afgeschaft en derhalve geen veertigdaagsche vasten meer heeft, men houdt toch vastenavond, dat wil zeggen: maakt zich gedurende eenige dagen aan verfoeilijke overdaad schuldig. Ofschoon men geen kerken meer wijdt en heiligt — en waartoe zou dat ook dienen? — men viert kermis, dat is: men roept van alle kanten menschen te zamen, om te beter naar hartelust de werken der duisternis te kunnen plegen, vaak alle menschelijkheid af te leggen en als ware bezetenen te razen en te tieren. Ofschoon men geen Sint Nicolaas, geen Sint Maarten, geen patroonheilige meer vereert, aanroept en zich ter

navolging voorstelt, men onthoudt toch trouw hunne vierdagen. Maar 't is niet om met godsdienstigen zin de verborgene weldadigheid van Myra's heiligen bisschop na te volgen; 't is niet om met den vromen soldaat van Tours den arme in zijnen nood bij den naderenden winter goed te doen; 't is niet om zich en de zijnen en stad en dorp en vaderland en kerk in de bescherming van Gods vrienden aan te bevelen; neen, 't is weder om zich aan de grofste buitensporigheden te kunnen overgeven.

Hoe toch vieren wij onze openbare, onze volksfeesten?

Het woelt en raast en tiert en schreeuwt van alle kanten, vaak gedurende vele dagen en nachten. De straten zijn aanhoudend gevuld met menschen, alsof drukke, noodzakelijke bezigheden het offer der nachtrust vroegen. Maar alle arbeid is gestaakt, veel volkomener en veel algemeener dan op den dag des Heeren. De drankwinkels zijn opgepropt en daveren van het woest getier; vloeken en verwenschingen worden met breede stroomen uitgebraakt, en de vlammende aangezichten met holle en verglaasde oogen zeggen genoeg, dat het redelijk schepsel zich beneden het redelooze dier verlagen kan. Dan volgen twist en openbare vechtpartijen. Schouwtooneelen en schandhuizen hebben zich opgesierd en omvatten in hunne onreine zalen jeugd en ouderdom, schoonheid en afzichtelijkheid, maagdom en echtelijken staat. 't Is een afgrijselijke verwarring van stemmen en talen, die daar buiten en daar binnen gehoord wordt, maar die zich toch altoos oplost in den eenen grondtoon: — onzedelijkheid. De jongeling zet voor dezen avond eer en goeden naam op het spel en waagt zich op plaatsen, die hem onteeren. De maagd heeft zoowel kieschheid als schaamte afgelegd

en huppelt in onbetamelijke dartelheid de zedelooze straten door. Het nachtgespuis heeft zijn onreine holen verlaten en zwerft loerend rond, om eer en deugd, om ziel en God te rooven.

't Is of de geest des kwaads in den duisteren avond zijn helsche kolken heeft verlaten en over de woningen der stervelingen is heengevladderd, om het stof des bederfs van zijne vlerken af te schudden. En als hij dan te middernacht wederkeert en de luidruchtige schandvermaken aanschouwt, dan speelt er een afgrijselijke glimlach op het helsch gelaat, dan voelt hij een soort van vreugde in de verdoemde ziel om het leed dat den God van liefde en heiligheid wordt aangedaan, en dan grijnst hij nog eens dat leugenwoord: „Gij zult als Goden worden!" .....

Tot zulk eene laagte zijn wij gedaald.

VI.

Daar zijn er thans velen, die zich schamen over onze volksvermaken, die het onteerende, het verlagende, het dierlijke daarvan inzien en betreuren, en zich beijveren daaraan een einde te maken. Eenigen hunner willen daarom alle oude feestvieringen afgeschaft hebben, doch stuiten op den onwil des volks, dat zijn eeuwenoude overleveringen niet zoo spoedig loochent en verwerpt. Daarenboven maken zij zich aan een schreeuwende onrechtvaardigheid schuldig, door voor de rijken en bemiddelden de openbare gelegenheden tot ontspanning en vermaak te vermeerderen, maar ze voor den arme en den behoeftige te sluiten.

Anderen sloven zich af om zedelijke volksfeesten en

betamelijke openbare vermaken te geven. Doch hoe welgemeend hunne bedoeling ook wezen moge, zij kunnen zich niet verheffen boven den bekrompen kring van wat men menschenliefde noemt. Men houdt eene zangersvereeniging, men geeft eene tentoonstelling, men laat harddraven, mastklimmen, zakloopen, stroophappen en al die dingen meer uit de fabriek der Maatschappij tot nut van 't algemeen.

Maar kunnen die het bestaande kwaad wegnemen? Ook maar genoegzaam verminderen? Geven zij waarlijk vreugde? Komen zij uit het geluk des menschen voort? Zijn zij de uiting van zijn innerlijk gevoel? Voldoen zij aan de behoeften zijns harten? En waar is de reden, de overlevering, de geschiedenis, die uw volksfeest bestaan en leven geven?

Neen! niets van dat alles. Het hart des menschen is geschapen om God te bezitten en in God geluk en vreugde te genieten. Buiten den godsdienst kan de mensch niet vinden wat zijn hart bevredigen moet en alleen kan. De godsdienst alleen geeft hem God, den oorsprong zijns geluks, de bron zijner vreugde, de ziel, het leven zijner feesten en vermaken. Geeft derhalve den mensch God weder, en hij zal weder ware vreugde smaken en feest vieren; neemt den geheelen mensch weder in den godsdienst op, en zijne vreugde zal godsdienstig, heilig, schoon en waar zijn; geeft hem den godsdienst zijner vaderen weder, en hij zal andermaal feest vieren in Gods heiligen tempel, in den huiselijken kring en in het openbaar.

Doch ziedaar wat alleen de Katholieke Kerk bij machte is te doen.

J. J. v. d. Horst.

De Socialistische Wereldbeschouwing.

In de *Periodische Blätter zur wissenschaftlichen Besprechung der groszen religiösen Fragen der Gegenwart* van dit jaar vinden wij eenige merkwaardige mededeelingen omtrent het socialisme en Karl Marx, wiens drijven daarheen gerigt was, om aan de socialistische beweging een internationaal karakter te geven.

Wij willen onzen lezers mededeelen, wat de schrijver vermeldt omtrent *de socialistische wereldbeschouwing*. Daaruit toch zullen wij het beste kunnen begrijpen, waarheen wij door den stroom des tijds gevoerd worden.

Het is reeds lang gezegd en aangetoond, al willen de liberalen het niet begrijpen, dat het liberalisme één is met communisme en socialisme en beiden noodzakelijk ten gevolge heeft.

„Het socialisme, zegt de schrijver, is de uitdrukking der *anarchie*, welke in de beginselen, in de instellingen, in het leven der liberale maatschappij ligt opgesloten. Het volgt naauwkeurig de ontwikkelingsphasen der sedert 1789 zegevierende liberale bourgeoisie.... Het is juist zooals de eerw. Broquet gezegd heeft: „de liberaal is „een internationaal met manchetten en laarzen, de inter- „nationaal is een liberaal op klompen of blootvoets." Zij

„verschillen niet in de beginselen, maar in de laarzen en „de klompen. De strijd is om de heerschappij, het bezit „en het genot der moderne maatschappij in naam van „het *liberale beginsel*, en daarom is het socialisme van „het wezen dezer maatschappij onafscheidbaar" (bl. 217 en 218).

Voor hen, die kunnen inzien, dat liberalisme inderdaad niets anders is dan eene toepassing der protestantsche beginselen op Staat en maatschappij en daarbij in aanmerking nemen, hoe thans het protestantsche individu geen gezag meer wil erkennen, maar alle bestaand verband van Kerk en vereeniging tracht op te lossen, om uit zich weder nieuwe vormen van Kerk of vereeniging voort te brengen, zal eenigzins kunnen begrijpen, welke anarchie de ontwikkeling der liberale beginselen in den Staat zal ten gevolge hebben. Evenmin als in de godsdienst zal de mensch in Staat, wetenschap, kunst enz. eenig gezag meer boven zich erkennen. Hij zal zijn hoogste roeping daarin zoeken te bereiken, dat hij zich meester maakt van alles en de maatschappij dwingt zich volgens zijn geest te vervormen.

Indien het gezag van God, en nog meer het gezag van Christus en zijne Kerk, niet meer erkend wordt, dan blijft er ten laatste niets meer over dan het regt van den sterkste en is de maatschappij overgeleverd aan dat *gezag*, wat volgens stelling LX van den Syllabus *niets anders is dan de slotsom van het getal en van stoffelijke krachten.*

Doch zien wij, hoedanig, volgens den schrijver, de socialisten de wereld beschouwen.

In November 1847 werd te Londen eene conferentie

van Duitsche communisten gehouden, waaraan Karl Marx en Friedrich Engels op bijzondere wijze deelnamen. Beiden stelden het „*Manifest der communistenpartij*", hetwelk op last des communistenbonds aan de werklieden van alle beschaafde Staten gerigt werd en eindigt met de uitnoodiging: „Proletariërs van alle landen vereenigt u!"

Dr. Jäger erkent met regt in „den theoretischen en principiëlen inhoud van het Manifest heden nog den grondslag van de „Internationale" en van het gezamentlijke moderne „socialisme" [1]).

Het Manifest behandelt in vier afdeelingen: de verhouding der „bourgeois en proletariërs", dan die der „prolitariërs en communisten", dan „de socialistische en communistische litteratuur", en eindelijk „de positie der communisten tegenover de verschillende partijen". Voor ons doel zijn bijzonder de principiële ontwikkelingen der twee eerste afdeelingen van gewigt, zij geven ons voor de eerste maal een volledige, afgeronde uitdrukking der *socialistische wereldbeschouwing*.

Het Manifest gaat uit van de opvatting der geschiedenis, zooals die gewoon is bij de uitstekendste Fransche socialisten. De geschiedenis der thans bestaande maatschappijen is, volgens hen, het gevolg van den strijd tusschen de verschillende *sociale klassen*, en de uit het feodale tijdperk ontstane burgerlijke maatschappij heeft dien strijd teruggebragt tot de tegenstelling van *bourgeoisie* en *proletariaat*. Van het ontstaan, de heerschappij en den tegenwoordigen toestand der bourgeoisie wordt dan het volgende gezegd:

---

1) Zie Jäger, *der moderne Socialismus*, S. 478—487.

„Onderdrukte stand onder de heerschappij der leenheeren, gewapende en zich zelf besturende vereenigingen in de commune, hier onafhankelijke steedsche republiek, daar derde belastingpligtige stand der monarchie, dan, ten tijde der manufacturen, tegenwigt tegen den adel in de bij standen verdeelde of absolute monarchie, hoofdgrondslag der groote monarchiën in het algemeen, verwierf zij zich eindelijk, sedert de herstelling van de groote industrie en der wereldmarkt in den modernen vertegenwoordigingsstaat, de uitsluitende politieke heerschappij.

„*De moderne staatsmagt bestaat slechts uit de uitverkorenen, die het gemeenschappelijk belang der geheele bourgeoisie behartigen.*

„De bourgeoisie heeft in de geschiedenis eene zeer revolutionaire rol gespeeld. Zij heeft de veelkleurige leenregtelijke banden, die den mensch aan zijn natuurlijke overheden verbonden, onbarmhartig verscheurd en geen anderen band tusschen mensch en mensch overgelaten dan alleen het belang, dan de gevoellooze „klinkende betaling"... Zij heeft in de plaats van de onder godsdienstige en politieke bedriegerijen verborgene berooving de openbare, onbeschaamde, regtstreeksche, naakte berooving gesteld. Zij heeft den geneesheer, den jurist, den geestelijke, den dichter, den man der wetenschap in van haar loon ontvangende werklieden veranderd".....

„*De bourgeoisie kan niet bestaan, zonder de voortbrengings-instrumenten, en dus de voortbrengings-verhoudingen, dus ook de gezamentlijke maatschappelijke verhoudingen voortdurend te revolutioneren.*

„Voortdurende verandering der voortbrenging, onafgebrokene beweging van alle maatschappelijke toestanden,

eeuwigdurende onzekerheid en beweging is het eigenaardig kenteeken van het tijdperk der bourgeoisie. Behoefte aan steeds uitgebreider plaatsing voor hare voortbrengselen jaagt de bourgeoisie over de gansche aarde. Overal moet zij zich vastzetten, overal aanbouwen, overal verbindingen maken. *De bourgeoisie heft meer en meer de splitsing der middelen van voortbrenging, van het bezit en der bevolking op.* Zij heeft de bevolking opgehoopt, de middelen van voortbrenging gecentraliseerd en het eigendom in weinige handen geconcentreerd. *Het noodzakelijk gevolg hiervan was de politieke centralisatie.....* De bourgeoisie heeft in hare naauwelijks honderd jaren tellende heerschappij veel kolossaler voortbrengingskrachten geschapen dan alle voorgaande geslachten te zamen. Beheersching der natuurkrachten, machineriën, toepassing van de chemie op industrie en landbouw, stoomscheepvaart, spoorwegen, elektrische telegraaf, ontginning van geheele werelddeelen, bevaarbaar maken van rivieren, geheel uit den grond gestampte bevolkingen — welke vorige eeuw kon vermoeden, dat zulke voortbrengingskrachten in den schoot van den gemeenschappelijken arbeid sluimerden? De middelen van voortbrenging en verkeer, op welker grond de bourgeoisie zich vormde, werden in de leenregtelijke maatschappij voortgebragt. Op zekeren trap van ontwikkeling dezer middelen van voortbrenging en verkeer beantwoordden de omstandigheden, waarin men voortbragt en handelde, de leenregtelijke organisatie van agricultuur en manufactuur, in één woord de leenregtelijke eigendomsverhoudingen niet meer aan de reeds ontwikkelde voortbrengingskrachten. Zij werden evenveel boeijen. Zij moesten verbroken worden, zij werden ver-

broken. In de plaats kwam vrije concurrentie met de haar passende maatschappelijke en politieke constitutie, met de economische en politieke heerschappij van de klas der bourgeois."

Daargelaten „de godsdienstige en politieke bedriegerijen", die toch voor de natuurlijke verhouding van mensch tot mensch in het leenregtelijk tijdperk geen voldoende verklaring geven kunnen, is zoowel de karakterisering van de bourgeoisie, als de regtvaardigheid omtrent de beteekenis der leenregtelijke wereld in het Manifest wetenschappelijker en meer onbevangen dan al, wat de gewone beschouwing der geschiedenis sedert 1789 heeft aan te bieden. Marx en Engels geven de daadzaken juist en scherp aan, maar eene geldige verklaring van den toestand der bourgeoisie sedert 1789 zoekt men te vergeefs. Waarom dan „die voortdurende verandering der voortbrenging, die onafgebrokene beweging van alle maatschappelijke toestanden, die eeuwigdurende onzekerheid en beweging" juist in het tijdperk der bourgeoisie in tegenstelling van alle vroegere? Waarom die waanzinnige bevordering en behandeling der uitsluitend stoffelijke belangen gedurende *dit* tijdperk? De eenige voldoende grond voor dit verschijnsel is, dat de bourgeoisie gebroken heeft met de *christelijke* maatschappelijke beginselen en de *christelijke* maatschappelijke orde, in naam der beginselen van 1789. Aan de bourgeoisie als heerschende klas danken wij tot ons ongeluk dezen afval van hare vroegere *christelijke* overtuiging.

Geheel anders bevredigen ons de volgende zinnen, waarin oorzaak en gevolg van den ontwikkelingsgang der bourgeoisie genetiesch worden blootgelegd.

„In het jaar 1789 was de bourgeoisie niet tevreden, om door de geheele *vrijheid van den eigendom en den arbeid*, door de *gelijkheid van allen voor de wet*, door den *waarborg der vertegenwoordigende instellingen*, het werk der *burgerlijke bevrijding* te voltooijen, welke zij sedert de twaalfde eeuw (onder het leenregt) met zooveel energie en volharding had gezocht. Deze burgerlijke en politieke hervormingen, welke door de stoffelijke en de zedelijke ontwikkeling der maatschappij *geregtvaardigd* en bijna *noodzakelijk* waren geworden, zou niemand haar bestreden hebben; zelfs diegenen, wier belangen van deze hervormingen het meest leden, beijverden zich daartoe mede te werken. Maar boven deze ware en praktische vrijheden, welke de *algemeene en vaststaande orde des menschelijken levens niet aanrandden*, welke, *zonder met het verleden te breken, de toekomst verzekerden en allen vooruitgang voor haar openden*, verkoos de bourgeoisie die abstracte vrijheid, welke, om beter te kunnen opbouwen, begint met alles om te werpen en gelijk te maken.

„De bourgeoisie der achttiende eeuw bevat in haar openbaar leven niets meer van die groote en verhevene karaktertrekken van de bourgeoisie der middeneeuwen. Zonder dat zij zich ooit duidelijk daarvan rekenschap heeft gegeven, heeft het *bederf van het radicalisme* haar den zin voor de ware sociële zending geroofd en haar blindelings naar die afgronden gedreven, welker onheilvolle diepten zij zelfs niet vermoedt. Hoezeer de moderne bourgeoisie zich tegen de uitspattingen der revolutie verzet en daarover ontsteld is, *zij blijft door de beginselen der revolutie gevangen.*

„Tot verdediging der sociële orde, welke door de democratie bedreigd wordt, heeft zij slechts *verlamde krachten, inwendig gebroken en verwoest door de zedelijke gebreken en valsche beginsels, welks haar organisme ontbinden.*

„De bekrompen vooroordeelen van iedere vooral voordeel zoekende beschaving, alle meeningen en begeerlijkheden van het industrialisme heerschen onbeperkt in die maatschappijen, welke onder den invloed der moderne bourgeoisie staan, van het oogenblik, dat de krachtige overtuiging des geloofs en de grootmoedige zelfverloochening des offers, welke *het christendom* instort, geen zedelijk tegenwigt meer bieden. „*De begeerlijkheid naar stoffelijk bezit*, zegt de Tocqueville, *is inderdaad eene drift der middenklas*; met haar groeit zij op, wordt groot en eindelijk alles beheerschend. Van het toppunt der eens verkregene heerschappij dringt zij voort tot in de hoogste kringen der maatschappij en daalt zij af tot in het hart des volks" [1]).

Wij zullen het beeld niet voltooijen door de trekken der aanmatigende heerschappij der bourgeoisie over alle andere volksklassen, door de walgelijke vermenging van *aristocratie* en *democratie*, welke hare heerschappij onderscheidt; wij willen alleen opmerken, dat de grondgebreken en de eenzijdigheid in de opvatting der geschiedenis van het Manifest geen goed begrip van de werkelijke oplossing der door de heerschappij der bourgeoisie in de moderne maatschappij voortgebragte crisissen toelaten, dewijl het geen acht gegeven heeft op de eigen-

1) Vergelijk Périn, *Christliche Politik*. S. 586 en v.

lijke en ware factoren der door de bourgeoisie sedert 1789 gevolgde rigting, of beter, die factoren, met betrekking tot de bewerkers, niet gekend en geschat heeft.

In het ontstaan van het *proletariaat* zoekt daarom het Manifest slechts het gevolg der moderne wijze van voortbrenging en harer crisissen [1]). Niet minder aandachtige opmerking dan de charakteristiek der bourgeoisie verdient het volgende omtrent oorsprong en sociaal bestaan van het proletariaat.

„De wapenen, waarmee de bourgeoisie het leenregt nedergeworpen heeft, worden nu tegen de bourgeoisie zelve gerigt. Maar de bourgeoisie heeft niet slechts de wapenen, die haar ter dood brengen, gesmeed; zij heeft ook de mannen voortgebragt, die deze wapenen overal zullen voeren — de moderne werklieden, de *Proletariërs*. Naar dezelfde maat, als zich de bourgeoisie, d. i. het kapitaal ontwikkelt, in die mate ontwikkelt zich het pro-

---

1) Omtrent de aan de moderne wijze van voortbrenging eigenaardige handels-crisissen en derzelfder oorzaken zegt het Manifest: „In de crisissen vertoont zich eene maatschappelijke epidemie, welke aan alle vroegere tijdperken onzinnig zou geschenen hebben — de epidemie der overproductie. De maatschappij verkeert eensklaps in een toestand van oogenblikkelijke barbaarschheid; een hongersnood, een algemeene vernielingsstrijd schijnen haar alle levensmiddelen te hebben afgesneden, industrie en handel schijnen vernietigd, en waarom? Omdat zij te veel industrie, te veel handel bezit. Waardoor overwint de bourgeoisie de crisissen? Eensdeels door gedwongene vernietiging van een massa voortbrengingskrachten; anderdeels door het verkrijgen van nieuwe markten en betere bewerking der oudere. Waardoor dus? Daardoor, dat zij meer algemeene en meer geweldige crisissen voorbereidt en de middelen, om ze te voorkomen, vermindert." Met andere woorden: het huishouden der bourgeoisie wordt in stand gehouden door de barbaarsche toepassing der dwaze theorie van „onbeperkten vooruitgang" van productie en consumtie.

letariaat, die klas der moderne werklieden, die slechts zoo lang leven, als zij werk vinden, en die slechts zoo lang werk vinden, als hun werk het kapitaal vermeerdert. *De werklieden, die zich stuksgewijze moeten verkoopen, zijn eene waar, als ieder ander handelsartikel*, en daardoor aan de wisselvalligheden van concurrentie, en alle veranderingen van de markt blootgesteld. De arbeid van den proletariër heeft door de uitbreiding der machines en de verdeeling van den arbeid *alle zelfstandig karakter verloren.* Hij is een toebehooren van de machine geworden, van wien slechts de eenvoudigste, eentoonige, gemakkelijk te leeren handgreep verlangd wordt. De kosten van den werkman bepalen zich bijna alleen tot de levensmiddelen, welke hij voor zijn onderhoud en de voortplanting van zijn ras behoeft. *De prijs* eener waar, dus ook van den *arbeid*, is *gelijk aan de kosten van voortbrenging* .... Hoe minder nu het handwerk bekwaamheid en krachtsinspanning vordert, d. w. z., hoe meer zich de moderne industrie ontwikkelt, des te meer zal de arbeid der mannen door dien der vrouwen worden verdrongen. *Verschil van geslacht en ouderdom hebben geen waarde meer voor de klasse der werklieden.* Er zijn slechts werkinstrumenten, die volgens ouderdom en geslacht verschillende kosten maken. Is de uitzuiging des werkmans door den fabrikant voor zoover geeindigd, dat hem zijn werkloon uitbetaald wordt, dan overvallen hem de andere deelen der bourgeoisie, de eigenaar van het huis, de winkelier, het pandjeshuis enz. De *kleine middenstand*, de kleine industriëlen, kooplieden en renteniers, de werklieden en boeren, al deze klassen *dalen af tot het proletariaat*, deels omdat hun klein kapitaal niet

voldoende is voor het bedrijf der groote industrie en voor de concurrentie met de groote kapitalisten moet onderdoen, deels omdat wat het nog waarde heeft, verloren gaat door nieuwe wijzen van productie. Zoo wordt het proletariaat uit alle klassen der bevolking vermeerderd."

Het Manifest staat hier geheel op het standpunt der moderne huishoudkundige theorie; daarom zijn de gevolgtrekkingen uit de door de bourgeoisie erkende stellingen zoo logiesch en onverbiddellijk. Maar het is toch slechts de logica van het materialisme met de onafscheidelijke sophismen en tegenstrijdigheden. De bourgeoisie wordt beschouwd alleen als kapitaal, de werklieden als eene koopwaar, de verhouding van kapitaal en arbeid als een physiesch natuurproces. Hoe het bij deze fatalistische afhankelijkheid van de eene waar van eene andere tot een strijd, tot een wisselenden strijd, tot een strijd, die alle magten der maatschappij in zich betrekt, komen kan, moet een groot raadsel en een onbeantwoorde vraag blijven voor allen, die geen ander standpunt dan het liberale en socialistische willen erkennen. Bij de nu volgende voorstelling van den *strijd tusschen bourgeoisie en proletariaat* gaat het Manifest te werk even als toen het ons de positie der bourgeoisie beschreef. Het stelt de daadzaken des strijds met scherpzinnigheid voor en verklaart hem eenvoudig als eene noodwendigheid der natuur in zijn begin, zijn verloop en zijn einde, de zegepraal van het proletariaat.

Men leest in het Manifest:

„In den beginne strijden enkele werklieden, dan de werklieden eener fabriek, dan de werklieden van eenige werkafdeeling op eene plaats tegen den eenigen burger,

die er direct voordeel van trekt. Zij rigten hunnen aanval niet slechts tegen de burgerlijke productie-verhoudingen, zij rigten dien tegen de *werktuigen* der productie zelve; zij vernietigen de vreemde concurrerende waren, verbrijzelen de machines, steken de fabrieken in brand, zij zoeken de plaats van den middeneeuwschen werkman te herwinnen. Op dezen trap vormen de werklieden eene over het gansche land verspreide en door de concurrentie verdeelde massa. Dat zij zich in grooten getale verzamelen, is nog niet het gevolg hunner eigene vereeniging, maar gevolg der *vereenigingen van de bourgeoisie*, die ter bereiking van haar politiek doel het geheele proletariaat in beweging brengen moet en het nog kan. Op dezen trap bestrijden de proletariërs dus niet hunne vijanden, maar de vijanden hunner vijanden, de overblijfsels der absolute monarchie, de grondbezitters, de niet industriële bourgeois, de kleine burgers. De geheele beweging is zoo in de handen der bourgeoisie geconcentreerd, iedere behaalde overwinning is eene overwinning der bourgeoisie. Maar met de ontwikkeling der industrie neemt het proletariaat toe; het wordt tot grootere massa's te zamen gedrongen, zijn kracht groeit en het voelt die meer....

„De werklieden beginnen coalities tegen de bourgeois te vormen, zij vereenigen zich ter *verkrijging van hun arbeidsloon*. Zij stichten zelfs duurzame associaties, om zich voor deze telkens wederkeerende oproeren te voorzien. Hier en daar breekt de strijd in opstanden uit. Van tijd tot tijd winnen de werklieden, maar slechts voorbijgaand. Het eigenlijk resultaat van den strijd is niet wat zij verkrijgen, maar de zich steeds uitbreidende verbinding der

werklieden. Deze verbinding wordt nog bevorderd door de steeds vermeerderende middelen van communicatie, die door de groote industrie werden voortgebragt en de werklieden van verschillende plaatsen tot elkander brengen. Gelijk vroeger een deel des adels tot de bourgeoisie overging, zoo nu een deel der bourgeoisie tot het proletariaat en vooral een deel der bourgeois-ideologen, welke tot het theoretiesch begrip der geheele beweging gekomen zijn [1]).

„Van alle klassen, welke thans tegenover de bourgeoisie staan, is *alleen het proletariaat werkelijk eene revolutionaire klas.* De overige klassen komen op en gaan onder met de groote industrie; het proletariaat is haar eigen voortbrengsel. De middenstand, de kleine industrieel, de kleine koopman, de ambachtsman, de boer, allen bestrijden de bourgeoisie, om hun bestaan als middenstand voor den ondergang te beschermen. Zij zijn niet revolutionnair, maar conservatief. Nog meer, zij zijn reactionair, zij trachten het rad der geschiedenis terug te wenden...

---

1) Het hier gezegde zal wel moeten dienen als eene *Apologia pro vita sua* van de stellers van 't Manifest. Zoowel *Marx* als *Engels* waren zulke „bourgeois-ideologen", en in de geheele werkliedenbeweging heeft men steeds hetzelfde gezien, dat zulke „ideologen" de aanvoerders der werklieden zijn. Men denke aan *Lassalle* en aan *von Schweitzer*, aan *Demmler*, den tegenwoordigen aanvoerder der sociaal-democraten in den Duitschen rijksdag, welke Mecklenburger „Hof-Baurath" is, aan den ambteloozen *Rittinghausen* uit Keulen, allen mannen van volstrekt onafhankelijk bestaan, die lange en moeijelijke onderzoekingen omtrent het sociële probleem hebben ingesteld, en wien het gelukt is den instinktmatigen tegenzin der socialistische werklieden tegen allen, die uit de middenste en hoogere klassen der bourgeoisie tot hen komen, te overwinnen. Het is kinderachtig, als de aanvoerders der moderne bourgeoisie in het drijven dezer mannen slechts eerzucht willen zien. Het is immers zeer natuurlijk, dat aan zulke mannen, zoodra zij eens het vertrouwen gewonnen hebben, door hun betere vorming en toewijding aan de zaak der sociaal-democraten, het opperbestuur moet toevallen.

„*De levensvoorwaarden der oude maatschappij zijn reeds vernietigd in de levensvoorwaarden des proletariaats.* De proletariër is zonder eigendom; zijne betrekking tot vrouw en kind heeft niets meer gemeen met de burgerfamiliebetrekkingen; de moderne industriële arbeid, de moderne onderdrukking door het kapitaal, dezelfde in Engeland en Frankrijk, in Amerika en Duitschland, heeft hem alle nationaal karakter ontnomen. *De wetten, de moraal, de godsdienst zijn voor hem even zoovele burgerlijke vooroordeelen, achter welke zich evenzoo vele burgerlijke belangen verbergen.* Alle vroegere klassen, die de heerschappij veroverden, zochten wat zij verkregen te verzekeren, door de geheele maatschappij aan de voorwaarden van hun verkregen regt te onderwerpen. De proletariërs kunnen zich de maatschappelijke productieve krachten toeeigenen alleen, door de wijze, waarop men die tot nu toe verkreeg, geheel af te schaffen. De proletariërs hebben niets van het hunne te verzekeren; *zij moeten alle nu bestaande private zekerheid en private verzekering vernietigen.* Tot nu waren alle bewegingen, bewegingen van minderheden of in het belang van minderheden. De proletarische beweging is de zelfstandige beweging van eene ontelbare meerderheid in het belang der ontelbare meerderheid. *Het proletariaat, de onderste laag der tegenwoordige maatschappij, kan zich niet verheffen, niet oprigten, zonder dat de bovenste lagen, welke de officiële maatschappij vormen, in de lucht worden geworpen.* Ofschoon niet naar zijn inhoud, maar naar zijn vorm is de strijd des proletariaats tegen de bourgeoisie vooral een nationale strijd. Het proleta-

riaat van ieder land moet natuurlijkerwijze eerst met zijn eigen bourgeoisie klaar worden.

„De vooruitgang der industrie stelt in plaats van het isoleren der werklieden door de concurrentie hun revolutionaire vereeniging door associatie. Met de ontwikkeling der groote industrie wordt dus onder de voeten der bourgeoisie de grond zelf weggenomen, waarop zij voortbrengt en zich de voortbrengselen toeeigent. Zij brengt voor alles haar eigen graf voort. *Haar ondergang en de overwinning des proletariaats zijn evenzeer onvermijdelijk.*"

Als men leest wat hier geschreven is over de ontwikkeling en het gevolg van den strijd tusschen bourgeoisie en proletariaat, zou men dan niet meenen, dat het Manifest niet in 1849, maar in 1877 geschreven is?

De strijd tusschen bourgeoisie en proletariaat moet den beschreven weg volgen en kan naar geen ander einde voeren, indien de liberale bourgeoisie met haar politiek en sociaal radicalisme het werk der vernietiging voltooit, vooral indien het haar gelukt, den sociëlen invloed der Kerk nog langer te verhinderen en te verlammen. Welke is de oorzaak van den strijd van den mensch tegen den mensch? Niets anders dan de afval van God. De menschen zijn met elkander vereenigd naarmate zij met God vereenigd zijn. De ware naastenliefde is een met de liefde tot God; en waar God niet meer bemind wordt, neemt de eigenliefde de plaats in der naastenliefde en geldt het regt van den sterkste.

Indien dus door de Kerk geene verzoening met God plaats heeft, indien het liberalisme zijn doel, de maatschappij van God te scheiden, kan volvoeren, hebben

wij niets te verwachten dan de overwinning van het proletariaat, dat is, de vernietiging van alle maatschappelijke orde.

Wil men de taak der Kerk in betrekking tot de maatschappij, hare sociële zending naar waarde schatten, wil men de eigenlijke kern van allen tegenwoordigen strijd begrijpen, dan bestudere men de socialistische theoriën en de illustraties, welke de gebeurtenissen van 1849—1877 daaraan hebben gegeven.

C. L. RIJP.

Een Congres van Oud-Katholieken.

HET VIJFDE CONGRES VAN OUD-KATHOLIEKEN, TE BRESLAU IN HET JAAR 1876. — STENOGRAPHIESCH BERIGT. — BONN, P. NEUSSER. 1877 [1]).

Een Duitsch democratiesch dagblad, de *Frankfurter Zeitung*, schreef eenige dagen geleden:

„Op het oogenblik, dat de donderende stem van het „kanon aan den Donau en in de vlakten van den Cau- „casus over het lot van magtige Staten beslist en het „leven afsnijdt van volken, die een hoog historiesch „gewigt hebben, kan het kinderachtig schijnen, zich „bezig te houden met eene zoo nietswaardige zaak als „eene vergadering van Oud-Katholieken. Daar echter de „beweging — men zou misschien met meer juistheid „zeggen: de onbewegelijkheid — der Oud-Katholieken „naauw verbonden is met de politiek-godsdienstige „worsteling, die tegenwoordig al de Europesche staten „en bijzonder Duitschland beroert, achten wij het niet „van belang ontbloot, de aandacht van het publiek te „vestigen op de toestanden, die deze zoogenaamde be- „weging doorloopt, en op de verwikkelingen, die zij „ondergaat."

1) Overgenomen uit *Revue catholique* de Louvain, Augustus 1877.

Onder den indruk van een dergelijke gedachte hebben wij ons de moeite getroost om het stenographiesch verslag van het vijfde congres der Oud-Katholieken te lezen en ons voorgenomen er een kort overzigt van te geven.

Sedert 1874, toen het congres te Freiburg in Breisgau was vergaderd geweest, was het niet meer bijeengekomen. Wel was het tegen het einde van 1875 te Breslau zamengeroepen, maar wijl de permanente President, Dr. v. Schulte, „om eene zenuwkoorts te voorkomen de zeebaden moest gebruiken", was het tot het volgende jaar uitgesteld. Derhalve werd het congres gehouden te Breslau, den 22, 23 en 24 September 1876. In den convocatie-brief had het hoofd-comité, bij monde van Dr. v. Schulte, een dringend beroep gedaan op de toewijding der Oud-Katholieken om zich in grooten getale ter aangewezen plaats te begeven.

„De zaken, zeide hij, die moeten behandeld worden, „zijn van het allerhoogste belang. Wij moeten maat-„regelen vaststellen, die geschikt zijn om aan de gods-„dienstige beweging een krachtigen stoot en een defini-„tieve organisatie te geven. Daar het congres in het „vorige jaar niet is vergaderd geweest, hopen wij dat „de leden in 1876 des te talrijker zullen opkomen. Het „is de pligt van een ieder zich diep te doordringen van „de quaestiën, die ter oplossing zullen voorgesteld wor-„den. De synode, welker bevoegdheid zich tot de in-„wendige regtbank der Kerk bepaalt, heeft den steun „van het congres noodig, door kennis te nemen van „zijne gedachten en zijne verlangens."

De brief eindigde met deze woorden:

„Zelfs de plaats der vergadering, hare ligging te mid-

„den eener provincie, waarin wij onophoudelijk voor-
„uitgaan, de noodzakelijkheid om, naast de synode,
„werkdadige middelen van agitatie te zetten: ziedaar
„zooveel magtige beweegredenen om ieder van onze
„vrienden en aanhangers tot het bijwonen van het con-
„gres aan te sporen."

De „afgevaardigden" vereenigden zich in de groote *Aula* van de hoogeschool, het voormalig gebouw van het college der Jesuïeten, en de algemeene vergaderingen in de ruime „Salle Liebig". Van het begin af was de teleurstelling uitermate groot. Het centraal comité had letterlijk in de woestijn gepredikt: de groote zalen bleven ledig, en Dr. v. Schulte, die tot president herkozen was, moest de eerste zitting voor een meer dan onbeduidend gehoor openen. Ook kon hij zich niet weerhouden, in zijne openingsrede mistroostig de opmerking te maken:

„Als ik, zeide hij, het getal der aanwezigen beschouw,
„en daarbij bedenk hoe talrijk de opkomst bij de eerste
„congressen was, dan kan ik mij niet ontveinzen, dat
„mijne taak veel ligter wezen zal."

Ook het verslag, van zijn kant, laat de spijtigheid doorschemeren:

„In vergelijking met de vorige congressen, zegt het,
„was het getal der afgevaardigden veel kleiner, en dat
„der aanwezigen bij de algemeene vergaderingen evenzoo
„minder aanzienlijk."

En in der daad, het verschil was in het oog vallend. Te Keulen, in 1872 waren er 353 afgevaardigden geweest; te Constans, in 1873, 240; te Freiburg, in 1874, 220. In deze drie congressen had men, naast de Duitsche

afgevaardigden, eene menigte vreemdelingen gezien, die gekomen waren om hunne ingenomenheid met de nieuwe sekte te betuigen. Al de landen van Europa, om zoo te spreken, waren er vertegenwoordigd: België, Italië, Frankrijk, Engeland, Holland, Hongarije, Zwitserland, Zweden, Rusland. Onder de hooge waardigheids-bekleeders, die bij deze eerste vergaderingen tegenwoordig geweest waren, mag men noemen den bisschop van Lincoln, den bisschop van Ely, den ex-pater Hyacinth, Stanley, deken van Westminster, Talbot, professor te Oxford, Overbeck, professor te Cambridge, den eerw. Michaud, bisschop van Pittburgh, den aartsbisschop [den Jansenisten] van Utrecht, en de Pressensé. Welnu, het congres van Breslau in 1876 telde in het geheel 65 Duitsche afgevaardigden en 2 doorluchtige onbekende vreemdelingen: den archimandriet Tatschaloff van Petersburg, en Wright, kapellaan te Londen! En van die 65 Duitschers behoorden er omstreeks 50 te huis in Breslau zelf of in Silesië, waarvan Breslau de hoofdstad is! *Decrescit eundo.* Kan men zich een meer volslagen nederlaag, een meer verzekerd fiasco voorstellen? Wacht u evenwel van te gelooven, dat dit aan de vroegtijdige afgeleefdheid der sekte, aan de vernederende onvruchtbaarheid harer voortplanting toe te schrijven is. Het verslag protesteert, ofschoon stilzwijgend, bij voorraad tegen een zoodanige uitlegging, door het naauwkeurig opsommen der menigvuldige redenen, die „dit gemis van belangstelling, deze afwezigheid van ijver „in den schoot van het Oud-Katholicisme op een zoo een„voudige als natuurlijke wijze verklaren. De crisis in „handel en industrie, het ongunstig seizoen, de verwik-

„kelingen van het Oosten, en eindelijk ver-afgelegenheid „van Breslau, dat zich buiten den grooten weg der „toeristen bevindt (*utile dulci!*) en derhalve door de „geloovigen van het hertogdom Baden, door die van „Beijeren, van de Rijnprovinciën en van Westfalen niet „dan ten koste van een lange reis kan bereikt worden": dit zijn de voornaamste redenen, die het verslag inroept, om de weinige deelneming van het congres te regtvaardigen. Het centrale comité had zich dus bedrogen door „zelfs de plaats der vergadering als eene reden van aan-„trekkelijkheid" op te geven, en het had geen betere ingeving gehad, toen het de hoop uitdrukte, dat het getal der aanwezigen des te grooter wezen zou, wijl er, sedert de laatste vergadering, twee jaar verloopen was: „de verdaging had, naar zeggen van het verslag, een „verkeerden indruk gemaakt." Eindelijk geeft het verslag, als reden van de leegheid in de algemeene vergaderingen, deze omstandigheid op, dat het plaatselijk comité den toegang afhankelijk had gesteld van het vertoonen eener kaart van den prijs van 65 pfg. Wat er wezen moge van de waarheid dezer redenen, die in het land der „vijf milliarden" en van het „godsdienstig geweten" moeijelijk te vatten zijn; het congres werd plegtig geopend met eene godsdienst-oefening, gehouden door bisschop Reinkens in de kerk *St. Corpus Christi.* Dr. Knoodt preekte er bij, en de kerk was vol: „hetgeen, „zegt het verslag, bewijst dat in de bevolking van Breslau een diep godsdienstig gevoel heerscht" [1]).

1) Als men dit „diep godsdienstig gevoel" in cijfers overbrengt, verkrijgt men 5 doopsels in het eerste vierdehalf van 1876, terwijl er, in hetzelfde tijdsverloop, 888 geweest zijn in de negen Katholieke parochiën van Breslau.

Op het voorbeeld van het *Oud*-Protestantisme wil het *Nieuw*-Protestantisme vóór alles het Kerkelijk celibaat afschaffen. De maatregel is nog niet uitgevoerd, maar het is niet vermetel te voorzeggen, dat er weinig tijd verloopen zal, of het huwelijk komt bij de Oud-Katholieke geestelijkheid algemeen in praktijk.

„Men kan, zei de president v. Schulte, zonder aar-„zeling beweren, dat de groote meerderheid der beza-„digde menschen reeds lang de gedachten verworpen „hebben, die het gedwongen celibaat in het leven heb-„ben geroepen, en dat het moeijelijk wezen zou nog „een nadenkend man te vinden, die gelooft, dat het „geoorloofd is een eenvoudig ideaal tot eene verpligting „te maken."

De vraag werd in de eerste zitting der afgevaardigden, die den 22 September plaats had, langdurig besproken. Het plaatselijk comité van Breslau had een voorstel geformuleerd en aan het congres onderworpen om te beslissen dat het noodzakelijk was: „1°. aan de „verschillende goevernementen een officiëel advies te „vragen, om te weten of er wettelijke beletselen bestaan „voor de opheffing van het verpligte celibaat, bijzonder „wat betreft het genot der goederen van beneficiën; 2°. „aan ieder Oud-Katholiek geestelijke zijn gevoelen te „vragen in zake van de genoemde opheffing; 3°. van „den kant der parochiën eene beslissing over hetzelfde „onderwerp uit te lokken. Dit voorstel, aldus opgezet, „moest door den president van het congres aan het „uitvoerend comité der synode worden meegedeeld."

In de beraadslaging, die onmiddellijk begon, werd het beginsel volstrekt niet tegengesproken: men was

eenstemmig in het veroordeelen van het verpligte celibaat voor de priesters; de strijd liep derhalve enkel over de tijdigheid. Sedert 1870, dat wil zeggen, den eersten dag na de geboorte van het Oud-Katholicisme, was de quaestie door de pers behandeld en vervolgens regelmatig onderworpen aan de beraadslagingen der synode te Bonn, drie maanden voor de opening van het congres. Maar dit, oordeelende dat de tijd om een zoo diep ingrijpende wijziging in de Kerkelijke tucht te maken nog niet gekomen was, had de moeijelijkheid voorloopig ter zijde gesteld, „door, wat betreft het voorstel omtrent „het Kerkelijk celibaat, over te gaan tot de orde van „den dag, en aan zijn uitvoerend comité de zorg over „te laten om daarover de synode op nieuw te raad„plegen, als het den tijd gekomen achtte om eene op„lossing te geven volgens de beginselen, die door de „eerste synode voor de algemeene hervormingen waren „aangenomen."

Dr. Zirngiebl van Munchen beriep zich op deze ruggeschrede om op zijne beurt eene orde van den dag voor te stellen:

„De voorstellen van het Breslausche comité naar het „synodale comité opzenden, dit, zeide hij, was de be„voegdheid van het congres te buitengaan; dit immers „had zich met dergelijke onderwerpen niet bezig te „houden, noch wetten aan de synode voor te schrijven. „Een zoodanig opzenden zou met een votum van wan„trouwen jegens dit gezag gelijkstaan en de oorzaak „zijn van een hatelijke oneensgezindheid."

Het advies van Dr. Zirngiebl vond in de vergadering slechts een flaauwen weerklank. Wel werd hij gesteund

door Dr. Michelis van Freiburg, die de synode verdedigde tegen het verwijt, dat zij zich in hare beslissing had laten leiden door extrinsieke beweegredenen, en met name door de vrees van het „wat zal men er van zeggen?"; maar hij werd hard bestreden door Dr. Rieks van Heidelberg, door bisschop Reinkens en door den president v. Schulte.

„De vraag was gesteld, zij moest worden opgelost. „Het publiek was door de orde van den dag van Bonn „bedrogen geworden. Bij de geloovigen had de overtui- „ging wortel geschoten, dat er eene verandering gebeu- „ren moest. Het was noodzakelijk zich op het terrein „der Oostersche Kerk te plaatsen. Daar trouwt de gees- „telijke zeer dikwijls vóór zijne wijding, en niets ver- „hindert dat, bij de Oud-Katholieken, de overgang van de „oude tot de nieuwe orde van zaken op dezelfde wijs tot „uitvoering komt. Menige leek, menig gymnasium-pro- „fessor, die op het oogenblik gehuwd is, zou genegen „zijn tot het priesterschap over te gaan, als het voort- „leven in het huwelijk niet verboden was. Bovendien „zou het, onder de heerschappij van het verbod, on- „mogelijk zijn een genoegzaam getal van nieuwe geeste- „lijken aan te winnen. Vele jongelingen zouden zich „gaarne aan de studie van de theologie gaan toewijden, „als zij de verzekering hadden, dat deze disciplinaire „wet hen later niet treffen zou. Als het gebrek aan „priesters voortgaat zich zooals tegenwoordig te laten „gevoelen, dan is het in waarheid moeijelijk te voorzien, „hoe men paal en perk aan de moeijelijkheden stellen „zal. Hoe zal men parochiën kunnen stichten, als de „levende krachten geheel ontbreken? Het is dus volstrekt

„noodzakelijk, eene pressie op de synode uit te oefenen. „Men zegge niet, dat zoo iets zou zijn, het gezag hin- „deren of kwetsen: het moet toch geoorloofd zijn, ver- „langens uit te drukken en de aandacht der synode voor „deze belangrijke zaak te vragen. Men moet niet wach- „ten, totdat het wettelijk gezag de waarheid verkon- „digt. Iedereen moet zich beijveren om te zeggen wat „regtvaardig en waar is."

Zoo was in 't kort de taal, waarmee bres geschoten werd in de orde van den dag van Dr. Zirngiebl; zij werd in stemming gebragt en met algemeene stemmen, min zes, verworpen. Den volgenden dag, 23 September, werd de bijzondere beraadslaging gehouden over elke paragraaf van het voorstel van het Breslausche comité. Na een korte wisseling van gedachten werden deze verschillende paragrafen met een sterke meerderheid definitief aangenomen. Moge nu het synodale comité maar spoedig uitvoering geven aan de besluiten van het congres, opdat wij welhaast het niet onaardig schouwspel te zien krijgen van een algemeene bruiloft onder de Oud-Katholieke geestelijkheid! Wij wedden, dat de asch van Luther, op dit vermakelijk gezigt, van vreugde zal ontwaken in zijn driehonderdjarig graf [1]).

De geldzaken der sekte loopen geen minder gevaar dan hare zedelijkheid en tucht.

„Als thesaurier, zeide Dr. Knoodt, ben ik verpligt „rekenschap te geven van den toestand der kas. Er

---

1) Hierin zullen de Duitsche Oud-Katholieken niets anders doen dan hunne geloofsgenooten in Zwitserland; wij hebben immers het berigt der verloving van bisschop Herzog met Mej. Maria Steilen-Germand, en van het huwelijk van Watterich, pastoor van Bazel, met eene weduwe.

„bestaan, gelijk gij weet, drie fondsen: voor de arme „geestelijken, voor de behoeftige parochiën en voor de „studenten. Welnu, M. H., deze drie fondsen teren op „hun laatsten penning. Weinig parochiën kunnen, niet- „tegenstaande ons herhaald aandringen, er toe komen „om ons vrijwillige giften te zenden. Het oogenblik is „niet ver verwijderd, dat de kas ledig zal zijn, en er „niets meer zal te geven zijn noch aan studenten, noch „aan arme parochiën, noch aan behoeftige geestelijken."

Om dezen erbarmelijken toestand te verhelpen, werd het voorstel gedaan zich tot het goevernement te rigten om in het bezit gesteld te worden van dat gedeelte der goederen van de Roomsch-Katholieke geestelijkheid, dat in beslag genomen is om verzet tegen de Mei-wetten.

„Er is, zeide pastoor Strucksberg, in de Roomsche „Kerk zooveel dood kapitaal [1]): welke ernstige reden „zou het goevernement hebben om te weigeren het ter „onzer beschikking te stellen?" Al etende krijgt men eetlust. De Katholieke kerken, door de sekte in bezit genomen en ontheiligd, zijn reeds niet meer genoeg; zij moet nog de Katholieke geestelijkheid, die aan haar pligt getrouw gebleven is, door de heiligschennende hand van den Staat uitplunderen! Het voorstel echter werd, als wettelijk onuitvoerbaar, verworpen en men besloot, om de ledige kas te vullen, zijne toevlugt te nemen tot regelmatig gehouden collekten in de parochiën en de kerken.

De zitting van den 22 September eindigde met twee besluiten betrekkelijk het inwendig leven der Kerk. Vele

---

1) Dit kapitaal beloopt meer dan een millioen marken.

priesters hadden in de uitoefening hunner bediening opgemerkt, dat de geloovigen zeer dikwijls tot de H. Communie naderden, zonder gebiecht te hebben. Om deze wanordelijkheid te voorkomen, werd het uitvoerend comité der synode uitgenoodigd, een formulier van een algemeene schuldbelijdenis op te stellen, dat bij de godsdienstoefening, onmiddellijk voor de Communie der gemeente, moest worden voorgelezen: zonder afbreuk te doen aan het behouden der bijzondere belijdenis „voor degenen „die ze verlangen of zich er toe verpligt rekenen." Van den anderen kant wordt de toediening der Sakramenten reeds lang in de landtaal verrigt. Men werkt er op, om dit systeem te veralgemeenen en het Latijn geheel en al uit te bannen. Gevolgelijk besloot men, de vertaling van het Missaal zooveel mogelijk te verhaasten om evenzoo het lezen van de Mis in de landtaal toe te staan.

De derde zitting der afgevaardigden, op den 23 September, werd bijna geheel aan de middelen van agitatie toegewijd. Het oprigten van een centraal politiek orgaan te Berlijn, met de bestemming om den invloed der *Germania* te breken, was het onderwerp van een levendige bespreking en de oorzaak van gewigtige gebeurtenissen.

„Het is buiten twijfel, zeide pastoor Rieks, dat al wat „wij schrijven, weinig in de groote steden gelezen wordt; „men slaat er zelfs geen acht op! Als wij zien, hoeveel „honderden dagbladen de Ultramontanen hebben, moe„ten wij ons schamen over den deerniswaardigen toestand „onzer pers. Wat betreft de liberale dagbladen, die ons „goed gezind zijn, zij weten dikwijls het eerste woord „der Katholieke instellingen niet en plaatsen zich overi-

„gens bijna altijd op een standpunt dat, onder gods-
„dienstig opzigt, hemelsbreed van het onze verschilt. —
„Het is, voegde bisschop Reinkens er bij, voor niemand
„een geheim, dat de Ultramontanen, na gedurende een
„geheel menschenleven te vergeefs gewerkt te hebben
„om een enkel groot dagblad te stichten, tegenwoordig
„hun dagbladen, als bij tooverslag, uit den grond zien
„opschieten, zelfs — het kleinste dorp, als het een pas-
„toor en een kapellaan heeft. — „Wat wij noodig heb-
„ben, zeide nog pastoor Obertimpfler, is een dagblad
„met een groote redactie zooals de *Germania*. Gelijk
„dit zich in elken kring, in elke sociëteit bevindt, waar
„men op de hoogte wezen wil, evenzoo moet ons dag-
„blad overal te vinden zijn."

IJdele begoochelingen, die weldra in rook verdwenen! Eenige minuten van beraadslaging waren voldoende om de vergadering te overtuigen, dat de ziel van den oorlog volstrekt ontbrak om te denken aan het oprigten van een centraal orgaan, en men bepaalde zich er toe, den wensch uit te spreken, dat de bestaande pers zou gesteund en voortgeholpen worden. Deze, gelijk men weet, bestaat uit drie dagbladen: de *Deutsche Mercur*, de *Altkatholische Bote* en de *Bonner Zeitung*.

De zitting werd besloten met het aannemen van twee voorstellen, gemaakt en geteekend door professor Michelis; het eerste had de strekking, „om zoo spoedig mogelijk
„op Duitsch grondgebied een algemeene Christelijke
„vergadering bijeen te roepen, welker voornaamste zen-
„ding wezen zou, de regten en de belangen der Oud-
„Katholieken te laten gelden bij gelegenheid der aan-

„staande Pauskeuze"; het tweede, „om eene schikking „met het Duitsche Protestantisme en zijn rationalistische „gezindheid [1]) voor te bereiden, en tot dat doel pogingen „aan te wenden tot het vermenigvuldigen van unionis- „tische conferenties." Deze voorstellen behoeven geen toelichting, wij achten het onnoodig er bij stil te staan.

Hiermee eindigde het werk der afgevaardigden en begon dat der algemeene vergaderingen. Er werd eene sluitingsrede gehouden door Dr. v. Schulte, die zich niet kon weerhouden op scherpzoeten toon te klagen over de onverschilligheid in het ontvangen zijner meest dringende vragen om narigten over hetgeen door particulieren tot het voortplanten der sekte was uitgewerkt:

„De armoê der ingezamelde berigten was zóó groot, dat hij onmogelijk een verslag, hoe dan ook, kon opmaken."

In zijne pogingen om de werkzaamheden van het congres voor te bereiden, was hij niet gelukkiger geweest:

„Hij had zich, met geschreven brief tot zestien leden „gewend om hen te vragen, of zij geneigd waren in de „algemeene vergadering het woord te voeren, en, in „geval van ja, welke stellingen zij voornemens waren te „behandelen. Van dat getal hadden elf zich niet eens de „moeite gegeven van te antwoorden, en van de vijf, „die op zich genomen hadden te spreken, waren er slechts vier aanwezig" [2]).

---

1) Voor weinige dagen hebben de Duitsche dagbladen gemeld, dat Dr. v. Schulte op dit oogenblik te Berlijn is om over de vereeniging van de Oud-Katholieken met „de Protestantsche Unie" te onderhandelen.

2) Blz. 117 van het verslag.

Desniettegenstaande werd de zitting besloten met een algemeen enthousiasme, dat zich uitsprak in een „hoch" voor den president v. Schulte en bisschop Reinkens.

De algemeene vergaderingen spelen in alle mogelijke congressen de rol der muzikanten in de tooneel-voorstellingen. Ze dienen, zoo niet tot begeleiding, ten minste tot tusschenbedrijven. In de sectiën beraadslaagt men, stemt en handelt. In de algemeene vergaderingen heerscht minder de daad dan het woord. Bij gebrek van hoorders op de banken opent men het venster en roert de groote trom der agitatie. Dit heeft men te Breslau gedaan op groote schaal. De ruime „Salle Liebig", wij hebben het reeds gezegd, bevatte slechts „*rari nantes*". Desniettemin redeneerde men er gedurende lange uren in twee achtereenvolgende zittingen. Professor Michelis, de aangewezen redenaar der sekte, sprak „over de zending „van het Oud-Katholicisme in de wereld, en over de „betrekkingen van de onfeilbaarheid met het materialisme"; professor Helmes van Celle „over den pligt van ieder verstandig Katholiek „om de nieuwe leer te omhelzen"; professor Weber „over de noodzakelijke voorwaarden om een nationale „Kerk te stichten"; de advokaat Lützeler „over het „burgerlijk huwelijk"; en eindelijk bisschop Reinkens „over de strekkingen der hervorming".

Wij hebben ze geduldig uitgelezen, die zoo langdradige als vervelende preken, doortrokken van apostasie, gelardeerd met scheldwoorden, druipende van vergif en van haat tegen de Katholieke Kerk, tegen het Pausschap,

tegen de Ultramontanen en de Jesuïeten. Wij zullen onze lezers zelfs met het kortste uittreksel niet lastig vallen. Hen, die moed gevoelen om persoonlijk kennis te nemen van deze zoogenaamd gewijde letterkunde, verwijzen wij naar het werk der kook-heete sektarissen, naar het stenographiesch verslag, waar zij den tekst zullen vinden over eene uitgebreidheid van 106 bladzijden.

Wat ons betreft, wij staan er op, een leemte in het verslag aan te vullen. Nergens hebben we eenige aanwijzing van de tegenwoordige krachten der sekte gevonden. Toch is dit een belangrijk punt. Waarop steunt bij slot van rekening, al dat Oud-Katholieke getier? Wat zijn de vruchten van die gedruisch makende proselietenjagt, die onder bescherming van het goevernement gehouden is? Wat is het getal der parochiën, het getal der sektarissen? Welke vorderingen hebben zij gemaakt in de zeven jaren van hun bestaan? Welke wortelen hebben zij geschoten in dezen van oudsher Katholieken grond, dien zij zoo lasteren, en die toch zoo beroemd is door zooveel heilige namen en heilige werken; de grond, die tegenwoordig door de vervolging wordt omgewerkt en gescheurd, en dien zij, ook zij in hun dwaze vermetelheid geheel en al willen omwoelen om er de dolzinnigste en meest impopulaire hervorming in te planten? Raadplegen we hiervoor een officiëel document. Het statistieke Jaarboek van het koningrijk Pruissen, de vierde jaargang, bevat over de Pruissische vereenigingen en parochiën van het Oud-Katholicisme de volgende gegevens:

Plaatsnamen.	Meerderjarige Leden.	Totaal.	Geestelijken in voortdurende dienst.
1 Attendorn . .	32	106	—
2 Berlijn . .	77	200	—
3 Bielefeld . .	61	100	—
4 Bochum . .	112	482	—
5 Bonn . .	251	600	5
6 Boppard . .	71	173	1
7 Braunsberg . .	50	100	2
8 Breslau . .	500	1352	4
9 Dortmund . .	339	1015	1
10 Duisburg . .	98	200	—
11 Dusseldorp . .	157	300	1
12 Elberfeld . .	30	68	—
13 Essen . .	285	1100	1
14 Euskirchen . .	31	50	—
15 Gleiwitz . . .	188	426	—
16 Gottesberg . .	71	135	—
17 Hagen . .	110	260	1
18 Hirschberg . .	89	184	1
19 Insterburg . .	20	32	—
20 Kattowitz . .	255	1137	1
21 Coblenz . . .	75	125	—
22 Keulen . .	1053	2933	2
23 Konigsbergen .	440	1000	1
24 Konitz . .	19	30	—
25 Crefeld . .	410	1600	1
26 Lennep . .	112	200	—
27 Lippstadt . .	34	116	—
28 Neisse . .	167	500	—
29 Oberhausen. .	45	80	—
30 Oeynhausen. .	30	50	—
31 Saarbrücken .	326	770	—
32 Solingen . .	37	60	—
33 Uerdingen . .	12	20	—
34 Wiesbaden . .	456	2000	—
35 Witten . .	100	250	—
Totaal.	6143	17674	22

17,674 leden en 22 priesters: dat is dan in Pruissen de balans der Oud-Katholieken, na zeven jaar werken en agiteren! En tegenover hen staan de Roomsch-Katholieken met 8,261,193 geloovigen [1]) en 7,668 priesters!

Wij hebben geen cijfers over de andere Duitsche Staten; maar te oordeelen naar het getal der afgevaardigden, die naar het congres van Breslau gezonden zijn, moet de Oud-Katholieke beweging ook daar in een jammerlijk ongunstigen toestand verkeeren. En inderdaad, Beijeren was er vertegenwoordigd door drie afgevaardigden, het hertogdom Baden door drie, Hessen door een enkele.

En deze uiterst geringe kudde slinkt dagelijks door desertie. Men las onlangs in de *Deutsche Merkur*, het dagblad van Michelis: „Volgens eene meedeeling van „bisschop Herzog aan de synode van Bern hebben der„tien priesters, vrijwillig of gedwongen, hunne bedie„ning nedergelegd."

Later hebben de dagbladen ons berigt, dat het Oud-Katholicisme achtereenvolgens verlaten is door den kapellaan Paffrath van Keulen, door den pastoor Krieger van Epfenhofen, door Pauly van Wiesbaden, en drie andere leden, die evenzoo tot deze laatste gemeente behoorden. Van den anderen kant heerscht de oneenigheid boven mate: de *Deutsche Merkur*, die wij zooeven aanhaalden, is het tooneel van de hevigste twisten over de gewigtigste vragen van geloofs- en zedeleer.

Volgens eene te Breslau genomen beslissing moet het congres op nieuw in dit jaar bijeenkomen. Wij zullen

---

1) Volgens latere telling veel meer. Zie bladz. 196.

zien of het woord houdt. In allen geval geven wij het den ernstigen raad om plaats en tijd met de meeste zorg te kiezen. Het moet eene stad aanwijzen, die gelegen is „op den grooten weg der toeristen"; het moet vooral „het seizoen voor de zeebaden" laten voorbijgaan; het moet vervolgens, alvorens den geschikten tijd definitief vast te stellen, de Fransche antipathiën voor een oogenblik laten zwijgen, en Nick raadplegen over de drie achtereenvolgende dagen, waarop het „noch zal misten, „noch regenen, noch sneeuwen, maar mooi weer zijn zal": in dit geval aarzelen wij niet, een buitengewoon talrijke opkomst aan het congres te beloven, of „de oorlog in het Oosten en de handel-crisis moeten alweer eene spaak in het wiel komen steken. En dan zouden wij maar één middel weten, dat krachtig genoeg werkt om de eerw. heeren die zich al te zeer tot slaven van het heiligdom maken, en de geloovigen die al te huisvast of te veel in wereldsche zaken verzonken zijn, naar het congres te trekken, en dat is: de „great attraction" van het stellen aan de orde van den dag, de definitieve afschaffing van het celibaat voor de geestelijken.

De loin, c'est quelque chose; et de près, ce n'est rien!

Dit zorgvuldig bewerkt en schoon geschreven artikel was onderteekend door A. Reynaert.

VERSCHEIDENHEDEN.

ZOETSAPPIGE ORTHODOXEN.

Hoewel deze onderafdeeling der Orthodoxie, naar we vertrouwen, slechts weinige leden telt, is zij, vooral voor den Katholiek, belangwekkend genoeg om haar hier te karakteriseren. Een harer woordvoerders stort zijne honigvloeijende zieletaal in de volgende regels uit: „We kun„nen begrijpen, dat menigeen zegt: „liever Roomsch dan „„Modern." Hij heeft dan het oog op de waarheden, die in „de Roomsche Kerk nog altijd liefelijke vruchten dragen. „Maar hij vergeet dan, dat daarnaast zóóveel doornen en dis„telen groeijen, dat ze schier den ganschen akker overdekken „en het goede zaad geheel dreigen te verstikken; en dat, bij „al de leugens van het Modernisme, nog onderscheidene „elementen van het Christendom hunne kracht betoonen. Wij „hebben met die leus nooit ingestemd, en steeds gewaarschuwd „tegen het stemmen op Roomschen, gelijk ook tegen het „koopen bij Roomschen, zoo het maar eenigszins vermeden „kan worden. De Roomsche is als Roomsche een vijand van „ons volk, een belager van onze vrijheid, een instrument in „de hand van lieden, die om het heil der Kerk of om de „eere Gods ons in allen ernst zouden laten doodprikken. Hoed „u voor den Roomsche; als hij er wat meê verdienen kan in „de eeuwigheid, slaat hij zijn besten vriend onder de Geuzen „den kop in.[1]) Zijn hart mag hem liefhebben, maar zijn ge-

1) „De Confessie van een anders welwillenden Roomsche. Historisch!" (Noot van den zoetsappigen Orthodoxe.)

„weten schrijft hem den dood aan de ketters voor. Ach, onze „natie is veel te goedig en te lichtgeloovig. Zij is zoo vast „in slaap, dat zelfs het brutale verzoek der Bisschoppen [aan Z. M. den Koning] haar niet wakker maakt, en men met allerlei „zoetsappige redeneeringen de Roomsche winkeliers bevoor- „deelt, en door de winkeliers de kloosters, en door de kloos- „ters den erfvijand van Oranje en Nederland." Alzoo het vrij Orthodoxe *Kerkelijk Weekblad* (1877, N°. 47).

„DE PROCESSIES NAAR BRIELLE."

Onder dit opschrift geeft de „Heilige Familie, Zondagsblad voor het Katholiek Huisgezin", een naauwkeurig verslag van de verschillende processies en het aantal pelgrims, die in dit jaar (1877), vooral in de maanden Junij, Julij en Augustus, het Martelveld van onze Gorcumsche Martelaren bij Brielle hebben bezocht.

Met processies kwamen er te zamen 9466 bedevaartgangers, begeleid door 123 priesters; dat is 596 pelgrims méér dan het vorige jaar. „Rekent men hierbij, schrijft bovengenoemd „Zondagsblad", de velen, die zich niet bij eene processie aansloten maar den bedetocht afzonderlijk maakten, dan bedraagt het aantal pelgrims, die in dit jaar het Martelaarsveld bezochten, zeker meer dan tien duizend."

HOE HET GEZANG „O SALUTARIS" ONDER DE MIS IN GEBRUIK KWAM.

De Eerw. Heer Le Cointe, Pastoor van Cormelles, heeft daaromtrent een werkje uitgegeven, waarin het volgende gevonden wordt.

„De geschiedenis vermeldt den juisten tijd niet, waarop

in Frankrijk het gezang „O Salutaris" onder de H. Mis werd ingevoerd. Na naauwgezette studie meen ik te kunnen verzekeren, dat het was in 1513 na de ongelukkige dagen van Novara en Guinegate."

„De kardinaal Bona zegt, dat het was, „toen Frankrijk van alle „kanten door oorlogen bedreigd werd" (ingruentibus undique bellis). Welnu, onder de geheele regeering van Lodewijk XII is het jaar 1513 het eenige, waarop de door Bona vermelde omstandigheid past. In 1513 werd Frankrijk op al zijne grenzen aangevallen: de Spanjaarden bedreigden de Pyreneën; de Zwitsers Bourgondië, en de Engelschen, te Calais geland, hadden zich met de keizerlijken vereenigd. Ziedaar de toestand, zooals Bona dien beschrijft, ingruentibus undique bellis. Dan komt de nederlaag van Guinegate; Frankrijk, van alle kanten door vijanden omgeven, heeft geen leger meer; terwijl de Engelschen Thérouanne nemen en Tournai belegeren, trekken twintig duizend Zwitsers op Dyon om vier à vijf duizend soldaten, onder het bevel van la Tremouille, in verschillende sterkten verdeeld, te vernietigen; Frankrijk was op den rand des afgronds. Wat doet Lodewijk XII in dit uiterste? Hij wendt zich tot God; verzoekt de Bisschoppen van zijn koningrijk om de hulp des Hemels te vragen, niet tegen *Gods plaatsbekleeder*, wiens troepen den Kerkelijken Staat niet verlaten hadden, al maakte hij deel uit van de *Sainte Ligue*; maar tegen de vele en verwoede vijanden, die Frankrijk van alle kanten omringden om het den doodsteek te geven. Als openbaar gebed verzoekt hij de Strophe „O Salutaris", zoo overeenkomstig met den toestand van Frankrijk; en volgens 's konings verlangen zal het zijn op het plegtigste oogenblik onzer heilige geheimen, als de Godmensch op het altaar daalt, dat Frankrijk neergeknield met gebogen hoofd ten hemel zal smeeken: *Bella premunt hostilia, da robur, fer auxilium.*" „Onze vijanden dringen van alle kanten, o Heer, geef ons „kracht, kom ons te hulp."

„Veel gelukkiger dan na de nederlaag van Sedan, welligt omdat zij beter geloofden, zagen de toenmalige Franschen den dreigenden afgrond zich eensklaps sluiten. La Tremouille

sloot tegen alle verwachting met de Zwitsers een *verdrag wonderbaar vreemd*, gelijk Lodewijk XII zeide, en de *Sainte Ligue* was ontbonden, Frankrijk was gered."

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den *Index* heeft bij dekreet van 17 Julij 1877 de navolgende boeken verboden:

Bombelli Rocco. — L'infallibilità del Romano Pontefice ed il Concilio ecumenico Vaticano, dialogo fra un Teologo ed un Razionalista. — Milano, tip. del *Libero pensatore* F. Gavelli, 1872.

Storia critica dell' origine e svolgimento del Dominio Temporale dei Papi, scritta su documenti originali ed autentici. — Roma, dai tipi della tipografia romana, 1877.

Catéchisme catholique. — Berne, Imprimerie Jent et Reinert, 1876.

L'Église et la République avec une préface par Corentin Guyho, Député. — Paris.

Causes intérieures de la faiblesse extérieure de l'Église en 1870. — Rome, Imprimerie de J. Aureli (Negen deelen).

SIMONIE IN DE ENGELSCHE STAATSKERK.

Als een staaltje van de simonie, die bedekt of openlijk in de Engelsche Staatskerk gepleegd wordt, kan het volgende berigt dienen, dat den 30 Junij jl. uit Londen aan De Katholieke Missiën geschreven en in de laatste aflevering (de 2e van den 3n Jaargang) van dat „Geïllustreerde Maandschrift" medegedeeld werd:

„In het Lagerhuis hield Leatham dezer dagen eene redevoering over de misbruiken, die met betrekking tot het Church

patronage bedreven worden. Met dit Church patronage wordt bedoeld het recht, dat bijv. de kroon, sommige corporatiën en particulieren, zooals de universiteiten en bezitters van heerlijkheden, hebben, om predikantsplaatsen te vergeven. Leatham constateerde, dat er tegenwoordig niet minder dan 2383 zulke plaatsen in den handel zijn. Men ziet deze geregeld in de bladen geadverteerd, waarbij het aan aanprijzingen niet ontbreekt. Bij sommigen bijv. geldt als aanbeveling, dat er een goed inkomen aan verbonden en weinig te doen is; bij anderen, dat er een gezellig verkeer en ruimschoots gelegenheid is voor jagen en meer dergelijke uitspanningen! Meestal wordt in deze gevallen de zorg voor het zielenheil (?) aan den meestbiedende toegewezen."

Zulk bedrijf schandmerkt zich zelf, we hebben er niets aan toe te voegen.

SPROKKELING.

Bevolking van Pruissen. Naar de uitkomsten der volkstelling van 1 December 1875, zijn de 25,742,404 bewoners (in 1871: 24,643,874) van Pruissen, volgens de verschillende belijdenissen, aldus verdeeld: 16,636,990 Protestanten, waaronder 13,266,620 Fusionisten of Evangelischen, 2,905,250 Lutherschen, 465,120 Calvinisten, 40,630 Afgescheidene Lutherschen, 35,080 Afgescheidene Calvinisten, 3,710 Moravische Broeders, 2,610 Irvingianen, 12,210 Baptisten, 14,650 Anabaptisten, 2,080 Anglikanen en anderen van verschillende sekten, 8,625,840 Katholieken (in 1871: 8,198,680), 1,450 Orthodoxe Grieken; 4,800 Duitsche Katholieken of Rongianen, 17,880 dissidenten van allerlei soort, 339,790 Israelieten, 4,674 personen, wier godsdienst onbekend is. De Protestanten maken 64,64 per honderd, de Katholieken 33,51, en de Israelieten maken 1,32 per honderd der geheele bevolking uit. (La Civiltà cattolica, 1877, quad. 651.)

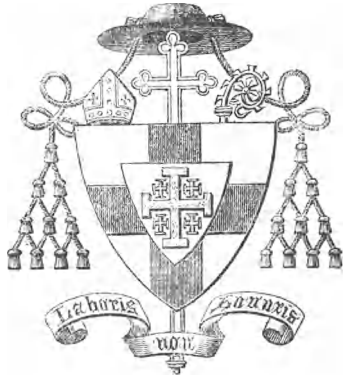

Onze Bisschop.

Omnes Episcopum sequimini ut Jesus Christus Patrem. S. Ignat. Epist. ad Smyrn.
Volgt allen den Bisschop, gelijk Jesus Christus den Vader.

Na eenige maanden van rouw en verwachting heeft dezer dagen onze Haarlemsche Bisschopskerk haar treurgewaad afgelegd, en zich in 't bruiloftskleed getooid voor haren nieuwen Herder. De opvolger van Petrus, bij wien de volheid der regtsmagt in het Rijk van Christus berust, heeft gesproken, en bij apostolische Breve van den 31 Juli jl. den uitverkoren priester aangewezen, die op den tweeden zetel onzer Nederlandsche Kerkprovincie den

herderstaf zou dragen. Reeds vroeger was uit de handelingen van het Consistorie op den 25 Juni gehouden, bekend geworden, dat de keuze des Pausen zich bepaald had op den Hoogwaardigen Heer Petrus Mathias Snickers, die bij het openstaan van den bisschoppelijken zetel het diocees van Haarlem als Vikaris-kapitulaar had bestuurd, en reeds onder den overleden Kerkvoogd de gewigtigste bedieningen had waargenomen. Het gansche verleden van den Verkorene, die al de stadiën van het priesterlijke leven en van het kerkelijk beheer had doorloopen, was hem eene voorbereiding geweest voor het verheven ambt, waartoe hij eenmaal zou worden geroepen. Veeltijds trouwens ligt het in de plannen der Goddelijke Voorzienigheid, die alles met zachte overgangen verordent, en toch met onweerstaanbare kracht haar einddoel bereikt [1]), om zóó de levensbaan van hare bevoorregten af te bakenen, dat zij langs verschillende wegen, door hare wijsheid verordend, tot hunne eindbestemming worden gebragt. Hunne toekomst blijft meestal onopgemerkt, maar toch veilig, gelijk de bloem in haar omhulsel, verscholen. Doch op den dag, waarop ze, gelijk aan de roede van Aäron, haren bloemstengel tot een schepter ontplooit, schijnt hare rijke ontwikkeling een natuurlijke en door ieder verwachte voortgang te zijn. Wat eens de welsprekende lofredenaar van den grooten Athanasius wenschelijk achtte voor allen, die geroepen worden om Voorgangers te zijn van het volk en bestuurders van het geheimzinnig ligchaam van Christus, is in de raadsbesluiten der Goddelijke Voorbeschikking,

1) Attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter. *Sap.* VIII, 1.

op weinig uitzonderingen na, de maatstaf, waarnaar zich hunne bevordering in het Heiligdom regelt. In dier voege — zegt de H. Gregorius van Nazianze van zijn doorluchtigen broeder in het Episcopaat — was hij allengs opgevoed en bekwaamd, totdat hij, langs al de vertakkingen van het priesterlijk leven voortschrijdend, trapsgewijze de hoogste plaats beklom die hem toegedacht was in de Kerk van Christus. En al zij het niemand geoorloofd zich de eere van het priesterschap aan te matigen zonder Goddelijke roeping, gelijk Aäron [1]), toch openbaart zich meestal het erkenningsteeken der voorbeschikking in die schijnbaar natuurlijke ontwikkeling des levens, in die providentiëele verordening van toestanden en gebeurtenissen, welke den Man van Gods keuze, trapsgewijze, langs al de verscheidenheid der kerkelijke bedieningen, tot den eerezetel der Hiërarchie opvoert: *secundum magnum Dei consilium ac praescientiam, quae magnarum rerum hypotheses longe ante praestruit* [2]).

Wat de welsprekende Nazianzer hier de goddelijke hypothesen der Voorzienigheid noemt, ten aanzien van dezulken wier lotsbestemming het is om op den hoogepriesterlijken Kandelaar te worden geplaatst, vindt meermalen zijne toepassing in de geschiedenis van de uit-

---

1) Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. *Hebr.* V, 4.

2) Sic porro educatus et institutus [Athanasius], ut nunc quoque eos oportet, qui plebis antistites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac praescientiam, quae magnarum rerum hypotheses longe ante praestruit, in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, ac sacrosanctae stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus, Alexandrino populo praeficitur. *S. Gregor. Nazianz. Orat. XXI, in laudem Athanasii.*

muntendste dienaren der Kerk. Het gewone teeken hunner voorbeschikking openbaart zich vaak in dien providentiëelen zamenhang en opvolging van toestanden, waardoor een priester allengs en trapsgewijze opklimt tot den hoogsten rang in het Heiligdom. Dáár was zijne plaats als bij voorbaat aangewezen door zeker geheimzinnig voorgevoel der goeden, door de verwachting en het verlangen zijner ambtgenooten, en niet het minst door de goedkeuring en instemming van de Prinsen der Kerk, onder wier oogen hij de ondergeschikte bedieningen des altaars had waargenomen: *cunctis ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus populo praeficitur* [1]), gelijk de lofredenaar van Athanasius opmerkt. En was het niet de overtuiging, diep geworteld in het hart der geloovigen, dat in Gods leiding alles ten goede medewerkt in het leven zijner dienaren om hen te brengen tot het voorbeschikte doel, welke ook de verheffing van den nieuw verkozen Opperherder voor Haarlem's Kerk met zulk een onverdeelde blijdschap door geestelijkheid en leeken deed begroeten, toen ze ons uit de Eeuwige Stad, op de vleugelen van het hemelvuur gedragen [2]), na een voor ons ongeduld langdurig dralen, kwam verrassen? De stille wenschen, verwachtingen en gebeden van zoo velen waren bevredigd, gewaarmerkt en verhoord; want de geëerbiedigde naam, door de *vox populi* zoo menigmaal verlangend gefluisterd, was nu, van de tinne des Vatikaans,

---

1) S. Gregor. Nazianz. *loco cit.*

2) De eerste tijding van de benoeming des Bisschops van Haarlem gewerd ons door een Telegram, uit Rome door Z. D. H. den Aartsbisschop van Utrecht afgezonden.

door den Bisschop der bisschoppen, ten aanhooren der Katholieke wereld, uitgesproken.

Na de ontvangst der pauselijke Breve van benoeming moesten nog eenige dagen verloopen ter vervulling van kerkregterlijke formaliteiten en ter voorbereiding van den Verkorene in afzondering en gebed. Niet vóor den eersten Zondag in September, waarop de Kerk het feest vierde der HH. Engelen-Bewaarders, kon tot de Consecratie van den nieuwen Opperherder voor Haarlem's Kerk worden overgegaan: voorwaar een passende dag en een heilspellend *auspicium* voor de wijding van een bisschop, die in de taal van den apostel der Openbaring met den eerenaam van *Engel* mag worden begroet [1]). Op den vroegen morgen van genoemden feestdag bood de kapel van het Seminarium te Warmond een ongewoon, maar hartverheffend schouwspel. De Metropolitaan onzer Kerkprovincie, de doorluchtige opvolger van Willibrord en Bernulf op den alouden zetel van *Trajectum*, verscheen er aan het altaar, om aan zijn toekomstigen Suffragaan de hoogepriesterlijke handen op te leggen. Aan zijne zijde stond, als medehelper bij de toe te dienen Consecratie, de hoogwaardige aartsbisschop van Attalia [2]), wien lange jaren van onverdroten arbeid en apostolischen ijver aan alle vrienden van Kerk en Vaderland dierbaar hebben gemaakt. Nevens dien eerbiedwaardigen grijsaard bevond zich, om ook aan de heilige handeling deel te nemen,

---

1) Et *angelo* Ephesi ecclesiae scribe, etc. *Apoc. II et III passim.*

2) Mgr. P. M. Vrancken, vroeger Bisschop van Colophon i. p. i. en Vicaris-apost. op Java.

de door zooveel herinneringen en bewezene diensten, aan Haarlem's diocees verbonden Bisschop van Breda, die vóór drie jaren aan hetzelfde altaar gemijterd, thans aan zijn vroegeren medeleerling, vriend en ambtgenoot, nu zijn Broeder in het Episcopaat geworden, een blijk van voortdurende verknochtheid en hooge waardeering wilde geven. Onder de vele aanwezigen, die met hunne tegenwoordigheid de plegtigheid kwamen opluisteren, zag men op de eereplaats Zijne Excellentie den apostolischen Internuntius bij het Hof der Nederlanden, en in diens nabijheid den hoogwaardigen bisschop van Uranopolis [1]), die in onze West-Indische Bezittingen met al de toewijding van een zendeling, totdat hem de krachten te kort schoten, heeft gearbeid. Nog vele andere prelaten en hooge geestelijken, drie provinciaal-oversten van Religieuse Orden, vertegenwoordigers uit al de Kathedraal-Kapittels van ons vaderland, benevens een groot aantal van priesters en aanzienlijke leeken uit alle streken van ons Bisdom, stonden in lange rijen bij of rondom het altaar: — inderdaad eene ontzagwekkende „eerekroon van broederen", uit al de rangen der Levitische hiërarchie, gelijk aan die, welke ons, rondom den hoogepriester Simon geschaard, Jesus-Sirach met al den gloed der Oostersche beeldspraak schildert: *Circa illum corona fratrum*; *et quasi plantatio cedri in monte Libano, sic circa illum steterunt quasi rami palmae; et omnes filii Aaron in gloria sua* [2]).

Met al de ongeëvenaarde majesteit der heilige Liturgie werd de verheven handeling der Consecratie voltrokken.

1) Mgr. J. F. A. Kistemaker, vroeger Vicaris-apost. op Curaçao.
2) *Eccli.* L, 14.

Onder plegtige belijdenis zijns geloofs, en na den eed van gehoorzaamheid en trouw aan den onfeilbaren Opperherder te hebben gezworen, vloeide op den Uitverkorene de „olie der blijdschap" neêr, en zalfde hem tot een der Prinsen van Christus' Kerk. Na de sakramenteele handoplegging, het onderpand van de gaven des Geestes, werd de Gezalfde door zijne bisschoppelijke broeders met den „mijter der onvergankelijke eere" [1]) gekroond, en als hoogepriester en veldheer, *antistes et agonista* [2]), met den helm des heils gewapend, aan de aanwezigen, de vertegenwoordigers zijner kudde, voorgesteld. Nu trad de derde Bisschop van Haarlem, met den Ring des bruidegoms aan de hand, en den Herderstaf, het symbool der regtsmagt, vasthoudend, uit het Heiligdom te voorschijn, om aan de eerstelingen zijner onderhoorigen zijn eersten bisschoppelijken zegen te schenken, in den aanbiddelijken Naam van Hem, voor wien alle knieën zich buigen, die in den hemel, op aarde, en onder de aarde zijn. Indrukwekkend, hartroerend oogenblik! Mij dunkt: had het nog met onze hedendaagsche zeden gestrookt, en met de enghartiger vormen onzer moderne beschaving, binnen de muren der seminarie-kapel van Warmond zou zich het tooneel hebben herhaald, waarvan weleer, gelijk ons de H. Augustinus verhaalt [3]), de basiliek van Hippo getuige was. Het koor der Presbyters en Diakenen zou met blijmoedige geestdrift den nieuw-Gezalfde heilwenschend hebben toegezongen: *Exaudi*

---

1) Mitram honoris aeterni. *Baruch* V, 2.

2) Imponimus, Domine, capiti hujus antistitis et agonistae tui, galeam munitionis et salutis. *Pontif. Rom. de consecr. Electi in episc.*

3) S. August. *Epist. CCXIII.*

Christe: *Petro vita!* Verhoor ons, o Christus: aan Petrus het leven! De stemmen der jeugdiger Levieten zouden zich met schuchteren eerbied, maar met niet minder gloeijende liefde, gemengd hebben in de jubelkreten der Ouderen, om den allen dierbaren Meester en Bestuurder eenparig toe te juichen: *Te patrem! Te episcopum!* Gij, onze Bisschop, blijf onze Vader! De gemijterde Kerkvorsten, als om 't zegel te drukken op de verkiezing van hun ambtgenoot in het Episcopaat, zouden hem blijde hebben verwelkomd met de eervolle getuigenis: *Bene dignus, bene meritus!* Broeder, neem plaats in ons midden: gij werdt naar verdiensten verheven! En geheel de vergadering, ten slotte, zou als met één stem en uit één hart, jubelend en zegenend, aller wenschen en beden in één smeek- en lofzang hebben zamengevat: Verhoor ons, o Christus: aan Petrus, onzen Bisschop en Vader, het leven! *Exaudi Christe: Petro vita! Te patrem, Te episcopum! Bene dignus, bene meritus! Exaudi Christe: Petro vita!*

Geen enkele dier vreugdekreten en heilbeden, wel is waar, waarvan voor vijftien eeuwen de basiliek van Hippo weergalmde, liet zich thans binnen het stille heiligdom van Warmond vernemen. Maar aller harten toch spraken er en wenschten en baden in de welsprekende stilte des liefdevollen gemoeds: *etiam silentium meum loquitur tibi!* Niemand toch was er onder die talrijke schare, van den hoogen kerkvorst tot den eenvoudigen leek, die niet innig was getroffen door het gewigt der heilige handeling, welke daar onder zijn oogen was voltrokken. Iedereen was zich bewust, dat er door den Geest der Genade, van wien geschreven staat, dat Hij „de bis-

schoppen aanstelt om de Kerk Gods te regeeren" [1]), een schakel te meer was geklonken aan die gouden Keten, door Chrysostomus eens in den geest gezien, welke den ganschen aardbodem omsluitend, ten hemel opklimt, om daar zich te gaan vasthechten aan den troonzetel van den grooten Sleuteldrager, in wien de Heer der Kerk de „fontein des Episcopaats" heeft gevestigd. Want door de stem van zijn plaatsbekleeder heeft de Goddelijke Hoogepriester, die te midden der zeven kandelaren wandelt, en op alle punten van het onmetelijke uitspansel, dat zijn Rijk is, zonnen en sterren, als lichtbakens, zaait [2]), wederom een dier sterren opgeroepen, om met blijmoedigen glans te schitteren voor zijn oog [3]). Ditmaal gold die oproeping Haarlem's Kerk, aan welke door den grooten Pius, in wien de Stedehouder van den oppersten Hoogepriester voortleeft, in den persoon van haren Bisschop eene plaats werd aangewezen aan dien Sterrenhemel, waarvan al de gesternten, zich om haar eenig middelpunt scharend, in de menigvuldigheid van hare bewegingen de eenheid bewaren. Want Petrus is en blijft het middelpunt der Hiërarchie en de fontein der eenheid in het Rijk Gods. Hij is de bronader, waarlangs al de gaven en genaden des Geestes in de ledematen der Kerk afvloeijen. Overal waar zich de polsslag doet gevoelen van het christelijk leven, stroomt dat leven uit van het hart der Kerk, dat Petrus is. Want de volheid der opperherderlijke bediening daalde van den Heiland zelven op den uitverkoren Apostel neêr, en van dezen op zijne

1) Spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei. *Act.* XX, 28.
2) *Apoc.* I, 20.
3) Stellae vocatae sunt et dixerunt: Adsumus, et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit eas. *Baruch* III, 35.

medebroeders in het Episcopaat, wijl Petrus, door goddelijke lastgeving, zoowel de Schapen als de Lammeren weidt, en de Sleutels van het Rijk des Hemels heeft ontvangen, om die aan anderen mede te deelen [1]). Wonderbare gemeenschap van magt, roept Augustinus uit, waardoor Petrus, in de uitoefening van het oppergezag, als één met zijn Goddelijken Meester wordt [2])! En terwijl op gansch den aardbodem Petrus alleen wordt verkoren, om de ontelbare priesterschaar van het volk Gods, als zijn eigen kudde, te besturen, heeft de Heer der Kerk aan dien Man zijner keuze zulk een aandeel gegeven in zijne magt, dat al hetgeen Hij aan de overige kerkvorsten niet heeft willen onthouden, hun alleen door bemiddeling van Petrus kan worden geschonken [3]).

Was het niet het levendig geloof in die onvergankelijke grondwet der Kerk van Christus, waardoor de verheven plegtigheid, in de kapel te Warmond voltrokken, voor allen de onmiskenbare veraanschouwelijking werd van Cypriaan's diepzinnig woord: *Episcopatus unus est?* Want zóó innig is de zamenstemming en aaneensluiting in het groote ligchaam, hetwelk de Kerk van Christus is, dat alles wat ieder bisschop doet volgens den regel en in den geest der Katholieke eenheid, geheel de Kerk, gansch het Episcopaat, ja het Hoofd der bisschoppen zelf zulks

1) *S. Optat. contra Parmen.* 1, 7.

2) Nam et ipsum Petrum, cui commendabat oves suas quasi alteri, unum secum facere volebat. *S. August. Serm.* 46.

3) De toto mundo unus Petrus eligitur, ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit Christus. Magnum huic viro consortium potentiae suae tribuit divina dignatio, et si quid cum eo commune coeteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. *S. Leo M. Serm. IV in anniv. assumpt. suae.*

met hem doet: *Unus Deus*, *unus Christus*, *unus episcopus*, gelijk de H. Paus Cornelius aan Cyprianus van Carthago schreef[1]). Één God als beginsel en bron der eenheid, één Christus als Middelaar der eenheid, één Bisschop als vertegenwoordiger der eenheid, die tevens het geheim der eenheid in de eenheid van zijn ambt openbaart[2]). Trouwens in den grooten liefdebond, waartoe de Heiland zijne verlosten heeft geroepen, spiegelt zich de eenheid, als de toetssteen der waarheid[3]), overal en in alles in zijne werken af. De Goede Herder is één met den Vader, en alle goede herders zijn één met Hem en in Hem, en één onder elkander[4]). Daarom, zeide Irenaeus, die nog aan de voeten van een discipel der Apostelen had gezeten, daarom bewaart de Kerk van Christus, over de gansche aarde verspreid, haar geloof in de leer der openbaring met zóóveel eensgezindheid, alsof zij slechts in één huis woonde, één hart had en ééne ziel, en belijdt dat geloof met zóóveel eenstemmigheid, alsof zij uit éénen mond sprak. Wel zijn de natiën en talen verschillend, maar de kracht der overlevering blijft dezelfde. Noch bij de volken der Germanen, noch bij die van Iberië, noch in het land der Kelten, noch in Egypte of Lybië, hebben de Kerken een ander geloof; want gelijk de zon voor den ganschen aardbol met denzelfden glans schittert, zoo schijnt ook overal in de Kerk van Christus hetzelfde licht der apostolische waarheid[5]). Wonderbare maatschappij der zie-

1) *Epist.* 46, *inter opera S. Cypriani.*

2) *Bossuet. Serm. sur l'unité de l'église.*

3) Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus quia tu me misisti. *Joan.* XVII, 21.

4) Bonus Pastor unus, quia omnes boni pastores in uno sunt et unum sunt. *S. August. Serm.* 46.

5) *S. Iren. adv. haeres.* l. I, X, 2.

len: zóó menigvuldig, en toch zoo één, zóó verspreid, en toch zoo naauw aaneengesloten, waarin allen, in de Oude en de Nieuwe wereld, dezelfde taal des geloofs met den eenigen Herder spreken [1])! Haars gelijke heeft die maatschappij niet elders onder de zon. Maar voor dertig eeuwen vond zij haar voorbeeld en profetische afschaduwing in dien grooten pelgrimstogt van het uitverkoren Volk Gods naar het Land der Belofte, waarmede haar in onze dagen de Stedehouder van Christus vergeleek. Onafzienbare scharen bewogen zich, toen, op Gods bevel, de twaalf stammen Israëls de oevers van den Nijl ontvlugtten. Elke stam had zijn aanvoerder, elk geslacht zijn hoofdman, elk gezin zijn geleider: en toch vormden al die stammen en geslachten slechts één volk, denzelfden God aanbiddend, geschaard rondom hetzelfde altaar; één volk, gehoorzamend aan dezelfde wetten, aan denzelfden hoogepriester, Aäron, aan denzelfden Godsgezant, Moses; één volk, wonende onder dezelfde tenten, zich voedend met dezelfde wonderbare spijs, en eenparig strevend naar één en hetzelfde doel: *et admirabili vescens cibo, eamdem concordibus votis tendebat ad metam* [2]).

Maar het oude Volk der Belofte was in zijn beperkter bestemming slechts de voorlooper en de afbeelding van een volmaakter genadebedeeling, waarin het wonder der onverdeelde eenheid in de onbegrensde algemeenheid eerst met vollen luister zou schitteren. Immers wanneer nu, in de Kerk der Nieuwe Wet, de algemeene Vader en Hoogepriester aan zijne onmetelijke kudde, in wier

---

1) Sint ergo omnes in pastore uno, et dicant vocem pastoris unam. *S. Aug. Serm.* 46.

2) *Allocutio consistor. Pii PP. IX*, 26 *Jun.* 1867: *Singulari quidem.*

gebied de zon nooit ondergaat, zijn opperherderlijk woord doet hooren, dan antwoorden hem, over Alpen en zeeën, honderden van Herders [1]), en honderdduizenden van getrouwe zonen, met een eenparigen lofzang van liefde en geloof, aangeheven door millioenen monden als met de stem van vele wateren, *tanquam vox aquarum multarum* [2]), ruischend langs al de landouwen der aarde, en zamensmeltend in één harmonisch akkoord!

Met de wijding van haren Bisschop heeft onze Haarlemsche Kerk andermaal hare plaats ingenomen aan den sterrenhemel der Hiërarchie, en daardoor het voorregt herkregen om, met haren Opperherder aan het hoofd, het lied der Katholieke eenheid met hare zusters mede te zingen. Reeds heeft zij haren nieuwen Bruidegom zijn verheven ambt zien aanvaarden, om bezit te nemen van den zetel, hem door den Bisschop der bisschoppen toegedacht. Reeds heeft Haarlem's Kerkvoogd tot zijne kudde gesproken met woorden, vol van die zachtmoedige kracht en apostolische wijsheid, welke, als gaven des Geestes, bij het neervloeijen der heilige Zalving voor den uitverkoren dienaar der Kerk waren afgebeden.

Als eigen zoon van ons Kerspel, was Haarlem's jongst verkozen Opperherder reeds vóór zijne verheffing aan velen zijner onderhoorigen persoonlijk bekend; terwijl anderen, die ten zijnen opzigte in den toestand verkeerden, waarin de Galaten en Colossers zich tegenover den H. Paulus

---

1) Het getal der Bisschoppen in de Katholieke wereld bedraagt meer dan duizend.

2) *Apoc.* I, 15.

bevonden [1]), toch zich met ingenomenheid den vromen en geleerden pelgrim herinnerden, die vóor eenige jaren met twee zijner vrienden de voetstappen des Heilands in het Heilige Land was gaan drukken, en door zijn leerzaam en boeijend reisverhaal, vol van den geur der godsvrucht en des geloofs, hen meermalen had onderrigt en gesticht [2]). Tot een aandenken van dezen pelgrimstogt heeft de Bisschop op zijn Wapen, gelijk het de hooge prelaten, sedert de veertiende eeuw als prinsen der Kerk, plegen te voeren, de herinnering aan zijn verblijf in de Heilige Stad willen bewaren, door het Schild van het bisdom van Haarlem met dat van de stad Jerusalem, zooals het de wapenkundigen noemen, te *dekken*. Onder het schild is de leenspreuk of devies aangebragt: LABORIS NON HONORIS: *Niet de Eer, maar wel den Arbeid.* Gelukkig gekozen spreuk, hoorden we velen zeggen, wijl in hare zinrijke kortheid, in drie woorden slechts, gansch het optreden van den nieuwen Kerkvoogd wordt gekenschetst. Immers wat eens de H. Martelaar Ignatius aan de geloovigen van Philadelphia schreef, zou hij ook nu aan Haarlem's diocesanen kunnen schrijven: „Ik ben verzekerd, dat uw bisschop noch door eigen toeleg, noch door menschelijke gunst, noch uit ijdel roembejag, maar door de genade van Jesus Christus het bestuur over u heeft ontvangen" [3]). Doch, wat be-

---

1) *Galat.* I, 22; *Coloss.* II, 1.

2) *Pelgrimsreize naar het Heilige Land, gedaan in het jaar* 1859 *door P. M. S. pr., P. J. v. L. pr., J. H. v. G. Met pl. 's Gravenh.* 1863. — De reis werd aangevangen op den 17 September.

3) Hunc episcopum cognovi non a seipso, neque per homines, neque ob inanem gloriam, sed charitate Patris et Domini Jesu Christi obtinuisse ministerium regendi coetum. *S. Ignat. Ep. ad Philad.* 1.

scheidenheid en ootmoed niet zoeken, wordt meermalen door den Gever van alle goed geschonken. En waarom zou ook hier niet de belofte des Heeren worden bewaarheid: dat verdiende verheffing dengene wacht, die nooit de hoogste plaats zelf heeft gekozen? De belofte is vervuld. „Mijn vriend, ga hooger op", heeft de Heer des Wijngaards tot zijn dienaar gezegd, en hem op den troon der eere onder zijn volk geplaatst. *Laboris non Honoris*: het blijve waarheid in den mond van onzen Bisschop; maar door ons, zijne geestelijke zonen, dient het devies in omgekeerden zin te worden gelezen en nageleefd. Allen moeten wij het ons ten dierbaren pligt maken, aan onzen Vader de eere te geven die hem toekomt: *cui honorem, honorem* [1]); maar tevens zullen we trachten, in de bereidvaardige zamenwerking der liefde, hem den hoogepriesterlijken arbeid te verzoeten en te verligten.

Met moeite kan ik hier, terwijl mijne pen voortspoedt, eene invallende gedachte verdrijven. En wie zal het laken, als ik in mijne verbeelding den sluijer der toekomst een weinig poog op te ligten, en den nieuw-gemijterden Kerkvoogd, later als een vader onder de zijnen gezeten, met de onbescheidenheid der belangstelling bespied? Mij dunkt, ik ben tegenwoordig bij een dier bijeenkomsten van Herder en medehelpers, gelijk zij zich in het kerkelijk bestuur nu en dan voordoen. Ik herinner mij, indien mijn geheugen niet faalt, zulk een aantrekkelijk tafereel bij den Eerwaardigen Beda, van den H. Wilfried en zijne geestelijke zonen, te hebben gelezen. — Bij 't verschijnen van aller Vader en vriend begroeten hem de vergaderden

---

1) *Rom.* XIII, 7.

met den eerbied der liefde, en fluisteren, uit vreeze van te worden gehoord, de woorden der Schrift, die elk op hem toepast: *Hic est fratrum amator et populi Israel* [1]). De jongeren in het Heiligdom, nog wanend aan zijne voeten te zitten, herdenken de zoete dagen, waarin zij hem tot ervaren leermeester en zorgvollen bestuurder hadden. En de ouderen, rondom hem geschaard als deelhebbers in zijne zorgen, zien vertrouwend tot hem op als tot hun beproefden raadgever en gids in het zwaarwigtig beheer der kerkelijke belangen. „Hoogwaardige vader en leidsman, — zeggen zij hem met de woorden, die de H. Gregorius van Nazianzum eens tot zijn bisschoppelijken vader sprak — onthoud ons toch niet de vruchten dier wijsheid, welke gij in de school der Kerk hebt opgedaan: *Haec nobiscum philosophare, vir venerande et sacrosancte*; want door uwe langdurige ondervinding hebt gij die veelzijdige levenservaring opgedaan, welke de bron der ware wijsheid is: *Quippe longo temporis spatio ingentem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti* [2]). Deel ons dan mede, bidden wij u, van de schatten uws rijken verledens: *His populum instrue.* En wijl gij niet slechts door uw heilig ambt de herder zijt, maar ook de voorspreker van ons allen, weiger niet de bemiddelaar te zijn tusschen God en uw volk: *Sta pro nobis et placa.* Verkrijg voor ons en al de uwen door uw hoogepriesterlijk gebed de bedaring van den Goddelijken toorn, en weer al de ons dreigende beproevingen af: *Domini iracundiam interventu tuo reprime, plagas*

---

1) 2 *Mach.* XV, 14.

2) S. Gregor. Nazianz *Orat. XVI in patrem* etc.

deinceps sequentes compesce. Immers wanneer een vader, in den dienst des Heiligdoms vergrijsd, voor zijne kinderen de handen opheft, dan pleegt de Vader, die in den hemel is, zich door diens smeekgebed te laten verteederen: *Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet Pater in coelis"* [1]).....

Doch waartoe ons met het spel der verbeelding, hoe onschuldig ook, te vermeijen, wanneer de ernst van het oogenblik op al de aandacht van ons gemoed aanspraak heeft? De toekomst met al hare zegeningen of beproevingen ligt in Gods beschikking; maar wat voor het tegenwoordige onze pligt is, zal ons de liefde voor Christus' Kerk ingeven. Met onverdeelde toewijding en onkreukbare trouw zullen wij ons allen, priesters en leeken, eendragtiglijk scharen rondom den opperherderlijken zetel. Hoe meer in onze dagen schier alles uiteenspat en door den adem des ongeloofs wordt verteerd, hoe inniger wij, de trouwe kinderen der Moeder, die het erfdeel des Heeren bewaart, ons moeten aansluiten aan Hem, die onder ons en voor ons het symbool en de vertegenwoordiger der eenheid is. Als engel des vredes, als leeraar en regter, als herder en vader, is hij tot ons gezonden door den oppersten Bisschop en Herder onzer zielen [2]). Blijmoedig en op God vertrouwend heeft hij zijn verheven ambt aanvaard, en in zijn eerste herderlijk woord tot zijne kudde reeds uit de volheid des harten uitgesproken, wat hij voor haar zijn wil. „Ik ben, zeide hij tot ons, van nu af door de heiligste en innigste ban-

---

1) S. Gregor. Nazianz. *loco cit.* Vgl. *Oeuvres de Mgr. l'évêque de Poitiers, passim.*

2) Pastorem et episcopum animarum vestrarum. 1 *Petri* II, 25.

den aan Haarlem's Kerk verbonden. Mijn leven behoort thans aan haar. Voor haar waken en strijden, gelijk de goede herder strijdt en waakt voor de schapen, die hem toebehooren, dat is de verheven taak, die ik blijmoedig op mij heb genomen. De last mag zwaar zijn, er mogen dagen komen van lijden en beproeving; maar wat ook de beschikking zijn moge van Gods Voorzienigheid, mijne liefde voor u zal niet wankelen, niet verflaauwen. Dat woord heb ik gesproken tot God, toen ik, voor het altaar nederknielend, door de oplegging der handen de Uwe geworden ben; dat woord zal Hij mij helpen volbrengen, die ons zoo naauw heeft vereenigd" [1]).

Wie onder ons zal, na die opperherderlijke ontboezeming, nog aarzelen, om zonder voorbehoud den raad te volgen, dien weleer de kerkleeraar Hieronymus aan zijn vriend en leerling Nepotianus gaf [2]), en niet door blijmoedige gehoorzaamheid onzen Bisschop, als den „vader onzer zielen", in de uitoefening van zijn verheven ambt, eenpariglijk steunen? Maar, 't behoeft naauwlijks gezegd: geene onzekerheid hieromtrent zal zijn gemoed verontrusten. Hij weet immers, dat hij omringd is van priesters en geloovigen, „die met hunnen Herder zullen blijven, wat er ook gebeure" [3]). Dat vertrouwen, door hem in zijne kudde gesteld, zal nooit beschaamd worden. Het moge hem troosten en bemoedigen ook in de uren van bezorgdheid en kommer, die in geen hoogepriesterlijk leven ontbreken, wanneer het gouden kruis, dat zijne borst

---

1) Herderlijke Brief, *dd.* 10 *Sept.* 1877.

2) Esto subjectus pontifici tuo et quasi animae parentem suscipe. *S. Hieron. Ep. ad Nepotian.*

3) Herderlijke Brief.

siert, de golvende bewegingen van den geprangden boezem zal volgen. Neen! het gevaar, dat de groote apostel der Heidenen niet kon ontgaan, en dat hem zoo bittere klagten op de lippen bragt [1]), zal nooit Haarlem's dierbaren kerkvoogd bedreigen. Verraders en „valsche broeders" wonen er niet in ons kamp. En de beproeving ook, die zelfs aan den Geliefden Discipel des Heeren niet bleef gespaard, toen hij de Kerken van Klein-Azië bestuurde, die zal, vertrouwen we en beloven we, nooit het hart van onzen Bisschop bedroeven of zijn bestuur over ons belemmeren. Hij moge vrij een uitvorschenden blik werpen over zijn uitgestrekte kudde, van de zeewering op Texel tot aan de monden der Schelde, nergens zal zijn vaderlijk oog een enkelen Diotrephes [2]) kunnen ontdekken. Integendeel: met onwankelbare trouw, met onverdeelde toewijding en verknochtheid, zullen allen eenpariglijk blijven geschaard rondom hunnen beminden en geëerbiedigden Herder. Wat eens, gelijk de geschiedenis verhaalt, het volk van Nantes aan zijn bisschop Emilianus zeide, dat zullen wij voortdurend maar in vreedzamer dagen, hopen we, tot den onze zeggen: „Hoogwaardige Heer en Herder, beveel slechts; en waarheen Ge ook gaan moogt, dáar zijn wij in uw gevolg": *Domine venerande et bone pastor, jube, impera, et quocunque ieris, te sequemur* [3]). Want in allen onzer leeft de overtuiging, die in het Geloof wortelt, dat „alwie aan God en Jesus Christus wil toebehooren, vereenigd met zijn Bisschop moet blijven", gelijk

---

1) Pericula in falsis fratribus. 2 *Cor.* XI, 26.

2) Diotrephes non recipit nos. 3 *Joan.* 9.

3) Vita S. Emiliani. *Acta SS. ad diem* 25 *Jun.*

ons een leerling der apostelen vermaant [1]). Niets zal, met Gods hulp, dien band der liefde tusschen herder en kudde kunnen verbreken. Maar „gelijk de snaren zich om de citer vlijen", *ut chordae citharae* [2]), zoo zullen wij ons allen eensgezind aan onzen Bisschop aansluiten; en wat er ook gebeure, altoos en overal zal de gulden spreuk van den grooten Theophoros van Antiochië onze leus en ons wachtwoord zijn: *Episcopum sequemur, ut Jesus Christus Patrem.*

Vogelensang, 17 September 1877.

---

1) Quotquot enim Dei et Jesu Christi sunt, hi sunt cum episcopo. *S. Ignat. Ep. ad Philad.* 2.

2) Nam vestrum presbyterium dignum Deo ita coaptatum est episcopo, ut chordae citharae. *S. Ignat. loco cit.*

Ch. Périn, De wetten der christelijke maatschappij [1]).

.... instaurare omnia in Christo.
Ephes. I, 10.

Onder dezen titel gaf de Leuvensche Hoogleeraar, Charles Périn, zoo gunstig bekend door zijne grondige verhandeling: *De la richesse dans les sociétés chrétiennes*, zijn voortreffelijk werk uit over de wetenschap der staatkunde; maar de wetenschap die gelooft; die weet vanwaar zij uit- en waar zij heengaat; die geen gevolgen kent zonder oorzaak, geen gevolgtrekkingen zonder beginsel; die opklimt tot de eerste oorzaak en het hoogste beginsel, en begrijpt, wat de ondervinding en de algemeene overlevering van alle volken leert, dat geen enkele menschelijke maatschappij zich heeft kunnen vormen of voortbestaan, wanneer de godsdienst bij hare geboorte niet voorzat, en haar niet die goddelijke, aan bloot menschelijke werken vreemde, kracht mededeelde, die het levensbeginsel is van alle duurzame instellingen.

1) *Les lois de la société chrétienne*, par Charles Périn, Professeur de droit publique et d'économie politique à l'université catholique de Louvain, 2de édition. Chez Le Coffre.

„Proudhon, zegt de diepzinnige Spaansche staatsman Donoso Cortes [1]), Proudhon heeft, in zijne *Confessions d'un révolutionnaire*, deze merkwaardige woorden geschreven: „Het is bevreemdend, dat wij op den bodem „onzer politiek altoos de theologie vinden. Er is daarin „niets bevreemdends dan de bevreemding van Proudhon. „De theologie, juist daardoor dat zij is de wetenschap „van God, is de oceaan die alle wetenschappen in zich be„sluit en omvat, gelijk God zelf de oceaan is die alle „dingen in zich besluit en omvat."

De wetgevers der oudheid zagen in de godsdienst de algemeene wet, de bron aller wetten, den grondslag, de draagster, het regelend beginsel van den Staat, ingerigt volgens de natuur of den wil der hoogste Wijsheid [2]). Rome kon niet blijven wat zij was geworden, de meesteres der wereld, en alle volken onder hare heerschappij behouden, dan omdat zij aan alle nationale goden eene plaats had gegeven op het Kapitool. De wereld had de wapenen afgelegd en de aarde was in vrede. Rome viel, omdat hare goden vielen. — Athene, het meest godsdienstig volk der aarde [3]), waar Paulus den onbekenden God predikte, verviel van zijne grootheid, nadat de dienst der goden in humanisme en philosophisme was ontaard. Iedere natie der oudheid stond en viel met hare nationale godsdienst, zelfs de theocratische Staat der Joden. — Eindelijk, in de volheid der tijden, verscheen Hij op aarde, wien de Vader alle magt heeft gegeven

---

1) *Essai sur le Catholicisme, le liberalisme et le socialisme.* Liv. I, chap. I.

2) Prima in omni republica bene constituta cura esto de vera religione, non autem de falsa vel fabulosa stabilienda. Plato, lib. III de repub.

3) Act. XVII, 22 *per omnia* quasi superstitiosiores vos video.

in den hemel en op aarde. Het Christendom, de ééne en algemeene godsdienst, die geen onderscheid kende tusschen Griek en Jood, rukte den scheidsmuur tusschen volk en volk omver; en terwijl zij alle vormen aannam, deelde zij aan allen haar wezen mede. Beschouwd als menschelijke instelling, geboren in den tijd en beperkt in de ruimte, was de invloed en werking der Katholieke Kerk zigtbaar en beperkt als die van alle tijdelijke instellingen. Als goddelijke instelling bezat zij in zich eene onmetelijke, goddelijke kracht; en niet begrensd door de wetten van tijd en ruimte, oefende zij stil en geheim haren bovennatuurlijken invloed uit op alles en op alle deelen der maatschappij te gelijk. Zij ontving of liever zij nam iets louter uiterlijks, de toevallige voorbijgaande vormen, over; maar zij gaf iets innerlijks, iets wezenlijks, dat moest blijven, moest bezielen, en terwijl zij haar wezen ongeschonden bewaarde, nam zij al de uitwendige vormen der maatschappij aan.

Die bewonderenswaardige nieuwe maatschappij, op den vormloozen bouwval der oude, door het Christendom gesticht en van zijn geest doortrokken, die groeide en zich ontwikkelde en alles van de Kerk ontving: én haren wezenlijken vorm, én hare instellingen, én hare wonderbare inrigting; eene maatschappij, waarvan men te vergeefs het model of de wederga in de oudheid zou zoeken, omdat zij niet anders is dan de publieke uitdrukking van het Christendom en van de nieuwe betrekkingen die het tusschen de menschen stichtte, de maatschappelijke uitdrukking van deszelfs voorschriften en leerstukken; die schoone orde werd jammerlijk verstoord en vreeselijk geschokt door de meest misdadige echtbreuk, die ooit

op aarde is gepleegd, de scheuring der XVI eeuw; die, door de godsdienstige eenheid te schokken, tot het verbreken der politieke eenheid moest leiden. Na al de wanorde en vernieling gedurende drie eeuwen van ketterij en eene eeuw van ongeloof, moest het Protestantisme, om de magtige werking der Kerk op de Europesche maatschappij te vernietigen, haar op geweldige wijze losscheuren van de godsdienst, welke diezelfde maatschappij nog tegen haar zelve beschermde en voor ondergang behoedde. Die noodlottige scheiding, eenmaal voltrokken, veranderde de maatschappij noodzakelijk van natuur. De geest van het Protestantisme kan zich onmogelijk verdragen met de beide grondslagen der maatschappelijke orde, dat is, vrijheid en gezag. Door het hoogste en zelfs alle gezag in de godsdienstige orde te verwerpen, had het volk het begrip van gezag en overheid in de tijdelijke orde verloren. Het kon niet meer begrijpen wat eene overheid is, veel minder kon het eene magt boven zich dulden. De troon was voor het volk een fauteuil, gelijk het altaar niets meer was dan eene tafel. De straal van majesteit, die van het altaar op de kroon des vorsten afdaalde, was verdwenen; het volk heeft de ontwijde kroon van de ontwijde tafel genomen en vertrapt. Niets bleef er over dan een monsterachtig despotisme, dat eene nog monsterachtiger anarchie voorbereidde. Op de guillotine van den koningsmoorder volgt de geeselroede van den volkstiran; op den koningmartelaar, de gekroonde en onttroonde revolutionaire Caesar. Robespierre, Danton of Napoleon Buonaparte, Garibaldi of Bismarck. De personages veranderen, maar het tooneel blijft hetzelfde, waarop het strafgerigt Gods

over de verstoorde wereld-orde wordt afgespeeld. God alléén weet, aan wien in de naaste toekomst de rol van het vreeselijk drama der atheïstische maatschappij zal worden toebedeeld, aan de Revolutie en de Internationale, of aan het Caesarisme en het Despotisme. Er is geen band meer tusschen de verschillende rijken, verdeeld als zij zijn door de oude politiek van het eigenbelang; en in iederen afzonderlijken Staat heerscht een geest van onafhankelijkheid, die in stilte voortwoelt om ter gelegener tijd in revolutie uit te barsten of heimelijk de grondslagen der orde te ondermijnen. Het juk der onderwerping moede, omdat men hun gezegd heeft dat gehoorzaamheid slavernij is, meenen de volken dat zij onderdrukt worden, zoolang zij zelven niet regeren. Daar groeit een geslacht op, sterk door getal, ontzaglijk door woeste kracht, doortrokken van de leerstellingen der anarchie, brandende van begeerten en hartstogten, en besloten zich eene wereld te maken naar zijne denkbeelden. Ziedaar het schouwspel, dat Europa aanbiedt. En wat stelt men tegenover die schrikwekkende beweging? Soldaten. Heirlegers zijn noodig om de tronen te schragen, om ze tegen het volk te verdedigen; maar wie zal ze tegen de heirlegers verdedigen? Ook op de sabel en de bajonet, wij weten het, kan men het wachtwoord des oproers griffen.

Wanneer eene Katholieke maatschappij ontrouw wordt en afvalt, dan dringt terstond het heidendom bij haar door, en de denkbeelden, de zeden, de instellingen, de maatschappij zelve keert tot het heidendom terug. Zulk een nieuw heidendom is ongeneeslijker dan het oude, omdat het eene dwaling en eene misdaad te gelijk is.

Evenmin als het Christendom op eens in de geesten en harten doordrong en eene nieuwe maatschappij stichtte, evenmin, en minder nog, verandert men den geest der volkeren in eenige jaren; dat is het werk van den tijd; en zoolang die geest niet verandert, is 't onmogelijk dat de Christelijke maatschappij herboren wordt. Dat is de vrucht, niet van het geweld, maar van de overtuiging; haar grondslag is het geloof, niet het zwaard. Zij bestaat waar men gelooft, zij vergaat waar men ophoudt te gelooven; en nooit zullen de wetten haar herscheppen dan door de godsdienst het geloof te helpen herstellen in de omgewoelde diepten der verstanden en der harten. Dat is de taak der goevernementen; dat is de levensvraag voor de toekomst der volken en voor hunne eigene toekomst. Dat zij ophouden tegen zich zelven zamen te zweren; dat zij het eindelijk begrijpen dat er thans slechts twee magten bestaan in de maatschappij: eene behoudende kracht, waarvan het Christendom de bron, de Kerk het middelpunt is; eene vernielende kracht, die alles doordringt om alles te ontbinden, beginselen, instellingen en de magt zelve. Tusschen die twee magten hebben de meeste regeringen post gevat om beiden te bestrijden. Zij voeren strijd tegen de Kerk, omdat zij hardnekkig vasthouden aan een systeem van absolute onafhankelijkheid, dat, door het begrip van regt te vernietigen, overal de soevereiniteit in zijne grondslagen doet schudden. Door politie en bajonetten trachten zij zich te verdedigen tegen de magt der revolutie, die hare eigene wapenen tegen haar wet en hare eigene grondstellingen tegen haar rigt.

Indien de regeringen niet, en niet spoedig, die nood-

lottige stelling verlaten, haar ondergang is zeker; want het is ontegenspreekbaar dat geen magt kan blijven staan, zoo zij niet steunt op de krachten der maatschappij. Men regeert niet lang, wanneer men alleen door zich zelven wil regeren; nooit bukt de mensch gewillig onder het juk van den mensch. De magt moet van hooger afdalen, van Hem die gezegd heeft: „*Door Mij regeren de regeerders.*" Indien de regeringen zich tegen de Kerk blijven aankanten, zich niet aan haar aansluiten, men kan 't met zekerheid voorspellen, — geen enkele troon in Europa zal blijven staan. De stormgeest, waarvan de geest Gods spreekt, zal komen, en als het verdorde stroo en als het verdroogde zand zullen de tronen worden meêgevoerd. De revolutie, de verschrikkelijke internationale kondigt openlijk hunnen val aan; en zij bedriegt zich daarin niet. Alléén hierin bedriegt zij zich, dat zij, door hare verwoestende leer, op haar vernielingswerk iets blijvends, eene nieuwe maatschappelijke orde zal scheppen. Haar eenige schepping zal zijn de anarchie, en de vrucht van haar werk zal wezen tranen en bloed.

Wij meenden deze beschouwing te moeten doen voorafgegaan te midden der schromelijke verwarring, van verblindheid omtrent alle gezonde denkbeelden over de sociale wetenschap, niet slechts bij de mannen der nieuwe wereldbeschouwing, bij de staatsmannen der liberale politiek, bij de coripheën der scheiding van Kerk en Staat, maar zelfs bij sommigen die, met welke goede bedoeling en zucht tot verzoening der partijen dan ook, daartoe het middel meenen te vinden in de losmaking van het godsdienstig element.

Wij wilden daardoor een vooroordeel wegnemen en

eene opwerping voorkomen tegen het uitstekend werk van den heer Périn, bij diegenen die den verraderlijken toeleg niet doorschouwen van de thans heerschende staatkunde, die, terwijl zij smaalt op priesterregering, clericalisme en overheersching der Kerk over den Staat, eigenlijk door de natuur gedwongen, zich vereenzelvigt met de godsdienst, zich in de plaats der godsdienst wil dringen en de Kerk, de Bruid des Konings en de pleegmoeder der maatschappij, verlagen tot haar slavin.

Een man van genie zelfs, wiens geschriften en redevoeringen men niet leest zonder diepen eerbied en bewondering, en wiens persoonlijke hoedanigheden zijne zeldzame talenten overtroffen, wiens blik zoo onbevangen en zeker is, die als politiek schrijver zijne tijdgenooten ver achter zich laat, Guizot, eerste minister onder Louis Philippe, den burger-koning, heeft zich niet kunnen vrijwaren tegen de grove dwaling van zijnen tijd in zijn diepzinnig en omvattend werk over de Europesche beschaving, omdat het Protestantisme zijn anders zoo helderen en onpartijdigen blik benevelde. Wanneer hij spreekt over het Katholicisme, dan is zijn taal verheven, plegtig, ernstig tot vereering toe. Het deel, wat hij aan de godsdienst toekent in het werk der restauratie van de maatschappij, is groot; maar niemand kan zeggen of hij haar beschouwt als koningin en meesteres over de andere instellingen; of hij haar als een gewrocht van den tijd, dan wel als eene bovenmenschelijke instelling beschouwt. Hij ziet in het Katholicisme op zijn hoogst het voornaamste element van dat wonderbaar werk der Europesche beschaving, niet die beschaving zelve.

„Hij alleen bezit de waarheid in de politiek, zegt

Donoso Cortes, „die de wetten kent waaraan de geu-„vernementen zijn onderworpen; hij bezit de sociale „waarheid, die de wetten kent welke de menschelijke „maatschappijen beheerschen; hij kent die wetten, die „God kent; hij alleen kent God, die verstaat wat God „van zich zelven bevestigt, en die gelooft wat hij ver-„staat. Waaruit volgt dat iedere politieke of sociële waar-„heid noodzakelijk in eene theologische waarheid overgaat."

Wij leven in een tijd waarin de wetenschap, die zich van een hoogere orde onafhankelijk heeft verklaard en met alle traditie gebroken, haar steunpunt buiten God, in zich zelve zoekt; eene wetenschap, die op elk gebied dat zij betreedt en bij elke schrede die zij doet, de regte lijn mist, onzeker wankelt, totdat zij in twijfelschap opgaat en zich verliest in theoriën, hypothesen en proefnemingen, die straks door andere worden verdrongen, om op hare beurt plaats te maken voor nieuwe en nog ongerijmder systemen. Wij zien de vrije wetenschap zich afmatten en wanhopige pogingen doen om haren centrumloozen cirkel af te sluiten, maar die, bij gemis van het middelpunt eener hoogere orde, telkens uiteenspringt en zich in ordeloozen en immer wijderen kringloop verliest.

Onlangs kwam ons eene grof-geestige caricatuur onder de oogen. 't Was een ur-mensch, die nog pas de gorillaperiode scheen ontwassen, en wiens hoofd zijn steunpunt zocht in een zandhoop, terwijl zijn beide beenen in de lucht zweefden. Daarboven stond: *Progrès de l'homme perfectible.* Onder stond: *Science libre, morale indépendante, théorie de l'expérience, politique libérale.*

Inderdaad, dat is wel het treurig spotbeeld der onderst-

boven-keering van alle beginselen, van de volslagen beginselloosheid der ongeloovige wetenschap op het gebied van bespiegeling, natuur-, zede- en staatkunde. Rationalisme, humanitarisme, naturalisme, atheïsme.

Dat is nogtans de wetenschap wier uitspraken, in onze eeuw van twijfelschap, als onfeilbare orakelen worden geëerbiedigd, en die zoovele krachtige maar verdwaalde geesten doet afdalen tot de vergoding der rede, des stofs, van den mensch, van den Staat, en doet neêrknielen voor de afgoden door hen zelven gemaakt.

Is het niet als vernamen wij over de zoogenaamde vrije wetenschap nog eens de goddelijke ironie van het paradijs, toen de mensch tegen zijnen Schepper was opgestaan, en door twijfel en ongeloof, maar toch door zucht tot kennis, van zijn grootheid was vervallen: „*ecce Adam quasi unus ex nobis factus est*"? Is het niet alsof op haar de vloek rust: „*ne mittat manum suam et sumat de ligno vitae ... ut operaretur terram de qua sumptus est*"?

Eene groote negatie, ziedaar in één woord de moderne wetenschap, ook de wetenschap aller wetenschappen, de theologie, op den Europeschen katheder omhoog en omlaag; en door Dr. Heynsius, ter gelegenheid van het eeuwfeest der Leidsche Academie, ten aanhooren en onder toejuiching van het hooger en lager geleerd Europa, met drieste onbeschaamdheid zoo juist gekenschetst: „Wij „bezitten eene vrijheid van denken en gelooven, van woord „en schrift als nooit te voren bestond, en er is niemand „onder ons die zelfs aan de mogelijkheid denkt om die „vrijheid te beperken. De grootsche beginselen der her„vorming, die onze voorouders slechts ten halve hebben

„verstaan, kwamen in onzen tijd volkomen tot hun recht . . .
„De theologie werd onder het gemeen recht gebracht en
„dezelfde methode van onderzoek, die in andere analoge
„wetenschappen wordt gevolgd, ook op haar toegepast . . .
„De gronden die in vroegeren tijd ten bewijze eener recht-
„streeksche openbaring hadden gegolden, bleken onvol-
„doende en, voor den christen als voor den wijsgeer,
„werden natuur en geschiedenis [?] als de bronnen der gods-
„dienst erkend, waaraan [men vergeve ons het afschrijven
der blasphemie] „door Jezus' verschijning de schoonste
„bladzijde is toegevoegd."

Wie zal dus niet met eerbied en bewondering den heldenmoed dier edele mannen begroeten die, wetende dat niets dan minachtend medelijden en bittere bespotting in het vijandelijk kamp hen wacht, in het strijdperk treden om een heiligen pligt te vervullen? Die, gewapend met den onfaalbaren werpslinger der geloovige en eenig ware wetenschap, hoe ongelijk de worsteling schijne, dat heirleger van reuzen der valsche wetenschap in het front durven aantasten, om ze door hun eigen zwaard te doen sneven? Wier strijdleus is: „instaurare omnia in Christo"?

De lezers van dit tijdschrift zullen ongetwijfeld met belangstelling kennis hebben gemaakt met de *con amore* geschreven artikelen „*Eene grootsche onderneming*", gevloeid uit de keurige pen van den Eerw. H. Derksen, waarin hij ons met ongemeenen gloed en warmte het doel, de beginselen en de methode schildert van een nieuw en allerbelangrijkst periodiek geschrift, getiteld: *Periodico di filosofia, medicina e scienze naturali*, door de Academia filosofico-medica di S. Tommaso d'Aquino

uitgegeven. Dat uitstekend tijdschrift stelt zich tot reuzentaak om, steunende op de onsterfelijke principen van den H. Thomas van Aquine, verrijkt met al de veroveringen der nieuwere natuurkunde, geheel het onwijsgeerig en onwetenschappelijk luchtkasteel der empiristische hypothesen-leer omver te halen; om bij het licht des geloofs en geleid door het onfeilbaar leergezag der Kerk, één voor één de schromelijke dwalingen van het plat materialisme te vernietigen, en op deszelfs puinhoopen het ontologiesch gebouw der ware natuurkunde op de eeuwige beginselen der gezonde metaphysica te reconstrueren.

Maar nergens vertoont zich de valschheid der nieuwere systemen en theoriën, met derzelver vernielende werking en magteloosheid om op te bouwen, meer en vreeselijker dan op het gebied der meest praktische, in het leven ingrijpende, laat ons zeggen: meest levende wetenschap, de sociale en politieke wetenschap.

Toen de groote denker en staatsman von Haller, destijds nog Protestant, zijn onsterfelijk werk „die Restauration" schreef[1]), toen mogt hij God terugvinden, die de Wet en de Wetgever, de Orde zelf en de Ordenaar is zoowel der eindige als der oneindige maatschappij, en binnengaan in de God-menschelijke maatschappij der Kerk. Hij zag dat het Protestantisme, hetwelk de wanorde in de geesten bragt, zijn vernielingsproces voortzet in den Staat, die niets anders is dan de praktische toepassing van de beginselen der hervorming op de politiek, welke in den atheïstischen Staat ligchaam en gestalte

---

1) *Restauration de la science politique.* Traduite par Janet.

hebben aangenomen. Hij erkende het, dat de hervormers der XVI eeuw, door hunne slagen te rigten tegen de ontrefbare Rots, zoowel den troon als het altaar hadden ondermijnd. Beschenen door een straal van geloof, die nog schemerde voor zijn helderen en naar de bevredigende waarheid dorstenden geest, voorzag hij met zieners-blik den schromelijken omkeer, waartoe eene staatkunde voeren moest, die eene wereldorde wilde scheppen buiten God, zonder God, tegen God. Hij zag ze aan hun Sysiphus-arbeid al die blinde bouwlieden, die vermetele reuzen, die Babel op Babel wilden tassen om den hemel te bestormen; en te midden hunner spraakverwarring vernam hij dat woord: „de steen door de bouwmeesters verworpen, is tot opperhoeksteen geworden; voor de ongeloovigen is hij een steen des aanstoots en eene rots der struikeling. En al wie over dien steen valt, zal verpletterd worden, en op wien hij valt, dien zal hij vermorselen" [1]). Hij had dien hoeksteen gevonden, door Christus gesteld, het wonderbaar werk van Gods vingeren, in de Katholieke Kerk, draagster van alle orde en grondslag van vrijheid en gezag in de burgerlijke maatschappij.

„Instaurare omnia in Christo", dat is ook de grond-idee, welke de Hoogleeraar Périn ontwikkelt en in het volle licht stelt, in zijn voortreffelijk werk *Les lois de la société chrétienne*, dat men zou kunnen noemen eene apologetiek van de Encycliek *Quanta cura* en den *Syllabus*, in betrekking tot de dwalingen over Kerk en Staat, volgens de onsterfelijke beginselen van het grootst genie der middeleeuwen, den Doctor Angelicus der Scho-

1) Matth. XXI, 42 et sqq. 1 Petr. II, 7 et seqq. Rom. IX, 32. Eph. II, 20.

lastiek, St. Thomas van Aquine. Een werk, waarin hij ons de door Christus gestichte maatschappij, de Kerk, wederbeeld op aarde der oneindige —, en grondslag der eindige orde, in haar stralend licht doet zien, als de redster en het behoud der tijdelijke maatschappij, als de eenig mogelijke oplossing van het dringend en dreigend sociaal vraagstuk, tegen de anti-christelijke politiek met hare anti-sociële en verwoestende leer en beginselen.

„In deze tijden, zoo spreekt Z. H. Paus Pius IX in zijne breve aan den geleerden Schrijver, waarin de burgerlijke maatschappij, door den vooruitgang der beschaving welke zij meent bereikt te hebben, zich geroepen waant om zich in te rigten, te regelen en te bestieren door zich zelve, zonder eenigen steun of bijstand van God of van de door God gestichte godsdienst; terwijl zij aldus haren ondergang bereidt door de grondslagen zelve van het maatschappelijk leven te vernietigen, komt gij, door uwen hoogst actuelen en uitstekenden arbeid over de wetten der christelijke maatschappij, haar herinneren, dat de godsdienst en de menschelijke maatschappij van denzelfden Maker voortkomen; dat de wet der regtvaardigheid één en eeuwig is; dat deze eenige wet is gegeven zoowel voor den mensch in maatschappij vereenigd als voor den individuelen mensch, en dat van de eerbiediging dier wet alléén orde, welvaart en alle ware vooruitgang voor de volken te verwachten zijn."

Dat doorwrocht werk is niet zoozeer eene polemiek, maar eene juxta-positie, eene vergelijkende antithese der ware en valsche politieke systemen, geen vinnig strijdschrift tegen, geen bijtende kritiek over de alle vrijheid en gezag doodende anti-sociële en anti-christelijke dwalingen dezer eeuw, maar eene nette, waardige, van helderheid schitterende uiteenzetting en gevolglijke ontwik-

keling der ééne en veelzijdige, levende en levendmakende waarheid in de politiek; en die door haar eigen licht de dwaling in hare naaktheid en doodelijke onvruchtbaarheid ten toon stelt. — De stijl van het werk is net en helder, ook daar waar de moeijelijkste vraagstukken worden behandeld; warm, maar altoos waardig bij het bestrijden der tegenpartij, en teekent den man van diepe overtuiging, en die zijne zaak volkomen meester is. Met de logica der rede en der feiten, met slaande dialectiek wijst de geleerde auteur aan de vijandelijke partijen, ieder haar deel aan van waarheid en dwaling. Eén voor één neemt hij de valsche theoriën, met hare onware beginselen en verwoestende gevolgen in oogenschouw, daagt ze voor de onpartijdige en onverbiddelijke regtbank der rede, der ondervinding en der geschiedenis, dwingt de meest verwoede en verwoestende geesten om getuigenis tegen zich zelven af te leggen, totdat geheel hun staatsgebouw voor het aanschijn van den arduinen tempel der christelijke politiek ter aarde stort, als de afgod der Philistijnen in tegenwoordigheid der bonds-ark van Gods volk.

Om echter vooral in dezen tijd van verachting en verkrachting der waarheid, de ware beginselen niet te schaden door absolutisme in derzelver toepassing op een gebied, waar de ruimste speling is gelaten aan de menschelijke vrijheid, die zich hier in hare hoogste kracht en grootste verscheidenheid toont, maakt de Schrijver steeds het juist en noodzakelijk onderscheid tusschen hetgeen er in de menschelijke maatschappij wezenlijk en toevallig, volstrekt en betrekkelijk, blijvend en voorbijgaand is. Hij houdt rekening met sommige bestaande toestanden, en toont hoe, waar de omstandigheden het

vorderen, zekere afwijkingen in de burgerlijke wetten kunnen geduld worden, wanneer die zijn ontstaan of ingevoerd om erger kwaad te voorkomen, zonder echter die afwijkingen als regten te doen gelden, vermits er geen regt kan bestaan tegen de eeuwige wetten der regtvaardigheid.

Ziehier hoe de auteur in korte trekken zich en zijn werk teekent, en ons tevens een algemeen en beknopt exposé geeft van zijnen arbeid.

„In deze eeuw van weifelend geloof, waarin de geletterde klassen hoofdzakelijk leven van theoriën en vooroordeelen, bied ik een boek aan, geheel van geloof en van feiten.

Eene diepe overtuiging omtrent de beginselen, en het bewust gevoel van het uiterst gevaar waar de maatschappijen heengaan, die dezelve vergeten, hebben mij het denkbeeld ingegeven om de natuurlijke wetten van het maatschappelijk leven in haar eenvoudigheid uiteen te zetten. Die wetten zijn geen andere dan die van het christelijk leven; immers de mensch draagt in zich geen twee gewetens, en de openbare zedelijkheid is niet verschillend van die van den bijzonderen mensch.

„Doch waar het maatschappelijke vraagstukken geldt, is het niet genoeg, de groote wetten der zedelijke orde te hebben achterhaald en in derzelver kenmerkend wezen omschreven; men moet ook onderzoeken, welke instellingen in het openbaar en bijzonder leven 't best aan die wetten beantwoorden. Men moet nagaan hoe, onder de volstrekte heerschappij der beginselen, de mensch in alle dingen, welke God aan zijne vrijheid heeft gelaten, beschikt volgens de verscheidenheid van zeden en den trap van ontwikkeling der maatschappijen.

Dat is het wat men in den meer eigenlijken zin de politiek noemt. Ik ben getreden in hare voornaamste groote vraagstukken, zorgvuldig vermijdende het relatieve met het absolute te verwarren. Naauwgezet heb ik onderscheiden wat men in het maatschappelijk leven standvastig overal vindt en moet aantreffen, van wat naar tijd en plaats verandert. Zonder die

noodzakelijke onderscheiding zou men gevaar loopen de beginselen zelven in minachtig te brengen, door aan zekere maatschappelijke vormen, die uit hunnen aard niets onveranderlijks bezitten, de onschendbaarheid te leenen aan de beginselen alleen eigen.

Altoos heb ik de feiten naast de beginselen geplaatst. Door te laten zien wat de christelijke natiën, ondanks hare veelvuldige afwijkingen waren, heb ik getracht te doen begrijpen wat eene maatschappij zou kunnen zijn, die edelmoedig en getrouw de wet der Kerk in beoefening bragt. Ik heb evenzeer aangewezen wat er gewordt van de volken, die deze wet nimmer hebben gekend of, na die te hebben gekend, haar hebben versmaad en verworpen.

Ik ken niets wat meer leerrijk is dan die vergelijkende tegenstelling. Zij doet een licht voor ons opgaan over de toekomst onzer maatschappijen en over de rampen waaraan zij zich blootstellen, door zich eene politieke orde te willen scheppen, waarin de mensch alles, waarin God niets zou zijn".

Na de verklaring te hebben afgelegd dat hij, als gehoorzame zoon der Kerk, zich in alles aan haar onfeilbaar leergezag onderwerpt, en verwerpt elke dwaling welke, tegen zijne bedoeling, in zijn werk mogt zijn ingeslopen, gaat de Schrijver in al de kracht en fierheid zijner mannelijke overtuiging voort tegenover de halfslachtigheid van zoovele Katholieken, die nog altoos wanen vrije mannen te zijn, omdat zij pronken met den livrei-rok der lijfeigenen van het liberalisme.

„Onbegrijpelijk zou 't mij zijn dat men thans, te midden van eene der vreeselijkste worstelingen, die ooit tusschen het goed en het kwaad zijn aangegaan, de waarheid zou willen verkleinen of bewimpelen. Wint men dan veldslagen door zijn vaandel te verlaten of zijne wapenen te verbergen? De wereld, door de verdubbelde aanvallen der Revolutie tot in hare grond-

slagen geschokt, heeft, om zich te verdedigen, al de kracht der waarheid noodig.

't Zijn de krachtige leerstellingen en mannelijke overtuigingen alléén die tot heldhaftigen moed opvoeren. Indien de zielen, in onze dagen, zoo weinig geestdrift bezitten, indien de willen zoo ligt wijken en zich lafhartig gewonnen geven, is 't niet omdat, bij een groot getal, de leerstellingen vreesachtig, de overtuigingen wankelend zijn?

Van den kant der vijanden van Kerk en maatschappij geeft zich iedere dwaling uit voor zekerheid. 't Is dus noodig, dat wij allen die de Kerk willen dienen en aan het heil der maatschappij arbeiden, zekerheid tegenover verzekering stellen. De revolutionaire school toont ons den weg; stellen wij tegenover hare radicale negatiën de volle en eenvoudige waarheid. Alles durft men zeggen op het gebied der leugen, alles moet gezegd worden op het gebied der waarheid. De geheele dwaling, die ons onder haar juk wil krommen, kan alleen overwonnen worden door de geheele waarheid."

Zulke fiere taal van den man van geloof en overtuiging, die zich van zijne kracht en de heiligheid zijner zaak bewust is, doet het hart goed, dwingt onzen eerbied af voor den onversaagden kampvechter voor waarheid en regt en wekt onze begeerte op, hem in het strijdperk te zien en zijn zekere en geduchte slagen te zien vallen tegen het legioen van magtige strijders en verdedigers der valsche en verwoestende sociale en politieke wetenschap.

Na dit schoone voorwoord gaat de Schrijver over tot de behandeling zijner stof, welke hij in tweeën verdeelt.

In het eerste deel, 1ste boek, handelt hij over de maatschappij in 't algemeen: haren oorsprong, haar doel en het ideaal waarnaar zij streeft. Vervolgens (2de boek) bespreekt hij de noodzakelijke voorwaarden die tot het wezen van het maatschappelijk leven behooren; terwijl

het 3de boek handelt over de verschillende vormen van het maatschappelijk leven.

Het tweede deel is gewijd aan de politiek in den meer bepaalden en eigenlijken zin. Het handelt (4de boek) over de verschillende politieke instellingen en regeringsvormen, en eindigt (5de boek) met de internationale politiek of de betrekkingen der verschillende natiën onderling, waardoor zij ééne groote maatschappij vormen, en waarvan de hoogste en eenig ware verwezenlijking is te vinden in de Christenheid met hare eeuwige wet van regtvaardigheid en liefde, waarvan de Katholieke Kerk alléén de schatten bewaart en uitdeelt.

Men verwachte echter van ons niet eene volledige analyse van de rijke, veelzijdige en alles omvattende stof, in het werk van den Hr. Périn zoo breed opgevat en zoo grondig en schitterend bewerkt. Ons doel met het schrijven van dit artikel is vooral bij de geachte lezers van *De Katholiek* de belangstelling op te wekken voor een werk van zoo actueel belang en hen datzelfde genot te doen smaken wat de studie van het waarlijk klassiek werk van den Hoogl^{r}. Périn ons heeft verschaft. En waarom is dit werk vooal voor de geletterde klas der Katholieken van zoo bij uitstek actueel belang?

Sedert lang heeft het liberalisme van zijnen drievoet het excommunicatie-decreet uitgevaardigd, dat de Ultramontanen buiten den Staat en de politiek sluit. Dagelijks gaat uit het liberale kamp de strijdkreet op tegen de zoogenaamde clericalen, d. w. z. de eenige waarachtig conservatieven, die tot de gehate priesterregering willen terugvoeren. Ook in onze Nederlandsche hooge Statenvergadering hoorde men onlangs een' Kappeyne het regt

van bestaan zelfs ontzeggen aan eene partij die zich Katholiek zou durven noemen, en het wee uitspreken over zulk eene partij, die niet zou hebben een *staatkundig* (d. i. godsdienstloos), maar een *religieus* beginsel, en die over ons land de jammeren zou uitstorten, die elders zoo pijnlijk worden gevoeld. Niet slechts in het rijk der Mei-wetten, maar in alle, ook Katholieke rijken is het groot axioom van het nieuwe staatsregt: „Scheiding van Kerk en Staat." Het ras der politieke tinnegieters, het snoevend en snuivend staatkundig proletariaat der pers herhaalt in duizend echo's, dat men de mannen van de toog als eene caste van paria's in de burgerlijke maatschappij moet beschouwen; dat priester en staatsburger twee incompatibele wezens zijn. En, — wat nog treuriger is — hoort men niet al te vaak uit den mond zelfs van hooggeplaatste maar weinig begrijpende liberaal-katholieken, 't zij dan bewust of onbewust, de uitdrukking: de priester moet zich met geen politiek bemoeijen; de Kerk is zijne plaats; daar buiten begint het gebied van den Staat. De Kerk is eene geestelijke, de Staat eene burgerlijke maatschappij. Het innerlijk leven, het individueel geweten is het regtsgebied der Kerk; het openbaar leven dat van den Staat. Laat de Kerk de dwaling bestrijden, maar zich houden buiten de burgerlijke wetgeving, het burgerlijk huisgezin, de burgerlijke opvoeding. Laat zij de godsdienst verdedigen, maar haar afscheiden van het maatschappelijk leven. Dat zij de werkelijkheid aan den Staat, en de Staat aan haar de abstractiën late. Dan zal het schoon ideaal bereikt worden: „*de vrije Kerk in den vrijen Staat.*"

Schoon ideaal, een Staat zonder God! Eene christelijke

maatschappij zonder godsdienst! Verhevene zending der door Christus gestichte maatschappij, der Kerk! Orde, godsdienst, de maatschappij zelve over te leveren en op te offeren aan .... den atheïstischen Staat.

Neen, daar is geen christen, 't zij leek 't zij priester, gehoorzamende volgens het gebod des Apostels [1]), wiens pligt het niet is de schoone woorden te herhalen van den H. Justinus tot den Romeinschen Senaat: „Ik erken in den keizer mijn soeverein, mits hij niet van mij eische dat ik hem voor mijn God erken: want daarin ben ik vrij. Mijn eenige meester is God, de almagtige en eeuwige, die ook zijn meester is."

Neen, het is niet te wijten aan de Kerk, de moeder en voedster der maatschappij; het is niet de schuld van den priester, die hare en zijne moeder tot den dood ziet verwezen, als hij het „*non possumus non loqui*" toevoegt aan den gekroonden of ongekroonden tiran, die, gelijk de wilde tot zijn kind, zegt: „lijd en zwijg."

Neen de Kerk, neen de priester, die weet dat de menschelijke maatschappijen leven of sterven met de leerstellingen van degenen die haar besturen en regeren, mag en kan niet zwijgen, hoezeer zijn woord ook verbittert; maar hij moet de kracht en den moed bezitten om het openlijk te verklaren, dat de godsdienst de grondslag is der burgerlijke maatschappij, en de Syllabus haar eenige redding, haar Palladium tegen de Revolutie en de sociale democratie die haren ondergang gezworen heeft.

Het is de schuld van den Staat zelven, die meêgesleept door den geest der Revolutie en van hare doodelijke

---

1) Rom. XIII, 2.

beginselen doortrokken, het Koningrijk van Christus van de aarde wil verdelgen, die met haar heeft zaamgezworen tegen God en zijnen Gezalfde, wier toeleg en streven is: oplossing van de godsdienst in den Staat, omkeer van *gods*dienst in *staats*dienst; die de Kerk wil verlagen tot haar slavin, en ieder die den Staat-God niet aanbidt en zich vermeten durft, tegen de Staats-almagt, zich op vrijheid van geweten en godsdienst te beroepen, tot vijand van den Staat verklaart.

Neen, zij zwegen niet de mannen des geloofs die men voor de wilde dieren wierp, omdat zij in tegenwoordigheid van Caesar en den Senaat, de priesters en het volk, streden voor Jesus Christus. Het zou lafhartigheid en meer — het zou misdaad zijn tegen de godsdienst en de maatschappij, te zwijgen, wanneer de Staat, ongevoelig voor de zwijgende smart der Kerk en harer kinderen, den loeijenden koningstijger der Revolutie koestert en streelt en voedt om, na de maatschappij te hebben ontzield, haar in stukken te scheuren.

Eene altoos valsche, somtijds goddelooze voorzigtigheid, zou de Kerk die van alle eeuwen is, willen plooijen naar den geest dezer eeuw. Men vordert van haar te veranderen met de wereld, welke zij bestemd is gedurig terug te voeren tot hetgeen niet verandert. Uit den tegenstand dien zij ondervindt, uit den haat waarvan zij het mikpunt is, trekt men het besluit dat zij zich moet wijzigen, dat zij zich met de wanorde moet verdragen, opdat de wanorde zich met haar verdrage; dat zij hare vijanden moet bevredigen door zich te onderwerpen; dat zij met het atheïsme moet onderhandelen en, door zich een *modus vivendi*

te laten voorschrijven, een verbond aangaan om hare belangen te waarborgen.

Niet door zulke hooge wijsheid geleid, heeft het Christendom zich op aarde gevestigd en aan de zieltogende maatschappij een nieuw leven ingestort. De goddelijke Stichter der Kerk en de Grondvester der christelijke maatschappij deed geen concessiën; de Geest, dien Hij aan zijne leerlingen beloofde, was niet de geest der wereld; het Evangelie is geen *modus*, maar een onveranderlijke *norma* vivendi, deszelfs eeuwige wet is waarheid en liefde.

„Door de onverdraagzaamheid in hare leer, zegt Donoso Cortes, heeft de Kerk de wereld van den chaos gered. Die onverdraagzaamheid heeft buiten quaestie gesteld de politieke waarheid, de huiselijke waarheid, de maatschappelijke waarheid, de godsdienstige waarheid; allen zoovele heilige grondwaarheden, die aan geen discussie onderhevig zijn, omdat zij de basis zijn van alle discussie, en die men geen oogenblik in twijfel kan trekken, zonder dat het verstand wankelt en zich tusschen de waarheid en de dwaling verliest. Op den dag dat de maatschappij zich van de Kerk heeft losgemaakt en, hare leerstellige beslissingen vergetende, aan de pers, aan de pleitzaal, aan de dagbladschrijvers en aan de congressen en raadsvergaderingen heeft gevraagd: wat is waarheid, wat is dwaling? op dien dag heeft de dwaling zich in de verstanden met de dwaling dooreengemengd, is de maatschappij het rijk der schaduwen ingetreden en onder de heerschappij der hersenschimmen gevallen. Men heeft een cataloog van overeengekomene en willekeurige waarheden en van vermeende dwalingen opgemaakt. Daarna heeft men gezegd: ik zal de eerste aanbidden en de tweede veroordeelen; terwijl men in zijne onbegrijpelijke verblinding niet begreep, dat men eigenlijk niets aanbad en niets veroordeelde; of dat men ten slotte slechts zich zelf veroordeelde en aanbad te gelijk... En zoo ontstaat

in de maatschappij, volgens de eeuwige wet der tegenovergestelden en der gelijken, uit den twijfel de twijfel, uit het scepticisme het scepticisme, gelijk uit het geloof de waarheid, en uit de waarheid de zekerheid."

Hoort wat er gesproken, leest wat er gedrukt wordt en zoekt, te midden van die vreeselijke verwarring, eene enkele waarheid die wordt erkend, een enkel algemeen denkbeeld dat onveranderlijk wordt aangenomen om eene andere reden dan om de individuele rede van een enkele. De verstandelijke en de zedelijke wereld is overgeleverd aan een ras van sophisten, meer bedorven dan die van Griekenland; altoos bereid zich te verkoopen aan wie betaalt; die van daag godsdienst, morgen atheïsme spelen; die met zich zelven en met anderen spotten, met eene onbeschaamdheid waarvoor zij uitkomen en waarop zij trotsch gaan; vijanden van wat waar en wat goed is, meer uit instinct dan uit overtuiging; beurtelings verwaten, minachtend, vleijend, den schijn aannemende van geleerdheid en niets wetende; kwistig met hunne sarcasmen en laster; schaamteloos en zonder blozen tegen het gezond verstand; begaafd, in één woord, met al wat noodig is om wanorde te brengen en diep in te drijven in de gevoelens en de denkbeelden der menigte. Gelijk aan die barbaren die ronddwalen tusschen de bouwvallen van die verwoeste steden, weleer de glorie der oude wereld, en die de vernieling der eeuwen verhaasten, doorwandelen zij de puinhoopen der christelijke maatschappij om omver te halen wat nog overeind staat.

Indien de regeringen, zonder terugkeer verblind, haren ondergang blijven zoeken; indien zij besloten hebben de Kerk te vernietigen of te sterven: voorzeker de Kerk

zal zuchten, zij zal treuren en rouwen over de verwoesting van haar Jerusalem hier beneden, maar zij zal niet aarzelen omtrent de partij die zij te kiezen heeft. Zij zal zich terugtrekken uit de beweging en den geweldigen stroom der menschelijke maatschappij, den band van eenheid digter aanhalen door de vrije en krachtige uitoefening van haar goddelijk gezag, zij zal de orde en het leven in haren schoot handhaven, niets van de menschen vreezen, niets hopen, en in vrede en kalmte afwachten wat God over de wereld zal beslissen.

Indien het in Gods raadsbesluiten ligt, dat de wereld zal herboren worden, zie wat gebeuren zal. Na afgrijselijke wanorden, wonderbare omkeeringen, beroeringen die de diepste fondamenten der maatschappij zullen schudden, na rampen zooals de aarde nog niet heeft gekend, zullen de volken, uitgeput van lijden, naar den hemel opzien. Van daar zullen zij redding en verlossing afsmeeken; en uit de verspreide brokstukken der oude maatschappij zal de Kerk eene nieuwe vormen: wat de grond-ordening betreft in alles gelijk aan de eerste, maar verschillend in datgene wat volgens den tijd verandert, en naar den aard der bouwstoffen waaruit zij zal worden opgebouwd.

Zou dit echter het einde zijn, en is de wereld veroordeeld, dan zal de Kerk, in plaats van die brokstukken te verzamelen en die verdorde beenderen der volken te doen herleven, over dat doodenveld henenvaren en zich verheffen naar het Jerusalem dat daarboven is, en den lofzang zingen der eeuwigheid.

Wij willen deze beschouwing, waarmede wij het voortreffelijk werk van den geleerden Schrijver bij de lezers

van dit maandschrift hebben ingeleid, sluiten met de schoone woorden van Z. H. Paus Pius IX in zijne Breve aan den auteur; terwijl wij hopen later eenige der schoonste en meest cardinale hoofdstukken mede te deelen en daarbij hun zamenhang met - en den gang van het gansche werk na te wijzen.

„Gave God, zoo schrijft Z. H., dat deze waarheden begrepen wierden door hen die zich beroemen Katholieken te zijn, ofschoon zij vasthouden aan valsche vrijheid van geweten, vrijheid van godsdienst, vrijheid der pers en zoovele andere vrijheden, op het eind der vorige eeuw door de revolutionairen verkondigd en door de Kerk standvastig veroordeeld, en waaraan zij zoo hardnekkig vasthouden, dat zij beweren dat deze niet slechts geduld, maar inderdaad als regten beschouwd, bevorderd en verdedigd moeten worden als noodzakelijk voor den tegenwoordigen toestand en vooruitgang der maatschappij; alsof al wat strijdig is met de godsdienst, al wat den mensch onafhankelijk en los maakt van het goddelijk gezag en den wijden weg openstelt voor iedere dwaling en het bederf der zeden, den volken welvaart, vooruitgang en roem kon aanbrengen.

Indien die mannen hun eigenwaan niet boven de leer der Kerk hadden gesteld; indien zij, misschien onbedacht, niet de vriendenhand hadden gereikt aan hen die én het godsdienstig én het burgerlijk gezag met hunnen haat vervolgen; indien zij aldus niet de vereenigde krachten van het Katholiek huisgezin hadden uiteengescheurd: de roekelooze woelingen van de beroerders der maatschappij zouden bedwongen zijn geworden, en wij zouden niet zoover zijn gekomen dat de vernieling van alle orde te vreezen staat.

Nogtans ofschoon er volstrekt niets te hopen is van die mannen, die de Kerk niet willen hooren, zal uw arbeid krachten en wapenen verschaffen aan hen die de ware beginselen en leerstellingen volgen; voor degenen die weifelen licht ontsteken, en die wankelen oprigten en sterken.

Wat u betreft, geliefde Zoon! die zonder de tegenspraak der dwaling te vreezen en, de verleidelijke gunst uwer bestrijders minachtende, vrijmoedig voor de waarheid hebt geschreven, gij zult uwe zoo wel verdiende belooning van God niet missen. Wij bidden Hem, dat Hij u den overvloed van zijnen bijstand en gunsten schenke, en geven u, als onderpand, uit de volheid van ons vaderlijk hart en als bewijs onzer liefdevolle genegenheid, onzen Apostolischen zegen."

G., September 1877. J. D.

TWEE KERKELIJKE DOCUMENTEN OVER STOF EN VORM.

Een der professoren van de onlangs opgerigte Katholieke universiteit te Rijssel (Lille) had zich tot den H. Vader gewend met de vraag, of er, omtrent de philosophische quaestie over de zamenstelling der ligchamen, eenige Kerkelijke beslissing bestond. Hierop heeft de Paus aan den HoogEerw. Rector derzelfde universiteit het volgende antwoord laten zenden.

ILLUSTRISSIME ET REVERENDISSIME DOMINE,

Redditae sunt Sanctissimo Domino Pio Nono filialis obsequii litterae, quas ad eum dedit unus ex Doctoribus in Universitate Catholica Insulensi, animi anxietatem significans qua afficitur circa quaestionem philosophicam de compositione corporum, propter dissidium sententiarum de quibus, non sane in ista vestra Universitate Catholica, ubi egregios Professores non minus studio promovendae scientiae cum religione consertae quam animorum consensione praestare gratulandum est, sed alibi inter se contendunt duae dissitae scholae, licet utraque Catholica sit et Apostolicae Sedis magisterio obsequentissima. Ob has itaque aliorum dissensiones anceps et haerens praedictus Doctor a Sanctissimo Domino petebat, num existat aliqua quoad istas de natura corporum opiniones ac sententias in alterutram partem Sanctae Sedis declaratio, cum a nonnullis tam alia plura documenta ecclesiastica, quam etiam Suae Sanctitatis Litterae die 23 iulii 1874 datae [1]) in medium

1) Dezen Brief zullen wij hier achter in zijn geheel meedeelen.

producantur, ac si ad istam inter Doctores catholicos controversiam decidendam quidquam pertinerent.

Hac igitur super re Beatissimus Pater mihi demandavit, ut Tibi litteras conscriberem, non solum ad tollenda dubia eruditi viri in Universitate Catholica Insulensi, qui eorum solutionem humillime expetebat, sed magis etiam ad eum scopum, ut acriores aliis in locis exortae concertationes hac occasione sopirentur. Vult enim ac optat Sanctitas Sua, ut docti homines catholici non de liberis opinionibus inter se disceptando vires suas distrahant, sed imo eas omnes communibus studiis, licet diversa forte systemata sequantur, ad materialismi ceterorumque nostrae aetatis errorum expugnationem convertant. Quare haec quae iussu sanctissimi Domini Nostri sum dicturus, omnes quorum interest sibi commendata habeant ac probe animis insita.

1. Graviter abuti Litteris a Sanctitate Sua die 23 iulii 1874 ad Doctorem Travaglini datis, quibus opus ab eo susceptum commendatur, eos omnes qui exinde contendunt, Sanctitatem Suam voluisse per eam commendationem improbare systemata quaedam philosophica illi opposita, quod de materia prima et substantiali forma corporum idem Doctor eiusque socii adoptarunt; si quidem haec alia systemata, non secus atque illud, non modo pluribus catholicis doctisque viris probantur, sed etiam in hac ipsa Urbe principe catholici orbis in praecipuis Athenaeis Pontificiis usu recepta sunt.

2. Ad systemata ista alia scholarum catholicarum improbanda merito proferri nequaquam posse Litteras a Summo Pontifice datas ad Eminentissimum Card. Archiepiscopum Coloniensem [1]), vel ad Reverendissimum Episcopum Vratislaviensem [2]), aliave

1) In deze *Litterae* worden eenige dwalingen van Günther opgenoemd. De woorden, waar het hier op aankomt, zijn:

„Noscimus, iisdem [Güntheri] libris laedi catholicam sententiam ac doctrinam de homine, qui corpore et anima ita absolvatur, ut anima, eaque rationalis, sit vera per se atque immediata corporis forma."

2) In deze *Litterae* wordt, met verwijzing op den voorgaanden Brief, de leer van Baltzer over de natuur van den mensch veroordeeld:

Judicavimus dicentes, „hominem corpore et anima ita absolvi, ut anima, eaque rationalis, sit vera per se atque immediata corporis forma."

Ecclesiae decreta et definitiones; ea namque documenta pertinent tantummodo ad docendam „unitatem substantialem humanae naturae", quae duabus constat substantiis partialibus, corpore nempe et anima rationali, adeoque haec eadem documenta spectant ad doctrinam theologicam; dum eae controversiae, quae non ita pridem resuscitatae sunt et a viro erudito in suis ad Summum Pontificem litteris commemorantur, doctrinas mere philosophicas respiciunt, super quibus catholicae scholae diversas sententias sequuntur ac sequi possunt; quoniam suprema Ecclesiae auctoritas numquam pro altera iudicium tulit, quod alteram excluderet.

Post haec quae dicta sunt, facile quisque intelligit, quam necessario postuletur, ut viri docti catholici in suis cum scriptionibus tum disputationibus limites modestiae ac leges charitatis christianae sollicite servent, cum systemata examinant aut impugnant ab Apostolica Sede neutiquam damnata, quaeque in conspectu ipsius Pontificis retinentur atque usurpantur. Quam quidem in rem mentis oculis observari oporteret, quae Benedictus XIV ipsis librorum censoribus praescripsit in celebri Constitutione, ubi inter cetera sapientissime statuta haec habet: „Ecclesiae sanctae dogmata et communem Catholicorum doctrinam, quae Conciliorum generalium decretis, Romanorum Pontificum Constitutionibus et orthodoxorum Patrum atque Doctorum consensu continetur, unice prae oculis habeant, hoc de caetero cogitantes, „non paucas esse opiniones, quae „uni scholae, instituto aut nationi certo certiores videntur, „et nihilominus sine ullo fidei aut religionis detrimento ab „aliis catholicis viris reiiciuntur atque impugnantur, opposi„taeque defenduntur, sciente ac permittente Apostolica Sede, „quae nnamquamque huiusmodi opinionem in suo probabili„tatis gradu relinquit."

His, quae voluntate ac iussu Sanctissimi Patris tota epistola perscripsi, anxiis interrogationibus eruditi viri, qui eas proposuit, et aliorum quoque dubiis plene satisfactum, ac praesertim illud effectum esse confido, ut disceptationes non apud vos quidem, uti dixi, sed inter alios quosdam subortae iustis fini-

bus coerceantur, nec quis amplius Pontificiis actis abutatur, nominatim vero Litteris a Sanctitate Sua ad Doctorem Travaglini conscriptis, quibus, ceu liquet, contra mentem et consilium scribentis perperam quidam usi sunt.

Pontificio demum perfunctus mandato hanc ego datam opportunitatem libenter amplector, ut sinceram existimationem meam denuo tibi profitear, qua sum ex animo

Tui Ill. ac Rev. Domine, addictissimus famulus

WLADIMIRUS CZACKI.

S. Congregationis Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis praepositae Secretarius.

Romae, die 5 iunii 1877.

Het Schrijven van den Paus aan Dr. Travaglini, waarvan in den voorgaanden Brief, tot driemalen toe, melding wordt gemaakt, en dat in dit maandschrift vroeger (*De Kath.*, dl. LXIX, blz. 146; dl. LXXI, blz. 332; dl. LXXII, blz. 39), wat den hoofd-inhoud betreft, is medegedeeld, laten we thans in zijn geheel en in den oorspronkelijken Latijnschen tekst volgen.

DILECTO FILIO

ALPHONSO TRAVAGLINI DOCTORI MEDICO-CHIRURGO

FUNDATORI SOCIETATIS PHILOSOPHICO-MEDICAE.

Dum praeterito mense martio te, dilecte fili, una cum sacerdote Ioanne-Maria Cornoldi e Societate Iesu, quo consiliario et adiutore potissimum usus fueras ad excogitatam Societatem instituendam, aliisque praestantibus viris eidem addictis excepimus: gratulati tibi fuimus, quod scientiam medicam iamdiu a sanae philosophiae principiis aberrantem ad ea revocare decrevisses, et per medicos praesertim, qui non mediocrem contulerant operam suadendis vulgandisque materialismi erroribus, restituere rectam de rerum essentia et origine doctrinam,

ac in primis quoad hominem, circa quem medicina versatur: scilicet ut inde haberetur medela, unde malum magna ex parte manaverat. Gaudemus autem in praesentiarum faustis [votis?] omnibus Nostris eventum respondisse, et iam plus centum e doctis Italis nomen dedisse natae nuper Societati, eique maiora quoque incrementa parari.

Libentius etiam videmus, vos proposito vestro fideles, eos tantum sodales vobis adsciscere constituisse, qui teneant et propugnaturi sint doctrinas a sacris Conciliis et hac sancta Sede propositas, ac nominatim Angelici Doctoris principia de animae intellectivae unione cum corpore humano, deque substantiali forma et materia prima.

Nec aliter certe reparari poterunt inducta in religionem et scientiam a materialismo detrimenta, aut scientia ipsa ex errorum illius ambagibus extricari, et ad verum impelli progressum, nisi per veritatem. Quae sane cum a Deo procedat, sicut perspicue tutissimeque traditur a theologia, sic a philosophia physicisque disciplinis discordare nullatenus potest: quo fit, ut dum spectari tantum videtur inclinandis animis in obsequium fidei, scientiae simul soliditati, explicationi et provectui prospiciatur, et homo a materialismo cum brutis turpiter convolutus in coeno ad dignitatem relevetur filiorum Dei. Cavete igitur, ne quemquam inter vos admittatis e novarum opinionum sectatoribus, qui vano inflatus eruditionis apparatu sensim inter vos dissidia serat, mentesque abducat ab auctoritate magisterii Ecclesiae, in qua sola posita fuit a Christo Domino infallibilis veritatis Cathedra.

Si in suscepto consilio perseveretis, si studiose vitetis falsorum fratrum fraudes, si omnes eodem illecti religionis amore, obsequio, studio veritatem assequi, illustrare et propagare nitamini, optime certe merebitis de Ecclesia, de scientia, de sacra et civili societate, consociationemque vestram brevi complurium sapientum accessione et honestorum omnium plausu commendatam videbitis.

Haec Nos vobis adprecamur; et interim divini favoris auspicem et paternae Nostrae benevolentiae pignus, tibi, dilecte fili, sodalibusque omnibus Societatis philosophico-medicae

sancti Thomae Aquinatis Benedictionem Apostolicam peramanter impertimus.

Datum Romae apud s. Petrum, die 23 *iulii anno* 1874, *Pontificatus Nostri anno vicesimonono.*

PIUS PP. IX.

BRIEF VAN DEN KARDINAAL-AARTSBISSCHOP VAN BOLOGNA, L. M. PAROCCHI, AAN P. GIOVANNI M. CORNOLDI.

Pater G. M. Cornoldi, S. J., is Vice-President van de in 1874 opgerigte *Academia pholosophico-medica S. Thomae Aquinatis.* Naar aanleiding van een door hem geschreven werk over Geloof en Wetenschap ontving hij van zijn Aartsbisschop den genoemden brief, die veel licht verspreidt over de twee voorgaande Brieven, waarvan de een door - en de andere namens Zijne Heiligheid geschreven is.

Zeer Eerwaarde Pater,

Sedert langen tijd was ik verpligt U mijn dank te betuigen voor uwe overschoone monographie, getiteld: *De Verzoening van het Katholieke Geloof met de ware Wetenschap*, en het doet mij leed, dat ik het vervullen van dien pligt buiten de grenzen der welvoegelijkheid heb uitgesteld. Maar toch ben ik er nu over verheugd, omdat het mij, ofschoon de bezigheden der heilige bediening mij niet die vrijheid van toewijding aan de studie veroorloven, waarover ik vroeger beschikken kon, in dat lange tijdsverloop gelukt is, op mijn gemak een werk door te lezen, dat in een klein bestek schatten van degelijke wetenschap omsluit.

En hoe zou ik mij niet verheugen over de dappere verdediging van het wijsgeerig systeem van den H. Thomas, van het systeem namelijk, waarin langzamerhand het grootste deel der geleerden zamenkomt, en dat door eene bestiering van Gods voorzienigheid in onze dagen weder opgewekt schijnt te zijn om het waar en volledig gebouw der Katholieke wijsbegeerte tegenover de verwoestingen van het moderne materialisme te stellen?

Toch heb ik niet minder de gematigdheid bewonderd en den geest van billijkheid, die Gij toont jegens uwe tegenstanders, wier gevoelens nog altijd vrijen loop hebben in de scholen. Ik haal uw eigen woorden aan, wijl ze een juiste gedachte en een voorzigtige onderscheiding duidelijk uitdrukken: „Wat ver-„volgens de overeenstemming van deze twee leerpunten (de „vereeniging der redelijke ziel met het menschelijk ligchaam, „de zelfstandige vorm en de eerste stof) met de Katholieke „leer betreft, zijn wij er ver af, te beweren dat die leerpunten „er een ware en opregte uitdrukking van zijn, zoodat wij „iemand die ze niet houdt, zouden aanzien voor wankelend „in het geloof" (blz. 24). En een weinig later: „Maar of-„schoon gezaghebbende leeraars van oordeel zijn, dat de leer „van het Diploma in deze twee punten met het Katholiek „leerstuk zamenhangt, zal ik, als iemand desniettegenstaande „neiging heeft om van het gezag dierzelfde leeraars te ver-„schillen, mij niet de bevoegdheid aanmatigen om hem te „veroordeelen, bijzonder als hij verschilt omtrent het tweede „punt, en met dit ééne zal ik mij tevreden stellen dat het „duidelijk blijkt, dat de voornoemde leer van den H. Thomas, „in de twee voorzeide punten vervat, in het Diploma is inge-„voegd, niet uit ligtzinnigheid of uit een dwaze liefde voor „hetgeen met betrekking tot de wijsbegeerte oud is, maar om „in de Academie een eerwaardig en veilig middelpunt van „gemeenschappelijke leer te hebben" (blz. 25). En alsof deze zoo heldere en uitvoerige verklaringen nog niet genoeg waren, haast UEerw. zich om het vooroordeel van eenigen te doen ophouden, dat de Academie-leden verpligt zouden zijn zich van de twee systemen, het mechanisme en het dunamisme,

te verwijderen *om reden van geloof*. „Dit is, schrijft Gij zeer goed, „eene en wel een erge misvatting, die volstrekt geen „grond heeft in de woorden, waarin het Diploma is opgesteld" (blz. 26). Ook vergenoegt Gij U niet met dit te beweren, maar Gij geeft U de moeite om het met de onoverwinnelijke klaarblijkelijkheid der logica en der grammaticale syntaxis te bewijzen.

Zoodoende kunt UEerw. zich in den Heer verheffen, dat Gij met uw werkje hebt beantwoord aan de bedoelingen, die onze H. Vader heeft uitgedrukt, én als Hij de leer door de Academie aangenomen prijst, én als Hij de leeringen, die nog altijd vrij in de Katholieke scholen geleerd worden, in haar wettig bezit laat. Want als Gij ophieldt die Academie-leer te verdedigen, zoudt Gij het vaandel verlaten, dat in zoo groote eer gehouden is door het pauselijk gezag; als Gij integendeel de tegenstanders, die overigens met ons in de belijdenis der uitgesproken leerstukken vereenigd zijn, in kwaden naam bragt, zoudt Gij U verwijderen van die juistheid van oordeelen en die zachtheid van manieren, die door Benedictus XIV en door zijn onsterfelijken opvolger den regerenden Paus Pius IX zoo dringend zijn en worden aanbevolen.

Ik maak van deze goede gelegenheid gebruik om UEerw. aan te moedigen tot het voortzetten uwer werkzaamheden in de verdienstelijke Academie van den H. Thomas, en om mij met U en uwe medewerkers te verheugen over de uitgave van het tijdschrift *La Scienza Italiana*, een tijdschrift waarmeê ik mij hoog vereerd acht als Aartsbisschop van deze glorierijke Metropool, en ook als lid der derde orde van den H. Dominicus.

De Heer, de Vader der lichten, moge UEerw. en uwe medehelpers bijstaan in de moeijelijke taak welke Gij U voorstelt om de wetenschap te restaureren, en geloof mij, als ik gaarne betuig te zijn

UEerws. dv. dienaar,

LUCIDO M. Card. PAROCCHI, Aartsb.

Bologna, 4 Augustus 1877.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE H. THOMAS VAN AQUINE EN DE GOEDKEURING VAN ZIJNE LEER OVER HET H H. SAKRAMENT [1]).

Paus Joannes XXII heeft reeds gezegd, dat de H. Thomas zoovele wonderen gedaan, als hij artikelen geschreven heeft: *Quot scripsit articulos, tot miracula fecit*; maar als er spraak is van zijne geschriften over het Allerheiligst Sakrament des altaars, schijnt hij zich zelven overtroffen te hebben, en dan, meer dan ooit, komt hem de titel van Engelachtigen Leeraar toe.

Het is bekend (en al zijne levensbeschrijvers spreken er van), dat toen er onder de professoren van de Parijsche Universiteit eenige quaestiën waren opgerezen over de wijze waarop de tegenwoordigheid van onzen Goddelijken Zaligmaker onder de gedaanten van brood en wijn moet verstaan worden, de professoren besloten zich te houden aan de beslissing van Broeder Thomas; dat deze zijn gevoelen op schrift stelde, maar alvorens het aan de doctoren der Universiteit mee te deelen, zijn geschrift op het altaar der kloosterkerk van St. Jacob te Parijs, waar hij toen woonde, nederlegde en daar de goedkeuring verkreeg van Christus zelf, die in persoon aan hem verscheen. Beter dan met mijn eigen woorden, of met die van welk ander schrijver ook, geven we hier breedvoerig het wel wat wijdloopig verhaal der gebeurtenis met de woorden van

1) Overgenomen uit de *Scienza Italiana* 1877, vol II, fasc. 2, blz. 137 vv.

Gulielmo di Tocco, schrijver van het Leven des Heiligen, met wien hij bevriend was, en de voornaamste medewerker aan zijne heiligverklaring. Het is te vinden in genoemd Leven bij de Bollandisten [1]). Niemand, voor zoover mij bekend is, heeft het zoo goed als hij, of met meer vertrouwbaarheid beschreven. Wij laten het dan volgen [2]):

„Een ander wonderbaar teeken der goddelijke kracht is, zoo verhaalt men, aan den voornoemden Leeraar van Godswege getoond. Want toen de professoren van Parijs verschillende systemen hadden uitgevonden *betrekkelijk de quaestie over de afmetingen van het ligchaam van Jesus Christus en over de toevalligheden die in het Sakrament van zijn ligchaam en bloed zonder subject bestaan* — toevalligheden, welker klaarblijkelijk bestaan door de zinnen waargenomen, en welker bestaan zonder subject door het goed begrepen geloof geleerd wordt — en genoemde professoren over de wijze om dit geheim uit te leggen van gevoelen verschilden, kwamen zij overeen, dat alwat de voornoemde Leeraar Br. Thomas hierover zou zeggen en *in het kort vaststellen*, door allen als waar en *overeenstemmend met het geloof en aannemelijk voor de rede* zou gehouden worden; want bij andere gelegenheden hadden zij ondervonden, dat hij bij elke quaestie de waarheid met buitengewone scherpzinnigheid wist te vatten en allerduidelijkst uiteen te zetten. Toen hem nu wat ieder over deze quaestie dacht, alles in schrift overhandigd was, verzamelde hij al zijne denkkracht, verhief zich in hoogere beschouwing en, na volgens gewoonte eerst godvruchtig gebeden te hebben, stelde hij wat hij had kunnen vinden en hetgeen God hem goedgunstig had ingegeven, zoo kort en duidelijk mogelijk op schrift.

Daar hij het echter niet in de scholen aan de professoren durfde voorleggen, alvorens Hem zelven te raadplegen over wien de quaestie liep en wien hij om onderrigting gebeden had, ging hij naar het altaar, legde het blad, dat hij over

---

1) Tom. I van de maand Maart, n°. 53.

2) Hier geven we de letterlijke vertaling van den Latijnschen tekst.

genoemde quaestie geschreven had, vóór zich en als voor het aanschijn van zijnen Meester, en bad met zijne naar den Gekruiste opgeheven handen aldus:

Heer Jesus Christus, die in dit wonderbaar Sakrament waarachtig tegenwoordig zijt, en de dingen, waarin ik U zoek te begrijpen en U naar waarheid aan anderen te leeren, als een bekwaam kunstenaar wonderdadig werkt: ik bid U ootmoedig dat Gij, als hetgeen ik geschreven heb, uit U en aangaande U waar is, Gij het mij laat voordragen en duidelijk uiteenzetten; maar als ik iets geschreven heb, dat niet met het geloof overeenstemt en met de geheimen van dit Sakrament strijdig is, verhinder dan die afwijkingen van het Katholiek geloof aan den dag te komen.

Toen de voornoemde vriend met eenige andere broeders den Leeraar onder zijn gebed gadesloeg, zagen zij eensklaps Christus vóór genoemden Leeraar op het volgeschreven blad staan en tot Br. Thomas zeggen: Gij hebt over dit Sakrament van mijn ligchaam goed geschreven; en de u voorgestelde quaestie hebt gij goed en volgens de waarheid opgelost, voor zoover zij door een mensch in dit leven kan begrepen en met menschelijke woorden uitgedrukt worden. Toen genoemde Leeraar langen tijd, wijl een geestelijk, niet een zinnelijk visioen hem verlustigde, in het gebed bleef volharden, zag men hem ongeveer een el hoog in de lucht opgaan; want de groote kracht der beschouwing hief hem in de hoogte, en de goddelijke bijstand trok hem aan. Om dit wonderteeken te komen zien, riepen zij den Prior van het klooster en zeer veel andere broeders, aan wie dit wonder bekend gemaakt was, om er getuigen van te zijn. Zij kwamen en zagen het, en verhaalden het aan zeer vele anderen, onder wie broeder Martinus Schola was, uit de provincie van Spanje, een man van groote godsvrucht en naam, die het gehoord heeft van den broeder, die voornoemd wonderbaar visioen had gezien, en het in het klooster van St. Maximinus aan voornoemden broeder en zijn vriend, die voor de heiligverklaring van den voornoemden Leeraar naar het kerkelijk geregtshof gingen, in tegenwoordigheid van zeer velen verhaald en met den sterk-

sten aandrang bevestigd had, in de overtuiging dat het tot glorie van God en van den Heilige strekken zou, als hij wat zij van een zoo groot Leeraar gehoord hadden, bekend maakte. Daar nu de Leeraar op wonderbare wijze zekerheid had verkregen omtrent de uitgemaakte waarheid van zijn antwoord op de voorgestelde quaestie, zette hij de voorgestelde quaestie blijmoedig en duidelijk voor de Universiteit uiteen, omdat Christus, over wien de quaestie liep, klaarblijkelijk zijnen Leeraar volledíger omtrent de waarheid verlicht had."

J. D. B.

HET DOMPERTJE VAN DEN OUDEN VALENTIJN. [1])

De Oude Valentijn heeft zijn Dompertje, dat hij, tot veler welgegronde spijt, vóór eenige jaren ter zijde had moeten leggen, weder te voorschijn gehaald, en zijne geoefende hand zal het op nieuw gebruiken om een verdelgingskrijg tegen de hedendaagsche bedriegelijke verlichting te voeren. Achter den volleerden voorganger treden nieuwe, en wij wenschen ook volhardende, medewerkers op en gorden zich ten kamp. Wie zal niet met blijde nieuwsgierigheid de snuiterige pen van Josef van Haarlem onder hen ontmoeten?

Ziedaar *Het Dompertje* dan weêr voor mij liggen. Ik heb de versiering, die zich ook nu onveranderd op den omslag vertoont, nooit fraai kunnen vinden; de omstandigheid, dat de domper en de er meê te bekappen kaars onder een zoo wat Romaanschen triumfboog staan, welks steenen kolommen in omvang voor de brandende vetkolom onderdoen, laat zeker gevoelen, hoe kolossaal de voor zulk een kaars gebruikte domper is, en welke magtige hand hem zwaait; maar tevens komt de vraag op, of men een zoo indrukwekkend uitdoovings-

---

1) *Nieuwe reeks. Uitgave van de Maatschappij: De Katholieke Illustratie.* 's Hertogenbosch. 1e Aflevering.

werktuig niet met een al te sterke meiosis een dompertje heet, en op het titelblad in bekoorlijken, ja treffenden eenvoud, als een voor alle menschenkinderen te hanteren kaarsendompertje voorstelt.

Echter, de Oude Valentijn oordeelde het geraden aan het uitwendige van zijn tijdschrift niets te veranderen; ik buig eerbiedig het hoofd voor zijne ervaring, en vergeet dit geringe verschil van meening geheel en al bij het doorlezen van het regt gemoedelijke voorwoord: *De Oude Valentijn aan zijne lezers*; van het frisch gedachte: *In tien jaren tijds*; van de geruststellende inleiding, *plus* het eerste, reeds boeijende hoofdstuk van een handelsroman: *De Firma Halersbroeck en Comp.*, door den ook buiten Haarlems lagchende vesten algemeen bekenden kleinzoon van Mr. Joseph van Haarlem, Notaris; en eindelijk van de karakteristieke *Stijloefeningen door Scholasticus*. Dit alles immers maakt den veelbelovenden inhoud der eerste aflevering uit.

Veelbelovend; want de wijze keuze van den *Ouden Valentijn*, het is te verwachten, zal in de volgende nummers evenzeer waarheid en fictie, ernst en kortswijl, populariteit en waardigheid van toon — de lezer gelieve er op te letten, dat dit geen tegenstellingen zijn — kritiek en zeer gematigde bespreking van personen en zaken bij elkander voegen, en dan nemen niet slechts de duizenden vrienden van het vorige *Dompertje*, maar daarenboven nog zeer vele nieuwe lezers het herleefde tijdschrift met graagte ter hand, en elk vindt er wat wils, en dat voor hem tegelijk onschadelijk, en dikwerf ook nuttig en goed is.

H. J. J. P.

„DE JODEN IN PALESTINA."

Van oudsher voelden de Joden zich naar het middenpunt hunner godsvereering, naar Jerusalem met zijn tempel, ge-

trokken. Op goddelijk bevel moesten zij daar jaarlijks met de drie groote feesten van Paschen, Pinkster en het Loofhuttenfeest voor het aangezigt des Heeren verschijnen (Deut. XVI, 16). In de Handelingen der Apostelen (II, 5 vv.) zien we er met het Pinksterfeest godvruchtige mannen uit alle volken onder den hemel zamengekomen. „Van die Joden nu, uit vreemde landen geboortig, waren er," gelijk de geleerde schriftverklaarder Beelen op deze plaats aanteekent, „die zich uit godsdienstigheid voor langer of korter tijd te Jerusalem met der woon gevestigd hadden." Daarbij is het bekend, dat vele Joden, die in den vreemde togen om fortuin te maken, bij het slagen hunner pogingen naar de H. Stad wederkeerden, om daar in rust de vrucht van hun arbeid te genieten. Evenzeer weet men, dat het verstrooide volk van God nog altijd in zijne verblindheid droomt van een aardsch rijk, en zijn herstel in nog grooter bloei dan in zijne roemrijkste tijden. Al mislukte, zoowel als het goddelooze opzet van Juliaan den Afvallige, tot hiertoe elke onderneming van dien aard, de Joden geven hun plan niet op, gelijk weder blijkt uit de belangrijke mededeelingen in het jongste (3e) nummer van *De Katholieke Missiën*, welke we naar den hoofdinhoud overnemen.

Onder bovenstaand opschrift leest men daar: „De heer Mozes Montefiore, een rijke Israëliet uit Londen, heeft onlangs een verslag in het licht gezonden van zijn zevende bezoek te Jerusalem in het belang der joodsche bevolking aldaar."

In zijne mededeelingen over den tegenwoordigen toestand van Palestina, wijst hij op de zeer merkbare toeneming van Joodsche kolonisten en de voorbereidselen, die zij daar maken, om eene groote menigte van hun volk te ontvangen, dat ten geschikten tijde de regering over het land zal aanvaarden.

Te Jerusalem zijn reeds Joodsche bouwmaatschappijen opgerigt, en een aantal Joden zijn begonnen met de stad, waaruit Juda zoo lang verbannen was, te herbouwen. Montefiore spreekt van drie zulke bouwgenootschappen, die jaarlijks gemiddeld dertig huizen bouwen; op de gezondste plaatsen der stad koopt men gedurig bouwgrond aan, bepaaldelijk met

het oog op de Joden, die naar hun vaderland terugkeeren.

In verband met deze mededeelingen van Montefiore, leze men wat de heer Coock in een brief van 20 Maart 1876 aan de Times schrijft: „Als men Jerusalem van de westzijde nadert, dan is het eerste wat de aandacht der reizigers trekt, de nieuwe blokken huizen, welke men overal ziet. Langs de Jaffastraat en aan de noord- en westzijde der stad, is men bezig met eene menigte groote woningen te bouwen. Op mijn navragen hierover, werd mij gezegd, dat die nieuwe woningen gebouwd zijn voor Joden van allerlei natiën en voor de genootschappen die ze verhuren. Voor arme Joden zijn woningen gebouwd, waar zij een tijd lang voor niet mogen verblijven; wie kunnen, moeten betalen. Tot voor korten tijd hadden de Joden in Jerusalem hun kwartier, waarbuiten zij niet mogten wonen, gelijk dit in vele steden het geval is. Maar nu mogen zij overal, waar ze maar willen, huizen en grond koopen. Jerusalem is nog wel geen handelsstad; maar er wonen toch reeds eene menigte Joden. Des vrijdags, toen ik in de stad was, zag ik 's avonds een groot aantal Joden en Jodinnen, die buiten de stad bij de overblijfselen der muren van Salomons tempel baden, psalmen zongen en weenden."

Niet enkel keeren er zeer vele Joden terug naar Jerusalem, maar vele Joden koopen ook land in de andere deelen van Palestina. De heer Neil berigt, dat hij in 1873 op zijn minst dertig Europesche Joden kende, die daar voortdurend landerijen aankochten. Een Jood bezat toen meer dan drie duizend Arabische bunders grond. Palestina wordt langzaam en in stilte het eigendom der Joden. De wegen zijn er veel verbeterd. De zeehaven Jaffa is zeer gevoegelijk door vervoermiddelen met Jerusalem te verbinden; zelfs zal er een spoorweg tusschen beide steden worden aangelegd.

De wet, in Junij 1867 door den Turkschen Sultan uitgevaardigd, waarbij aan alle vreemdelingen het regt wordt geschonken, om in het Turksche rijk land te bezitten, zonder dat men zich daar eerst laat naturaliseren, maakte van dien kant het herstel van Israël in Palestina tot eene mogelijkheid; en de nieuwe wet, in 1874 in Rusland gegeven, welke alle

Joden van 21-jarigen leeftijd tot de krijgsdienst verpligt, had ten gevolg, dat er duizenden Joden uit Rusland vertrokken, en de meesten naar Palestina. Dit feit wordt te gewigtiger, als men op de groote menigte van Joden let, die nog in Rusland zijn. Hoe aanzienlijk kan het getal worden van degenen die naar het H. Land uitwijken, nu de Oostersche oorlog is uitgebroken, wijl men toch aanneemt, dat een derde deel van de geheele Joodsche bevolking der aarde in Rusland woont!

Voor den Christen wijsgeer, bijzonder voor hem, die met een naauwlettend oog de Joden en hunne lotgevallen gadeslaat, zijn deze verschijnselen verre van onbelangrijk. Overigens is dit trekken van het orthodoxe Jodendom naar Jerusalem — het liberale Jodendom doet het niet — reeds sedert een aantal jaren opgemerkt. In Oostenrijk sprak men reeds vóór tien jaren van eene landverhuizing op groote schaal.

Tot zoover bovengenoemd maandschrift. Bedenkt men hierbij, dat twee groote magten der wereld, het geld en de pers, voor een groot gedeelte in de handen der Joden zijn, wordt dan, mogen we vragen, gemeld verschijnsel niet te meer een hoogst opmerkelijk teeken des tijds?

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den *Index* heeft bij dekreet van 10 April 1877 [1]) de volgende boeken verboden:

Rodrigues Hippolyte. Les trois filles de la Bible. — Paris, 1868.

Les origines du sermon de la montagne. — Paris, 1868.

La justice de Dieu, introduction à l'histoire des Judéo-Chrétiens. — Paris, 1869.

Histoire des premiers Chrétiens, de l'an 6 à l'an 38. Paris, 1873.

---

1) Dit dekreet kwam ons later ter kennis dan het er op volgende van 17 Julij 1877, dat wij in *September* ll. mededeelden.

Les seconds Chrétiens. — Saint Paul, 37—66. — Paris, 1876.

Les origines de la religion, par Jules Baissac. — Paris, 1877.

Ensayos sobre el moviemento intelectual en Alemania, por D. José del Perojo. — Madrid.

Guiseppe Ferrari. Opera omnia.

A. Buccellati. L'Allucinato. — Milano, 1875—1876. De schrijver heeft zich loffelijk onderworpen en zijn werk veroordeeld.

Della società politica e religiosa rispetto al secolo decimonono, per Guglielmo Audisio, professore di filosofia del diritto nell' Università Romana, canonico di S. Pietro in Vaticano. — Firenze, 1876. De schrijver heeft zich loffelijk onderworpen en zijn werk veroordeeld.

De schrijver van het werk: La questione religiosa di ieri e di oggi, con quattro punti di riforma cattolica, per G. B. Fioroli della Lena, Padova, 1869, dat bij dekreet van 22 Maart 1869 verboden was, heeft zich loffelijk onderworpen en zijn werk veroordeeld.

BOËTIUS.

L'anima santa che 'l mondo fallace
Fa manifesto a chi di lei ben ode.
DANTE.

I.

Men hoort vele Katholieken met geestdrift verkondigen, dat er door den lichtglans, dien de jongste geschiedvorschingen over het verleden hebben verspreid, ook voor de historie der Kerk een geheel nieuwe dag is opgegaan. Voor zoover dit beteekenen moet, dat vele begaafde zonen der Katholieke Kerk zelve op het gebied der geschiedenis treffende blijken hebben gegeven van de hoogschatting en liefde, die zij hunne moeder toedragen, zal er wel niemand gevonden worden, die met deze verklaring niet van ganscher harte instemt. Doch het valt niet te ontkennen, dat de bedoelde lofspraak in veler mond eene geheel andere beteekenis heeft.

De dagen zijn nog niet verre, waarin hoogmoedige onwetendheid en waanwijs vooroordeel van de *barbaarsche Middeleeuwen* gewaagden. Men heeft leeren inzien, dat het toch te onnoozel was eene persoonlijkheid als Charlemagne, een denker als Thomas van Aquino, een kunstenaar als Dante onder de barbaren te rangschikken.

Den grooten dichter, dien wij hier noemen, had men reeds lang recht willen laten wedervaren door eene geheel nieuwe splitsing van de tijdvakken der wereldgeschiedenis; doch eindelijk vertoonden zich zoovele dreigende schimmen in den nacht der Middeleeuwen, die op hetzelfde recht aanspraak maakten, dat men deze zoo willekeurige als oppervlakkige historiebeschouwing niet langer dorst verdedigen. Nu begon men de verschijnselen der Middeleeuwen te bestudeeren. Wel trof vooral de aandacht der neologen, dat in die tijden het burgerlijke leven in Italië tot zijne hoogste ontwikkeling was gekomen; dat te midden van den strijd tusschen demokratie en aristokratie, tusschen geestelijkheid en keizerschap zich een waarlijk staatkundig leven vertoond had, dat alle standen bezielde, en bij iedere nieuwe worsteling zich met jonge kracht openbaarde; dat te midden der woelingen zich steden tot Staten hadden verheven, die in hunne eigenaardige grootheid en ontwikkelingskracht later nooit meer werden geëvenaard [1]). Doch men bleef toch ook niet geheel blind voor wat de edelste zonen der Kerk in die dagen groots en voortreffelijks hadden voortgebracht.

Men begon de namen van Albertus Magnus, van Bonaventura, van Thomas van Aquino met tamelijken eerbied te noemen. De *Summa Theologiae* van den laatst genoemde heette zelfs „een der grootste gedenkteekenen van den menschelijken geest." — Zou de *doctor angelicus* de hulde hebben aanvaard van schrijvers, die er roem op dragen, dat hunne geschied- en wereldbeschouwing boven alle positief Christendom verheven is? Zou de

1) A. S. Kok.

doctor seraphicus zijn van hemelsche liefde gloeiend mysticisme hebben willen hooren prijzen door lieden, wien elke bovenaardsche liefdesuiting niets meer is dan een beminnelijk en gevoelvol verbeeldingsspel? Geen Katholiek zal op deze vragen bevestigend durven antwoorden. Waarom dan niet liever erkend, dat men de waarde eener lofspraak, die ongeloovige schrijvers voor de Middeleeuwen veil hebben, niet te hoog moet aanslaan? Inderdaad, eene dergelijke lofspraak heeft, in den grond doorschouwd, al zeer geringe waarde. Deze schrijvers beschouwen de katholieke levensuitingen der Middeleeuwen met hetzelfde oog, waarmeê zij bijv. de heidensche godsdienst- en kunstontwikkeling der Grieken en Romeinen gadeslaan. Zij zien slechts ééne zijde van het christen leven. Wat in dat leven bovenaardsch en hemelsch is, wat zich door geen inwerking van vergankelijke oorzaken laat verklaren, wordt òf in het geheel niet begrepen, òf — zoo men al poogt te doorzien wat voor den blik eens ongeloovigen ondoorschouwbaar is — van zijn hoogeren glans en goddelijke heerlijkheid beroofd. Zeggen wij het onbewimpeld: als men bij de beoordeeling van de grootste mannen der Middeleeuwen zich op een geheel aardsch standpunt plaatst, pleegt men — we beschouwen de zaak objektief, en vonnissen de bedoelingen der schrijvers niet — eene heiligschennis.

Men behoeft dan ook niet vele werken dier zoogenaamde lofredenaars der Middeleeuwen gelezen te hebben, om zich een klaar denkbeeld te kunnen vormen van den geest, waardoor zij gedreven worden. Wat is het geloof, dat in die eeuwen zooveel wonderen wrocht, in hunne oogen anders dan de kindsheid van den menschelijken

geest, die zich, zooals zij ons aanhoudend prediken, van lieverlee moest ontwikkelen? Een wel noodzakelijke schakel derhalve in de ontwikkelingsketen, om het zoo eens te noemen, maar die de menschengeest, wanneer hij zijne mannelijke levenskracht heeft bereikt, even weinig terugwenscht als de volwassen jongeling zijne kinderjaren.

Waarlijk, die eeuwen, waarin eene bovenaardsche kracht in den hoogsten zin des woords het aanschijn der aarde vernieuwde; waarin de liefde der Kerk de onbandige forschheid van den ruwen Germaan tot christelijken heldenmoed wist om te kneden; waarin scheppende genieën op allerlei kunstgebied vol vlammende geestdrift hunne offers kwamen neerleggen aan den voet van het kruis, dat de wereld der eeuwige idealen voor den gevallen mensch had ontsloten; die eeuwen, waarin het niemand tot schande gerekend werd te gelooven, omdat de verheven menschengeest nog te hoog stond, om aanbiddend neêr te knielen voor het stof, waaruit zijn lichaam gebootst was, hebben allerminst behoefte aan een lof, die maar weinig beter is dan de smaad, waaraan zij vroeger ten doel stonden.

De Middeleeuwen zijn in menig opzicht de roem der Katholieke Kerk, en de zonen dier Kerk moeten er eene grootsche roeping in zien, die eeuwen grondiger te doen kennen en hooger te waardeeren. Bij de beoordeeling dier eeuwen moet men zich niet afvragen: „Had het Christendom in die dagen volkomen over der menschen hartstochten gezegevierd? waren er geene ondeugden meer? had het regeeringsstelsel, dat in die tijden algemeen was, geen groote gebreken?" Wij weten, dat de volkomen zegepraal des Christendoms voor de laatste tijden be-

waard blijft; dat de Christenen ook in de Middeleeuwen hunne vrijheid konden misbruiken en duizendmaal allerschandelijkst misbruikt hebben; dat het leenstelsel vaak bron en oorzaak geweest is van grievende onrechtvaardigheid, en dat het menigmaal eene ordeloosheid heeft doen geboren worden, die ook voor de Kerk eene bijna onoverzienbare reeks van jammeren in haar nasleep had. Doch wij haasten ons er bij te voegen, dat zij, die altijd een open oog hebben voor deze schaduwzijden der Middeleeuwen, niet geheel ongelijk zijn aan den Israeliet, die de christengodsdienst weigerde te omhelzen, omdat Christus bij zijne omwandeling op aarde niet alle menschen door eene onweerstaanbare wonderkracht tot het geloof had geroepen. De Katholieke Kerk beschikte in de Middeleeuwen evenmin als thans over de almacht van Gods genadewerking. Zij was ten allen tijde, volgens de beteekenisvolle uitdrukking van den H. Augustinus, het kanaal, waardoor Gods genade tot ons komt, maar zij was er de vrijmachtige gebiedster niet van. Wat het regeeringsstelsel der Middeleeuwen betreft, de gebreken, die dit aankleefden, waren even weinig te wijten aan de Kerk als de vaak noodlottige ongeregeldheden eener hedendaagsche Constitutie. Waar de Katholieke Kerk haar invloed kon gebruiken, om die gebreken uit te roeien of hunne verderflijke gevolgen te stuiten, heeft zij dit nimmer nagelaten. Doch het is hier de plaats niet om daar dieper in te treden. Onze woorden moeten alleen eene vingerwijzing inhouden voor enkele katholieke schrijvers, die wel eens blijken geven, dat hunne leermeesters niet van den geest onzer Kerk waren doordrongen.

Wil men de Middeleeuwen leeren kennen in hare

grootsche levenskrachten, dan moet men zijne oogen vestigen op de middelen, die de Kerk in die tijden aanwendde, om haar bovenaardsch doel te bereiken. Eén dier menigvuldige middelen was de wetenschap. De wetenschap, zeggen wij, en we herhalen dat woord met al den nadruk, die er aan gegeven kan worden. Die eeuwen van geloof waren in haar hoogsten bloei tevens het gouden tijdperk der christelijke wetenschap. De natuur had voor het vorschend oog nog wel niet zooveel verborgenheden ontsluierd als thans; de stoom was nog niet „de adem eener nieuwe Heerschappij" geworden, voor wier kracht alle andere krachten moesten wijken — men verlangde geen wetten van ijzer, zoolang de geest heerschte over het stof —; men had nog geen „golvend luchtpaard" door de wolken gemend — de stoute, de begeesterde gedachte vloog door de hemelen, en liet het grove lichaam op de aarde —; men had zich nog niet leeren inbeelden, dat men al de geheimenissen van het aardmagnetisme kon doorzien, ofschoon de *doctor mirabilis* aan zeer uitgebreide natuuronderzoekingen zijn naam dankte; — maar men had eerst en vooral leeren vragen naar de behoeften van den geest; men had bij de wereldbeschouwing de kennis der oorzaken op den voorgrond geplaatst. Eerst het Rijk Gods, en dan het overige, had men gedacht. Naast eene volledige theologie trad daardoor eene volledige bespiegelende wijsbegeerte in het leven. Uit deze twee wetenschappen ontwikkelde zich vervolgens een volkomen systeem van zedeleer en staatkunde.

De hoofdwerken, waarin de koryfeeën der wetenschap in die dagen hunne heldere en diepe denkbeelden hebben belichaamd, zijn dan ook bijna allen reusachtig van om-

vang. In onze eeuw van dagbladen en vlugschriften duizelt men er van. Den hoogleeraren der ongeloovige wijsbegeerte klinkt, zoo het heet, de terminologie dier boeken te barbaarsch. Dat is goed gevonden; want het is ontegensprekelijk oneindig veel gemakkelijker ze met minachting te vonnissen dan ze met studie te lezen. 't Heeft ook niets vreemds, dat de scholastieke wijsbegeerte maar zelden in hunne oogen genade mag vinden. Eene echt methodische filosofie, die zoo klemmend bewijst en zoo klemmend weêrlegt, zal altijd de gezworen vijandin blijken der ijdele oppervlakkigheid zoowel als der waanwijze sofistiek. Het is ook niet moeilijk voor de hoogleeraren hunnen leerlingen diets te maken, dat Bakon eigenlijk de schepper is eener wijsbegeerte, die de waarheid in het aangezicht durft zien, in steê van haar „voorbij te vliegen en uit de wolken, als uit een hoogen wijsheidstroon" op de aarde neêr te schouwen. De leerlingen — zoo onderstelt men — zullen de werken wel niet in handen nemen, die de meeste hoogleeraren zelve niet gelezen hebben. Ook valt het niet te loochenen, dat eene *inleidingsredè* van den een of anderen hoogleeraar zich vrij wat gemakkelijker laat verduwen dan eene *Summa Theologiae* van den grootsten wijsgeer der Middeleeuwen. Maar zou het niet boven alle uitdrukking vernederend zijn voor een Katholiek, bij de beoordeeling der grootsche gedenkteekenen van een krachtig en heilig voorgeslacht de vraag te stellen: „hoe oordeelen hierover de niet-katholieke wijsgeeren?"

Men kan in der daad tegen dergelijke vragen niet ernstig genoeg waarschuwen. De geest des ongeloofs, die met den naam van liberalisme pronkt, heeft alom veel

meer overwinningen behaald, dan men gewoonlijk denkt. Daar zijn niet weinig Katholieken, die meenen dat men op menig gebied van wetenschap en kunst, zonder gevaar voor het Eenig Noodzakelijke, aan een ongeloovige de hand mag reiken. Dit is eene zeer gevaarlijke dwaling. Een Katholiek mag niet eens het *geloof* scheiden van de *wijsbegeerte*, maar moet de openbaring van God raadplegen, om met haar niet in tegenspraak te komen: hoe zou hij zich als denker mogen verbroederen met iemand, die de openbaring geheel verwerpt? En hoeveel minder mag hij aan de mogelijkheid gelooven van een broederschap tusschen de katholieke wijsbegeerte en ongodisterij of algodendom! Dit is even zoo op het gebied der kunst. Geen Aesthetica kan voor een Katholiek recht van bestaan hebben, zoo zij de bovennatuurlijke openbaring buitensluit. Zij moet in dit geval bijna noodzakelijk gegrond zijn op vele dwalingen en wanbegrippen, die oorzaak zijn dat zij in haar aard en strekking volstrekt valsch en onaanneembaar is.

Vele katholieke geleerden hebben in de laatste jaren met kracht en inspanning gearbeid, om hunnen geloofsgenooten den weg te banen tot eene meer zelfstandige, minder bevooroordeelde studie der Middeleeuwen. Eenigen hebben al hunne krachten gewijd aan de staatkundige geschiedenis van dat verleden, en haar in een geheel nieuw licht geplaatst; anderen hebben vooral hunne aandacht geschonken aan den invloed der Kloosterorden op de ontwikkeling en beschaving onzer vaderen; de meesten hebben de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte dier tijden met geestdrift beoefend. Wij moeten al deze schrijvers van ganscher harte toejuichen.

Vraagt men echter, wie de beste diensten hebben bewezen aan de katholieke jongelingschap, dan aarzelen wij niet te antwoorden: de laatsten. Daar moet een einde komen aan onbestemde en oppervlakkige oordeelvellingen als deze: „de wijsbegeerte der Middeleeuwen kan voor een gedeelte nog in onzen tijd met vrucht worden bestudeerd"; „de wijsbegeerte der Middeleeuwen was voorzeker eene krachtige voorbereiding tot eene meer ontwikkelde wetenschap". Neen, de wijsbegeerte der Middeleeuwen, zooals zij in de meesterwerken dier tijden geformuleerd is, moet zeker voor het metaphysisch gedeelte nog de wijsbegeerte zijn van elken katholieken denker onzes tijds. Ik zeg: zeker voor het metaphysisch gedeelte, omdat ik hier niet onderzoeken wil, tot hoever eenige natuurkundigen het toen op het gebied der zuivere ervaring gebracht hadden; ofschoon een zoodanig onderzoek ook geheel andere resultaten kon opleveren dan velen zouden verwachten.

Zonder de metaphysica zijn alle andere wetenschappen hoogst gebrekkig en bedriegelijk. Zij moet de wetenschappen richten en besturen, zonder haar bestaat er geen geschiedenis dan van onsamenhangende feiten; zonder haar bestaat er geen grondige staatkunde, geen volledige wijsgeerige zedeleer en — zeggen wij het luide — vooral geen natuurkennis. Men heeft reeds dikwerf aangetoond, dat de hoofddwalingen van onzen tijd aan een dwaas vooroordeel tegen de metaphysica te wijten zijn [1]); doch het kan niet te vaak herhaald worden.

---

1) Het is soms zeer vermakelijk eens na te gaan, tot wat belachelijke tegenspraak een blind en dwaas vooroordeel de neologen kan vervoeren. Diezelfde lieden, die van geene metaphysica willen hooren, omdat „ab-

De minachting van deze koningin der wetenschappen vindt zelfs hier en daar onder de Katholieken onnadenkende verdedigers. Dit moet inzonderheid daaraan toegeschreven worden, dat jonge lieden, die nog geen kennis hoegenaamd van de diepere wijsbegeerte verkregen hebben, de werken lezen van schrijvers, die elke bovenzinnelijke bespiegeling als eene ijdele, nietswaardige afgetrokkenheid des verstands uit de hoogte veroordeelen.

Geen plicht kan derhalve hun, wien het heil der menschheid ter harte gaat, dierbaarder en heiliger zijn dan er al het mogelijke toe bij te dragen, om meer gezonde, meer degelijke, maar vooral meer christelijke denkbeelden over de hoogere wijsbegeerte te verspreiden. En hoe zullen zij zich beter kwijten van dien plicht dan door de schriften te verklaren en toe te lichten van die mannen, wier wetenschap altoos in de Kerk van Christus een lichtende fakkel geweest is? Dergelijke verklaringen kunnen van velerlei aard zijn, maar de vruchtbaarste dunken mij wel die, welke de beschouwing van den persoon en van het karakter eens schrijvers zoo nauw mogelijk met de beoordeeling zijner werken trachten te verbinden. We zien zoo gaarne eene groote persoonlijkheid in hare werken weerspiegeld, en wij weten dat zij doorgaans in de onmiddellijke voortbrengselen van haren geest eerst recht gekend wordt. In deze bladzijden zal eene zwakke poging van dien aard gewaagd worden ten aanzien van een man, wiens werken, althans

---

strakt denken", naar de uitdrukking van één hunner, „slechts werelden schept boven den sterrenhemel", oordeelen dat „Abélard één der uitstekendste geesten is geweest, die de aarde ooit heeft mogen aanschouwen". — Ei, ei, wat zoo'n minnaar van Heloïse al vóór heeft!

in ons vaderland, minder gekend worden dan zij om hunne hooge waarde verdienen, en wiens karakter zich aan ons vertoont in eene tragische grootheid, die reeds op haar zelve onze onbepaalde bewondering afdwingt. „L'anima santa" heeft de Italiaansche hoofddichter hem genoemd, „che 'l mondo fallace fa manifesto a chi di lei ben ode". Die schoone lofspraak hopen wij te rechtvaardigen. Zij geldt den Christen-Romein, den uitstekenden godgeleerde, den voortreffelijken wijsgeer, den diepdenkenden dichter Anicius Manlius Severinus Boëtius.

Het is mijne schuld niet, dat een beoordeelaar van Boëtius moet aanvangen met de vraag: is deze wijsgeer en dichter Christen geweest? Eene zoo edele en grootsche figuur moest de belangstelling wekken van vele Duitsche geleerden; dat was geheel natuurlijk. Doch nu is het, als maar al te vaak blijkt, geen aanbeveling bij velen dier denkende en kritizeerende [1]) hoofden, dat een man, die voor 't overige alle bewondering verdient, Christen en, als zoodanig, de vriend en verdediger geweest is der Pausen. Dat Boëtius daarenboven nog over het mysterie der heilige Drieëenheid geschreven heeft, en wèl zoo geheel in den geest der Katholieke Kerk, is ook niet een der titels, die hem op de vereering der neologen eene

---

1) Men verdenke ons niet van ingenomenheid tegen geschiedkundige kritiek.

Men zou geen katholiek Nederlander moeten zijn, zoo men loochende, dat zij op het gebied onzer historie reeds onschatbaar veel goeds heeft gewrocht. Men zou ook het reuzenwerk der Bollandisten niet moeten kennen. Maar niemand kan het ons euvel duiden, dat wij weten te onderscheiden tusschen *critici* en *criticomanen*.

De kritiek is bij velen *doel* geworden, en zij mag nooit meer dan *middel* zijn.

blijvende aanspraak kan waarborgen. Hij moest een gansch heidensche wijsgeer en dichter geweest zijn; dan kon men met de vereering zijner persoonlijkheid, met de waardeering zijner schriften volkomen vrede hebben. De sceptische pogingen der hier bedoelde kritiek hebben echter schipbreuk geleden. Het is middaghelder gebleken, dat Boëtius een zoon is geweest der Katholieke Kerk, ja, een harer getrouwste en moedigste zonen, en dat hij als martelaar zijn leven heeft geofferd aan den Gekruiste.

Het woord zij een oogenblik aan de moderne kritiek. — De tijdgenooten van Boëtius, zelfs die op een vriendschappelijken voet met hem verkeerden, geven ons geen grond voor de onderstelling, dat deze wijsgeer Christen geweest is. Gregorius van Tours gewaagt er niet van, dat Boëtius in ongenade gevallen was bij koning Theoderik, ofschoon hij vrij uitvoerig de vervolgingen verhaalt, waarvan vele Katholieken in Italië onder dezen vorst het slachtoffer waren. De H. Gregorius de Groote spreekt evenmin van hem in zijne *Samenspraken*. Isidorus van Séville (gestorven in 636), de schrijver eener encyclopedie, waaraan hij den titel van *Etymologia* gaf, rangschikt Boëtius niet onder de katholieke schrijvers. Ildefonsus van Toledo zwijgt ook van hem. Procopius erkent in zijne veroordeeling louter politieke beweeggronden. Doch nog meer. De brieven van Cassiodorus en van Ennodius van Pavia, die wij nog bezitten, wettigen ook in geenen deele de onderstelling, dat Boëtius de godsdienst van Jesus Christus heeft beleden. Cassiodorus gewaagt wel in een zijner brieven aan hem van het goddelijk vermogen der lier van David, doch haast zich, als vreesde hij te ver gegaan te zijn tegenover een

heiden, er in éénen adem eene toespeling op de zangen van Orpheus bij te voegen. Deze zelfde schrijver vermeldt ook op de lijst, die hij ons van Boëtius' werken heeft nagelaten, diens godgeleerde Vertoogen niet. Ennodius prijst met warmte de schoone hoedanigheden en den geestesadel van Boëtius; doch over de christelijke geloofsbelijdenis des beroemden wijsgeers vindt men ook bij dezen schrijver geen woord. Wat meer zegt, het *vale in Christo*, zijn geliefkoosden sluitgroet in zijne andere brieven, zoekt men te vergeefs in die aan zijn bewonderden vriend zijn gericht.

Doch wat behoeven wij hier Boëtius' tijdgenooten? Onze wijsgeer heeft zelf in die werken, wier echtheid door niemand betwist wordt, onweerspreekbare blijken geleverd, dat de leer des Christendoms hem vreemd was. Zijne uitsluitend wijsgeerige schriften, — als zijne kommentaren op Aristoleles' *Organum* — en evenzoo zijne mathematische mogen wij buiten rekening laten. Maar hoe het raadsel te verklaren, dat Boëtius, zoo hij Christen is geweest, daarvan geen getuigenis heeft gegeven in zijne *Consolatio philosophiae*? Toen hij dit zijn laatste werk schreef, stond de dood reeds dreigend voor hem. Wat troost en opbeuring, wat naamlooze verrukking moest er voor een moedigen verdediger van de godsdienst van Jesus gevloeid zijn uit de volheid der hoop en der liefde! Denk u een christen-wijsgeer en dichter, die moed en kracht noodig heeft voor zijn geest; zou die aldus kunnen zingen:

Verborgen in 't duister [1])
Van 't wolkengevaart,
Verdwijnt 's hemels luister

1) Deze schoone vertaling van Metr. VII, lib. I. is van Bilderdijk.

Aan de oogen der aard.
Wen buldrende buien
Den golvenden plas
Tot heuvelen kruien,
Beroert hij zijn glas.
De vochtkristallijnen,
Zoo klaar als de lucht,
Verliezen 't doorschijnen,
Met slijken bevrucht.
En 't vlieten der beken,
Van hoogtens gestort,
Dat rotsen kan breken,
Wordt dikwijls geschort,
En ziet onder 't stroomen,
Zijn driftige vaart
Op 't schichtigst betoomen
Door klompen van aard.
Dus, tracht ge de waarheid,
In nevelloos licht,
Te zien met de klaarheid
Van 't helderst gezicht,
En wenscht ge te treden
In 't zekere spoor,
Naar 't leidsnoer der reden;
Zoo stel u dit voor:
Maak trefloos te wezen
Voor vreugd en voor smart;
Geef hopen en vreezen
Geen' toegang in 't hart.
't Verstand is verduisterd,
De vrijheid verheerd,
De wil ligt gekluisterd,
Waar hartstocht regeert.

Zoo zou Zeno ook gezongen hebben, zoo hij dichter geweest ware.

't Zijn dan ook allen heidensche wijsgeeren, op wier

voorbeeld in de *Consolatio philosophiae* wordt gewezen De dichter roemt er op, dat hij door de wijsbegeerte is gevoed — *nostro quondam lacte nutritus* noemt de wijsheid hem —; de wijsbegeerte is hem de leermeesteres aller deugden, *omnium magistra virtutum*, die uit den hemel op de aarde is neergedaald, *e supero cardine delapsa.* Zou Seneca anders gesproken hebben?

Intusschen alles moet eene oorzaak hebben, en derhalve ook de overlevering, dat Boëtius de godsdienst van Jesus Christus heeft beleden. Het is geen geheim meer, hoe die overlevering werd geboren. Luitprand, koning der Lombarden, richtte te Pavia in de kerk van den H. Petrus in 725 voor Boëtius een praalgraf op. Van dat jaar schijnt de gemelde overlevering te dagteekenen, haar bestaan dankend aan eene verwarring van namen. Daar waren in de zesde eeuw — om van andere personen te zwijgen — niet minder dan vijf bisschoppen, die den naam van Boëtius droegen. Eén van dezen — een bisschop uit Afrika — werd te gelijk met den H. Fulgentius naar Sardinië verbannen. Men onderstelt, dat deze bisschop, die eigenlijk Boëthus genoemd werd, te Cagliari is gestorven en begraven; dat men op zijn graf wel zijn naam, maar niet zijne waardigheid vermeld heeft gevonden; dat dit graf zich bevond naast de aldaar toen bewaard wordende relikwieën van den H. Augustinus. Luitprand las op dat graf den naam Boëthus, maakte daar Boëtius van — wat niet zoo vreemd moet schijnen, want onze wijsgeer wordt in eenige handschriften ook Boëthus geheeten —, voerde het lichaam te gelijk met de relikwieën van den H. Augustinus naar Pavia, en stichtte daar, zoo hij meende, voor den grooten Latijn-

schen wijsgeer een praalgraf. 't Is waar, het bewijs ontbreekt, dat de Bisschop Boëthus in zijne ballingschap is gestorven, en op de lijst der Afrikaansche bisschoppen, ons door de kronijkschrijvers nagelaten, wordt zijn naam niet gevonden; doch hoe licht kan die door achteloosheid zijn weggevallen? — Men ziet, al de argumenten der jongste kritiek komen hier op neêr: „De tijdgenooten van Boëtius zouden het der vermelding overwaardig hebben geacht, dat een zoo groot man Christen geweest was, en toch zwijgen zij allen"; — „de *Consolatio philosophiae* kan geen kunstuiting zijn van een christen gemoed."

Het zal onze taak zijn aan te toonen, 1° dat er wel degelijk historische blijken bestaan van Boëtius' Christendom; 2° dat niet al de tijdgenooten des wijsgeers daaromtrent een zoo diep stilzwijgen bewaren, als men voorgeeft; 3° dat de *Consolatio philosophiae* zeer goed het werk kan wezen van een Christen.

Men leest in het *Liber Pontificalis*, dat Theoderik „de twee voortreffelijke Senatoren en oud-Consuls Symmachus en Boëtius heeft gevangen genomen en gedood" [1]).

---

1) Theodoricus, rex haereticus, tenuit duos senatores praeclaros et exconsules Symmachum et Boëtium, et occidit interficiens gladio. *Lib. Pontif.*, Joannes I; Patr. lat., tom. CXXVIII, Col. 515. Van dit *Liber Pontificalis* zegt een geschiedschrijver van den laatsten tijd: „Le temps n'est plus où l'on attribuait à Anastase le Bibliothécaire, au IXe siècle, la rédaction du *Liber Pontificalis*. Il est aujourd'hui scientifiquement démontré que ce catalogue officiel des souverains pontifes constituait véritablement les diptyques sacrés de l'Eglise romaine, et que la notice de chaque pape y fut ajoutée immédiatement après sa mort, c'est-à-dire, au moment où la mémoire des événements était encore, pour ainsi parler, toute fraîche (*Histoire Générale de L'Eglise depuis la création jusqu'a nos jours*, par L'Abbé J. E. Darras.) — Aan dit voortreffelijk werk heb

Met deze getuigenis zouden wij reeds kunnen volstaan, want het zou belachelijk zijn te onderstellen, dat hier, naast den naam van een zoo uitstekend Christen als Symmachus, de naam is geplaatst van een heiden. Doch niet alleen de Kerk van Rome boekte op de naamlijst der Pausen de voornaamste gebeurtenissen, die tijdens het pontifikaat der opperpriesters hadden plaats gegrepen, maar ook in vele andere Kerken werden zij met de meeste zorg opgeteekend en bewaard. Zoo zijn er vele *katalogen* ontstaan, die met het eigenlijk Liber Pontificalis niets gemeen hebben dan de vermelding derzelfde feiten. In den *catalogus* van Verona vindt men het volgende: „Koning Theoderik wilde in zijne verbolgenheid de Christenen van Italië uitroeien... Hij liet de twee Senatoren Boëtius en den Patriciër Symmachus in hechtenis nemen en om het leven brengen, en beval, dat men hunne lichamen zou verbergen." — Me dunkt, voor al wie deze woorden met aandacht leest, kan het aan geen twijfel meer onderhevig zijn, dat Boëtius voor het katholiek geloof is gemarteld. Waarom toch moesten de lichamen van *beide* Senatoren *verborgen* worden, zoo hier alleen sprake was van eene politieke vervolging? Waarom wordt er uitdrukkelijk gezegd, dat de verbolgen koning de Christenen van Italië wilde verdelgen? Waarom wordt de naam van Boëtius in éénen adem met dien van Symmachus genoemd, die *zeker* Christen geweest is en voor het geloof gestorven?

---

ik mijne voornaamste tegenbewijzen ontleend. Zie ook Bianchini, *De antiq. Roman. pontif. catalog.;* Pat. lat., tom. CXXVII, col. 235—314.

„Mais Symmaque", zegt de geschiedschrijver Darras, était le beau-père de Boèce; l'accusation portée contre l'un fut exactement la même que celle portée contre l'autre. Or cette accusation n'est plus pour nous restée à l'état vague et mystérieux où elle se trouvait avant la découverte et la publication de l'anonyme de Valois. Nous ne saurions trop nous étonner du silence que les modernes critiques gardent sur cette chronique contemporaine de Boèce et de Symmaque. Elle tranche définitivement la question en nous apprenant que les sénateurs Albinus, Boèce et Symmaque étaient accusés uniquement d'avoir entretenu une correspondence secrète avec l'empereur Justin dans un sens défavorable aux projets de Théodoric, au moment où ce dernier, irrité des mesures prises en Orient contre les ariens, voulait les faire révoquer sous peine d'exterminer lui-même les catholiques d'Italie.

Mais, en vérité, si Boèce, Albinus et Symmaque tous trois ensemble, ou l'un des trois seulement, eussent été païens, l'accusation aurait complétement manqué de base. Comment un païen aurait-il eu l'idée de prendre parti entre les catholiques et les ariens, au risque de se compromettre dans des démêlés où la politique du roi d'Italie s'affirmait si nettement hostile aux orthodoxes? Un païen se fut tenu à l'écart. Catholiques ou ariens lui eussent été souverainement indifférents et il aurait joui en silence du spectacle de leur divisions, sans s'exposer à tomber sous les coups des uns ou des autres. L'anonyme de Valois complète, en le confirmant, le témoignage du *Liber Pontificalis*. C'est donc très-réellement en haine de la foi que Boèce et Symmaque furent décapités, c'est ce qu'affirmera nettement plus tard l'*Historia Miscella* de Paul Diacre en ces termes: „Dans sa rage impie, Théodoric tua par le glaive l'ex-consul et patrice Symmaque, ainsi que l'ex-consul Boèce, ces deux héros de la foi catholique: *Viros catholicos*" [1]).

Wij gaan een heiden raadplegen. Procopius schrijft in zijn werk *De bello gothico* aldus:

1) Paulus Diac., *Hist. Miscell.*, lib. IV; Pat. lat., tom. XCV, col. 978.

„Symmachus en zijn schoonzoon Boëtius, beiden van hooge geboorte, beiden oud-consuls, bekleedden den eersten rang in den Romeinschen Senaat. Zij legden zich toe op de wijsbegeerte, en werden door niemand overtroffen in de beoefening der rechtvaardigheid. Zij besteedden hunne goederen ten dienste der armen, zoo in- als uitheemsche. Hun roem verbreidde zich alom. Hij berokkende hun den haat van nijdigaards en ijverzuchtigen, wier lastertaal een noodlottigen invloed oefende op den geest van koning Theoderik. Deze vorst hechtte geloof aan de beschuldiging van eenige hoofsche pluimstrijkers, die Boëtius en Symmachus het smeden eener samenzwering aantichtten."

Wie ziet hier niet, hoe kenmerkend Procopius ons in deze twee beoefenaren van liefdewerken, ten aanzien van in- en uitheemsche armen, twee Christenen schetst?

Dat hij hen wijsgeeren noemt, verwondere niemand. De christen-godsdienst kon in het oog van den heiden bezwaarlijk meerder zijn dan eene soort van wijsbegeerte; maar zijne goederen te besteden ten dienste der armen, iets zoo groots en edels had vroeger de heiden-wereld nooit aanschouwd, en daarom wekt dit zoo bijzonder de aandacht van den geschiedschrijver.

Nu bedenke men nog, dat het door niemand betwijfeld wordt, of Symmachus Christen geweest is. Zou de heiden Procopius aan schoonvader en schoonzoon de beoefening eener zelfde wijsbegeerte hebben toegeschreven, zoo Boëtius geen Christen geweest ware? Hij zou voorzeker niet hebben nagelaten den heiden boven den Christen te roemen; hij zou er vooral met nadruk op gewezen hebben, dat de eerste niet minder dan de laatste zijne goederen veil had tot ondersteuning der behoeftigen.

De tweede echtgenoot van Boëtius heette Rusticiana. Over haar schrijft Procopius aldus:

„De goederen van haar gemaal en van haar vader, die door Theoderik verbeurd waren verklaard, ontving zij terug onder het bestuur van Amalasonthis. Rusticiana deelde ze uit onder de armen; zoodat zij, bij de komst van Totila in Italië, zonder middelen was, en bij de overwinnaars in een slavinnenkleed haar brood moest gaan bedelen."

Men moet willens de oogen sluiten, om in deze gemalin van Boëtius geen edelmoedige Christin te erkennen; doch zij was, zooals wij gezegd hebben, de tweede echtgenoote van den wijsgeer. Zijne eerste gade heette Elpis. Beleed deze de christelijke godsdienst? De twee hymnen, door haar vervaardigd ter eere van de H H. Apostelen Petrus en Paulus [1]) *Decora lux* en *Beate Pastor Petre* geven van haar geloof de schitterendste getuigenis.

Van de liefde dezer voortreffelijke vrouw voor haren gemaal getuigt het navolgend, door haar zelve vervaardigd grafschrift [2]):

---

1) „Tous les recueils liturgiques, zegt Darras, où ces hymnes sont insérés, portent pour nom d'auteur *Elpis uxor Boëtii*. A moins donc de détruire ces collections, il faut de toute nécessité convenir qu' Elpis fut vraiment la femme du célèbre philosophe. D'autre part, dans les manuscrits de Boèce les plus anciens et les plus autorisés, les deux hymnes sont adjoints aux oeuvres de ce dernier avec la mention expresse qu'ils ont été composés par Elpis, sa première femme."

2) In Bilderdijks vertaling luidt het aldus:

'k Ben Elpis, opgewiegd aan 't Siciljaansche strand;
Mijns Egaas liefde alleen trok me uit mijn Vaderland.
De dag, de nacht, elk uur, was, van zijn zij' gescheiden,
Mij haatlijk, angstig, naar. Één Geest bezielde ons beiden.
'k Verloor, zoolang hij is, het daglicht niet geheel,
Maar overleef mij-zelve in mijn geliefdste deel.
Thands ruste ik, maar reeds vreemd aan deze Heiligdommen,
Voor d' ongeschapen' throon mijns Heilands opgeklommen.
Geen hand beroer' mijn zerk! ten waar mijn Echtgenoot,
Zich weder met deze asch vereende na zijn dood,

Elpis dicta fui, siculae regionis alumna,
Quam procul a patria conjugis egit amor,
Quo sine moesta dies, nox anxia, flebilis hora,
Nec solum caro, sed spiritus unus erat.
Lux mea non clausa est, tali remanente marito,
Majorique animae parte superstes ero.
Porticibus sacris jam nunc peregrina quiesco,
Judicis aeterni testificata thronum.
Neu qua manus bustum violet, nisi forte jugalis
Haec iterum cupiat jungere membra suis;
Ut thalami tumulique comes nec morte revellar,
Et socios vitae nectat uterque cinis.

Maakt het niet den indruk eener fabel, dat eene Christin, die twee gloedvolle kerkhymnen geschreven heeft, weinige dagen voor haar verscheiden met zoo geestdriftige loftonen zou gewagen van een heidenschen echtgenoot? Zoo Boëtius geen Christen geweest ware, moest haar grafschrift dan niet veeleer eene laatste hartebede geweest zijn voor zijne bekeering? Indien de woorden: „Nec solum caro, sed spiritus unus erat", hier niet duidelijk zeggen: „ik ben met een Christen door oprechte liefde verbonden geweest", wat beteekenen zij dan in den mond eener stervende? De dichteres van *Beate Pastor Petre* wist toch wel, dat de geest der heidensche wijsbegeerte de gezworen vijand was van de leer des kruises? 't Is mij onverklaarbaar, hoe eenige *critici*, die als zeker aannemen, dat Elpis de eerste echtgenoote van Boëtius

---

Om, bed- en grafgemeen, en door geen dood te ontbinden,
In 't saamgemengeld stof den echtknoop weêr te vinden.

In een der oudste manuscripten van het Latijnsche grafschrift las men boven den eersten versregel: *Elpis uxor Boëtii.* Zie Ferretius, *Musae lapidariae antiquorum in marmoribus carmina.*

geweest is, hier onder *spiritus unus, spiritus ejusdem philosophiae* (den geest eener zelfde wijsbegeerte) kunnen verstaan. Zij verlagen aldus eene uitstekend christelijke vrouw in hare heiligste oogenblikken tot eene pedante en belachlijke grootspreekster.

Dat

Porticibus sacris jam nunc peregrina quiesco

ook zeer veel zegt, vooral in verband met

Et socios vitae nectat uterque cinis,

springt in 't oog. Bilderdijk vertaalt:

Thands ruste ik, maar reeds vreemd aan deze Heiligdommen.

Het volgend vers:

Judicis aeterni testificata thronum
Voor d' ongeschapen troon mijns rechters opgeklommen

pleit voor de juistheid dezer vertaling. Men zou echter ook aldus kunnen overbrengen:

Reeds ruste ik, vreemdelinge, in deze Heiligdommen.

Hoe staat nu de groote wijsgeer voor ons? Tweemalen huwt hij, en tweemalen wordt eene Christin door hem gekozen tot echtgenoote. Elpis, die in een eersten echt met hem verbonden wordt, is eene vurige belijderes der leer van Christus, en deze getuigt van hem niet lang voor haar dood: „ik zal mij zelve overleven in mijn beste deel." Zijne tweede echtgenoote is een schitterend voor-

beeld van belanglooze christelijke liefde. Boëtius zelf kent bij zijne liefdegiften aan de armen geen onderscheid tusschen landgenooten en vreemden. Neen, daar is niet meer noodig, om den schoonen naam van *vir catholicus*, dien Paulus Diaconus aan onzen wijsgeer gegeven heeft, op het heerlijkst te zien verwezenlijken. Voeg er nu nog bij, dat de *Anicii* vele voortreffelijke zonen hebben geschonken aan de Katholieke Kerk. Zoo was Anicius Petronius Probus, een der moedigste verdedigers des Christendoms in de dagen van Alarik, de bet-oudovergrootvader van Boëtius. De oudovergrootvader des wijsgeers was Anicius Probus, ook een der moedigste Christenen van zijn tijd. De dochter van dezen laatste was gehuwd met Manlius Theodorus, den vriend van den H. Augustinus, die aan hem zijn boek *De beata vita* heeft opgedragen. Deze Manlius was de overgrootvader van Boëtius, en bracht den naam *Manlius Torquatus* in diens geslacht. De grootvader en de vader des wijsgeers, de eerste Severinus, de tweede, even als zijn zoon, Boëtius genoemd, blonken uit door christelijke deugden en warme verkleefdheid aan het Katholiek geloof[1]).

Maar de brieven van Cassiodorus en Ennodius dan? — Voor die ze met aandacht leest, zijn ze een nieuw bewijs, dat Boëtius Christen is geweest.

Cassiodorus zegt in zijn vroeger reeds vermelden brief: „de barmhartigheid Gods heeft hare genade verspreid" — miseratio divina... sparsit gratiam —. Hoe kon een heiden zich eenig denkbeeld vormen van goddelijke barmhar-

---

1) Zie Vallin., *Anic. Manl. Sev. Boëtii consol. philos.*, Lug. Batav., Hack, 1671, in 12°, praefat. — Zie ook vooral *Memoria intorno alla santità di Boezio.* Pavia, in 4°, 1855.

tigheid en genade? Hij spreekt nog van de *bijzondere genade der Godheid, Divinitatis singularis gratia;* van het *verdrijven van den duivel* door de lier van David, *pepulit Davidica lyra diabolum*; van *psalmen, die uit den hemel zijn nedergedaald*, de *lapso e coelo Psalterio.* Één van beiden dus: òf Cassiodorus weet in het geheel niet wat noch aan wien hij schrijft, òf Boëtius was een belijder des Christendoms. Dit geldt nog meer van de brieven des heiligen bisschops van Pavia. „Gij gewaardigt U", schrijft deze aan Boëtius, „in mij eenige deugden te prijzen, gij, voortreffelijkste der menschen, *emendatissime hominum*". Wat onheilige lofspraak in den mond van een kerkvoogd, zoo de geprezene een heiden moet geacht worden! Hoe durft men dan beweren, dat een bisschop van zoo voorbeeldigen wandel als Ennodius zich zoo diep heeft kunnen verlagen? En hoe verklaart men deze geheel liturgische uitdrukking: „Deo omnipotenti gratias qui in vobis, dum vetera familiae vestrae [1]) bona custodit, nova multiplicat"? — „Maar het *vale in Christo* ontbreekt in die brieven", antwoorden onze *critici.* — Hoe weinig dit bezwaar beteekent, kan men hieruit opmaken, dat Ennodius in de 297 brieven, die wij van hem bezitten, dezen groet slechts tweemaal gebezigd heeft. Zelfs wanneer hij aan de Pausen Symmachus en Hormisdas schrijft, sluit hij met *vale*, niet *vale in Christo.* 't Is vreemd, dat men nog niet beweerd heeft, dat deze twee opperpriesters ook niet tot de Kerk van Christus hebben behoord.

„Maar hoe komt het dan, dat Isidorus van Sevilla

---

1) Ennodius spreekt tot Boëtius doorgaans in het meervoud.

onder de kerkelijke schrijvers ook Boëtius niet vermeld heeft?" — Deze vraag kan bezwaarlijk ernstig gemeend zijn. De *critici* weten of behooren te weten, dat wij geen volledige verzameling van de werken van Isidorus meer bezitten, en dat Honorius van Autun in zijn derde boek over de kerkelijke schrijvers, door hem met duidelijke woorden aangeduid als *ex Isidoro sublectus* — getrokken uit Isidorus —, Boëtius den schrijver noemt van een boek over de *Drieëenheid* en van een ander over de *Vertroosting der Wijsbegeerte*. Daarom zeggen wij met Darras:

„Le silence d'Isidore de Séville est donc une supposition toute gratuite de la critique moderne. Mais (laat deze schrijver er op volgen) ce n'est pas tout. Un témoignage contemporain de Boèce, étranger à toutes les préoccupations politiques, sans connivence possible ni avec les goths de Théodoric, ni avec les grecs de Justin le Vieux, une légende du désert, les actes de saint Placide, disciple de saint Benoit, disent formellement que Boèce était l'un des hôtes habituels du Patriarche des moines d'Occident, et qu'en apprenant le départ de ce dernier pour le Mont-Cassin, le prétendu païen de la critique moderne s'empressa d'accourir à ce nouveau séjour de saint Benoit"[1]).

De nieuwste Duitsche beoordeelaars van de werken van Boëtius, zelfs eenigen die van oordeel zijn dat hij even weinig Christen geweest is als Seneca, hebben erkend, dat de godgeleerde vertoogen, die zijn naam dragen, oorspronkelijk niets anders zijn dan brieven aan Symmachus (Boëtius' schoonvader) en aan den Diaken Joannes, die later Paus is geworden.

---

1) Zie Bolland., Act. SS Placid., 5 Octob.

Ziedaar de eenvoudige reden, waarom Cassiodorus, die nergens melding maakt van de brieven van Boëtius, ook deze *Epistolae* — want zoo moesten zij eigenlijk genoemd worden — onvermeld heeft gelaten.

De *Consolatio philosophiae* brengen wij ter sprake in een volgend opstel.

(*Wordt vervolgd.*)

P. F. Th. Van Hoogstraten,
Ord. Praed.

De opgravingen te Mycene.

Onder de hedendaagsche oudheidvorschers komt aan Heinrich Schliemann eene eereplaats toe, welke hem te meer tot verdienste moet worden aangerekend, daar hij in den vollen zin een *self-made* man is. In 1822 te Neubukow in Mecklenburg-Schwerin geboren, waar zijn vader predikant was, werd hij voor den koopmansstand bestemd. Zonder kennis te bezitten van het oud-grieksch vatte hij toch reeds in zijn vroege jeugd eene bijzondere vereering op voor Homerus, welke, om zoo te spreken, het rigtsnoer werd voor zijn gansche leven. Om de wereld te zien had hij zich laten werven op een schip, waarmede hij bij de Texelsche kust schipbreuk leed. Zoo kwam hij te Amsterdam, eerst in het hospitaal en na zijne herstelling in eene zeer ondergeschikte betrekking op een kantoor. De negentienjarige jongeling kweet zich naauwkeurig van zijne pligten, maar besteedde ieder vrij oogenblik en een groot gedeelte van den nacht om moderne talen aan te leeren, waarbij hij een geheel bijzonderen aanleg toonde en ongeloofelijke resultaten verkeeg. Door deze nieuw verworvene kennissen zag hij spoedig zijne positie verbeterd en, nadat hij in naauwelijks twee maanden het Russiesch geleerd had, werd hij in 1846 als agent

van zijn handelskantoor naar Petersburg gezonden. Weldra vestigde hij zich daar als zelfstandig koopman; en ofschoon hij zich met onverdroten ijver op de studie der talen en der oudheid bleef toeleggen, kon hij in 1863 als schatrijk man zijne zaken liquideren. Het volgend jaar bereisde hij gansch Amerika, daarop Japan, China, Egypte enz., en in 1866 kwam hij te Parijs, om onder Beulé's leiding zijne archeologische studiën te voltooijen, alles uit geestdrift voor Homerus, met de bedoeling om de plaatsen, waar de personen uit diens gedichten hadden geleefd, te onderzoeken. In 1870 vestigde hij zich te Athene, waar hij eene Grieksche vrouw tot echtgenoote nam, wie hij zijne vereering voor Homerus wist te doen deelen, en die zijne onafscheidelijke gezellin en trouwe hulp bleef bij al zijne verdere nasporingen.

Zijne eerste onderzoekingen golden het oude Ilium.

Door de Turksche regering gemagtigd, begon hij op de hoogte van Hissarlik zijne opgravingen, en aan zijne onbuigzame energie, die noch moeite, noch kosten spaarde, mogt het gelukken, door de puinhoopen van latere historische nederzettingen henen, eindelijk op den oorspronkelijken rotsbodem de overblijfselen en de schatten te vinden van het geslacht, waarvan alleen de sage, niet de historische overlevering berigt.

Hard moet het Schliemann zijn gevallen, voor zijn gelukkige ontdekkingen in zijn vaderland grootendeels slechts miskenning in te oogsten. De hooggeleerde heeren in Duitschland waren dan ook reeds te lang gewoon, om de helden van Homerus slechts voor nevelbeelden der phantasie eener nationale dichtergroep te beschouwen, dan dat zij het den niet in hunne scholen gevormden

man konden vergeven, bij zijne opgravingen de scaëische poort, het paleis en de schatten van Priamus te ontdekken. Doch alhoewel eerst luide, later stilzwijgend in den ban verklaard door de Duitsche wetenschap, bleef Schliemann zijne onderzoekingen voortzetten met niet minder energie en groote persoonlijke geldopoffering, maar ook met niet minder gelukkige resultaten.

Mycene werd thans het voorwerp zijner nasporingen. In 1874 verkreeg hij van de Grieksche regering verlof om aldaar opgravingen te doen, echter onder beding *dat hij alle gevondene antiquiteiten aan het museum te Athene zou afstaan.* Dat Schliemann onder deze voorwaarde tegen het einde van Julij 1876 zijne opgravingen begon en geheel voor eigen rekening gedurende vier maanden met in den regel 125 werklieden voortzette, pleit gewis voor zijn wetenschappelijken ijver niet minder, dan dat hij zelf mede de spade hanteerde en daar, waar gewigtige vondsten te hopen waren, den arbeid zijner werklieden deed staken, om alleen met zijne vrouw het verwachte voorwerp op te delven, uit vrees dat minder voorzigtige handen beschadiging zouden veroorzaken.

De resultaten van die viermaandelijksche werkzaamheid willen wij in de volgende bladzijden den lezers van *De Katholiek* kortelijk mededeelen. Voor uitvoeriger inlichting verwijzen mij naar twee artikelen in de *Historisch-Politische Blätter* [1]), welke wij bij onzen arbeid als gids volgden.

Van Nauplia, waar de vlakte van Argos haren zuidoostelijken aanvang neemt, voert de weg naar het acht kilometer verwijderde Mycene over Tiryns, de geboorte-

1) Band 80. S. 17 ff., 120 ff.

plaats van Hercules. Op deze plaats, welker cyclopische muren reeds in de oudheid beroemd waren, toefde Schliemann hoofdzakelijk met de bedoeling om den ouderdom harer muren te bepalen. Gedurende acht dagen deed hij opgravingen met 51 man. Hij vond er in 't bijzonder voorwerpen, welke op de Juno-vereering betrekking hadden, als kleine terracotta-koeijen, meestal met ornamenten van roode kleur beschilderd, en vrouwelijke afgodsbeelden, insgelijks met zwarte of donkergele versieringen beschilderd. Juist dezelfde voorwerpen vond hij ook in Mycene, in welks nabijheid het groote Heraion was, welke beroemde tempel van Juno in 414 v. Chr. afbrandde. Van metalen vond hij alleen lood, geen ijzer, en bovendien een kleine archaïsche vrouwelijke figuur van brons of koper. Wat pottebakkerswerk aangaat vond hij op de oppervlakte en tot op eene diepte van 3′ (Engelsche maat) slechts potscherven uit de middeleeuwen, en onmiddellijk daaronder uitsluitend archaïsche. Daar Tiryns in 468 v. Chr. door de Argiven ingenomen en verwoest werd en in de middeleeuwen onder de Frankische heerschappij op zijne ruïnen een landhuis werd opgerigt, waarvan nog sommige overblijfselen te zien zijn, trekt Schliemann hieruit het gevolg, dat de stad in de oudheid niet weer is opgebouwd geworden en tot ongeveer 1200 na Chr. onbewoond bleef.

Het archaische pottebakkerswerk in Tiryns stemt volmaakt overeen met 'tgeen hij later in Mycene vond. Alle stukken zijn op de pottebakkersschijf gemaakt en hebben een mat roode kleur, waarop met een hel roode verf de meest verschillende versieringen zijn geschilderd.

Deze verf schijnt onvernietigbaar, want de millioenen van scherven, waarmede de bouwplaatsen van Tiryns en

Mycene overdekt zijn, hebben niets aan frischheid van kleur verloren, ofschoon zij reeds meer dan 2300 jaren aan allen invloed der weersgesteldheid zijn blootgesteld.

Schliemann merkt op, dat al deze voortbrengselen der pottebakkerskunst van eene hooge beschaving getuigenis afleggen, zooals de menschen, die de cyclopische muren gebouwd hebben, moeijelijk kunnen gehad hebben. Zij moeten derhalve óf ingevoerd zijn geworden, óf, wat waarschijnlijker is, zijn vervaardigd door het geslacht, dat op de bouwers der cyclopische muren volgde. Aan deze laatsten schrijft Schliemann de veel ruwere, met de hand gemaakte, éénkleurige aardewerken toe, welke hij in Tiryns op en bij den oorspronkelijken bodem vond. De kleur dezer werken is die van het leem zelf, dat door wrijven met de hand eene glanzende oppervlakte heeft bekomen. Al de vazen van deze soort, waarvan er twee geheel ongeschonden zijn opgegraven, zijn buikig, en verscheidene hebben aan iedere zijde een kort handvatsel. In deze aardlaag vond Schliemann noch koeijen, noch vrouwelijke afgodsbeelden.

Wat nu den ouderdom dezer verschillende pottebakkerswerken betreft: de oudste Attische vazen worden gedateerd op 1400 v. Chr., en op verschillende gronden oordeelt Schliemann, dat de voortbrengselen van het tweede geslacht in Tiryns van dien zelfden tijd dagteekenen. De met de hand gemaakte aardewerken schat hij 600 jaar ouder, waaruit dus volgt, dat de cyclopische muren van Tiryns omtrent 2000 jaar v. Chr. gebouwd zijn.

Opmerking verdient nog, dat Schliemann in alle aardlagen messen vond van obsidiaan, maar geen wapenen of instrumenten van steen; in de aardlaag van het tweede

geslacht vond hij ook konische ringen uit groensteen, doch slechts twee zeer ruwe uit gebakken leem.

Na deze kleine uitweiding over Tiryns volgen wij Schliemann naar Mycene. Gelijk bekend is, werd deze stad in 468 vóór Christus verwoest door de Argiven. Thucydides bezocht haar een halve eeuw later en vond haar in puinen; Strabo (50 v. Chr. — 20 na Chr.) zegt: Mycene bestaat niet meer; Pausanias (170 na Chr.) beschrijft hare ruïnen uitvoerig en Schliemann is de meening toegedaan, dat zij zich nog juist in denzelfden toestand bevinden, waarin Pausanias ze gezien heeft. Ofschoon nu geen schrijver der oudheid er melding van maakt, dat Mycene na de verwoesting in 468 v. Chr. weer is opgebouwd, vond Schliemann bij zijne opgravingen toch onwederlegbare bewijzen, dat zulks het geval is geweest; hij is van oordeel, dat deze herbouw omtrent 400 v. Chr. is geschied, en dat de stad bij het begin der tweede eeuw vóór Christus voor goed is verlaten geworden.

Mycene moet eene stad van beteekenis geweest zijn; zijne overblijfselen bewijzen het. Homerus noemt het: rijk aan goud, met breede straten, de welgebouwde stad. Mycene's beroemdheid valt uitsluitend in het heroïsche tijdvak; in de historische tijden speelt het geen rol meer. Deze omstandigheid is van groot gewigt en verleent aan de gemaakte ontdekkingen eene hooge waarde. De plaats ligt in den noordelijken hoek der vlakte van Argos, aan den voet van twee steile bergen, waarvan de eene 2500′ hoog en met eene kapel van den profeet Elias gekroond is. Laatstgenoemde berg bevindt zich onmiddellijk ten noorden van de acropolis; op den top zijn geweldige

cyclopische muren, juist gemaakt als die van Tiryns en Mycene zelf. Schliemann vond daar fragmenten van met de hand gemaakte, lichtgroene vazen met zwarte versieringen, welker ouderdom hij zoo hoog schat als die van de muren der stad. Daar op dien top volslagen gebrek aan water heerscht, is hij eer geneigd in die muren de overblijfselen te zien van een tempel of heiligdom, dan van vestingwerken.

De steenen voor deze colossale bouwwerken, cyclopische muren, schatkamers enz. werden in de nabijheid gehouwen en wel uitsluitend aan de oppervlakte van den grond, waar thans het smerige Grieksche dorp Charwati staat — een Turksche naam, afgeleid van het Arabische woord Charb = ruïnen.

Mycene bestond — gelijk ook zijne tegenwoordige ruïnen aantoonen — uit de acropolis en de lager gelegene stad. De acropolis bevindt zich op eene 132′ hooge en 1200 lange en breede driehoekvormige rots, die naar het noorden en zuiden steil afloopt en ten oosten en westen zes deels natuurlijke, deels kunstmatige terrassen vormt. Zij is van eenen 13–40′ hoogen cyclopischen muur omgeven, die drie verschillende wijzen van bouwen vertoont en kennelijk met lange tusschenpoozen gebouwd werd. De oudste bouwtrant is gelijk aan dien van de muren van Tiryns. In deze acropolis is de beroemde Leeuwenpoort, waarvan het beeldwerk als het oudste Grieksche bekend is.

Zuidelijk en zuidwestelijk van de acropolis strekt zich de eigenlijke stad uit over eene oppervlakte van ééne Engelsche vierkante mijl. Men ziet er de overblijfselen van eenen cyclopischen ringmuur, van cyclopische huizen, eene massieve cyclopische brug, negen onderaardsche

tholusgebouwen [1]), schatkamers, waaronder enkele van colossale afmetingen en zoo hecht van bouw dat zij onvergankelijk schijnen. Bekend is de schatkamer van Atreus, door de tegenwoordige bewoners der streek het graf van Agamemnon genoemd, een imposant gebouw, waarvan de deur uit een enkel prachtig behouwen blok steen bestaat, 't welk 9 meters lang, $1^1/_2$ hoog en 5 dik, alle andere bewerkte steenen in grootte overtreft.

Van de negen tholusgebouwen hebben zes den vorm van een grooten oven en worden daarom door de bewoners der streek φοῦρνοι genoemd; twee andere hebben den konischen vorm van de schatkamer van Atreus; zij bevinden zich in de nabijheid der Leeuwenpoort. De kleinste dezer is kennelijk reeds in vroegeren tijd uitgegraven geworden; de andere, ongeveer zoo groot als de schatkamer van Atreus, werd door Schliemann uitgegraven. Verscheidene duizenden kubiekmeters puin moesten daartoe worden verwijderd.

De schatkamer van Atreus werd reeds in 1810 door Vely Pacha geopend; men vond er echter niet anders in dan steenen tafelen en fragmenten van bronzen platen. De schatkamer, welke Schliemann uitgroef, is, even als die van Atreus, 50′ hoog; de deur heeft de buitengewone hoogte van 18′5″ en eene breedte van 8′4″, terwijl de dorpel, uit harde breccia, 2′5″ breed is. Zij is in de helling van een berg ingebouwd en was bestemd onderaardsch te blijven; de buitenzijde der steenen is ongelijk en het gansche gebouw is met eene dikke steenlaag bedekt,

1) Volgens de traditie der oudheid dienden deze mysterieuse gebouwen tot schatkamers. Die van Minyas in Orchomenos is een gebouw van geheel gelijken trant.

waarvan het gewigt de eigenlijke bouwsteenen vast aaneendrukt. Het bovenste gedeelte van het koepelvormig gewelf is ingestort, waardoor het binnenste bijna geheel met puin gevuld was; de ingang is onder den grond. Deze instorting schijnt reeds in overouden tijd te hebben plaats gehad, en naar Schliemann's meening is deze schatkamer, vóór die van Atreus, ongeveer 1500 v. Chr. gebouwd.

De muren dezer schatkamer zijn klaarblijkelijk aan de binnenzijde nooit met bronzen platen bekleed geweest, gelijk zulks het geval was met de schatkamers van Atreus en Minyas. De 13′ lange en 8′ breede ingang is met eene deur van 18½′ lengte, uit vier steenen platen vervaardigd, gedekt, de gaten der deurhengsels zijn 5″ diep. Op den dorpel bevond zich een dunne ronde plaat van goud. Verschillende friezen uit wit en blaauw marmer dienden tot versiering.

In deze schatkamer vond Schliemann archaïesch pottebakkerswerk in groot aantal; daaronder in 't bijzonder een zeer ruw gemodelleerd man te paard, die met beide handen den hals van 't paard vasthoudt; beschilderde vazen met zeer primitieve voorstellingen van paarden en bovendien rijkelijk met slangen- en spiraalversieringen overdekt. Ook een gedeelte van een halsband werd gevonden, bestaande uit een groote glasparel, twee koralen van doorschijnend blaauwen steen en eene koraal van blaauwachtig rood edelgesteente, alles doorboord en aan een dunnen koperen draad geregen. Ook een groot aantal afgodsbeelden werd gevonden, die vooral op de vereering van Juno betrekking hebben; zij hebben den vorm van eene vrouw met twee borsten in reliëf en daaronder,

in plaats van armen, aan iedere zijde een hoorn, en wel zoo, dat beide hoornen een halven cirkel vormen, eene symboliek, welke óf de wassende maan óf de hoornen eener koe voorstelt. Ook vrouwelijke afgodsbeelden met een volmaakt gemodelleerden koeijekop kwamen voor. Overigens vond Schliemann geen voorwerpen van goud of zilver, zoodat hij vermoedt, dat de schatkamer voor hare instorting reeds in de hoogste oudheid geledigd is geworden.

Een tweede hoofdpunt van Schliemann's onderzoekingen was de *Leeuwenpoort* met hare omgeving. Deze poort is een indrukwekkend gebouw; zij was gedeeltelijk onder puin bedolven en werd geheel blootgelegd: $4^1/_2$ meter hoog en 3,17 breed, wordt zij gevormd door twee overeind staande steenen van 1 meter breedte en 2 diepte, die met een derden van 5 meter lengte en 1,33 diepte overdekt zijn. Op dezen laatsten steen, die in het midden 2,24 meter hoog is en naar beide zijden een weinig afneemt, staat een driehoekige 4 meter lange, 3,34 hooge en 0, 67 diepe steen, waarop zich een basreliëf bevindt: de beroemde leeuwen van Mycene, tot nu toe als het oudste kunstwerk op Helleenschen bodem bekend. In het midden staat eene op een altaar gelijkende basis, waarboven zich eene zuil met een kapiteel verheft; regts en links staat een leeuw op de achterpooten, met de voorpooten op de basis gesteund. De koppen der leeuwen ontbreken; zij staken eens vrij uit den driehoek vooruit en schijnen los aangebragt te zijn geweest. Over de symboliek van dit beeldwerk bestonden van ouds verschillende meeningen: sommigen bragten de zuil in verband met de Perzische zonnedienst; anderen hielden het altaar voor een van leeuwen bewaakt offeraltaar; een

derde meening eindelijk, welke Schliemann aankleeft, ziet in het beeldwerk eene voorstelling van Apollo Aegyeus, den beschutter der muren. Deze meening is gegrond op de Phrygische afkomst der Pelopiden, en uit verschillende in Mycene gevondene voorwerpen blijkt ook, dat de leeuwendienst der Phrygiërs daar wel bekend was.

Aan de linkerzijde der Leeuwenpoort, vlak achter den ingang, werd een klein vertrek uitgegraven, welligt de oude woning des deurwachters.

Niet ver van de Leeuwenpoort binnen de muren werden een aantal cyclopische huizen blootgelegd; men vond ze 10—11½′ en soms slechts 6½′ onder de oppervlakte. Zij zijn op den oorspronkelijken rotsgrond gebouwd van onbehouwen steenen, zonder verbinding met kalk of cement. De hoeksteenen zijn ongemeen groot. Bij deze huizen bevonden zich ook cyclopische waterleidingen. Vele honderden Juno-idolen, in den reeds beschreven vorm, werden hier gevonden; ook andere idolen met een vogelkop met groote oogen, zonder hoornen, maar met twee op de borst gedrukte handen. Voorts vond men hier paardekoppen uit terracotta, beelden van eene leeuwin, van een ram en van een olifant, waaruit schijnt te volgen, dat dit laatste dier in Griekenland reeds lang vóór den Macedonischen tijd moet zijn bekend geweest. Ook verschillende voorwerpen van brons, als messen, bijlen, lansen, raderen, haarnaalden, alsmede een groot aantal doorboorde agaatsteenen, met voorstellingen van dieren er ingegraveerd, werden hier aangetroffen.

In hooge mate merkwaardig is wat gevonden werd aan voorwerpen der pottebakkerskunst, in 't bijzonder aan bekers uit terracotta. De vorm dezer bekers is in My-

cene en in Tiryns dezelfde en stemt volmaakt overeen met de oudste, welke Schliemann in Hissarlik op de diepste plaatsen gevonden heeft. Deze vorm is te Mycene en te Tiryns meer dan duizend jaar lang, slechts met eenige wijziging in de kleur, volkomen dezelfde gebleven. In de vijf koningsgraven, waarvan wij straks zullen spreken, zijn deze bekers lichtgroen met eene versiering van zwarte spiralen; buiten de graven in de diepste puinlagen, en evenzoo te Tiryns, zijn zij eenvoudig lichtgroen; in hoogere lagen glanzend rood, en in de hoogste, de verovering der beide steden onmiddellijk voorafgaande puinlagen, zijn zij lichtgeel of wit, en de massa der bekers van laatstgenoemde kleur telt bij duizenden. Merkwaardig zijn ook de bekers, welke de gedaante hebben van groote Bordeaux-wijnglazen. Geen dezer bekers kan jonger zijn dan 468 v. Chr.

De beschildering der archaïsche vazen is zoo verschillend, dat bijna geen twee gelijke worden aangetroffen. Meest zijn zij van binnen en van buiten beschilderd, en de kleuren zijn zoo frisch behouden gebleven als waren zij nieuw. Opmerking verdient, dat de versieringen meest uit lineaire ornamentatie bestaan. In de voorhistorische lagen werd geen spoor van opschriften, noch van zulke ornamenten gevonden, welke aanduiden, dat destijds het alphabet bekend was. Volgens het gewone gevoelen kwamen de Phoenicische letterteekens met Cadmus naar Thebe (1600—1500 v. Chr.); omstreeks 1124 v. Chr. werden de Cadmeërs uit Thebe verdreven, en toen eerst verbreidde zich het alphabet langzamerhand over Griekenland. Hieruit kan men den ouderdom opmaken van 'tgeen te Mycene gevonden werd.

IJzer werd slechts weinig aangetroffen en nog maar alleen in de bovenste lagen. Glas werd meermalen gevonden in den vorm van witte kogeltjes; ook opaalglas kwam voor, alsmede bergkristal, amethist, onyx, agaat, serpentijn en dergelijke kostbare steenen meer, met rijke intaglio-ornamenten, menschen en dieren voorstellend. Hout werd enkele malen in volkomen gaven toestand aangetroffen.

Den meesten tijd en arbeid besteedde echter Schliemann aan het onderzoeken en uitgraven van het hoogst gelegen deel der acropolis, en hier ook deed hij zijne kostbaarste ontdekkingen.

Aan de zuidzijde werd een groot cyclopiesch huis blootgelegd en uitgegraven. In zijn tegenwoordigen toestand was het zonder bedaking; het bevat vijf kamers, doorsneden van vier corridors, elk 4′ breed. De muren toonen hier en daar nog sporen van bekalking, maar nergens van beschildering; zij zijn 2—4½′ dik. De grootste kamer is 18½′ lang en 13½′ breed. Onder deze en de aangrenzende kamer is een diepe bak in de rots uitgehouwen, waarheen eene cyclopische waterleiding loopt. Het huis heeft geen vensters, het daglicht drong er in binnen door de deuren; het is van den grooten ringmuur slechts door een gang van 4′ breed gescheiden. De architectuur van dit huis is verreweg de beste van alle gebouwen, welke in de acropolis werden gevonden, en hierom zoowel als om de voorwerpen van weelde, welke er in werden aangetroffen, meent Schliemann regt te hebben, het voor het koningspaleis van Mycene te houden.

Een groot aantal merkwaardige voorwerpen werden er in gevonden. In eene der kamers op eene diepte van 23′ onder de oppervlakte werd een vingerring gevonden, uit

een glanzend witten onyx gesneden, met een zegel, waarop twee koeijen waren ingegrift; beide koeijen hebben den kop gewend en zien naar hare zuigende kalveren. Ofschoon de stijl zeer archaïesch is, is het beeldwerk zeer goed gesneden en de anatomie daarbij met zulke juistheid in acht genomen, dat het bewondering wekt, hoe zulk werk zonder vergrootglazen is tot stand gekomen. Verder vond men doorboorde convexe stukken uit agaat of serpentijn, van halssnoeren afkomstig; op enkele zijn spiraal-ornamenten, op andere paarden of herten ingesneden; een vormsteen van jaspis, welks zes vlakken zeer phantastische vormen tot het gieten van gouden en zilveren sieraden vertoonen; dan eenige zeer schoone bijlen uit jaspis, vele ringen uit blaauwsteen en een groot aantal prachtige terracotta's, waaronder de groote vazen met twee of drie handvatten, in den vorm van een krokodil uitloopend, bijzondere opmerkzaamheid verdienen. Deze vazen zijn geheel bedekt met voorstellingen van krijgers in donkerroode kleur op geelachtigen doffen grond. De krijgers dragen pantser, gordel, beenharnas, draagband, sandalen en óf ruwe helmen, met stekels en punten als de huid van een stekelvarken, óf helmen met lange helmbossen. Op de voorzijde der helmen steekt altoos iets in den vorm van een hoorn vooruit. De krijgers zijn allen eveneens gewapend met lange ronde schilden, waarvan het onderste gedeelte in den vorm van een wassende maan is uitgesneden, en met lansen. Een der mannen, die niet gewapend is, heft de hand omhoog als om bevelen te geven; een ander staat op het punt eene lans te werpen. Alle mannen hebben denzelfden volmaakt archaïschen type, een zeer lang Aziatiesch gezigt, bijzonder

lange neuzen en lange Assyrische baarden. — Het binnenste dezer vazen is rood beschilderd.

Noordoostelijk van en vlak bij dit groote huis, dat Schliemann als het koninklijk paleis van Mycene beschouwt, is het hoogste gedeelte der acropolis, en hier maakte hij zijne gewigtigste ontdekking. Alvorens wij evenwel deze beschrijven, eerst eene korte herinnering uit de classische literatuur.

Op zijne reizen bezocht Pausanias (170 n. Chr.) ook Mycene. Hij schrijft daarover Lib. II, cap. 16: „Mycene zelf verwoestten de Argiven uit nijd en jaloerschheid, omdat deze stad, terwijl zij zelven voor den inval van het Perzische leger zwichtten, 80 man naar de Thermopylen gezonden had, die deelgenooten waren geworden in den roem der Spartanen. De onwil hierover, dat hun zoo groote roem ontgaan was, hitste de Argiven aan, om Mycene te verwoesten. Toch bleven van de omwalling eenige deelen over, in 't bijzonder de eene poort, waarop de leeuwen staan. Men zegt, dat zij een werk der cyclopen is, en dat dezen ook voor Proetus de muren van Tiryns gebouwd hebben. Tusschen de ruïnen van Mycene ontspringt een bron met name Perseia en zijn de onderaardsche gebouwen van Atreus en zijne zonen, waarin, volgens de sage, hunne schatten lagen. Daar is ook het graf van Atreus alsmede van allen, die met Agamemnon van Ilium terugkeerden en door Aegisthus onder den maaltijd vermoord werden. Over het graf van Cassandra heerscht strijd tusschen de bewoners van Mycene en Amycle. Verder is hier het graf van Agamemnon zelven en van zijn wagenmenner Eurymedon, alsook van de tweelingen van Cassandra, die Aegisthus op den lijk-

stapel hunner ouders zou hebben verwurgd, namelijk van Teledamos en Pelops, en eindelijk het graf van Electra.... Clytemnestra en Aegisthus zijn op geringen afstand van de muren begraven; want men hield hen niet waardig om op dezelfde plaats met Agamemnon en de overige vermoorden te rusten."

Van het bestaan dezer graven kan Pausanias alleen uit de overlevering kennis hebben bezeten; zelf heeft hij ze onmogelijk kunnen zien, daar zij te zijnen tijde reeds met een 10—13′ dikke voorhistorische puinlaag overdekt waren, waarboven weder een Helleensche stad was gebouwd geworden, die ook al eeuwen vóór Pausanias verdwenen was.

Uit de Grieksche geschiedenis nu is geen geval bekend, waarin eene acropolis tot begraafplaats is gebezigd geworden. Wel gold in de oudheid het portaal der Caryatiden op de acropolis te Athene voor het graf van Cecrops, den eersten koning van Athene; maar Cecrops is eene mythische persoonlijkheid en niemand anders dan de zonnegod Kakyapa. Alle geleerden hebben dan ook de boven aangehaalde plaats uit Pausanias zoo verstaan, dat hij de graven in de benedenstad hunne plaats aanwijst; zoo bijv. Leake, *Reisen in Morea*, II, 465, Ottfried Müller, Ernst Curtius, *Peloponnes*, II, 411—413, Prokesch, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen*, II, 276. Schliemann was de eerste, die deze plaats anders opvatte en, dewijl Pausanias onmiddellijk voor de vermelding der graven van den muur met de Leeuwenpoort sprak, haar zoo verstond, dat de graven zich binnen dezen muur en alzoo in de acropolis moesten bevinden. De uitkomst bewees, dat hij gelijk had.

Bij een der groote groeven, welke Schliemann op de acropolis binnen de Leeuwenpoort maakte, stiet hij ook op een 12′ hoogen cyclopischen muur, die met den grooten ringmuur der acropolis parallel loopt en in een hoek van 75 graden opwaarts gaat. Deze muur bevindt zich nabij het hoogst gelegen deel der acropolis en was kennelijk opgebouwd met de bedoeling, om met den natuurlijken rotsgrond daar een niveau te maken. Op dit niveau ontdekte men een dubbelen parallelcirkel, twee concentrische kringen, van groote naauw-aaneengesloten platen uit kalksteen gemaakt, welke dezelfde helling hebben als de zoo even vermelde muur. Deze parallelcirkel rust voor de helft op den natuurlijken rotsgrond, het hoogste punt der acropolis, voor de helft op dien muur; hij heeft een omvang van 555′. Oorspronkelijk was deze dubbele kring met dwarsplaten overdekt, waarvan er nog zes op hare plaats werden gevonden. Tusschen de beide kringen in was op den bodem eene steenlaag aangebragt om de platen behoorlijk te stutten; de overige ruimte was gevuld met gewone aarde, ondermengd met schelpen en tallooze fragmenten van archaïesch pottebakkerswerk. De ingang was aan de noordzijde, gelijk ook de Leeuwenpoort zich aan de noordzijde der acropolis bevindt. In dezen kring werden twee juist evenwijdig loopende rijen van groote platen ontdekt, waarvan er in de eene rij drie, in de andere vier stonden, allen regt overeind en op een afstand van 2—3′ van elkaar. De vier in de eene rij zijn met beeldwerk versierd, de drie andere niet.

De basreliëfs op deze vier platen stellen het volgende voor. De eerste steen vertoont een krijger met eene lans gewapend; hij staat op een strijdwagen door een paard

getrokken, welks uitgestrekte pooten groote snelheid aanduiden. Het rad van den wagen heeft vier spaken, die een kruis vormen. Onderaan is een hert voorgesteld, door een hond vervolgd. Op den tweeden steen is insgelijks een op een strijdwagen staande krijger te zien. In de linkerhand houdt hij een breed zwaard en in de regter eene lans, welke hij in den rug van een phantastiesch dier boort, dat zich met de grootste snelheid schijnt voort te bewegen en werkelijk zeer groote overeenkomst heeft met de beide leeuwen, die zich boven de Leeuwenpoort bevinden. Het eenig onderscheid is, dat de staart overeind staat en het twee hoornen heeft. Vlak voor dit dier staat een man met een groot offermes, die met zijn linkerhand den regter hoorn van het dier vasthoudt. Boven deze voorstellingen zijn schoone spiraal-ornamenten. De derde steen heeft twee afdeelingen: in de bovenste staat een man in een strijdwagen door een paard getrokken, welks wijd uitgestrekte voor- en achterpooten en uitgerekte hals snellen loop schijnen aan te duiden; achter den wagen staat een man met eene lange lans, waaraan nabij de punt iets is vastgehecht, wat op een idool gelijkt en bij geen enkele lans op de geschilderde voorwerpen, in Mycene gevonden, ontbreekt. In de onderste afdeeling zijn twee cirkels met schoone spiraalornamenten. De vierde steen eindelijk heeft drie afdeelingen: in twee er van zijn slangen afgebeeld, welker symmetrische bogten schoone versieringen vormen. Deze steenen platen zijn allen 4′ hoog en 6″ dik; zij zijn geplaatst in eene rigting van het zuiden naar het noorden.

Deze met beeldwerk versierde steenen werden door Schliemann aanstonds voor grafsteenen aangezien en zijne verdere

onderzoekingen bewezen, dat hij zich niet vergist had.

Hij begon te graven op de plaats, waar hij de drie eerste, zoo even beschreven, steenen gevonden had. Hij ontdekte hier een 21½′ lang en 10½′ breed, vierkant, in de helling der rots uitgehouwen, graf. Op eene diepte van 3′ 3″ beneden de plaats, waar de grafsteen stond, stiet hij op twee lange, smalle, over elkaar liggende platen, aan welker eene einde een nog smallere plaat overdwars gelegd was. Van tijd tot tijd vond hij kleine hoopjes zwarte asch en daarin dikwerf zonderlinge voorwerpen, als beenen knoopen, bedekt met een gegraveerd goudplaatje, imitatiën van een gazelle-hoorn uit been, welke kennelijk aan iets anders waren bevestigd geweest, enz.

Aan de noord-oostzijde is het graf 17½′, aan de zuid-oostzijde 17′, aan de westzijde echter slechts 11′ diep in de rots gehouwen; aan deze zijde grenst het naauw aan den muur, welke den parallelcirkel draagt. Op den bodem van het graf bevindt zich aan alle vier zijden een kleine, 3– 4′ hooge, cyclopische muur, en hierop waren groote stukken leisteen gelegd, welke bij eene hoogte van 6½′ aan alle zijden ongeveer 3′ in het graf naar binnen staken. Deze stukken waren met leem aan elkaar verbonden. Op den bodem des grafs bevond zich een laag kiezelsteen, en daarop lagen de overblijfselen van drie menschelijke ligchamen op een afstand van 3′ van elkaar. Alle kenteekenen waren voorhanden, dat deze ligchamen op dezelfde plaats waren verbrand geworden, waar ze gevonden werden. De overblijfselen der ligchamen aan de zijden waren onaangeroerd, die van het middelste ligchaam door elkaar geworpen. Waarschijnlijk heeft hier

grafroof plaats gehad reeds lang voordat Mycene door de Argiven verwoest werd.

De drie ligchamen in dit graf lagen met het hoofd naar het oosten en de voeten naar het westen; alle drie waren van reusachtige proportiën en schijnen met geweld in de enge ruimte van naauwelijks 6′, welke tusschen de vermelde muren open was gebleven, te zijn ingeduwd. De schenkels, welke ten naastenbij onbeschadigd waren, zijn werkelijk enorm groot. Ofschoon het hoofd van het eerste lijk met een gouden masker bedekt was, viel de schedel in stof, zoodra hij aan de lucht werd bloot gesteld en, behalve de beenderen der schenkels, konden slechts weinige knoken behouden worden. Ditzelfde was ook het geval met het tweede lijk, dat reeds in de oudheid was beroofd geworden. Van het derde lijk evenwel, dat aan de noordzijde des grafs lag, is het ronde gezigt met al het vleesch onder zijn zwaar gouden masker wonderbaar behouden gebleven; van haren was geen spoor meer te ontdekken, maar de beide oogen waren volkomen zigtbaar, insgelijks de mond, die ten gevolge van het ontzettend gewigt, waaronder hij gedrukt had gelegen, wijd openstond en 32 schoone tanden vertoonde. De neus was geheel verdwenen. Volgens het gevoelen van medici, die het lijk zagen, was deze man ongeveer 35 jaar oud, toen hij stierf. Het ligchaam was voor de ruimte tusschen de twee muren des grafs te groot, en het hoofd was dermate tegen de borst gedrukt, dat het bovengedeelte der schouders zich bijna in ééne zelfde horizontale lijn met den schedel bevond. Ondanks de beschutting door een breed gouden borstpantser, was van de borst zoo weinig overgebleven, dat men op vele

plaatsen de binnenzijde van den ruggegraad zien kon. In zijn verminkten toestand was het lijk van den schedel tot aan de lendenen slechts 2′ 4½″ lang; de breedte der schouders was 1′ 1¼″, en de wijdte der maag 1′ 3″; doch de reusachtige schenkels lieten geen twijfel over aan den oorspronkelijken omvang des ligchaams. De druk van het puin en der steenen was zoo sterk geweest, dat het ligchaam tot een dikte van 1″—1½″ was te zamen geperst. De kleur heeft veel overeenkomst met die der Egyptische mummies.

Het gelukte, deze uiterst merkwaardige overblijfselen van een ligchaam uit het heroïsche tijdvak door begieten met wijngeest, waarin operment was opgelost, te behouden. In het eerste oogenblik van verrukking over zijne vondst hield Schliemann dit ligchaam voor de overblijfselen van Agamemnon.

Het is bijna ongeloofelijk, welke schatten aan en op de beide ligchamen, die aan de zijden des grafs lagen, — het middelste was vroeger beroofd geworden — gevonden werden. Het massief gouden masker, dat het hoofd van 't laatst vermelde lijk bedekte, is 12⅔″ lang en 12⅓″ breed en zoo dik, dat het ontzettende gewigt, dat gedurende eeuwen er op drukte, geen deuk er in veroorzaakt heeft. Het masker vertoont een rond gezigt met groote oogen en breeden mond en komt zeer overeen met de trekken van het gelaat, zooals het zich onmiddellijk na de ontdekking vertoonde. Schliemann is overtuigd, dat alle maskers, welke in de graven werden gevonden, getrouwe afbeeldsels zijn van de gelaatstrekken der begravenen. In het bijzonder voert hij als bewijs voor zijne overtuiging aan, dat alle gevondene maskers ver-

schillende trekken vertoonen. Hij vermeldt verder, dat het in de hoogste oudheid of gebruikelijk of ten minste niet ongewoon was, dat levende personen maskers droegen; ook goden werden met maskers afgebeeld, gelijk blijkt uit eene buste van Pallas Athene, waarvan zich eene copy in het Britsch Museum en twee in Athene bevinden. Deze van Schliemann gevondene gouden maskers zijn unica.

Hetzelfde lijk droeg verder een massief gouden borstpantser $14^{2}/_{5}''$ lang, $8^{4}/_{5}''$ breed. Het voorhoofd was met eene platte, ronde gouden plaat bedekt, en eene nog grootere lag op het regter oog; onder het borstpantser lag een groot en een klein gouden plaatje. Over de lendenen lag een gouden 4′ lange en $1^{3}/_{4}''$ breede schouderband (τελαμών); in 't midden er van bevond zich een klein bronzen zwaard, waaraan een schoon gepolijst voorwerp uit bergkristal in den vorm van eene kruik (πίθος) met twee zilveren handvatten bevestigd was. Regts en links van het lijk lag een lang bronzen zwaard, links ook een lang bronzen mes. De zwaardscheeden waren van hout, waarvan vele overblijfselen gevonden werden. Alle scheeden waren verguld en over de gansche lengte met ronde gouden knoopen versierd, waarop verschillende soorten van spiraallijnen zijn gegraveerd. De gevesten waren met schoon gegraveerde gouden platen bedekt, waarvan 10 stuks gevonden werden. Ieder is $3^{4}/_{5}''$ lang en $1^{3}/_{5}''$ breed; een groote koeijekop met lange hoornen en zeer groote oogen, of een leeuw, die een hert vervolgt, is er op afgebeeld. Op de keerzijde dezer platen zit nog een zwarte stof, waarschijnlijk een soort van lijm, die gediend heeft om de platen aan het gevest te bevestigen. Op een afstand van naauwelijks 1′ regts van het lijk lagen 11 bronzen

zwaarden, waarvan 9 meer of min door de vochtigheid waren verteerd, twee echter goed bewaard waren gebleven. Het eene dezer heeft de buitengewone lengte van 3′ $1^3/_5$″, het andere van 2′ $5^3/_5$″. Bij deze zwaarden lagen 4 gevesten met rijkversierde gouden platen, eenige gouden buizen met overblijfselen van hout, 124 groote, ronde gouden knoopen, zes groote, heerlijk versierde, beenen met gouden platen bedekte knoopen in den vorm van een kruis, een groote gouden drinkbeker van 6″ in doorsnede en 5″ hoogte, nog twee andere gouden, drie zilveren en een albasten drinkbeker en stukken van zilveren vazen.

Ook het lijk, aan het zuideinde des grafs gelegen, was met een gouden masker en gouden borstpantser bedekt, juist van dezelfde grootte als de zoo even vermelde. Behalve verschillende tweesnijdende bronzen zwaarden, bronzen messen, gouden knoopen en plaatjes, zilveren vazen en tangen, werden bij dit lijk gevonden een strijd-aks van brons, geheel overeenkomend met die, welke Schliemann vroeger in Troje gevonden had; tien groote bronzen ketels, waarvan een 3′ in doorsnede was; twee met de hand gemaakte terracotta vazen; een geheele menigte kogeltjes van amber, allen doorboord, blijkbaar van halsbanden afkomstig; eindelijk — welligt de gewigtigste vondst — een kleine houten doos (κάρηξ), of liever twee zijstukken er van, waarop in reliëf een hond en een leeuw uitgesneden was, een interessant bewijs, dat de kunst van houtsnijden reeds in het heroïsche tijdvak bekend was.

Behalve dit eerste graf werden nog drie andere door Schliemann uitgedolven, op dezelfde wijze ingerigt als het beschrevene. Twee vond hij er onder de rij graf-

steenen, welke hier met beeldwerk versierd waren. In het eene lagen de verkoolde overblijfselen van drie ligchamen. Uit alles bleek, dat zij op dezelfde plaats waren verbrand geworden; doch het vuur kon niet groot geweest zijn en alleen zijn ontstoken om het vleesch aan het gebeente te verteren; want de knoken en zelfs de hersenpannen waren behouden gebleven, ofschoon de laatsten te veel van de vochtigheid hadden geleden, om ze ongedeerd uit het graf te nemen. Op ieder lijk in dit graf vond men vijf gouden, $19^1/_2''$ lange en in het midden $4''$ breede diademen, op twee lijken vijf en op het derde vier gouden kruisen in den vorm van lauwerbladeren, $7^1/_2''$ lang, de bladeren $1^2/_3''$ breed. Aan verschillende sieraden en andere voorwerpen van goud, zilver, brons en obsidiaan ontbrak het ook hier niet; ook Junoidolen en met de hand gemaakt pottebakkerswerk werden hier aangetroffen.

Bij het uitdelven van het andere graf vond men $21'$ onder de oppervlakte een aantal geraamten, welke blijkbaar hier verbrand waren, doch zoo verteerd, dat geen schedel gaaf was gebleven. $9'$ dieper ontdekte men het gezochte graf, dat kleiner was dan het eerste en de overblijfselen van drie vrouwen bevatte. Zij waren letterlijk met kostbaarheden overdekt, die allen nog de sporen droegen van het vuur en den rook, waaraan zij bij 't verbranden der lijken waren blootgesteld geweest.

De kostbaarheden, welke hier gevonden werden, waren ten naastenbij gelijkelijk over de drie lijken verdeeld, en bestonden voornamelijk uit de volgende, allen rijk versierde, voorwerpen. Twaalf gouden kroonen, tien gouden diademen, een reusachtige gouden kroon, $2'1''$

lang en 11″ breed, met 30 groote bladeren (misschien een Homeriesch στέμμα); 250 ronde gouden bladeren; twee groote gouden vazen; een groote gouden beker; drie kleine gouden ketels; twee groote gouden borstsieraden in den vorm van een krans; verschillende platte stukken goud met voorstellingen van leeuwen, herten, zwanen, huizen met torens, waarop eene duif gezeten is; gouden vrouwenbeelden; gouden oorringen en andere sieraden van goud en kostbare steenen; drie doorboorde vierhoekige stukken goud, duidelijk afkomstig van een halsband. Op dezen bevindt zich graveersel in wel is waar zeer archaïschen stijl, maar van meesterlijke uitvoering. Tien platte stukken goud, scarabeën voorstellend, die evenwel verschillen van de oude Egyptische; eene enorm groote gouden borstnaald (πόρπη), eene vrouw voorstellend, die regts en links de armen uitstrekt, op het hoofd een groote kroon dragend met drie bloemen; twee zilveren schepters; vier groote bronzen ketels (λέβητες); vier bronzen doozen, ieder 9″ lang, 6½″ breed en op eene der twee smalle zijden open. Al deze doozen waren met hout gevuld, dat met lange bronzen naalden was vastgehecht. Ook verschillende met de hand vervaardigde aardewerken werden gevonden, met schoon geschilderde ornamenten. De rijkdom der versieringen op de gouden voorwerpen overtreft alle begrip; geen vierkante duim der oppervlakte is onversierd en even zoo groot is de verscheidenheid der versieringen.

Schliemann groef nu de gansche ruimte binnen den grooten dubbelen parallelcirkel uit en vond westelijk van het derde graf een vierde, welks plaats door geen steen was aangeduid. Bij het graven bemerkte hij, dat deze

ruimte sinds de hoogste oudheid niet doorwoeld was geworden, daar de zwarte aarde alleen ondermengd was met aardewerk, dat met de hand vervaardigd was. Op een diepte van 20′ onder de oppervlakte, bij 't begin der uitgravingen, stiet men op een ovaal cyclopiesch muurwerk met een groote ronde opening in den vorm van eene bron; het was 4′ hoog en van het noorden naar het zuiden 7′, van het oosten naar het westen $5^1/_4$′ lang. Het was duidelijk een primitief altaar voor lijkplegtigheden; er bij bevonden zich twee 2′ 9″ lange en 1′ 6″ breede platen in den vorm van grafsteenen en eene korte zuil. Eindelijk op eene diepte van $26^1/_2$′ vond men het vierde graf. Het zoo even genoemde altaar stond juist boven het midden van dit graf, zoodat het zonder twijfel ter eere der hier begravenen werd opgerigt.

In dit vierde graf lagen de overblijfselen van vijf mannen, drie met het hoofd ten oosten en de voeten ten westen, de twee anderen met het hoofd naar het noorden en de voeten naar het zuiden gekeerd. Ook deze lijken droegen duidelijk de sporen, dat zij op de plaats, waar zij gevonden werden, waren verbrand. Met tallooze kostbaarheden waren zij overdekt. Eerst vond men vijf groote bronzen ketels; in een dezer waren juist honderd grootere en kleinere beenen knoopen, met gouden platen bedekt, waarop spiraal-ornamenten of het teeken des heiligen vuurs waren ingegraveerd. Digt daarbij werd een koeijekop gevonden van verzilverd brons met vergulden mond. Op het voorhoofd had hij eene rijkversierde gouden zon van $2^1/_5$″ in doorsnede, en op den kop twee lange gouden hoornen. Ontwijfelbaar is zij eene afbeelding van Hera, de schutsgodin van Mycene. Verder werden op een hoop

gevonden twintig zwaarden en vele lansen van brons; daar tusschen een groot aantal schoon versierde ronde gouden plaatjes met overblijfselen van ronde stukken been, welke tot versiering der scheeden gediend hadden. Uit het vele goudstof bleek, dat gevesten en scheeden verguld waren geweest.

De schedels der vijf lijken waren geheel vergaan; bij de twee, die naar het noorden lagen en bij een der anderen was het hoofd met een gouden masker bedekt. Alle drie deze maskers zijn buitengewoon kunstig bewerkt; men zou meenen alle haren, wenkbraauwen en bakkebaarden te zien. Ieder masker vertoont eene van de andere zoo verschillende physionomie en is evenzoo afwijkend van de ideale typen der goden en helden, dat Schliemann geen twijfel heeft, of ieder geeft getrouw de trekken terug van hem, wiens gelaat het bedekt. Een der maskers vertoont een kleinen mond, langen neus, groote oogen en grooten kop; bij het tweede is mond, neus en hoofd zeer groot; bij het derde is kop, neus en mond klein. Voorts werden in dit graf gevonden borst- en schouderplaten van wapenrustingen, een gouden 360 gram zware, zeer wijde armband met een stralende zon, twee gouden zegelringen, en op een der schedels een kunstvol gewerkte, sterk ingedeukte helm uit zuiver goud.

Noordwestelijk van het vierde graf ontdekte Schliemann een vijfde. De plaats er van was aangeduid door twee grafsteenen, waarvan de eene een basreliëf met twee slangen, de andere geen beeldwerk droeg. Beide steenen bevonden zich $11^{2}/_{3}'$ onder de oppervlakte. 10′ onder deze stiet men op twee andere steenen zonder beeldwerk, kennelijk veel ouder, en slechts 3′ 4″ dieper lag het $11^{1}/_{2}'$

lange en 9′ 8″ breede, bloot 2′ diep in kalksteen uitgehouwen graf. De binnenmuren, welke in de eerste vier graven werden aangetroffen, ontbraken hier; de grond was echter met eene laag kiezelsteen bedekt. Slechts van één ligchaam werden hier de overblijfselen gevonden, welke weder de sporen droegen, dat zij terzelfder plaatse aan het vuur waren blootgesteld geweest. Om den geheel verganen schedel was een gouden diadeem, in het midden twee zonnen voorstellend. Regts van het lijk lagen de punt van eene lans, twee kleine bronzen zwaarden en twee lange bronzen messen; links een gouden drinkbeker met handvat. Ook vond men hier stukjes linnen, ongetwijfeld afkomstig van zwaardscheeden, en een paar vazen, de eene lichtgroen, de andere lichtrood.

Deze vijf graven werden door Schliemann in de maanden November en December 1876 binnen den grooten parallelcirkel op het hoogste punt der acropolis ontdekt. Later, op het einde van Januarij 1877, vond hij nog een zesde graf, onmiddellijk buiten den parallelcirkel aan zijn zuidelijken kant, tusschen het groote cyclopische huis en den muur, welke een gedeelte van dien cirkel schraagt. Eerst op eene diepte van 26′ onder de oppervlakte stiet men op dit graf. Behalve beenderen en asch vond men er in de volgende kostbaarheden: een gouden ketel; vier groote gouden bekers met dubbele handvatten, allen met een hondekop versierd; deze vier bekers wegen over de vier pond. Een kleine gouden ketel slechts 2″ hoog; een gouden zegelring van denzelfden vorm en gelijke grootte, als in het vierde graf gevonden werd. Op het zegel is de volgende voorstelling in prachtig intaglio: links van den beschouwer een palm-

boom, waaronder eene schoon gekleede vrouw zit, de linkerhand uitgestrekt en de regter op de knieën; voor haar staat eene andere vrouw, die beide handen tot haar uitstrekt en achter deze bevinden zich twee andere vrouwen, veel grooter en prachtig uitgedost; eene dezer reikt aan de zittende vrouw drie papavers toe, de andere houdt insgelijks papavers in de hand. Achter de twee groote vrouwen staat eene vijfde, en achter den palmboom eene zesde; ook deze twee strekken beide handen naar de zittende vrouw uit. Juist boven de zittende vrouw en die andere, welke haar papavers toereikt, is een zonderling emblema, dat op een dubbel schild gelijkt. Regts van den palmboom is de zee, waaruit de zon in volle pracht opstijgt, welker stralen met groote kunstvaardigheid zijn voorgesteld; naast de zon is de wassende maan. Het is een heerlijke ring, die Schliemann onwillekeurig herinnerde aan de pracht en kunst, waarmede, naar de beschrijving van Homerus, het schild van Achilles vervaardigd was.

Verder werden in dit graf gevonden een andere gouden ring van denzelfden vorm, maar kleiner; 't was duidelijk, dat hij veel gebruikt was, en van de zes op het zegel ingegrifte voorstellingen kon men alleen nog maar drie koeijekoppen onderscheiden; vijf gouden ringen zonder zegel; een zilveren ring; een smalle gouden draad, waarop een gouden leeuw zit; zeven voorwerpen uit rond, en vier uit vierkant gouddraad gemaakt in spiraalvorm; eindelijk veertien ronde gouden koralen van een halssnoer.

Hiermede hebben wij de voorwerpen, door Schliemann bij zijne opgravingen te Mycene ontdekt, hoewel niet geheel volledig toch in hoofdzaak opgesomd en gedeel-

telijk beschreven. Deze vondst is tot heden onovertroffen op het gebied der profane archeologie, en Schliemann had regt in zijn telegram aan den Koning van Griekenland te zeggen, dat hij schatten ontdekt had, die alleen toereikend zijn om een groot museum te vullen en duizenden bezoekers te lokken uit alle landen der wereld.

Het getal der gevondene voorwerpen is onnoembaar, en het is begrijpelijk, dat de grootheid en het gewigt der ontdekking door Schliemann gedaan, hier en daar twijfel wekte. Om nu omtrent het gevondene een onderzoek in te stellen, vaardigden de Engelsche oudheidkundige genootschappen twee directeuren van het Britsch Museum naar Athene af, C. T. Newton en Percy Gardener. De eerste berigtte in de *Times* van 20 April 1877, dat de massa der gevondene voorwerpen zoo groot was, dat tot een onderzoek verscheidene maanden zouden gevorderd worden. Hij stemt met Schliemann overeen, dat in dien ouden tijd, waarin handel en verkeer nog van geen beteekenis waren, de bewoners van Mycene alleen door geweldige rooftogten langs de Aziatische kusten in het bezit kunnen zijn gekomen van die ontzettende massa goud, welke voor het vervaardigen der gevondene kostbaarheden is noodig geweest.

Interessant is het, op welke wijze, volgens Newton, de metalen en inzonderheid gouden voorwerpen zijn vervaardigd. Zeer zelden zijn zij gedreven, gesoldeerd of gesmolten; in den regel zijn zij zoo vervaardigd, dat eene plaat goud in eenen vorm werd ingeslagen of ingeperst. Elk stuk werd zoo veel mogelijk uit een plaat metaal gemaakt, en waar deze niet toereikend was, werd een tweede niet er aan gesoldeerd, maar met nagelen er aan

bevestigd. Ditzelfde is ook het geval met de wapenen uit brons en koper, uit welk laatst metaal, volgens een later onderzoek, de meeste aanval- en verdedigingswapenen gemaakt zijn. De oude Grieken noemden dergelijke manier om de metalen te bewerken Sphyrelaton-werk. Newton, als archeoloog een autoriteit van den eersten rang, na zoowel de reeds naar Athene overgebragte vonden als de ruïnen van Mycene naauwkeurig te hebben onderzocht, heeft niet den minsten twijfel, of de vijf binnen den parallelcirkel gevonden graven, werkelijk graven zijn; omtrent het zesde graf, buiten den parallelcirkel gelegen, durft hij niet beslissen.

De vraag ligt voor de hand: Wie zijn zij, die in deze overoude graven te Mycene zijn bijgezet. Newton meent, dat de menigte en de rijkdom der gevondene schatten er toe dwingen, in de begravenen *vorstelijke* personen te zien. Hij, zoowel als Percy Gardener, oordeelt, dat de gevondene voorwerpen ouder zijn dan 800 v. Chr. Schliemann gaat verder; zijn gevoelen is wel is waar zeer sanguiniesch, om niet te zeggen phantastiesch, maar toch zijn er feitelijke gronden voor aan te voeren. Hij meent de graven gevonden te hebben, welke Pausanias vermeldt, zonder ze evenwel gezien te hebben. Schliemann gelooft, dat Agamemnon werkelijk heeft bestaan, en de met hem in verbinding gebragte verhalen werkelijke feiten zijn; en hij houdt de gevondene graven voor die van Agamemnon en zijne door Aegisthus vermoorde medgezellen. Wij willen de bewijsvoering van Schliemann niet in den breede onderzoeken; de directeur van het Britsch Museum neemt het resultaat, waartoe Schliemann kwam, noch bepaald aan, noch verklaart hij het voor absoluut

onhoudbaar. Maar onbetwistbaar is, dat in de graven van Mycene geen spoor van glas of ijzer gevonden werd, dat, ofschoon onder techniesch opzigt de civilisatie in Mycene een hoogen trap moest bereikt hebben, in de graven toch alleen met de hand vervaardigd aardewerk werd aangetroffen, dat het alphabet destijds in Mycene nog onbekend was, zoodat in elk geval de vonden uit de hoogste oudheid, den voorhistorischen tijd, moeten dagteekenen. De aard, inrigting en inhoud der graven en evenzoo de wijze van bijzetten is zoo overeenstemmend, en zonder analogon in de oudheid, dat men wel gedwongen is aan te nemen, dat deze graven op denzelfden tijd gemaakt en gebruikt zijn. Daarbij komt, dat gansch Argolis met groote taaiheid aan de traditie betrekkelijk deze graven vasthield, zooals de plaats bij Pausanias bewijst. Geheel ongegrond is derhalve de meening van Schliemann zeker niet; doch hoe ook, in elk geval valt het niet te betwisten, dat hij de stoffelijke overblijfselen van vorstelijke personen en hunne schatten uit den heroïschen tijd ontdekt heeft.

Ook nu ontbrak het niet aan dezulken, die de waarde van Schliemann's ontdekkingen zochten te verkleinen. Gelukkig zijn zij met hunne aanvallen tot nu toe nog niet geweest; een der heftigste bestrijders, Prof. Curtius, loopt bepaald gevaar zijne wetenschappelijke reputatie er bij te verliezen. Onnoodig is het derhalve bij deze aanvallen stil te staan. Noch Schliemann, noch zijne ontdekkingen kunnen zij schaden.

P. A. DE BRUIJN.

VERSCHEIDENHEDEN

DE GOEDE ZAAIJER [1]).

Op het eind van 't vorige jaar doorleefde *De Goede Zaaijer* een zeer moeijelijken tijd. Dit tijdschrift had reeds gedurende veertien jaren menig goed zaadje in de harten gestrooid, en zijne schrijvers mogten zich nog in de belangstelling van zeer vele lezers verheugen; maar wat was het geval? in het voorwoord van den nog loopenden jaargang wordt ons deze zeer aannemelijke verklaring gegeven: Toen *De Goede Zaaijer* werd opgerigt, „zou het een tijdschriftje zijn, dat bepaaldelijk voor het volk geschreven, algemeen verspreid moest worden. Daarom moest ook de prijs uiterst laag, zoo laag mogelijk zijn. En inderdaad, de waardige mannen, die met een ijverig en geleerd priester aan het hoofd, het lieve boekje de wereld inzonden, boden het aan voor een prijs, waarvan de menschen reeds in die dagen moesten zeggen: 't is een spotprijsje, al te goedkoop."

Die zeer geringe prijs werd nagenoeg niet verhoogd, terwijl de eerste zesduizend inteekenaren bij lange niet allen den *Zaaijer* getrouw bleven, en de uitgaven voor papier, drukloon en verdere werkzaamheden steeds hooger werden. Hierdoor kwam ten laatste zelfs het leven van *De Goede Zaaijer* in gevaar. Doch de standvastige redactie gaf den moed niet op. Zij werd gesteund door de luid uitgesproken verzekering van

1) Tijdschrift voor Katholieken. P. J. van Spijk. Zwolle. 1877. Afl. 1—9.

velen: „Bij al den overvloed van nuttige en aangename lectuur, het Nederlandsche volk in *Katholieke Illustratie*, *Katholieke Bibliotheek* en zooveel meer aangeboden, mag toch *De Goede Zaaijer*, als het eenigste boekje in dien geest, niet wegblijven; het tijdschriftje voorziet wezenlijk in eene behoefte, waaraan door de andere lectuur niet op die wijze voldaan wordt."

Een nieuwe uitgever werd gevonden. Te Zwolle was in 1872 de Vereeniging: *Thomas a Kempis* ter verspreiding van goede en Katholieke lectuur opgerigt; zij bezit eene drukkerij en heeft zich nu met de uitgave van *De Goede Zaaijer* belast. Eene verhooging van den prijs was, naar het oordeel der Vereeniging, waarmeê wij gaarne instemmen, volstrekt noodig, en hierom werd hij (voor den jaargang van ten minste 400 bladzijden druks, franco aan huis) tot de nog voor de meesten niet bezwaarlijke hoogte van *f* 0.80 gebragt. En wie nu het papier, de letter, de plaatjes, den vriendelijken omslag der verschenen afleveringen ziet, zal der Vereeniging de getuigenis van onbaatzuchtigheid geven.

Wat den inhoud van den tegenwoordigen jaargang aangaat, de redactie mogt daarvoor op nieuwe krachten rekenen, en gaf in haar voorwoord „het blijde bericht, dat verscheidene Eerwaarde Heeren uit verschillende Bisdommen hunne medewerking" hadden beloofd.

Gesterkt door die bemoedigende toezegging, beloofde zij aan hare lezers: „Nu zullen wij trachten in ons boekje gaandeweg vooral die punten van ons dierbaar Geloof en der Christelijke Zedenleer te bespreken, welke het meest bestreden worden door het toenemend ongeloof en de schandelijke beginselen van de nieuwe heidenen.

Maakt u echter niet ongerust, vrienden! dat wij daarbij te veel den meester zullen spelen. Neen, wij willen maar eenvoudig met u praten, gelijk wij dat vroeger gewoon waren altijd te doen, in uw eigen, ronde, hartelijke taal.

Als wij dan eerst wat geleerd hebben, geven wij voor de afwisseling ook een of ander verhaaltje, en wij besluiten met iets, wat wij vroeger niet hadden, maar wat wij van gansher harte moesten toejuichen, namelijk een reeks van nut-

tige wenken, uit de geschiedenis en uit de ondervinding." —

Aan dit programma voldoen de reeds verschenen afleveringen: zij bevatten immers degelijk onderrigt, stichtende verhalen, eenvoudige besprekingen van tijdsomstandigheden, anecdoten, praktische wenken, voor de lezers belangrijke mededeelingen en eenige aardige versjes; zoodat wij het tijdschrift op nieuw gerust mogen aanbevelen.

Onze aanbeveling zal des te eer blijken opregt gemeend te zijn, wanneer we een paar aanmerkingen, die we al lezende maakten, ten beste geven. Ziehier:

De leerzame verklaringen van het twaalfde artikel der Apostolische geloofsbelijdenis zijn ter plaatse, waar de kundige schrijver de natuur der ziel en de wijze harer vereeniging met het ligchaam bespreekt, voor de lezers, tot wie *De Goede Zaaijer* zich rigt, bezwaarlijk te vatten. Het ware, meenen wij, ook verkieslijker, dat de redactie in 't vervolg Pauselijke Allocutiën en andere dergelijke stukken, wanneer ze van eenigen omvang zijn, niet in hun geheel opnam, gelijk met de Allocutie van 12 Maart 1877 geschied is, maar er slechts een beknopt overzigt van gaf; want zij is in de noodzakelijkheid langere documenten over verschillende nummers te verdeelen, die eerst om de maand verschijnen, en deze aanmerkelijke onderbreking heeft het gevaar de lezing van zoodanige aktestukken minder aantrekkelijk te maken. Zien we eindelijk op blz. 266, ten gevolge van een *lapsus memoriae* des auteurs of van eene drukfout, dat het eerste vers van den 132sten Psalm (Ecce quam bonum, et quam jucundum, habitare fratres in unum) ook aan den Apostel kan worden toegeschreven?

Kleine vergissingen, die het der redactie niet moeijelijk zal wezen in de toekomst te vermijden.

Overigens aan deze nieuwe uitgave heil!

H. J. J. P.

HET HOUDEN VAN DISPUTEN IN FORMA SCHOLASTICA.

Hierover heeft onze *Syn. Prov. Ultraj.* (De institutione clericorum in Seminariis, p. 313) gezegd:

„Disputationes in forma, uti ajunt, scholastica multam utilitatem conferunt, atque ideo, de consilio Ordinarii, Professorum erit efficere, ut adolescentes eisdem assuescant."

Nu onlangs, den 3 October, bij de opening van het studiejaar der Leuvensche Universiteit, sprak de HoogEerw. Rector, Mgr. Namèche, over hetzelfde punt, als volgt:

„Wat de theologie betreft, is het werken en de krachtige studie meer dan ooit in eere. Men heeft er elk jaar het bewijs van in de examens en de verdedigingen van *theses*, die het academiesch studiejaar sluiten.

Het is een waar genot voor den geest, getuige te zijn van zulk een schouwspel. Men kan geen bewondering genoeg hebben voor die heldere en juiste taal, voor die handigheid om eene quaestie te vatten en vast te houden, voor die vlugheid die den tegenstander langs de duizenden kronkelpaden van een somtijds spitsvondige bewijsvoering weet te volgen, zonder zich ooit uit het afgebakend worstelperk te verwijderen. Het is onmogelijk, niet getroffen te worden door het overwigt, dat het gewoon-zijn aan die strenge redeneerkunde bij het redetwisten geeft. Men ziet met verrassing, hoe alles wordt teruggebragt tot dien scholastieken vorm, tot die strenge logica, waarvan Aristoteles, voor meer dan tweeduizend jaar, de wetten met zooveel genie heeft geformuleerd.

Ik neem de vrijheid te zeggen, dat de studenten der andere faculteiten daar een zeer nuttige les konden nemen"...

„In de eigenlijk gezegde philosophie trachten wij aan ons onderwijs dat practiesch karakter in te drukken, dat het tot een schrikwekkend wapen maakt tegen de dwalingen van onzen

tijd en tegen de gevaren, die gelijkelijk de godsdienst, de maatschappelijke orde en zelfs het gezond verstand bedreigen. Wij spannen al onze krachten in om die groote waarheden, die grondwaarheden — God, de ziel, 's menschen vrijheid, het onderscheid tusschen goed en kwaad —, die tegenwoordig, zelfs in de wetenschappelijke wereld, zoo schaamteloos geloochend of betwist worden, in de jeugdige hoofden vast te zetten.

Wij beijveren ons om hen gemeenzaam te maken met die regels der logica, dien gespierden redeneertrant, die syllogistische redetwisten, waarvan we zoo even spraken, en die altijd de schrik der valsche wijzen en der halfgeleerden zijn geweest.

In dezen tijd van sophismen en sophisten is het meer dan ooit noodzakelijk, dat men vlug den zwakken kant der valsche redeneringen weet te onderkennen, en de geestes-armoede weet bloot te leggen van die beginsellooze leeraars der groote en der kleine pers, die, terwijl zij altijd bezig zijn met het aanvallen van onze geloofswaarheden, erg in het naauw zouden komen, als zij opgevorderd werden om hun eigen geloofsbelijdenis op te zeggen en zich te verklaren omtrent de allereenvoudigste waarheden van het gezond verstand."

De groote Leibniz (*Nouveaux essais sur l'entendement humain*) had reeds gezegd:

„Men zal, bij het onderzoeken van de scheeve redeneringen der schrijvers, meer dan men denkt bevinden, dat zij tegen de regels der logica gezondigd hebben; en zelf heb ik, ook bij het schriftelijk redetwisten met mannen die te goeder trouw waren, somtijds ondervonden, dat wij elkander eerst dan begonnen te verstaan, als wij, om een chaos van redeneringen te ontwarren, *in den vorm gingen redeneren*."

J. D. B.

SPROKKELINGEN.

„Romanisme" in Engeland en Schotland. De Protestant Educational Institute, een Protestantsch Genootschap, jammert over den „vooruitgang van het Romanisme" in Engeland en Schotland, en geeft ten bewijze eene uitvoerige tabel, waarin, naar de graafschappen, het getal kerken, kloosters, collegies en scholen der Katholieken in 1876 wordt opgesomd, en vergeleken met het cijfer daarvan in 1833. Die tabel is te vinden in De Katholieke Missiën, 2e aflevering van den 3n jaargang. De eindgetallen zijn als volgt.

In 1833 waren er in Engeland 423 kapellen en staties en een collegie, maar geen kloosters of scholen; in Schotland hadden de Katholieken 74 kapellen en staties, maar geen kloosters, collegie of school.

In 1876 hadden zij in Engeland 1155 kerken of kapellen en staties, 330 kloosters, 23 collegies en 538 scholen; in Schotland 233 kapellen en staties, 27 kloosters, 4 collegies en 65 scholen.

Dat geeft van 1833 tot 1876 voor Engeland eene vermeerdering van 732 kapellen en staties, 330 kloosters, 22 collegies en 538 scholen; voor Schotland eene vermeerdering van 159 kapellen en staties, 27 kloosters, 4 collegies en 65 scholen.

Geen wonder dat de vijanden der Roomsch Katholieke Kerk over zulk een „vooruitgang van het Romanisme", „Papisme" of „Ultramontanisme" verbaasd en ontsteld staan!

Bibliotheken in de Vereenigde Staten van N.-Amerika. Op last der Regering van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika is er een verslag uitgegeven over de bibliotheken in dat land. Daaruit ziet men, dat er in 1776 niet meer dan 29 openbare bibliotheken bestonden, die te zamen 45,623 telden; in 1876 waren er 3682 bibliotheken met 12,276,964 deelen en anderhalf millioen brochures! Sedert 1850 waren er van dat geheele aantal bibliotheken omstreeks 3000 opgerigt.

De harmonie van het O. en het N. Testament door Mgr. Martin [1]).

Met veel vreugde begroeten we dit nieuwe geschrift van den doorluchtigen balling, Mgr. Martin, bisschop van Paderborn; als dit werkje, klein van omvang en rijk aan inhoud, algemeen bijval vindt, gelijk het verdient, mogen we er ons te meer in verheugen als een sprekend bewijs, dat het geloofsleven zich weder verheft.

Wat de harmonie of analogie van het O. en het N. T. betreft, wij hebben op dat punt beide uitersten nog grootendeels beleefd: den tijd der overdrijving en der versmading. Eerst was alles in het O. T., tot de geringste bijzonderheden of omstandigheden toe in zaken, personen en gebeurtenissen, eerst was volstrekt alles afbeelding en type, of moest het althans heeten; en zoo werd niet zelden het O. T. naar het N. of omgekeerd het N. naar het O. verwrongen, om toch maar overeenkomst en toe-

1) *Die Harmonie des Alten und des Neuen Testamentes* — Ein Beitrag zur Erklärung der biblischen Geschichte von Dr. Konrad Martin, Bischof von Paderborn. — Mainz, Fr. Kirchheim. 1877. — Bl. IV en 262 kl. 8°. (Twee Mark.)

passing te hebben. De terugwerking bleef niet uit; dat drijven en pasklaar maken van typen en figuren had ten gevolg, dat menigeen, zoo bij Katholieken als Protestanten, er maar zeer weinig of in 't geheel niet meer van wilde hooren. Ook hierin ongetwijfeld ging men te ver. Erger nogtans was het, toen er een rationalistiesch ongeloof onder kwam sluipen, alle levend, historiesch verband tusschen het oude en het nieuwe volk van God begon te loochenen, en alle hoogere leiding en werking er buiten sloot. Volgens die ongeloovige bewering was de Christelijke geschiedenis volstrekt niet door de Joodsche geschiedenis voorbereid en afgebeeld, en verviel dus alle onderlinge harmonie of analogie.

Doch ook het geloof in het historiesch en bovennatuurlijk verband van beide Testamenten bleef zich handhaven, en liet zich welhaast te meer gelden, zelfs bij Onkatholieken. Voor ruim twintig jaren reeds verklaarde J. Wichelhaus, Protestantsch hoogleeraar te Halle, in zijne exegetische *Proeve* over de Lijdensgeschiedenis:

„Ik heb getracht, overal den innerlijken zamenhang van geheel de Schrift, en bepaaldelijk de eenheid van het woord der belofte en het woord der vervulling, van het Oude en het Nieuwe Testament in te zien .... Bij gewigtige leerstellige punten heb ik het niet zelden dienstig geacht, mij op de getuigenissen van hooggewaardeerde Kerkleeraars te beroepen; tot het vele ongehoorde, dat wij thans beleven, behoort ook dit, dat zelfs dezulken die veel van kerkelijke en regtzinnige leer en belijdenis plegen te spreken, dikwerf den schijn hebben van volstrekt niet te willen weten, wat dan eigenlijk de Ouden van roemwaardige gedachtenis geloofd en geleerd, voor

welke schriftwaarheden zij geheel hun leven lang geleden en gestreden hebben" [1]).

Wichelhaus is dan ook bij een aantal zoo Grieksche als Latijnsche Kerkvaders, en zelfs, wat voor een Protestant zeldzaam mag heeten, bij de *Catena aurea* van den H. Thomas van Aquine te rade gegaan.

Werd de *Analogia V. ac N. Testamenti* van den vroeger zoo gezochten Becanus een tijd lang met zekeren onwil ter zijde geschoven, men bevond van lieverlede toch, dat zijn werk, al was het over de twee en eene halve eeuw oud, nóg voor ons, wat er ook sedert verscheen, veel leerrijks bevat en, gelijk Pater H. Hurter te regt getuigt, zijne waarde niet heeft verloren [2]).

En die waarde blijft en rijst zelfs nu, bij het verschijnen van Mgr. Martin's zeer zaakrijke maar beknopte *Harmonie van het O. en het N. T.*, „eene Bijdrage, voegt de schrijver er aan toe, ter verklaring van de Bijbelsche geschiedenis". Immers de geleerde bisschop verwijst zelf meermalen op de *Analogia* van Becanus, doch vooral op den H. Thomas van Aquine, wiens gezag hij doorloopend in menige voorstelling en beschouwing volgt.

Het komt ons voor, dat die *Bijdrage* door iedereen met veel nut en genoegen kan gebruikt worden. Wie met de H. Schrift reeds meer vertrouwd is, vindt er type en antitype, het afbeeldende en het afgebeelde, zoo veelzijdig en degelijk zamengevat, dat het hem een waar

1) Bladz. VI v. van zijn *Versuch eines ausführlichen Kommentars zu der Geschichte des Leidens Jesu Christi nach den vier Evangelien.* Halle, 1855. — Bij die *Proeve* van 300 bladzijden is het gebleven; ze bevat enkel de voorbereiding en het begin van „het laatste Paaschmaal".

2) Bladz. 571 van zijn *Nomenclator literarius* etc., Tom. I. Oeniponti, 1872.

genot is, dit alles in zulk een kort overzigt nog eens voor oogen te hebben. Wie minder van de Bijbelsche geschiedenis weet, vindt in die *Harmonie* verheffende gezigtspunten, waardoor hij beter een blik leert werpen op het geheel, en het zich in zijn dieper en levend verband, en veel gemakkelijker, eigen maakt.

Want tweevoudig is het doel van dit geschrift: het doet vooreerst zien, dat het O. T., met zijne Messianische voorafbeeldingen en voorspellingen, voor de goddelijkheid getuigt van het Christendom in 't algemeen en van de Katholieke Kerk in 't bijzonder; doch ten andere dient het, om zoowel het O. als het N. T. in hun onderling typiesch verband beter te verstaan.

Met dit dubbel inzigt toont dan de schrijver, hoe Christus van de eerste openbaring af in het paradijs tot de wetgeving voorzegd en voorafgebeeld werd. Dan behandelt hij de wet van Moses naar hare drie hoofddeelen, en zet haar doel en beteekenis voor het volk Gods, alsook hare betrekking tot het Christendom grondig uiteen. Hierna komt hij meer bepaald op het drievoudig ambt, waarin Christus werd afgebeeld: het priesterschap, het koningschap en het profetendom, en ten slotte volgt de synagoog en hare leer.

Gaarne had men er ook het typische van de voornaamste latere personen in gevonden; doch danken we den onvermoeiden schrijver voor de gegeven hulp en opwekking tot de diepere studie van de H. Schrift. Schrikken somwijlen grootere werken af: dit bondige boekje lokt uit, en laat zich zeer geleidelijk en genoegelijk lezen. Kome het in veler handen!

FEBRONIUS.

Onder dit pseudoniem heeft zich de Triersche wijbisschop Joannes Nicolaus van Hontheim, in de tweede helft der vorige eeuw, eene treurige vermaardheid verworven, en wij vinden het begrijpelijk, dat de oud-katholieken in Duitschland hem verheerlijken als eenen, „die voor de zaak der reforme en der vrijheid tegen de hiërarchie heeft gestreden en over 't algemeen dezelfde doeleinden heeft nagestreefd als zij." Alleen moeten wij het betreuren, dat Dr. Philipp Woker, die in zijne brochure: *Hontheim und die römische Curie* [1]) zich deze verheerlijking meer in het bijzonder tot taak stelde, zoo menigmaal de historische waarheid verkrachtte [2]), om zijn held, van wien hij zelf zegt: „wie tief fressender Rost hat sich der Schandfleck des charakterlosen Handelns an seinen Ruf geheftet", boven zijne tegenstanders te verheffen.

Den 27 Januarij 1701 werd Hontheim uit eene aanzienlijke en rijke patriciërfamilie te Trier geboren. Zijne

1) N0. 1 der *Bildern aus der Geschichte der katholischen Reformbewegung des* 18 *und* 19 *Jahrhunderts*, uitgegeven door Joannes Rieks.

2) Zie dit in enkele bijzonderheden nagewezen in de *Periodische Blätter* van Scheeben. 1876, S. 468 ff.

eerste studiën maakte hij aan de universiteit zijner vaderstad, waar de philosophische en theologische leerstoelen door Jesuïeten bezet waren. Onder zijne professoren bevond zich echter ook de kanunnik van St. Simeon en geestelijke raad Neller, die door zijne studenten menigmaal gevaarlijke stellingen betrekkelijk de hiërarchie liet verdedigen [1]). Later woonde hij de voorlezingen bij van den canonist van Espen te Leuven, wiens jansenistische beginselen overbekend zijn. Na vervolgens een paar jaren te Rome te hebben vertoefd, keerde hij in 1728 als doctor juris naar Trier terug, waar hij eerst als assessor en geestelijke raad aan het consistorium werkzaam was en van 1732 tot 1738 het burgerlijk regt aan de universiteit doceerde. Hierop werd hij benoemd tot officiaal te Coblenz, in welke betrekking hij tien jaren bleef, om dan in 1748 door den aartsbisschop Frans George, graaf van Schönborn, tot wijbisschop verkoren en door den Paus tot bisschop van Myriophit i. p. i. benoemd, zich voor goed in zijne vaderstad te vestigen [2]).

Onwaarschijnlijk is het zeker niet, dat de nieuwe betrekking van Hontheim tegenover den keurvorst van Trier, waarin hij grooten invloed verkreeg op de geestelijke leiding van het aartsbisdom en het wereldlijk bestuur van het keurvorstendom, voor hem mede oorzaak is geweest, dat de valsche stellingen, in zijne studiejaren omtrent de hiërarchie van zijne professoren gehoord, zich in zijnen geest vastnestelden. Ook keurvorst Frans George was een dergenen, die in 1741, bij de verkiezing van

---

1) Brück, *Die rationalistischen Bestrebungen im kath. Deutschland*, S. 35
2) Marx, *Geschichte des Erzstifts Trier*. Bd. V. S. 91.

Karel VII, in de capitulatie der keizerskeuze de bezwaren tegen Rome wilden ter sprake brengen. En toen de meerderheid der katholieke keurvorsten zich hiertegen verzette, dewijl zulks niet kon geschieden, zonder aanstoot te geven aan de protestantsche rijksstanden, ontzag zich de Triersche gezant, von Spangenberg niet, om in vol gezelschap de klagt te doen hooren: „Mogt toch een geleerde priester opstaan, om het onderscheid aan te toonen tusschen de geestelijke magt des Pausen en de aanmatigingen van het Roomsche hof, en de grenzen af te bakenen tusschen het geestelijk en wereldlijk gezag" [1]). Later werden deze woorden van v. Spangenberg dan ook beschouwd als de aanleidende oorzaak van het beruchte werk, dat Hontheim onder het pseudoniem van Febronius heeft uitgegeven.

Den grooten invloed, welken Hontheim onder Frans George bezat, behield hij onder diens opvolger, Joannes Philippus von Walderndorff (1756—1768), en ook Clemens Wenceslaus van Saksen, de laatste in de rij der keurvorsten van Trier, schonk hem, in de eerste jaren althans, zijn volle vertrouwen. Hontheim was dan ook niet zonder verdiensten voor het aartsbisdom. Zoowel zijne geschiedkundige werken — vooral zijne Historia Trevirensis diplomatica (3 vol. fol.) en de Prodromus Historiae Trevirensis (2 vol. fol.) — als zijne bemoeijingen, om de kostbare monumenten der vroegere geslachten, voor zoo ver zij niet reeds door den tand des tijds en de vlammen van den oorlog vergaan waren, in stand te houden

---

1) H. Schmid, *Gesch. der kath. Kirche Deutschlands von der Mitte des 18 Jahrhunderts bis in die Gegenwart.* S. 2.

en tegen de aanvallen der moderne barbaarschheid te verdedigen, verdienen met lof te worden vermeld. Of evenwel zijn leven, al is het ook voor het uiterlijke onberispelijk geweest, bezield was van den geest, die in zijn stand en in zijne waardigheid gevorderd werd, mag met regt worden betwijfeld. De karakterloosheid, in zijne latere levensjaren aan den dag gelegd, geeft ook omtrent zijn vroegeren levenstijd grond tot ongunstige vermoedens; en de volgende brief, den 12 Julij 1758 aan een kanunnik van Antwerpen geschreven, moet, dunkt mij, het voor ieder duidelijk maken, dat ware apostolische ijver en priesterlijke geest in Hontheim, zoo niet geheel, dan toch grootendeels, ontbraken.

Ziehier dit schrijven, zooals de Feller in zijn *Coup d'oeil sur le congrès d'Ems* [1]) het mededeelt.

Monsieur! Les assurances que son Altesse Royale le Duc de Lorrain, et son Excellence le comte de Coblence ont eu la bonté de me donner, en considération des services que j'ai eu autrefois l'occasion de rendre à l'auguste maison d'Autriche, de vouloir appuyer ma très-humble requête pour un des Evêchés desdits pays, m'ont déterminé à me mettre au nombre des compétiteurs pour l'Evêché d'Anvers. Je ne peux y parvenir, que moyennant les suffrages de Messieurs les Chanoines de la Cathédrale. J'ose, Monsieur, vous prier de m'accorder le vôtre, malgré que je n'aie pas l'avantage de vous être connu. J'espère que l'épiscopat, dont depuis dix ans je remplis toutes les parties dans un des plus vastes Diocèses de l'Europe, me servira de témoignage de la capacité requise pour l'Evêché que je demande par votre suffrage, Monsieur. Je connais tout le poids du bien que vous pouvez me faire dans cette recherche, et je vous prie de compter sur l'étendue de ma reconnaissance,

1) D. II p. 51. v.

qui ne sera pas inférieure au service que, j'espère, vous ne me refuserez pas en cette occasion. Je ne desire rien tant que de faire votre connaissance et de vous convaincre de la plus parfaite considération avec laquelle je suis cet.

Doch hoe ook het oordeel over het vroegere leven van Hontheim moge geveld worden, zijne meest afkeurings- en betreurenswaardige daad was die, welke hij op twee en zestigjarigen leeftijd stelde door het schrijven en uitgeven van zijn werk:

Justini Febronii JCti[1]) *de statu ecclesiae et legitima potestate romani pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religione christianos compositus.* Bullioni (Frankfort) 1763.

Of de boven medegedeelde woorden van den Trierschen gezant werkelijk of niet voor Hontheim aanleiding zijn geweest om dit werk te schrijven, zeker heeft hij den wensch van von Spangenberg er door vervuld.

In negen kapittels beschrijft het den regeringsvorm, welken Christus aan zijne Kerk heeft gegeven; handelt het over het primaat en zijne oorspronkelijke regten; over de regten, welke de Pausen zich later hebben aangematigd; over de algemeene conciliën en hunne magt over de Pausen; over de goddelijke regten der bisschoppen; over het regt der Kerk op hare oorspronkelijke vrijheid en de middelen om deze terug te krijgen.

Voorop gaat eene oproeping, tot den Paus, de vorsten, de bisschoppen en de doctoren der theologie en van het canonieke regt gerigt, om mede te werken, dat het Paus-

---

1) Dit pseudoniem had hij ontleend aan zijns broeders dochter Justina, die in het adellijk stift van Juvigny Febronia heette.

dom terugkeere binnen de grenzen, welke God het gesteld heeft.

Aan den Paus geeft Febronius in overweging, hoe weinig eervol het voor hem wezen zou, indien de wereldsche vorsten hem voorkwamen en, van hunne magt gebruik makend, zich verzetteden tegen de aanmatigingen van het pauselijk bestuur. Hij waarschuwt hem geen geloof te slaan aan de vleijers, die zijne heerschappij een onvergankelijken duur toeschrijven.

Er zijn echter nog anderen, op wie hij zijne hoop gevestigd heeft.

In de eerste plaats de vorsten. Hij herinnert hen er aan, dat de rust der staten van oudsher af door niets zoo zeer is gestoord geworden als door kerkelijke geschillen. Van dezen is niet het primaat op zich zelven de schuld, maar het misbruik wat er van gemaakt wordt. Daarom moesten de vorsten zich door kundige mannen over de grenzen van het primaat laten onderrigten en, indachtig dat hun de vorstelijke magt tot bescherming niet slechts van den Staat, maar ook van de Kerk gegeven is, niet toestaan, dat de regten hunner nationale Kerk door buitenlandsche Kerken werden verkort. Zonder hen zouden de Pausen zich nimmer houden binnen de door God gestelde grenzen hunner magt. Op het concilie van Trente was het vraagstuk over de uitgestrektheid der pauselijke magt en over de stelling der bisschoppen, of zij namelijk hun gezag onmiddellijk van God of van den Paus ontleenden, onopgelost gebleven. Met toestemming van Rome zouden deze vraagstukken nooit opgelost worden; daarom moesten de vorsten deze zaak ter hand nemen. Dan ware tevens de grootste hinderpaal uit

den weg geruimd voor den reeds zoo lang begeerden vrede.

Den bisschoppen voert Febronius te gemoet, dat zij de opvolgers zijn der apostelen, en zich wel mogen afvragen, of zij nog in het bezit zijn van alle daaruit voortvloeijende regten. Zoo niet, dan moesten zij onderzoeken, wie hun die regten ontnomen had, God of de Kerk. Zoo echter noch het eene noch het andere waar was, dan moesten zij bedenken, of de eenheid der Kerk het vorderde, dat zij afstand deden van regten, welke de Heer der Kerk hun gegeven had, en verder onderzoeken, wie hun die regten had ontnomen, wanneer en bij welke gelegenheid dit geschied was.

Ook tot de doctoren der theologie en van het canonieke regt eindelijk heeft Febronius een ernstig woord te rigten. Hij verwijt hun, dat zij de leer in omloop hebben gebragt, dat de Kerk eene monarchie is en de Paus de eenige onmiddellijke plaatsbekleeder van Christus, in wiens handen alle kerkelijke jurisdictie berust, en die, zelf niet onderworpen aan de canones, door niemand kan worden geoordeeld, onfeilbaar is. Dit alles echter zijn leeringen welke, in de eerste acht eeuwen der Kerk ongehoord, ook nooit door de Pausen als verpligtend verkondigd, uit de valsche decretalen zijn ontstaan en van Bologna uit door de doctoren der theologie en van het canonieke regt alom zijn verbreid geworden. Maar ook deze zelfde leeringen hebben van de Hervorming af den meesten aanstoot gegeven en zij moeten voor alles worden verwijderd, wil men hoop voeden, dat de volkeren weder in den schoot der Katholieke Kerk zullen terugkeeren.

„Deze oproeping, in tamelijk sierlijken stijl geschreven,

herinnert eenigermate, zegt H. Schmid [1]) — en wij gunnen den man gaarne zijne vergelijking — aan Luther's geschrift: *an den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung.* Evenals Luther, van de overtuiging doordrongen, dat de stand, die in de eerste plaats daartoe geroepen was, de hand tot verbetering niet leende, den christelijken adel tegen den Paus te hulp roept, zoo ook verlangt Febronius gelijke dienst van de vorsten en bisschoppen. Want alhoewel ook hij zijne oproeping in de eerste plaats tot den Paus gerigt had, dit was slechts geschied, omdat de Paus in de rij dergenen, die hij opriep, den eersten rang bekleedde, geenszins, omdat hij in hem het meeste vertrouwen stelde. Luttel ook was zijn vertrouwen op de doctoren der theologie en van het canonieke regt."

Het systeem door Hontheim in zijn werk ontwikkeld, en wat sinds den naam van Febronianisme draagt, kunnen wij met Phillips tot de volgende beginselen terugbrengen.

Febronius gaat van het gezigtspunt uit, dat Christus de sleutelmagt aan de gansche Kerk gegeven heeft, en wel in dier voege, dat de gezamenlijke geloovigen deze magt, gelijk hij zich uitdrukt, *radicaliter et principaliter*, de prelaten daarentegen *usualiter et usufructualiter* bezitten. Ieder bisschop nu heeft zijne magt onmiddellijk van God, en op hem, als op een opvolger der apostelen, is ook het onbegrensde regt overgegaan om dispensatiën te verleenen, om te oordeelen over ketterij en de bisschoppelijke wijding toe te dienen. Christus

---

1) a. w. p. 5. Wonderbaar! terwijl H. Schmid spreekt van Febronius' *ziemlich schwunghaften Styl*, spreekt Woker van *seinen ziemlich unbehol-fenen Styl und schwer durchsichtige Darstellung.*

heeft wel is waar den apostel Petrus boven de andere apostelen gesteld en hem het primaat geschonken, maar door dit primaat is hij niet meer boven de overige bisschoppen verheven, dan een metropolitaan boven zijne suffraganen. Wel rust op hem de zorg voor alle Kerken, heeft hij een regt van toezigt en leiding, maar hij heeft geen jurisdictie; de Paus staat daarom als hoofd wel hooger dan ieder afzonderlijke bisschop, heeft over dezen de Majoritas, maar hij heeft ze niet over de gezamenlijke bisschoppen, dezen staan boven hem. Als dus op een concilie de Paus niet aanwezig is, is het daarom nog niet hoofdeloos, want zijn primaat is in de Kerk, niet over de Kerk. Derhalve kan de Paus ook niets doen tegen de canones; hij is er geen heerscher over, maar moet eenvoudig ze uitvoeren. Altoos staat het dan ook vrij, van hem zich op een concilie te beroepen; hij vormt geen laatste instantie, is geen monarch, is niet onfeilbaar. Vandaar kan hij, zonder toestemming der Kerk, ook geen algemeen verbindende wetten geven, noch aan deze door bedreiging met excommunicatie een grootere kracht verleenen. Het is wel waar, dat door de toegevendheid der bisschoppen, en meer nog door afpersing, de Paus in den loop der tijden verschillende regten heeft verkregen, maar juist deze omstandigheid maakt het noodzakelijk, de Kerk tot dien toestand terug te brengen, waarin zij door de vier eerste oecumenische conciliën is gevestigd. Hiertoe kunnen de bisschoppen vooral daardoor medewerken, dat zij elke publicatie van pauselijke bullen beletten, zoo dikwijls dezen hun eene beperking der kerkelijke vrijheid toeschijnen."

„Dewijl evenwel tot verovering van die kerkelijke vrijheid, welke Febronius bedoelt, de bisschoppen op zich zelven niet magtig genoeg zijn, stelt hij zijn vertrouwen op de wereldlijke magt. Deze roept hij te hulp om zijn systeem te verwerkelijken, en tot dat einde beveelt hij de vorsten aan, zich vooral te bedienen van de volgende middelen: beroeping van algemeene conciliën, placet, appel wegens misbruik en opzegging der gehoorzaamheid" [1]).

---

1) Phillips, *Kirchenrecht* III, 368 vv.

Het valt moeijelijk aan te nemen, dat Hontheim in ernst meende door zijn boek bevorderlijk te zijn aan de vereeniging der afgedwaalde christenen in den schoot der Katholieke Kerk. Dat de verkeerde beginselen, uit de lessen van janseniste professoren ingezogen en door den omgang met janseniste vrienden in zijn geest bevestigd, hem zoozeer hadden verblind, dat hij niet meer inzag, hoe in zijn systeem de catholiciteit der Kerk werd afgebroken en er alleen voor nationale Kerken plaats bleef, is mogelijk. Maar dat hij in ernst zou hebben geloofd, door eene eenvoudige compilatie van 't geen anderen vóór hem èn beter èn grondiger hadden uiteengezet, een doel te zullen bereiken, dat die voorgangers hadden gemist, valt, dunkt mij, onmogelijk aan te nemen, zonder een al te groote simpelheid in hem te veronderstellen. Of 't moest wezen, dat de dissidenten van zijnen tijd alleen zouden te winnen zijn geweest door een, gelijk Woker zegt, ziemlich unbeholfenen Styl und schwer durchsichtige Darstellung", gepaard aan de noodige mate van innerlijke tegenspraak, inconsequentie, valsche citaten, sophismen en diergelijken meer, waaraan het werk van Febronius overrijk is, gelijk het ook moeijelijk anders wezen kan bij een werk, dat niet de vrucht was van zelfstandige studie, maar uit verschillende protestantsche, jansenistische, gallicaansche en andere der Kerk vijandige schrijvers was bijeengeraapt [1]).

De ware reden, die Febronius tot het schrijven van zijn ongelukkig boek aanzette, was eensdeels zijn jansenistische haat tegen den Paus, die zijne vrienden, de

1) Zie dit nagewezen bij Carrich, *De Ecclesia, Rom. Pont. et Episc. leg. pot.* Col. 1773. Verg. ook de Feller, *Coup d'oeil* II, 32 vv. 41 vv.

Jansenisten in de Nederlanden, buiten de Kerk had gesloten, zijn leermeester v. Espen van de hoogeschool te Leuven verwijderd en diens leerstellingen veroordeeld had [1]); anderdeels zijne rampzalige ijdelheid, zijne zucht om geprezen te worden door hen, die destijds het hooge woord voerden, de mannen der zoogenaamde Aufklärung, om zich in te dringen bij de magtigen der wereld en zoo welligt nog 't zoo lang begeerde bisdom magtig te worden. Behalve in den boven meegedeelden brief vinden wij hiervoor het bewijs in 't geen Dr. Marx meldt [2]), dat Hontheim naauwkeurige aanteekening hield van alles, wat er in verschillende tijdschriften, couranten enz. gunstigs en vleijends over zijn Febronius gezegd werd. Hoe zal het den man hebben verheugd, op het titelblad van het 27 deel der *Allgemeinen deutschen Bibliothek* van Nicolai zijn portret te zien prijken?

Het boek van Febronius baarde bij zijn verschijnen, gelijk begrijpelijk is, ontzettend veel opzien en vond aanstonds de meest verschillende beoordeelingen. In het eerst hield men prof. Neller voor den schrijver; toen evenwel spoedig uitlekte, dat de Triersche wijbisschop zich achter den naam Febronius verborgen had, werd dat opzien nog grooter. Wat altoos geschiedt als een Katholiek opstaat om den Paus of kerkelijke inrigtingen te bestrijden, geschiedde ook nu: van protestantsche

1) Stigloher, *Die Errichtung der päpstlichen Nuntiatur in München und der Emser Congres.* S. 57. Dr. Marx, die in 't bezit van Hontheim's bibliotheek gekomen is, verzekert, dat in een werk over de Kerk van Utrecht juist die plaatsen en invectieven tegen den Paus door Hontheim aangeschrapt zijn, welke in Febronius worden teruggevonden. *Gesch. des Erzstifts Trier* V. 115.

2) t. a. p. p. 127.

zijde werd het boek met de uitbundigste loftuigingen overladen. Wel lachte men om zijne unie-voorslagen [1]), toonde het onhoudbare en onpraktische er van aan [2]), maar toch het boek verdiende hoogen lof en was „een gewigtig teeken des tijds." Intusschen ontbrak het, ook van deze zijde, niet aan loffelijke uitzonderingen. Zoo zegt Lessing [3]): „Het boek van Febronius is eene onbeschaamde vleijerij der vorsten; want al de gronden, die hij en zijne aanhangers tegen de regten des Pausen aanvoeren, zijn òf geen gronden òf zij gelden dubbel en driedubbel tegen de vorsten zelven. Voor iedereen moet dit duidelijk zijn, en dat nog niemand zulks openlijk heeft gezegd met alle bondigheid en scherpte, welke in zoodanige aangelegenheid past, terwijl zoo velen daartoe ten zeerste geroepen waren, is zeldzaam genoeg en een uiterst slecht teeken." In gelijken zin sprak ook Joannes v. Muller [4]).

Van katholieke zijde was Sappel de eerste, die tegen Febronius optrad, onder het pseudoniem Justinianus Frobenius, in zijne Epistola ad Cl. V. Justinum Febronium. Hem volgden J. Kleiner en weldra vele anderen, onder wie vooral Zaccaria en Ballerini uitmuntten [5]).

Dat het werk van Febronius te Rome niet onbekend kon blijven is even duidelijk, als dat het daar de hoogste

---

1) Zoo zegt J. J. Moser, *Reliquien*, S. 284: „Zijne unie-voorslagen zullen zoo lang droomen blijven, als hij onzen cameralistisch-religieusen protestantschen vorsten niet kan aantoonen, dat zij er iets bij zullen verdienen; eene loterij van een paar honderd rijke abdijen zou eer hun bijval vinden."

2) Zoo F. K. Bahrdt, in zijne *Diss. adv. Justin. Febron. Tract.* Lips. 1763.

3) Jacobi's *Werke* II, 334.

4) Verg. zijne *Sämmtliche Werke* VIII, 58.

5) Zie hunne namen en geschriften opgegeven bij Phillips, *Kirchenrecht* III. 372, nota 15.

afkeuring vinden zou. Naauwelijks had dan ook Paus Clemens XIII door zijnen nuntius te Weenen een exemplaar er van ontvangen en van zijn inhoud kennis genomen, of den 27 Februarij 1764 volgde een besluit van de S. Congregatio Indicis, waarbij het boek van Febronius werd veroordeeld en de lezing er van ten strengste verboden. Daarenboven rigtte de Paus zelf op den 14 Maart verschillende brieven tot de keurvorsten van Mainz, Keulen en Trier en de bisschoppen van Constanz, Spiers, Wurzburg, Regensburg, Freising, enz. waarbij hij hun aanbeval, de verspreiding van het verderfelijk boek van Febronius tegen te gaan en zooveel doenlijk het te onderdrukken. In profetischen geest waarschuwde hij hen, toch niet toe te geven aan de meening, dat door vermindering van het pauselijk gezag, hunne magt en hun aanzien zou worden verhoogd [1]). Verder evenwel ging Clemens XIII nog niet, ofschoon in Maart 1764 de abbé Garampi, die zich in het geleide van den pauselijken nuntius bij gelegenheid der keuze van Joseph II tot Duitsch Koning te Frankfort bevond, van den boekhandelaar Esslinger aldaar vernomen had, dat Hontheim de schrijver van het beruchte boek was, en zulks te Rome dus ook niet meer onbekend blijven kon.

De meeste bisschoppen gehoorzaamden bereidwillig aan 't geen de Paus hun had geschreven en verboden het verkoopen en lezen van Febronius' werk; Mainz, Keulen en Trier zelfs onder zware straffen. Deze maatregelen hadden evenwel niet het gewenschte gevolg. Hontheim zelf getrouw aan *zijn* begrip van kerkelijke vrijheid,

---

1) Wetzer und Welte. *Kirchenlexicon.* II, 617.

stoorde zich niet aan de veroordeeling van zijn werk en verdedigde het onder verschillende andere pseudoniemen, als Justinianus novus, Joannes Clericus, Aulus Jordanus, etc., tegen de aanvallen, waaraan het ten doel stond. Zijne protestantsche lofredenaars zorgden voor verdere verbreiding; en onder de Katholieken waren er helaas te velen, die, als Hontheim zelf, van jansenistische dwalingen waren doortrokken [1]), of in kerkelijke waardigheden geplaatst zonder degelijke theologische vorming, deels bewust, deels onbewust, medegingen met de rigting des tijds en met algemeene verdraagzaamheid en *Aufklärung* dweepten, of als regeringspersonen het caesaropapisme huldigden, dan dat een werk als Febronius niet uitmuntend te stade kwam, en van het uitgevaardigd verbod groote resultaten konden verwacht worden.

Bereids in 1765 verscheen dan ook een tweede uitgave, vermeerderd met vier bijlagen, waarin Febronius zijne bestrijders antwoordde. In 1770 volgde reeds eene derde, en weldra ook kwamen vertalingen van Febronius in het licht in de Duitsche, Fransche en Italiaansche taal. Ondanks alle bemoeijingen van den aartsbisschop van Weenen en den pauselijken nuntius aan het hof van Joseph II, was de Oostenrijksche regering niet te bewegen het boek van Febronius te verbieden. Tot driemalen toe verklaarde de censuur, dat het niets bevatte, wat met de kerkelijke leer of de goede zeden in strijd was. Dientengevolge stond de regering aan de boekhandelaars toe het werk te verkoopen, in 't eerst wel alleen aan geleerden, tegen

---

1) Het *Jus Ecclesiasticum* van v. Espen was alom in Duitschland verbreid.

overgave van een schriftelijk bewijs, maar weldra zonder eenige beperking [1]).

Inmiddels poogde Hontheim ook praktiesch voor de invoering van zijn systeem werkzaam te zijn, en de drie keurvorsten van Mainz, Trier en Keulen er toe over te halen, dat zij, de veroordeeling van zijn werk ten trots, door een openbare daad zijne beginselen in toepassing zouden brengen. De omstandigheden begunstigden zijne pogingen uitnemend. De keurvorst van Mainz, Emmerich Joseph von Breitenbach, zoowel als die van Keulen, Max Friedrich von Königseck, hadden zich van ministers omgeven, die, gansch van de Voltairiaansche philosophie doortrokken, gemakkelijk te vinden waren om Hontheim de behulpzame hand te bieden. In Trier zelf was in 1768 von Walderndorff opgevolgd door Clemens Wenceslaus van Saksen. Deze, in 1739 geboren, had den zevenjarigen oorlog in Oostenrijksche dienst als veldmaarschalk-luitenant medegemaakt. In 1760 nam hij zijn ontslag uit de krijgsdienst, vertoefde eenigen tijd aan het Fransche hof, werd daarop priester en in 1763 bisschop van Freising en Regensburg, welke bisschoppelijke zetels hij in 1768 voor die van Augsburg en Trier verwisselde. Clemens Wenceslaus was een man van onbesproken levensgedrag, naauwgezet op zijne pligten, vroom en godsdienstig, der Kerk en haar opperhoofd ook trouw toegedaan, maar, zooals bij zijn vroegere loopbaan ligt verklaarbaar is, te weinig theologiesch gevormd, daarbij zwak en onbestendig van karakter, zoodat hij in zijne regeringsdaden te weinig zelfstandigheid toonde en zich te veel door zijne

---

1) H. Schmid. a. w. S. 9

raadslieden liet leiden [1]). Ook in Trier derhalve waren de moeijelijkheden niet onoverkoombaar.

Werkelijk gelukte het dan ook aan Hontheim en zijne vrienden de drie keurvorsten er toe te bewegen, om in 1769 door hunne afgevaardigden in Coblenz een congres te doen houden, waarop hunne klagten tegen den H. Stoel over de vermindering hunner bisschoppelijke regten in 31 punten werden geformuleerd. Hontheim zelf nam als afgevaardigde voor Trier aan het congres deel, en hoogst waarschijnlijk heeft ook hij de 31 klaagpunten, of desideranda, gelijk zij genoemd werden, geredigeerd [2]).

Veel succes behaalden de keurvorsten intusschen met hun congres niet. Want als zij zich nu tot Keizer Joseph II wendden met de bede, dat hij hun mogt behulpzaam zijn om hunne desideranda tot werkelijkheid te brengen, ontvingen zij het beschamend antwoord: „Keizerlijke Majesteit kan zich op dit oogenblik met deze bezwaren niet inlaten; zij geeft daarom den heeren aartsbisschoppen den raad, om zich, ieder met de hem betreffende bezwaren, onmiddellijk tot den Paus te wenden." Wat Joseph II, daar hij het toch zeker innerlijk met de keurvorsten eens was, bewoog dit antwoord te geven, valt moeijelijk met zekerheid te beslissen; zijn raad evenwel werd niet opgevolgd en zóó tevens het bewijs geleverd, dat gansch andere bedoelingen als de opheffing der bezwaren in het spel waren [3]).

---

1) Stigloher. a. w. 49. vv. Brück a. w. S. 34.

2) In extenso zijn zij afgedrukt bij Buss. *Urk. Gesch. des National und Territorialkirchenthum in Teutschl.* S. 711 vv., verkort bij Stigloher, S. 257. vv. Zij zijn onderteekend, behalve door Hontheim, door Deel voor Mainz en door K. Hillesheim voor Keulen.

3) Stigloher, S. 58. v.

In hetzelfde jaar 1769 stierf Clemens XIII. De verhouding van zijn opvolger tot de katholieke hoven was van dien aard, dat een beslissende stap voor hem eene onmogelijkheid was, en zoo bleef het door den Paus veroordeelde Febronianisme welig voortwoekeren, terwijl Hontheim zelf zijne hooge kerkelijke waardigheid ongehinderd dienstbaar maakte aan de verbreiding van zijn verderfelijk systeem. Toen nu in 1775 Pius VI Clemens XIV op den pauselijken Stoel was opgevolgd, trokken de aangelegenheden der Kerk in Duitschland spoedig zijne bijzondere aandacht, en reeds het volgende jaar sprak hij, bij gelegenheid der wijding van den nieuwen nuntius voor Keulen Bellisomi, er zijn leedwezen over uit, dat in die gewesten, waarheen deze zou vertrekken, mannen werden gevonden, die zich niet slechts beroemden Katholieken te zijn, maar ook hooge kerkelijke waardigheden bekleedden, en niettemin geschriften in het licht gaven, waarin de omverwerping der kerkelijke hiërarchie werd beoogd [1]). Bellisomi ontving dan ook de opdragt, door den keurvorst Clemens Wenceslaus te Trier, Hontheim tot eene herroeping te bewegen.

Twee jaren later deed de nuntius bij een bezoek aan Trier den eersten stap in deze aangelegenheid. Clemens Wenceslaus beschaamde ditmaal niet het door den Paus in hem gestelde vertrouwen en den 21 April 1778 rigtte hij tot zijn wijbisschop een schrijven, waarin hij dezen te kennen gaf, hoe vurig hij verlangde, dat de ergernis, in zijn keurvorstendom ontstaan en vandaar uit bijna over de gansche Kerk verbreid, mogt worden wegge-

1) H. Schmid, S. 10.

nomen en hersteld. Dit kon echter alleen geschieden door den wijbisschop zelven. Wel zou het hem zwaar vallen, zijn eigen boek te herroepen en te veroordeelen; doch geen ander middel bestond er voor hem om de gegeven ergernis weg te nemen en zijne ziel te redden. Welligt schonk de algoede God hem daarom zulk een hoogen ouderdom, opdat hij gelegenheid zou hebben in te keeren tot zich zelven, alvorens in de handen der goddelijke geregtigheid te vallen [1]). Te voren had de keurvorst als zijne overtuiging uitgesproken, dat het boek van Hontheim, hoe zuiver ook de bedoelingen van den schrijver mogten geweest zijn, de Katholieke Kerk in de oogen harer tegenstanders slechts verachtelijker gemaakt had; dat geen enkele misstand er door verholpen, maar integendeel vele nieuwe er door ontstaan waren, in 't bijzonder vele inbreuken op de geestelijke jurisdictie, zoodat op plaatsen, waar de principen van Febronius waren aangenomen, de bisschoppen, wier regten hij toch niet had willen verkorten, overal hunne handen gebonden zagen en zich naar een geestelijk regt moesten schikken, wat iedere landsheer zich bevoegd achtte naar eigen willekeur vast te stellen [2]).

Toen Hontheim den brief van Clemens Wenceslaus ontvangen had, verklaarde hij zich in den eersten beginne bereid, om naar de stem van zijn aartsbisschop te luisteren; den 14 Junij overhandigde hij hem zelf het ontwerp eener herroeping, in duidelijke en voor den Paus eerbiedige bewoordingen vervat. Of dit alles opregt ge-

1) *Briefwechsel zwischen dem Kurfürsten Clem. Wenceslaus und dem Weihbischof N. von Hontheim.* Frankfort. 1813. S. 10.

2) Marx, a. w. S. 118. v.

meend was, zou men met grond mogen betwijfelelen; want elf dagen later zond Hontheim uit Weenen aan zijn aartsbisschop een boek, dat tot verdediging zijner beginselen was geschreven, alsmede een hem gunstigen brief van een Frankischen Benedictijner. Teregt was Clemens Wenceslaus over dergelijke wijze van handelen verstoord en hij verborg zijne misnoegdheid niet voor zijn wijbisschop. Zijne verdere bemoeijingen hadden echter vooreerst geen ander gevolg, dan dat Hontheim in Julij eene verklaring afgaf, waarin hij in tamelijk algemeene uitdrukkingen zijnen eerbied voor den pauselijken Stoel betuigde.

Deze verklaring, waarmede volgens H. Schmid [1]) Hontheim „es versuchte noch mit Ehre durchzukommen", vond evenwel te Rome weinig goedkeuring. Pius VI, veel te eerlijk om zich met halve maatregelen te vergenoegen, zond haar terug en verlangde, dat verschillende verbeteringen, door hem aangewezen, in de herroeping zouden worden opgenomen [2]).

---

1) a. w. S. 10.

2) Het volgende staaltje van oud-katholieke eerlijkheid en geleerdheid is te fraai en te leerzaam om het onvermeld te laten. Pius VI zegt in den oorspronkelijken tekst van zijn schrijven: „Restat nunc, ut idem Tuus Suffraganeus illas omnes (correctiones) ita recipiat atque in suam epistolam inserat, ut quaecumque in ea praescripta erunt, omnia ut debent, ex intimo suo jensu suoque judicio, non vero ex alterius monitis emanasse *appareant.*" Dr. Woker geeft van deze woorden de volgende vertaling: „Es erübriget jetzt noch, dass dein Suffragan sie alle so annimmt und in sein Schreiben einverleibt, dass es *den anschein gewinnt*, *als ob alles*, was in demselben steht, sowie es sich gehört, aus seiner innerster Ueberzeugung stammt" cet. Met zulke *eerlijke* vertalingen valt het waarlijk gemakkelijk, de Pausen te betichten van alles wat men verkiest. Welligt evenwel mag men lieden, die altoos nog willen *schijnen*, wat zij iederen dag meer *blijken* niet te zijn, het zoo euvel niet duiden, dat zij beide woorden met elkaar verwisselen.

Werkelijk toonde Hontheim zich bereid, aan het verlangen van den H. Stoel gevolg te geven en den 1 November onderteekende hij zijne definitieve herroeping. Zij begint met de bekentenis, „dat hij uit buitensporigen ijver om de Protestanten met de Katholieke Kerk en den Apostolischen Stoel te hereenigen, de gebruiken en gewoonten van enkele Kerken, welke hij bovendien nog zeer overdreven had voorgesteld, over de gansche Kerk had willen uitbreiden." Zij omvatte overigens al die punten, waaromtrent de Paus eene uitdrukkelijke verklaring geëischt had.

De nu volgende gebeurtenissen, waarin de donkere zijde van Hontheim's karakter zich het duidelijkst openbaart, geven, helaas, maar al te veel regt, om ook aan de opregtheid dezer herroeping te twijfelen.

Den 15 November zond Clemens Wenceslaus het door zijn wijbisschop onderteekende stuk naar Rome, tegelijk met een schrijven, waarin hij zijne vreugde over de daad van Hontheim te kennen gaf. Dat ook de Paus in deze vreugde deelde, was begrijpelijk, en met het Kerstfeest verkondigde hij in een consistorie op plegtige wijze het heugelijk feit. Overtuigd, dat Hontheim, gelijk hij in zijne allocutie zeide, „met groote eerlijkheid en opregtheid" gehandeld had, liet hij de acten van het consistorie drukken en door zijne gezanten aan de verschillende hoven mededeelen. Dezen evenwel, vooral de kabinetten van Weenen en Madrid, namen de handelwijze des Pausen, zoowel als de herroeping van Hontheim, zeer euvel op; de Oostenrijksche censuur ging zelfs zoover, de acten van het consistorie en alle schriften voor en tegen de herroeping te verbieden.

Dat onder hen, die de verschijning van Febronius met luiden bijval hadden begroet, het bekend worden der herroeping groot opzien baarde, valt ligtelijk te begrijpen en evenzoo, dat het niet aan hatelijke geruchten en verdachtmakingen ontbrak. Uit Weenen vooral, waar Hontheim's intiemste vriend Krafft destijds verwijlde, kwamen berigten, welke aanstonds ook in Duitsche, Fransche en Italiaansche couranten werden opgenomen, „alsof", gelijk het *Coblenzer Intelligenzblatt* den 26 Maart 1779 refereerde, „de wijbisschop uit vrees voor den hem gedreigden ban en verder hem wachtende tijdelijke kwellingen en straffen, of ook uit andere ijdele bedoelingen, de herroeping had gedaan, welke hij dan ook bij veranderde omstandigheden spoedig zelf zou tegenspreken." Ook strooide men rond, dat Hontheim zelf de herroeping niet had opgesteld, maar alleen het werk van een ander gedwongen onderteekend had [1]).

Bij dit alles ware het gewis Hontheim's pligt geweest, openlijk getuigenis te geven van de waarheid; dat hij zulks niet deed, pleit zoowel tegen zijn karakter als tegen de opregtheid zijner herroeping. Er is evenwel nog meer, wat tegen beiden pleit. Terwijl hij in het openbaar een diep stilzwijgen bewaarde, beklaagde hij zich in vertrouwelijke brieven aan zijne vrienden over het bekend maken zijner herroeping. Den 4 Februarij o. a. schreef hij:

„Ik had den keurvorst verzocht om, indien hij mijne verklaring of, zoo men wil, mijne herroeping naar Rome zond, er voor te zorgen, dat zij *in de borst van den H. Vader verborgen bleef*. Maar juist het tegendeel heeft plaats gehad, ge-

1) *Periodische Blätter* van Scheeben. 1876 S. 482. H. Schmid. S. II. v.

heel tegen mijne verwachting en meening; had ik zulks vermoed, *ik zou mij geheel anders hebben gedragen*" [1]).

Het valt moeijelijk te gelooven, dat het hem ernst was met deze woorden; het ware toch al te naïef, van den Paus te veronderstellen, dat hij door het geheimhouden der herroeping de openlijk gegeven ergernis vrijelijk zou laten voortbestaan. De ware zin van Hontheim's woorden is wel deze, dat hij voor den Paus in schijn had herroepen, maar voor zijne vrienden en in werkelijkheid zijne verkeerde beginselen bleef aankleven. In een ander schrijven [2]) zegt hij dan ook, dat hij „um Zänkereien und Widerwärtigkeiten zu entgehen einiger Massen" had herroepen; hij voegt er echter aan toe: „Mijne herroeping zal denkende mannen even weinig bewegen, deze stellingen te verwerpen, als zoo menige wederlegging, daar tegen door theologasters, monniken en vleijers des Pausen geschreven." In dit laatste mag hij gelijk hebben: het woord van een karakterloos mensch is zonder waarde en beteekenis.

Intusschen hielden de valsche geruchten en verdachtmakingen niet op, maar namen integendeel grootere proportiën aan. Noch de Paus, noch de keurvorst, noch Hontheim bleven gespaard. Clemens Wenceslaus zag zich daardoor genoopt, eene openlijke verklaring van zijn wijbisschop te vorderen. Den 30 Maart 1780 zond hij hem een uittreksel uit de *Gazetta Universale* van Florence, waarin een artikel over Hontheim's herroeping voorkwam, wat uitmunte door onbeschaamdheid en drieste

1) Marx, a. w. S. 123.
2) Brück, S. 39. Woker, S. 33.

leugentaal. Reeds den volgenden dag vond hij aanleiding om hem nog andere couranten met dergelijke artikelen over te maken. In een begeleidend schrijven vorderde hij nu van zijn wijbisschop, dat deze door eene openlijke verklaring tegen dit schandelijk, leugenachtig drijven zou optreden; „ingeval van weigering zou de wijbisschop hem in de onaangename noodzakelijkheid brengen, het publiek de geheele correspondentie voor te leggen, welke duidelijk en klaar zou bewijzen, wat er te houden was van de voorgewende bedreigingen en gewelddadigheid, waarmede, naar men wil, uwe herroeping is afgeperst."

Deze bedreiging, dat de keurvorst zelf, zoo Hontheim bleef zwijgen, de gansche waarheid aan het licht zou brengen, werkte. Reeds den 2 April onderteekende Hontheim de volgende verklaring, welke den 7 in het *Coblenzer Intelligenzblatt* verscheen.

„Dewijl ik uit onderscheidene couranten, welke mij op verschillende tijden ter hand zijn gekomen, en bijzonder uit die van Florence (n. 9 van den loopenden jaargang) zie, dat men bij het publiek de overtuiging zoekt te verbreiden, alsof de herroeping van het boek van Febronius mij is afgedwongen, zoo verklaar ik hiermede, dat gezegde herroeping, welke ik onder bemiddeling van Z. K. D. mijnen genadigsten landsheer en aartsbisschop heb afgegeven, mijnerzijds geheel vrijwillig geweest is en dat ik voornemens ben, haar in een werk, dat ik bereids heb begonnen en onder goddelijken bijstand hoop te voltooijen, door de geestelijke statuten en kerkelijke tucht te regtvaardigen en te verklaren. Gegeven te Trier den 2 April 1780."

Zóó getuigde Hontheim in het openbaar. Den dag evenwel, voordat deze verklaring werd publiek gemaakt,

schreef hij aan zijn vriend Krafft, dat hij van den keurvorst twee brieven had ontvangen (die van den 30 en 31 Maart), „brieven, die absoluut van mij een nieuwe openlijke verklaring vorderen, in 't bijzonder tegen de *Gazetta Universale* van Florence in N. 9, welke de nuntius te Keulen Bellisomi den keurvorst gezonden heeft; eene verklaring, bestemd om in de dagbladen te verschijnen, en welke de keurvorst eerst wilde zien, om er, zoo noodig, verbeteringen in aan te brengen.

„Wat nu te doen? Na zulke strenge bevelen iedere verklaring weigeren, zou mij met mijne familie aan ik weet niet welke onaangenaamheden kunnen blootstellen. Gij begrijpt, dat ik *in het openbaar en waar ik er niet aan ontkomen kan* er van te spreken, (voor als nog) geen andere spraak kan voeren dan in de herroeping. Iets anders is het voor hen, die zich niet in mijnen toestand bevinden en wien deze zaak niet direct aangaat; hun staat het vrij, over deze zaak te denken en te spreken geheel volgens de meening, welke zij daarover hebben" [1]).

Deze brief van Hontheim is onder dubbel opzigt merkwaardig. Hij openbaart ons ten eerste het cynisme, waarmede deze man zonder omwegen bekent, dat hij eene dubbele spraak voert. Hij toont ons ten andere, hoe Hontheim achter den rug des keurvorsten de waarheid verdraait. In den brief van den keurvorst was van geen andere bedreiging sprake, dan om de tusschen hem en zijn wijbisschop gevoerde correspondentie openbaar te maken. Het „aurait pu m'exposer avec ma famille à je ne sais quoi" is loutere vinding van Hontheim, om in

1) Marx, a. w. S. 125 v.

de oogen zijner vrienden zijn gedrag te verontschuldigen. Dezen overtroffen hem wel is waar nog in verdachtmaking. Zij maakten van het „je ne sais quoi" de bedreiging, om alle familieleden van Hontheim, die in landsbetrekkingen geplaatst waren, van hunne posten te ontzetten [1]).

Na dit alles zal het wel niet bevreemden, dat ook de beloofde commentaar op zijne herroeping duidelijke sporen draagt van dubbelzinnigheid. In het jaar 1781 verscheen hij onder den titel: *Justini Febronii JCti commentarius in suam retractationem Pio VI Pont. Max. Kal. Nov. anni MDCCLXXVIII submissam.* In plaats van het voorbeeld te volgen van den H. Augustinus, die zijn geschrift tegen de beide brieven der Pelagianen eerst aan Paus Bonifacius I voorlegde, gaf Hontheim zijn werk uit zonder eenig voorafgaand onderzoek; slechts in het begeleidend schrijven aan den Paus verklaarde hij zich bereid om 'tgeen hem mishagen mogt te veranderen. De commentaar bevatte echter zeer veel, wat den Paus zeker en ontwijfelbaar mishagen moest. Want hoe beslist Hontheim ook in zijne thesen de regten van den H. Stoel verdedigde, in zijne excepties nam hij weer zeer veel terug of stelde het als twijfelachtig voor. Pius VI gaf daarom dezen commentaar aan kardinaal Gerdil ter beoordeeling, en aan deze omstandigheid danken wij het uitstekende werk van Gerdil: *In commentarium a Justino Febronio in suam retractationem editum Animadversiones* [2]).

Ware de herroeping van Hontheim eerlijker gemeend

---

1) *Periodische Blätter* van Scheeben. 1876. p. 484.

2) Phillips in het *Kirchenlexicon* van Wetzer und Welte. V, 327.

geweest en met meer kracht en overtuiging door hem verdedigd geworden, zij kon ten minste dit nut hebben gesticht, dat zij enkelen, bij wie geen volslagen kwade trouw heerschte, van hunne dwaling had teruggebragt. Voor de publieke belangen der Kerk ware zij ook in dat geval, bij de toenmalige tijdsomstandigheden, wel zonder gewigtige gevolgen gebleven. Er waren er te velen, die in het boek van Febronius slechts vonden uitgesproken, wat zij zelven wenschten dat waar mogt wezen, die zich bij de beoordeeling der Febroniaansche stellingen meer door de neigingen van hun hart dan door de liefde voor de waarheid lieten leiden, om eenige wezenlijke vruchten ook van eene ernstig gemeende herroeping te mogen hopen. Zoo bleef dan ook het Febronianisme nog geruimen tijd heerschen en in het Emser congres en in het Josephisme gerijpte vruchten afwerpen. Welligt is deze omstandigheid juist oorzaak geweest, dat Hontheim nog vóór zijn dood tot inkeer is gekomen. In zijn testament door hem eigenhandig den 25 Februarij 1788 geschreven, zegt hij:

„Daar het een bisschop past, niet zonder getuigenis van zijn beproefd geloof af te leggen, uit dit leven te scheiden, zoo zal als een zoodanig getuigenis na mijn sterven de brief worden openbaar gemaakt, welken de abbé Martin Gerbert in dato 10 Februarij tot mij gerigt heeft."

In dezen brief nu veroordeelt Gerbert het Emser congres en het Josephisme [1]). Wel is de vorm, waaronder Hontheim hier getuigenis aflegt van zijn beproefd geloof, vreemd en ongewoon, verraadt hij nog altoos de vrees-

1) *Period. Blätter*, S. 485.

achtigheid van 's mans gemoed; maar toch, eene veroordeeling van zijne eigene beginselen, die in het Emser congres en het Josephisme in toepassing waren gebragt, ligt ook zóo er in uitgesproken.

Zoo stierf dan Hontheim met God en de Kerk verzoend, in zijn negentigste levensjaar, den 2 September 1790, op zijn slot Montquintin in Luxemburg.

P. A. DE BRUIJN.

BOËTIUS.

II.

(*Vervolg* van blz. 286).

Wij hebben reeds met een enkel woord moeten gewagen van de wreede vervolging, waaraan de Katholieken van Italië onder koning Theoderik ten doel stonden. Het is uiterst moeilijk over dezen vorst een geheel onpartijdig oordeel uit te spreken. Cassiodorus, zijn geheimschrijver, die hoog opgeeft van het geluk der Italianen onder zulk een koning, kan zeker evenmin onvoorwaardelijk als betrouwbare gids worden aangenomen als de panegyrist Ermodius. Dat Theoderik voortreffelijke hoedanigheden bezat, wordt door de meeste geschiedschrijvers buiten kijf gesteld. In den aanvang zijner regeering was hij welwillend en rechtvaardig jegens zijne onderdanen, toonde zich afkeerig van wreedheid en vervolgzucht, en koos, ofschoon hij zelf het Arianisme aankleefde, uitstekende Katholieken tot zijne raadslieden. Zelfs den opperpriester van Rome scheen hij menig blijk van gehechtheid en vertrouwen te geven. Men zou de vraag mogen stellen, welk aandeel zijne politieke berekeningen aan deze gematigdheid en billijkheid hebben ge-

had, en of hij den naam van *De Groote*, dien men hem gegeven heeft, niet veel meer te danken had aan de beroemde mannen, wier wijsheid hem voorlichtte, dan aan eigen schranderheid en doorzicht. Doch hoe men ook over de eerste regeeringsjaren van dezen koning oordeele, zijne latere dwingelandij te willen verdedigen is onbegonnen werk. We zeggen dit vooral met het oog op de alles behalve bevredigende *Histoire de Théodoric* van *Du Roure*, een werk, dat in geenen deele den lof verdient, dien eenige liberale dagbladschrijvers in Frankrijk daaraan hebben toegezwaaid. Een apologeet van een dwingeland hoont de menschheid, en daarmeê is zijn werk, hoe geleerd en doorwrocht dit overigens ook zijn moge, gevonnisd.

Justinus de Oude, die de eenheid van godsdienst wilde handhaven, omdat hij wist wat onheilen de theologische partijschappen reeds aan zijn rijk hadden berokkend, vaardigde een edikt uit — eigenlijk eene herhaling van niet minder dan twintig vroegere bevelschriften —, waarbij de Manicheeërs uit het land werden verbannen, en de ketters — zoo noemde de Keizer alle niet-rechtzinnigen — ongeschikt werden verklaard tot het bekleeden van ambten en waardigheden. De laatsten mochten vooral niet tot rechters of Senatoren worden aangesteld. Door dit verbod wilde Justinus een perk stellen aan hunne muitzieke woelingen, en hun elke rechterlijke vonnisvelling, die, waar zij Katholieken en vooral bisschoppen gold, uit den aard der zaak met schreeuwende onrechtvaardigheden moest gepaard gaan, onmogelijk maken. De Gothen evenwel, die zijne bondgenooten waren, mochten tot het bedienen van ambten worden toegelaten. Dit bevelschrift acht Du

Roure het sein eener vervolging tegen de Arianen, en uit in hartstochtelijke taal daarover zijne verontwaardiging.

„Qui pouvait (zegt hij) se méprendre sur la portée d'une semblable persécution dirigée contre les ariens? Certes ce n'était pas le roi d'Italie. Quel temps choisissait-on pour les frapper? Celui où les ariens étaient plus tranquilles et plus rares, chez les Grecs du moins, qu'ils n'avaient jamais été. Ils n'étaient désormais nombreux que chez les barbares auxiliaires, notamment chez les Goths qu'on daignait pour la forme excepter de la persécution. Du reste, quels troubles nouveaux avaient-ils excités? Pouvait-on leur imputer les hérésies de Nestorius et d'Eutychès, que l'édit d'ailleurs ne mentionnait pas? Loin d'avoir été coupables du schisme de l'Hénotique, quels obstacles avaient-ils apportés à sa solution? N'était-ce pas au contraire lui, Théodoric, leur patron officiel, qui avait le plus contribué en Occident à ramener la paix de l'Eglise? Et de quelle manière procédait-on à cet acte inique et funeste? Sans préparations, sans pourparlers, sans adoucissements, comme s'il se fût agi de préserver l'état d'un imminent péril. Avait-on seulement prévenu le roi d'Italie d'une telle mesure, des motifs urgents qui la commendaient, des dangers d'un tempérament quelconque? Cependant on n'ignorait pas sa pensée, et les convenances impérieuses de son rang.

On pouvait aisément prévoir ce qui arriva en effet, c'est-à-dire, que les opprimés, le regardant à bon droit comme leur protecteur naturel, s'adresseraient à lui pour en obtenir garantie ou refuge. Etait-ce donc qu'on dédaignait sa puissance ou qu'on la voulait amoindrir, sinon même en commencer la ruine, en le rendant la fable ou l'horreur d'une partie de ses sujets?"

Deze uitval heeft in een ernstig geschiedschrijver iets al te kinderlijks.

De Arianen worden in het edikt van Justinus niet genoemd. Alleen de heidenen, de Joden en de Samaritanen

worden met name van de bediening der rijksambten en waardigheden uitgesloten; al de overigen worden zeer onbepaald aangeduid onder den naam van *ketters*. Het is niet mogelijk een enkel bewijs aan te voeren, waaruit blijkt, dat de Keizer het inzonderheid op de Arianen gemunt had. In het Oosten was het getal dezer ketters zeer gering, en het rijk had weinig of niets van hun invloed te vreezen. Het bevelschrift des Keizers had daarenboven in de eerste plaats ten doel, een einde te maken aan de beleedigingen en vervolgingen, die de Katholieken reeds gedurende meer dan dertig jaren hadden moeten verduren. Deze vervolgingen waren niet het werk der Arianen geweest, maar der leerlingen van Nestorius en Eutyches, en het kon bijgevolg niet duister zijn, wie door het woord *haeretici* bedoeld werden. Ook voor Theoderik was dit geen raadsel gebleven. De Keizer had hem met duidelijke woorden geschreven, dat hij niemand wilde noodzaken dit of dat geloofsbegrip aan te hangen, en dat het vooral zijn voornemen niet was als vervolger van andersdenkenden op te treden. Hij wilde alleen de vervolgingen doen ophouden, die de Katholieken hadden verduurd. „Ik ben vrij, schreef hij, om mijne eigene dienaren te kiezen. De verklaring, dat ik van mijn recht gebruik wil maken, is toch wel geene vervolging. De orde van mijn rijk vereischt eenvormigheid van uitwendige godsdienstoefening." Niets duidelijker dan deze woorden des Keizers; maar Theoderik wilde ze niet begrijpen. Hij gaf voor, dat Justinus de Arianen wilde uitroeien, en zijne vervolgingswoede tegen de Katholieken van Italië nam een aanvang. Sinds dat oogenblik bestonden er voor hem geen plichten meer, en geen banden waren hem

meer heilig. Hij werd een dwingeland in den laagsten zin van het woord, omdat zijne wreedheid werd geëvenaard door zijne afschuwelijke ondankbaarheid.

„L'irritation de Théodoric (zegt Darras) allait croissant: Après avoir fait détruire l'oratoire de Saint-Etienne dans le faubourg de Vérone, et raser l'autel dédié au premier martyr, il interdit absolument aux Romains le droit de porter des armes, pas même un couteau de poche. Ces violences éloignèrent de la cour les plus vertueux personnages. Cassiodore se démit de toutes ses charges. Son poste de référendaire fut donné au comte Cyprianus, soldat de fortune qui avait jadis montré quelque valeur dans les guerres contre les Gépides et les Bulgares, mais dont la cupidité, l'avarice et une ambition effrenée déshonoraient le caractère. Ce nouveau chancelier introduisit au prétoire royal une accusation de lèse-majesté contre le patrice romain Albinus, personnage consulaire, l'un des membres les plus illustres du sénat, l'ami du pape Saint Jean I, de Boèce, de Symmaque, enfin de tout ce qu'il y avait de plus vénéré à Rome. Le crime reproché à Albinus consistait, dit l'anonyme de Valois, en une correspondance secrète qu'il aurait entretenue avec l'empereur Justin, pour renverser le trône de Théodoric. Le noble vieillard comparut devant le tribunal, et nia énergiquement le fait. Boèce, qui avait alors le titre de maître des offices, prit courageusement sa défense, et s'adressant à Theodoric: L'accusation portée par Cyprianus est fausse, s'écria-t-il. Si Albinus est coupable, je le suis moi-même, et tout le sénat de Rome avec nous. Seigneur roi, c'est une fausseté abominable! — Le comte Cyprianus palît à cette exclamation pleine d'une généreuse franchise. Il demeura quelque temps sans pouvoir articuler une parole. Enfin il déclara qu'Albinus et Boèce étaient complices du même crime, et qu'il produirait contre eux des témoins irrécusables.

Deux chefs goths, Conigast, aux déprédations duquel Boèce s'était opposé en diverses occcurences; Triguilla, l'intendant

infidèle du domaine royal [1]); trois romains, Basilius autrefois chassé du palais pour ses malversations, Gaudentius et Opilio également bannis de la cour pour leurs brigandages et menacés d'être marqués au front du stigmate infamant des voleurs; tels furent les accusateurs à gages produits par le comte Cyprianus. Albinus et Boèce furent condamnés sans avoir été ni entendus, ni confrontés avec leur accusateurs. Boèce fut d'abord interné dans le baptistère de l'église de Ticinum, et bientôt après exilé dans le territoire de Calvenzance."

In zijne ballingschap te Ticinum schreef Boëtius de eerste bladzijden zijner *Consolatio philosophiae.*

Daar ligt iets ongemeen treffends in de volkomen zelfbeheersching van een man, die in de hoogste ellende nog gevoelt, dat de mensch moet verheven zijn boven het lot, en dat hij alleen een slaaf is, die zijn geest verlaagt door den adel te verloochenen zijner ziel. Doch dit treffende verdwijnt geheel, wanneer men gevoelt dat er een offer gebracht wordt aan den hoogmoed. Het *institutum meum servo* der Stoïcijnen: „ik wijk niet van mijn regel af; ik zwicht voor al de machten van het heelal niet", doet ons gruwen, omdat wij er den waanzin des hoogmoeds in erkennen, die de hand reikt aan eene gevoellooze zelfverloochening des harten. „Het ongeluk is geen kwaad, is met het geluk niet strijdig, want in het ongeluk blijf ik mij-zelf; geen kwaad is mogelijk, want het goed woont in mij even als het geluk, omdat mijn onverwrikbare geest dat goed en dat geluk is": dit stel-

1) Quoties ego Conigastum in imbecillis cuiusque fortunas impetum facientem obvius excepi! Quoties Triguillam, regia praepositum domus, ab inceptu perpetrataque iam prorsus iniuria deieci! (Boët. *De consol. phil.* l. 1, C. VIII.)

sel, dat men het fanatisme des heidendoms zou mogen noemen, is eene verguizing van de heiligste plichten der liefde en het toppunt aller Godonteerende menschvergoding.

Zoo wij in Boëtius' *Consolatio philosophiae* een waanzinnig zegelied hoorden van heidensche zelfaanbidding, zouden wij dit werk met afschuw uit de handen werpen. Die in zich-zelf het hoogste goed waant te vinden, en niet in het eeuwig aanbiddelijk wezen, waar onze afhankelijkheid en onvolmaaktheid slechts een zeer onvolkomen mededeeling en afstraling van wezen kan, is even weinig wijsgeer als Christen. Hij alleen is in het onheil waarlijk groot, die zich vereenigd gevoelt met zijn God en in die vereeniging zijn hoogste geluk stelt, dat hem door geen foltering of dood kan ontnomen worden. Zoo staat Boëtius voor ons in zijne ballingschap. Hij is niet slechts wijsgeer, hij is in den vollen zin des woords Christen. Hij poogt zijne natuur niet te vernietigen, die hij weet dat door de genade verheven en geadeld is; hij gevoelt zijn ongeluk en bekent, dat hij het gevoelt. Maar hij staat boven de grillen van het lot. Hier beneden is zijn gelukstar verdwenen, maar daarboven schittert eene andere met meer dan aardschen zonneglans, en doet het volle licht der zaligende hoop door zijn boezem stroomen. Daarom wankelt hij niet. Geen trots kweekt in zijn borst bovenmenschelijken heldenmoed, maar de kracht Gods schept er den hoogsten liefdegloed, die alle weêrspannige driften verteert en den dood overwint. Die liefde eischt mededeeling; zij wil alle harten doen gloeien en vlammend opstijgen boven het leed dezer aarde, in het hemelsch gevoel der innigste samensmelting met de eenige Bronwel des geluks. — In welk een verrukkend licht ver-

schijnt ons nu de dichter der *Consolatio philosophiae!* Een zanger in het kleed der Martelaren! Is het vreemd, dat Boëtius een der lievelingschrijvers van den H. Thomas van Aquino schijnt geweest te zijn?

Maar wat is dan toch wel de reden, dat er in de *Consolatio philosophiae* nergens melding gemaakt wordt van de goddelijke Openbaring? Is het geen innerlijke tegenstrijdigheid, dat een Christen in zijn heiligste oogenblikken geen getuigenis geeft van zijn geloof, noch uit dat geloof moed en kracht poogt te putten voor zijn laatsten en zwaarsten kamp? Waarom slechts troost en opbeuring gezocht in de wijsbegeerte, als de goddelijke waarheid zelve het hart heeft doorstraald? Op deze vragen rest ons het antwoord nog, voor wij de kunstwaarde der *Consolatio* gaan beoordeelen.

Eenige katholieke schrijvers hebben geoordeeld, op de gestelde vragen te moeten antwoorden, dat Boëtius met zijn laatste werk algemeen nut wilde stichten, en dat hij dit edele doel dacht te bereiken door te leeraren als wijsgeer. Hij zou gemeend hebben, dat de van alle heidensche dwalingen gezuiverde waarheden, zooals zij in de *Consolatio* voorkomen, in vele harten diepere indrukken moesten nalaten, die ernstige lezers gaandeweg konden voorbereiden tot het omhelzen van de leer des Christendoms. Dit zou hij inzonderheid hebben beoogd in het bestrijden van het noodlot der heidenen, waar hij de Voorzienigheid Gods voor in de plaats stelt.

Deze onderstelling wordt door te weinig innerlijke bewijsgronden aangedrongen om aanneembaar te zijn, maar in zich zelf beschouwd is zij verre van belachlijk. De Duitsche *critici* althans, die ons in Boëtius een diva-

geerenden deïst willen doen zien, hadden wel allerminst het recht haar als zoodanig te brandmerken.

Anderen beweren, dat de Wijsheid, die in de *Consolatio* het woord voert, de hemelsche Wijsheid is, die den verongelijkten balling moed komt inspreken in zijn lijden. Vandaar, zeggen dezen, die geheel juiste voorstellingen van het geluk, van de goddelijke Voorzienigheid en van zoovele andere waarheden, die de wijsgeeren der oudheid, zelfs Plato, slechts omneveld hadden mogen aanschouwen.

Het is volkomen waar, dat de *Consolatio philosophiae* de onweêrlegbare blijken in zich heeft door een Christen geschreven te zijn; doch de onderstelling, dat Boëtius in zijn werk de eeuwige Wijsheid zelve bovengemelde waarheden laat verkondigen, dunkt mij onhoudbaar. Zijn dichterlijk gevoel was te edel en te verheven, en voegen wij er bij, te diep christelijk, dan dat hij Jesus Christus zelven bloot wijsgeerige waarheden in den mond zou hebben gelegd.

Doch eens aangenomen, dat zijn kunstgevoel zich daardoor niet beleedigd zou geacht hebben: wat kon er hem toe aansporen de hemelsche Wijsheid hier sprekende in te voeren? De wijsgeeren, voor wie, volgens de hier bedoelde schrijvers, dit kunstgewrocht bestemd was, zouden niets van de bedoeling des dichters begrepen hebben, ja, zoo ze die hadden begrepen, zou zij hen niet weinig tegen het werk hebben ingenomen. Daarenboven zou men nog moeten onderstellen, dat Boëtius niet wilde gekend zijn als dichter der *Consolatio*; doch het tegendeel blijkt uit bijna elke bladzijde des gedichts zoo stellig, dat hier geen twijfel kan geoorloofd

zijn. Mij dunkt, het kan in onzen tijd, na alles wat er over de *Consolatio* geschreven is, niet meer met eenigen grond ontkend worden, dat dit jongste werk des grooten wijsgeers onvoltooid is gebleven. Een kort overzicht van den inhoud des gedichts moge dit elken lezer duidelijk maken. Ik zeg: van den inhoud des gedichts, want ofschoon dicht en ondicht elkander in dit werk beurtelings afwisselen, niemand zal beweren dat de gedachten, die in den prozavorm worden geuit, geen poëzie ademen.

Het eerste boek der *Consolatio* vangt aan met een korten treurzang, die om zijn verheven eenvoud met de schoonste elegieën der ouden in éénen adem verdient genoemd te worden. Hij is de volle weêrklank van het bedrukte gemoed des dichters.

Carmina qui quondam studio florente peregi,
Flebilis, heu! moestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camoenae,
Et vivis elegi fletibus ora rigant.
Has saltem nullus potuit pervincere terror,
Ne nostrum comites prosequerentur iter.
Gloria felicis olim viridisque iuventae
Solatur moesti nunc mea fata senis.
Venit enim properata malis inopina senectus,
Et dolor aetatem iussit inesse suam.
Intempestivi funduntnr vertice crines
Et tremit effeto corpore laxa cutis.
Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
Inserit, et moestis saepe vocata venit.
Eheu! quam surda miseros avertitur aure,
Et flentes oculos claudere saeva negat!
Dum levibus malafida bonis Fortuna faveret,
Paene caput tristis merserat hora meum.
Nunc quia fallacem mutavit nubila vultum,

Protrahit ingratas impia vita moras.
Quid me felicem toties iactatis, amici!
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu [1]).

Terwijl de treurende balling zich in deze sombere gedachten verdiept, verschijnt hem de Wijsheid.

„Haec dum tacitus mecum ipse reputarem (zegt de dichter) querimoniamque lacrymabilem styli officio designarem, astitisse mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum vultus, oculis ardentibus, et ultra communem hominum valentiam perspicacibus. Statura discretionis ambiguae. Nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat; nunc vero pulsare coelum summi verticis cacumine videbatur."

---

1) In Bilderdijks vertaling:
Roerde ik in 's levens bloei de schelle cythersnaren,
Thands dwingt mij 't zuchtend hart een' droeven toon te slaan.
De Zangberg treurt mij voor, met losgerukte hairen,
En 't Treurdicht net zich 't oog met geen' geveinsden traan.
U toch, u heeft voor 't minst, o dierbre Zanggodessen,
Vervolging, schrik, noch boei, van mijne zij geschaakt;
Thands zijt ge in zwakte en druk mijn trouwe troosteressen;
Eens hebt ge in blijder jeugd mijn glorie uitgemaakt.
Door ramp op ramp verhaast voor 't klimmen van mijn jaren,
Heeft de ouderdom zijn' last bij al mijn wee vervroegd,
Mijn' schedel, voor den tijd, bedekt met zilvren hairen,
En 't uitgemergeld lijf met voren doorgeploegd!
Hoe lieflijk ware een dood, die wrange levensdagen
Naar 's droeven beê verkortte, en op den wensch verscheen!
Maar ach! hoe stopt hij 't oor voor ons erbarmlijk klagen,
En trekt de hand van 't oog dat wegsmelt in 't geween!
Wen mij 't ontrouw geluk zijn valsche gunst verëerde,
Bedreigde 't uiterst uur mijn leven van nabij:
Nu, daar 't bedrieglijk lot zijn aanschijn van mij keerde,
Nu rekt zich 't haatlijk perk, en heeft geen eind voor mij.
Wat hebt ge, o wufte hoop van ras verdwenen vrinden,
Zoo dikwerf mijn geluk verheven in uw' waan!
Ziet, ziet mijn' toestand thans, o al te licht verblinden!
Die neêrstort, heeft die ooit op vasten voet gestaan?

Uit deze woorden blijkt ten duidelijkste, dat de Wijsheid, die den dichter in zijne ballingschap komt vertroosten, voor eene verpersoonlijking der wijsbegeerte moet gehouden worden. Het is zeer gemakkelijk de allegorische voorstelling in hare bijzonderheden te verklaren.

De woorden: *Mulier visa est astitisse supra verticem* wijzen op het natuurlijk licht der rede. *Oculis ardentibus* duidt aan, dat de wijsbegeerte, meer dan elke andere natuurlijke wetenschap, de oorzaken en de kiem der dingen moet nasporen. *Statura discretionis ambiguae* wordt verklaard door hetgeen er onmiddellijk op volgt: *nam nunc quidem ad communem etc.* De wijsbegeerte beschouwt eerst de aarde en den mensch, om daarna — *nunc vero pulsare coelum summi verticis cacumine videbatur* — tot den hemel en de ongeschapen Bron aller wezens op te stijgen.

De Wijsheid treedt terstond op als gebiedster, en de Muzen moeten zich op haar bevel verwijderen. Daarna uit zij hare mededoogende klachten over de neêrslachtigheid des wijsgeers in de volgende verzen:

Heu, quam praecipiti mersa profundo
Mens hebet, et, propria luce relicta,
Tendit in externas ire tenebras;
Terrenis quoties flatibus aucta,
Crescit in immensum noxia cura!
Hic quondam coelo liber aperto
Suetus in aetherios ire meatus,
Cernebat rosei lumina solis,
Visebat gelidae sidera lunae,
Et quaecunque vagos stella recursus
Exercet, varios flexa per orbes,
Comprensam in numeris victor habebat.

Quin etiam causas, unde sonora
Flamina sollicitent aequora ponti;
Quis volvat stabilem spiritus orbem,
Vel cur Hesperias sidus in undas
Casurum, rutilo surgat ab ortu:
Quid veris placidas temperet horas,
Ut terram roseis floribus ornet:
Quid dedit ut pleno fertilis anno
Autumnus gravidis influat uvis,
Rimari solitus, atque latentis
Naturae varias reddere causas.
Nunc iacet effeto lumine mentis,
Et pressus gravibus colla catenis,
Declivemque gerens pondere vultum,
Cogitur, heu, stolidam cernere terram.

In Bilderdijks vertaling:

Hoe kwijnt de geest, in diepe smart gestort!
Hoe gaat hij zich, onttrokken aan zich-zelven,
Als aardsche zucht d'ontzinden wrevel port,
In vreemde nacht en duisternis bedelven!
Hij! eer gewoon, met onbedwongen vlucht,
Der heemlen ruim naar vrijkeur door te streven;
De gloênde zon te volgen door de lucht;
De kille maan alom op zij' te zweven;
En star bij star, die in haar kringen zwiert,
Op 't duistre spoor haars omloops te verrassen,
En waar zij keert, of uit haar ringen giert,
Haar eigen baan op 't loopveld af te passen.
Ja, hij, die weet, den oorsprong na te gaan,
Van waar 't geblaas der ratelende winden
Het watervlak in golven op doet staan,
En hun geweld zich ijlings in laat binden:
Wat geest dit Al doet wentlen om zijn as;
Waarom 't gestarnte, aan 't glimmend Oost verrezen,
Bij avond duikt in 's aardrijks Westerplas,

Om 's ochtends weêr op de eigen post te wezen:
Wat in de Lent' de lucht zoo lieflijk stooft,
Om 't bloemrijk veld in frisschen bloei te stellen;
Hoe 't Herftsaizoen, bij 't zwellend boomgaardooft,
Den wasdom stort in zwangre muskadellen.
Hij! hij, die dit, die duizend wonderheên,
In 't diepst geheim omzwachteld voor elks oogen,
Door eigen kracht van oordeel weet te ontleên,
Hij zijgt daar neêr in redloos onvermogen!
Daar ligt hij dan, met uitgevonkeld licht,
Den hals bezwaard van ketens die hem prangen;
En, neêrgedrukt door 't persende overwicht,
Is de aard het al, waar aan zijn oog blijft hangen.

Vervolgens ondervraagt de Wijsheid den balling over de oorzaak van den plotselijken ommekeer van zijn gelukstaat. „Zoo ik minder plichtgetrouw geweest ware, antwoordt deze, zou ik niet zoo diep rampzalig zijn." Daarna vermeldt hij de onbeschaamde aantijgingen zijner vijanden, en beklaagt zich vooral, dat zijne weldaden met zoo grievenden ondank worden beloond. „Zoo men mij had aangeticht, zegt hij, dat ik de tempels des Heeren verbrand, zijne priesters vermoord, en het op het leven aller braven had toegelegd, zou men mij niet veroordeeld hebben zonder dat ik gehoord en van schuld overtuigd was." Vooral schijnt hem de beschuldiging, dat hij zich met toovenaarskunsten zou hebben afgegeven, gegriefd te hebben.

Op deze en vele andere klachten des dichters antwoordt de Wijsheid, dat er in het heelal niets door een blind toeval plaats grijpt, maar dat alles door eene hoogere ordening van God geleid en bestuurd wordt. Zij toont den bedrukten lijder, dat de hartstocht zijn geest heeft

beneveld, en dat hij die nevels moet verdrijven, om niet van het rechte spoor te verdolen.

In het tweede boek spreekt de Wijsheid over de wisselvalligheden der fortuin.

De dichter is niet de eerste geweest, wien deze bedriegster eene reeks van teleurstellingen bereidt. Teleurstelling is al wat wij van haar te wachten hebben, want haar wezen is onbestendigheid.

„Meent gij (zegt de Wijsheid) dat de fortuin ten uwen opzichte veranderd is? Ge bedriegt u. Haar natuur en geaardheid zijn altoos geweest zooals heden. In hare verandering ten uwen aanzien heeft zij de haar eigene standvastigheid getoond. Zoo was zij reeds, toen zij u vleide, toen zij u een aanlokkelijk schijngeluk voorspiegelde. Nu hebt gij het bedriegelijk gelaat dier blinde godheid ontdekt. Voor anderen is zij nog omsluierd, maar gij ziet haar in het aangezicht." In korte maar krachtige trekken wordt de fortuin geschilderd in de volgende verzen:

Haec cum superba verterit vices dextra,
Exaestuantis more fertur Euripi;
Dudum tremendos saeva proterit reges,
Humilemque victi sublevat fallax vultum;
Non illa miseros audit; haud curat fletus,
Ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
Sic illa ludit, sic suas probat vires,
Suique magnum monstrat ostentum, si quis
Visatur una stratus ac felix hora.

In Bilderdijks vertaling:

Wen zij met trotsche hand den kans des noodlots wendt,
Wordt ze als een woeste vloed die uit zijn boorden rent,

Door woeste razernij, die niets ontziet, gedreven;
Trapt Vorsten, lang geducht, baldadig op den kop,
En beurt het hangend hoofd des neêrgeslagen' op,
Om 't, door een nieuwen val, te zwarer krak te geven.
Zij hoort naar weeklacht niet noch jammerlijk geween,
Bespot de tranen zelfs, die ze uit vermaak doet vlieten;
En, wilt ge een treffend blijk van hare grilligheên,
't Is, als een zelfde stond 't ontbeeren en 't genieten,
Het heil en 't onheil hecht aan een.

Het derde boek handelt over het geluk. — Alle menschen streven naar een zelfde doeleinde: zij willen gelukkig zijn. Doch de meesten worden aangetrokken en verleid door schijngeluk, omdat zij het waarachtig, eenig geluk miskennen. Zij wanen de hoogste zaligheid te kunnen vinden in de schepselen; doch daar het geluk is: *status bonorum omnium aggregatione perfectus*, kan het niet volkomen in een schepsel aanwezig zijn. — De Wijsheid wil haar leerling het ware geluk doen kennen, maar eerst vermaant zij hem Gods hulp en bijstand af te smeeken. „*Quid nunc faciendum censes, ut illius summi boni sedem reperire mereamur? Invocandum, inquam, rerum omnium Patrem, quo praetermisso, nullum ritè fundatur exordium. Recte, inquit.*" Daarna volgt in schoone verzen dit even schoon als echt-christelijk gebed:

O qui perpetua mundum ratione gubernas
Terrarum coelique sator, qui tempus ab aevo
Ire iubes, stabilisque manens das cuncta moveri;
Quem non externae pepulerunt fingere causae
Materiae fluitantis opus, verum insita summi
Forma boni, livore carens: tu cuncta superno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique imagine formans,

Perfectasque iubens perfectum absolvere partes.
Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
Arida conveniant liquidis; ne purior ignis
Evolet, aut mersas deducant pondera terras.
Tu triplicis mediam naturae cuncta moventem
Connectens animam per consona membra resolvis;
Quae cum secta duos motum glomeravit in orbes,
In semet reditura meat, mentemque profundam
Circuit, et simili convertit imagine coelum.
Tu causis animas paribus, vitasque minores
Provehis, et levibus sublimes curribus aptans
In coelum terramque seris; quas lege benigna
Ad te conversas reduci facis igne reverti.
Da, Pater augustam menti conscendere sedem,
Da fontem lustrare boni, da luce reperta
In te conspicuos animi defigere visus.
Disiice terrenae nebulas et pondera molis,
Atque tuo splendore mica: tu namque serenum,
Tu requies tranquilla piis; te cernere finis,
Principium, vector, dux, semita, terminus idem.

In Bilderdijks vertaling:

o Gij, die 't wareldrond naar één bestendige orden
Bestiert; die aarde en zee en hemel hebt doen worden;
Den tijd uit de eeuwigheid hervoortriept, en zijn baan
Afbakende om zijn' weg onstoorbaar af te gaan;
Die, zelf onwrikbaar, 't al beweging schenkt en leven!
Wien niets bewegen konde om iets bestaan te geven
Dan uwe goedheid; zelf het opperst goed alleen,
Van vlekken zuiver! Gij, die uw volkomenheên
U-zelv' ten voorbeeld stelt, en, door geen macht te omperken,
Zelf schoonheid, 't schoon bevat en uitdrukt in uw werken!
Die, aan u-zelv' gelijk, in alles ongewraakt,
't Volmaakte van 't geheel door ieder deel volmaakt!
Gij legt de hoofdstof vast aan 't snoer der samenstemming,
In duurzaam evenwicht, 't geen schokken vreest noch stremming;

Dat koude en gloed, en droogte en vloeistof onderling
Zich schragen; 't fijner vuur niet aan den band ontspring',
Noch 's aardrijks logge klomp ter neer zink' door zijn zwaarte.
Gij vormde tusschen geest en 't redenloos geäarte
De menschelijke ziel van middelbaren stand,
En bracht haar met het stof in 't wonderbaarst verband;
Niet om door 't lichaam slechts haar leven te verspreiden,
Maar zich door beider kring bij beurten uit te breiden,
En in zich-zelv' gekeerd, haar eigen vatbaarheên
Te zien, en 't groot heelal te schildren in het kleen.
Gij-zelf, gij voert de ziel, als op een wolkenwagen,
Door aarde en hemel, en uw godlijk welbehagen
Roept ze eenmaal weêr terug tot uw genoegzaamheid.
Gij, oorsprong van 't heelal, en oppermajesteit!
Gij, geef gij dat mijn ziel uw' zetel moog genaken;
Geef haar, de bron van 't goed, die zuivre bron, te smaken;
Het licht te ontdekken; en het schemerend gezicht
Onafgewend op u te vesten, zee van licht!
Verdrijf de nevels en des aardrijks zwarte dampen,
Die om ons zweven en dien heldren glans bekampen;
En straal ons toe! Want gij, gij zijt het, die verkwikt;
Gij, kalmte en rust van hen op wie uw aanschijn blikt!
In u, in u te zien, bestaat het eind des levens,
Die einde en aanvang zijt, en weg en leidsman tevens.

Men toone ons een heiden, die ooit in zoo bezielde klanken gebeden heeft. Daar ligt in de laatste regels dezer ootmoedige hartebede iets zoo kinderlijks en roerends, dat zij alleen uit het gemoed van een Christen kunnen opwellen. Maar nog meer. Men gevoelt, dat de dichter een hoogere vlucht wenscht te nemen; dat de kring der wijsgeerige bespiegelingen hem te eng wordt, en dat zijne ziel den vollen levensadem wil genieten in het bovenaardsche licht der Openbaring. De woorden: *disiice terrenae nebulas et pondera molis*, en: *te cer-*

nere finis zijn welsprekende tolken van den vurigen hartewensch des christenzangers. De beschouwingen der wijsbegeerte zijn slechts inleiding en voorbereiding geweest tot de hoogere aanschouwing des Geloofs. Dit blijkt nog duidelijker in het vierde boek. Daarin wordt geleerd, dat het waarachtig geluk alleen kan verkregen worden door de beoefening der deugd. Doch bijzondere aandacht verdienen de volgende woorden: „quoniam verae formam beatitudinis me dudum monstrante vidisti, quo etiam sit agnovisti, decursis omnibus quae praemittere necessarium puto, viam tibi quae te domum revehat ostendam. Pennas enim tuae menti, quibus se in altum tollere possit, affigam, ut, perturbatione depulsa, sospes in patriam, meo ductu, mea semita, meis vehiculis revertaris."

De Wijsheid heeft haren leerling getoond, waarin het waarachtig geluk bestaat, en toch noemt zij dit alles slechts noodzakelijke voorbereiding — *decursis omnibus quae praemittere necessarium puto.* Zij zal zijn geest vleugelen geven, opdat hij zich hooger moge verheffen — *quibus se in altum tollere possit* — en door haar opgevoerd in zijn vaderland aanlanden.

Voelt hij dan de zwindelingen
Van des luchtruims opperkringen,
En den gloed die hooger barnt,
Brandend streeft hij door de branding,
En zoekt hoogere belanding,
In den zetel van 't gestarnt':
Daar hij dan, naast d' Albestraler,
Of den verstgelegen dwaler,
Als zijn wachter, ommedraait;
Of zoo verr' de starrevonken
Uit de nachtgordijnen lonken,

In der starren wieling zwaait;
En, na lang genoeg te zweven,
Van des hemels buitendreven
Naar den hoogsten zetel stijgt,
Tot hij boven al 't gewemel
Van den wentelenden hemel,
Deel aan 't heilig licht verkrijgt.
Daar, daar voert de Heer der heeren
Op die onder hem regeeren
Den ontzachelijken staf:
Daar houdt Hij den toom der wareld
Onverwrikbaar, hoe zij dwarelt,
In haar wankelbaren draf. —
Treedt ge dus het thands vergeten,
Nu gezocht, doch eer bezeten
Oord, uw vaderland, weêr in;
Dan, dan roept ge, bij 't herkennen:
Hier voleindig ik mijn rennen,
Hier, hier nam ik mijn begin [1]).

Daar moeten dus naar het plan des dichters nog hoogere waarheden worden bezongen. De laatste zangen der *Consolatio* moesten ons opvoeren in het heilig licht der Godheid, om ons daar meer te doen gevoelen en genieten dan alle aardsche wijsheid, ook zooals zij door het Christendom is gelouterd, voor het eng beperkte verstand vermag uit te spreken. Maar het grootsche ontwerp mocht niet in zijn geheel worden uitgevoerd. „Théodoric l'a décapité avec l'auteur!"

Het vijfde boek beantwoordt eenige tegenwerpingen omtrent *toeval* en *noodlot*, en betoogt, dat er geen tegenstrijdigheid is tusschen 's menschen zedelijke vrijheid en de goddelijke voorwetenschap; maar in zijne hoogere wereld heeft de dichter ons niet mogen binnenvoeren.

1) L. IV. Metr. I. Vertaling van Bilderdijk.

Wat hij zoo gaarne in verrukkende tonen zou hebben bezongen, ging hij na een wreeden marteldood van aanschijn tot aanschijn genieten. — Wij sluiten dit overzicht met de woorden van Darras:

Évidemment donc Boèce réservait pour le couronnement de son oeuvre philosophique la magnifique exposition du dogme chrétien. Mais, est-ce à dire que dans les cinq livres, seuls achevés, de la *Consolation*, il tienne le langage d'un païen, ou même simplement celui d'un philosophe rationaliste? Au contraire, il s'exhale de chacune de ses pages un parfum évangélique qui révèle la foi du chrétien sous le manteau du philosophe. Si un mot emprunté aux Ecritures tombe des lèvres de la sagesse, le coeur de Boèce palpite d'une joie sainte. „Crois-tu, dit la sagesse, que rien puisse s'opposer à la volonté de Dieu, notre souverain bien? — Non, répond l'interlocuteur. — Il y a donc, reprend la sagesse, un Dieu souverainement bon, qui par sa Providence dirige et dispose tout *fortiter et suaviter*. — Oui, répond l'interlocuteur. Et je l'avoue, toutes les raisons que vous venez de m'en fournir, me ravissent encore moins que ces dernières paroles que vous venez de citer." La critique moderne pourrait-elle nous expliquer comment, si Boèce eût été païen, ou simplement rationaliste, une citation d'un verset de nos Livres saints aurait suffi pour éveiller dans son ame une émotion pareille?

Tel est donc le livre de la *Consolation philosophique*, monument inachevé d'un génie chrétien, qui passait en revue tous les systèmes des écoles païennes pour les renverser l'un après l'autre et établir sur leur ruine la foi de Jésus-Christ. La critique moderne n'a rien soupçonné de ces grandes choses.

We hebben in ons overzicht der *Consolatio* sommige gedichten in hun geheel meêgedeeld, om den lezer, die nog geen kennis met de werken van Boëtius gemaakt heeft, de gelegenheid te verschaffen zich over het oorspronkelijke een zelfstandig oordeel te vormen. Hun, die

de taal der *Consolatio* niet verstaan en zich met Bilderdijks overbrenging moeten vergenoegen, zij hier herinnerd, dat bijna alle navolgingen en vertalingen van onzen Nederlandschen zanger eene oorspronkelijkheid ademen, die eene onschatbare waarde heeft voor de beoefenaars der oude letterkunde, maar voor de vreemdelingen in dat vak van studie grootendeels moet verloren gaan. Bilderdijk wilde, dat zijne vertaligen eerst en vooral een Nederlandsch karakter zouden bezitten, en hij achtte het onmogelijk in eene overbrenging een nauwkeurig denkbeeld van een dichtstuk der oudheid te geven, dan voor zoover het de opvolging der gedachten gold en de uitdrukking der verschillende soorten van stijl. Een dichter in onze taal zoo te doen spreken, alsof hij-zelf daarin gedacht en geschreven had, noemde hij het toppunt van volkomenheid. Wij voegen er echter bij, dat hij in zijne vertaling van Boëtius veel zeldzamer van het oorspronkelijke afwijkt dan in de meesten zijner andere overzettingen.

Boëtius is een waarachtig dichter. Zijne verbeelding is rijk en edel, zijn gevoel zuiver, doorgaans zacht en verheffend, maar soms ook forsch en bruischend. Zijne wetenschap is in der daad reusachtig van omvang; zij heeft al zijne verzen doorvoed en zijne poëzie met allerlei beelden verrijkt, waarin overvloed zonder overlading zich paart aan juistheid en bevalligheid. Hij heeft een volkomen meesterschap over de taal, en zijne versificatie munt uit door de treffendste schoonheden van den eersten rang. Zijne diktie toont zeer veel overeenkomst met die van Tibullus. Ik zeg: zijne diktie, want voor al het overige is er geen punt van vergelijking mogelijk tusschen den verwijfden Epicurist en onzen moedigen, grooten geloofsheld.

Men vindt ook eenige versverbindingen bij Boëtius, die den ouden geheel vreemd waren, zooals:

Quid tantos iuvat excitare motus,
Et propria fatum sollicitare manu?
Si mortem petitis, propinquat ipsa
Sponte sua, volucres nec remoratur equos etc.

en:

Nubibus atris
Condita nullum
Fundere possunt
Sidera lumen.
Si mare volvens
Turbidus Auster
Misceat aestum,
Vitrea dudum,
Parque serenis
Unda diebus,
Mox resoluto
Sordida coeno
Visibus obstat.

Het proza van Boëtius in zijne *Consolatio* zoowel als in zijne overige wijsgeerige werken beantwoordt volkomen aan den eisch der onderwerpen, die hij behandelt. Het onderscheidt zich inzonderheid door logische helderheid, die in wijsgeerige vertoogen een hoofdvereischte mag genoemd worden, en is over het geheel zuiver van de gezwollenheid, waardoor de meeste schriften zijner tijdgenooten worden ontsierd. De schrijver toont ook hier in welke school hij zich heeft gevormd. Toch is zijn ondicht veel minder gekuischt dan zijne verzen, en ver-

vuld van woorden en spraakwendingen, die Cicero ten hoogste zou gewraakt hebben.

Men wane echter niet, dat de groote wijsgeer minder vertrouwd was met de taal van Cicero dan met die van Tibullus. Daar is misschien nooit een geleerde geweest, die de schriften van den Romeinschen redenaar, vooral de wijsgeerige, grondiger bestudeerd had dan hij; doch het hoofddoel van onzen schrijver was nut te stichten met zijne werken, en daarom legde hij er zich met inspanning op toe, zijne gedachten zooveel mogelijk voor allen verstaanbaar uit te drukken.

In de eeuw van Augustus was er een hemelsbreed onderscheid tusschen de taal der schrijvers en die des volks, ja zelfs, tusschen de taal der redenaars en die der meest beschaafde kringen van Rome. Men vergelijke eens den stijl van Caesar in zijne overschoone *Commentarii*, die zoo los, ongekunsteld en natuurlijk geschreven zijn, dat zelfs Cicero dien schrijftrant onnavolgbaar achtte, met de wijsgeerige en redekundige werken van Cicero-zelven, of — wil men de klove nog breeder zien — met de geschiedboeken van Titus Livius. Misschien was de *patavinitas*, die men in den laatste gispte, niets anders dan het gewrongene, voor het volk ongenietbare, van de zonderlinge woordverplaatsingen in zijn overigens van waarachtige schoonheden overvloeienden en door geen Romein ooit geëvenaarden schrijfstijl. Dat de Romeinsche kunstrechters telkens spreken van eene *lingua nobilis* en *plebeia*, die ook wel *vulgaris*, *rustica* en *pedestris* genoemd wordt, is bekend. Hoeveel willekeurigs in die onderscheiding gevonden werd, kunnen wij leeren uit de voorbeelden der beste schrijvers zelven. Zoo meende

Cicero, dat *non scio* voor *nescio* of *haud scio* tot de *lingua rustica* moest verwezen worden.

Toen Rome het hoofd had gebogen voor het kruis van Christus, ontstonden er, als van zelve spreekt, geheel andere behoeften voor het volk dan in de eeuwen des heidendoms. Het kunstgevoel was bij de Romeinen altijd slechts in zeer geringe mate ontwikkeld geweest. Een blijspel was de hoogste verlustiging des volks, zelfs in de dagen van Augustus; eene verlustiging, die misschien alleen overtroffen werd door het mensch-onteerend genot, dat men bij het afschuwelijk schouwspel der naakte zwaardvechters smaakte. Veredelend kunstgenot hadden zij die de *lingua plebeia* spraken nooit gekend, en alle hoogere beschaving was hun vreemd. Het Latijn van Sallustius of Livius, van Virgilius of Propertius was den meesten geheel onverstaanbaar. Zoo de christen-leeraars en schrijvers in die taal gepredikt en geschreven hadden, zou het volk niets van de hun voorgestelde waarheden begrepen hebben. Niets natuurlijker derhalve, dan dat tegelijk met de uitbreiding des Christendoms de *lingua*, die vroeger met minachting *plebeia* geheeten werd, ook bij de geleerden in eere kwam, en dat er een geheel andere letterkunde werd geboren. Het is louter belachlijke pedanterie, deze letterkunde verachtend te vonnissen als een produkt van wansmaak en barbaarschheid. Op wijsgeerig en godsdienstig gebied was de taal der Romeinen altijd zeer arm geweest aan woorden en uitdrukkingen; men heeft de wijsgeerige schriften van Cicero slechts even in te zien om er zich van te overtuigen. Cicero-zelf was niet in staat der wijsbegeerte eene eigene taal te scheppen. Hij was geen wijsgeer die de waarheid

om haar-zelve liefhad. Waar hij goed zag, zag hij over de schouders van Plato en Aristoteles, en waar dezen hem den weg niet gebaand hadden, zag hij steeds ten halve of geheel verkeerd. De waarheid was hem niets meer dan een cliënt, waarvoor hij pleitte, en de ijdele redenaar, wien het daverend handgeklap der menigte deed duizelen van geluk, verloochende zich even weinig in zijne wijsgeerige boeken als op het forum. Zijn hoogsten roem als wijsgeer schijnt hij dan ook daarin gesteld te hebben, dat hij in het Latijn wist weêr te geven wat zijne groote meesters in het Grieksch geschreven hadden. Als het Latijn geen woorden had om uit te drukken wat in dit of dat wijsgeerig stelsel uitgedrukt moest worden, dan verkeerde hij in de grootste verlegenheid. Soms redde hij zich dan met omschrijvingen, die niet eens altijd nauwkeurig waren, maar doorgaans behield hij het woord in het Grieksch. Hoe kon nu de taal van Cicero den christen-wijsgeeren tot model strekken? En kon zij dit den wijsgeeren niet, hoeveel minder den godsdienstleeraars, die èn door het volk moesten verstaan worden, èn waarheden voordroegen, die geen schrijver der Romeinen nog gekend had. Het kon dus niet anders, of de taal moest met honderden woorden en spraakwendingen worden verrijkt, die deels uit den mond des volks werden opgevangen en nog krachtig bloeiden in de *lingua plebeia*, deels nieuw gesmeed en gewijzigd werden, en in de schriften der geleerden aangenomen.

Op deze wijze ontstond er een geheel nieuwe letterkunde, en de Latijnsche taal bekwam iets wijsgeerigs en oostersch beide. Dat zij vooral iets oostersch ontving, blijkt ten duidelijkste uit de *Versio Itala* der H. Schrift.

Daar ligt iets zoo verhevens en plechtigs in de psalmen, zooals die daarin vertaald zijn, en zoo krachtigs te gelijk, dat men er in een moderne taal bezwaarlijk eenig denkbeeld van zou kunnen geven. Datzelfde oostersch karakter vertoonen ook vele schriften der kerkvaders.

Het meesterwerk van Augustinus *De Civitate Dei* is een ongeëvenaard voortbrengsel niet enkel van wijsgeerige en godgeleerde bespiegeling, maar van hart- en geestvervoerende poëzie; eene poëzie, die de geheele ziel des lezers doorstroomt en doorgloeit, en in haar een weêrschijn schept van het stoffeloos genot der onbevlekte geesten.

Men houde ons deze uitweiding ten goede. We zullen Boëtius nog leeren kennen als een der grootste wijsgeeren en godgeleerden, en mogen dan geen oogenblik kunnen denken: *barbarus est, quia non loquitur latine.*

P. F. Th. Van Hoogstraten,
Ord. Praed.

(*Wordt vervolgd.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

NIEUW HANDBOEKJE VOOR CONGREGANISTEN [1]).

Dit ter recensie ingekomen Handboekje bevat, behalve de Regels der Congregatie van O. L. V. en de daaraan verleende aflaten, Gebeden en Gezangen. Onder de Gebeden vinden we: Morgengebed, Avondgebed; de wekelijksche vergadering; Opdragt en Verschillende gebeden. De Gezangen zijn verdeeld in *a.* De Latijnsche Gezangen, of de gewone hymnen en psalmen, enz., welke in de Congregatie gebruikt worden, te zamen hier elf en zonder de vertaling; *b.* „Hollandsche Liedjes", in 't geheel vier en dertig, meest aan de H. Maagd. Zes er van zijn zeer net van noten voorzien; overigens is enkel de wijs opgegeven. Dat alles maakt, met de Kerkelijke goedkeuring en aanbeveling, en de plegtige opdragt van het werkje aan de H. Maagd, een aardig boekje uit van ruim 180 bladzijden in klein formaat.

Allen lof verdient het, dat er, naar behooren, voor Kerkelijke goedkeuring zorg gedragen is. Met weerzin misten we die in een en ander Broederschaps-boekje, waarin zelfs vele aflaten zonder eenigen waarborg worden medegedeeld. Doch behalve de daaromtrent bestaande regels, dringt hier, naar ons oordeel, nog eene eigene en bijzondere reden van eerwaardigheid. Zulke Handboekjes toch krijgen, door hun openlijk en veelvuldig gebruik in de kerk, zekeren liturgischen

1) „*Nieuw Handboekje voor de Leden der Congregatie van Onze Lieve Vrouw.* Door een R. K. Priester. — Utrecht, Dekker & van de Vegt. 1877."

aard, waarom de goedkeuring van zelf zooveel te meer gevorderd wordt.

Over de keuze en omvang van de Gebeden en Latijnsche Gezangen oordeelen we niet; de Eerw. zamensteller van het geheel, die, gelijk hij meldt, vele jaren met de leiding eener talrijke en bloeijende Congregatie belast is geweest, kon daarover zelf het beste beslissen. Hetzelfde moge gelden voor de keuze en het getal der „Hollandsche Liedjes"; welke te lage benaming echter, in zulk een boekje, ons niet kan behagen.

Hoezeer wij alles wenschten te prijzen en bij eigen ondervinding weten, dat ettelijke veelgebruikte „Liedjes" van min edel gehalte bezwaarlijk geheel te weren of genoeg te verbeteren zijn, moeten we ons toch, om het groote gewigt der zaak, eenige aanmerkingen veroorloven.

Juist om den liturgischen aard ook van dit Handboekje, en mede omdat het waarschijnlijk, door de ontvangen aanbeveling, in de reeds opgerigte of nog op te rigten Congregatiën van het Aartsbisdom ten gebruike zal ingevoerd worden, had, naar onze bescheiden meening, de zamensteller althans voor twee vereischten moeten zorgen: ten eerste, dat de correctie van begin tot eind hoogst naauwkeurig was; ten tweede, dat er bij de Nederlandsche Gezangen geen waren opgenomen, die het, onder letterkundig opzigt, niet wel verdienden.

Geen taalfouten, maar enkel gebrek aan correctie zien we op vele plaatsen, als: door *de* Directeur, op *de* feestdag, door *onze* Heer, enz.; bl. 96: van Christus, *Uwer uitverkorende* Zoon; aldaar ook: sm*e*ken, in *al* eeuwigheid; elders: erg*e*nis, van alle*n* vlek, goedertieren*d*ste, geschied*t* is, *dit* ballingschap, *van sedert*, het gruwelijke *van af nu* (bl. 177), en nog wel in een vers! ten aanschouw*e*, gez*a*ch, wat de Vries niet eens zoo spelt, en *nog* (bl. 146), waar het *noch* moet wezen. En waarom altijd „*bi*zonder"? De Vries doet het niet. Men vindt den Zoeten Naam met *s* en *z*, gezamenlijk en gezamen*t*lijk; op dezelfde bladzijde, in hetzelfde lied ontmoet men de oude en de nieuwe spelling. Men leest: zeven Onze Vader*s* en zeven Wees gegroet, en dan: vijf Onze Vader en Wees gegroet; wat

geen van beiden juist is. Blad. 85 staat in eene Litanie eene hinderlijke drukfout: *onfeilbare* voor *onpeilbare* zee. Ook het Latijn heeft, ofschoon minder, nog al misstellingen: mirerere, sanguimen, apries voor aperies, enz.

Over de punctuatie, vooral in de verzen, spreken we niet, want daar is weinig of niet op gelet; evenmin op het gepaste gebruik van groot kapitaal, bepaaldelijk bij de bezittelijke en persoonlijke voornaamwoorden. Al wil men hierin eenige ruimte en speling laten, het is toch niet voegzaam noch gevolgelijk, de groote letter, hetzij men tot of van God, of wel van de H. Maagd en de Heiligen, en zelfs van een gewoon Christen of Congreganist spreekt, onverschillig en door elkaâr te gebruiken, en daarentegen, als het voornaamwoord op God terugziet, de hoofdletter hier en daar weêr weg te laten. Het eenvoudigste is: alleen bij God en enkel het persoonlijke voornaamwoord groot kapitaal te maken; verder niet, dan soms om de duidelijkheid of eenige bijkomende reden, bijv. van plegtstatigheid of nadrukkelijkheid.

Doch zulke onnaauwkeurigheden zijn ligtelijk weg te nemen. Meer echter is er aan de „Hollandsche Liedjes", althans aan niet weinige, te verbeteren, om ze onder literair opzigt dragelijk te maken en er voor kerkelijk gebruik meer waardigheid aan te geven. Enkele Liederen evenwel behoeven slechts weinig hertoetsing; eenige, als Lied 14, 18, 31, enz. zijn, met andere uit vroeger tijd, op de correctie na, goed en verdienstelijk.

Dadelijk nogtans valt het in 't oog, dat de welmeenende verzamelaar zich anders niet veel met verzen heeft bezig gehouden.

Men ziet het reeds aan de wijze waarop menig Lied gedrukt staat, bijv. zonder de gewijzigde inspringing naar het getal van voeten of, wil men, van syllaben. Men ziet het aan niet weinige regels, die de vereischte maat niet hebben: te lang zijn bijv. door verzuimde uitwerping, (kinderen voor kind'ren en dergelijke,) te kort zijn door elisie of zamenvloeijing van vocalen; of aan regels, die de noodige verssnede niet hebben en geen vers meer mogen heeten, bijv. in Lied 17 en 23. Men ziet het aan ongeoorloofde afkortingen: *onz' ziel*; *ons*

all', *van ons al* voor: *ons allen*, *van ons allen*; *Bethel* voor *Bethlehem*? en aan ongeoorloofde rijmen: *rei*, bijv., dat mannelijk is en vrouwelijk staat, rijmt niet op *wij*; *strijd* niet op heerlijk*heid*, of eeuwig*heid* niet op *zijt*, noch Christen*heid* op zuiver*heid*; *verwon* niet op *Zoon*; *begonnen* niet op *zonne*; *volprezen* niet op *verheven*; misschien ook werd het rijm hier (bl. 173) verwaarloosd, of is het eene misstelling.

Nog oordeele men uit deze eerste stroof der opgenomen vertaling van den lofzang *Veni Creator*:

Kom Schepper, kom o heilige Geest,
Bezoek ons all' van minst tot meest,
Kom, en stort uw genadekracht
In de harten door U voortgebracht.

Dit eene, en in dien trant is er meer, zegt zonder nawijzing genoeg. Het staat aldus ook in het *Handboekje voor de Congreganisten van O. L. V.*, in 1874 te Tilburg gedrukt; maar dit heeft: heilge, zooals de maat vereischt. 't Is billijk er bij te voegen, dat de verdere strofen over 't geheel beter te lezen zijn. Van die eerste stroof gaf reeds Pater F. Heynen in zijn prachtig *Congregatie-Boek* (Amsterdam, bij Huver, 1862,) deze deugdelijke vertaling:

Kom, Schepper, kom, o Heil'ge Geest,
Bezoek der uwen hart en geest,
Vervul met bovenaardsche kracht
De zielen door U voortgebragt.

Doch iets anders, al is het van teederen aard, mag thans wel openlijk gezegd worden, en juist naar aanleiding van hetgeen ook weder in dit Handboekje geschied is.

Op het eerste gezigt erkent men dadelijk, dat de Liederen meerendeels uit andere Handboekjes, hetzij voor Congregatiën, voor de H. Familie, voor Processies naar Kevelaar of Brielle, of voor andere Broederschappen, hetzij uit Meimaand-boekjes, of Jubilé-boekjes, enz. overgenomen of daar ten minste te vinden zijn. Wie een weinig met die soort van literatuur vertrouwd is, weet of vergewist zich alligt, of ze in veel vroeger of in onzen tijd, of ze met of zonder naam verschenen, en

of de genoemde of bekende vervaardigers nog in leven zijn; en anders zal men zich, zoo men 't noodig heeft, tot de uitgevers om mededeelbare inlichtingen wenden. Intusschen is in dit Handboekje, dat zóóveel overnam ook zonder voorkennis, slechts bij ééne enkele vertaling iets vermeld, waarover aanstonds. Maar toen we ons de moeite getroostten, om sommige Liederen nader te vergelijken, bevonden we, dat ze deels in onverbeterden of kwalijk verbeterden tekst opgenomen, en deels, wat erger is, óf naar eene reeds vervalschte lezing overgedrukt, óf wel voor of door den verzamelaar zelven ter goeder trouw vrijelijk veranderd zijn.

We bepalen ons bij enkele voorbeelden.

Het *Lied van den H. Casimirus*, (Casimirus, staat er,) het 10e in het Utrechtsche Handboekje, is het 84e in het Tilburgsche, maar aanmerkelijk gewijzigd en toch niet genoegzaam verbeterd. Ook vonden we er slechts enkele gedachten in terug van het Maria-lied, zooals het in korter of langer vorm aan den H. Casimirus wordt toegeschreven. Wij vergeleken den korten Latijnschen tekst in het *Congregatie-Boek* van Pater Heynen, eene veel langere lezing in *Paradisus animae*, en die bij de Bollandisten op het leven van den H. Casimirus (Maart I, 357), en bij Daniel, *Thesaurus hymnologicus*, II, 372 vv. Het bedoelde lofgedicht op de H. Maagd: *Omni die, dic Mariae* kan, als zeker eene eeuw ouder, door den H. Casimirus niet gemaakt zijn, maar werd, voor een gedeelte, veel door dien vromen prins gebruikt. Zie Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, II, 258 vv.

Het 2e lied van Utrecht (*Geluk der Congreganisten*) is het 16e van Tilburg, doch veel veranderd; maar het is en blijft een koud vers.

Het 27e van Utrecht (*Kerstlied*) is het 75e van Tilburg, doch verkort, verwerkt en niet overal verbeterd. 't Is anders een overschoon Kerslied uit de vorige eeuw, waarvan een volledige en onberispelijke tekst te vinden is in het herziene *Handboekje voor Congreganisten*, door J. Beerendonk te Amsterdam, in 1863 uitgegeven; en aldus, met gering verschil, leest men het reeds in de *Oude en Nieuwere Kerstliederen* van Gebr. Alberdingk Thijm, Amsterdam, 1852.

Het zeer verbreide *Jubellied aan Maria Onbevlekt Ontvangen*, („Lieve Moeder van den Heer!") van 1854, dat door geheel ons Land, in België, Beijeren en elders gezongen wordt, staat ook hier, doch met onvolledig opschrift, met zeer onnaauwkeurige correctie en verbastering. De tweede stroof heeft *doorgeklonken* voor *overklonken*, en in het vierde vers is *'t* ingevoegd: „En uw kind'ren *'t* vreugdedronken"; wat het vers linksch en minder duidelijk maakt en alle verheffing wegneemt. In de derde stroof is het 4e en 5e vers aldus verknutseld: „Al uw kinderen luid herhalen, 't Woord van zalig jubeltij", voor:

Al uw kind'ren 't luid herhalen,
't Woord van 't zalig jubeltij.

Lied 22 van dezelfde hand is overgenomen onder verkeerd opschrift, met uitwerping van eene stroof en o. a. met de lezing van *ontsluit* voor *omsluit*. Dat Lied daar is toch slechts het eerste der drie gedeelten van den *Lofzang ter eere van het H. en O. Hart van Maria*, al spoedig vertaald uit de Mis van het H. en O. Hart van Maria, toen dit Broederschap in het Aartspriesterschap van Holland, enz., en wel het eerst te 's Hage in 1842, was opgerigt.

Een paar voorbeelden nog uit denzelfden schrijver. Bij het *Stabat Mater* wordt vermeld, dat die vertaling is opgenomen „met vergunning van den Hoogleeraar P. van der Ploeg"; men verwacht dus de gewone lezing. We laten de vermenging van oude en nieuwe spelling daar, ook de drukfout *voor mijn* in plaats van *voor mij*; maar wijzen even op eigendunkelijke veranderingen als: *Tot Hij zijnen geest hergaf* in: *Tot dat Hij zijn leven gaf*; — *Tot mijn jongste stervenssmart* in: *Tot mijn jongste levensmart*; doch vooral op de zesde stroof. Zij luidde:

Wie kan zonder meê te weenen,
Christus' Moeder hooren stenen,
Daar zij met haar Zoon hier treurt?

Nu werd het:

Wie kan zonder diep meêdoogen;
Zonder tranen in de oogen,
Zien hoe zij haar zoon betreurt?

Hier heeft de tweede regel, door elisie, niet eens de maat. Wij zelven vinden, dat die vroegere bewerking alles behalve onverbeterlijk en dit *stenen* met het volgende vers niet zeer gelukkig is; maar om wille van de gelijkvormigheid, en de groote verbreiding van die reeds jaren-oude vertaling, is het zoo gelaten, ofschoon het ligt te veranderen was. Op wat wijze die „herziener" is te werk gegaan, blijkt o. a. uit de aanmerking op bladz. VI in het reeds genoemde verbeterde *Handboekje voor Congreganisten*, bij J. Beerendonk, 1863. In de uitgave van 1868 echter is die geheele inlichting weggelaten; welligt omdat er weêr andere ontleende, en daaronder ook een paar *niet herziene*, liederen zonder voorkennis aan toegevoegd zijn! We zwijgen van soortgelijke werkjes, waarin verzen in goed Nederlandsch bij de overneming „*gansch*" eene provincie-tint en veel proza hebben opgedaan; of zich kwalijk op hunne plaats gevoelen bij vertalingen of navolgingen, die van alle kanten eene sterke Duitsche lucht afgeven. Maar dát toch zijn geen goede manieren in gewijde noch ongewijde letterkunde, om iemand, wien dan ook, iets op zijn naam te geven wat hij niet weet noch wenscht; of hem tegen wil en dank in een ongenoegelijk gezelschap te brengen.

Lied 13 van Utrecht, verder, heeft een veranderd opschrift; mist eene geheele stroof; leest: Goede Jesus! zie, *m*ij knielen, voor: zie, *w*ij knielen, denkelijk eene drukfout, en: Gods *een'ge* Zoon voor: Gods *eigen* Zoon; wat toch blijkbaar met nadruk en opzet staat om het volgende: Gods *eigen* Geest. Het is een oud Kevelaars-lied, doch naar deze bewerking het eerst te vinden in het Kevelaars-boekje van Amersfoort, zooals het voor omstreeks dertig jaren herzien werd; en 't is later in de verbeterde Kevelaars-boekjes van Utrecht, Gouda, Haarlem, enz., en in eene menigte van werkjes overgenomen.

Doch genoeg om te toonen, hoe vrij en willekeurig er over het werk van anderen, en bij hun leven, wordt beschikt. En zóó is er véél meer in het *Nieuwe Handboekje* overgedrukt. Daarbij staat dit voorbeeld volstrekt niet alleen, maar is enkel het jongste. Het heeft waarlijk den schijn, of op dit punt van

overnemen en nadrukken, al is het ook zonder verandering, alles geoorloofd is, zelfs wanneer de schrijvers nog leven; terwijl er toch voor het tegendeel redenen genoeg bestaan. Niet iedereen, maar zeker wie gewijde liederen verzamelt en uitgeeft, dient met die thans gewigtige en vrij rijke literatuur genoegzaam bekend te zijn, om niet onwillekeurig regtmatige aanspraken van auteurs of uitgevers te krenken.

Sedert veertig jaren, en langer, hebben geestelijken en leeken dat zoo noodige en goede, maar niet gemakkelijke werk der gewijde of geestelijke en kerkelijke liederen en gezangen ter harte genomen.

Reeds in 1835 werden de Gezangen van het Broederschap van den H. Joannes den Dooper (voor Amsterdam en Laren) herzien, waarin vooral ook Mgr. Broere, onvergetelijker gedachtenis, de hand heeft gehad. Hoe verlustigden we ons destijds, als hij ons van die liederen voorlas, bijv. zijn treffend *Smeeklied voor de Overledenen*:

O dood! wie gaat uw nacht,
Waar de eeuw'ge vierschaar wacht,
Ooit zonder wederzin
En vrees en beven in? enz.

Enkele liederen uit dat boekje, o. a. aan de H. Maagd, zijn in latere dergelijke werkjes overgegaan. Allengs verschenen er andere zoo kleinere als grootere verzamelingen van liederen voor allerlei Broederschappen en Congregatiën, voor den Kerstijd en de Meimaand, kortom, voor alle bestaande of opgekomen behoeften; verzamelingen, waarin oudere liederen meer of minder hertoetst en al meer nieuwe gegeven zijn, ter eere ook van vaderlandsche Heiligen, die in het *Nieuwe Handboekje* geheel ontbreken. 't Zijn allen nog geen meesterstukken, maar over 't geheel is er toch zekere waardigheid in; eenigen hebben weinig dichterlijks, maar veel leerrijks; doch niet weinigen van verschillende hand zijn, ook onder literair opzigt, niet enkel zeer verdienstelijk, maar hoogst voortreffelijk en waarlijk schoon. Men leze slechts even in de herdachte *Oude en Nieuwere Kerstliederen*, die al spoedig, voor een gedeelte, ook zonder

de muziek zijn uitgegeven. Van een aantal liederen of gezangen in het *Nieuwe Handboekje* zijn er sedert lang herziene lezingen, o. a. in hierboven reeds genoemde werkjes; of men raadplege het *Handboekje voor de H. Familie*, in 1862 te Tilburg gedrukt. Daarin komen verscheidene verbeterde liederen voor; doch meer nog in de latere uitgaven van het *Handboekje voor de H. Familie*, bij J. N. Geijer te Leiden; of men zie de *Zestig Geestelijke Gezangen*, door Jos. Beltjens in muziek gezet, bij L. Roothaan, Amsterdam en Utrecht, 1874, en zooveel andere verzamelingen, of afzonderlijk, of in verschillende godvruchtige werkjes, o. a. door J. W. van Leeuwen te Leiden, en elders, uitgegeven.

Is het nu niet jammer, dat een *Handboekje*, hetwelk in alles een model had kunnen zijn, bepaaldelijk ook voor de gewijde liederen in onze taal, zooveel te wenschen overlaat? Het zet een verheven deel onzer gewijde letterkunde, de kerkpoëzij, die van zulk een onnagaanbaren invloed is, weder terug, en helpt de trouwe pogingen verijdelen van al degenen, die jaren lang hunne beste krachten op dat heilig gebied hebben beproefd.

Moge welhaast eene der Nederlandsche Kerk waardige uitgave aan het boekje, in plaats van de zich reeds uitende afkeuring, aller onverdeelden bijval verzekeren!

„MIS- EN VESPER-BOEKJE" EN „HET GRADUALE ROMANUM", BEIDEN LATIJN EN VERTALING.

Voor een paar jaren, in 1875, verscheen bij den uitgever J. Beerendonk te Amsterdam een Mis- en Vesper-boekje[1]) ten dienste der geloovigen. Dat boekje, hetwelk reeds in veler handen is, bevat naast den Latijnschen tekst eene trouwe en schoone vertaling vooreerst van de H. Mis met de gewone Gezangen, ook voor de Overledenen, en de Gezangen in den

---

1) „Of de Latijnsche Gezangen bij de H. Mis, Vespers, Lof en Completen, met de vertaling."

Advent, den Kerstijd en na de Elevatie; vervolgens van de Hymnen, Gezangen en Psalmen, die in Vespers, Lof en Completen gebruikt worden.

Het bovengenoemde Graduale Romanum [1]) geeft den Latijnschen tekst met de vertaling woord voor woord daarboven ten dienste der Katholieke Koorzangers, en mag eene aanvulling heeten van eerstgenoemd werkje. De H. Mis en enkele Gezangen vindt men in beide boekjes; maar het Graduale behelst alwat er het gansche jaar door in de H. Mis gezongen wordt: Introitus, Gradualia, Versus, Tractus, Sequentiën, Offertories, Communies, met eenige Antiphonen, Hymnen en Responsories.

Woord voor woord is, gelijk we zeiden, boven het Latijn de overzetting gedrukt, en alle verplaatsing van woorden zooveel doenlijk vermeden. Om die reden heeft de vertaler zich, bij enkele andere vrijheden, ook veroorloofd, het bezittelijke *zijn*, *hun*, *haar*, met het persoonlijke *van hem*, *hen*, *haar* te verwisselen, en vindt men niet zelden eene ongewone, maar toch goed verstaanbare rangschikking van den zin. Met zijn doel voor oogen, kon hij wel niet anders doen; en hij verdient den niet geringen lof, dat hij het Latijn met alle naauwgezetheid in het Nederlandsch heeft wedergegeven.

Als de kundige vertaler nu ook het Antiphonarium op die wijze bewerkt, zullen en koorzangers en geloovigen alwat in de kerk gezongen wordt geheel kunnen volgen en er hunne godsvrucht te meer door voeden.

De correctie van beide boekjes is uitnemend en de uitvoering zeer net. Het Graduale moest, met zijn moeijelijk zetwerk, het Mis- en Vesper-boekje te boven gaan in prijs, die echter, met het niet alledaagsche bandje er bij, nog altijd matig blijft. 't Is onnoodig te zeggen, dat beide werkjes, gelijk behoort, van Kerkelijke goedkeuring zijn voorzien.

---

1) „Het *Graduale Romanum* ten dienste der Katholieke Koorzangers, woordelijk boven den Latijnschen tekst in het Nederlandsch vertaald door L. H. Borking, R. K. P. en Leeraar aan het Seminarie Hageveld [thans Pastoor te Bergschenhoek]. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1877."

Wij twijfelen niet, of koorzangers en geloovigen zullen toonen, dat zij zulk een arbeid, waaraan zooveel zorg en met zoo goed gevolg is besteed, weten te waarderen.

„LEVENSGESCHIEDENIS VAN DEN H. FRANCISCUS VAN ASSISIË" [1]).

Een uitlokkend boekwerkje, met zijn helderen druk, fraai staalplaatje van den H. Franciscus van Assisië en boeijenden inhoud. We hebben hier het vrij bekende leven van den grooten Serafijnschen vader, maar door het talent van een schrijver als Anatole de Ségur nog aantrekkelijker gemaakt en onder ieders bereik gebragt. Een ongeloovige echter, die zelfs het leven van een gewonen Heilige zoo weinig verstaat, zal zich bij zulk een buitengewoon leven wel geheel op vreemd gebied voelen en die hooge, geheimzinnige vereeniging van het schepsel met zijnen Schepper meer nog dan enkel onaannemelijk vinden. En toch heeft de schrijver gezorgd, historie te geven, en het bepaald te zeggen, als hij, bij uitzondering, iets mededeelt wat wel zeer stichtelijk, maar niet even historiesch zeker is. Voor een godsdienstig gemoed is het boekje eene krachtige opwekking tot eene altijd inniger, vertrouwelijker en dankbaarder liefde jegens onzen gekruisten Verlosser. Brenge het bij velen zulke vruchten voort!

---

1) „Door den Graaf A. de Ségur. — Uit het Fransch vertaald door J. H. M. Aerssen, R. K. Pr. Met Kerkelijke goedkeuring. — Leiden, J. W. van Leeuwen. 1877."

„Uit het Fransch vertaald", staat er bij, wat echter minder noodig was: het blijkt genoeg. Meermalen vindt men: *het is aldus dat*, *Het is* of *was alzoo dat*, en dergelijke; gedurig, en zonder eenige reden, is het voluit *Jesus Christus*; bl. 22 staat *Damas* voor *Damascus*; herhaaldelijk: *de* Paus Honorius, of *de* Keizer Frederik en meer van dien aard. Ook hinderen eenige hetzij ongebruikelijke, of min voegzame, of foutieve uitdrukkingen, die aan de aandacht ontsnapt zijn. We wijzen ze liefst niet in 't bijzonder aan.

HET GEBEDJE „ANIMA CHRISTI".

Onder dit opschrift maakten we in 1860 (*De Katholiek*, dl. XXXVII, bl. 137 v.) de opmerking: „Men is gewoon het vroom en veel gebruikte gebedje dat aldus begint [Ziel van Christus, heilig mij.] aan den H. Ignatius toe te schrijven. In het bekende *Coeleste Palmetum* bijv. van den pater Jesuïet Wilh. Nakatenus wordt het sedert jaren vermeld als *Brevis et pia oratio S. Ignatii.* Het kan zijn, dat die heilige het veel plagt te bidden, of een weinig gewijzigd heeft, en het aldus op zijn naam werd gesteld, maar de oorspronkelijke maker is hij niet, wijl het blijkt van ouderen oorsprong te zijn. Immers de hier bedoelde Ignatius van Loyola leefde van 1491 tot 1556; en reeds zeven jaren vóór zijne geboorte, in 1484, werd dat gebedje, hoewel eenigzins verschillend, in onze moedertaal gedrukt te Delft, blijkens het laatste blad van een werkje [een getijdenboek], waarop te lezen staat als volgt:

„„Dit tegenwoerdighe boec is voleynt inder prenterie te Delff in Hollant Int iaer ons heeren dusent vierhondert ende vierentachtig den neghentiensten dach in Iulio."

Die meening vonden we dezer dagen bevestigd in *Der Katholik* voor October 1877. Daar lezen we:

„Dit diep-innig en altijd nieuw gebed heeft eene kleine geschiedenis. Verkeerdelijk wordt het meestal aan den H. Ignatius († 1556) toegeschreven. Over Scheffler's lied: „De ziel van Christus heilige mij!" heeft A. Mundt, *Altpreuss. Monatschrift*, V, 180, de vraag gesteld: Oorspronkelijk of vertaling van Scheffler? — Rambach geeft in de *Anthologie christlicher Gesänge*, I, 354, en Daniel in zijn *Thesaurus hymnologicus*, I, 345, inlichting over het lied. Rambach stelt het in de XIVe eeuw en beroept zich op de „*Anmerkungen über das Lied*: Die Seele Christi heilige mich!" in de *Beyträge von alten und neuen theologischen Sachen*, op het jaar 1755, zesde stuk, bl. 703—710. Daarnaar komt het gedicht reeds voor in *Hortulus animae*, Neurenberg 1519, en

staat het veel vroeger in het Duitsch in een *Deutsches Gebetbüchlein*, in 12°., te Klein-Troja [1]) gedrukt in 1491. Is de daarbij gegeven opmerking, dat Paus Joannes XXII (1316—34) er een aflaat aan verleend heeft, juist, dan zou de vervaardiging van Anima Christi in het begin der XIVe eeuw [2]) vallen. De *Hortulus animae* spreekt insgelijks van dien aflaat.

„In de XVe eeuw was het gebedje onder het volk nog wel zooveel verbreid en bekend als thans. Volgens Brück, *Der religiöse Unterricht für Jugend und Volk*, bladz. 29 [3]), vindt men het in *Hortulus animae*, Neurenberg 1517; in hetzelfde boekje, Straatsburg (*Argent.*) 1507; ook in *Hortulus animae* in het Duitsch, zonder plaats; in het Duitsch, mede te Straatsburg 1507; verder staat het in *Liber, qui anthidotarius dicitur*, Straatsburg 1494; in *Speculum Missae*, Heidelberg 1495. Die veelvuldige drukken toonen, hoe geliefd dit gebedje bij het volk was."

Men zie ter aangehaalde plaatse van *De Katholiek*, hoe het ook hier te lande reeds vroegtijdig en insgelijks later voorkwam; en ieder weet, hoe het sedert lang, en nog altijd, in eene menigte van kerkboeken gevonden wordt.

Wat boven herdachten aflaat betreft, zij, naar aanleiding daarvan, hier opgemerkt, dat Paus Pius IX, bij Dekreet van 9 Januarij 1854, alle vroegere, aan dit gebedje gegeven aflaten opgeheven en er de volgende gunsten aan verbonden heeft:

1°. Een aflaat van drie honderd dagen voor alle geloovigen, ieder keer als zij het met een rouwmoedig hart bidden.

2°. Een aflaat van zeven jaren, ééns op een dag, aan alle priesters, die het na hunne H. Mis, en aan alle geloovigen, die het na hunne H. Communie bidden.

3°. Een vollen aflaat eens in de maand, op een dag naar

---

1) Een lustslot bij Praag. Zie *Altpreuss. Monatschrift*, VI, 182.

2) Op bladz. 707 van hierboven genoemde *Beyträge* wordt, uit een in 1462 geschreven manuscript van het klooster St. Afra te Medlingen in Zwaben, eene Duitsche overzetting van hetzelfde lied medegedeeld.

3) In de afzonderlijke uitgave der twee artikelen, voorkomende in *Der Katholik*, 1876, I, blz. 225 vv. en 364 vv.; hier is het bl. 369 v.

verkiezen, aan allen die het een maand lang, ten minste eenmaal daags, rouwmoedig en godvruchtig zullen gebeden hebben, godvruchtig te biecht en te communie gaan, eene kerk of openbare bidplaats bezoeken en daar eenigen tijd bidden naar de meening van Z. H. den Paus. Al die aflaten zijn ook toevoegelijk op de zielen van het vagevuur.

Het gebedje wordt opgegeven als „Aanroepingen ter eere van het Allerheiligste Sakrament des Altaars, en luidt in treffende eenvoudigheid aldus [1]):

INVOCATIONES IN HONOREM SANCTISSIMI
EUCHARISTIAE SACRAMENTI.

Anima Christi, sanctifica me.
Corpus Christi, salva me.
Sanguis Christi, inebria me.
Aqua lateris Christi, lava me.
Passio Christi, conforta me.
O bone Jesu, exaudi me.
Intra tua vulnera absconde me.
Ne permittas me separari a te.
Ab hoste maligno defende me.
In hora mortis meae voca me.
Et jube me venire ad te.
Ut cum Sanctis tuis laudem te.
In saecula saeculorum. Amen.

Dat is, naar eene kerkelijk goedgekeurde vertaling:

Ziel van Christus, heilig mij.
Ligchaam van Christus, maak mij zalig.
Bloed van Christus, maak mij dronken.
Water van Christus' zijde, wasch mij.
Lijden van Christus, versterk mij.
O goede Jesus, verhoor mij.
In uwe wonden verberg mij.
Laat niet toe, dat ik van U gescheiden worde.
Voor den boozen vijand bescherm mij.
In het uur van mijnen dood roep mij.
En laat mij tot U komen,
Opdat ik U met uwe Heiligen love,
In de eeuwen der eeuwen. Amen.

1) Zie Prinzivalli, *Decreta authentica*, bladz. 254 v.; of Maurel, *Le Chrétien éclairé sur la nature et l'usage des Indulgences*, bladz. 126 en 140 vv. der zevende uitgaaf.

EINDE VAN HET TWEE EN ZEVENTIGSTE DEEL.